
V
B
J
C

PRAWO

CYWILNE ALBO SZCZEGOLNE

NARODU POLSKIEGO.



PRAWO
CYWILNE
ALBO
SZCZEGOLNE
NARODU POLSKIEGO

Z STATUTOW I KONSTYTUCYI KORONNYCH I LITEWSKICH ZEBRANE: REZOLUCYAMI RADY NIEUSTAIĄCEY OBIASNIONE: DODATKAMI, Z PRAW KANONICZNEGO, MAGDEBURSKIEGO, I CHEŁMINSKIEGO POMNOŻONE: A PORZĄDKIEM PRAW RZYMSKICH

UŁOŻONE

Przez X. Teodora Ostrowskiego S. P.

TOM I.



W WARSZAWIE

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey,
u *X.X. Scholarum Piarum.*
M DCC LXXX IV.

Nihil in Civitate tam diligenter quam *Jus Civile* retinendum: Etenim hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: Nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.

Cicero: Orat: pro Cæcina.

PRA-



DO

JASNIE OSWIECONEGO
XIĄZĘCIA JMCI
ANTONIEGO
OSTROWSKIEGO
ARCY-BISKUPA GNIEZNIENSKIEGO
PRYMASA KORONY POLSKIEY
KAWALERA ORDERU ORŁA BIAŁEGO.
&c. &c. &c.

Jaśnie Oświecony Mości Xiąże Dobrodzieiu!

Jeśli przypisy Książek Wielkim i Znakomitym Ludziom zalecić mogą Autora Powszechności; Niemo-

mogłem przyzwoiciey dzieła mego upoważnić, iako hasłem i zaſzczytem Imienia TWEGO Jaśnie Oświecony Mości Xiąże Dobrodzieiu: Który i pierwſzym Praw Narodowych Stróżem iesteś, i za Którego w Senacie przewodztwem oraz Wierną Radą, znaczna część Ustaw Kraiowych poźnieyſzych uchwalona.

Znam dostatecznie Jaśnie Oświecony Mości Xiąże Dobrodzieiu: iak daleki iesteś od tey chluby, którey nie ieden w tytułach Książek poſzukuie: i dla tego obawiam się, aby ta śmiała pracy moiey ofiara, którą u nóg JEGO składam, nietylko mile przyiętą, ale i odrzuconą na zawſze nie została. Lecz czyliż było w mocy moiey uchybić tey drogi, tak ku upłaceniu cząstki wdzięczności, którey długi z wielu miar na się zaciągnąłem, iako i ku zaskarbieniu ſobie ſzacowney łaski i względow TEGO, który mi ie bez żadnych usług dobrotliwie ofiarował?

Zamilczam wielu innych pobudek, których wyliczenie i z mieysca przyzwoitością, i z wyſokiemi Jaśnie Oświeconey WXcey MCi Dobrodzieia zdaniami, trudnoby mi pogodzić było. Jakoż wielbić i sławić TEGO, którego w Kościele i Oyczyźnie znakomite zasługi, do naywyżſzego w Rzeczypoſpolitey wyniosły stopnia; Którego, wystawione znacznym kosztem ku chwale Boskiey wſpaniałe Kościoły; Założone i potrzebnemi dochodami opatrzone, lub upadaiące podniesione Szpitale; Zdobiące nakoniec Prowincye, i ſamą Stolicę gmachy; Y wielkim Biskupem, i Obywatelem Wielkomyślnym, i Panem dobrym głosić nigdy nie przestaną; Byłoby

to

to ſobie nadto podchlebiać, abym mógł co takowego tu wyrazić, coby albo nowe, zagruntowaney chwały i sławy Jaśnie Oświeconey W Xcey MCi Dobrodzieia pomnożenie przynieść, albo GO w poźney Potomności uwiecznić zdołało.

Niech tedy ten przynaymniey iedyny i naypożądańſzy osiągnę zamiar, abym tą usługą moią okazał, żem iest z naygłębſzym poſzanowaniem

JAŚNIE OŚWIECONEY
WASZEY XIĄŻĘCEY MOSCI
DOBRODZIEIA

Nayniższym Sługą.

X. Teodor Ostrowski S. P.

PRA-



PRAWO
CYWILNE albo SZCZEGÓLNE NARODU POLSKIEGO.

WSTĘP.

Rozszerzona niegdyś po całey prawie Europie Państwa Rzymskiego potęga, nadawała przemocnie podbitym Narodom własne Prawa; a gdzie moc tych nie dosięgła, zostawione w Rzymie lepszego gustu w Naukach, Rzemiosłach i samym Prawodawstwie nasiona, służyły za wzóry poźnieyszym, formuiących się Społeczeństw Prawodawcom. Mamy tego ślady w następnych nawet, po upadku Rzeczypospolitey Rzymskiey, wiekach, gdy same tylko zwyczaie nay- Zrzodło Prawa Polskiego.

A grub-

grubszych roztrząsnąć zechcemy Narodów; a przeyzrzawszy Prawa dawnieysze Salickie, Francuzkie, Saskie, iaśniey się o tym przekonamy. Jakoż gdyby tey prawdy inszych nie było dowodów, sama władza i powaga absolutna Rodzicow nad Dziećmi, Panów nad Poddanemi, z równą przez dawnych Gallów i Niemców, iak niegdyś u Rzymian sprawowana surowością, o rzeczy tey przeświadcza; a i nasze Prawa o Poddaństwie i sposob wyzwolenia ich, tymże duchem co i Rzymskie tchnąć zdaią się.

Naszym naydawnieyszym Prawodawcą kto był pierwszy, nie iest moim zamysłem, ani zamiarem dowodzić: to, co nam dotąd z Praw pozostało, iawno pokazuie, że Krolowie Nasi, nawet co porządku Prawodawstwa tycze się, poszli za wzórem Prawa Rzymskiego. Co aby lepiey poznać, dosyć iest wziąść przed oczy Justyniana Cesarza Prawa, y te z Statutami naszemi, tak Polskiemi iako i Litewskiemi porównać. Jakoż nie był on tayny Kazimierzowi Wielkiemu, gdy w wstępie Praw swoich w Wiślicy Roku 1347. uchwalonych, uczenie i dokładnie, tak o sposobie Prawodawstwa Rzymskiego, iako i Zbiorze Praw za Justyniana zebranych namie-

nienia. (a) Dokładniey atoli porządek ten zachowany w Statucie W. X. Lit: bo y wspomniony Kazimierz W. i Władysław Jagiełło, i Następcy tych, naywięcey w Prawodawstwie Koronnym nad opisem Sądow rozszerzali się; w Statucie zaś Litt. w zupełności Justiniana zachowany porządek. Ale mnieysza o ten, który nayczęściey z okoliczności zachodzących wypływa: tego tu opuścić nie można, z iak dawna i w iak wielkim poważeniu było w Kraiu naszym Prawo Rzymskie, gdy Statut Litewski (b) wyraznie nakazuie, aby w niedostatczności opisow tegoż, Prawo Rzymskie było regułą dla Sędziow i wszelkich Magistratur. Prawa wprawdzie Koronne nic o tym nie namieniaią, ale dosyć na tym, że te duchem Rzymskich stanowione były, iako i forma rządu naszego po części tego dowodzi, i Prawo Litewskie będąc Municypalnym Prowincyi iednego Narodu, w niedostatku Koronnego, zawsze w Sądach Naszych miewa swoię powagę.

Wywod ten krótki początku i zasady Praw Naszych przeświadcza każdego, iak potrzebna dla Obywatela Polskiego znaiomość tego zrzodła, ktorego strumykiem, całe nasze stoi Polityczne ie- *Porządek tego Zbioru.*

 ste-

(a) V. 1. fol: 1. A. 1347. t. Statuta (b) w Roz: 4. Art: 54.

stestwo. Niechże nikomu nie będzie dziwno, gdy w dziele tym, definicye rzeczy, i obszernieysze Praw naszych Obiaśnienia z Prawa Rzymskiego zasięgnione, czytać będzie. Bo lubo i tego Prawa krytycy znayduią nie mało w nim Ustaw, i z ludzkością i dobrą polityką mniey zgodnych; nie iest atoli tu mieysce krytyki, ale Praw wywodu i obiaśnienia: Wszakże i tamtey znaiomość, ieśli w ktorym Narodzie, to w Republikantskim nietylko użyteczna, ale i koniecznie potrzebna; a zatym piszącemu o Prawie Narodowym pozwolona być powinna, kiedy ią w Zbiorach Praw Monarchicznych od Narodu szacownych, nie bez ukontentowania postrzegamy. Aby zaś ciąg rzeczy Polskę interesuiących zamatwany nie został, wykłady takowe na czele tytułow położone, rozróżnią się od Prawa pisanego Polskiego znaiomemi w druku pobocznemi asteryskami. ,,. Tłumacz Prawa Rzymskiego Pan Gotlib Heynecyusz nayczęściey tu odemnie cytowany będzie: iuż to że Autor ten iaśniey nad drugich o Prawie Rzymskim naucza, iuż, że i Polakowi znaiomszy być powinien, z dzieła o Wexlach, ktore Prawo Roku 1775. wyraźnie zaleca. *(c)* Maiący także

(c) V. 8. fol: 191. tit: Ustanowienie.

że Zbior Prawa Rzymskiego przez Starowolskiego napisany, rownego z niego iako i z P. Heynecyusza zasiągnie światła.

Wydane świeżo *Prawo Polityczne*, (*) zaięło znaczną część tego, coby w *Szczególnym* w Części I. *o Osobach* mówić należało: Zatym tyle tu o nich namieni się, ile materya ta właściwie Osob i Possessyi Obywatelskich, iako istotnego *Prawa Szczególnego* zamiaru, tyczeć się będzie.

Pisali dawniey o Prawie Szczególnym Polskim, Przyłuski Ziemski Krakows: i Grodzki Przem: Pisarz: Teodor Zawadzki, Tomasz Dresner i inni: naypoźniey z niemnieyszą pracą, iako i dokładnością wydał Prawa Szczególnego Zbior X. Zalaszowski Archidyakon Pozn: w Roku 1699. *(d)* Dzieło to służyło dotąd za naylepszą Mistrzynią Prawa Szczególnego Polskiego uczącym się; lecz dla zaszłych poźniey licznych Ustaw, i Formę rządu i Process Sądowy odmieniaiących, a w swoim rodzaiu szczególnych i wcale nowych, to sta- Zbiory dawne Prawa Szczegól-nego Polskiego.

 re

(*) Przez X. Winc: Skrzetuskiego S. P.
(d) Prawo rzeczone w drugim dopiero Tomie zawarte iest: bo pierwszy właściwie traktuie o Prawie Politycznym, zamykaiąc podług porządku Justyniana to wszystko, co o Osobach mówić się może.

re odwołuiących, to poprawiaiących dawnieysze, Dzieło owe mniey użytecznym zostało. Do tego Zbior rzeczony w rozkładzie swoim tak obszerny iest, że i dla uczących, i uczących się trudną Prawa naszego czyni naukę.

Moim zamiarem istotnym iest ułatwić drogę tym, ktorzy albo małą, albo żadney Prawa tego Kraiowego nie maią wiadomości. Przeto starałem się ile możności o krotkość; a wydaiąc go w ięzyku Oyczystym, nawet białey płci, gatunek iego znaiomszym uczynić, moim było zamysłem.

Co Prawo Szczegól-ne? Pominąwszy daleki wywod tego słowa *Prawo* i podział iego, (*) gdyż ten maiącym iakąkolwiek nauki Prawney albo *Jurisprudentiae* wiadomość, nie może być tayny, przestaie na wykładzie Prawa *Szczególnego*: to w nayobszernieyszym wzięte wyrozumieniu, ściąga się: do korzyści, pożytku, bespieczeństwa Osob i maiątkow, społeczność polityczną składaiących; traktuie o Następstwach, Kontraktach, Sprawach i Przestępstwach: słowem = *de meo & tuo*; albo

(*) Cała Prawa nauka, albo *Jurisprudentia* na następuiące dzieli się klassy 1. *Prawo Natury*: czyli prawdy, ktoremi nayprzod Człowiek względem Boga, siebie, i drugiego, za powodem samego rozumu światła rządził się: a to właściwie *Prawem pierwiastkowym*: *Nauką moralną*: *Jus primaevum*: nazywa się. Przystosowane zaś toż Prawo do praktyki od ludzi w społeczność zgromadzonych, *Juris secundarii* imię mieć będzie. 2. *Prawo Polityczne* albo *Polityka*, uczy: iuż to iak Narody podług Prawa Natury, rządzićby się powinny: Już to: iak dziś według przyiętych zwyczaiow i Praw opisu rządzą się. Prawo takowe zamyka formę rządu: Stanow w Narodzie prerogatywy: Opisy handlow, i Obrad publicznych, Religią &c. Gdy zaś związki tylko iednego Narodu z drugim, lub tegoż z wszystkiemi uważaią się, to będzie *Prawo Narodow*, *Jus gentium*. 3. *Prawo Cywilne*, *Jus Civile*: traktuie o szczególnych Obywatelów pewnego Narodu związkach: iako *np.* o Sukcessyach: Kontraktach: przestępstwach, Karach, i Sądach. Tenże tytuł, pozostałym Prawa Rzymskiego Xięgom dawać zwykliśmy. 4. A że prawie po wszystkich Narodach, Prowincye, Stany, Miasta, Kompanie, maią swoie od Praw powszechnych excepcye, takowe *Prawem municypalnym*, *Jus municipale* nazywamy. 5. W naszym wieku, Politycy Francuscy, Prawa Narodu rządu Ekonomicznego tyczące się: iako to: Reguły i przepisy gospodarstwa rolnego, związki tegoż z handlem i rękodziełami &c. *Prawem Ekonomicznym* albo *Ekonomiką* nazwali. 6. Ma także i Praw Kościelnych nauka swoie podziały: ale rozwodzić się tu o niey nie iest mieyscem: dosyć wiedzieć, że *Prawo Kościelne* albo *Kanoniczne*, *Jus Canonicum* zwane: prawidła życia Chrześciańskiego, na gruncie nauki Chrystusa, Apostołow, i Podania albo *Tradycyi* przepisuiące, czerpa się z Pisma S. Podania albo Tradycyi, Wyroków Zborów Ekumenicznych i Dekretów Papieskich.

albo o tym wszystkim, co ia moim, drugi swoim nazwać może. Gdy podobne Ustawy zaymować będą Narod cały, Krolestwo, Rzeczpospolitę, &c. złożą *Prawo Szczegolne Krolestwa*: gdy tylko Prowincyi iakowey, Powiatu, lub Miasta, albo tylko Zromadzenia dotyczą się, będą *Prawem Szczególnym* tychże Społeczności, inaczey *Prawem Municypalnym* albo *mieyscowym* zwane. Nakoniec, gdy ku użytkowi iedney osoby dążą, *Przywileiu* maią imie.

Gatunki Prawa Szczegól- nego Kraiowego.

Prawa Szczególnego Koronnych Prowincyi dotąd osobno stanowionego nie mamy: był taki Proiekt J.P. Andrzeia Zamoyskiego Ex-Kanclerza W. Kor: na Seymie Roku 1780. ucbylony: wiadomości iego z wielką pracą zasięgać potrzeba w obszernych Tomach, a nawet *Preiudykatach* i zwyczaiach. Szczęśliwsza daleko Prowincya W. X. Lit: ktora od Roku 1588. Statutem swoim rządzi się: a ten tylko co do processu Woiewodztwom Kor: Kiiowskiemu, Bracławskiemu i Wołyńskiemu wspólny. Miała dawniey i Prowincya Pruska swoie osobne Prawo: pod tytułem = Jus Terrestre = &c. ktore nawet po odpadłych od ciała Rzeczypospolitey Prussach, Polskę interessuie, bo regułą iest prawie istotną w sprawach Sukcessyonalnych. Xięstwo Mazowieckie w czasie Unii z Pol-

Polską, zostało się przy niektorych swoich względem szafunku sprawiedliwości zwyczaiach, (e) ktore Stefan Batory R. 1576. pod tytułem: *Consuetudines* albo *Excepta Ducatûs Masoviæ* potwierdził. Rownie i Woiewództwo Podlaskie zabespieczyło sobie podobne zwyczaie za Zygmunta Augusta Roku 1569. pod tytułem = *Consuetudines Podlachiæ* (f) Stan Mieyski ma dwa gatunki Prawa Szczególnego: *Prawo Saskie* albo *Magdeburskie* przez Kazimierza Wielkiego Roku 1350. Miastom nadane, i *Prawo Chełmińskie*, ktorym się rządzą Miasta Mazowieckie, Płockie i Warszawa. Obydwa te Prawa Mieyskiego gatunki, tyle tylko Szlachty Polskiey tyczeć się mogą, ile zachodzą związki teyże z Mieszczanami, przez Possessye w Miastach nabyte lub Kontrakty ślubne zawarte.

Jego niedokładność.

W wielu bardzo okolicznościach Prawo nasze znayduiemy niedostateczne: tak *np.* Porządku Sukcessyi nigdzie dokładnie w Ustawach Koronnych opisanego nie czytamy, przymuszeni *Korrekturą Pruską* rządzić się: lubo i ta z wielu bardzo miar niedostateczna. Brakuie także w Prawie naszym Opisu win, czy-

(e) V. 2. fol: 927. A. 1576. tit: Mazowsza Prawa.
(f) V. 2. fol: 745. A. 1569. t. O Ziemi Podlaskiey.

czyli kar Sądowych; bo te ieśli kiedy stanowione były, za odmianą kursu i waloru monety, nie zdaią się wyrownywać przestępstwom, i tylko podług woli Sądu redukowane bywaią. Niepewność także wartości monety i złota dawnego, wpędza w arbitralność Sędziow naszych, nie maiących żadney reguły prawney w redukcyach Summ dawniey lokowanych, lub zapisanych. A co większe czytaiącym Prawa nasze podziwienie sprawić może, iest: że ani opisu Processu Kryminalnego dokładnego, ani kar na złoczyńcow pewnych i sprawiedliwością umiarkowanych, nie znayduiemy: i zdaie się, że gdy Prawodawcy nasi o zagruntowaniu maiątkow swych i Przywileiow Szlachectwa, ledwie nie zbyt troskliwemi pokazali się, o zabeśpieczeniu lub ocaleniu życia, mało co pamiętali.

Jeśli nam Nieba, Mądrego Krola, i Oyca Panowanie w poźnieysze przedłużą czasy, spodziewać się potrzeba, że i te Prawodawstwa naszego niedostatki, dopełnić nie zaniedba. Jakoż gdy zechcemy, naydłuższe lata Poprzednikow Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, z krótkim Jego dotąd na Tronie porownać rządem, przyznamy: że w czasie lat dwudziestu tyle mądrych i chwalebnych stanęło Ustaw, ile ich

w cią-

w ciągu dziesięciu powyższych Panowań, nie naliczemy. Za NIEGO forma rządu, Prawa Kardynalne, Seymow i Seymikow porządek, iasnemi i niewątpliwemi opisane Prawami: Niesnaski z Religii rożnicy płynące, uspione: Skarb Rzeczypospolitey w swych dochodach i wydatkach zabeśpieczony: Żołnierz do lepszego trybu i karności, do porządkow przez otwarcie, i opatrzenie pewnemi dochodami Ludwisarni, przyprowadzony: Trybunał i wszystkie, tak naywyższe iako i posrzednicze Magistratury, nietylko w udziale pilnym sprawiedliwości obostrzone, ale i tychże wyroki skuteczną wsparte exekucyą. Za NIEGO z pomocą znacznych z Skarbu swego łożonych kosztow, Młodzież Szlachecka w Szkole Rycerskiey, do usług Cywilnych i Woyskowych sposobi się: a Młodź Kraiu całego, zaszczyca się szczególną Opieką i Protekcyą JEGO, pod rządem Prześwietney Kommissyi Edukacyiney zostaiąca. Za NIEGO Miasta nasze, przez ustanowienie Kommissyi *Boni Ordinis*, rozrządzenie dochodow tychże, wzrastać nieiako, a przynaymniey dawnieyszą świetność odbierać zaczynaią: Poddaństwo życia swego beśpieczeństwo odebrawszy, za długie lata Krola i Pana, błagać Naywyższego nieprzestaią: a Kryminaliści od tortur uwolnieni, na dzi-

kość

kość Praw naszych narzekać nie będą. Nakoniec pominąwszy długi szereg szczególnieyszych Ustaw, to własność każdego, to życie i samą sprawiedliwość zabespieczaiących; to handel Kraiowy przez założenie Manufaktur, otwarcie spławnych Kanałow zagrzewaiących: Kurs pewny i walor pieniędzy Kraiowych gruntuiących: Prawa oszczędności, ku poskromieniu zbytkow stanowiących: Przywileie oraz Kompaniom, ku wynalezieniu potrzebnych Kraiowi Kruszcow, nadane, i znacznemi wsparte posiłkami: &c. Samo ustanowienie Rady Nieustaiącey, ku bespieczeństwu i exekucyi tak dawnieyszych, iako i poźnieyszych Praw: ku utrzymaniu w powinności każdey Magistratury: ku zaradzeniu gwałtownieyszym Politycznym interessom: nakoniec ku wyłożeniu ducha i mocy Prawa obojętności, uwidzialnie czasem od Sędziow i Urzędnikow tłumaczonego, umieszczą Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA w nayodleglejszey potomności w liczbie Polskich Solonów.

Præjudicata i Zwyczaie. W pomienionych i podobnych Prawa naszego niedostatkach Statut R. 1454. (g) rządzić nam się każe *Præjudicatis vel similibus Decretis*. Są one w Kraiu naszym

(g) V. 1. fol: 250. t. de libro Judic.

szym Prawem *zwyczaiowym*, ktorego powaga we wszystkich Społecznościach Cywilnych zawsze była święta; (h) aby atoli zwyczay mogł być Prawem, ma być sprawiedliwy, od znaczney części Narodu, Prowincyi lub Miasta przyięty: maiący przynaymniey po sobie dziesięć lat preskrypcyą, czyli dawność albo używanie, i nie był Prawu pisanemu w brew przeciwny. A iako podług tych prawideł zwyczay moc Prawa bierze, tak przeciwnym sposobem, nawet w Społeczności wzięty, upada i moc swą traci.

Podział Prawa Cywilnego Pol: Wyłożywszy powyżey zasadę Prawa Kraiowego, i opisawszy Prawa Szczególnego naturę i gatunki, uczynić należy onego Podział: Nayprzyzwoitszy ten będzie, ktory i z natury rzeczy, o kto-

(h) W Prawie Angielskim zwyczaie takowe mieysca nie maią, ale nowy Kryminał nie wprzod ukarany bywa, póki nań nowe Prawo nie stanie. Dano tego sławny przykład na Obywatelu, ktory Posła Ross: Grafa Matwejow za długi aresztowanego do więzienia, z karety wywlokłszy, wsadził: ten na ow czas dopiero za gwałt Posłowi wyrządzony, ukaranym został, gdy Parlament przez Królową Annę zapytany deklarował: iż Sprawca owey zbrodni od czci odpada: (podobno dla zaspokoienia mocnego Piotra W. i potrzebnego Anglii Monarchy) Na potym zaś tey karze, za iakiekolwiek gwałty, krzywdzący Posłow Cudzoziemkich podpadać mieli, ktoreyby się oni sami domagali. *His: Ros: p. Nestesuranoia t. 3. K. 72.*

ktorych to Prawo traktuie, wypływa, i od wspomnionego Załaszowskiego zażyty iest, a ten przeiął go z *Instytucyi* Justyniana. (*) Dzielę tedy Prawo to na pięć Części: w pierwszey o *Osobach*, w drugiey i trzeciey o *Rzeczach*, *Kontraktach* i *Sukcessyach*: w czwartey o *Przestępstwach* i *Karach*: w piątey o *Sądach* i *Processie* traktować będę.

Przestać umyśliłem na opisie treści, albo ducha każdego Prawa, na ktorych wspomnione gruntuię materye: bo wypisy

pisy

(*) *Krotki Opis Prawnych Ksiąg Rzymskich.* Zbior Praw Rzymskich z Sześciu płynął zrzodeł. I. *Lex* Prawo: była Ustawa całego Ludu Rzymskiego na Seymach generalnych uchwalona: powszechnie od Autora Proiektu zwana: np. *Lex Falcidia*, *Lex Julia* &c. II. *Plebiscitum* uchwała gminna: na Seymach gminnych bez Patrycyuszow stanowiona: Prawa te nayprzod same Pospolstwo, a potym Prawem Horacyusza, i Patrycyuszow obowięzywały. III. *Senatûs Consulta* wyroki Senatu: były tylko rozrządzenia o rzeczach dozorowi Senatu powierzonych: Poźniey za Tyberyusza Cesarza, gdy Seymy z placu Seymowego, do Miasta przeniesione zostały, Senatu wyroki, Prawem być zaczęły. IV. *Constitutiones* vel *Principum Placita*, albo Prawa Samowładnych Cesarzow, po czasach Antoninow gorę brać zaczęły, z uchyleniem mocy Prawodawczey nietylko Senatu, ale i całego Narodu: te albo na zapytanie Urzędnika lub Sędziego wychodziły, zkąd zwane *Rescripta*: albo wytoczoną Sprawę decydo-

pisy onych z Oryginałow, ile gdy każde w swym Roku i karcie *Voluminis* cytuie się, i nudne dla Czytelnika i mniey potrzebne osądziłem. A że Rezolucye Rady Nieustaiącey, lubo mocy Prawa nie maią, przecięż są nieodstępną regułą Cywilnym i Sądowym Magistraturom, iak sobie w zachodzących Prawa oboiętnościach, lub zawiłościach postąpić maią; nie omieszkałem i z tego zrzodła zasiągnąć potrzebney dla siebie wiadomości, przeirząsnąwszy Zbiory tychże Rezolucyi od R. 1776. do R. 1782.

Zacho-

wały, y te nazywały się *Decreta*: albo z woli własney Monarchy do całego Narodu, ściągały się, a miały imię *Edicta*: albo do niektorych tylko osob zmierzały, pod tytułem *Mandata*: albo nakoniec iedney tylko służyły Osobie, Familii, Zgromadzeniu, a te były *Privilegia*. V. *Magistratuum Edicta*, Ustawy Urzędnikow: tyczyły się one nayprzod Policyi i porządkow mieyscowych, potym w Prawo powszechne przeistoczone: Pretorowie i Edylowie Ustaw tych byli Twórcami. VI. *Responsa Prudentum* Odpowiedzi Prawnikow; te wyrokiem ieszcze Augusta za regułę Sędziom zalecone.

Ustawy Cesarzów do Adryana zamykały się w trzech Księgach *Codices* zwanych: Gregorianus, Hermogenianus, & Theodosianus: Z tych ieden ułożyć kazał Justynian, i nazwał: *Codicem Justinianeum*: Trybonian Prawnik naywięcey mu do tego pomagał dzieła. Dawnieysze Prawa Rzymskie w dwoch tysiącach Woluminow, a trzykroć sto tysięcy

Zachodzi wiele przypadków w Prawie naszym, w ktorych Magistratury Sądowe, nie kraiowym, ale *np.* Kanonicznym lub Magdeburskim Prawem rządzić się muszą. Niemało także okoliczności naliczemy, ktorych, albo Prawa nasze nie dotknęły, albo tylko sumienności i rostropności Sędziow zostawiły. W takowym razie wykładaią się Praw rzeczonych fundamenta albo w Przypi-

wierszy zawarte, siedmnastu Prawnikom do roztrząśnienia zlecił, i Zbior ich pod tytułem: *Pandectæ* albo *Digesta* za Prawną Księgę ogłosił. Wydał procz tego Justynian pięćdziesiąt Decyzyi, zawiłości niektore Prawne umarzaiące. Z tych trzech Dzieł, treść krotką ułożyć kazał, dla łacnieyszey nabycia Prawa wiadomości: a Księgę tę Instytucyami *Institutiones* nazwaną mieć chciał. Ze nakoniec postrzeżono, iż *Codex cum Pandectis* nie zgadzał się w swych wyrokach, przeyrzeć go i poprawić na nowo kazał, i pod tytułem: *Codex repetitæ prælectionis*, na świat wydał. Poźniey wyszły niektore Ustawy Justyniana pod imieniem, *Novellæ*: ale tych Zbiory przez niego czynione nie były: iako i *Authenticæ* albo *Authenticum*, powyższych Ksiąg, treść rzeczy potrzebnieyszych: tudzież *Liber Feudorum*, za poźnieyszych rożnych Cesarzow rządow, uchwalone i zebrane Ustawy, nie od Justyniana Cesarza, ale przez partykularne osoby pozbierane i wydane. Zatym całe Prawo pisane Rzymskie, w pięciu pomienionych zawiera się Księgach: *Digestum* albo *Pandectæ*, *Codex*, *Instituta* vel *Institutiones*, *Authenticum*, & *Liber Feudorum*.

pisach, albo w położonych na początku Tytułów z Prawa Rzymskiego definicyach: a to aby i iasność Prawa Szczególnego Kraiowego, o którą się tu istotniey Autor starał, nie była przyćmiona; i Dzieło to, day Boże nayużytecznieysze dla Młodzi, tak z układu Przeświętney Kommissyi Edukac: iako i z powołania swego Praw Narodowych wiadomości szukaiącey, nayprzod obszernym, powtóre do nabycia dla drogości trudnym nie stało się.

Czerpać w obszernych Praw naszych Tomach naukę Prawa Cywilnego, zdaie się rzeczą nietylko trudną, ale i zbyt długiego potrzebuiącą czasu. Wyciągać z tych obfitych zrzódeł Zbiór krótki, czy to dla wygody, iuż znaiomego Ustaw Kraiowych Obywatela, czy dla pożytku, szukaiącey w tey nauce oświecenia Młodzieży, praca rownie przykra iako i hazardowna. Z tego względu, kilkoletniego mozołu robota zostaćby miała molom ofiarą, gdyby rady i zachęcenia Przyiacioł, nie zagrzały Autora do wydania iey pod sąd i widok publiczny. Wszakże zamiar iego tchnący zawsze chęcią usłużenia naylepszego swey Oyczyźnie, odbierze pożądany swóy skutek, gdy przynaymniey z rowną, iak świeżo przez niego wydany Zbiór albo *Inwentarz* Praw poźnieyszych przyięty będzie approbacyą: a łaskawy Czytel-

 nik

nik pomnieć zechce, że ieżeli w którym Dziele ludzkiem, to szczególniey Prawnym, z trudnością wady, lub omyłki uchronić się można, iuż to dla oboiętności Praw, iuż dla ich wielości: nakoniec dla arbitralnego tychże, nawet przez ludzi Prawnych tłómaczenia.



CZĘŚĆ

CZĘŚĆ I.
O OSOBACH.

TYTUŁ I.
O Szlachcie.

„ PRawo Rzymskie inaczey *Powszechnym* albo *Cywilnym* zwane, sięgaiąc „ naydalszego ludzi podziału, uważa nayprzod każdego w szczególności z Społecznością związek. *Osoba* podług tego „ Prawa, będzie Człowiek w pewnym Stanie, np. *Cywilnym* lub *Duchownym* uważany „ *Stan Osob*: iest własność „ ich, przez którą, iakiegokolwiek Prawa są uczestnikami, ten albo będzie „ *przyrodzony*: i daie moc Człowiekowi „ szukania i nabywania własności, ku dogodzeniu swym nie uchronnym potrzebom: albo *Cywilny*: który zabespiecza „ człowiekowi w Społeczności wolność „ rządzenia osobą swą i maiątkiem podług Prawa, domieszcza go uczestni- Podział Osob z Prawa Rzymskiego.

" ctwa Praw Współ-ziomków, w iakiey-
" kolwiek bądź Obywatelów klassie. *O-*
" *soba* bez Stanu Cywilnego *Rzeczą* na-
" zywa się: iacy bywaią *Niewolnicy* na
" woynie zabrani: ztąd *Mancipia* albo
" *res Manucaptæ* rzeczeni. Ztąd płynie
" podział między ludźmi: na *Wolnych*
" czyli Kraiowych i *Niewolników: Wol-*
" *nych* Prawa, z Ustaw przyrodzonych
" płyną: *Niewolnikóm*, Prawo Narodów,
" lub dobrowolne zaprzedanie się w nie-
" wolą kaydany ukuło: tak dalece, że
" i zrodzeni z *Niewolników*, za takich-
" że poczytani byli; i chyba przez u-
" wolnienie prawne, naturalną i cywil-
" ną odzyskiwali wolność, pod imieniem
" *Libertinorum* albo *uwolnionych* zna-
" iomsi. Uwolnienie takowe działo się
" przed Urzędem Cenzora, za dopuszcze-
" niem Pana wpisania Niewolnika w po-
" pisowe Księgi: czasem list, albo sa-
" mo przypuszczenie go do stołu Pań-
" skiego wolności nadawało mu przywi-
" ley. Za takowym wyzwoleniem, usta-
" wały wszelkie Pana nad Niewolni-
" kiem prawa: iako to: władza życia i
" śmierci: moc frymarczenia nim i na-
" bywania rzeczy od niego nabytych:
" lubo co się tycze prawa życia, to *Lege*
" *Cornelia* poźniey uchylone zostało.
" Należałoby tu ieszcze wspomnieć o
" podziale Szlachty Rzymskiey i ich

Pre-

" prerogatywach, ale że ten raczey Pra-
" wa Politycznego Rzymskiego niż Cy-
" wilnego tycze się, i Przywileie ich
" w niczym z naszemi nie wiążą się,
" więc do podziału Mieszkańców Kraiu
" naszego przystępuiemy. (*i*)

Podział Osób z Praw Kraiowy:

Mieszkańcy Kraiu naszego na trzy dzielą się klassy: na *Szlachtę*, *Mieszczan* i *Chłopów*. Szlachcicem: albo urodzenie, albo nadanie Przywileiu, czyni. Urodzeni z oboyga Rodziców Szlacheckiey kondycyi: nie większych zażywaią swobod, nad tych, co z Matki stanu Mieyskiego lub Wieyskiego pochodzą, gdyż podług generalney Prawa reguły: Zona idzie zawsze za stanem Męża. (*k*) Ze dawniey Xiążęta, Królowie, a dziś Stany tylko na Seymach do Szlachectwa przypuszczać mogą: że nowa Szlachta dopiero w czwartym pokoleniu nabywa prawa do dostoieństw Kraiowych, ieśli *à Scartabellatu* nie iest uwolniona: o tych i podobnych Szlachty naszey prerogatywach, obszerniey Prawo Polityczne uczy: dla tego też tu Prawa i Przywileie Szlacheckie, co się rządu Politycznego tycze, zamilczaią się.

Prawa Szlachty Polskiey.

Względem *Prawa Szczególnego*, Szla-

B 3 chcic

(*i*) Heinecius lib: 1. t. 3. & sequen. (*k*) Uxor sequitur conditionem Mariti.

chcic dwoiako uważany być może. *Possessyonat i nie-Possessyonat.* Possessya Ziemska, rozumie się: własność Dobr szlacheckich aktualnie dzierżonych: taka do urzędów sądowych i exekutoryalnych koniecznie potrzebna, iako i do rękoymi prawnie zapisaney: aby zaś mieć mieysce na Ziazdach publicznych, Posłem lub Deputatem zostać, dosyć być Synem lub krewnym Possessyonata owego Woiewództwa: albo posiadać tamże Dobra Prawem emfiteutycznym, arendownym lub zastawnym. *(l)* Takowi to Possessyonaci powszechniey Obywatelami swego Woiewodztwa, Ziemi lub Powiatu zwani, procz głosu wolnego na ziazdach publicznych, wstępu do wszelkich urzędów, prawa posiadania Dobr, przedawania i nabywania tychże, ze wszystkiemi nawet wnętrznemi użytkami, nie mogą być więzieni chyba na gorącym złapani uczynku. *(m)* Dobra ich bez konwikcyi, konfiskacie nie podpadaią; a gdy Sukcessorowie w osmym pokoleniu znayduią się, pod Prawo Kaduka nie

(l) Konstyt: R. 1768. t. Porządek V. 7. fol: 623.
(m) Gorące uczynki podług Prawa 1768. popełniaią Zaboycy od Roku i 6. niedziel: Rozboynicy: na kradzieży złapani: po drogach napastuiący: Domy naieżdżaiący. Tract; A. ut supra V. 7. fol: 597. §. 6.

idą. *(n)* Spadki po Cudzoziemcach w Dobrach Szlacheckich bez testamentu zchodzących, gdy się o nie w lat trzy Sukcessorowie nie odzywaią, aczkolwiek *fisco* należą: wszakże nawet gdy Ci Prawa swego do nich dowodzą, zawsze z nich dziesiąta część Dziedzicom dostaie się: co i dla Miast warowano. *(o)* Prawa i Prerogatywy pomienione tracą Bannici i z Kraiu za kryminały wywołani. Między Bannitem atoli za zbrodnią, *np.* obrażonego Maiestatu, i Bannitem z kondemnaty, lub Processu, ta różnica: że tamten Dobra, honor, *& omnem activitatem* na Ziazdach publicznych, i względem mocy rozrządzenia Dóbr swych, czynienia Tranzakcyi &c. postraduie; Ten zaś tylko Prawa do urzędów i funkcyi publicznych, do czasu zaspokoienia Processu pozbawia się: Kupiectwo także z Szlacheckiemi Przywileiami nie zgadza się; ale to tylko podobno o łokciu, garcu &c. rozumieć się ma, lub gdy kto na stan Mieyski urzędownie przysięże: Prawo albowiem Roku 1775. *(p)* wszelkim handlem Szlachcie bawić się dozwala. Utraciłby także i ten Szlachectwa prerogatywy, kto-

(n) Swieże o tym Prawo R. 1778. V. 8. fol: 955.
(o) Konst: R. 1768. V. 7. fol: 601. §. 23.
(p) V. 8. fol: 183. tit: Warunek.

ktoby podeyrzanego Szlachcica do Herbu przyiął. (q)

Wywod Szlachectwa czyni się na Seymikach, który czasem Stany approbuią: dawniey go sam Trybunał rozpoznawał. Aże Sprawy takowe z krzywdą Familii rozsądzane, częstemu zaskarżeniu podpadały; uchwaliły poźniey Stany, aby po wytoczeniu ich do Trybunału, odesłane były na Seymik Woiewodzki: tam nazaiutrz, pod prezydencyą Marszałka, a gdyby Seymik przed elekcyą tegoż zerwany był, pod dyrekcyą pierwszego Urzędnika, Wywod ten czyni się; Probacyą takową Woiewództwo lub Ziemia, do Trybunału odsyła: gdzie przez zapozwanego z krewnemi zaprzysiężona, i Dekretem stwierdzona, zadysputowane gruntuie Prawa. (r) Upadaiący w próbie Szlachectwa, traci połowę Dóbr, prawem Kaduka, połowa Delatorowi przypada: nięosiadły puł Roku wieży siedzieć powinien: (s) owszem Prawa dawne Zabóycę mniemąnego Szlachcica od kary uwalniały, a nawet pozywaiącego o zabóystwo podobne, ukaranym mieć chciały. (t) Zadaiący nieszlachectwo albo

bo

(q) V. 3. fol: 805. A. 1633. t. o Wywodzeniu. (r) V. 5. A. 1696. fol: 776. t. Deductio: 1601. V. 2. fol: 1502. t. o Nowey Szl: 1726. V. 6. fol: 438. N. 96. (s) V. 2. A. 1589. fol: 1272. t. o Szlachectwie. (t) V. 2. A. 1557. fol: 606. §. Gdzieby.

bo *imparitatem*, gdy iey i własnego szlachectwa nie dowodzi, karze śmierci podlega w Koronie: w Litwie, potwarz odwoławszy, u pręgierza smagany, a potym z Miasta wyświecony bywa. Szlachcic zaś w zarzucie upadaiący winie tylko pieniężney i wieży, podług *Prejudykatow*, podpada: a ztąd rzecz iawna, że obiekcye podobne sama tylko Szlachta czynić może. (u) W wywodzie Szlachectwa: Reformacye posagow, Zapisy, Działy &c. i tym podobne o Dobra Ziemskie tranzakcye za istotne służą dowody. (w) Dziś i Metryki Kościelne podług Prawa Seymu Convocat: 1764. (x) w Aktach oblatowane, za równoważny stać mogą dowod.

Szlachcic bez Possessyi gruntowey, zażywa wszystkich powyższych Przywileiow, prócz wstępu do Urzędow i godności, które takowey Possessyi koniecznie wyciągaią. Ci zaś są albo służbą Dworską, lub Woyskową bawiący się, albo Synowie Possessyonatow, za życia Rodzicow nie wyposażeni, czyli *nie uwolnieni: non emancipati.* (y) Uwolnienie to w Prawie naszym dzieie się: gdy Oyciec zrzeka się na osobę Syna części, lub całego Dziedzictwa urzędownie: lub gdy

kto

(u) V. 3. A. 1633. §. Nakoniec. fol: 806. Sat: Lit: R. 3. Art: 22. (w) Jbidem. (x) V. 7. fol: 68. t. o Oblatowaniu (y) Emancipatio u Rzymian iak się działa V. t. O Władzy Oycowskiey.

kto z boku, Synowi część iaką w dobrach nieruchomych, inaczey *stoiących* zwanych zapisuie. Na ow czas on, tą częścią, wolno rządzić, arendować i zastawiać, *Obligi* albo długi na nią zaciągać, a nawet i przedać onę może. Gdyby zaś miał być naywiększego dziedzictwa lub sukcessyi Possessorem, dysponować nią potąd prawa nie ma, pokąd do aktualney nie przyidzie possessyi. A zatym i długi przed obięciem dziedzictwa zaciągnione, ile w małoletności, Dobr poźniey nabytych nie obciążaią. Małoletność rzeczona albo *Competentia Annorum* do Zapisow ważności potrzebna, w dwudziestym czwartym Roku: *Discretio* zaś *Annorum*, którey Prawo do kart ręcznych wymaga, w roku dwudziestym życia przepisana. *(z)*. I na tym to fundamencie Prawa naszego, deklarowano: iż Rodzice za długi Syna, lata dostateczne maiącego, w żadnym Sądzie ku odpowiedzi pociągani byc nie maią: *(a)* ale o tym obszerniey pod tytułem: o *Władzy Oycówskiey*. Tu tylko nâmienić zostaie, iż Synem Szlacheckim ten tylko nazwać się może, i praw Oycowskich iest Dziedzicem, kto z małżeństwa prawego zrodzony iest. Statut Ale-

(z) Konst: 1768. V. 7. fol: 706. §. A gdy. (a) A. 1768. V. 7. fol: 727. t. Odnowienie.

lexandra potępił był Prawa Saskiego wyrok, exkluduiący od sukcessyi Potomstwo z Nałożnicy przedślubney, po ślubie spłodzone. Prawa poźnieysze nie bacząc na tę chwalebną Ustawę, poszły za zdaniem Saxonu; dopiero Roku 1768. *(b)* moc Statutu Alexandra ponowiona: Atoli i tam przedślubne Potomstwo od wszelkich praw Szlacheckich odsądzone, gdyby nawet z Nałożnicą ślub nastąpił.

Jeszcze Szlachcica Polskiego uważać można iako *wolnego* i niby *niewolnego*: Wolny z possessyi lub osoby swey odpowiada: *Niewolny*, iako *np.* Zołnierz lub służbą bawiący się, w Osobie Komendy swey lub Pana, w sądzie czyni: chybaby żeby Pan za nie maiącego Possessyi odpowiedzieć nie chciał, i aresztu nie przyimował, który za zwyczay osobom bez Possessyi lub rękoymi będącym kładzie się.

Bądź więc iakieykolwiek z tych Klass będzie Szlachcic, w samym tylko Sądzie szlacheckim, odpowiedzieć Aktorowi obligowany *sub pœnis evocationis*. Possessyonata także *extra forum* iego Possessyi, wywoływać niegodzi się; procz gdy Szlachcic possessyą mieyską *np.*

(b) V. 7. fol: 807. t. Obiaśnienie.

np. po Zonie Mieszczce na się spadłą, lub własną, posiada, z takowey zawsze w Mieyskim Sądzie odpowiedzieć powinien: Oczym pod tytułem: *O Miastach i Sądach*: obszerniey.

Tatarowie. Zdaie się tu być mieyscem namienienia o Tatarach w Wielkim Xięstwie Litewskim osiadłych: którzy po mimo tego że są Sekty Machometańskiey, i w liczbie Szlachty nie mieszczą się dla samey Religii, przywileie atoli ich szlacheckim rownaią się. Mieli oni nadane sobie z dawna w Dobrach Litewskich Stołu Królewskiego, także w dobrach Hibernowych, a nawet i Ziemskich, różne possessye, pod tytułem *Lokacyi.* Co się tycze nadań w Dobrach Ekonomicznych, te im Roku 1768. uchylono: *(c)* a na to mieysce dwa Starostwa, w Koronie iedno, w Litwie drugie, wiecznemi czasy przyobiecano. Nadto dobr Szlacheckich nabycie pozwolone im iest: *(d)* uchylaiąc dawnieysze ustawy temu przeciwne; a rozszerzaiąc wolności i swobody ich, niegdyś prawami okryślone, tamże im warowano: iż Meczety swe reparować lub na nowo budować; i Katolikow oboiey płci do posług zażywać mogą.

TY-

(*c*) Konstyt; 1768. V. 7. fol: 750. t. Lokacya.
(*d*) 1775. V. 8. fol: 650. t. Utwierdzenie.

TYTUŁ II.

O Mieszczanach.

Podział Miast, i ich Mieszkańców Prerogatywy. „W Prawie Rzymskim nie czytamy „tey między Mieszkańcami Miast „i Wsi różnicy, która dziś powszechnie „w Europie widzieć się daie. Obywa-„tele albowiem Rzymscy tylko na Wol-„nych *in Liberos & Ingenuos:* i Niewol-„nych *Servos*: dzielili się. Pierwsi „iako urodzeni Rzymianie mieli wstęp „do wszystkich urzędow i godności: „drudzy nawet uwolnieni = *Manumis-„si*: dopiero za Justiniana do praw „Rzymskich przypuszczeni. Uprawa ro-„li naszemi czasy, wieyskiemu szcze-„gólnie stanowi właściwa, nietylko „zamieszkałym po Miastach żadnego „nie przynosiła spodlenia, ale owszem „pierwszą i nayuczciwszą każdego Oby-„watela była zabawą. Handel zaś dziś „o same opieraiący się Miasta, całemu „Narodowi był wspólny, a nie do pe-„wney ludzi kondycyi przywiązany. *(e)*

Miasta Krolewskie. Miasta Polskie iedne są *Królewskie*, drugie *Szlacheckie*: zatym Mieszkańców tychże dwoiako uważać można. Mieszcza-

(e) Heyn: t. 5. de Libertinis.

szczanie Dobr Krolewskich są ludzie wolni, nikomu nie podlegli, tak co do possessyi, iako i co do zabaw, handlu, rzemiosł, lub też przeniesienia się z iednego mieysca na drugie. Rządzą się powszechnie prawem Magdeburskim, nadanym sobie, iako się iuż namieniło, przez Kazimierza W. a to tak co do wewnętrznego ściąga się rządu, sukcessyi, testamentów, iako i co należy do administracyi sprawiedliwości: Warszawa tylko: Miasta Mazowieckie i Pruskie Prawa Chełmińskiego trzymaią się. Nie każde zaś Miasto Saxonem lub Prawem Chełmińskim rządzące się, Prawo Miecza przywłaszczać sobie może, ieśli na to osobnych Przywileiów Królów, lub wyraźnego o tym w erekcyi swey nadania nie okaże. W Miastach Litewskich procz Wilna, Troków, Kowna, Lidy, Nowogrodka, Wołkowyska, Pińska, Mińska, Mozyra, Brześcia, i Grodna, Magdeburye skasowane: co i dziedzicznym tymże Prawem rządzonym zalecono: a sprawy z Miast takowych do Sądów Potocznych Starościńskich odesłane. *(f)* W tych zaś Miastach, którym warowano to Prawo, tranzakcyi Szlachcie czynić zakazano. Od Sądów Mieyskich wolna

(f) A. 1776. V. 8. fol: 925. t. Ustawa. N. 2.

wolna appellacya do Sądów Zadwornych albo Assessorskich, tak w Sprawach cywilnych i uczynkowych, iako i kryminalnych: wprzod atoli Strona appelluiąca, sprawę swą przed Starostę, a w dobrach Ekonomicznych Królewskich przed Administratora tychże wywołać ma. *(g)* A że niektóre Miasta nasze iako to: Kraków, Poznań, Lwów, Lublin, Wilno, Toruń, Gdańsk, &c. Prawami dawnieyszemi: a kilku Obywatelów Warszawskich Roku 1775. *(h)* nabywania dóbr Ziemskich odzierżyli Przywiley, z tych w Ziemstwie odpowiadać obligowani.

Jurisdykcya Mieyska, na Szlachtę żadną miarą rozciągać się nie może: chyba z Possessyi przez Szlachcica w Mieście dzierżoney; lub za gwałty przez tegoż, Służebnych lub Poddanych iego w Mieście popełnione: w którym razie Statut Toruński, pośrzedniczo z Grodzką Juryzdykcyą, Miastu takowe sprawy poznawać nakazuie: *(i)* na gwałcącego zaś Statut pomieniony Burmistrza głowy karę przepisuie.

Dalsze Miast Królew: swobody.

Nie rozszerzaiąc się nad owemi Miast Królewskich przywileiami, które ie w rzę-

(g) V. 7. 1768. fol: 753. t. Warunek. *(h)* V. 8. fol: 265. t. Pozwolenie. *(i)* V. 1. A. 1538. fol: 521. De captiv: i V. 2. fol: 596. N. 21. A. 1550.

rzędzie Politycznym mieszczą, iako to: że niektóre należą do Elekcyi Królów, inne maią prawo noszenia broni: i tam daley: *(k)* Jstotną prerogatywą Miast naszych są Jarmarki i targi: które tylko za Przywileiami Królewskiemi lub Seymu, stanowione być mogą: po Wsiach zaś otwarzać ich, pod konfiskatą towarów, zakazano. Nadto dla lepszego handlu, ugruntowania i zachęcenia, Targowe, albo *Foralia* po Miastach Królewskich zniesione. *(l)* Nowobuduiącym się Miastom Prawo Roku 1598. na lat ośm wolność od wszelkich Podatków nadaie: dziśby ią nowym prawem zabeśpieczyć potrzeba; nie bliżey zaś, iak o mil dwie, a nad rzeką spławną o milę Miasto iedno od drugiego erygować wolno. *(m)* Propinacya po Miastach Królewskich wszystkim Mieszkańcom dotąd była wolna: Prawo Roku 1775. obmyślaiąc pewną intratę na reparacyą tychże, i utrzymanie porządkow; *plus offerenti* trzymać ią nakazuie; nie wyłączaiąc od tego *beneficium* i Szlachty. Wyięły także prawa poźnieysze dobra i possessye Mieyskie od wszelkich zapisów

(k) Obacz Prawo Polityczne X. Skrzetuskiego. *(l)* S. Cor: 1764. t. Zniesienie V. 7. fol: 333. *(m)* Konst: 1768. t. Warunek V. 7. fol: 753.

pisow i testamentowych Legatow, zwłaszcza tam gdzie Donacya lub *Legatum* połowę waloru Dobr przechodzi. *(n)* Nadto uwolniono Miasta *ab Ex-officiis* PP. Posłow i Deputatow: *(o)* a place i domy puste od lat sześćdziesiąt nieosiadłe, dziedzictwem Miastom przysądzono. Nakoniec wolny wstęp, nawet obcey Religii Cudzoziemcom, do Praw Mieyskich i Cechow, bez wszelkiey opłaty zabeśpieczony: a tym, którzyby w Kompaniach albo Cechach Kupieckich lub Rzemieślniczych nie znaydowali się, kupczyć i rękodzieł swych, wyiąwszy czas Jarmarkowy, przedawać, pod konfiszkatą zabroniono. *(p)*

Miasta Szlacheckie.

Co się Miast Szlacheckich tycze, te są dwoiste: iedne z nadania Dziedzicow wolne od ciągłey pańszczyzny, i tylko czynsz pewny opłacaiące, lub niektóre szarwarki odbywaiące: drugie za Konsensami Królewskiemi lub osobnemi Konstytucyami do Przywileiow Miast Krolewskich przypuszczone, a nawet Prawem Magdeburskim rządzące się. Pierwsze nie maiąc początku swey wolności innego, tylko dobrowolną albo gołosłowną Dzie-

 dzi-

(n) Konf. gen: K. 1764. t. Ubeśpieczenie V. 7. f: 81. a w Konf: Lit: fol: 151. Jtem A. 1768. V. 7. fol: 753. t. Warunek. *(o)* Jbidem. *(p)* Jbidem.

dzica wolą, zależą w swych swobodach od tychże wielowładney dyspozycyi. Drugie rządzą się we wszystkim na wzor Miast Królewskich, tak dalece, że i z własnym Panem, o gwałt swych swobod z Przywileiow płynących, rozprawić się mogą, iako tego świeże były przykłady w Sądach Assessorskich, Rezolucyą Rady Nieustaiącey Roku 1781. 9. Febr: N. 65. usprawiedliwione. Jakoż w tym razie, Dziedzic wyrzekł się zupełnie *absolutum* czyli *directum Dominium*, nad takowym Miastem: w nadziei zysku z handlu i ludności z niego: a to przypuszczone do praw Miast Królewskich, gdy pokrzywdzenie odnosi, rowny mu gwałt dzieie się, iak gdyby właściwie Królewskiemu Miastu był wyrządzony. Względem prerogatyw Miastom tym służących, można mowić, iż pierwszey klassy, w niczym od Wsi nie rożnią się, procz Jarmarkow Przywileiem lub Prawem onymże dozwolonych. Miasta zaś drugiey klassy, lubo co do rządu wewnętrznego i podatkow w rzędzie dobr Szlacheckich umieszczono, co do policyi i szafunku sprawiedliwości z pomnieyszemi Królewskiemi równaią się.

Miasta Duchowne. W rzędzie Miast Szlacheckich i Duchowne liczą się: te ieśli Prawem Magdeburskim nadane są, do Szlacheckich

tegoż

tegoż gatunku dla wspolnych prerogatyw należą: ieśli zaś Ziemskim Prawem stoią, w klassie pierwszey Miast Szlacheckich mieszczą się.

Wszystkie Miasta Królewskie Prawem Roku 1768. (q) rozrządzeniom Komissyi Boni Ordinis poddane są, pod którą z przykładnym zachęceniem nawet niektóre Miasta Duchowne, poddały się. Tey obowiązkiem iest, weyrzeć w Przywileie Mieyskie, poznać dochody i one rozmiarkować, taxę stancyi, gdzie Ziazdy bywaią przepisać, słowem rząd pewnieyszy, bez uymy powagi Starościńkiey ustanowić. Rozrządzenia tey Magistratury stosować się dziś powinny do przepisow Prawa wspomnionego, tudzież poźnieyszego Roku 1776. (r) i dawnieyszych Starostow Przywileiow, (s) które im moc zupełną i obligacyą nadaią corocznego słuchania rachunkow z intrat Mieyskich, o których podług Przepisow Rady raportować obligowani. (t) Teyże wyroki obowiężuią nawet mnieysze Miasteczka Królewskie, do corocznej Czopowego Licytacyi ku ure-

gu-

(q) V. 7. fol: 753. t. Warunek (r) V. 8. fol: 850.
t. Powinności. N. 2. (s) A. 1565. V. 2. fol:
694. t. Oprawa. A. 1620. V. 3. fol: 380. t.
Obrony. i A.1631. V.3. fol: 705. t. Rachunek.
(t) Uniwersał Rady Nieust: R. 1776. N. 74.
d. 7. Mar: w Zbiorze fol: 14.

gulowaniu Jntrat ztąd płynących na reparacyą i porządki po Miastach brakujące. *(u)*

Zydzi po Miastach.

Między Mieszkańcami Miast naszych tak Królewskich iako i Szlacheckich słusznie dla swey ludności i Zydzi mieścić się mogą. Przywileie ich ieszcze od Bolesława Xięcia Wielko-Pol: nadané, Kazimierz W. na nowo potwierdził. W ogulności podług Praw naszych nie powinni Zydzi większych nad Chrześciany po Miastach zażywać swobod i wolności. *(w)* Do żadnych honorow i dostoieństw przypuszczani być nie mogą, *(x)* żadnych ceł, myt, żup, Podatkow publicznych, Starostw, czy przez arędę czy przez Administracyą puszczać im nie godzi się. *(y)* W Miastach podług umow i Paktow bawić się i handlować maią. A gdzieby takowe Kontrakty zaginęły, lub dotąd zawarte nie były, przykładem innych Miast zawarte być powinny. *(z)* Nie wolno tymże towarow i żywności na targach (wyiąwszy Jarmarki) zakupywać, uprzedzaiąc w tym Chrześciany; *(a)* tych-

(u) Uniwersał Rady sub eadem data. *(w)* V. 1. A. 1496. fol: 254. t. de Judæis. *(x)* A. 1538. V. 1. fol: 524. *(y)* V. 2. A. 1565. fol: 691. i V. 5. A. 1690. fol: 771. Jtem V. 5. fol: 820. t. O Zydach. tudzież Pacta Conv: Nay: Stanisł: Aug: 1764. V. 7. fol: 207. Po. ⸗To. ⸗ *(z)* V. 2. fol: 725. A. 1567. A. 1768. V. 7. fol: 755. t. Warunek. *(a)* V. 2. A. 1588. fol: 1243.

tychże do posług rocznych zażywać nie maią, procz do Browarow Parobkow i Furmanów do drogi, a to pod karą sześciu Niedziel więzienia na sługę, a sta grzywien na Zyda. *(b)* Ciż lichwy brać, podeyzrzanych rzeczy kupować, pieniędzy na zastaw dawać pod utratą Summy nie powinni. *(c)* Prawem Roku 1775. *(d)* Zydom, którzyby na roli osieść chcieli, od Pogłownego na zawsze, a od innych podatkow na lat sześć wolność deklarowana.

Lubo zaś Zydzi w Miastach Królewskich osiedli, przecież w Koronie, nie do Mieyskiey ale do Woiewodzińskiey Juryzdykcyi; w Litwie zaś i na Wołyniu do Urzędu Starościńskiegó należą, z appellacyą wolną do Assesoryi gdy Sprawa 100. Złł. przenosi; *(e)* w Warszawie atoli bawiący, w Sądach Mieyskich sądzą się: gdzie aby handlem, procz czasu Seymowego nie bawili się, naypoźnieysza Roku 1775. Konstytucya potwierdzaiąc dawnieysze Prawa i Przywileie Królów względem nie mieszkania w tey Stolicy Zydów, naysolenniey zaleciła. *(f)* Co do Spraw uczynkowych kry-

(b) V. 5. A. 1690. fol: 820. *(c)* A. 1670. V. 5. t. Poskromienie fol: 77. *(d)* V. 8. fol: 147. *(e)* V. 5. A. 1678. fol: 643. t. Dochodzenie. *(f)* A. 1768. V. 7. fol: 711. t. Juryzdyk ya. 1775. fol: 147. V. 8. t. Podatek.

minalnych Zydowskich, Sąd Grodzki iest właściwym dla nich wszędzie *forum:* Mieszkaiący zaś w Miastach Szlacheckich, teyże co i Chrześcianie podlegaią zwierzchności. Dawniey Zydzi ryczałtem opłacali się Rzeczypospolitey, a od Roku 1775. płacą od głowy, w Koronie po Złł: 3. w Litwie po Złł: 2. gr: 15. *(g)* Nad to wszystkie Księgi ich w Koronie stępluią się, i od każdey grosz srebrny ieden, Skarbowi przychodzi.

Neofici. Tu także namienić można o nawroconych do Wiary S. Zydach, powszechnie Neofitami zwanych. Zażywali oni dawniey, tym samym że się ochrzcili, praw Szlacheckich, nie żeby im ten przywiley Prawa Koronne nadawały, ale że zwyczay ten na mocy Statutu Lit: *(h)* funduiący się, dotąd był w Koronie cierpiany. Prawo Roku 1764. *(i)* odwołało na obydwie Prowincye tę praktykę: Obowięzuiąc wszystkich z Dziedzictw swych wyprzedać się, i do zabaw Mieyskich lub Wieyskich udać się, a to pod konfiskatą dobr posiadanych: Poźniey atoli *(k)* dla Neofitow Lit: stanęło prawo, aby ustawa powyższa, tylko nawroconych po niey obowięzywała: dziś więc ieśli nobilitowani nie są, do stanu Mieyskiego lub Wieyskiego należą.

(g) A. 1775. V. 8. fol: 147. i 631. *(h)* Statut Lit: Roz: 12. Art: 7. *(i)* Konf: 1764. t. Neofici V. 7. fol: 74. *(k)* A. 1768. V. 7. fol: 863. t. Restyt:

TYTUŁ III.

O Poddanych.

„Poddanych, tey co u nas kondycyi „Rzymianie nie znali: opędzali „albowiem domowe i rolnicze posługi „Niewolnikami = *Servis* = ktorzy iako „się wyżey namieniło, nietylko w rzędzie „Poddaństwa naszego, ale i w liczbie „sług naypodleyszych kontraktowych li„czyć się nie mogą. To dziwna, że „Poddani nasi, inny nie równie, bo z „kontraktu nayczęściey cywilnego pły„nący maiąc początek, i w traktowa„niu i w uwolnieniu od poddaństwa, „mało co lepszym od Niewolnikow „Rzymskich szczycą się losem.„

Prawa Kraiowe różne nazwiska Mieszkańcom wieyskim nadaią, iako to: Poddani *Subditi*, Kmiecie *Cmethones*, Chłopi *Rustici*, Rolnicy, Oracze *Coloni*, *i.t.d.* Podział ich naturalny: na Poddanych Krolewskich, czyli po Królewszczyznach osiadłych: i Szlacheckich, w Dobrach Ziemskich Szlachty Swieckiey i Duchowney zamieszkałych, wypływa. Podział Poddanych w Polszcze.

Przy-

Przyłuski *(a)* pięć klass Poddanych liczy: pierwsi *Servi glebæ*, którzy bez żadnego warunku w dobrowolne i wieczne oddali się poddaństwo: Drudzy *Adscriptitii*, którzy przez zaręczne pismo na gruncie osiadaią i wieczyste z niego wraz z Sukcessorami czynić powinności obowięzuią się: Trzeci, *Censiti*: albo Czynszownicy, czynsz pewny z roli płacący: Czwarci, *Conditionales* do pewnego tylko czasu na gruncie osiedli: Nakostatek *Jnquilini* Komornicy i Zagrodnicy: dom, ogrod lub pewną część roli, naiemnym sposobem od Dziedzica lub Kmiecia posiadaiący.

Stan dawnieyszy Poddanych w Polszcze.

Podział ten poddanych zgadza się także z dawnieyszemi o nich Praw Naszych ustawami, iako wolność w przyięciu poddaństwa, tak sposoby uwolnienia się od tegoż stanowiącemi. Jakoż w Prawach rzeczonych czytamy iż Dziedzic wiedzący o zbiegłym Poddanym *Prawa Ziemskiego*, albo na kilkodniowey osadzonym pańszczyźnie, do Roku tylko miał moc onego odzyskania: a ten, gdy dla srogości i złego obeyścia się z Panem, powrocić nazad nie chciał, 15. grzywnami i czynszem rocznym opłacał się. Siedzący zaś Poddani za *Prawem Niemieckim*, to iest na

(a) Lib: 1. cap: 17. de Cmethonibus.

na samych czynszach i daninach fundowani, każdego czasu mogli opuścić rolę innego na swe mieysce osadziwszy. Za czasow Kazimierza W. dwoch, a za Olbrachta Króla ieden corok Poddany, nawet mimo wolą Dziedzica, mógł ze wsi do wsi przenieść się: *(b)* Nad to nietylko ieden lub kilku Poddanych, ale cała wieś opuścić mogła Dziedzica, ieśli albo przez rok w klątwie Kościelney trwał; albo był publicznym dla wsi, przez wolnieysze życie, pogorszeniem; albo nakoniec wieś z iego przyczyny uciążona lub łupiestwu wystawiona była. *(c)* W reszcie zabeśpieczaią Prawa wolność Synom Chłopskim, ile gdy ich kilku Oyciec mieć będzie, aby corok ieden ze wsi, na naukę lub do rzemiosła, opowiedziawszy się tylko Dworowi, udać się mogł. *(d)* Wszystkie te Stanu Wieyskiego swoboby, poźnieyszemi o zbiegłych Poddanych Prawami obalone, i przytłumione, nie innego domysłu daią przyczynę, tylko że Poddaństwo nasze dla swey prostoty a ledwo nie wrodzoney przeciw Panom zawiści i niechęci, na złe częstokroć praw swych i wolności zażywało.

Stan

(b) V. 1. 1347. fol: 29. t. de Villanis: 1496. fol: 267. t. Cmethones. *(c)* V. 1. A. 1347. fol: 49. t. de Cmeth: *(d)* A. 1496. V. 1. fol: 259.

Stan ninieyszy.

Stan ninieyszy Poddaństwa naszego z Praw i zwyczaiow wypływaiący w następuiących zamyka się punktach. 1. Poddani na roli osiedli i pańszczyznę odbywaiący, nietylko sami ale i z Potomstwem swym są własnością Dziedzica: tak, że ich darować, przedać, na inną rolę lub wieś przenieść prawnie wolno; wymus atoli nowych, nad posiadany przez Kmiecia grunt, danin i robocizn, zawsze przeciwiłby się sprawiedliwości. 2. Zbiegłego Poddanego ma Prawo Dziedzić odzyskać; dawniey w pewnym i generalnym, potym w różnym dla rożnych Woiewodztw czasie: dziś na preskrypcyą tę względu prawie nie masz. W Litwie podług Prawa 1685. Forum własne Dziedzica na Sprawy o zbiegłych Poddanych przepisane: w Koronie Aktor ma *sequi forum rei*, podług Prawa i rezolucyi Rady Roku 1777. (e) Teyże Rady wyrokiem, na fundamencyie Sancitum Roku 1776. Poddani przed Lustracyą Poddymnego do cudzych zbiegli Włości, i w taryffy wciągnieni, od Dziedziców do decyzyi dalszey Stanow sądownie odzyskani być niemogą. (f) Niemniey i tych Dziedzic prawnie poszukiwać

(e) N. 323. d. 12. 7bris () Rez: R. N. 1777. N. 388. d. 24. 8bris w Zb fol: 78.

kiwać niemoże, którzy z zagranicy do Polski zbiegaią, luboby był w Polszcze, i w Kordonie Possessyonatem. (g) 3. Poddani w Sprawach własnych Cywilnych i Kryminalnych, ani czynić, ani odpowiadać bez Pana nie mogą, wyiąwszy tylko, spory Duchowne: nawet Prawa dawnieysze, życie wzięte Poddanemu 30. nayprzod a potym 100. grz: opłacać pozwalały; (h) Zdaie się wprawdzie Ustawa pomieniona dzikim tchnąc obyczaiów duchem, atoli pomnieć należy że owych czasow iako w Sąsiedzkich Kraiach tak i w naszey Polszcze, zaboystwa zwłaszcza przypadkowe, nawet między Szlachtą zdarzone, karami doczesnemi i winami pieniężnemi opłacano: iako o tym dokładniey w Części o Przestępstwach. Mimo tego, trudno zupełnie wymówić nieludzkości Prawa rzeczonego, na samey nierowności kondycyi Obywatelskiey gruntuiącego się: dopiero za Panowania Mądrego AUGUSTA taxa ta haniebna zniesiona i równa kara na Szlachcica za głowę chłopską lub zranienie onego, iako i za życie wzięte przez tegoż Szlachcicowi, lub zadane rany przepisana. (i) Nieszczę-

(g) Rez: R. N. 1779. N. 175. 10. 7br. (h) V. 2. fol: 1012. t. O Mężoboystwie: a V. 3. f. 681. t. Taxa Capitis. (i) Trak: R. 1768. V. 7. fol: 600.

szczęściem atoli dla Poddanych, że tak święta ustawa nie wyraziła, kto i gdzie, w takowym razie osobliwie z Dziedzicem Zaboycą ma czynić? a nayprzyzwoiciey byłoby, Urząd Grodzki do tego zobowiązać procederu. Jest wprawdzie w Traktacie Roku 1768. ostrzeżono, aby w tym przypadku sprawiedliwość Sukcessorom podług Statutu Lit: działa się, (k) który uczy że zabóyca Szlachcic byle był na gorącym uczynku złapany i sześcią świadkami Szlachtą poprzysiężony, na gardle karę ponosi, a gdy tych brak tylko główszczyznę płaci: Ale ta sama względem świadkow kondycya, prawo to w nieczynne obraca.

4. Chłopi nasi nie maiąc w niczym zabeśpieczoney sobie prawem własności, nic nikomu zapisać ani testamentem odkazać nie mogą, procz cząstki, którąby z ruchomości bez krzywdy dziatek swych Kościołowi legować chcieli, (l) lubo Prawa poźnieysze Koronne i tey ich wolności zagrodziły, iako o tym dokładniey pod Tytułem o Testamentach. Co się Sukcessyi tycze, waruią tę Poddanym naszym i Prawa słuszności i Kraiowe dawnieysze: Bo przyznaiąc Kaduki po Kmieciach bezpotomnie zeszłych Dziedzi-

dzi

(k) Roz. 12. Art: 1. (l) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 2.

dzicom, wzgląd mieć każą na krewnych bliższych, a razem zalecaią, aby z takowey Sukcessyi, Kielich za półtory grzywny srebra do Kościoła Farnego był sprawiony: (m) nawet gdyby np. nowy Szlachcic Summy na Dobrach lokował, i bezpotomnie umarł, maią po sobie Sukcessorowie poboczni wyrok Rady Nieustaiącey: który im Summy pomienione podnosić dozwala. (n) Nakoniec Poddany bez wiedzy i pozwolenia Dziedzica nobilitowany, ieźliby przeciw temu Dziedzic odwołał się, od Przywileiu Szlachectwa odpada. (o)

Powinności Chłopskie.

Względem robocizn, które Poddani z roli i za załogi Panom swym odbywaią, nie można pewney przepisać reguły: gdyż te i z obszerności gruntu i z zwyczaiow Prowincyi pochodzą. Czytamy w Prawie dawnieyszym (p) iż Poddany tak Szlachecki iako i Królewski do żadney dzienney pańszczyzny przed Rokiem 1520. nieobowiązany, ieden dzień z łanu robić w tydzień Panu powinien: ale Prawo nie opisuie łanu gatunku, których kilka Księgi Skarbowe liczą. (q)

Zda-

(m) V. 1. fol: 24. 1347. t: de Bonis: a V. 2. 1588. fol: 1209. t. O Kadukach. (n) Rez: R. N. 1778. N. 16. 2. Jan: (o) V. 2. 1601. fol: 1502. t. O nowey Szlachcie. (p) R. 1520. V. 1. fol: 396. (q) Vide Solskiego fol: 144. R. 5. i tytuł ostatni Czę: IV.

Zdaie się przecięż że tam per *Laneum* rozumie się *Morg* pospolity: bo tamże ostrzeżono, iż iesli chłop kilka takowych łanow posiada, z każdego dzień robić obowiązany: Jakoż powszechna prawie niesie w Dobrach-Szlacheckich praktyka, iż Chłop trzy dni, Kobieta tyleż w tydzień robi, z trzech pol pułwłoczkowych albo Morgowych; a gdzie, iako *np.* w Podgórzu było, takich Morgow więcey Chłop posiadał, więcey pańszczyzny odrabiał; ile że i załoga iego w tamtym Kraiu kosztownieysza. Że zaś w naydawnieyszym czasie, część Poddaństwa naszego była na Czynsze puszczona, rzecz z Praw Naszych bardzo iasna: gdyż w pomienioney Ustawie excypuią się od pańszczyzny ci, którzy są na Czynszach. *(r)* W ogólności: w Dobrach Królewskich pańszczyzna mnieysza, podatki i ciężary Kraiowe większe: W Dobrach Szlacheckich robocizna większa, podatki mnieysze, swobody większe, iako to: wolność wsi Szlacheckich od werbunkow: konsystencyi Żołnierskich, przechodow: &c.

Procz pańszczyzny tygodniowey odbywaią ledwie nie wszędzie Chłopi, *tłoki*, *gwałty*, *szarwarki*, raz lub kilka razy

(r) V. 1. A. 1520. fol: 396.

razy do roku, dwoygiem lub troygiem ludu, do żniwa, sieżby, plewidła &c. Także Stróżę całoroczną, podroż o mil kilka, ktora w Dobrach Królewskich Jnwentarzem ostrzega się, a w Szlacheckich za dzień potrąca się. Podroże takowe w Woiewodztwach Ruskich pod imieniem *Podhoroszczyzny* znaiomsze; gdzie do wywozu zboża, potażiow, popiołow, do brzegow różnych rzek, za Talar bity o kilkadziesiąt mil, iechać Poddany musi. Nadto daią po wielu mieyscach do Dworu Chłopi tak Szlacheccy iako i Królewscy pewną miarę ziarna, nayczęściey Owsu (co osepem zowią.) Kapłony, Jaia, grzyby, maliny, orzechy: gdzie niegdzie dawniey robaczki szkarłatne *Czerwiec* zwane na Dwór zbierać musieli.

Uwolnienie Poddanego z pod władzy Pana swego troiakim sposobem dzieie się. *Pierwszy* gdy Dziedzic przed Aktami Woiewodztwa swego, zrzeka się prawa do Poddanego i wolnym go ogłasza. *Drugi*, gdy pismem, Listem *np.* lub inną iakową assekuracyą zaświadcza wolność swego Poddanego. *Trzeci* gdy Poddany do Stanu Duchownego udaie się. Atoli w tym razie potomstwo przed wniściem do Stanu Uwolnienie odPoddaństwa.

ta-

takowego miane, Prawa wolności nie nabywa. (s)

Jnny daleko i nierownie lepszy Stan Chłopow po Królewszczyznach osiadłych: bo lubo na wzor Szlacheckich do panszczyzny i innych powinności obowiązani: ale przecięż te nierownie leksze odbywaią: a co naywiększa, że te nie od arbitralney Starostow i Dzierżawcow zależą woli, ale Lustracyami tak są obostrzone, że nad ich opis, nic więcey od Gromady wymagać nie godzi się. Rządzi wprawdzie słuszność wielu Dziedzicami skrupulatnie dochowuiącemi praw Poddaństwa, czy na zwyczaiu, czy umowie z Przodkami ich zaszłych: lecz gdy kto te gwałcić im poważa się, nie mogą Poddani Szlacheccy urzędownie o nie upomnieć się, bo nie maią pewnego przeciw Panom swoim *Forum*. Szczęśliwsi tedy Chłopi Królewscy, którzy w Sądach Referendarskich *de pari* z Possessorami Dobr Królewskich o wszelkie krzywdy rozsądzaią się i przez tenże Sąd, a nie mocą Dzierżawcow do winnych Dworowi powinności pociągani bywaią. Szczególnieyszym ieszcze Poddanych Królewskich przywileiem iest, posiadanie Dobr Królewskich, Prawem wiecznolennym pod imieniem Soł-

(s) V. 1. A. 1496. f. 259. t. de Cmethonum missiono-

tysow: Ci procz pewney kwoty pieniężney, do żadney Dworowi Starościńskiemu nie obligowani powinności: są i w Dobrach Szlacheckich niektórych podobne Sołtystwa rownemi co i tamte nadane Prawami, z których dawniey to było istotne, że Possessorowie ich do Woyny nie byli obligowani: lubo poźniey swobody tey, Swieckim i Duchownym Sołtysom dowodzić kazano. (t)

(*) Procz wymienionych Kraiu naszego Mieszkańcow, są ieszcze w Polszcze Cy- Cygani, Serbowie, Wołochy.

(t) A. 1550. V. 2. fol: 595. t. A iż gdzie.

(*) Nietylko w Zagranicznych, ale i w Kraiowych Pismach, takie Stanu Wieyskiego w Polszcze czytać zdarza się opisy, że te i Narod nasz w czarną tyranii przyoblekaią sukienkę, i Poddanych naszych w rzędzie naypodleyszych Rzymskich lub dzisieyszych Azyatyckich Niewolnikow mieścić zdaią się. Chcąc dowieść Kraiowym Pisarzom, fałszywego w tey mierze zdania, dosyć iest odwołać się, do pierwszych Prawa Pol: znaiomości: A ieśli te, Poddanych życie, własność i powinności gruntuiące, zaniedbane, lub w części bez exekucyi zostaiące kto znayduie; niechże na bezskuteczność w tym punkcie Praw naszych, a nie na Prawodactwa niesłuszność swe miota żale: Bo cóż nad wolności i beśpieczeństwo osobiste Szlacheckie w Rządzie naszym świętszego? a przecięż i te częstym gwałtom nie raz podpadaią? Zagraniczni Politycy, nayczęściey o rządach sobie odległych

gani, Serbowie, Wołochy, którzy nietylko w żadney z powyższych klass mieścić się nie mogą, (gdyż żadney w Kraiu nie maią possessyi, i tylko tułactwem bawią się,) ale nadto, podług wyroku Praw naszych (u) z Kraiu wywołani i wypędzeni być powinni: A nawet przechowywaiący onych, iako *complices Banniti* karani być maią. *Complicitas* atoli ta Obywatelom Woiewodztwa Podlaskiego nie przez kogożkolwiek, ale przez ukrzywdzonych dowodzona być ma, podług Prawa municypalnego. *(w)*

TY-

(u) V. 2. A. 1578. fol: 972. t. Cygani i A. 1624. V. 3. fol: 468. t. Przechowanie. (w) A. 1607. V. 2. fol: 1618. t. o Pozwach.

z uprzedzenia sądzący, zawstydzeni świeżo zostali świadectwem JP. Gilibert, w Akad: Wil: Hist: Nat: Professora: a dla zasług w Kraiu naszym, osobnym Medalem i Bustem nie dawno przez Nayi: STANISŁAWA AUGUSTA zaszczyconego. Ten od lat kilkunastu przemieszkuiąc w Polszcze, zastanowił się i porownał Stan Wieśniakow Pols: z Francuzkiemi tychże swobodami i ciężarami. A znalazłszy w świeżo - wyszłym z pod prasy w Lionie przez P. Proft de Royer wydanym Dykcyonarzu Jurydycz: nowe o niewolę Poddaństwa naszego, na Polskę rzucone potwarze; wywiodł Autorowi w Liście swoim: iako nietylko życie i maiątki, ale nawet robocizny Poddanych naszych albo na Prawie *pisanym*, albo na *zwyczaiowym* gruntuią się: a gwałty

TYTUŁ IV.

O Rodzicach i ich Potomstwie.

„Z Prawa powszechnego dwoiako mo- „żna być *Prawym Oycem*: albo „przez Małżeństwo *Jure Matrimonii*, „*vel justarum Nuptiarum*: alboli też „przez Przysposobienie *Jure Adoptio-* „*nis*. Do godziwego Małżeństwa u „Rzymian, dosyć było na zezwoleniu „obuyga Małżonkow, zakazanym przez „Prawo pokrewieństwa stopniem nie „złączonych: Zezwolenie troiakie uwa- Prawa Rzymskie o Rodzicach i ich Potomstwie.

 „ża

i bezprawia zdarzone lub trafić sie mogące, raczey z Dozorcow niż Dziedzicow arbitralności i woli pochodzą. Wreszcie List swóy uczony i rostropny temi słowy kończy. „Bar„dzo mi łacno iest dowieść WPanu, że *Nie-* „*wolnicy* Pol: (iak ich Dykcyonarz nazywa) „daleko większych zażywaią swobod, niźli „po wielu Wsiach Francuzcy Wieśniacy. „(Journ: Encycl: 1784. ex Januar: fol: 243.)„

Wszakże nadto rzecz iasna iest, że Rolnictwo nasze w ręku Poddanych złożone, dotąd kwitnąć prawdziwie nie będzie, pokąd własności czyli maiątki ich, mocnieyszemi zabespieczone nie będą Prawami. Pięknie i poważnie prawdę tę popiera i gruntuie wyrok W. Katarzyny II. Monarch: Ross: która w *Instrukcyi* do Prawodactwa ułożyć mianego wydaney, w te słowa ostrzega i uczy: „Po„tąd tam Rolnictwo nie zakwitnie, pokąd

„ za się: Osob biorących się: Starszych: i prawa: *Consensus Partium, Parentum & Juris.* Aby zezwolenie stron czyli Osob do Małżeństwa zabieraiących się było ważne, Męszczyzna lat czternaście, Niewiasta lat dwanaście mieć byli powinni. Zezwolenie Rodzicow lub Starszych, pod których władzą żeniący się zostawał, z prawa Rodziców nad Dziećmi wypływało: bo nawet Prawnukowie teyże względem Pradziadow co i Synowie podlegali władzy. Nakoniec zezwolenie Prawa rozumi się, nie zachodząca z prawa Przyrodzonego i Cywilnego, między Małżonkami przez pokrewieństwo przeszkoda. I tak nietylko między Rodzicami i Dziećmi ich, ale i w nayodległeyszym Stopniu, Dziada lub Pradziada z Wnuczką lub Prawnuczką, czyli w prostych pokrewieństwa dolney i górney liniach, *Ascendentium & descendentium:* (a) Małżeńskie związki za *niegodziwe, Conjunctio nefaria:* poczytane były. Z poboczney zaś pokrewieństwa linii rówńey *in linea Collateralium æquali,* w drugim tylko stopniu: Co do nierówney linii, dopiero w trzecim, ślubne kontrakty były zabronione. Między pokrewieństwem albo raczey Kolligacyą czyli Powinowactwem z Małżeństwa pochodzącym, Prawo powszechne tylko do drugiego stopnia w linii poboczney, związków ślubnych zakazuie. Nieprzystoynym także Małżeństwem (*Nuptiæ indecoræ*) nazywano związki między Senatorami i Niewolnikami, (co poźniey Justynian uchylił:) między Szlachtą i podeyzrzanemi o życie nieprzystoyne osobami: między porywaiącym i porwaną Panną: między Mężem Rozwodki, i Córką teyże z drugie-

„ Rolnik, maiątku swego dziedzicznym prawem posiadać nie będzie „ (N. 282.) Atoli własność pretendowana, nie przeciwi się bynaymniey pańszczyznie tygodniowey, do którey powszechnie Poddaństwo nasze obowiązane. Bo prócz tego, że świeże przykłady uczą iż wypuszczone na czynsze włości, pomimo naychwalebnieyszych Dziedzicow zamysłow, i wspaniałych hazardow, dla niehandlowności Kraiu naszego, raczey niszczeią, niż żeby do lepszego przychodzić miały stanu; Dowodzi tego iaśnie część znaczna Poddanych Kraiowych, po Królewszczyznach zamieszkałych, którzy lubo rownie iak po Szlacheccyznach pańszczyznę, podług posiadanego, odbywaią gruntu; Ze atoli przy tey, własności ich niewątpliwemi umocnione Przywileiami, dlatego i Wsie tychże osiadłeysze i bogatsze, i rzadszym dezercyom podległe znayduiemy.

(a) Obszernieysza o Stopniach i liniach pokrewieństwa nauka pod t. X. O Sukcessyach. w Cz. II.

„ giego Małżeństwa: Nakoniec między
„ Oyczymem (*Vitricum*) i Wdową Pa-
„ sierba (*Privigni.*) (*b*) W reszcie za szko-
„ dliwe śluby, *Noxiæ nuptiæ*: poczyta-
„ ne były związki: między Zydem i
„ Chrześcianinem, między Tutorem lub
„ Kuratorem i Sierotą: między Staro-
„ stą Prowincyi i teyże Obywatelką (*c*)
„ &c. „

Co Adopcya, albo Przysposobienie?

„ Procz Prawa Rodzicielskiego nad
„ Dziećmi z ślubów wynikaiącego, na-
„ bywali tego tytułu i ci, których Dzie-
„ ci z nieprawego łoża, albo wyrokiem
„ Cesarskim, lub przez poźnieysze ślu-
„ by Małżeńskie prawne, lub przez za-
„ życie Nieprawego do usług na dworze
„ Cesarskim, legitymowane zostały. Na-
„ koniec Oycem stawał się ten, który
„ cudzego Syna za swego przysposa-
„ biał, co się zwało (*Adoptio.*) Gdy zaś
„ wolnego człowieka przybierano za Sy-
„ na, zwało się to *Arrogatio.* Wcho-
„ dzili tak przysposobieni w prawa po-
„ tomstwa prawego: i równey co i ro-
„ dzone dzieci, nabytych Oycow pod-
„ legali władzy: Przysposabiać zaś nie-
„ mogli: Małoletni, Niewiasty, młod-
„ szy starszego: a naymniey lat sześć-
„ dziesiąt do przysposobienia było po-
„ trzeba.

Z dwo-

(*b*) Heyn: t. 10. de Nuptiis. (*c*) Jbidem.

„ Z dwoiakiego tego zrzodła płynąca
„ władza Oycowska: dawała dawniey
„ onymże moc życia, nawet nad własne-
„ mi dziećmi, co z czasem upadło:
„ Mogł Oyciec Syna po trzykroć za-
„ przedać, ale to tylko o bezżennych
„ rozumi się: Cokolwiek Syn posiadał,
„ procz Woyskowych i prawnych na-
„ bytkow, było własnością Oyca: Syn
„ nie wypuszczony żadnego z Oycem,
„ lub z obcym bez tegoż nie mogł mieć
„ w Sądzie aktorstwa: Nakoniec mogł
„ Oyciec Dzieciom Opiekuna, a nawet
„ Prowizoryalnego Dziedzica wyznaczyć,
„ gdy tego przewidywał potrzebę.

Co Wyzwolenie, Emancipatio, v. Manumissio.

„ Jako zaś naturalnych tak też przybra-
„ nych Rodzicow władza, upadała nay-
„ przod przez śmierć *naturalną* tychże,
„ lub *Cywilną*: iaka była: wygnanie,
„ niewola &c. *powtore* przez przyspo-
„ sobienie, *potrzecie* przez wyzwolenie,
„ *per Emancipationem.* Wyzwolenie to
„ po trzykroć dla Prawa trzykrotnego za-
„ przedania, dziać się mogło. Córka
„ zaś i Wnuki raz ieden tylko zaprze-
„ dani być mogli. Poźniey Urząd osią-
„ gniony przez Syna, wyimował go z
„ pod władzy Rodzicielskiey.

Prawa Rzymskie o Wydziedziczeniu.

„ Mogł nakoniec Oyciec dzieci swe
„ wydziedziczyć: do czego następuiące
„ mieć był powinien przyczyny. 1. Krzy-
„ wda znaczna Rodzicom wyrządzona.

2.

„ 2. Porwanie się na nich. 3. Zasadzki
„ na tychże życie. 4. Professya Czaro-
„ dzieyska. 5. Oskarżenie Rodzicow
„ sądowne i szkodliwe. 6. Przeszko-
„ dzenie czynienia Testamentu. 7. O-
„ puszczenie Oyca w szaleństwie lub in-
„ nym nieszczęściu. 8. Nie wykupie-
„ nie onego z niewoli. 9. Odszczepień-
„ stwo Syna. 10. Oskarzenie Oyca na
„ głowę, procz Spraw Maiestatu. 11. Zy-
„ cie nierządne i lubieżne. 12. Pro-
„ fessya Kuglarska. 13. Zaniedbanie
„ wykupienia z więzienia Oyca. Co-
„ kolwiek zaś tu się namieniło o powa-
„ dze Rodzicielskiey nad dziećmi pod-
„ ług Praw Rzymskich, służyło tylko
„ Oycu; gdyż władza Macierzyńska tak
„ daleko nie rozciągała się, ale ią po
„ śmierci Oyca Opiekunowie zastępo-
„ wali.

„ Surowość ta Prawa Rzymskiego
„ względem władzy Rodzicow nad dzie-
„ ćmi, umiarkowana była przeciwnemi
„ Potomstwa Przywileiami, dla utrzy-
„ mania przy tak wielkiey powadze na-
„ turalney miłości. Odpadali albowiem
„ sami Rodzice od następstwa po dzie-
„ ciach: 1. Za oskarżenie niesłuszne są-
„ downe na głowę Dzieci. 2. Za dy-
„ banie na ich życie. 3. Za gwałt Sy-
„ nowy uczyniony. 4. Za niedopuszcze-
„ nie uczynienia Testamentu Dzieciom.
5.

„ 5. Za niewykupienie ich z niewoli. 6.
„ Za opuszczenie w szaleństwie. 7. Dla
„ Apostazyi. 8. Dla trucizny Dzieciom
„ zadaney. „

Kraiowe Prawa ieśli gdzie duchem Ustaw Rzymskich tchnąć zdaią się, to w swych względem Rodzicow i Potomstwa ich opisach. Same tylko śluby Małżeńskie zlewaią na Rodzicow naszych tę powagę, którą im Boskie i ludzkie nadaią prawa. Nie znamy w Kraiu naszym *Przysposobienia* przez *Adopcyą* lub *Arrogacyą*. Skutki atoli iey widzieć daią się, gdy kto za życia własnych dzieci, część maiątku swego obcemu odpisuie: lubo to raczey początek bierze w nieograniczoney u nas Rodzicow około własności swey władzy. Gdy zaś się to dzieie w niedostatku Sukcessorow, wchodzi w wszelkie Prawa Juryzdatora swego, przysposobiony: ale ani imienia nie odmienia, ani za przysposabiaiącego w Sądzie odpowiadać obligowany, chyba w Sprawach, zapisanych sobie Dobr tyczących się.

Początek władzy Rodzicow nad Dziećmi w Polszcze.

Ważność Małżeńskich ślubow Prawa nasze na wyrokach Kościelnych gruntuią: Statut Litewski wprawdzie *(d)* woli Rodzicow wymagać zdaie się, ale ani
Ko-

(d) Roz: 11. Art: 13.

Kościoł Małżeństw bez tego zezwolenia nastąpionych nie rozwodzi, ani ie za wgardzone i zakazane poczytuie, *(e)* ani Syn lub Córka przez ten uchybiony respekt, praw swych pozbawiaią się. Przyzwoita atoli iest, aby w obraniu tego Stanu, od którego los człowieka na całe życie zawisł, nayprzywiązańszey sobie i nayżyczliwszey poradzić się Osoby. Nie zaymuie przecięż obowiązek ten Sierot pod władzą Opiekunow zostaiących, byle tylko Przyiacioł rady zasięgnęli. *(f)* Wdow zaś, nawet Przyiacioł rady nie wiążą, gdy śluby powtorzyć chcą; Atoli i te, iak się niżey namieni, maią swoie w Litwie i na Wołyniu względem Stolca Wdowieńskiego przepisy, ieśli prawa Dożywocia utracić nie chcą. Nakoniec gwałtem porywaiący Pannę z domu Oycowskiego lub Opiekuna bez iey zezwolenia, podług rygoru Praw Koronnych infamii podpada: gdy zaś z wolą Panny gwałt porwania zachodzi, ta Posag traci. *(g)* Litewskie Prawa *(h)* na gardło skazuią gwałtownego Raptora; a gdy Rapt z ze

(e) Concil: Trid: c. 1. de Reform: *(f)* V. 1. A. 1420. t. de Tutoribus fol: 75. *(g)* A. 1532. V. 1. fol: 275. Jtem V. 2. A. 1607. fol: 1619. t. de Raptu. Jtem V. 3. fol: 681. A. 1631. t. Causæ raptûs. *(h)* Roz: 11. Art: 13.

zezwoleniem Panny popełniony, ta na Posagu karana być ma. Rzadko atoli rygor praw tych przez wrodzoną Rodzicow miłość zachowuie się.

Prawa Kościelne i Rzymskie o ważności Małżeństw z strony Pokrewieństw i Powinowactwa.

Prawo Cywilne przez wzgląd związkow z krwi czyli *Pokrewieństwa*, albo z poprzedniczych Małżeństw czyli *Powinowactwa* zachodzących, określa do pewnych stopniow ważność czyli prawność ślubow Małżeńskich: co w następuiących okazuie się regułach: 1. „ *Małżeństwa między Potomkami i Przodkami w linii prostey tak dolney iako i górney zawsze niewolne.* 2. *W Linii poboczney rówwney, Kontrakty ślubne w drugim stopniu zawsze nieprawne: w czwartym wolne. W linii zaś nierówney poboczney, w trzecim zakazane, w czwartym i dalszych, tylko między temi Osobami niegodziwe, które nam są na mieyscu niby Rodzicow.* „ *(i)*

Prawo Kanoniczne, odstępuiąc nieco od Prawa powszechnego, trzy następuiące, do rachuby stopniow Pokrewieństwa, przepisuie reguły. *Pierwsza* względem linii prostey i górney *Descendentium & Ascendentium: Tyle iest gra-* du-

(i) Hein: lib: 1. t. X. de Nupt: & Jnst: Can: Rem: Maschat. S. P. P. 2. lib: 4. t. 14. de Cons: & Affin:

dusow ile pokolenia, albo ile Osob iednę uiąwszy: tak *np.* Dziad i ia iesteśmy na wzaiem w drugim stopniu, bo dwa zaszły rodzaie, *generationes:* ieden którym ia, drugi którym Oyciec móy spłodzony. Podobnie ia względem Pradziada, trzema stopniami dzielę się, bo między tym i mną trzy pokolenia zachodzą albo cztery osoby. *Druga* reguła na linią poboczną równą: *Poboczni tylu od siebie stopniami odlegli, ilu od wspólnego szczepu oddaleni:* Zatym w linii dolney (bo i ta wraz z górną w tym porządku Pokrewieństwa uważa się) Bracia z Siostrami w pierwszym, Synowie tych w drugim, Wnukowie w trzecim gradusie od wspólnego szczepu znayduią się: W linii zaś górney, pierwszy stopień Brat z Siostrą, drugi Stryi z Ciotką, trzeci Dziado-Stryiowie albo Bracia i Siostry Dziada, zaymuią. *Trzecia* reguła na linią poboczną nierówną: *Poboczni tylu stopniami oddaleni od siebie, ilu dalszy od szczepu wspólnego odległy.* A przeto między Stryiem i Wnukiem z Brata dwa stopnie zachodzą, lubo Wnuk od Dziada na dwa, a Stryi tylko na ieden gradus oddalony. I w takimto razie mowiemy, że osoba iedna od drugiey pułtora lub pułtrzecia stopniami dzieli się: co Łacinnicy *gradum semialterum vel semi tertium*, nazywaią.

Usta-

Ustawy Prawa Kościelnego co do linii prostey opisow, zgadzaią się z Cywilnemi. W linii zaś poboczney równey, czyli gdzie Niewiasta równo z Męszczyzną od wspolnego szczepu oddalona, do czwartego stopnia *inclusive* za nieprawne śluby poczytuią. A co się tycze poboczney nierówney linii, dąley nad prawo Rzymskie, nieważność takowych ślubow rozciągaią; podobno nie dla inney przyczyny, tylko że w tym razie, równość stanu, który iest cechą Małżeństwa, skrzywdza się nieiako, gdy ieden z Małżonkow starszeństwem z pokrewieństwa celuie, i Prawem wyobrażenia, Oyca, Dziada, Matki, &c. imię względem drugiego nosi. Zatym Małżeństwa wszelkie między osobami w linii prostey zawarte, gdy i głowa Kościoła rzadko dispensować w nich zwykła nie ważne są: Lubo właściwie Prawem natury w pierwszym tylko stopniu *np.* między Oycem i Corką Synem i Matką zabronione: Zawarte zaś w drugim stopniu *np.* między Dziadem i Wnuczką nie targałyby ślubow, gdyby prawa pisane Kościelne i świeckie nie pozachodziły: Dlatego też Papieże, nawet w drugim stopniu dla słusznych i ważnych przyczyn dyspensować mogą.

W linii poboczney zachodzące z pokrewieństwa przeszkody łacniey dy-

spen-

spensą uprzątaią się: i lubo dopiero po ślubie byłyby postrzeżone, przecięż o nią obydwa Małżonkowie, gdy z sobą żyć chcą, do Rzymu udać się powinni. Wszakże Biskupi i Nuncyuszowie miewaią czasem przywiley dyspensowania, zwłaszcza z uboższemi, w zachodzących przeszkodach, z Pokrewieństwa lub powinowactwa, nawet w trzecim nie tylko w czwartym gradusię linii poboczney. W powyższym zaś linii prostey przypadku zawsze do Rzymu udać się należy; lubo i tam, tylko gdy ieden z Małżonkow w pierwszym, drugi przynaymniey w drugim znayduie się stopniu, i to dla ważnieyszych przyczyn, dyspensa wychodzić zwykła. A tak i w tym Pokrewieństwa porządku, tylko między Bratem i Siostrą, Małżeńskie śluby prawem Natury i zwyczaiem powszechnym Narodow zabronione: dalsze zaś aż do czwartego stopnia związki, prawem tylko Kościelnym lub Cywilnym zakazane: przeto ie Kościoł prawnie dyspensować może.

Co Powinowactwo: Affinitas. Powinowactwo *affinitas*: albo z ślubnych Małżeńskich, albo Sakramentalnych Chrztu lub Bierzmowania związkow, albo nakoniec z nieprawego pochodzi Małżeństwa. Zachodzące, dyspensy z przyczyn dwoch pierwszych, nazywaią się *pro foro externo*: dyspensa względem

dem trzeciey, *pro foro interno* otrzymuie się. Powinowactwo, podług następuiącey ogólney reguły uważa się. „*W iakim kto stopniu ze mną skolligowany, „w tymże i Zona iego ze mną*: albo„też: *W tym stopniu skolligowany iestem „z Zoną, w ktorym spokrewniony z Mężem.*„ W Powinowactwie równie iak w Pokrewieństwie dwie linie uważaią się: *Prosta gorna*, w ktorey Rodzice Małżonkow: i *Prosta dolna*, w ktorey dzieci zamężne mieszczą się. W poboczney zaś linii wprost i na doł uważaney, idą Krewni żony z iedney, a Krewni Męża z drugiey strony, gdzie Bracia i Siostry równie iak w porządku pokrewieństwa pierwsze trzymaią mieysce.

Lubo zaś Mąż względem Familii Zony, a ta względem Mężowskiey, w Powinowactwo zachodzą, Osoby atoli oboyga Familii ten związek nie łączy. I tak: 1. Dway Bracia, dwie Siostry poiąć mogą. 2. Wdowiec maiący Syna, Wdowa Corkę, może wziąść Wdowę lub Corkę za Zonę, a z tych pozostałą Syn iego. 3. Oyciec może sobie poślubić Matkę Synowy: a Oyciec Zony może się żenić z Matką Zięcia. 4. Po zeyściu Brata i Siostry zamężnych, pierwszego Zona, a tey Mąż, mogą się pobrać bez przeszkody &c. Słowem wszelkie przypadki łacno rozwiążesz, gdy

gdy pomnieć będziesz, że przez Małżeństwo, Mąż tylko z Krewnemi Zony, a ta tylko z Mężowskiemi kolligacyą łączą się. Między powinowatemi w linii prostey tak dolney iako i górney rzadko zachodzą dyspensy: Bo śluby takowe nietylko do 4tego, ale i dalszych stopni, za nieprawne poczytane: Co się poboczney tycze, zawsze dyspensa trudna w pierwszym i drugim Stopniu, w trzecim i czwartym łacniey dana bywa.

Gdy Powinowactwo z łoża nieprawego pochodzi, w pierwszym gradusie tylko *pro foro interno* dyspensę otrzymać można: zaś *pro foro externo*, nawet na drugi stopien wychodzi. Co zaś do wzaiemnych krewności związkow takowych Osob, teyże samey reguły trzymać się należy, która na prawe Małżeńskie śluby przepisana.

Procz Powinowactwa z Małżeństwa, ieszcze z dwoch Sakramentow związek ten zachodzi, to iest: z Chrztu i Bierzmowania; przeszkadza on wprawdzie do ślubow Małżeńskich, ale ich nie obala. Powinowactwo to uważa się nayprzod między chrzczącym iako Oycem, i ochrzczonym niby Synem; równie między Oycem Chrzesnym i ochrzczonym, a ten związek nazywaią Prawa Kościelne *Paternitatem:* zaś względem Bia-

Białychgłow *Maternitatem.* Toż powinowactwo rozciąga się do Rodzicow tak ochrzczoney osoby iako i Kumow, którzy w tymże prawie nazywaią się *Współ-Oycowie, Współ-Matki: Compatres, Commatres.* Do Zon przecięż ani do dzieci powinowactwo to nie zachodzi; a zatym Oyciec rodzony ochrzczoney osoby owdowiawszy, może poiąć Zonę chrzczącego, lub do chrztu trzymaiącego; Równie między chrzczącym i Kumami, albo między temi nawzaiem, żadney konnexyi duchowney prawo nie naznacza. W przeszkodach takowych do Małżeństwa sam tylko Papież dyspensuie, i to bardzo rzadko, co do związku Rodzicielskiego albo Macierzyńskiego; łacniey zaś, gdy tylko *Współ-Oycowstwo* lub *Współ-Macierzyństwo* przeszkodę czyni.

Prawa Rodzicow względem Dzieci.

Wywiodłszy iuż zrzodła władzy Rodzicielskiey nad Dziećmi, obaczmy teraz skutki i obligacye iey podług Praw Kraiowych: a są te: 1. Syn lub Córka nie wypuszczeni z pod Władzy *non Emancipati:* albo niewyposażeni, żadney rzeczy własności tak w dobrach ruchomych iako i nieruchomych niemaią: a nawet z poboczą na się spadłych, ile w małoletności, darować, testamentem legować, kontraktu żadnego i

obligow czynić nie mogą. (k) Prawa dawnieysze nawet pieczęci Oycow, Synom używać broniły. (l) 2. Rodzice mogą dzieciom swym wyznaczyć Opiekunow minąwszy nawet bliższych Krewnych z mocy krwi do opieki należących. (m) 3. Maią Prawo Rodzice z słusznych i ważnych przyczyn Dzieci swe wydziedziczyć. W Koronnym Prawie ieden tylko takowy przypadek wytknięty: Zaboystwo Brata lub Krewnego dla spadku po nich obięcia: (n) Nie obchodzący się zaś przystoynie z Rodzicami, na wieżą przez Starostę skazany być ma. (o) Litewski Statut wyraźnie siedm przyczyn wydziedziczenia stanowi. 1. porwanie się na Rodzicow: za co gardłem karani być maią. 2. Skrzywdzenie ich znaczne w maiątkach. 3. Oskarżenie tychże przed Sądem gardłowo, gdy nie idzie o interess Rzeczypospolitey lub Maiestatu. 4. Odmowienie im poręki w Sądzie. 5. Złe i nieprzystoyne życie Dziatek. 6. Zaniedbanie Rodzicow w starości. 7. Niewykupienie onychże z niewoli. (p) Procz tych słu-

(k) V. 1. A. 1347. fol: 5. t. de Filiis. (l) Jbidem. (m) A. 1420. V. 1. fol: 73. t. de Orphanis. (n) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Fratricidis. (o) A. 1576. V. 2. fol: 934. t. O Dzieciach. (p) Stat: Lit: cap: 8. Art: 7.

słusznych i prawnych wydziedziczenia Dzieci przez Rodzicow przyczyn, nie maią oni żadnego prawa, marnotrawienia substancyi z krzywdą swych Potomkow; ani prawo dozwalaiące alienacyi Dobr, do *Potomnych* Rodzicow sciągać się może: Oto słowa Stat: Zygm: I. Roku 1511. *Quia jure Divino & humano permissum est hominibus, disponere de rebus suis pro eorum arbitrio & voluntate: statuimus, quod steriles homines, omnia bona sua hæreditaria possunt alienare juxta suam voluntatem.* (q) Statut atoli Litewski, tę Rodzicow, w odpisaniu obcym pomimo bliskich swych tak nabytych iako i Oyczystych Dobr wolność, naydaley rozciąga i naysolenniey waruie. (r) 4. Oyciec poki żyie, iako i Matka maiąca dożywocie, nie są obowiązani Dzieciom dobr wypuszczać, gdyby nawet Małżeńskie powtorzyli śluby: Wprawdzie prawa dawnieysze (s) obowięzuią Oyca część po Matce na Dzieci spadaiącą, a tę nawzaiem, część po Oycu im należącą oddać i wypuścić: ale poźnieysze o Dożywociach Ustawy tamtę sprawiedliwą obalaią, chyba gdyby iawnie substancyą marnotrawili i

 przy-

(q) V. 1. fol: 376. t. Libertas. (r) Roz: 7. Art: 1. (s) A. 1420. V. 1. t. de Pueris fol: 73.

przystoynego wyżywienia dzieciom nie dostarczali. Gdy zaś Rodzice z dożywocia wypuszczaią Dzieciom Substancyą do kalkulacyi pociągani być nie mogą. 5. Nie są winni Rodzice płacić długi Syna niedorosłego, czy to w karty, czy przez Obligi zaciągnie. *(t)* Prawa zaś poźnieysze nawet za dorosłego Syna do odpowiedzi ich sądowey nie obowięzuią: *(u)* dla tego takowe długi przed działem zaciągnione, na schedę padaią, a nie na massę substancyi. *(w)* Jaśniey ieszcze ten opis Prawa wytłumaczyła Rada Nieustaiąca deklaruiąc: iż nawet doyrzałych lat młodzież, te tylko dobra długami swemi ciąży, które *actu* posiada, a zatym ewikcya takowych długow na Dobra spodziewane nie rozciąga się. *(x)* Jako zaś respekt i poszanowanie istotną iest, podług wszelkich Praw, dla Rodzicow od dziatek należytością, tak tych nie mnieysza powinność starać się o naylepsze ich, w Religii, obyczaiach i naukach Stanowi przyzwoitych wychowanie: Szczególnieyszym zaś sposobem winne Dzieci Rodzicom, przychylną pieczołowitość zwłaszcza w podeszłym ich wieku, gdy albo przez

(t) A. 1347. V. 1. fol: 31. (u) A. 1768. V. 7. fol: 727. (w) V. 1. fol: 37. t. de Filio. (x) Rez: R. N. 1778. N. 275. die 1. 7bris.

przez upadek na substancyi, albo przez wypuszczenie onym teyże, pomocy ich potrzebni znaydą się.

Cokolwiek tu o władzy Oycowskiey względem Dzieci mowiło się, toż samo i o powadze Macierzyńskiey rozumieć należy, zwłaszcza po śmierci Mężowskiey: nic atoli ona z substancyi Dziecinney Oycowskiey odpisać, nic legować nie może, chyba tylko z własney albo posażney; o czym obszernieysza pod tytułem o *Dożywociach i Sukcessyach* mowa będzie.

Uwolnienie dzieci z pod władzy Rodzicow.

A iako prawne Małżeństwo, iedynym iest u nas władzy Oycowskiey źrodłem, tak też ślubne związki szczególnym Potomstwa z pod rządu Rodzicielskiego nazwać się mogą oswobodzeniem. Jeszcze atoli Stan ten, nie nadaie im żadnego do rządu substancyi Rodzicielskiey Prawa: Zatym podług Ustaw naszych, ten tylko Syn z pod władzy Rodzicow wypuszczonym nazywa się, którему Oyciec część substancyi prawem dziedzictwa wypuszcza, albo Matka z pod dożywocia ustępuie, tak dalece: że i funkcye iakiekolwiek przez Syna sprawowane, a nawet i sam stan Duchowny żadney mu cywilney w rządzie spodziewanego maiątku nie przynoszą władzy: i tylko go z pod dozoru domowego Rodzicow wyimuią. Gdyby atoli trafiło się, żeby Rodzice

dzice bannicyi z Kraiu, albo wygnaniu podpadli, na ów czas dzieci tak, iak *post demortuos* Substancyą obeymuią.

Potomstwo nieprawe.

Same tylko prawego łoża potomstwo ma u nas Prawo do spadków, Jmienia i zasług Rodzicielskich. Dzieci zaś z nieprawego łoża, chociażby i szlub z nałożnicą nastąpił, ani tytułu i Jmienia Oycowskiego nie dziedzicą, ani do Substancyi (procz wyżywienia i Edukacyi z Ustaw naturyim należącey) naymnieyszego wstępu nie maią; nawet gdyby i legitymowani byli, co się u nas dzieie przez Nobilitacyą, nie mogliby (chyba za wyraźnym Oyca zezwoleniem, lub osobnym zapisem) równego z prawemi Dziećmi do Dobr Oyczystych rościć sobie Prawa. Wszakże Ustawa ta nie zagradza dziś iak dawniey zagradzała wstępu do Substancyi Rodzicielskiey Potomstwu z Małżeństwa prawego, między Szlachcicem i nałożnicą niegdyś, po szlubie spłodzonemu: iako się o tym w *pierwszym Tyt:* namieniło.

Rozwiązać tu nakoniec przychodzi zdarzaiące się względem prawności Potomstwa przypadki, z wczesnego lub spóźnionego płynące urodzenia. A lubo o tych Ustawy Kraiowe zamilczaią, atoli Prawa Rzymskiego wyroki, mogą za regułę służyć w podobnych okolicznościach. Czytamy tam, że nawet w siodmym

dmym Miesiącu po Szlubie, a w dziesiątym od śmierci Oyca zrodzone Dziecie, w liczbie prawego Potomstwa liczyć się powinno. (*y*) Zgadza się w tey mierze z Prawem nadmienionym i Saxon: a w szczególności zaleca, aby pozostała Wdowa, naydaley w 30. dni po śmierci Męża brzemienność swoią oświadczyła. (*z*) Że zaś tak ogólny Prawa Rzymskiego wyrok, przeciwił się czasem nadzwyczaynym natury zdarzeniom, świadczą prawni ludzie, że i w piątym Miesiącu po ślubie, płod byle żywy na świat wydany, za prawego Sukcessora był poczytany; i w iedenastym Miesiącu od śmierci Oycowskiey zrodzeni, prawa Sukcessyi mieli przyznane. (*a*)

TYTUŁ V.

O Opiekach i Kuratelach.

Co Opieka i wieloraka u Rzym.

„ Małoletnim dla nie doyrzałości lat, „ doyrzałym lat 25. nie maiącym, „ albo dla pomieszanego rozumu lub mar„ notrawstwa iawnego, sobą i maiątkiem „ rozrządzać nie mogącym, Prawa Rzym„ skie

(*y*) L. 3. ff. §. penult: & ult: It: L. 12. ff. de statu hum: & Nov: 39. c. 2. (*z*) Specul: Sax. L. 1. Art: 3. & Jus Municip: Art: 96. (*a*) Loix Civiles P. 2. L. 1. t. 1. Sect. 2.

„ skie dawały Opiekunow. (a) Pier-
„ wszych Opieka nazywała się *Tutela*,
„ drugich *Curatio*, po naszemu *Kuratela*.
„ Cel dwoistey tey Opieki, ieden był;
„ to iest: Obrona zostaiącego w opie-
„ ce, baczność o Dobra iego, staranność
„ o Osobie. Gatunek zaś iey troiaki:
„ *Tutela Testamentaria*: albo Opieka
„ z Testamentowego rozrządzenia wy-
„ pływaiąca: *Tutela legitima*: Opieka
„ Prawna, służąca nayblizszym Kre-
„ wnym, w niedostatku Testamentowych
„ Opiekunow, równie do Krewnych
„ z Oyca iako i z Matki należąca:
„ Nakoniec Opieka dana: *Tutela dati-*
„ *va*: miała na ów czas mieysce, gdy
„ w niedostatku *Testamentowych* i *Pra-*
„ *wnych* albo *Naturalnych* Opiekunow,
„ Magistrat lub Cesarze onych nazna-
„ czali. Między Opiekunami *Testamen-*
„ *towemi* i *Prawnemi* lub *Danemi*, ta isto-
„ tna zachodziła różnica, że pierwsi do
„ żadney kaucyi albo poręki obligowani
„ nie byli; Ci bespieczeństwo rządzo-
„ nego sieroty maiątku w dobrach swych
„ okazać musieli.

Koniec Opieki. „ Ustawała władza Opiekuna, *nay-*
„ *przod*: doyrzałością lat Sieroty *Pu-*
„ *bertate pupilli*. *Pubertas* zaś *simplex*
„ do lat czternastu w Męszczyźnie, a do
lat

(a) Heyn: tit. de Tutelis §. CCI. & sequent.

„ lat dwunastu w Niewieście trwała: *Ple-*
„ *na pubertas* do lat siedmnastu w oboy-
„ gu: *Plenissima* do lat ośmnastu rozcią-
„ gała się. *Powtóre* upadała Opieka
„ śmiercią Opiekuna lub Sieroty. *Po-*
„ *trzecie*: Przez przysposobienie *per Ar-*
„ *rogationem*. *Poczwarte*: przez banni-
„ cyą, niewolę, albo utratę wolności,
„ praw Familii, Miasta, co się zwało:
„ *Capitis diminutio*. *Popiąte*: przez wy-
„ szły termin Opieki. *Poszóste*: oddale-
„ niem prawnym Opiekuna podeyzrza-
„ nego. *Nakoniec* za zrzeczeniem się
„ przez tegoż prawa Opieki.

„ Naznaczeni Testamentem, lub pra- Wymowki od Opieki.
„ wnie do Opieki należący, wymowić
„ się mogli albo *per excusationem vo-*
„ *luntariam*, albo *per necessariam*. Pier-
„ wsze zrzeczenie się z Opieki służyło,
„ maiącym troie lub więcey potomstwa,
„ zawiaduiącym Skarbowemi dochoda-
„ mi, za granicą bawiącym, Urzędni-
„ kom wyższey rangi, Uczonym, Le-
„ karzom, Prawnikom, co się nazywa-
„ ło *Excusatio ob Privilegium*. Dla
„ przeszkody wymowieni byli od Opie-
„ ki, ubodzy, chorzy, nie umieiętni,
„ czyli nie uczeni i lat siedmdziesiąt li-
„ czący, co zwano: *ob Impedimentum*.
„ W reszcie z boiaźni niebespieczeń-
„ stwa *ob Existimationis periculum*:
„ nienależał do Opieki wiodący z Oy-
„ cem

„ cem Sieroty spór prawny, lub w nie„ przyiaźni zostaiący. Jstotnie zaś i ko„ niecznie od Opieki praw odpadali, „ szaleni, głuchotą lub ślepotą dotknię„ ci, małoletni, Zołnierze, w proces„ sie z Sierotą będący, Kapłani i Za„ konnicy; lubo poźnieyszych Rzeczy„ pospolitey Rzymskiey czasow, Xięży „ Swieckim Opieka prawna, była przyznana. „

Troiaki rodzay Opiekunow Kraiowych.

Na wzór zwyczaiow Rzymskich, troiaki Prawa nasze Opiekunow rodzay stanowią (Opiekunow Sierot, właściwie Opiekunami: Opiekunow Wdow, *Kuratorami* lub Tutorami nazywaiąc.) Pierwsi *Testamentowi*: albo od Oyca testamentem wyznaczeni: i ci co do rządu substancyi, przed Matką, Babką, lub innemi bliższemi Krewnemi maią pierwszeństwo. Co się zaś tycze edukacyi Małoletnych dzieci, ta zawsze Matce z prawa natury należy, a przynaymniey podług Statutu Lit: *(b)* nad Synami do lat 7. nad Córkami do zamęścia Matkom przyznana. Nietylko zaś dzieciom własnym, ale nawet Zonie, Mąż Opiekuna wyznaczyć może, *(c)* który to przywiley na niewiasty bynaymniey

(b) Roz: 5. Art: 11. t. de Orphanis. (c) A. 1420. V. 1. fol: 73.

mniey nie spada, z racyi odpowiedzi sądowey osobliwie z interessow Dobr wypływaiącey, która w prawie naszym szczególnie Męszczyznom przystoi.

W niedostatku Opiekunow Testamentowych, służy Opieka bliższym Krewnym z Oyca, a po tych, z Matki: Opiekunowie ci zowią się *Prawni*, *Legitimi*: bo ich prawo natury czyli pokrewieństwa, Opiekunami stanowi. Naybliższy do Opieki Brat starszy, ieśli go Oyciec w doyzrzałości lat obumiera: po nim idą Stryiowie, a po tych Wuiowie. *(d)* W Litwie nawet Białymgłowom, pokrewnym z Oyca, w niedostatku płci Męskiey służy opieka, a nawet i Krewnym z Matki; byle tylko były zamężne, i ewikcyą przy obięciu Opieki, zapisały. *(e)*

Gdy nakoniec ani Testament o Opiece pozostałych dzieci nie wspomina, ani Prawnych, sieroty nie znayduią Opiekunow; Prawa nasze wkładaią na Zwierzchność Sądową obowiązek onych naznaczenia; Opiekunowie ci będą: *Dati*, albo *Dativi*, *Dani*: czasem Tutorami w Prawie Koronnym zwani. *(f)* Dawniey w Koronie Urzędowi Grodzkiemu tylko,

(d) Zalaszowski t. 17. de Tutela. Art: 3. (e) Roz: 6. (f) A. 1588. V. 2. fol: 1218. de Minorenn:

ko, w Litwie Sądowi Ziemskiemu przywiley naznaczania Tutorow służył: dziś zaś prawa Koronne równie do Ziemstw, iako i Grodow ten obowiązek rozciągnęły. (g) A gdyby ich Urzędy pomienione wyznaczyć zaniedbały, J. K. Mość dopiero za poprzedniczym Manifestem stron, Reskryptem ich swym nominuie: (h) zawsze atoli tak Krolowie, iak Urzędy, na bliskość Krwi baczyć obowiązani. Nie tylko zaś Prawa wspomnione ale i dawnieysze ostrzegaią: aby takowi Opiekunowie znaczną mieli Possesyą przynaymniey w części tego Powiatu lub Woiewodztwa, gdzie leżą Dobra Sierot: Duchownych nawet Prawa nasze od Opieki nie wyłączaią, byle tylko byli dziedziczno Posessyonaci. Nadto Statut Litewski wymaga po Urzędzie Opiekunow wyznaczaiącym, baczności, aby byli ludzie dobrzy, pobożni, nie utratni, (i) nie Cudzoziemcy i nie nadto podeszli, umieiący sobą i rozumem swym władać rostropnie i opatrznie. O inszych przeszkodach do Opieki, Prawa nasze zamilczaią, a zatym gdyby kto albo sam wymowić się, albo kogo oddalić od niey chciał, musiał

(g) V. 8. A. 1775. t. Ubieśpieczenie fol: 183. (h) Rez. Rady 1777. N. 428. 2. Xbris. (i) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4.

siałby poyść za wzorem Prawa powszechnego.

Gdy pozostała Matka bierze nad Dziećmi Opiekę, albo ma Dożywocie na całey substancyi, albo na pewney teyże cząstce, albo go wcale zapisanego nie ma. *W pierwszym* przypadku, iako naturalna Opiekunka i intrat całkowitych Właścicielka, ani do kalkulacyi coroczney pociągana być, ani 10go grosza za dozor Opieki pretendować nie może. *W drugim*: z części tylko substancyi z pod Dożywocia wyiętey: a *w trzecim* z całkowitych dochodow, i rachować się corocznie obowiązana, i do 10go grosza nabywa prawa. (k)

Jakimkolwiek bądź z tych trzech sposobow, biorący Opiekę, zaraz po śmierci Oyca w obecności dwoch przyiacioł i Krewnych z linii Oycowskiey, lub w niedostatku tych od Sądu wyznaczonych, spisać obowiązany Jnwentarz Dóbr, długow, prowentow i wszelkich ruchomości pozostałych Sierot: podług którego w czasie z Opieki kalkulować się iest obligowany. (l) Co się właściwie o Naturalnych lub testamentowych Opiekunach rozumi, gdyż przez Grody, Ziemstwa

(k) Rez: R. N. 1777. 1. Aug: 2. fol: 692. t. O Opiek: (l) A. 1565. V.

stwa lub za Reskryptem Królew: biorący Opiekę, corocznie prævio juramento do kalkulacyi obowiązani. (m) Jaśniey ieszcze a raczey skrupulatniey Prawa Litewskie w tym razie Opiekunow opisały: nakazuiąc aby nawet Swiadkowie Inwentarza, byli Possessyonaci, z Woźnym od Sądu wyznaczeni, a kopia tegoż do Akt była podana. (n)

Obowiązki Opieku-na, granice, nadgroda.

Powinności Opiekunow w wielu Artykułach obowiązki Rodzicielskie wyrownywaią: bo nietylko Dobr rząd naypilnieyszy, pomnożenie dochodow, spłacenie długow zlecaią im Prawa, ale i edukacyą Sierot nayprzystoynieyszą, ile gdy Matki nie masz, zatrudniać się nakazuią. Lubo zaś Opiekunom administracya Dóbr sierocych, aż do czasu doyzrzałości Sierot zlecona, nic atoli z nich przedać, alienować, a nawet i zastawnym Kontraktem puszczać nie mogą; owszem gdyby nawet Brat Starszy trzymał młodszych w Opiece, nie więcey w tey mierze pozwolićby sobie mogł, nad wolne cząstki z działu nań przypadaiącey rozrządzenie; lubo i w tym razie dla niedzielney substancyi skrzywdziłby młodszych Braci, maiących prawo wyboru sched

(m) V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubeśpieczenie. (n) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4.

sched przez Brata starszego układaiących się. Jeśli przecięż długow Oycowskich z intraty zaspokoić nie podobna, na ow czas za radą Przyiacioł i bliższych Krewnych ma moc Opiekun zastawić lub uprzedać część Dóbr Sierocych: a nawet gdy substancyi długi wyrownywaią wartości oneyże, a procenta powiększyłyby teyże ciężary, może Opiekun z porądą pomienioną uczynić wyrok albo recess od niey imieniem Sierot. (o) Procz rzeczonego przypadku, w którym Prawa daią moc Opiekunom alienowania Dóbr Sierocych, określaiąc daley władzę ich, bronią im nawet rozgraniczenia: (p) i gdyby do tego powagą Sądu przyciśnieni byli, Urząd Podkom: ostrzeże wolność Sierotom w latach doyzrzałych, takowe granice ieśli zechcą inwalidować; do czego im żadna czasu dawność albo preskrypcya z lat małoletności szkodzić nie może: (q) prawa atoli poźnieysze o tym dla Sierot dobrodzieystwie zamilczaią. (r)

Tak uciążliwego Opiekuna obowiązku, nie chce mieć Prawo bez nadgrody, przepisuiąc corocznie dla tegoż dziesiątą część

(o) A. 1588. V. 2. fol: 1218. De minoren: (p) A. 1347. V. 1. fol: 44. t. de Tutoribus. (q) A. 1523. V. 1. fol: 413. §. Si vero. (r) V. 7. A. 1768. fol: 705. P. = Ze =

część intraty: *(s)* atoli Kuratorowie Wdow, nadgrody tey pretendować nie mogą, gdyż te wolną maią zawsze administracyą Dobr, i rząd dzieci pozostałych: w samych tylko interessach Prawnych, zastępstwa ich i przytomności, ile gdyby co na wieczność z swego zapisywały, potrzebuią.

Koniec Opieki.

Kończy się Opieka podług Praw Koronnych w Roku 18. *(t)* dla Męszczyzny w 12. dla Niewiasty: Prawa Lit: doyzrzałość tylko Niewiasty do lat 13. posuwaią. *(u)* W czasie tym Sierota, nietylko obiąć i odebrać w possessyą maiątki wszelkie po Rodzicach, lub przez spadki do siebie należące, a w rządzie Opiekunow dotąd będące może; ale nad to do kalkulacyi ich, gdy się pokrzywdzonym znaydzie pociągnąć ma Prawo; gdzie nawet przysięgą stwierdzić obligowany Opiekun, iako w całey swey administracyi podług Jnwentarza i sumnienia sprawił się. Gdy zaś do tego rachunku Sierota z Opiekunem nie przychodzi: (do którego Matka Dożywotnia, iako się iuż namieniło, żadną miarą nie należy:) *(w)* Opiekun bierze Kwit Grodowy z Opieki,

(s) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 4. a V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubeśpieczenie. (t) A. 1768. V. 7. fol: 707. t. Złączenie P. = A gdy = (u) Roz: 6. Art: 1. (w) Stat: Lit: Roz: 6. Art: 2.

ki, który go od wszelkich tak Sieroty, iako i Sukcessorow zasłonić ma pretensyi. Prawnie zaś upadłby Opiekun w swym prawie, gdyby albo marnotrawił maiątki Sierot: albo o głowę Oyca tychże nie czynił, albo ią iednać za pieniądze ważył się *i. t. d.* Oddalenie takich od Opieki Urzędowi Grodzkiemu dawniey, dziś pospołu z Sądem Ziemskim służy. *(x)*

Sieroty do Sądu pozwane.

Będące pod Opieką Sieroty, po mimo małoletności swey, odpowiadaią sądownie przez swych Opiekunow w następuiących przypadkach. 1. W Zapozwach o Zastawy, czyli o wykupno dziedzictwa. 2. W uiszczeniu rękoymi przez Oyca lub Krewnego, po których Sukcessyą biorą, zapisaney. 3. W usprawiedliwieniu pretendowanego, i za życia Oyca lub Krewnego zadysputowanego dziedzictwa. *(y)* Prawa zaś Lit: dodaią: 4. O długi przez Rodzicow zaciągnione. 5. O naiazdy Dobr przez tychże popełnione. 6. O zbiegłych Poddanych. *(z)*

O Kuratorach i Kuratelach.

Lubo Prawa nasze w wielu mieyscach między Opiekunem i Kuratorem nie czynią różnicy co do istotnych powinności; atoli podług zwy-

(x) A. 1588. t. De minoren: V. 2. fol: 1218. i V. 8. 1775. fol: 183. t. Ubeśpiecz: (y) V. 1. A. 1347. fol: 44. t. de Tutoribus i A. 1565. V. 2. fol: 692. t. O Opiek: (z) Roz: 6. Art: 8.

zwyczaiu wziętego, *Kuratorya* albo *Kuratela*, rozumie się tylkoOpieka nad Szalonemi, Marnotrawcami &c. a rządzący takowemi, właściwie *Kuratorami* zowią się. Nadanie Kuratoryi do Praw Maiestatu należy; Kancellarye atoli Koronna i Litewska baczyć maią, aby nie wprzod Listy na Kuratorye pieczętowane były, pokądby od Deputowanych *ex Senatu* vel *Ordine Equestri* owego Województwa, w którym *mente captus*, albo Marnotrawca *cum bonis subsistit*: nie było świadectwa, że nieochybnie kuratoryi potrzebuie. Jako zaś naznaczenie kuratoryi tylko *ad instantiam* Krewnych naysłuszniey nąstąpić może, tak ciż w rzędzie Kuratorow pierwszość z prawa maią zabeśpieczoną. *(a)*

W tym mieyscu zastanowić się przychodzi nad *Prawem Maiestatu*, nadaiącym moc Królom naszym wyznaczania Kurateli: która nietylko rząd wolny sobą i substancyą tamuie, ale nawet funkcyi i urzędow przez takowe osoby posiadanych zasięga. W rzeczy samey, podług praw Kraiowych, nikt od urzędu i godności swey odpaść nie może, tylko ten, kto albo do niego niezdatnym sądownie uznany będzie,

(a) A. 1638. fol: 952. V. 3. t. O Kuratoryach.

dzie, albo tak winnym okaże się, że tracąc cześć i sławę, razem i od posiadanego honoru odsądzon zostanie. Wszakże ieżeli weyzrzemy w warunki, podług których Urzędy wszelkie i Dygnitarstwa dawane być powinny, wyczytamy tam nie na iednym mieyscu, iż te nietylko ludziom letnim, rostropnym, ale i na rozumie zupełnie zdrowym: *ætate, prudentiâ & intellectu bene vigentibus*, dostawać się maią. *(b)* Więc iak tylko kto na tym z dopuszczenia Boskiego uszkodzonym pokaże się, tym samym i moc sprawowania Urzędu swego utraca. Przecięż nie masz na to żadney w prawie naszym ustawy, aby takowych dostoieństwa, za wakuiące podawano: Zwyczay tylko, osobliwie co do Urzędnikow sądowych niesie, że im Subdelegatow wyznaczaią Stany. Naygruntownieyszą tedy w tey mierze odpowiedzią być zdaie się: że gdy Konstyt: R. 1638. iedyna w prawie naszym o kuratelach traktuiąca, ani co do Stanu ani co do osob, w niczym prerogotywy tey Królow naszych nieograniczyła; wychodzące zatym prawnie Kuratele czy na prywatne, czy znakomitszą zaszczycone dostoynością osoby, ani prawu, ani przywileiom

 Do-

(b) V. 1. 1496. fol: 246. t. Dignitates, & A. 1562. V. 2. fol: 616. §. Dożywocie.

Dostoieństwa i Urzędy dożywotnie nadaiącym, nieuwłaczaią.

Co się tycze powinności Kuratorow względem administracyi Dóbr, też same dla nich, co i dla Opiekunow służą przepisy; Obowiązki ich kończą się, albo przez ozdrowienie, albo przez śmierć Osoby w kurateli będącey: w pierwszym razie wychodzącemu z kurateli, w drugim Sukcessorom, kalkulować się obowiązani. A iako Opiekunowie Małoletnich, tak Kuratorowie doyzrzałych, za dozor i fatygę swoią do dziesiątego grosza z czystey Intraty należą.



CZĘŚĆ II.

O RZECZACH.

ROZDZIAŁ I.

O PRAWIE NA RZECZY.

TYTUŁ I.

Podział Rzeczy: i Prawa nabycia ich.

„Rzecz w prawnym rozumieniu, znaczy to wszystko, co z natury swey w maiątkach ludzkich mieścić się, albo z istoty swey ku użytkowi człowieka służyć może. Jedne z tych są Prawa Boskiego *Divini Juris*: Drugie Prawa ludzkiego *Humani Juris*. Rzeczy Prawa Boskiego troiakie są: *Res Sacræ* ku czci Boskiey poświęcone: iakie są Kościoły, Ołtarze, naczynia ofiarne &c. a te, nawet w po-

Co iest rzecz? Podział iey podług Pr. Rzymsk.

„ pogaństwie, bez ostatniey zniewagi,
„ na potrzeby ludzkie użyte być nie mo-
„ gły: z czasem w Chrześciańs twie po-
„ zwolono zbytkuiących Kościelnych *np.*
„ Sreber, użyć na wykupno więźniow,
„ pożywienie ubogich *i t. d.* zastawiaiąc
„ ie do czasu, lub przedaiąc z wiedzą
„ i zezwoleniem Kościelney Zwierzchno-
„ ści. *Res Religiosæ*, Rzeczy poszano-
„ wania godne: a w tych rzędzie, gro-
„ by pierwsze miały mieysce: i lubo te,
„ każdy w domach swoich sobie wysta-
„ wiał, przecięż testamentowym lega-
„ cyom nie podpadały. *Res Sanctæ:*
„ iedne były czci Bogów pomnieyszych
„ domowych poświęcone: drugie Pra-
„ wem upoważnione; iako to Mury,
„ Bramy Mieyskie, wały *i t. d.* tenże i
„ samym Prawom służył tytuł, z kąd
„ się zwały *Sanctæ Leges. Res Eccle-*
„ *siasticæ* Rzeczy Kościelne, pośrzedni-
„ czo do czci Boskiey należące: były
„ Domy, Grunta, Wsie Kościelne, kto-
„ re mogły być i bywały zamienione,
„ przedane, ku lepszemu Kościoła do-
„ bru, za Zwierzchności dozwoleniem.
„ *Prawa ludzkiego rzeczy*: są albo Po-
„ spolite, czyli wspolne: *Publicæ Commu-*
„ *nes:* iuż to z Ustaw przyrodzonych, wszy-
„ stkim ludziom służące, iakie są, po-
„ wietrze, Morze: iuż to iednemu wszcze-
„ gólności Narodowi własne: *np.* Rzeki,
Por-

„ Porty: iuż tylko pewnemu Miastu lub
„ zgromadzeniu należące, iakie są: Tea-
„ tra, Rynki, Szkoły, Ratusze: Albo
„ *Szczególne*, czyli R. *privatæ*, do wła-
„ sności Osob poiedyńczo wziętych ścią-
„ gaiące się: te będą iedne zmysłowe *Cor-*
„ *porales* vel *Phisicæ*, iako to: grunt,
„ suknia, dom; albo *Incorporales* nie-
„ widzialne: taka iest obligacya czyli
„ powinność dania lub uczynienia cze-
„ go, niewola, użytek, dziedzictwo:
„ *Obligatio, Servitus, Usus fructus, Hæ-*
„ *reditas:* Jeszcze rzeczy zmysłowe u-
„ ważać można, iako ruchawe przez się
„ *Mobiles per se:* i nieruchawe *Immo-*
„ *biles:* których iako i powyższych ob-
„ szernieysze opisy, małoby się zdały
„ tym, którzy z znaiomością Fizyki po-
„ czątkowey, wspomnione rzeczy po-
„ działy wyczerpać musieli. (*a*)

„ Jakokolwiek uważana rzecz, dwo-
„ iakie nadaie Człowiekowi prawo: *Jus*
„ *in re:* Prawo na rzeczy: i *Jus ad*
„ *rem*, Prawo do rzeczy. Podług pier-
„ wszego, ma Człowiek Prawo do rzeczy
„ iakowey bez względu na tę lub owę
„ Osobę, taki iest *np.* Dług na dobrach
„ zapisany: *Jus* zaś *ad rem*, daie Czło-
„ wiekowi nad drugim Prawo, dania
„ lub

Prawo na rzeczy i do rzeczy: *Jus in re: Jus ad rem.*

(*a*) Hein: lib: II. t. I.

,, lub uczynienia czego; a takie ma ,, Dziedzic do pracy Poddanego, Pan do ,, posługi Służącego: *i t. d.* *Prawa na* ,, *rzeczy* pięć gatunkow liczy się, *Do-* ,, *minium* Panowanie, *Hæreditas* Dziedzi- ,, ctwo, *Servitus* Niewola, *Pignus* Za- ,, staw, *Possessio* Posiadanie: o pier- ,, wszych dwoch podziałach w tym pier- ,, wszym Rozdziale, o drugich w nastę- ,, puiącym powie się.

,,Panowanie *Dominium*, iest władza nad ,, rzeczą fizyczną, zupełnego nią rozrzą- ,,dzenia i dochodzenia: chyba że Prawo al- ,, bo ugoda, lub wola Testamentu będzie na ,, przeszkodzie. Prawo panowania, albo iest ,, zupełne *Plenum* vel *absolutum*, kiedy ,, z własnością rzeczy i użytek mi słu- ,, ży: albo niezupełne *minus plenum*, ,, gdy kto albo samą własność, albo tyl- ,, ko sam zysk posiada; w pierwszym ,, razie nazwie się *Dominium directum*, ,, iakie ma daiący Lenność *Emphiteusim:* ,, w drugim *Dominium utile*, iakie ma- ,, ią Lennicy i Emfiteuci. *Panowanie* ,, nad rzeczą, albo z Prawa Natury lub ,, Narodow, albo z Ustaw Cywilnych ,, wypływa. Z Prawa natury, nabywa- ,, ią się rzeczy, *Occupatione rei* Opa- ,, nowaniem: *Accessione* Przybyciem: *Tra-* ,, *ditione* Podaniem. Opanowanie *Oc-* ,, *cupatio*: iest rzeczy do nikogo nie ,, należącey wolne obięcie: takie są Kra- ie

,, ie nieznaiome puste, Zwierzęta le- ,, śne, rzeczy na brzegi morskie wy- ,, rzucone, Ryby w Rzekach i Jezio- ,, rach znalezione, *i t. d.* Osiągnienie ,, takowe rzeczy w troiaki sposob być ,, może: Polowaniem *Venatione*, gdzie ,, się Rybołostwo *Piscatio*, i Ptasnictwo ,, *Aucupium*, mieści: *Occupatione bel-* ,, *lica*, Zawoiowaniem: i *Inventione* ,, Znalezieniem. Wszystkie te nabycia ,, własności sposoby na osobne dzielemy ,, tytuły: aby i rzeczy iaśniey wyłu- ,, szczyły się, i Czytelnik przewłoką ie- ,, dney materyi nie znudził się. Praw ,, Kraiowych pod tym tytułem nie wy- ,, kładamy, bo gdy ten o rzeczach w ,, generalności i ich podziale traktuie, ,, nic podobnego w Prawodawstwie na- ,, szym nie czytamy; Do tego podział ,, rzeczy więcey z natury ich, niż z ,, praw ludzkich płynie, którego i Pra- ,, wa nasze używaią. Ostrzega się nadto, ,, iż, podziału pomienionego *rzeczy*, tyle ,, tu tylko trzymać się będziemy, ile sto- ,, sownym znaydzie się do rządu i Praw ,, Polskich, zwłaszcza, że go trudno z na- ,, szym Prawodawstwem i zwyczaiami ,, wszędzie pogodzić: tak *np.* nie masz ,, u nas istotney między *Dominium* i *Hæ-* ,, *reditatem*, co do possessyi Szlache- ,, ckich rożnicy, chyba ieśli to Prawo ,, względem władzy całey Rzeczypospo- ,, spo-

„ spolitey uważać będziemy. *Possessio* „ także i *Hæreditas* rożne w Kraiu na- „ szym do rzeczy nadaie Prawa: Na- „ koniec, *tradycya* lubo czasem tylko sa- „ me zabeśpiecza Intraty, bez zlewku „ prawa dziedzicznego, czyli sam tyl- „ ko rzeczy użytek, bez iey własności „ przynosi: przecięż i do obięcia w pos- „ sessyą Dziedzictwa koniecznie potrze- „ bną iest. „

TYTUŁ II.

O Lasach i Polowaniu.

Prawa Kra: o Lasach. I. LAsy Kraiowe na dwie dzielą się klassy; podług natury Dóbr, w ktorych się znayduią. *Królewskie*: któ- rych Starostowie i Dzierżawcy, nie wię- cey iak na opał i budowę potrzebną u- żyć mogą: wyrobienie zaś ich na towar, licznemi Prawami zabronione: *(a)* Za- tym, gdy kto z lasow cudzey lub swey Królewszczyzny korzystać chce, reskrypt od J. K. Mci, lub od Stanow pozwole- nie na wrąb, budowę mostów, lub robie- nie potażow otrzymać powinien. *Dzie- dziczne* lasy, wielokrotnemi Konstytucya- mi, od uszkodzenia sąsiedzkiego zasło-nio-

(a) V. Jnwent: Zeglick: t. Lasy.

nione: naypoźnieysza Roku 1676. *(b)* ledwie nie wszystkim Woiewodztwom Koronnym służąca, zdaie się być nay- dokładnieysza, nadaiąca moc zabrania naiezdcy siekiery, wozu i sprzężaiu. Sta- tut Lit: gwałt takowy między Szlachtą zaszły, 12. Rublami ukarany mieć chce: a za każde drzewo podług ceny tamże wytkniętey nadgrodę właścicielowi prze- pisuie. *(c)* Gdy zaś kto złodzieyskim sposobem do cudzego lasu wkrada się, okup gardła podług stanu zapłacić po- winien. Co się pożogi albo podpalenia la- sow tycze, Prawo Koronne *(d)* obowię- zuie szkodnika do nadgrody szkody cał- kowitey: a ten ktoby się uiścić nie mogł, gardło swe 10. grzywnami opłaca; Któ- ry to Prawa rygor i Statut Litewski *(e)* na złośliwych podpalaczow rozciąga: ia- ko i na tych którzyby się odprzysiądz nie chcieli, iż trefunkowo ogień zapuścili. W szczególności Statut pomieniony, o wspolnych lasach, o których Prawa Ko- ronne zamilczaią uczy, aby tych sąsiad z krzywdą drugich, nie używał, przez co rozumieć się maią szczególniey owe zyski z lasu ciągnione, które nie z na- tury i potrzeby gruntowey, ale z prze-my-

(b) V. 5. fol: 595. t. O Borach. *(c)* Stat: Lit: Roz: 10. Art: 15. *(d)* R. 1420. V. 1. fol: 80. t. de Arvipirio *(e)* Roz: 10. Art: 17.

mysłu wypływaią. Nadto ostrzega się tamże wolne rozgraniczenie, gdy tego ieden z Sąsiadow pragnąć będzie. (f) Przydać tu należy, iż Rada Nieustaiąca w Uniwersale swym Roku 1778. (g) nietylko baczność Dziedzicom i Dóbr Królewskich Possessorom, na zapobieżenie szkodliwych pożarow leśnych zaleciła: uszkodzonym w tey własności, pilną, i prędką przez Urzędy Starościńskie czynić nakazała sprawiedliwość; ale nad to zastanowiwszy się nad tym Kraiu naszego przyszłym niedostatkiem, który z nieoszczędnego i niegospodarnego lasow używania w krotce naybogatsze w lasy Woiewodztwa uczuć mogą; zaleca: Aby Possessorowie wszelkich Dóbr, przykładem rządnieyszych Kraiow, tyle tylko zyskow z lasow ciągnęli, ile go mieć mogą bez ruiny onychże.

Prawa Rz: o Polowaniu.

II. „ Przez Polowanie rozumi się u-
„ ięcie wszelkim sposobem Zwierza dzi-
„ kiego, a nie oswoionego, chyba żeby
„ ten zbiegłszy w lasy zdziczał: a ta i
„ do Ptastwa służy reguła. Powtore:
„ Polować wolno tam, gdzie i kiedy
„ prawa nie bronią; przeto i lasy, za
„ zwierzeńce poczytuią się, gdy tak chce
„ mieć

(f) Roz: 9. Art: 19. (g) N. 167. dnia 7. Maia w Zbiorze fol: 116.

„ mieć Pan lasu. Potrzecie: Gdziekol-
„ wiek polowanie wolne iest, zwierz
„ dziki poymany przez pierwszego, o-
„ negoż iest własnością: wypuszczony
„ lub postrzelony gdy uchodzi, pierwszą
„ wolność odzyskuie; a zatym nową zdo-
„ byczą prawną być może, toż rozumiey
„ o Ptastwie lub roiu Pszczoł, iak tyl-
„ ko z granicy twey ulecieć im dozwo-
„ lisz. „

Prawa Kraiowe.

Dawnieysze prawa Koronne namieniaiąc o polowaniu, nawet do szczególności sięgaią, przepisuiąc kary, na wykopuiących liszki młode na cudzym gruncie; (h) podobnyż rygor rozciągaiąc na tego, ktoryby albo przy cudzych psach sekretnie zwierza przeymował: albo psy łapać kradziecko ważył się. (i) Tamże wyraźnie polować od S. Woyciecha, aż do zebrania zboż zakazano. (k) Dopiero za Panowania ninieyszego i Prawo ogólne doskonalsze stanęło, gdyż do wszelkiego polowania rozciągnione i wina surowsza uchwalona, bo do 1000. grzyw: z utratą psow, strzelby i narzędzia do polowania zażytych podniesiona, ktoby na cudzym gruncie bez pozwolenia Dziedzica śmiał polować:
Ci

(h) V. 2. fol: 608. P. = Liszek = (i) V. 1. fol; 81. A. 1420. t. de cane. (k) Jbidem. t. de Venat: fol: 80.

Ci zaś, którzy go od Dziedzicow otrzymuią, po S. Bartłomieiu dopiero zaczynać, a 1. Marca kończyć łowy powinni. *(l)* Toż prawo szczególniey zaleca, aby dla wygody Królow, nikt na trzy mile od Warszawy bez pozwolenia Dziedzica polować nie ważył się. *(m)*

Prawa Litewskie dokładnieysze być zdaią się od Koronnych względem prerogatyw Dziedzicow w Polowaniu; kiedy nietylko za gwałtowne w cudzych lasach łowy winy naznaczaią, ale i cenę każdego Zwierza przepisuią: *(n)* czas zaś niewolnego polowania od Soboty wielkiey do zebrania zboż z pol określaią. *(o)* Nic tu z osobna o Prawach tych nie wzmiankuie się, gdyż dla redukcyi Kop i Rubli, insza dziś taxa Zwierza, insze win sądowych przepisy. *(p)* Tę tylko szczególnieyszą ustawę w Statucie Lit: o Polowaniu znayduiemy, że na Wilki i Lisy, nawet na cudzym gruncie polować wolno, byle bez tratowania zboża. *(q)* Czytamy także w Prawach rzeczonych *(r)* kary na psuiących złośliwie przynęty ptasie,

(l) A. 1775. V. 8. fol: 184. t. Zabronienie. *(m)* Jbidem. *(n)* Roz: 10. Art: 1. i Następne. *(o)* Roz: 10. Art: 18. *(p)* Podług powszechnie przyiętey Redukcyi dawny Rubel grosz Lit: waży 100. groszy, albo 3. Złł: gr: 10. Kopa Trybun: 2. Złł. gr: 15. Ziemska Złł: 1. *(q)* Jbidem. *(r)* Roz: 10. Art: 11. 12.

sie, i na wyławiaiących ptastwo leśne; gdzie za gwałt trzy Ruble grosze: płacić uszkodzonemu szkodnik obowiązany: a Ptastwo lub sieci podług taxy Statutu. Prawa Koronne zamilczały o karach na podobne przestępstwa: Obydwa zaś dowodzą, iż tymże co i Angielskie, Niemieckie i Saskie Prawa tchną duchem: z których wyczerpać można, iako dawnieyszych wiekow Szlachta Possessyonaci, istotną swoią w wolnym polowaniu prerogatywę zakładali: niebaczni na te szkody, które i oni sami i Rolnicy ich od drapieżnego ponoszą zwierza: a którego wolny połów, procz zabeśpieczenia dobytku i zbiorow, uboższemu ludowi dostarczyć może pożywienia.

TYTUŁ III.

O Morzu, Rzekach, Jeziorach, Żegludze i Rybołowstwie.

„ Podług ustaw sprawiedliwości, i Prawa Rzymskie o Morzu, Rzekach: &c.
„ naydawnieyszych Narodow zwy-
„ czaiow, Morza, Jeziora, i Rzeki by-
„ ły wspolną Mieszkańcow Ziemi wła-
„ snością. Nie znano osobliwie przepi-
„ su pewnego granic Morskich, iakie
„ dziś w Traktatach Europeyskich czy-
„ tamy. Rzeki zaś i Jeziora publiczne na-

„ nawet co do połowu Ryb, nikomu z „ kraiowych Mieszkańcow nie były „ zbronne. Po czasie, gdy Narody i z „ tego zrzodła, zyskow publicznych szukać zaczęły, poszło za naturalnym niby prawem, że pewne tak na morzu, „ iak na Rzekach i Jeziorach opisano „ granice. Co się wolney Zeglugi tycze, okryślenie iey na morzu iakiežkolwiek, przeciwi się interessom Narodow, i każdego w szczególności Kraiu. Będzie wieczną domu Burbońskiego chwałą, podniesiona ostatnia o „ wolność żeglugi morskiey dla Mieszkańcow Europeyskich Woyna, i szczęśliwie dla handlu R. 1783. zakończona. „ Względem wolności na Rzekach i Jeziorach kraiowych, trudnoby znaleść „ Narod taki, aby ią określał: bo nie „ ma Narodu tak mało swoy znaiącego „ interes, któryby swych ztąd znacznych nie upatrywał korzyści. Prawa wprawdzie Portowe, ścieśniaią nieiako tę wolność, ale gdy te milliony „ kosztuią, nieuchronnym są na żeglujących podatkiem.

„ Trzy te wód gatunki, naturalne między Narodami, Prowincyami, i ich „ własnościami czynią granice: a z tey „ miary będąc rzeczą publiczną, święte są: i wspólne prawa użytkowania, „ dla graniczących Sąsiadow nadaią-
„ ce.

„ ce. Atoli w liczbie Rzek i Jezior „ publicznych, nie mogą się liczyć, „ Rzeki, Jeziora, i Stawy osob prywatnych; należą one Prawem dziedzictwa do Właścicielow mieysca: a zatym iako tamte odwracane z racyi granic być nie mogą, tak te wolnemu „ podpadaią Dziedzicow rozrządzeniu; „ Jako w pierwszych wolny połow dla „ każdego, luboby iakowe Zgromadzenie polityczne, naywiększe na śluzy, „ i tamy, ku uięciu wody czyniło nakłady, tak przeciwnym prawem, w „ prywatnych Rzekach i Jeziorach nikt „ sobie wolnego połowu, lub iakiegokolwiek użytku szukać nie może, bo „ czynione na uięcie wody, szlamowanie Stawu przez prywatną Osobę nakłady, rowno mu zabeśpieczaią płynące z tąd dochody, iako łożony *np.* „ koszt na uprawę roli. „

Prawa Kraiowe o Rzekach i Jeziorach &c.

Przepisy Praw Koronnych i Litewskich, mowiąc o Rzekach i Jeziorach, te istotnieysze uchwaliły reguły: 1. Wszelkie Rzeki spławne, iakie są podług dawnieyszych ustaw: Wisła, Bug, Narew, Warta, Wieprz, Tyszmienica, Drwęca, Nida, Prośnia, Notecz; (*a*) w Litwie

(*a*) V. 1. A. 1447. fol: 151. t. de Libert: in Fluviis. Item Stat: Lit: Roz: 1. Art: 29.

twie zaś: Niemen, Giel, Rusznia, Mosza, Niemenek: *(b)* a podług poźnieyszych: Rzeki Wskrza, Obra, Ruz, *Koronne:* Pina i Muchawiec *Litewskie (c)* od wszelkich przeszkod iako to Młynow na palach, Jazow *i t. d.* wolne być powinny. Dawniey koryta i brzegi Rzek publicznych *ad jus Regium* należały: dziś w Dobrach Krolewskich do Starościńskiego prawa przyłączone. Też Rzeki płynące w Dobrach dziedzicznych, co się własności brzegow i połowu tycze, do Dziedzicow mieysca należą: Spław zaś dla wszystkich wolny zabespieczony. *(d)* 2. Rzeka, czy publiczna, czy dziedziczna, gdy dwie Dziedziny graniczy, odwracana, ani tamami ku uszkodzeniu Sąsiada wspierana być nie może. *(e)* A gdy przypadkiem bieg swoy odmienia, stare koryto będzie owych Dziedzictw granicą: nowe zaś iey łożysko, zwłaszcza co się Rzek spławnych tycze, do wspólnego użytku należy. 3. Obrocona także Rzeka przez Sąsiada z krzywdą drugiego, do pierwszego biegu powrocona, i szkody ztąd wynikłe przez zwracającego nadgrodzone być maią. *(f)*

4.

(b) A. 1607. t. O Tamach V. 2. fol: 1633. *(c)* Jnwentarz poźnieyszy t. Rzeki. *(d)* V. 1. A. 1507. fol: 362. t. de Usu Fluvior: *(e)* V. 1. A. 1347. fol: 3. t. de Fluvi: i Stat: Lit: Roz: 9. Art: 20. *(f)* Jbidem.

4. Czyszczenie Rzek publicznych wielokrotne Prawa nasze nakazuią: *(g)* poźniey *(h)* nawet summa w Skarbach Oboyga Narodow była tym końcem przepisana; ale dla redukcyi expens publicznych, w ostatniey tabelli Koronnych wydatkow przemilczana: Litewski tylko Skarb, 60,000. Złł: corocznie na to gospodarstwo szafuie. A że szczególnieyszym Kommissyi Skarbowych obowiązkiem, iest, aby na ochędostwo spławow publicznych, baczyły; nie chciały pewnie Stany Rzeczypospolitey, aby za uchyleniem pewney intraty w Koronie, na tę wspólną i nieuchronną całego Kraiu potrzebę, część przypadkowych lub extraordynaryinych dochodow, nie mogła być poświęcona. *(i)* 5. Względem połowu Ryb na Rzekach granicznych, obydwa Prawa Kraiowe zgadzaią się, że tylko do śrzodka koryta Dziedzić brzegu połow ma wolny. *(k)* W Stawie zaś cudzym, Jeziorze, Sadzawce łowiący, lub iakimkolwiek sposobem groble, upusty, spławy pokrzywdzaiący, iako gwałciciel prawa dziedzictwa podług taxy karany być ma: a za sam

 gwałt

(g) Vide Jnwent: Zeglick: t. Rzeki. *(h)* A. 1768. V. 7. fol: 646. t. Naprawa. *(i)* Vide Jnwent: Nowy t. Kommis: Skar: *(k)* Stat: Lit: Roz: 9. Art: 20.

gwałt dawniey 12. Rubli płacić był powinien. (*l*) Należałoby tu namienić o odsepach, wyspach, oderwiskach, ktore Rzeki zwłaszcza większe formuią: ale otych Prawa nasze zamilczaią: podług Rzymskich niżey o nich będzie mowa pod tytułem szostym: tu tylko przypomnieć zostaie, iż z mocy Rezolucyi i Uniwersału Prześ: Rady Nieust: nikt z Obywatelow Pogranicznych, Mostow lub Przewozow Cudzoziemcom arendować nie ma, ku zapobieżeniu zakłóceniom spokoyności sąsiedzkiey. (*m*)

Względem Zeglugi Morskiey nie czytamy nic w Prawach naszych, procz: że rozbitych na Morzu maiątki, Właścicielom wrócone być powinny, a ci koszt na ratunek łożony powrócić obligowani. (*n*) Ustawa ta tym większy dla Narodu naszego czyni zaszczyt, że nie maiąc na morzu własnego handlu, temu łupiestwu zapobiegła, kroremu dotąd Kraie handlownieysze nadmorskie nie wszystkie zaradziły.

(*l*) V. 1. A. 1347. fol: 53. t. de Furto. i w Stat: Lit: Art: 20. Roz: 9. (*m*) Rez: R. 1777. N. 215. dnia. 17. Junii. a w Uniwersał N. 224. dnia 20. Junii. (*n*) V. 8. A. 1775. fol: 185. t. Xięstwa. a Stat: Lit: Roz: 9. Art: 31.

TY-

TYTUŁ IV.

O Woysku: Zołnierzu: i Nabytkach Woiennych.

STan Woyska Naszego, Prawo Polityczne: powinności Zołnierza, Artykuły Woyskowe opisuią: zatym w Prawie Szczególnym tyle tylko w tey materyi mówić zostaie, ile osoba Zołnierza, czyto w służbie tylko uważanego, czy Obywatelstwa prerogatywami zaszczyconego, Wspoł-ziomkow tyczeć się może. A w tym względzie trzy Artykuły prawem obiaśnić przychodzi. *Pierwszy*: Jak się Zołnierz na stanowiskach i w marszu z Obywatelami zachować powinien. *Drugi*: Jakie są Prawa o Werbunkach i Dezerterach. *Trzeci*: Gdzie i iaką drogą na Zołnierzu wykraczaiącym sprawiedliwości dochodzić należy.

I. Prawa dawnieysze liczne i dokładne, trzy gatunki dobr od wszelkich Stacyi Zołnierskich wyłączaią: Królewsko-Ekonomiczne: Szlacheckie i Duchowne: (*a*) a na takowych, ktorzyby w Dobrach pomienionych stawać ważyli się, nawet karę śmierci i infamii przepisuią. (*b*) — *Przechody i Stanowiska Zołnierskie.*

 Kon-

(*a*) V. Jnwent: Zeglick: t. Woysko i Zołnierz. (*b*) A. 1653. V. 4. fol: 403. t. Obostrzenie.

Konst: Roku 1776. zamilczała, o tey Duchownych prerogatywie, same tylko Ziemskie i Stołowe Dobra od tego excypuiąc ciężaru. *(c)* Zatym tylko dziedziczne Duchownych Dobra pod tym Przywileiem umieszczaią się. Wszakże i samey Szlachty Swieckiey Dobr pogranicznych, Prawo rzeczone od lokacyi nie excypuie. Jak zaś Żołnierz na Kwaterach, czy to przechodząc, czy dłużey konsystuiąc zachować się, z czego się utrzymywać powinien, przepisało nayprzod dokładnie Prawo Roku 1717. w te słowa: „Deklaruiemy i postanawiamy, aby Woysko „Koronne tak Polskiego, iak Cudzoziemskiego zaciągu odtąd na wzor i „przykład innych Państw porządnych i „Rzeczypospolitych wolnych, z grosza „żyło: wszystkie *victualia* i *necessaria*, „dla siebie, ludzi i Koni swoich, lub „w ciągnieniach albo w Marszach, lub „na Stanowiskach, albo Kwaterach i „Konsystencyach, lub na wytchnieniach, „albo iakimkolwiek tytułem nazwanych „subsystencyach sobie przypadłych, za „gotowe pieniądze kupuiąc, i taką ceną, „iaka będzie w targu, każdą rzecz płacąc; „bez przymuszenia gwałtem gospodarza „do przedania, sustentować się *tenebi-* „*tur*.

(c) V. 8. fol: 850. t. Powinności.

„*tur*. *Insuper* . . . *in posterum* wszelkiemu Żołnierzowi Polskiemu i Cudzoziemskiemu Podwod, koni, wołow „zabierać: prowiantow, karmienia albo „lenugowania ludzi, i żadnych ustaw pod „iakimkolwiek pretextem wymagać . . . „i naymnieyszey agrawacyi, na Stanowiskach w ciągnieniu i wytchnieniach, w Dobrach Ziemskich, Duchownych i Królewskich naszych: tudzież żadney żywności, oprocz tylko „samey *trawy*, i za wydzieleniem Possessorow pod czas lata, *dachu* zaś pod „czas zimy, uzurpować nie będzie się „godziło. „ *(d)* Tegoż uczy i powyższe Roku owego Prawo pod tytułem: *Dyspozycya Hiberny i Konsystencyi zimowych fol:* 283. Ale obaczmy, co w tey mierze poźnieysze stwierdzaią lub uchylaią Ustawy. Roku 1775. pod tytułem: *Karność Woyskowa* *(e)* uchwalono: „Jż: Żołnierz z gospodarzem i wszystkiemi domowemi diskretnie obchodzić „się powinien, z domu własnego nikogo nie ruguiąc, nie wyciągaiąc więcey nad Prawo: a oprocz *dachu*, *ognia* „i *wody*, nic nie pretenduiąc. Gdziekolwiek zaś Woysko lokowane będzie, „po-

(d) V. 6. fol: 285. t. Disciplina Militaris. a R. 1710. V. eod: fol: 208. t. Warunek. *(e)* V. 8. fol: 154. N. 2. t. Karność.

„ podług wyznaczoney lokacyi stancye „ (excypuiąc Pałace, Dwory, Folwar- „ ki, tudzież budowle Ekonomiczne, „ Karczmy i Młyny zdatne i przyzwoi- „ te,) zacząwszy od Kapitana ex officio „ wszędzie od Juryzdykcyi mieyscowey „ naznaczone, i dla Unter-Officyerow i „ Gemeynow *odmienione* być powinny. „ *Opał* Unter-officyerowie i Gemeyni, u „ Gospodarza mieć będą: Officyerowie „ zaś drzewo na targach kupią. Na „ Lazaret i Warty opał będzie obmyślo- „ ny i dany przez sprawiedliwą umo- „ wę między Kommendą Woyskową i „ Juryzdykcyą mieyśca. „ Niżey nie co tamże ostrzega się, iż gwałtem cożkolwiek biorący Żołnierz, karze biegania przez rozgi, taczek, lub życia podług okoliczności podpada. Zatym co Prawo Roku 1717. w szczególności opisało, to poźnieysze w generalności zabespiecza, a Regulamen służby Obozowey w Czę: 3. R. 1. §. 25. i 26. na fundamencie tegoż Prawa surowo przykazuie.

Werbunki i Dezertorowie.

II. Co do werbunkow: nikt ich czynić nie może, tylko wyraźny na to maiący Ordynans, lub Listy Królewskie, z wiedzą Rzplitey, czy to w intencyi kompletowania, czyli w myśli nowych zaciągania Regimentow lub Chorągwi. (f) Gdzieby zaś wol-

(f) A. 1690. V. 5. fol: 783. t. Rekruty. Pact: Con: Stan: Aug: 1764. §. Woysk: V. 7. fol: 204.

wolne były Werbunki, i ktoby zawerbowanym być nie mogł, przepisuie dokładnie wspomnione Prawo Roku 1775. (g) w słowach: „ Dla zaciągania Re- „ krutow... wolny bęben pozwalamy w „ Miastach Królewskich, Duchownych „ i Dziedzicznych, *za opowiedzeniem* „ *się* Juryzdykcyi mieyscowey, która „ bronić tego nie może; excypuiąc Wsie „ dziedziczne, w których ani bęben, „ ani żaden werbunek nie pozwala się. „ Co zaś do rodzaiu ludzi, iakich nie „ będzie wolno werbować, ninieysze „ czyniemy rozrządzenie. 1. Ludzi słu- „ żących bez abszeytow od Panow ucie- „ kaiących i Roku swego nie dosługu- „ iących. 2. Mieszczan Possessyonatow. „ 3. Chłopow gospodarzow. 4. Ludzi „ w usługach Dworu i Folwarcznych zo- „ staiących. 5. Rzemieślnikow kontra- „ ktami obowiązanych. 6. Synow iedy- „ nakow u gospodarzow. Z gatunku „ tych ludzi wyrażonych, gdyby się „ znaydowali y w Miastach tych, w któ- „ rych na ten czas Werbunek czyniony „ będzie, przecięż ich za Rekrutow „ werbować nie będzie się godziło. Wer- „ bunek zaś *bez żadnego gwałtu i podey-* „ *ścia* czyniony być powinien. „ Względem Dezertorow, każdy Obywatel wie dzieć-

(g) V. 8. fol: 154. t. Karność.

dzieć ma, iż żaden Unterofficyer i Żołnierz o ćwierć mile od Garnizonu bez paszportu wysłany być nie może, i że każdemu pytaiącemu się o niego, pokazać go powinien. Zatym nie maiącego paszportu, lub iawnie uciekaiącego chwytać, a nawet w pogoń ludzi dodać obligowany. Przystawca Dezertora, procz expensy, czer: złł: 2. zyskuie: Przechowuiący zaś tegoż 200. grzywien karze podpada. Przychyla się do tegoż o Dezercyach Prawa, i Uniwersał Rady Nieustaiącey R. 1777. dnia 14. 9bris datowany: gdzie i to w szczególności ostrzega się, aby pod pretextem chwytania Dezertorow, Rzemieślnicy wędruiący nagabaniom nie podpadali, gdy swe Cehowe okażą paszporta.

Sprawy Żołnierskie.

III. Sprawy *Cywilne* między Szlachtą i Żołnierzem, czy Ziemskie, czy uczynkowe, szczególnie do Sądow Szlacheckich należą, z wolną appellacyą do Sądow *ultimarum instantiarum.* Pozew, nie maiącemu possessyi Żołnierzowi do rąk, albo na drzwiach Kancellaryi, lub w Parafii gdzie się rodził, podług Rez: Rady Nieustaiącey kłaść należy. *(h)* Te zaś sprawy, które z służby Woyskowey płyną, chociażby nie były Kryminalne, ale

(h) Rez: Rady Nieust: 1777. N. 335. dnia 19. 7bris. i R. 1781. N. 142. d. 1. Czerwca.

ale proste uczynkowe *np.* o nieprawne zawerbowanie Rekruta, o wymus podwod, o krzywdy na kwaterach *i t. d.* nayprzod, w Sądach Regimentowych i Partyi Woyskowych *Krigs-Rechtami* zwanych, rozsądzić się powinny; a potym, gdy strony zechcą, do sądu Departamentu Woyskowego wytoczyć się mogą. *(i)* Aby zaś Obywatelom od Żołnierza uciśnionym prędka i nie odwłoczna czyniona była sprawiedliwość, obowięzuią dawnieysze Prawa JWW. Hetmanow *fidem, honorem & conscientiam,* którym takowe Sądy szczegulniey z urzędu ich należały, a dziś ie z Departamentem Woyskowym sprawuią, aby ie iak naypilniey sprawowali, *(k)* a przez opieszałość *gemitum pauperum* na Państwo nasze nie ściągali.

Szczególne o Woysku i Żołnierzu przepisy.

Procz tych o Konsystencyach, Przechodach, Werbunkach i sprawiedliwości dochodzeniu ustaw, wiedzieć nad to należy. 1. Iż nikt począwszy od J. WW. Hetmanow, bez Ordynansu Departamentu Woyskowego, na żadne zaiazdy, pomoc, lub obronę czyią, ani na exakcye Podatkow, tym bardziey ku exekucyi Dekretow, Woyska ruszać nie może. *(l)* 2. Targaiący się na pomoc Woy-

(i) V. 8. fol: 852. N. 3. t. Powinności. *(k)* V. 5. A. 1676. f: 349. t. Disciplina. i 1683. f: 657. t. Eodem. *(l)* A. 1775. V. 8. f: 156. N. 5. t. Karność.

Woyskową, za ordynansem Departamentu Dekreta exekwuiącą, procz kar za uczynek gwałtowny, nadto 12. Niedziel Wieży *in fundo* i 2000. grzywien przepada. (*m*) 3. Zołnierz na exekucyą podatku wysłany, poki należytości nie odbierze, nie ma sobie pozwalać więcey nad proporcyonalną żywność dla siebie ludzi i koni. (*n*) 4. Nikt Zołnierzowi począwszy od Kapitana, pieniędzy pożyczać, towarow kredytować, pod karą straty, bez wiedzy Kommendy, nie powinien; ani żaden niewiadomością składać się w tey mierze może, bo rozrządzenie to, co puł roku po Garnizonach przy bębnie obwieszczone być powinno. (*o*) 5. Urzędy Miasta umowić się powinny z Kommendą, o srzodkach i sposobach nayłepszych obrony Miasta od ognia: dla tego w narzędzia potrzebne wcześnie przysposobić się maią. (*p*) 6. Nikt z Woyskowych na ziazdach publicznych obrad znaydować się nie ma: procz aktualnych owego Woiewodztwa Possessyonatow. Z mieysc nawet Seymikow, na czas obrad publicznych Woysko konsytuiące wyciągać powinno: prócz gdzie Garnizony lub Præsidia, iak w Warsza-

(*m*) V. 7. A. 1768. fol: 687. P. = Przypozwy = (*n*) A. 1717. V. 6. fol: 285. t. Disciplina Milit. (*o*) V. 8. fol: 156. N. 7. (*p*) Jbidem N. 9.

szawie, Kamieńcu i przy Trybunałach ciągłą maią konsystencyą. (*q*) Nakoniec zaleca prawo naysolennieу całemu Woysku, aby tak dla Duchownego iako i Szlacheckiego Stanu z osobliwszym na każdym mieyscu uszanowaniem zachowało się. (*r*)

Prawa Rz: o zdobyczy woienney.

IV. „ Nabytki woienne czyli publi- „ czne, czy prywatne, te tylko prawne i „ sprawiedliwe nazwać się mogą, które „ na woynie sprawiedliwey zdobyte są: „ Zatym Prawa własności nie zdaią się „ przynosić i naysolennieysze Traktaty, „ gdy między słabym i mocnym bez po- „ srzednictwa nieinteressowanego zawie- „ raią się; ale o tym obszernicy Prawo „ Polityczne Narodow uczy. Nabytki „ Prawne Woienne, dwoiakie są: Ru- „ chome i nieruchome. Pierwsze nale- „ żą w podział żołnierzowi, drugie Kra- „ iowi: Nad to z pierwszych excypuią „ się ammunicye Woyskowe, Kassa, Ma- „ gazyny żywności: zwłaszcza że dziś „ powszechnie Woyska płatne, nie za „ zdobycz, ale za honor i lafę służą. „ Nakoniec nabyte woyną rzeczy, po- „ tąd się nasze być rozumieią, po- „ kąd w naszey są mocy; przeto al- „ bo odzyskane, albo zbiegłe do pier- „ wszey powracaią władzy *Jure postli-* „ *minii*. Zupełne zaś Prawo nad rzecza-

(*q*) Jbidem fol: 158. N. 4. V. 8. 1776. fol: 916. t. Ubeśpieczenie. (*r*) Jbidem fol: 155. N. 3.

„ czami zawoiowanemi, albo zdobytemi, „ przyznaią Traktaty.

Prawa Kraiowe o zdobyczy woienney.

Prawa Narodowe pisząc o Woynie, zamilczały zupełnie o nabytkach albo zdobyczach woiennych: Obszerne tylko znayduiemy przepisy, kto ma Woynę służyć: iak w ciągnieniu na nią sprawować się: kto od niey excypowany, komu należy prawo wypowiedzenia Woyny i zawarcia Pokoiu *i t. d.* A gdy niektóre z tych Artykułow *Prawo polityczne* wyszczególnia, drugie w ninieyszym powyżey Tytule iuż obiaśnione; przeto co do zdobyczy woienney, przestaiemy tu na świadectwie Starowolskiego, który pisząc *(s)* o niey, tak rzecz swą kończy. „ Polacy w Woysku swym „ wielu maią luznych ludzi, którzy w „ czasie potyczki, wdzieraią się wśrzod „ szyków dla zdobyczy: a tak częścią „ od własney, częścią od nieprzyiacielskiey Kawaleryi stratowani lub posieczeni bywaią, albo też od Piechoty „ śmierć odnoszą. Bo dla Kawaleryi „ cięzkiey, nietylko ostatniby był wstyd „ rzucić się na łupy, ale i kara pewna „ śmierci, gdyby kto z konia zsiadł obdzierać trupa. „ Ztąd pokazuie się, że u nas albo luźni, albo Piechota naywięcey z łupow zyskiwała. Zamilczeć tu ie-

(s) Lib: 4. cap. 19. de Præd;

ieszcze nie można Ustawy Hetmańskiey Art: 34. w te słowa: „ Gdy bitwa iest, „ ktoby się na łupiech bawił, ma być „ karan na poczciwości i na gardle. *(t)* „ Prawo zaś Lit: takiego tylko na czci i dobrach scigać każe. *(u)* A ztąd znowu wynika, że zdobycz woienna, w czasie batalii tylko poszukiwana, śmiercią karana bywała. Wiedzieć i to należy, że dawniey wszelką zdobycz ruchomą woienną Hetmani sobie przywłaszczali: dopiero Roku 1662. Ammunicye, Magazyny, Więźnie, Rzeczypospolitey przyznane. *(w)*

TYTUŁ V.

O Rzeczach znalezionych.

Prawa Rzymskie o rzeczach znalezionych.

„ W Liczbie rzeczy znaleść się mogących, iedne są które dotąd „ od nikogo nie są dzierżone, iako *np.* „ kamienie drogie w górach, perły na „ brzegach morskich i kruszce w wnętrznościach ziemi: &c. drugie, będąc „ w pewnych ręku, z umysłu lub przy-

„ pad

(t) R. 1609. V. 2. fol: 1695. à Corpus Juris Milit: Pol: Brodowskiego fol: 420. *(u)* Stat: Lit: Roz: 2. A. 14. *(w)* A. 1662. V. 4. fol: 841. t. O Wieżniach.

„ padkiem bywaią opuszczone, takie są: „ Skarby zakopane: bydło obłąkane, ru- „ chomości z okrętu w czasie burzy wy- „ rzucone, rzeczy w drodze zgubione „ *i t. d.* Rzeczy z natury swoiey niczy- „ ie, byłyby zawsze Znalezcy, gdyby „ Prawa Królewskie lub Dziedziczne nie- „ były na przeszkodzie; i tak: wyrzuco- „ ne na brzeg morski kamienie drogie, „ należałyby Znalezcy, ale Monarcho- „ wie czyniąc się Panami brzegow tych, „ przywłaszczali sobie i produkta onego, „ a gdzie Dziedzicow prawa Królewskim „ rownaią się, tam ta zdobycz należy „ się Dziedzicowi. Rzeczy opuszczone „ te właściwie są, których Właści- „ ciel w liczbie maiątkow swych mieć „ nie chce; A zatym ani rzeczy z „ powozu wypadłych, lub innym przy- „ padkiem utraconych, ani podczas po- „ wodzi, ognia, zawieruszonych: podo- „ bnie bydła obłąkanego, albo od zwie- „ rza przeiętego, w liczbie opuszczonych „ liczyć nie można; do nadgrody tyl- „ ko Znalezca, i do powrotu kosztu w za- „ chowaniu lub uięciu rzeczy takowey, „ zawsze ma prawo. Towary nawet i „ ruchomości w czasie burzy morskiey „ wyrzucone, Właścicielowi należą, za „ oddaniem przyzwoitey za ratunek nad- „ grody. Podług tychże Prawa Rzym- „ skiego ustaw, skarb na cudzym grun- „ cie

„ cie przypadkiem znaleziony, w poło- „ wie Dziedzica, w połowie Znalezcy „ iest: Na gruncie publicznym wyko- „ pany, przez połowę między Zgroma- „ dzenie i Znalezcę podzielony być ma: „ Odkryty zaś na gruncie Duchownym, „ w części Znalezcy, w części Skar- „ bowi publicznemu dostawał się. Dziś „ iednak Kraie prawem tym, w wielu „ artykułach rządzące się, przyznaią o- „ nego część gruntowi, część Znalezcy. „ Gdziebykolwiek zaś skarb iakowy do- „ mysłem czyim był odkryty, zawsze go „ Właścicielowi gruntu całkiem prawo „ Rzymskie przyznaie: Ani się to ro- „ zumieć ma o kruszcach przypadkowo „ dobytych: gdyż te dopiero wyrobione, „ skarbem właściwie nazwać się mogą; „ do tego tam tylko do Dziedzicow na- „ leżą, gdzie Prawa Królewskie, nie zay- „ muią Dziedzicom tey, użytkow we- „ wnętrznych ziemnych, własności. „

Prawa Kraiowe o tymże.

Mało bardzo Prawa nasze o rzeczach znalezieniem nabyć się mogących, uczą: w generalności tylko nakazuią, iż gdyby kto pomowiony był o rzecz znalezioną, a parł się tego, pierwszy ma prawo odprzysiądz się. *(a)* Potrzebna nad-

H to

(a) Herb: t. Res Inventæ. a Stat: Lit: Art: 30. Roz: 9.

to ustawa być zdaie się, któraby wyraźniey przepisywała, iaką nadgrodę lub część rzeczy znalezioney mieć powinien Znaleźca, iuż to gdy przypadkowo rzecz nadybie, iuż gdy w uięciu, ratunku, chowaniu iey, większy hazard lub koszta podeymuie. Co się tycze Skarbow iakichkolwiek w ziemi ukrytych i przypadkiem przez Właściciela gruntu znalezionych, obydwa Prowincyi naszych Prawa przyznaią one Dziedzicom: (b) Jeśliby zaś przez kogo obcego skarb iakowy na cudzym gruncie był odkryty, przez połowę Dziedzicowi z Znaleźcą należy. Zachodzi tu wątpliwość, czyli Pan z swym Poddanym skarbem znalezionym dzielić się powinien, zwłaszcza gdy nie w czasie robocizny tygodniowey, ale przypadkiem go odkrywa na Pańskim lub sobie wydzielonym gruncie? Zdaie się przecięż: że gdy Prawa nasze nie nadaią Chłopstwu własności produktow wewnętrznych ziemnych, tylko powierzchownych użytek; skarb zatym odkryty przez Poddanego, czyli w czasie pańszczyzny na dworskim gruncie, czyli na chłopskim przy własney robocie, Dworowi zawsze należy się: słusznie atoli i przykładnie czynią ci, co się w części

(b) Stat: Lit: Jbidem.

ści, nawet z Poddanym skarbu Znaleźcą dzielić zwykli.

Rzeczy kopalne.

W tym mieyscu namienić przychodzi o kruszcach i wszelkich rzeczach kopalnych, które dotąd ziemia w Kraiu naszym ukrywa: Dobyte one lub odkryte, czy przypadkiem, czy domysłem, są własnością niewątpliwą Dziedzicow: Jakoż zabespiecza ten szczególnieyszy Szlachty naszey Przywiley, Prawo Stefana Króla (c) wszelkie generalnie produkta ziemne wewnętrzne, Dziedzicom waruiąc: co równie solennie i Stat: Lit: (d) potwierdza. Umocniły go także kilka Konstyt: o szybie Solney we wsi Swierczny dziedziczney Xiążąt Lubomirskich odkrytey: obiecuiąc Domowi temu nadgrodę, ieśli z niey korzystać nie zechcą dla odbytu Szyb Bocheńskich i Wielickich. (e) Prawa poźnieysze (f) wyraźniey tę własność Szlachecką ostrzegły, zalecaiąc Departamentowi Skarbow: aby czyniąc z Kompaniami o rzeczy kopalne kontrakty, nie nadwerężał w niczym praw Dziedzicow i dóbr Królewskich Possessorow. W generalności, tak o tych Produktach rozumieć należy: iż

 zna-

(c) A. 1576. V. 2. fol: 900. i 920. N. 10. (d) Roz: 3. Art: 2. (e) Jnwent: Zeglick: t. Kommissye: a Jnwentarz Poźnieyszy t. Sól. (f) R. 1776. V. 8. fol: 850. t. Powinności N. 5.

znalezione czy od Dziedzica, czy od Zastawnika lub Arendarza w dobrach Ziemskich, Dziedzica są własnością: odkryte zaś w dobrach Królewskich do prawa Królewskiego należą: tak atoli, że J. K. Mość nadać ie Przywileiem może, użytek zaś istotny Rzeczypospolitey służyłby, z racyi: że dziś i powiezchowne ziemne z Królewszczyzn dochody, całkowitą są prawie Skarbu publicznego intratą, przez puszczenie Starostw in *Emphiteusim*, czyli piędziesiątletnią arendę.

TYTUŁ VI.

O Nabyciu Rzeczy przez Przybycie.

Nabytek rzeczy przez przybycie naturalne. „ POmnożenie rzeczy i maiątkow naszych, iakimkolwiek godziwym „ sposobem, nazywa się: Przybyt: albo „ Przybycie: *Accessio.* Przybycie to „ albo będzie *Naturalne*, albo *Przemysłowe*, albo *Wspólne* czyli *Mieszane*. „ Naturalne przybycie dzieie się 1. przez „ Przypłodek rzeczy nam własnych. 2. „ Przez wyspę, Odsep, i Oderwisko. „ 3. Przez Rzekę koryto opuszczaiące. „ *Przybycie* przez *przypłodek* nietylko nadaie prawo do rodzącego się, bydła, „ zboża i owocow odradzaiących się, ale „ i do samych ludzi, gdzie ci własnością

„ albo rzeczą nazwać się mogą. *Wyspa* na Rzece lub Jeziorze odkryta, temuż czyia i Rzeka należy: „ A zatym gdy na rzekach wspólnych „ czyli granicznych okaże się, w połowie użytkowi Sąsiadow służy: Ze ieednak środek Rzeki za granicę bieże się, więc za korytem Wyspa odkryta, do bliższego brzegu należeć będzie. Nie ściąga się atoli ta reguła do „ Wysp na morzu nowo okazuiących się: „ bo te, ile w pobliskości lądu odkryte, „ przez tenże kray, z którego Znalezca „ iest, bywaią przywłaszczone. *Przysep* „ albo *odsep* inaczey *odsepisko*, *Alluvio:* „ iest przymulenie gruntu do brzegu „ niegdyś wodą okrytego; Odsep takowy zawsze należy do Właściciela gruntu; gdyby zaś gwałtowne iakie przyrzucenie gruntu nastąpiło, co się nazywa *Oderwisko*, *Vis fluminis:* tedy „ Pan gruntu zepsutego ma do niego „ prawo, pokąd na gruncie przyrzuconym korzenie nie puszczą się. Ztąd „ wnieść można, iż powodź żadna nie „ odmienia granicy wspólney; a nawet „ iako się wyżey powiedziało, koryto „ przez Rzekę opuszczone, nie znosi „ pierwiastkowych między Sąsiadami granic. (a)

 „ Przy-

(a) Heyn: §. 354. & sequent.

Przybycie Przemysłowe.

„Przybycie Przemysłowe iest: Przy-
„czynek czyli pomnożenie pracą i sta-
„raniem naszym rzeczy własney: tego
„trzy gatunki liczą się: Przyłączenie
„*Adjunctio*, Przeistoczenie *Specificatio*,
„Połączenie *Commixtio*. *Przyłączenie*
„dzieie się albo przez osadę, albo przez
„przylutowanie, budowę, malowanie
„*i t. d.* W tym razie Prawo Rzymskie
„nakazuie, aby rzecz przyłączona na-
„leżała do istotney. Płynęłoby ztąd że
„kamień w złoto oprawny Złotnikowi
„należy: obraz płótna, dom gruntu,
„pismo pargaminu Właścicielowi: ato-
„li w takowym razie prawo, albo czy-
„nić sądownie, o kradzież kamienia
„lub płótna pozwala; alboli też moc
„skupienia części do naszey rzeczy przy-
„byłey, nadaie. Podobno to prawo za-
„sadza się na owym wyroku: *qui in*
„*alieno fundo ædificat, non sibi sed Do-*
„*mino fundi ædificat*; kto na cudzym
„gruncie buduie, nie sobie ale Dzie-
„dzicowi gruntu buduie: Wszakże po-
„źnieyszych czasow Rzeczypospolitey
„Rzymskiey, Justynian Cesarz, mate-
„ryały *np.* w malarskiey sztuce płótno,
„farby, lubo cudze, ale *dobrą wiarą*
„posiadane, Malarzowi dla szacunku
„sztuki przyznawać nakazał, z obowiąz-
„kiem przyzwoitey dla Właściciela nad-
„grody.

„Prze-

„Przeistoczenie *Specificatio*, daie pra-
„wo do rzeczy przeistaczaiącemu po-
„dług Justyniana, ieśli do pierwszey
„formy rzecz takowa przywrocona być
„nie może: toż się ma rozumieć i o
„pomieszaniu tak suchych iako i cie-
„kłych rzeczy. Zawsze atoli albo Rze-
„mieślnik część lub cały materyał cu-
„dzy dobrą wiarą przeistoczony, opła-
„cić, albo Właściciel materyału robo-
„tę Rzemieślnika ugodzić obowiązany.
„W pomieszaniu rzeczy oddzielić się
„mogących, Właściciele materyałow,
„Panami są onychże: w rzeczach zaś
„ciekłych pomieszanych, mieszaiący ie
„z swey woli, obligowany drugiemu
„wartość likworu cudzego powrocić.

Przybycie wspólne.

„Pomnożenie rzeczy przez przybycie
„wspólne, *per Accessionem mixtam*:
„dzieie się w ten czas, gdy i przemysł
„i natura do niego przykłada się, a i
„tego trzy także gatunki liczą się:
„Szczepienie *Plantatio*, Zasiew *Satio*,
„Zbior pożytkow *Fructuum Perceptio*.

„Co do Szczepienia i zasiewow, ta ge-
„neralna Prawa Rzymskiego reguła: iż
„cokolwiek w ziemię wysiewa się lub
„szczepi, do ziemi należy. A zatym
„czy cudze ziarno na gruncie moim,
„czy moie na cudzym zasiane; odcią-
„gnąwszy koszt na wysiew, Dziedzico-
„wi należy: szczep podobnie na cu-

„dzym

,, dzym gruncie zasadzony, gdy się tam
,, rozkrzewi, Dziedzica własnością iest:
,, własność zaś drzew na granicach i
,, miedzach, ma się uważać z gałęzi
,, pochyłości, nie z pnia i korzeni po-
,, łożenia.

,, Do zbioru pożytkow z rzeczy cu-
,, dzey, na ow czas nabiera człowiek pra-
,, wa, gdy te dobrą wiarą i Prawem,
,, *bona fide & iusto titulo*, posiada. *Pos-*
,, *sessor dobrey wiary* ten się rozumi,
,, który niewie i wiedzieć nie może, że
,, rzecz przez niego dzierżona cudza iest:
,, nabyta naprzykład przez kupno, al-
,, bo darowana od tego, który iey pra-
,, wym nie był Właścicielem: albo że ten
,, przez pewny czasu przeciąg, czyli da-
,, wność *Praescriptione:* upadł w prawie
,, do odzyskania swey własności. *Dobrey*
,, *wiary* Possessor iak tylko zapozwany
,, będzie o rzecz cudzą posiadaną, za-
,, czyna być *złey wiary* Dziedzicem, *Pos-*
,, *sessor malae fidei:* i dopiero od tego
,, czasu wrócić obligowany użytki z rze-
,, czy przez się dzierżoney: Właściwie
,, zaś *zła wiara* Possessora będzie na ow
,, czas, gdy rzeczy albo nie prawey czy-
,, li zakazaney nabywa: iakie są rzeczy
,, publiczne, święte *i t. d.* albo te od czło-
,, wieka podeyrzanego, złodzieia *np.*
,, lub małoletniego, Opiekuna, sługi, ku-
,, pu-

,, puie lub iakimkolwiek nabywa spo-
,, sobem.

,, Ostatni sposob nabycia własności
,, rzeczy przez Przybycie, naznacza Pra-
,, wo Rzymskie *Tradycyą* albo zlewek
,, prawa moiego na drugiego, bez wszel-
,, kiey kondycyi. A że Tradycyą rzeczy
,, tak ruchomych iako i stoiących, Do-
,, nacya poprzedzić musi; więc obszer-
,, niey o niey pod tytułem o Donacyi
,, powie się, tak co się tycze prze-
,, pisow Praw Rzymskich, iako i Kraio-
,, wych.,,

Kraiowe Prawa zamilkły ledwie niezupełnie, o gatunkach pomnożenia maiątkow naszych przez *Przybycie*, o których dotąd z Prawa Rzymskiego mowiło się. A ieźli co czytamy w Prawie naszym, o rzekach koryto odmieniaiących, i ztąd zachodzącey w maiątkach ludzkich odmianie, to się iuż o tym wyżey *pod tytułem III. Części II.* namieniło. Rządzi się tedy Kray nasz w zachodzących sporach prawnych z przybycia naturalnego *ex Accessione naturali* płynących, Prawem pospolitym: a tu znowu iasno pokazuie się, iak nam potrzebna Prawa tego wiadomość. Prawa Narodowe o Przybycie.

O szczepieniu i zasiewach w Konstytucyach Koronnych następuiące czytamy ustawy. 1. Latorośle, by też i własne, na cudzym gruncie zaszczepione, gdyby
się

się kto wykopywać ważył, 6. grzywien za gwałt płaci Dziedzicowi gruntu; Arendarz zaś lub Zastawnik połowę ich przy expiracyi kontraktu wziąść z sobą może. (b) 2. Drzewo owocowe cudze podcinaiący lub wykopuiący 3. grzywny, albo karę *Pietnadziestą* płaci, a za każde drzewo 12. groszy srebr: Kazmierzowskich. (c) 3. Sieiący na cudzym gruncie traci wysiew: a za gwałt 3. grzyw: dać ma, chyba żeby *dobrą wiarą* grunt obcy za własny obsiewał (d) 4. Zboże kradziecko z pola uwożący 3. grzyw: Stronie ukrzywdzoney, a Sądowi 6. grosz: sr: dawnych za każdą kopę wyliczy: W nocy zaś to czyniący, iako złodziey karany być ma. (e)

Statut Litewski w tey mierze nic szczególnieyszego nie uczy, procz kar rożnicy: tak: 1. Sad albo ogrod cudzy pokrzywdzaiący gałęzie łamiący 12. Rubli groszy skrzywdzonemu płacić obligowany; a gdy tego kradziecko dopuści się, ieszcze sześć kop groszy przepada: nadto za każdy szczep zepsuty trzy Ruble groszy (f) 2. Uprawiony i zasiany grunt *dobrą wiarą* posiadany, gdyby kto naszedł, zboże zabrał; ludzi ranił, takowy za sam gwałt 12. Rubli płacił, a szkody

(b) A. 1347. V. 1. fol: 35. t. Plantationes. (c) Jbid: GroszyKazm: wartość masz w tyt: ostatn: Cz: ostar: opisaną. (d) Jbid: (e) Jbidem fol: 36. t. de pœna. (f) Roz: 10. Art: 16.

dy podług taxy. (g) 3. Gdy zaś kto grunta zasiane prawnie drugiemu dysputuie, zboże do decyzyi Sądu ma na mieyscu zostać; Aże spoźnienie Sądow, mogłoby zagrozić pewną zboża stratą, taxą tegoż czynić się zwykła: a zebranie iedney z Stron wolne zostawione. Przysądzone takowe zboże Powodowi z winą 12. Rubli do niego należy; odsądzony zaś tenże od gruntu, zakład Possessorowi dobrey wiary zapłacić powinien. (h)

Ostrzedz tu, a raczey przypomnieć należy, co się wyżey namieniło, iż Jurysdykcye nasze odstępuią dziś od przepisu kar pieniężnych, tak tu iako i w innych przepisanych przypadkach: iuż to z przyczyny powiększoney pieniędzy massy, iużto dla ceny rzeczy podniesioney. Zadnego atoli na to prawidła pewnego nie mamy, i winy takie rostropności Sędziow zostawuią się, ktorzy pewnieyszego w tey mierze nad *Præjudicata* nie maią wzoru.

(g) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 23. (h) Stat: Lit: Roz: 9. Art: 22.

TY-

TYTUŁ VII.

O Nabyciu rzeczy przez dawność używania albo Preskrypcyą.

Prawa Rzt o Preskrypcyi.

„ WYliczone powyżey nabycia własno-„ści rzeczy sposoby, pochodzą „ z Prawa natury: należy teraz namie-„nić o tych, które Prawa Cywilne u-„poważniły, a te dwoiakie są: iedne *O-„gólne*, zlewaiące na nas całe dziedzictwo „ i possessyą rzeczy iakimkolwiek tytu-„łem: których Prawo powszechne 5. li-„czy gatunkow. 1. Nabycie Dziedzi-„ctwa, *Hæreditas*. 2. Obięcie Dóbr *Bo-„norum Possessio*. 3. Nabytek przez „ przysposobienie *per Arrogationem*. 4. „ Nadanie wolności. 5. Przedaż. Dru-„gie *Szczególne* albo *cząstkowe*: czyli „ część własności cudzey pospoliciey nam „ przynoszące, iakie są: Dawność czasu, „ *Præscriptio vel Usucapio*: *Donatio* Do-„nacya albo darowanie: *Legatum* Za-„pis testamentowy. O pierwszych poni-„żey, a o tych poślednich na samprzod „ mowa będzie.

„ Prawo Rzymskie, między *Dawno-„ścią* a *Dawnością* nadaiącą prawo do „ rzeczy, taką czyni rożnicę: Posia-„danie rzeczy cudzey przez czas pra-„wem opisany, nazywa *Usucapionem* „ *vel Usurpationem*: Uchylenie się zaś „ od odpowiedzi sądowey dla niedbalstwa „ Powoda w przeciągu pewnego czasu, „ nieczyniącego, zowie *Præscriptionem*. U „ nas dziś obydwa te prawa Rzymskiego „ wyrazy przez *Dawność* albo *Preskrypcyą* „ wyrażaią się. Aby zaś przez Dawność „ można nabyć prawa do rzeczy, lub o „ nią od sądowey odpowiedzi być wol-„nym: następuiące potrzebne są kon-„dycye. 1. *Dobra wiara*, czyli mnie-„manie, że rzecz posiadana przez nas, „ naszą właściwie iest. 2. Tytuł spra-„wiedliwy, iako *np*. Donacya, kupno, „ darowizna. 3. Własność rzeczy: to „ iest, aby nie była kradziona, lub wy-„darta gwałtem. 4. Czas prawem opi-„sany do possessyi. 5. Ustawiczność „ czyli nieprzerwana possessya, przez „ którą rozumie się tytuł Dziedzictwa.

„ Aże same tylko rzeczy martwe pra-„wnie przez Dawność nabyte być mo-„gą, zatym ani wolny człowiek, ani „ sługa: podobnie także rzeczy *publi-„czne*, *święte*, *sieroce*, pod Preskry-„pcyą nie podpadaią. Rzeczy rucho-„me po trzech leciech, nieruchome po „ 10. preskrypcyą w Rzymie między „ przytomnemi nabywały się: a lat 20. „ potrzeba było, aby nie przytomne-„go własność, przez dawność, moią sta-„ła się.

Procz

,, Procz tego Preskrypcyi w Prawie
,, Rzymskim gatunku, były inne, które
,, różnie nazywano: i tak *Dawność nay-*
,, *dłuższa*, *Præscriptio longissimi tempo-*
,, *ris*: którey termin albo w lat 30. al-
,, bo w 40. albo w 100. kończył się. Ja-
,, koż naprzod w lat 30. Powod prze-
,, ciw Pozwanemu w sprawach osobistych
,, nie czyniący, *Dawnością* upadał. 2.
,, Sukcessorowie Possessorow złey wiary,
,, 3. Rzeczy zepsuciu podległe a dobrą
,, wiarą posiadane. 4. Rzeczy Małole-
,, tnich; spadki na Syny. 5. Rzeczy
,, zaprzedane przez złey wiary Possesso-
,, ra *i t. d.* toż dawnością ginęły Właści-
,, cielowi. W lat 40. nabywały się. 1. Rze-
,, czy Skarbowe i Królewskie. 2. Rzeczy
,, nieruchome Kościołow pogańskich. 3.
,, Mieyskie i zastawne *i t. d.* W lat 100.
,, Dawności, rzeczy tylko Kościoła Rzym-
,, skiego nabyć się mogły. *(a)* Nakoniec
,, Preskrypcya albo Dawność pamięć
,, wszelką przechodząca: *Præscriptio im-*
,, *memorabilis* nazywała się ta, którey
,, zadysputowania żadne nie zaświadcza-
,, ły Dokumenta: a takową Dawnością
,, wolność od podatkow, a nawet prawa
,, Królewskie nabywały się. Wszystkie
,, te

(a) Maschat S. P. t. de Præscript. fol: 779. & Heine: Lib: 11. t. 6.

,, te Preskrypcyi Prawa Rzymskiego ga-
,, tunki, lubo dziś ledwo gdzie maią
,, mieysce, przecięż i nasze w tey mie-
,, rze opisy na nich gruntuią się.

Prawa Kr: o Preskrypcyi.

Nie czyniąc róźnicy Prawa nasze między nabytkiem rzeczy w pewnym czasie posiadaney, co Prawo Rzymskie *Usucapionem* nazywa, i wolnością od odpowiedzi sądowey dla nieczynienia Powoda wczasie przyzwoitym, co iest właściwą *Preskrypcyą*; obydwa te nabycia rzeczy rodzaie pod Preskrypcyi, albo *Dawności* imieniem są nam znaiomsze; Tey podług Praw Koronnych różne czytamy gatunki, i tak: 1. *Trzydniową dawnością* upada Niewiasta o gwałt sobie wyrządzony nieczyniąca. *(b)* 2. *Dwoch-tygodniowa Dawność* służy temu, który o rzecz cudzą uszkodzoną *np.* konia pożyczonego w czasie Niedziel dwoch *(c)* nie pozwany. 3. *Roku iednego Dawność* szkodziła Panu nieodzyskuiącemu zbiegłego Poddanego, gdy wiedział gdzie się znayduie; gdy zaś poźniey się o nim dowiedział, poprzysiądz miał tę niewiadomość, i dopiero od tego czasu *Dawność* roczna w nieposzukiwaniu onego szkodziła Dziedzicowi. *(d)* Dawność

(b) V. 1. fol: 46. A. 1347. t. de Violationibus. *(c)* Jbidem fol: 24. t. de Equo. *(d)* Jbidem fol: 49. t. de Cmethone.

wność ta w Woiewodztwach, Bełzkim, Podolskim, Bracławskim, Wołyńskim do trzech lat przedłużona, *(e)* w Litwie do lat 10. *(f)* Są atoli *Præjudicata*, że ani Panowie, ani Sądy na *Dawność* tę względu dziś nie mewaią: bo prawa późnieysze zamilczały o tey Preskrypcyi; Przysięgą tylko własności Poddanego, i niewiadomości o nim do czasu Processu, Dziedzicowi dowodzić nakazuią. Zagrodziły temu po części wyroki Rady Nieustaiącey deklaruiąc podług *Sancitum* Roku 1776. iż gdzie lustracya Podymnego, zbiegłego Poddanego znalazła, tam pozostać ma, gdyby nawet i czas Preskrypcyi poszukiwania tegoż sądownie, nie upłynął. *(g)* Tąż Dawnością zastawić się może, w Grodzie Naiezdnik domu, lub takowy kryminał popełniaiący, za który nawet Szlachta, imani być mogą: bo ieżeli ukrzywdzony w ciągu roku i niedziel 6. naydaley gwałtu nie zażala, i processu nie intentuie, Gwałtownik tylko w Sądzie Ziemskim odpowiedzieć obowiązany. *(h)* Przez tęż *Dawność*, tracą moc Zapisy wieczyste przed Aktami nie wieczystemi (iaki iest Grod, Akta Za-

(e) V. 2. fol: 976. A. 1578. t. Sprawiedliwość. *(f)* Jbidem. *(g)* Rez: Rady 1777. N. 388. dnia 24. 8bris. *(h)* Zawadzki Process: Jud: t. 10.

Zagraniczne, Ziemstwo obce, Magdeburye) uczynione, a w czasie Roku do Ziemstwa własnego nie przeniesione: *(i)* co i Statut Lit: w Roz: 7. Art: 2. naucza. Dawność także Roku iednego szkodzi tracącemu Przywiley na Dobra Królewskie, gdy tego Manifestem nie zażala: nawet wolno było dawniey Królom na takowe Dobra inny Przywiley wydać; dziś atoli niebespieczeństwo to ustało, gdyż Przywileie w Akta Metryki całkowicie wpisuią się, i na nowo bez trudności wyniesione być mogą. Nakoniec Dawnością Roku iednego upadaią Rękoymie i wszelkie słowne ewikcye, czy to na Summy, czy między kontraktuiącemi dane zobopolnie: *(k)* równie i Processa zaczęte a w Roku i Niedziel sześciu nie attentowane. *(l)* 4. *Trzechletnia Dawność* służy nayprzod zaboycy: tak, że po czasie tym *cywilnie* tylko zapozwany być może: *(m)* w Mazowszu atoli ta Preskrypcya mieysca nie ma. *(n)* Przez tęż Dawność upada w Przywileiu, korzystać z niego zaniedbuiący, podług generalnego Prawa wyroku: *Non u-*

 sus

(i) V. 1. fol: 257. A. 1496. t. de Jnscrip: *(k)* V. 1. A. 1540. fol: 560. t. de Cautione. *(l)* A. 1505. V. 1. fol: 330. t. de Actore. *(m)* V. 1. A. 1347. fol: 41. t. de Jllis. *(n)* Except: Maz: 1576. V. 2. fol: 941. t. O Preskrypcyi.

sus Privilegii, tollit Privilegium. Trzech lat i sześciu Niedziel Dawnością broni się każdy nabywaiący Dobra i one spokoynie dzierżący; a podług Statutu Litewskiego Dłużnicy, nie do takowych Dóbr po trzech leciech, ale do Jstca czyli swego Wierzyciela udadzą się. *(o)* Rownie i Bracia tąż Dawnością upadaią, gdyby zaszłe między sobą Działy wzruszać chcieli. *(p)* Aleć gatunek ten Preskrypcyi przez poźnieyszą, R. 1768. o ważności dobrowolnych tranzakcyi Ustawę, uchylony został. Nakoniec Sierota o wydanie reszty posagu przeciw swemu Opiekunowi: *(q) Jure vincens* o przezyski Sądowe: *(r)* Kupcy o dług nie czyniący, trzechletnią Preskrypcyą upadaią. *(s)* 5. *Sześcioletnia Dawność* pozbawia Wdowę Dziedzictwa na się spadłego: Mężatce atoli w takowym razie dziesięciu lat *Dawność* służyła, a Męszczyźnie trzechletnia: *(t)* że zaś dziś Prawa poźnieysze bez żadnego warunku do lat 50. Dawność o Dobra Ziemskie przedłużyły, zdaie się i ten rodzay Pre-

(o) Roz: 7. Art: 10. *(p)* V. 1. fol: 40. A. 1347. t. de Divisione & fol: 19. t. de Præscr: *(q)* V. 1. A. 1347. fol: 20. t. Virgo. *(r)* Janusz: fol: 552. §. Usu. *(s)* Sigism: 1540. apud Herburt: t. Mercatores. *(t)* V. 1. A. 1347. fol: 20. t. Vidua.

Preskrypcyi być uchylonym. 6. *Dawnością dziesięcioletnią* upadał Duchowny w prawie do dochodow Kościelnych od dziesięciu lat nie poszukiwanych. *(u)* 7. *Dwadzieścia lat Dawność*, szkodziła Zakonnicy o swóy Posag milczącey: *(w)* ale że prawo poźnieysze procentem im tylko dożywotnim kontentować się każe, tym samym i Preskrypcya ta moc swoią traci. *(x)* 8. *Trzydziestu lat Dawnością* upadał Zastawnik w swym prawie, ieśli co pięć lat kontraktu nie odnawiał, *(y)* dzisieysze atoli o Zastawnikach Ustawy, zamilczały o tym warunku. Nakoniec *Sześćdziesiątletnią Dawnością* bronić się można przeciw Kościołowi dóbr nieruchomych od Szlachcica dobrą wiarą dzierżonych, pretenduiącemu: *(z)* co i Litewskiey Prowincyi służy. *(a)*

Należy tu ostrzedz, iż Prawa powyższe o Dawności czyli przemilczeniu, albo po części zaniedbane albo nowemi Ustawami uchylone: Jakoż są przykłady, że Zastawnicy od niepamięci dobra trzymaiący, wolney podpadali exempcyi: ani lat trzydzieści Dawno-

(u) A. 1607. V. 2. t. O Preskrypc: fol: 1603. *(w)* A. 1519. V. 1. f: 389. t. Præscrip: *(x)* V. 7. A. 1768. t. O Nieodalaniu fol: 819. *(y)* A. 1420. V. 1. fol: 75. t. de Præscript: *(z)* A. 1633. V. 3. fol: 797. t. O Preskryp. *(a)* A. 1635. V. 3. fol: 859. t. Dawności.

wnością pretendowanego Dziedzictwa upoważnić nie mogli. Podobnie, i posagu po Herburtownie od lat stu przeszło przez Sukcessorow Walewskich przemilczanego, wyrokiem Stanow Rzeczypospolitey prawnie poszukiwać dozwolono: Wszakże Prawo pisane przez żadną czasu *Dawność* mocy nie traci, poki moc Prawodawcza wyraźnie go nie uchyli, lub przeciwnym nie obali wyrokiem: a Sędzia ow winnieyszy być zdaie się, który pomimo Prawa wyraźnego zwyczaiem rządzi się, niż ów, który naydawnieyszych acz zaniedbanych trzyma się opisow.

Prawa Lit: Szczególnieysze Prawa Lit: względem *Dawności* albo *Preskrypcyi* uchwały są. 1. O Expulsyą z dóbr wczasie dziesięcio-niedzielnym do Grodu niepozywaiący, byle tylko od woyny, lub powietrza przeszkody nie było, w Sądzie tym upada, i w Ziemstwie rozprawi się. (*b*) 2. Nie czyniący o prawne przezyski w ciągu lat 10. o zatopienie Młyna, zalanie gruntow, podniesienie grobel: także Siostry w lat 10. po śmierci Oyca posagu od Braci nie poszukuiące, Dawnością upadaią. (*c*) 3. O kradzież, łupiestwo, podpalenie, i wszelkie gwałty:

(*b*) Roz: 4. Art: 23. (*c*) Zalasz: lib: 2. t. XIV.

ty w czasie lat 3. milczący, Dawnością uszkadza się. (*d*) 4. Dobra nie ruchome w czasie lat 10. nie poszukane *Dawnością* ginęły: (*e*) ale poźnieysze Prawo Koronne, i Litwie służące, Dawność tę rozszerza. Dalsze o Dawności czyli Preskrypcyi opisy, iako szczególnieyszych okoliczności tykaiące, dla krotkośći opuszczaią się.

Kiedy Preskrypcya nie szko-dzi. Zadna czasu Dawność szkodzić nikomu nie może, w czasie woyny, bezkrólewia, powietrza, lub iakowego publicznego w kraiu zamieszania. (*f*) Podobnie Sieroty w czasie swey małoletności, i w niewoli zostaiący, Dawnością uszkodzeni być nie mogą. (*g*) Zadną także Dawnością przeciw Kompromissarskim lub *ultimæ Instantiæ* Dekretom excypować się nie wolno: także i Dóbra w przezyskach puszczone, Dawnością zatrzymane być nie mogą. Dawniey nie było Preskrypcyi, na Dóbra złym Prawem nabyte, lub posiadane, co u nas nieskończonych w Kraiu Processow i pieniactwa stało się zrzodłem: Zabiegło temu Prawo Roku 1778. deklaruiąc

(*d*) Roz: 11. Art: 52. (*e*) Roz: 4. Art: 91. i Roz: 7. Art: 10. (*f*) A. 1573. V. 2. fol: 842. N. 7. i A. 1588. V. 2. fol: 1234. t. de Præscr: (*g*) A. 1347. V. 1. fol: 20. 41. Stat: Lit Roz: 6. Art: 2.

iąc iż Dziedzictwa albo każda Possessya ruchoma i nieruchoma, tak Duchowna iako i Swiecka, Prawu Kaduka podlegać mogąca, a od lat 50. spokoynie dzierżona, choćby nieprawnie posiadana, od nikogo dla *Dawności* dysputowana być nie może: *(h)* co się o dobrach Królewskich rozumieć nie ma, gdyż te nigdy pod Dawność nie podpadały, *(i)* ani w Prawie rzeczonym wymienione. Nakoniec Dobra Ziemskie na których albo Posag lokowany, albo onego reformacya zapisana, zawsze są na skupie, i żadną Dawnością od Dziedziców odpaść nie mogą. *(k)* Rzeczone nawet Prawo R. 1778. takowym Possessorom nie służy, bo tytułu dziedzictwa nigdy prawnego nie mieli.

Aby zaś przez Dawność mogł kto w Prawie naszym rzeczy nabyć, lub od sądowey odpowiedzi uchylić się, też samo co i w Prawie Rzymskim potrzebne są kondycye; iako to, Dobra wiara, Tytuł sprawiedliwy; Possessia nieprzerwana rzeczy: czas Prawem przepisany *i t. d.* o czym, że się wyżey namieniło, obszerniey tu nad tym rozwodzić się potrzeby nie ma.

(h) A. 1778. V. 8. fol: 955. t. Kaduki. *(i)* A. 1581. V. 2. fol: 1013. t. de Bonis, i A. 1588. V. 2. fol: 1212. t. Bona. *(k)* A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. Na Dobrach.

TY-

TYTUŁ VIII.

O Donacyach: i Zapisach w powszechności.

Ustawy Rzymskie o Donacyach.

„ DRugi sposob szczególny nabycia *Pa-*„ *nowania*, albo własności nad „ rzeczą, z Prawa Cywilnego czyli z „ Ustaw ludzkich idący, iest Donacya, „ *Donatio*: inaczey Darowanie, albo Po„ darunek zwany. *(a)* Darować nie mo„ żna, tylko rzecz godziwą, własną, „ nie z przymusu, lub pod iakim obo„ wiązkiem, lecz z szczerey Właścicie„ la hoyności. Donacya u Rzymian dwo„ iaka była: między żyiącemi, *Donatio* „ *inter vivos*: i przeź wzgląd śmierci, „ *Mortis causa*. Rzecz darowana mię„ dzy żyiącemi, zaraz była tradowana, „ czyli biorącemu ią do zupełney woli „ i użytku oddana: ani odzyskać się „ mogła, ile przy świadkach, lub przed „ Pretorem ustąpiona, chyba dla ważnych „ przyczyn. Darowizny przez wzgląd „ na śmierć, nie wprzod przychodziły „ w liczbę własności biorących, aż po „ śmierci daruiącego: A zatym lubo *Do*„ *minium directum* należało do tego, ko-

„ mu

(a) Heinec: lib: 2. t. de Donat.

„mu rzecz była darowana, atoli *Dominium utile* daruiącemu do śmierci „służyło. Darować tedy w pierwszym „razie każdy mogł, kto był Panem i „Właścicielem rzeczy iakiey: w drugim ci tylko, którzy testamenta czynić mogli; a zatym i Synom cząstkę „maiątku Rodzicielskiego lub spadkowego, *Peculium profectitium & Peculium adventitium*, odpisać testamentem „wolno było, chociaż go ieszcze nie „dzierżyli, byle na to Oycowskie nastąpiło zezwolenie: nabytki zaś woy„skowe *Castrense*, albo sądowe, *vel quai Castrense Peculium:* zostawały zawsze „wolnemu Synow rozrządzeniu. Czasem sam Właściciel rzeczy, nie mogł „niby swey własności alienować lub darować: iako to Mąż Dóbr Zoninych, „Małoletni Dóbr własnych: czasem zaś „i Dziedzictwa rzeczy nie maiący, prawnie one alienował: iako to Opiekun „w potrzebie interessow Sieroty: Wierzyciel przedaiąc Zastaw, za wiedzą „Sądu, gdy się o niego dłużnik nie upominał. *i. t. d.* A że w liczbie rze„czy, iedne są *fizyczne* iako dom, pieniądze: drugie *nietykalne*, iakie są: „niewola, usługa, poddaństwo: prze„to i te równie iak tamte pod prawo „Darowizny podpadały.

Jsto-

„Jstotna między dwiema temi Donacyi gatunkami róznica była: 1. Ze „Donacya między żyiącemi bez Swiad„kow nawet ważna była: Donacya zaś „przez wzgląd śmierci, pięciu ich wymagała. 2. Tamta w Aktach zapisana być musiała, gdy 500. gr: Rzym„skich przechodziła; ta, ważność bez „tey nawet solenności otrzymywała. 3. „Pierwsza odwołaną być nie mogła, „bez istotney przyczyny, ta prostemu „odwołaniu podlegała. 4. W tamtey „Tradycya rzeczy koniecznie nastąpić „powinna była, w tey śmierć daruiącego prawo własności i użytku nadawała. Nakoniec, pierwsi darować so„bie mogli, ile chcieli; ci tylko czwartą częścią dysponować mieli prawo. „Donacya między żyiącemi upadała z „następuiących przyczyn. *Pierwsza*: „Jeżeli była krzywdząca Potomstwo, *Jnofficiosa* zwana. *Druga*: Jeżeli kwotę „prawem przepisaną Donataryusz przestępował. *Trzecia*: Jeżeli otrzymuiący „Donacyą niewdzięcznością wypłacał się. „*Czwarta* nakoniec: Jeżeli Donataryusz „następnie Potomstwa doczekał się. Był „ieszcze ieden gatunek Donacyi u Rzymian, Darowizna między Małżonkami: *Donatio propter nuptias:* zabeśpieczaiąca Zonie Posag: ale ta Darowizna do śmierci Mężowi z użytkami

„na-

„ należała, a po tey dopiero w własność „ Zoniną zamieniała się. „

Prawa Narody o Donacyach i Zapisach w powszechności.

Z mocy Praw Kraiowych darować mogą ci wszyscy, którzy maią wolny i zupełny rząd i administracyą Dobr lub rzeczy iakowey; a to, tak co się pożytkow, iako i co własności oneyże tycze, byle im tego wyraźnie Prawo nie zabraniało. Między Donacyą, a Donacyą tę różnicę uważać można: że iedna będzie rzeczy ruchomych, druga nieruchomych: Do pierwszey, ile *Rękodayney*, żadney solenności u nas nie potrzeba: bo tradycya rzeczy, zlewa własność na biorącego, a Donacye takowey własności, *Darowizną* nazywamy. Gdy zaś na dobrach nieruchomych sposobem czystego długu przed Aktami zeznana będzie, *Zapisu* ma imie: Wszakże i przez Testamenta, tak ruchomości iako i Summy zapisywane, albo legowane bywaią. Do Donacyi rzeczy nieruchomych, Zapis urzędowny koniecznie potrzebny; aniby gołosłownie grunt *np.* darowany, prawney nadawał tradycyi, która się u nas pospolicie przez Urzędnika, dwoch Szlachty, i Woźnego brać, i w Akta zapisywać zwykła. Szczególniey zaś Prawa nasze ostrzegaią, aby nikt Kontraktow, Donacyi, Zastawow, i innych wiecznych o dobra Ziemskie nie zawierał tranzakcyi, tylko osoby iednymże karom i Pra-

Prawom podległe: i które *per omnia gaudent aequalitate juris & poenae*: (b) A tak wyrokiem tym, nietylko Cudzoziemcy, ale i Królowie nasi od nabycia dobr Szlacheckich oddaleni: Nawet Zapisy Mieszczanom na dobra Ziemskie, prawem wieczności zabronione: (c) Co tylko o Koronnych rozumiey, gdyż Litewscy Mieszczanie, nawet prawem dziedzictwa dobra posiadać mogą: Owszem i Cudzoziemcy do tey prerogatywy przypuszczeni. (d) Wszelka tranzakcya prawna, w ktorey następuie zlewek dobr stoiących na drugiego, Donacyą nazwać się może, gdyż i w samym kupnie ten termin kładzie się: Przyczyna tey prawa terminalności, nie insza być zdaie się, tylko że i kupiec, nietylko prawo Dziedzictwa, ale i intratę kupuie. Zapis podobnie na Dobrach czy to na *Wyderkaff*: naprzykład Zgromadzeniu iakowemu na Fundusz uczyniony, czyli prostym długiem zapisana, Słudze, Przyiacielowi, Wierzycielowi *i t. d.* Summa, z obligacyą płacenia pewnego wiecznego lub czasowego prowentu; sposobem Donacyi czyni się, bo w rzeczy samey część Dobr owych tym *Wyderkaffem* onerowana,

(b) V. 3. 1631. fol: 666. t. O Dobrach. (c) V. 1. A. 1496. t. de Civibus. (d) V. 8. 1775. fol: 650. t. Sposob.

na, lubo do rządu Dziedzica należy, atoli co do użytków, właściwą iest perceptuiącego intraty. Do tego są przypadki gdzie o Wyderkaff pozwany Dziedzic, gdy go nie płaci, część Dóbr proporcyonalna summie zapisaney, sądownie Aktorowi przyznana bywa.

Kto tranzakcyi czynić niemoże.

Donacyi Dóbr nieruchomych i wszelkich tranzakcyi wieczystych czynić nie może. 1. Szalony, lub iakimkolwiek sposobem na rozumie dotknięty; dlatego każda tranzakcya o zdrowiu zwłaszcza na rozumie zeznaiącego, *Recognoscentis:* temi słowy zaświadcza: *Personaliter veniens N. sanus mente & corpore:* vel *sanus mente, æger corpore recognovit &c.* (e) Aleć nietylko to do czynienia tranzakcyi, zdrowie na ciele a przynaymniey na rozumie koniecznie potrzebne: istotnieyszą daleko iest, moc czyli władza *Cywilna*, tak z własności dóbr, przyzwoitości wieku, iako i użycia prawa Kraiowego pochodząca: dla tego Bannitowi tylko do 12. Niedziel po Dekrecie, w nadziei otrzymania kassacyi Zapisy czynić Prawo dozwala. (f) 2. Nie ma także mocy żadnych czynienia tranzakcyi Marnotrawca oczywisty. 3. Małoletni w Opiece Rodzicow lub Opie-

(e) A. 1523. V. 1. fol 416. §. Notandum. (f) A. 1588. V. 2. fol: 1220. t. O Relaxacyi.

Opiekuna zostaiący, i 20. lat przynaymniey nie maiący, lubo i takowych Donacya, w 24. Roku potwierdzenia zawsze potrzebuie. (g) Zakonne w reszcie Osoby (h) darować i zapisać Dóbr Ziemskich Prawa nie maią, a nawet przed Professyą, dziesiąta tylko część Dóbr posiadanych lub spadkowych rozrządzeniu ich zostawiona. (i)

Tranzakcye domowe przed Aktami.

Osoba chorobą złożona tak, żeby do Aktow ziechać nie mogła, udać się ma po Reskrypt do J. K. Mci o pozwolenie przyniesienia tychże do domu swego: co i o Metrykach rozumieć się ma. (j) Nie wolno albowiem Xiąg takowych do domow prywatnych końcem uczynienia iakiegokolwiek zeznania nosić pod nieważnością tranzakcyi. (k) Takowe pozwolenie Królewskie daie moc Osobie czynienia przed Aktami w Dom swoy przyniesionemi, wszelkich inskrypcyi: Ale ieśli te na śmiertelney pościeli, lub testamentu sposobem na ow czas dzieią się, nic w nich in rem stanu Duchownego zapisywać nie można, iak oiym niżey *pod tytułem o Testamentach.* Mimo ten warunek, iakakolwiek tranzakcya w domu przed Aktami uczyniona, tyle ma mocy, ile na miey-

(g) A. 1768. V. 7. fol: 707. P. A gdy. (h) Przyłuski fol: 85. (i) V. 7. fol: 63. A. 1764. t. Młodzi. (j) A. 1550. V. 2. fol: 597. §. 19. R. Rady. N. 1781. N. 188. 9. 9bris. (k) A. 1550. V. 2. fol: 597. §. Zabiegaiąc.

mieyscu Aktow zeznana, byle tylko chory był *sanus mente*, czyli zupełnie zdrow na rozumie; Trafiać się zwykło: że nawet przez wzgląd samey ochrony zdrowia Osoby iakowey, wspomnione ku przyniesieniu Aktow wychodzą Reskrypta: wszakże i takowym *Zeznaniom* czyli tranzakcyom, niewątpliwey *legalności* dysputować nie można.

Nie może ieszcze Plenipotent imieniem Pryncypała swego, nic na wieczność darować lub zapisać, podług ścisłego Prawa rozumienia, gdyż do Donacyi, osobiste Dziedzica zrzeczenie się potrzebne. *(l)* Zatym za granicą będący czynili go dawniey przed Aktami mieysca, a extrakt do własnego *forum* przesyłali. Zwyczay atoli dzisieyszy niesie, iż Plenipotent, specyalną umocowany Plenipotencyą, nawet Zapisy na wieczność, iakie są: kontrakty kupna, i przedaży Dóbr, zakwitowania z summ na Dobrach zapisanych *i t. d.* imieniem swego Pryncypała czyni: które, tylko czasem dla lepszey wagi, przez Pryncypałów nową tranzakcyą, gdy tego Kontrahent wymaga, mocnią się: I do takich to Aktow albo tranzakcyi, Prawo Roku 1616. Grodowych lub Ziemskich Ple-

(l) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Potestate.

Plenipotencyi wymaga. *(m)* Nakoniec, z Dóbr własnych Dziedzic nie może nikomu odpisać tego, co iakimkolwiek sposobem oddzielone niby iest od iego własności, albo inonerowane iakowym Zapisem; tak Dóbr, na których Reforma posagu i Zapis stanął, bez zezwolenia Zony i przeniesienia na inne Dóbra tych ciężarów, przedać, darować, nie ma mocy; tym bardziey samego posagu: gdyż tego, tylko Panem dożywotnim iest. Podobnież i Zona nic z posagu bez zezwolenia Przyiacioł Mężowi zapisać nie może. *(n)* Nie wspomina się tu o dobrach Królewskich lennych Emfiteutycznych *i t. d.* bo tych Possessorowie nie maiąc ich dziedzictwa, same tylko intraty darować lub odprzedać mogą; a cedować, za konsensem albo dozwoleniem Królewskim.

Co do Donacyi Dóbr ruchomych, *mortis causa* albo na przeżycie, te u nas zawsze są ważne: z Dóbr zaś nieruchomych na przeżycie, czyli żeby intraty dopiero po śmierci do kogo należały, nikt nikomu zapisać, albo darować nie może; gdyż to testamentowemu Zapisowi równałoby się; a pod te Dobra Ziemskie albo

(m) V. 3. fol: 276. t. O Plenipotencyach. *(n)* A. 1505. V. 1. fol: 326. t. de Inscrip:

bo nie ruchome nie podpadaią: (o) Stać-by się to przecięż mogło za rewersem, intraty zapisuiącemu gwarantuiąc.

Warunki wszelkich tranzakcyi. Wszelka Donacya bez zadney excepcyi i kondycyi wieczyście albo na zawsze czyniona być ma: bo *Klauzula*, albo warunek iakikolwiek kiedyś nie dotrzymany, umorzyćby mogł Prawa dziedzictwa: aby zaś wszelkie Donacye były ważne, procz warunkow istotnych po wyżey wytkniętych, Formułą w Prawach opisaną czynione być maią; (p) a w Aktach Grodzkich lub obcych uczynione, w przeciągu Roku i Niedziel 6. pod nieważnością do Ziemskich własnych, czyli gdzie Dobra zapisane leżą, przeniesione. (q) Ważność atoli Zapisow, w Aktach Trybunalskich, Metryk i Seymowych czynionych, z Ziemskiemi porownana. (r)

Donacye wszelkie raz przed Aktami zeznane prawnie, odwołane być nie mogą: a zatym tak daruiącego, iako i Sukcessorow iego, nayczęściey *sub damnis terrestribus*, lub pod zakładem umowio-

(o) Zawadzki Process: Judic: t. de Donatione. (p) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad Effugiendas. (q) A. 1496. V. 1. fol: 257. t. de Inscrip: (r) A. 1578. V. 2. fol: 968. t. O Zapisach i A. 1576. V. 2. fol: 939. t. Przedanie. a V. 3. A. 1635. fol: 854. t. Ordynacya.

wionym obowiązuią. (s) Te zaś tylko urzędownie kassowane być mogą, ktore na zdradę Kredytorow stawaią, (t) lub z pokrzywdzeniem oczywistym Sukcessorow. Luboć i takowe Donacye w tenczasby tylko kassacyi sądowey słusznie podpadały, gdyby iawne marnotrawstwo Rodzicow dowiedzione było; a alienacya Dobr, żadnym sprawiedliwym tytułem, iakie są zasługi dworskich, bonifikacya przyiacielskich wysług *i t. d.* nie zasłaniała się. Zubożenie nawet Familii przez Zapisy, Fundusze i pobożne legata nie zdaie się zgadzać z nauką Kościoła naszego: Oto zdanie Wielkiego Augustyna: *Quicunque vult exhæredato Filio, hæredem facere Ecclesiam, quærat alterum, qui suscipiat, non Augustinum: imò Deô propitiô nullum inveniet.* (u) Nakoniec poźniey uczyniona iednychże Dóbr Donacya nic nie waży, chociażby pierwsza Inskrypcya do Aktow własnych przeniesiona nie była; bo data tey, nie od Aktu przeniesienia, ale od czasu Zeznania rachuie się. (w)

K Pra-

(s) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad effugiendas. i A. 1347. V. 1. fol: 44. t. de Tutoribus, a z Praw poźnieyszych K. R. 1768. V. 7. fol: 708. t. Złączenie. P. Ponieważ. (t) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważności. (u) In Cant: Quicunque lib: 17. q. 14. (w) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 2.

Prawa Lit: o tymże.

Prawa Litewskie lubo po większey części zgadzaią się z Koronnemi względem Donacyi; kładą się atoli ich opisy dla dokładnieyszey onych wiadomości: i tak: 1. Zapis albo Donacya iakakolwiek w w Grodzie uczyniona, tylko do dwoyga Rokow Ziemskich, (w którym czasie pod nie ważnością przeniesiona być ma) walor swoy otrzymuie. 2. Obligacya przeniesienia takowego Zapisow, w czasie woyny lub moru czynionych, dopiero po końcu zamieszania Kraiowego lub powietrza zaczyna się. (x) 3. Wolno Dziedzicom zapisać komużkolwiek własność swoią, sukcessyi atoli spodziewaney nikt nikomu odpisać nie może, pokąd po zmarłey ręce prawo nań nie zleie się. (y) 4. Zapisy wszelkie czyli Donacye Poddanych bez woli Dziedzica nie ważne są: (z) co i w Prawie Koronnym ostrzega się. (a) 5. Zapis pierwszy albo Donacya pomimo poźniey uczynioney, trwa niewzruszenie. (b) 8. Osoba słaba podług Prawa Litewskiego nie po Reskrypt do Króla dla uczynienia iakowey Donacyi udaie się, ale czyni Zapis w obecności trzech lub czterech Szlachty wiary godnych i Possessyonatow, ktorzy się w tym

(x) Jbidem. (y) Roz: 7. Art: 4. (z) Roz: 7. Art: 8. (a) A. 1543. V. 1. fol: 582. §. Ut autem. (b) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 5.

tym Prawie co do takiego Aktu i Testamentow, *Pieczętarzami* zowią; iakoż podpisać go i pieczętować powinni, a solenność ta, tyle da mocy tranzakcyi, iak gdyby przed Aktami była uczyniona: byle otrzymuiący onę, przeniosł ią wczasie prawem opisanym. (c) Jnne Prawa Oboyga w tey mierze wyroki, tam wyłożą się, gdzie o Zapisach szczególnych i Kontraktach mowa będzie.

Fundacye *et pia legata.*

Lubo Prawa nasze nieograniczoną prawie względem Zapisow i Donacyi Szlacheckich zobopólnych, nawet bez względu na Prawa natury, moc nadały Dziedzicom; Okryśliły ią atoli nayskrupulatniey, i dawnieyszemi i poźnieyszemi Prawami, względem Donacyi i Zapisow, Kościołom lub Klasztorom czynić się mogącym: I tak nayprzod, Fundacye wszelkie *de nova radice*, bez pozwolenia Stanow, zakazane. (d) Dobra Szlacheckie, w possessyi Duchownych będące, z mocy Zapisow, *pro exemptibilibus* deklarowane, nawet bez powrotu kosztu na reparacyą, i pretensyi gruntowych: byle tylko Summa przez Dziedzica złożona była. Nakoniec, we wszystkich nowych Zapisach na rzecz

 Ko-

(c) Roz: 7. Art: 1. (d) 1726. V. 6. fol: 488. t. Warunek: i 1768. V. 7. fol: 819. t. O Nieoddalaniu.

Kościołow lub Klasztorow, za regułę położono: aby Summa zapisana, połowy wartości dobr nie przenosiła: (e) co na wzaiem i Klasztory daiące Summy na Zastaw zachować powinny: gdyżby od wykupuiącego Dziedzica, więcey prawnie odzyskać nad połowę wartości dóbr nie mogły. Co się zaś tu o nowych namieniło Funduszach, tyczeć się nie ma Szpitalow; bo te i bez dozwolenia Rzeczypospolitey, podług wyrokow Rady Nieustaiącey fundować i posażyć wolno; (f) Z tey przyczyny i procenta od Summ szpitalnych, podług Praw Szlacheckich opłacaią się. Rownie i zamiany gruntow Szlacheckich za Kościelne, ile ubogiey Fary, wspomniona Rada za nieuwłaczaiące Prawu o nieoddalaniu Dóbr Ziemskich od stanu Szlacheckiego, *prævio tamen beneplacito Apostolico*, deklarowała. (g) Tu także mieysce mieć może Rezolucya pomienioney Magistratury, względem Kadukow na Dobra Duchowne i Kościelne wyiednywanych, przepisuiąca: iż te wynoszone być z Kancellaryi Oboyga Narodow nie mogą, ieżeli po Konstytucyi Roku 1635. podług reguły

(e) A. 1635. V. 3. fol: 856. t. O Wyderkaf: 1673. V. 5. fol: 158. t. Reasumptio. 1678. V. 5. fol: 639. t. eodem. (f) Rez: R. N 1781. N. 83. 9. Mar: (g) Rez: R. N. 1782. 25. Jan: N. 263.

guły tamże przepisaney nabyte okażą się. Prawo zaś owe nakazywało, aby Fundator zeznał pod przysięgą, iako funduszu nie pomnażał, ale *de nova radice, ex puro zelo, mera liberalitate, nec in fraudem*, Zapis lub Donacyą zeznawał. Tamże darowizna sztuki gruntu Kościołowi Farnemu, od rygoru tego Prawa wyięta. (h)

TYTUŁ IX.

O Testamentach.

„ OStatni z szczególnych nabycia własności, podług Praw Rzymskich sposobow, iest, *Legatum:* albo Zapis testamentowy od Dziedzica rzeczy prawnie uczyniony. Rzymianie nawet nieruchome dobra testamentem rozrządzali. Owszem tylko czwartą część maiątkow, podług Prawa Falcydiusza, prawemu zostawić Potomkowi obowiązani byli, ieżeli wydziedziczenia go nie znaydowali przyczyny. Biorący Sukcessyą z testamentowego zapisu, nazywał się Dziedzic testamentowy, *Hæres*

Prawa Rz: o Testamentach.

(h) Rez: R. N. 1781. N. 72. d. 16. Lut: Konst: 1635. V. 3. fol: 854. t. Ordynacya.

„ *res ex testamento.* Gdy zaś kto bez
„ testamentu obumarł, lub w nim dzie-
„ dzictwa prawego Sukcessora nie tykał,
„ miano to za Sukcessyą prawną. *Suc-*
„ *cessio legitima: v. ab intestato.*

„ Testament, iest wyrok ostatni woli
„ Człowieka, o tym co chce mieć po
„ śmierci swoiey wykonanym: Dwoiaki
„ zaś iest Testament: Słowny, *Testa-*
„ *mentum nuncupativum:* i Pisany, *Te-*
„ *stamentum scriptum.* Ważność oby-
„ dwoch u Rzymian zależała: 1. Na
„ obecności siedmiu Swiadków, od któ-
„ rego Prawa Kolligaci, lub pod wła-
„ dzą Testatora będący, szalony, nie-
„ my, głuchy, ślepy, potwarca, i ko-
„ biety oddaleni byli. 2. Testator w
„ testamencie swym o wszystkich swych
„ maiątkach dysponować był powinien,
„ czwartą część Sukcessorom waruiąc.
„ 3. Testament mógł być po kilkakroć
„ poprawiony, a ostatni tylko wolą Te-
„ statora opiewał. Nakoniec, nieska-
„ żytelność rozumu do wagi testamentu
„ koniecznie była potrzebna. Kondycye
„ te, wspólne są obydwom testamentom,
„ tak *słownemu* iako *i pisanemu.* Nadto
„ w pisanym testamencie potrzeba było
„ przynaymniey podpisu Testatora, a gdy
„ kto pisać nie umiał, osmego świadka
„ zażyć był obligowany. Swiadkowie
„ zaś

„ zaś procz podpisu, pieczętować Testa-
„ ment byli powinni.

„ Te wszystkie względem prawności
„ i mocy Testamentow opisy, tak skru-
„ pulatnie zachowywano, że ieden o-
„ balał całe dzieło. Były atoli gatunki
„ Testamentow: Przywileiowe *Privile-*
„ *giata:* albo mniey Solenne, *minus so-*
„ *lennia* zwane, gdzie tak wewnętrzne
„ iako i zewnętrzne warunki, *Internæ*
„ *& externæ solennitates:* mogły być o-
„ puszczone: tak *np.* Zołnierski Testa-
„ ment, ile w czasie woyny czyniony, tyl-
„ ko trzech lub czterech świadkow wy-
„ magał: a nawet opisom powyższym
„ przeciwny, utrzymywał się. W cza-
„ sie powietrza, nie dyspensowało Pra-
„ wo, tylko od iednoczesney Swiadkow
„ przytomności. Na wsi Testament czy-
„ niony, nawet od pięciu Swiadkow pod-
„ pisany, był ważny. Nakoniec, Te-
„ stamenta w ręku Monarchy złożone,
„ do Aktow podane, dobry iakowy u-
„ czynek lub fundusz zawieraiące, po-
„ mimo uchylonych Prawa solenności,
„ moc swoią dzierżyły.

„ Wyłączeni byli od Prawa czynienia
„ Testamentow: niewolnicy, Rzymianie
„ nawet od nieprzyiaciela poymani: Cu-
„ dzoziemcy, wygnańcy, Synowie z pod
„ władzy nie wypuszczeni, chyba o Do-
„ bra w Palestrze lub orężem nabyte;
„ tak-

„ także ciągle szaleni, marnotrawcy,
„ niedorośli, głuchy, niemy, kryminaliści, apostaci, bękarci, potwarcy albo satyrycy, na gardło skazani, *i. t. d.* czynić Testamentow nie mogli.

„ Testament raz uczyniony, upadał albo przez Prawo *ipso Jure:* albo powagą Sądu, *Officio Judicis.* Prawnie upadał Testament, gdy: 1. brakowało w nim formalności wewnętrznych *np.* wymienienia Dziedzica: lub zewnętrznych, iako to: Swiadkow i ich podpisow: a Testament taki, zwał się nieprawny, niesprawiedliwy, niedoskonały, żaden. 2. Upadał Testament urodzeniem się Dziedzica po testamencie napisanym, lub onego wydziedziczeniem. 3. Poźnieyszy Testament uchylał pierwszy. 4. Smierć cywilna Testatora znosiła nawet wprzod przez niego uczyniony Testament. Nakoniec, gdy do Testamentu Dziedzic nie dopytywał się, taki Testament opuszczonym, *Desertum:* zwano: a gdy wprzód od Testatora umarł, Testament zwał się *Caducum*, nic nie wartym. Sądownie albo *Officio Judicis* uchylony bywał Testament, gdy Prawa naturalne pokrewieństwa bez słusznego powodu gwałcił. Roznanie takowego gatunku spraw, nazywało się *Querela inofficiosa*, a sam Testament *Testamentum inofficiosum.* (*)

Prawa Koronne, o Testamentach.

U nas w Koronie ieden tylko Testament *pisany*, za ważny i Sukcesserow obowiązuiący znany iest; bo Prawa poźnieysze wyraźnie moc Testamentow słownych uchyliły. *(a)* Aby zaś Testament pisany mogł prawnym nazwać się, albo uczyniony być powinien w obecności Swiadkow wiary godnych: *(b)* których liczby Prawo nie określa, ale tylko Przyłuski pięciu ich wymaga; *(c)* albo zeznany być ma przed Aktami Ziemskiemi lub Grodzkiemi: Nieprzeto atoli ważność swą Testament traci, gdy albo bez Swiadkow uczyniony, po śmierci Testatora znalezion będzie; albo w Aktach roborowany i zapieczętowany, tamże złożony znaydzie się. Nayistotnieysza zaś u nas dla Testatora kondycya iest, aby w rozrządzeniu testamentowym nietykał Dóbr nieruchomych, gdyż te pod Zapisy Testamentowe, pod nieważnością nawet uczynionych: nie podpadaią. Duch tey prawa Ustawy nie inny być zdaie się, tylko: aby przez Zapisy dóbr, zwłaszcza na rzecz Kościołow i Klasztorow, służba Ziem-

(*) Hein: Lib: II. t. X. de Testam:
(a) A. 1726. V. 6. fol: 487. t. de Nuncup: Testam: (b) A. 1543. V. 1. fol: 580. §. Hoc. (c) Lib: 3. Cap. p. in Præf.

Ziemska Woyskowa nie upadała; *(d)* aleć gdy podług praw dzisieyszych Dobra Duchowne więcey nawet nad Szlacheckie do intrat Skarbowych przyczyniaią się, raczey więc podobno przez ten warunek zapobieżeć chciano skrzywdzeniom Sukcessorow z pogwałceniem Praw natury trafić się mogącym. Zapisy także testamentowe Sum, sposobem Wyderkaffu na Kamienicach, Domach i gruntach tak dziedzicznych iako i Mieyskich *(e)* zabronione: poźnieysze zaś prawa uchyliły odwieczny Praw poprzednich warunek względem pobożnych Legatów, kiedy nietylko wyraźnie zakazuią Testatorowi na śmiertelney złożonemu pościeli, cożkolwiek legować *in rem* Kościołow, lub Stanu Duchownego; ale nawet potępiaią ręczne Legata od podobnych Testatorow tymże uczynione. *(f)* Nieprzeto iednak uchylaią się Testamentowe dla Duchownych lub na Kościoły Zapisy, za zdrowia lub przed Aktami zeznane: bo te tylko pod ten Prawa rygor podpadaią, któreby od Testatora na łóżku śmiertelnym, lub ciepłą, iak mo-wią

(d) V. 1. A. 1510. fol: 369. t. de Testam. a V. 7. 1768. fol: 819. t. O Nieodal: i V. 8. A. 1776. fol: 882. t. Tranzak. *(e)* V. 5. A. 1676. fol: 368. t. O Testam: *(f)* V. 8. A. 1776. fol: 882.

wią ręką, uczynione, okazały się. W generalności ta między Testamentami Kraiowemi i Rzymskiemi zachodzi rożność, iż tamte, tylko ruchomościami: te, całą Substancyą rozrządzaią. W Prawie Rzymskim, Testament Dziedzica przepisywał, lub onego pominąwszy z ważnych przyczyn, innego Sukcessora stanowił; Nasze Testamenta, gdyby naturalnych Sukcessorow skrzywdzały prawa, tym samym mogłyby być uchylone.

Moc czynienia Testamentu Prawem Koronnym wszystkim tym przyznana, którym służy własność rzeczy iakowey; a zatym tak Szlachta iako i Mieszczanie, gdy są *sui Juris*, mogą komukolwiek część lub całkość maiątkow swych ruchomych odpisać. Chłopi nawet, podług Konstytucyi Prowincyonalnych Gnieźnieńskich mogą legować Kościołowi: *(g)* byle tylko *Legatum* takowe podług wyższych na Szlachtę opisow uczynione było.

Statut Litewski dokładnieyszy w wielu Artykułach nad Prawa Koronne, i o Testamentach pewnieysze zamyka Ustawy, i tak podług niego: nie mogą czynić Testamentu: *nayprzod* Małoletni, Za-

Prawa Litewskie o tymże.

(g) Const: Gnesn: lib: 2. §. Colonor: & §. Cæter: apud Zalasz: lib: 2. t. de Testam:

Zakonnicy po Professyi: Synowie pod Władzą Rodzicow zostaiący, chyba z nabytkow własnych: także Bannici czyli z Kraiu wywołani: niewolnicy, Szaleni do czasu swego szaleństwa. *(h)* 2. Procz samey Szlachty, wolno iest Mieszczaninowi w Miastach nieuprzywileiowanych słudze Putnemu, albo Czynszownikowi i Człowiekowi prostemu trzecią część maiątku Testamentem odpisać: byle tylko dwie na gruncie dla służby woienney pozostały. *(i)* 3. Z Dóbr ruchomych te tylko Testamentem odpisać Testator może, które są iego własnego nabycia, a nie po Rodzicach nań przypadłe. *(k)* Pozwalał także tenże Statut zapisać Testamentem Królowi, *(l)* lub Kościołowi *(m)* część, lub cały nabytek, nawet w Dobrach stoiących, byle tylko z nich służba Ziemska woienna nie upadała; Ale nayprzod Prawo R. 1631 zabraniaiące nabytkow Dóbr *Ziemskich* Osobom *æqualitati & paritati Juris ac pœnæ* nie podległym, zdaie się ścieśniać ten względem Osoby Królewskiey przywiley. Zaś co do Zapisow albo Legatow na rzecz Kościołow i Duchownych: Prawo R. 1635. tylko *de nova radice* fundusze czynić pozwa-

(h) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 1. *(i)* Roz: 8. Art: 9. *(k)* Ibid: Art: 2. *(l)* Roz: 3. Art: 42. *(m)* Roz: 8. Art: 2. i 3.

zwalaiące, założywszy obowiązek dla Fundatora zeznania pod przysięgą przed Aktami o nowości takowey Fundacyi, uchyliło zupełnie Statutową względem odpisania Dóbr stoiących Testamentem, *in pia legata* wolność: Nie wiążą iednak Prowincyi Litewskiey Prawa Koronne R. 1768 i 1776. względem zapisow testamentowych z dóbr ruchomych: iako zapytana o to Rada Nieustaiąca Roku 1778. wytłómaczyła. *(n)* 4. Testator ieśli przy zawarciu Testamentu nie może mieć Urzędu Ziemskiego lub Grodzdziego, albo przynaymniey iednego z tych Urzędnikow; sprosić ma trzech Szlachty osiadłych wiary godnych, którzy Testament iego podpiszą i przypieczętuią, Pieczętarzami z tąd zwani; a podpisy ich zaraz po Testamencie nie na inwolucie położone być powinny; Ciż Testament zaraz po śmierci Testatora do Aktow podać obligowani. Waruie się tamże Testatorowi moc poprawienia Testamentu: i naypoźnieyszemu ważność przyznana. *(o)* 5. Od świadectwa Testamentowego excypuią się: 1. Nie mogący czynić Testamentu. 2. Niewiasty. 3.

(n) Pr: R. 1631. V. 3. fol: 666. t. O Dobrach. Pr: R. 1635. V. 3. fol: 854. t. Ordinacya: Item 1669. V. 5. fol: 16. t. Dobra. a Rez: R N. 1778. N. 271. 28. Aug. *(o)* Roz: 8. Art: 2.

3. Exekutorowie Testamentu i Opiekunowie. 4. Korzystaiący z Testamentu. *(p) i t. d.* 6. W czasie woyny lub za granicą czyniony Testament, byle w obecności dwoch przynaymniey świadkow był uczyniony, i do Ziemstwa na pierwsze Roki przeniesiony, ważny iest. *(q)* 7. Szlachcic nie może nic zapisać słudze, niewolnikowi lub Poddanemu, nie nadawszy wprzod tymże wolności, *(r)* którą i przez Testament przyznać Prawo Litewskie dozwala. *(s)* Wolno nakoniec Testatorowi wyznaczyć Testamentem Posag Corkom: *(t)* Opiekuna pozostałym dzieciom, *(u)* w których rzędzie i Zona własna umieszczona być może. *(w)* Uchyla się z Prawa Litewskiego Testament, gdy albo Prawa naturalne lub kraiowe pogwałca, albo poprawy i skrobaniny w istotnych punktach w sobie zawiera; Zawsze atoli ostrzega się, iż uchylony punkt Testamentu dla wad pomienionych, pozostałych dyspozycyi nie obala: *(x)* co i o Zapisach wszelkich Prawo Litewskie rozumieć każe.

Podług wyrazow Prawnikow, Zapis Testamentowy czyli rzecz ruchoma Testa-

(p) Roz: 8. Art: 5. *(q)* Roz: 8. Art: 4. *(r)* Roz: 8. Art: 8. *(s)* Ibidem. *(t)* Roz: 5. Art: 3. *(u)* Roz: 6. Art: 4. *(w)* Roz: 5. Art: 11. *(x)* Roz: 8. Art: 6.

stamentem odpisana, nazywa się *Legatum:* zlecenie zaś dyspozycyi przez Testatora, Exekutorom Testamentu uczynione, *Fidei Commissum.* Exekutorami Testamentu, pierwsi są Sukcessorowie: drudzy Opiekunowie, lub bliżsi Krewni; gdy zaś Testator obcych za Exekutorow swey woli pisze, ci nawet przed Krewnemi pierwszeństwo biorą. Powinności ich Prawa nasze wyraźnie nie dotykaią. I lubo Prawa Litewskie zdaią się nie czynić między Opiekunami i Exekutorami różnicy; *(y)* przecięż pierwsi w ten czas tylko maią właściwie mieysce, gdy Testator Zonę lub Dzieci małoletne obumiera; drudzy zaś na ow czas, gdy Testator Osobie *sui Juris* zostawia Dziedzictwo: a nie dufa, aby przez Sukcessora woli iego stało się zadość: Rzadko atoli Exekutorowie Testamentu dziesiątey części intraty tak iak Opiekunowie, dla krótkości swych obowiązkow, pretenduią. Podług zwyczaiu powszechnie wziętego, Exekutorowie zaraz po śmierci Testatora Jnwentarz Dóbr ruchomych i stoiących spisać; Długi, zwłaszcza ręczne popłacić; Zapisy Testamentowe zaspokoić, powinni; ani wprzod do obięcia possessyi Sukcessorow dopuścić obligowani, pokąd we wszystkim woli Testatatora zadosyć nie stánie się.

(y) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 34.

TY-

TYTUŁ X.

O Sukcessyach, albo Dziedzictwach ab Intestato.

§. I. O Sukcessyi w ogólności.

Ogólne Prawa Rzymskie o Sukcessyach.

„ CZworakim sposobem mogł kto u „ Rzymian rozumieć się *Intestatus*, „ bez Testamentu zeszły; albo że wcale Testamentu nie uczynił, albo że „ ten nieprawnie był uczyniony: albo że „ przez urodzenie się Dziedzica lub „ śmierć Testatora, upadał: albo nakoniec, że się nikt nie brał do Dziedzictwa podług uczynionego Testamentu. „ (a) W czterech tych przypadkach Prawo samo pewnym porządkiem określiło, komu pozostałe należy Dziedzictwo, tak w ruchomościach iako i w „ Dobrach stoiących. Porządek ten nazywa się *Sukcessya*, albo sprawiedliwe „ Dziedzictwo, *Justa Hæreditas*: do ktorey trzy Sukcessorow rzędy, albo *Ordines Consanguinitatis* zwane, należą. „ Pierwszy rząd formuią *Descendentes*, „ czyli prosto z Oyca i Matki idące Potomstwo: W drugim rzędzie mieszczą „ się *Ascendentes*, czyli sami Rodzice po „ Dzie-

(a) Hein: lib: 3. fol: 243. t. de Successione.

„ Dzieciach biorący Sukcessyą. Do trzeciego, należą poboczni Krewni, *Collaterales*: a tych Prawo na linią Męską „ i Niewieścią dzieli: tacy są nayprzod „ Brat i Siostra z Męża, powtore Brat „ i Siostra z Matki *i t. d.*

„ Aby zaś iaśniey poznać można te „ między Familiami związki, równie do „ obięcia Dziedzictwa albo Sukcessyi, „ iako i do prawnych Małżeńskich „ szlubow, wiadomości każdego służące; obszernieyszy tu, tak Pokrewieństwa *Consanguinitatis*, iako i Powinowactwa *Affinitatis*, kładzie się wywod. Pokrewni *Consanguinei* ci się „ rozumieią, ktorzy od iedney Osoby „ albo Szczepu, *Stirpes* albo *Stirps*, początek przez urodzenie biorą. Powinowaci *Affines*: są Krewni Męża z iedney, a Żony z drugiey strony. Krewni z Oyca, u nas *po Mieczu* zwani, *Agnati*: Krewni zaś z Matki, „ albo *po Kądzieli* idący, *Cognati* nazywaią się. Pokrewieństwo miarkuie się „ z *Stopniow* i *linii*. *Stopień* Pokrewieństwa *Gradus Consanguinitatis* iest „ odległość między Pokrewnemi, przez „ urodzenie się iedney osoby miarkowane. *Linia* iest porządek między „ pokrewnemi od Szczepu iednego idącemi. Ta albo będzie, *Prosta, recta*: i „ zamyka Rodzicow i Potomstwo: albo

L „ Po-

„ *Poboczna, Collateralis*: i zawiera nay-
„ bliższych z Oyca i Matki Kre-
„ wnych. Między Powinowatemi, nie-
„ masz właściwie stopniow, bo Rodzay
„ czyli pokolenie między niemi nie za-
„ chodzi: uważa się i miarkuie tylko
„ przez odległość osob z Rodzicami na-
„ szemi krwią złączonych, co się łacniey
„ w przykładzie poniżey okaże.

„ Trzy tedy linie, Pokrewieństwo na-
„ sze składaią: *Prosta górna*, *Prosta dol-*
„ *na*, i *Poboczna*. W *Prostey górney*
„ Oyciec móy z Matką pierwszy; Dziad
„ z Babką drugi: Pradziad z Prababką
„ trzeci: Prapradziad z Praprababką
„ czwarty *i t. d.* pokrewieństwa Sto-
„ pień zastępuią. W *Linii prostey dol-*
„ *ney*, Oyciec tylko iako Szczep uważa się:
„ za tym Syn z Córką pierwszy, Wnuk z
„ Wnuczką drugi, Prawnuk z Prawnuczką
„ trzeci, formuią stopień. *Poboczna li-*
„ *nia* dzieli się na Męską i Niewieścią:
„ w tey liczą się Stopnie nietylko z po-
„ bocza, ale i prostey zasięgaiąc linii,
„ gdy osoba, którey odległości szukam,
„ na niey znayduie się: I tak Wnuk
„ Brata od Wnuka mego, pięciu: Cór-
„ ka moia, od Córki Siostry, trzema
„ stopniami dzielą się. Taż linia albo
„ będzie równa, *Collateralis æqualis*: gdy
„ osoby, których stopnia szukam, równo
„ od wspólnego odległe są szczepu: iak

np.

„ *np.* Siestrzeniec od Synowicy: Albo bę-
„ dzie nierówna, *Collateralis inæqualis*:
„ gdy Osoby w różney od Szczepu znay-
„ duią się odległości, iaki iest Stryi wzglę-
„ dem Wnuki swey Siostry. Wszakże
„ podział ten ostatni samego tylko Pra-
„ wa Kanonicznego tycze się.

„ W prostey Pokrewieństwa linii: *Ty-*
„ *le iest Stopniów, ile Pokolenia*: albo
„ *tyle stopniow, ile Osob, mniey iedną*:
„ tak Syn od Oyca iednym, Dziad od
„ Wnuka dwoma, Prababka od Prawnu-
„ ka trzema Stopniami dzielą się: bo
„ tyleż między niemi zachodzi pokole-
„ nia, *generationes*. W linii poboczney
„ Prawo Cywilne teyże trzyma się re-
„ guły: a tak podług niego, Brat z Sio-
„ strą w *drugim*, Bratanek z Siostrzeni-
„ cą w *trzecim* Stopniu znayduią się. Pra-
„ wo Kanoniczne, od Cywilnego w tey
„ mierze odstępuie, dzieląc tę linią iako
„ się namieniło, na *równą* i *nierówną*.
„ Względem równey następuiącego trzy-
„ ma się wyroku: *Ilu Stopniami Osoby*
„ *oddalone od Szczepu wspólnego, tylu*
„ *między sobą odległe są*: Zatym Brat od
„ Siostry w drugim Stopniu, podług
„ Prawa Cywilnego będący, podług Ka-
„ nonicznego w pierwszym liczy się. Co
„ się zaś tycze linii poboczney niero-
„ wney, Reguła Kanonicznego Prawa
„ niesie: *Ze ilu gradusami dalsza Osoba*

 „ od

„*od wspólnego odległa Szczepu, tylu*
„*odemnie oddzielona:* Więc podług tego
„wyroku, Siostra Dziada mego w trze-
„ciem ze mną iest Stopniu, a podług
„Praw Cywilnych w czwartym. Ro-
„żnica więc, ktora między Prawem Cy-
„wilnym y Kościelnym w sposobie li-
„czenia Stopniow Pokrewieństwa lub
„Powinowactwa zachodzi, na tym fun-
„duie się: Ze Prawo Cywilne w szcze-
„pie powszechnym pierwszy gradus li-
„czy, Kanoniczne od Szczepu zaczyna.
„W linii zaś poboczney nierówney, nie
„liczba pokoleń, ale dalsza iedney Oso-
„by od wspólnego szczepu odległość, mia-
„rę gradusow przepisuie.

„Do wynalezienia Stopniow Pokre-
„wieństwa w linii prostey, żadna nie
„zachodzi trudność; bo ilość pokolenia
„czyli *Generationum*, Stopniow liczbę
„oznacza: i dlatego między Pradzia-
„dem i Prawnukiem trzy zachodzą Sto-
„pnie, bo tegoż odemnie trzy dzielą
„Pokolenia. Większa nieco zachodzi
„trudność znalezienia Pokrewieństwa
„Stopnia w linii poboczney, *np.* między
„mną i Stryia mego Synem: Na ów
„czas ia będący w linii prostey dolney,
„liczę między mną i Synem Stryia me-
„go w poboczney linii leżącym pośrze-
„dnie osoby, a że tych iest pięć: to iest
„ia sam, Oyciec móy, Dziad, Stryi i
„Syn

„Syn tegoż: więc podług ogólney re-
„guły wnoszę: że z tymże, w czwartym
„stopniu iestem spokrewniony, gdyż
„między nim i mną czworo zachodzi
„pokolenia. Podobnie Brat Cioteczny
„z Bratem Stryiecznym w czwartym
„gradusie, Córka względem Bratanka
„w trzecim, względem Pobratanka w
„czwartym Stopniu od siebie znayduią
„się: A podług powyższych Prawa Ko-
„ścielnego reguł, iednym Stopniem bli-
„żey z sobą spokrewnieni, dla nie ró-
„wney od Szczepu odległości. Nako-
„niec, baczyć i na to w rachunku Sto-
„pniow Pokrewieństwa należy, iż nie
„iedna ale kilka osob, tak *po mieczu*,
„iako i *po kądzieli* w iednymże wzglę-
„dem mnie znaydować się mogą stopniu:
„tak *np.* Ja od Brata, Dziada i Sio-
„stry, dwoma stopniami odległy iestem,
„a od Synowca Stryia, Pradziada, trzy
„mię dzielą gradusy. *i t. d.* (*)

§. *II. O Sukcessyi w Szczególności.*

„Pozostałe po Rodzicach w iakimkol- Prawa Rz: o Sukcess: w szczególności.
„wiek Stopniu Potomstwo oboiey
„płci, brało podług Praw Rzymskich,
L 3 „Su-

(*) O przeszkodach do Małżeństwa z pokrewieństwa, lub powinowactwa pochodzących; *marz w Tyt: IV. Cz: I.*

„ Sukcessyą w częściach równych, ie-
„ źli wszyscy w iednym Stopniu od zmar-
„ łego byli szczepu *np.* Synowie z Cór-
„ kami, Wnukowie z Wnuczkami, *i t. d.*
„ a Sukcessya takowa zwała się: *in ca-*
„ *pita*, na głowy: gdyż każda głowa
„ prawem Sukcessyi, bez względu na
„ inną osobę, równą brała cząstkę. Gdy
„ zaś Sukcessyą dzieliło się Potomstwo
„ w różnym Pokrewieństwa Stopniu *np.*
„ Syn ieden z Bratankami dwoma, lub
„ Siestrzeńcami, ta Sukcessya zwała się
„ *in Stirpes*, na Pokolenia: W tym razie,
„ Syn pozostały tyle dziedziczył, ile
„ dwoie lub troie z Brata lub Siostry Po-
„ tomstwa: co się inaczey zwało, brać
„ Sukcessyą, *Jure repraesentationis*, Pra-
„ wem wyobrażenia; gdyż na ów czas
„ Bratankowie, Brata: a Siostrzeńcowie,
„ Siostrę wyobrażali. A że prawa Rzym-
„ skie pozwalały *Przysposobienia* i *Le-*
„ *gitimacyi* Rzymianom, przeto i tako-
„ we Potomstwo równe do dziedzictwa
„ z naturalnemi Sukcessorami miało pra-
„ wo: do spadkow zaś po nich, sami tyl-
„ ko Oycowie należeli. Nieprawego ło-
„ ża Potomstwo tylko po Matce brało
„ Sukcessyą; a gdy prawego nie było,
„ szóstą część Oycowskiey dziedziczyło.
„ W niedostatku Sukcessorow na doł
„ idących czyli Prawego Potomstwa, bra-
„ li sukcessyą *Ascendentes*, Przodkowie
„ ze-

„ zeszłey osoby, iako to Oyciec, Dziad,
„ Pradziad: *i t. d.* zachowuiąc i tu bli-
„ skość Pokrewieństwa; tak: że Oyciec
„ oddalał od spadkow Dziada: ten Pra-
„ dziada, *i t. d.* później Bracia i Siostry
„ zmarłey osoby, Dziada i Babkę od Suk-
„ cessyi oddalali.
„ Naostatek: gdy tak w *dolney* iako i
„ *górney* linii brakowało Sukcessorow,
„ pozostałe spadki należały Krewnym po-
„ bocznym zmarłego. Pierwsze z tych
„ trzymali mieysce Bracia i Siostry z
„ swym potomstwem. Jeśli pierwsi tyl-
„ ko Sukcessyą dzielili się, ta w równych
„ częściach *in capita* przypadała; ieśli
„ zaś Dzieci z Brata i Siostry szły do
„ Sukcessyi, ta *in Stirpes* na Pokolenia
„ dzielona była. A zatym, gdy Bratu
„ z Siostrą równe części przyznawało
„ Prawo, trafić się mogło: że Potomek
„ Brata iedynak tyle zyskiwał, ile kil-
„ koro z Siostry Potomstwa, i na wzaiem.
„ Wszakże *Jus repraesentationis* tylko do
„ Dzieci z Brata i Siostry rozszerza to pra-
„ wo. W dalszym porządku, należeli do
„ Sukcessyi aż do Siodmego pokolenia,
„ naybliżsi w iedneyże od szczepu odle-
„ głości z Oyca Potomkowie: a gdy tych
„ zabrakło, Skarbowi przypadała Sukces-
„ sya: przecięż miano wzgląd na Zonę,
„ na Służących zapłatę, na Fundusze i
„ Kościoły względem spadkow po Ducho-
„ wnych:

„ wnych : na Chorągwie po zmarłym Zoł-
„ nierzu : na Zgromadzenie i Cechy, po
„ śmietci Wspólnika onychże. „

§. *III. o Sukcessyach podług Praw Kraiowych.*

Prawa Kor: o Sukcessyach.

Lubo Prawa Kraiowe a w szczególności Koronne, zamilczały tego porządku Pokrewieństwa i Powinowactwa, który istotnym u nas iest prawidłem, tak co do działow po zmarłych Krewnych, iako i co do ważności Małżeńskich szlubow; nieprzeto iednak powyżey opisany porządek, mniey potrzebnym Polakowi zdać się może. Jakoż samo przyrodzemie Autorem onego iest: dla tego po wszystkich Kraiach zgodnie przyięty. Zaś co do następstwa i Praw osob w trzech liniach Sukcessyonalnych zawartych; iako w każdym Narodzie, są pewne ustawy lub zwyczaie, od powszechnego odpisuiące się prawa; tak i Kray nasz ma swoie szczególne o Sukcessyach acz nie naydokładnieysze opisy. Uważali tedy i Prawodawcy nasi trzy Sukcessorow rzędy: ale daleko rożne dla nich od Rzymskich w następstwie przepisuią reguły; których tu treść na fundamencie *Korrektury Pruskiey*, (*) powszechnie w sprawach Sukcessyonalnych w Koronie przyiętey, kładzie się.

(*) Jus Terrestre Nobilit: Prus: correct: V. 6. f. 549.

O Sukcessyi Descendent.

I. Pozostali po Rodzicach Synowie, Córki, Wnukowie *i t. d.* liczą się także u nas w rzędzie *Descendentium* albo na dół idących Sukcessorow: prawa atoli ich do sukcessyi, w cale z Rzymskiemi nie zgodne. Jeżeli tylko Syn, lub tych kilku po Rodzicach zostaie, w pierwszym razie iedynak całą substancyą Oyczystą i Macierzystą obeymuie, w drugim kilku Braci w równych cząstkach do obydwoch spadkow należą. Gdy zaś w liczbie pozostałych Potomkow, iedna lub kilka Siostr znayduie się, te czwartą część Substancyi Oycowskiey, a Macierzystą w równych z Bracią częściach dziedziczą: zatym gdy będzie *np.* Braci trzech, a Siostra iedna, przypadnie na nią iedna ze czterech części: przeciwnie gdy Siostr trzy, a Brat ieden, dostanie się temu podobnie iedna z czterech cząstek spadkow Macierzystych. Jeźli zaś sama tylko Córka, lub Córki po Rodzicach zostaią, te równo iak Synowie pozostałym dzielą się maiątkiem. (*b*) Spadki na Córki, Prawa nasze Posagiem nazywaią: który lubo po dziśdzień od determinacyi Oyca zawisł, i posag pierwszey Siostrze za życia Oycowskiego wyznaczony, służyćby miał za regułę Braciom w naznaczeniu

(*b*) V. 1. fol: 74. A. 1420. t. de Filiabus.

niu onego, dla Siostr po śmierci Rodzicow przez nich wyposażyć mianych; przecięż zawsze wzgląd mieć potrzeba, aby Siostry lub Siostra, całkowicie należące sobie z Prawa odebrały części; gdyż pospolicie maią moc na zwyczaiu zagruntowaną, czynienia sądownie, o polepszenie czyli *melioracyą* posagu, pomimo abrenuncyacyi, ktore przy Intercyzach zachodzą; Co się tym słuszniey na ow czas dziać zwykło, gdy Rodzice po wyposażeniu Córek, albo przez Sukcessyą, albo przez kupno, dóbr nabywaią. *(c)* Posag rzeczony nie w dobrach stoiących, ale w gotowiźnie Córkom należy: Dlatego, gdy im dobra, iak zwyczay Macierzyńskie posażne, czy to przez Oyca, czy przez Braci w posagu puszczaią się, zawsze są na skupie: chyba żeby rezygnacya onych nastąpiła. *(d)* Owszem Statut Kazimierzowski nawet Braciom Stryiecznym, pozostałe po Rodzicach Córki naydaley w rok z dóbr takowych skupić pozwala: *(e)* A to nie innym duchem, tylko aby Familie przez po-

---

(c) A. 1588. V. 2. fol: 1212. t. O Posażeniu i fol: 1219. t. O Siostrach, i A. 1347. V. 1. fol: 45. t. de Filia. *(d)* A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. Na Dobrach, a Exc: Maz: R. 1576. V. 2. fol: 941. t. O Preskrypcyi. *(e)* A. 1347. V. 1. fol: 38. t. de Virgin: despon:

posagi nie drobniały i nie ubożały, na czym wszystkie prawa nasze o Sukcessyach zagruntowane widziemy.

Gdy Potomstwo z różnego łoża, albo powtorzonego kilkokrotnie przez Oyca Małżeństwa bierze sukcessyą, na ow czas tey ogólney trzymać się należy reguły: że, Spadki czyli substancya Oyczysta, zawsze w trzech częściach Synom iego wszystkim: a w 4tey Córkom, czy z pierwszey, czy z drugiey, lub trzeciey Zony należy. Posag zaś każdey Matki, tylko na własne iey Dzieci dzielony będzie, w równych tak na Syny iako i na Córki częściach: albo też całkiem na iedynaka, lub iedynaczkę przypada. Jeśli zaś Potomstwa z któreykolwiek Zony nie było, Posag iey, po dożywociu Męża, gdyby go miał sobie zeznanym, do Famillii Zoniney wraca się: A z tąd wypływa, iż Pasierbowie i Pasierbice, żadnego do Substancyi Oyczyma lub Macochy nie maią prawa, procz cząstki przez takowych Małżonkow na wzaiem, albo tylko przez iednego drugiemu zapisaney wiecznością; o czym obszerniey będzie *pod Tytułem: o Sukcessyi między Małżonkami.*

Podział Substancyi czyli ułożenie sched gdy kilku Braci iakimkolwiek dzielą się spadkiem, należy do Brata starszego, ieśli Oyciec między Dzie- ćmi

Działy między Sukcessorami.

ćmi działu nie uczynił, albo ten uczyniony, zaskarżony Manifestem, dla skrzywdzenia prawa natury, następnie został. Wybor zaś sched, od naymłodszego zaczyna się. W ułożeniu sched równość intrat i ciężarow zachowana być ma; a tak może kto większą w dziele część zyskać, wziąść więcey intraty, ale na owczas, długami lub *Wyderkaffami* scheda iego wyrownana być musi. Działy takowe ieśli sami między sobą bez przyiaciół czynią Sukcessorowie, po trzech latach i 3. Miesiącach nie zaskarżone, nie mogły być obalone. (f) Gdy zaś w obecności Przyiaciół sposobem Kompromissu dzieią się, za wieczno-trwałe i nie wzruszone poczytane. Wszakże *np.* Summa w schedzie iednemu Bratu podana a przez Sąd odsądzona, lub dług taiemny, albo odpadła z niepewnego dziedzictwa część iaka z schedy; daie prawo temuż, szukania bonifikacyi oneyże, na schedach Braterskich: (g) A i w kompromissie *læsio Juris naturæ* dowiedziona, podług prawa poźnieyszego obaliłaby dział podobny. (h)

Gdy przed śmiercią Rodzicow Syn lub Córka niewyposażeni, schodząc z świata

(f) A. 1347. V. 1. fol: 40. t. de Divisione. (g) V. 2. A. 1562. fol: 613. t. O Przysiędze. (h) V. 7. A. 1768. fol: 708. P. Zapobiegaiąc.

ta, zostawuią potomstwo; to, prawem wyobrażenia Rodzicow swych, *Jure repræsentationis:* w tych częściach po Dziadach swych dziedziczy, które Rodzicom ich należały: A tak gdyby naywięcey Wnukow z Brata lub Siostry z pozostałym Bratem lub Siostrą szli do sukcessyi, nic więcey w dziele pretendować nie mogą, nad to, coby Rodzicom ich dostało się: Sami zaś między sobą całkowite owe części, tak iak Oyczystą i Macierzystą Substancyą rozdzielaią. Po zaszłych Działach, lub wyposażeniu Córek, gdy Brat lub Siostra umiera bezpotomnie, chociażby i Rodzice żyli, przecięż Brat po Bracie, Siostra po Siostrze dziedziczy, co do Spadkow Oyczystych: a to na fundamencie generalnego substancyi Oycowskiey od Macierzystey oddziału, i powszechney Prawnikow reguły: *Frater Fratri moritur;* W Dobrach zaś Macierzystych tak po Siostrze, iako i po Bracie pozostałe rodzeństwo *in capita* lub tych potomstwo *in stirpes* w rownych do Sukcessyi należą częściach. Wszakże i Brat po Siostrze a ta na wzaiem po Bracie bezpotomnych całkiem Sukcessyą bierze, gdy Brata drugiego lub Siostry nie masz.

Rozrządzenie Prawa Litewskiego względem tego następstwa porządku, lubo się nieco od ustaw i zwyczaiow Koronnych różni, zgadza się atoli w istotniey- Prawa Litewskie o Sukcessyi Descendent.

tnieyszych artykułach. I tak 1. Zabespiecza Statut Litewski Dzieciom po Oycu sukcessyą, ale Córki zupełnie od niey oddala, kontentuiąc one posagiem; który gdy przez Oyca za życia lub Testamentem wyznaczony iest, przestać na nim Córka musi. *(i)* Nawet ieśli po śmierci Rodzicow, Bracia pozostałe wyposażaią Siostry, mogą za przykładem Oyca, nie większy iak pierwszey Siostrze posag wyznaczyć; i luboby ten czwartey części Dóbr Oyczystych nie wyrownywał, przecięż o melioracyą iego czynić w Litwie zwyczaiu nie masz. Gdy zaś Rodzice zostawuią nie posażone Córki, Bracia z 4tey części Oycowskiey Substancyi wyposażyć ie powinni koniecznie. 2. Spadki po Matce równo między Synow i Córki dzielą się tak w Dobrach stoiących iako i ruchomych: *(k)* Zatym do udeterminowania ilości posagu, niewchodzą. Waruie także solennie prawo Litewskie, iż ieżeli albo Brat, albo Stryiowie, opisany przez Oyca Córce Posag, lub 4tą. część dóbr Oycowskich utracą, Córka, zawsze ma prawo dochodzić onego na gruncie. *(l)* 3. Gdy Rodzice Potomstwa żadne-

(i) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. i Roz: 5. Art: 3. 14. *(k)* Stat: Lit: Roz: 5. Art: 14. i 3. Roz: 5. Art: 9. *(l)* Ibidem.

dnego nie zostawuią, substancya Oycowska wraca się do Brata Osoby zmarłey: a w niedostatku tego na Siostrę przypada, przecięż szacunek czwartey części takowey Substancyi, linia *po kądzieli* zyskuie, gdy ią Synowcowie dziedziczą. *(m)*

Działy w Litwie między Bracią, lub iakiegożkolwiek stopnia Pokrewieństwem, gdy przez Listy albo Regestra dzielcze, wzmocnione; tudzież podpisami Braci dzielących się stwierdzone i przez dziesięć lat nie zadysputowane będą, wieczną trwałość mieć maią. Nadto, dla większey ważności, Działy takowe przed Urzędem Ziemskim zeznawać się zwykły: a nawet dawnością Ziemską przemilczane, czyli w Aktach w czasie nie aktykowane, ważność swoią dzierżą. Wzruszaiący dział ieden z Braci, porękę albo *Vadium* przy spisaniu onego umowione, zapłaci: a Dział dla niego na nowo czyniony być powinien. Listy, Papiery i Przywileie oddzielne, biorącym schedy oddaią się; wspólne zaś, wszystkich Sukcessorow użytkowi służą, *(n)* i iednemu z nich powierzone bywaią.

O Sukcessyi Rodzicow: albo Ascendent: w Koronie.

II. Sukcessyi Rodzicom po Dzieciach Prawa Koronne zabraniaią; zwłaszcza gdy Bracia lub Siostry osoby bezpotomnie

(m) Roz: 3. Art: 17. *(n)* Stat: Lit: Roz: 9. Art 26.

mnie zeszłey znayduią się, a Syn lub Córka za życia Rodzicow umieraiący, prawnie od nich wyposażeni zostali. Jakoż powszechny wyrok niesie, iż Sukcessya, *descendere non ascendere:* na dół, nie w górę iść powinna: dlatego ieśli gdzie dawniey lub dziś przyięta iest, nazywa się smutna: *luctuosa Hæreditas, tristis Successio.* Owszem wyraźnie Prawo Koronne nakazuie, (o) aby gdy Matka umiera, a Oyciec drugą Zonę poymuie, Dobra Macierzyste Dzieciom dorosłym wypuścił, procz iezliby na nich miał dożywocie; lubo i w tym razie odpaść od nich prawnie może, gdy mu marnotrawstwo iawnie będzie dowiedzione: co i o Matce rozumiey. Trafićby się przecięż mogło, iżby Rodzice maiący Potomstwo, i z tych Wnuki lub Prawnuki, przeżyli wszystkich: na ow czas, nie mogłaby spaść na nikogo innego sukcessya po nich, iak na Oyca, Dziada, lub Pradziada; Ani można twierdzić, aby się należała Synowcom Oyca biorącego sukcessyą, gdyż w tey poboczney linii pierwsze mieysce trzyma Brat Oycowski, a ten do Substancyi Braterskiey za życia tegoż, prawa nie maiąc, zlaćby go nie mogł na Dzieci swoie. O czym lubo Prawa

(o) A. 1420. V. 1. fol: 73. t. de Pueris.

wa nasze zamilczaią, i tylko Korrektura Pruska ten Sukcessessyi porządek *Ascendentibus* zabeśpiecza: (p) Zdarzaią się atoli częste w Kraiu podobnego następstwa przykłady, na których zagruntowany nasz Przyłuski (q) twierdzi: iż sprawiedliwości i porządkowi naturalnemu nie przeciwi się.

Zwyczaie Prawa Litewskiego iaśniey tego następstwa porządek opisuią, deklaruiąc: iż Rodzice po Dzieciach wszelkie spadki, gdy te albo bez Potomstwa, albo bez Braci i Siostr Rodzonych zchodzą z tego świata, dziedziczą: (r) A lubo tylko o nabyty maiętności Statut w tym mieyscu uczy, nie przeto iednak inaczeyby mogł być tłumaczony, gdyby Oyciec za życia swego, urzędownie część iaką Dzieciom wypuściwszy substancyi, brał się do niey po ich śmierci.

III. Ostatni w Sukcessyi porządek trzymaią Krewni poboczni, *Collaterales.* Ci, iako się wyżey namieniło, na Męską i Niewieścią linią dzielą się: a w generalności bliższy Krewny czy po Mieczu, czy po kądzieli, dalszego od sukcessyi oddala: Nayblizsi z pobocznych Krewnych, gdy prawego brakuie Potomstwa, są Bra-

O Sukcessyi poboczn: Krewnych: Colateralium.

M cia

(p) Jus Ter: Nobil: Prus: V. 6. fol: 551. (q) Lib: 3. c. 1. in Præfatione. (r) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 16.

cia i Siostry; Prawa Koronne dzielą takową Sukcessyą na płeć: Braciom po Bracie, a Siostrom po Siostrze, spadki rzeczone przyznaiąc: Atoli rozrządzenie to, samey tylko substancyi Oyczystey, iako się iuż namieniło, tycze: Macierzystą zaś i w tym przypadku, zarowno Brat z Siostrą dzielą się. Gdy Stryi lub Ciotka bezpotomnie umrze, i Braci lub Siostry nie zostawią rodzonych, Synowcowie i Siostrzeńcowie wspólnie do Sukcessyi należą, dzieląc się nią na Pokolenia; A tak: ieżeli z dwoch Stryiow będzie Potomstwo, z iednego ieden, z drugiego trzech Synowców, pierwszy połowę, drudzy drugą część Substancyi obeymą; ieźli zaś i z Siostry zmarłego Stryia pozostaną Dzieci, te do czwartey tylko części z Synowcami poydą, a na ów czas Synowcowie trzema częściami przez połowę podzielą się. *(s)* Niektórzy twierdzą, że w tym razie Siostry Potomstwo, żadnego do sukcessyi nie ma prawa, z racyi, że Matka z czwartey części wyposażona z Bratem po Rodzicach została: Ale są przykłady działow, które się tey generalney przeciwią regule.

W Litwie co się Oycowskiey tycze substancyi, potąd podobnie iak w Koronie po

(s) Lipski Cent: I. Observ: 65.

po Bracie bezpotomnie zeszłym, Brat lub Bracia rodzeni, i ich Potomstwo w linii prostey dziedziczą, pokąd ich staie; a dopiero gdy tych brak, sukcessya po Bracie należy Siostrom. Spadki zaś Macierzyńskie po Bracie pozostałe, zarówno na Braci i Siostry przypadaią. *(t)* Gdy zaś trafi się, że Osoba bezpotomnie zmarła, ani Brata, ani Siostry nie zostawi; na ów czas dalsi po Mieczu Krewni czyli *Agnati*, Oycowskie: a Krewni po Kądzieli, czyli *Cognati*, Macierzyńskie wnioski obeymuią. *(u)* Ostrzedz tu ieszcze przychodzi, co w oboygu Prawach iści się, że gdy czy z pierwszego, czy z powtorzonego Małżeństwa Sukcessorow nie będzie, Substancya takowa po upłynionym dożywociu, gdy go sobie Małżonkowie zapisali, wraca się do naybliższych Krewnych, i tymże porządkiem co i naturalna dzielona bywa.

Cokolwiek tu o Sukcessyi mowiło się, tycze się tylko prawego z szlubow Małżeńskich Potomstwa; A zatym bękarci, żadney w następstwie tak dóbr Oycowskich, iako i Macierzystych, podług Oboyga Praw nie maią cząstki: bo i od Szlachectwa prerogatyw zupełnie oddaleni; chyba że przez uchwałę Seymową legitymowani zostaną, a za prawych od Rodzicow przyięci będą Sukcessorow, Kto traci prawa Sukcessyi.

 ia-

(t) Stat: Lit: Roz: 3. Art: 17. (u) Roz: 5. Art: 14.

iako się wyżey o tym, pod tytułem: O władzy Oycowskiey namieniło. Równie i ten Prawa Sukcessyi pozbawia się, który z iakieykolwiek przyczyny od Szlachectwa prerogatyw odpada: Samoboyca także, i Szlachcianka idąca za Mieszczanina lub Chłopa, Posag i Prawa następstwa tracą; równie: iako i ta, któraby wykraść się dała od Rodziców, a Wdowa gdyby na gwałt zezwoliła. (w)

O Sukcessyi Osób Duchown.

Zostaią ieszcze do obiaśnienia Prawa osob Duchownych, biorących lub zostawuiących Sukcessyą. Duchowni Swieccy, idą do niey z osobami Swieckiemi bez żadney różnicy: a to na fundamencie, że Stan ten nie obowiązuie ich do ubostwa. Co do osob Zakonnych, ci po professyi swey nic dziedziczyć nie mogą: a przed tą, tylko 10tą część spadkow swych *Jure naturæ* przypadaiących, Klasztorowi lub komukolwiek, wyrzekaiąc się reszty, odpisać wolność maią: (x) Ruchomości zaś po takowych pozostałe, Klasztorom nie Krewnym należą się. Przeciwnie po Duchownych Swieckich, *ab intestato*, trzy części mobiliow i summ (bo dobra Dziedziczne całkowicie Krewnym należą) Sukcessorowie, a czwartą Kościoł zyskuie, odciąwszy proporcyonal-

nie

(w) A. 1496. V. 1. fol: 275. t. de Raptu. Stat: Lit: Roz: 5. Art: 12. i Roz: 3. Art: 20. (x) V. 7. fol: 63. t. O Młodzi.

nie płacę Służebnych i koszt pogrzebowy, a szczególniey deces Jnwentarza Kościelnego. Toż i o Opatach Klaustralnych rozumieć każe Prawo, 4tą część wszelkich ruchomości Klasztorowi, a trzy Krewnym waruiąc. (y) Wszakże i po Zakonnikach należy tym prawem Krewnym Sukcessya, ieżeli albo sekularyzowani byli, albo za dyspensą, nasiebie nie na Klasztor trzymaią Probostwa: (z) Co nietylko o Szlachcie, ale i o Plebeiuszach rozumieć należy. (a) Spadki nawet po Kawalerach Maltańskich, ile od bezżenności nieuwolnionych, pod tęż regułę podpadaią. (b) Względem Mniszek: 10tą podobnie część Substancyi dożywotniemu tylko ich użytkowi też waruią prawa: po śmierci zaś ich, wracać ona się ma do Sukcessorow. Wyprawa nawet nie w gotowiźnie, ale w sprawunkach przepisana. (c) Aby zaś pewność miała Zakonnica swych dochodow, ma moc, za nieodebraniem prowizyi od Krewnych, obcemu nawet część swoią arendować. (d) Zatym iako Rodzice, bezprawnie dziś posażą Córki swoie na Klasztorne poświęcaiące się życie; tak i Klasztory w nieu-

 chy-

(y) V. 7. 1768. fol: 819. t. O Nieoddalaniu (z) Rez: R. N. 1777. N. 71. dnia 4. Mar: (a) Rez: R. N. 1779. N. 186. dnia 21. 7br: (b) Rez: R. N. 1781. N. 46. dnia 12. Jan: (c) V. 7. 1768. ut supra. (d) V. 1. 1527. fol: 478. §. Statuimus.

chybne przez przyięcie takowych posagow wciągaią się pieniactwo.

Prawo Kaduku.

IV. Gdy Sukcessorow w linii poboczney tak Męskiey iako i Niewieściey do osmego *inclusivè* Stopnia po zmarłey brakuie osobie, Sukcessya takowa dawniey za Królow Dziedzicow na skarb *in Fiscum* przypadała, a podług Praw poźnieyszych Przywileiem Kaduku przez Króla nadana być powinna: *(e)* Spadki po Szlachcie samey tylko Szlachcie; a po Mieszczanach i Cudzoziemcach, teyże, lub i Plebeiuszom, byle Kraiowym nie Cudzoziemcom dostać się mogły: *(ę)* Ale Prawo Roku 1726. wszelkie Kaduki Stanowi Szlacheckiemu przysądzać zdaie się. *(f)* Ostrzega także Prawo, aby otrzymuiący Kaduk, iakiekolwiek długi Substancyi takowey opłacał, lub zaspokoił. Ktoby zaś wziął Kadukiem Dobra prawu temu, dla życia prawych Sukcessorow nie podpadaiące, wszelki expens na prawo wrócić, i Przywiley złożyć obligowany: o co w Koronie *Forum* Trybunał, w przód atoli Kaduk podług Rezolucyi Radnych, w Ziemstwie poznany być ma: *(g)* W Litwie: rozpoznanie Kadukow Są-

(e) V. 8. A. 1778. fol: 955. t. Kaduki. (ę) A. 1607. V. 2. fol: 1598. t. O Cudzoziemcach. i A. 1588. V. 2. fol: 1209. t. O Kadukach. (f) V. 6. fol: 488. t. Warunek. (g) Rez: R. N. 1779. N. 80. dnia 5. Marca.

dom Zadwornym lub Trybunałom przyznane. *(h)* Sprawy o Kaduki po Cudzoziemcach lub Mieszczanach w Assessoryach sądzą się: Lubo i Szlachecki Kaduk, musi się o tę oprzeć Magistraturę z przyczyny, że Pozwy do złożenia Przywileiu źle otrzymanego, z pomienionych Sądow wynoszą się.

Prawa Mieyskie o Sukcessyi.

V. Dla zachodzących często związkow szlubnych, między Szlachecką i Mieyską kondycyą, nadaiących wzaiemne Prawa Małżonkom i ich Potomstwu do sukcessyi; należy tu krótko wyłożyć generalne prawa Magdeburskiego i Chełmińskiego opisy względem Następstwa. Prawo Magdeburskie w podziale linii Pokrewieństwa, żadney od Cywilnego Polskiego nie stanowi różnicy: bo i to równie trzy rzędy, albo linie Pokrewnych uważa., *Descendentium*, *Ascendentium*, *&* *Collateralium:* Prawa atoli tych, co do Sukcessyi, ledwie nie we wszystkim od Szlacheckich różnią się: I tak *nayprzod:* Biorące sukcessyą po Rodzicach Dzieci, żadney między sobą dla płci czynić nie mogą różnicy; ale tyle Syn, co Córka dostaie: Wnuki zaś i Wnuczki tylko *Jure repræsentationis* część Rodzicielską pozyskuią, to iest: *in Capita. Powtóre*, Syn lub Córka obumieraiący ma-

(h) A. 1598. V. 2. fol: 1453. t. O Pozwiech.

maiątek bez Potomka, zostawia go Oycu z exkluzyą Matki: gdy Oyciec umiera, tey dopiero należy Sukcessya, po których, albo gdy Rodzicow brak, prosto Dziad, potym Babka *i t. d.* do spadkow należą, z wyłączeniem nawet Brata i Siostry niebosszczykow, podług niektórych; podług drugich: Dziadowie z Babkami równą z Bracią i Siostrami część pozyskuią. *Potrzecie:* w niedostatku naydalszych Sukcessorow w prostey linii dolney i górney, przypada Sukcessya na pobocznych, podług tey generalney reguły, iż bliższy dalszego oddala Sukcessora: A zatym Bracia i Siostry z iednego łoża, exkluduią Braci i Siostry z powtorzonych szlubow: nawet w tym przypadku Sukcessyi *Jus repraesentationis* nie ma mieysca: bo go i Prawo Cywilne mało co daley iak do Sukcessorow dolnych i górnych linii prostey rozciąga. Prawo Chełmińskie zgadzałoby się zupełnie z ustawami i zwyczaiami Saxonu, gdyby ta istotna nie zachodziła różnica, że co w Prawie Madeburskim, Oyciec, a po nim Matka, po Synie lub Córce z wyłączeniem rodzonych ich Brata lub Siostry dziedziczą, to w Chełmińskim Brat Bratu, Siostra Siostrze umiera, pomimo żyiących Rodzicow, podług owey powszechney Prawnikow reguły: *Frater Fratri moritur.* Nadto obydwa pomienione Prawa, procz Osob

Osob prawem Rzymskim od następstwa oddalonych, iako to: Bękartow, Szalonych, Bannitow, wyłączaią ieszcze, karłow, niemych, i głuchych, lubo z prawego łoża pochodzących: Atoli tak okrutne rozrządzenie, przez reskrypta Monarchow bywa zwolnione. Jnne Praw tych szczególności, pod następuiącym tytułem wyłożą się. *(i)*

TYTUŁ XI.

O Sukcessyi między Małżonkami: O Posagu, Oprawie i Zapisach.

„ PRawo Dwunastu Tablic oddalało zupełnie Zony od substancyi po swych Małżonkach pozostałey: dopiero ią dla nich, ile uboższych, Justynian Cesarz zabeśpieczył, zwłaszcza gdy tę Mąż bez żadnego odumarł zapisu. Sukcessya pomieniona z czwartey części maiątkow wszelkich przepisana, z tą różnicą: że gdy Potomstwa nie było, nawet prawa Dziedzictwa do takowego spadku Zona nabierała: Gdy zaś Potomstwo pozostało, sam tylko Prawa Rz: o Sukces: Małżonk: *i t. d.*

(i) Zalaszowski lib: 3. t. 1. Art: 4. Jus Culm: Correct: lib: 3. t. IX. de Succession. Art: Pr: Magdeb: w Przemyślu: fol: 1. & sequ.

„ko użytek dożywotni, z takowey części do niey należał. Nawzaiem i Mąż „z posagu Zoninego w dawnieyszych Rzeczypospolitey czasach pewną część zyskiwał; ale podług reformy od pomienionego Cesarza uczynioney, wracał się on całkowicie do krewnych po kądzieli; nawet gdy Zona dzieci z Małżeństwa prawego zostawiała. (a)

„O Oprawie, Posagu, i Zapisach, iakie w Kraiu naszym między Małżonkami zachodzą, nic podobnego w Prawie Rzymskim nie czytamy. Sam nawet Posag na słowney tylko obietnicy fundował się; a gdy przed Kontraktem szlubnym oddawany bywał, składano go pod pieczęcią w ręku Wieszczkow. (b)„

Prawa Koronne o Sukcessyi Małżonkow, Zapisach, Posagu, Oprawie.

Podług zwyczaiow i Ustaw Koronnych ani Zona po Mężu, ani Mąż po Zonie nic prawem dziedzictwa nie zyskuie. Bo ieżeli Potomstwo z nich pozostaie, z mocy sukcessyi obydwie substancye należą Dziedzicom; ta nawet część, ktora w czasie pożycia Małżonkow na Matkę spada, obraca się w posag iey, i obszernieyszego rozrządzenia nią, iak samym posagiem nie ma prawa. Jeśli zaś Sukcessorow brakuie, Zonina Substancya do Krewnych iey bliższych, a Mężowska do Sukcessorow tegoż wraca się. Mogą sobie atoli Małżonkowie zapisać nawzaiem *usum fructum* albo Dożywocie Substancyi: a na ów czas prawa następstwa, nawet doyrzałego Potomstwa, do śmierci Oyca lub Matki tamuią się: iako o tym pod tytułem: o Dożywociach, obszerniey. Zwyczay także u nas niesie, że Mąż Zonie prostym długiem, pewną, tytułem darowizny zapisuie Summę; co się dziać nayczęściey zwykło, gdy Małżeństwo Sukcessora doczeka się; a kapitał takowy Zonie zapisany, idzie w Działach, za naturą Dobr Macierzystych. Przeciwnie Zona, nic z swego Posagu alienować, żadnych długow Mężowskich, nawet w obecności Przyiacioł lub Krewnych na tymże lokować nie może: a gdy to czyni, wolno iey, w czasie stanu wdowieńskiego od takowego Zapisu recessować się, iako pod władzą Męża zeznanego.

Maiąca Zona od Męża Zapis, nabiera do Substancyi tak onerowaney, niewątpliwego z sukcessorami prawa: Zawsze atoli takowa część na skupie iest, chyba żeby się Sukcessorowie dziedzictwa z niey zrzekli. Summa ta albo Zapis Zonin, inaczey, *Przywiankiem*, *Przypisem*, nazywa się. Biorący Mąż z Zoną posag po-

(a) Hein: lib: III. t. XIII. P. 4. de Successione Conjugum. Załasz: lib: III. Art: IV. fol: 229.
(b) Hein: lib: III. t. XVI. §. 828.

podług zawartych Jntercyz, albo przedślubnych Kontraktow; w ten czas, gdy go w pobliskich roboruie Aktach, czyni Zapis posagu Zoninego, w równey onemuż Summie na połowie Dóbr swych wszystkich, lub w szczególności części onychże. Warunek ten Posagu nazywa Prawo nasze Oprąwą, Reformą Posagu, *Reformatio dotis*. (c) Czyni się ta Posagu Oprawa, nawet gdy Mąż gotowizną Posagu nie bierze, ale tylko Dobra w Summie posażney puszczone mieć będzie, których własności potąd nie nabywa, pokąd albo Rodzice, albo ich Potomstwo po Mieczu, prawa dziedzictwa takowych Dóbr nie zrzekaią się: dla tego te arendować tylko lub zastawiać, a nie na wieczność zbywać Mężowi wolno.

Zona Posag od Rodzicow biorąca, czyni od reszty substancyi abrenuncyacyą; ale iako się iuż wyżey namieniło, nic iey ta nie szkodzi do czynienia sądownie *pro amelioratione Dotis*. Natura dóbr reformowanych, ta iest: że ginąć, czyli alienowane być przez Męża nie mogą, i nie maią, (d) ile gdy Zona do utraty Substancyi urzędownie, pisząc się *np.* na długi Mę-

(c) A. 1420. V. 1. fol: 73. t. Jn quibus. (d) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Siostrach.

Mężowskie, (luboby i ta, iak się wyżey rzekło, Jnskrypcya, prawności niemiała,) bynaymniey nie dopomaga: (e) Ztąd idzie że Dobra rzeczone ani długami obciążone, ani na wieczność przez Męża utracone być nie mogą. Dlatego gdyby interes wymagał przenieść takową Reformacyą z dóbr iednych na drugie, potrzeba do tego Zony konsensu, i iey Krewnych: inaczey ieśli za całą wartość będą przedane, zawsze Zona lub Dzieci iey, maią prawo do nich z *Oprawy* płynące. Jeśli zaś z wiedzą kupuiącego o tey Reformie zbywaią się, ten w wartości takowey substancyi, potrąca Posag na nich lokowany: A tak tylko tym sposobem wolno Mężowi nietylko przenieść Posagu ewikcyą, ale ią i w innym Woiewodztwie, a nawet Prowincyi na dobrach własnych zapisać: Co tak o Posagu, iako i o wszelkich ewikcyonalnych długach rozumie się. (f) Posag nie reformowany ginie w substancyi Mężowskiey, a Zona takowa lub Dzieci iey, powtórnie u Rodzicow lub swych Braci i Siostr upomnieć się go mogą. Wreszcie gdyby Bracia całą substancyą Rodzicielską, Siostr nie wyposażywszy stracili, Kredytoro-

(e) A. 1577. V. 2. fol: 948. t. O Przedaniu. (f) Rez: R. N. 1782. dnia 20. 7br: N. 385. i 27. 7br: N. 398.

torowie byliby zawsze obligowani do Posagu. *(g)* Gdy Mąż bierze Zonę bezposażną, a bezpotomnie z nią żyiąc umiera, Dożywocia iey nie zapisawszy; na ów czas ieśli iey przy Intercyzach lub po szlubie iaką zapisuie Summę, ta iey nadaie Prawo siedzenia w Dobrach potąd, pokąd od Sukcessorow spłaconą nie będzie: gdyby zaś ani Dożywocia, ani Zapisu nie miała, ustąpić ma z Dóbr Mężowskich, odebrawszy podług Praw dawnych za wieniec albo Wiano *pro Crinili* 30. grz: *(h)* Którą to summę dziś Przyiaciele podług substancyi Mężowskiey miarkuią: Zwyczay także u nas niesie, że Mąż Zonie nawet bezposażney zapisuie *Oprawę pewną*, tak iakby posażną była: a w ten czas nabywa Zona do tey Reformy podobnego prawa, iak gdyby równy Reformie w dom Mężowski przyniosła Wniosek. Trafia się nawet że Oprawa posagu będzie większa, niż Wniosek Zonin; a i w tym razie Sukcessorowie, takowey Reformy zaprzeczać nie mogą, bo iako prosty na dobrach Zapis, tak i Reforma Posagu, czyli onego beśpieczeństwo, czystym iest długiem: przeto ani pod konkurs nie podpa-

(g) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. o Siostrach. (h) A. 1505. V. 1. fol: 326. t. de Crinili.

pada, ani przez Dawność, czyli preskrypcyą chyba w lat 6. podług dawnieyszych Praw utracona być mogła: aleć natura takowego długu *pro inpraescriptibili* z okazyi Sukcessorow Herburtowskich deklarowana. *(i)* Pomimo tych Prawa i zwyczaiu opisow, wiedzieć z praktyki należy, że Zapisy Reformy, rzadko dziś używane. Pospoliciey, Mąż Zonie przed lub po szlubie umowioną zapisuie Summę: Za odebraniem Posagu nowy na Dobrach swych ewikcyi czyni Zapis: Czasem biorąc Posag, drugie tyle Zonie waruie.

Po śmierci Zony bezpotomney, i po wyszłym Dożywociu Mężowskim, Sukcessorowie iego posag Krewnym Zoninym wraz z Wyprawą wrocić obligowani; co się i o wszelkich Dobrach, ruchomościach, i wyprawie, w posagu wziętych lub przez sukcessyą na nią spadłych rozumie. Nawzaiem gdy Zona Męża przeżyie, a Dożywocie zapisane od Męża okaże, spokoyną iest do śmierci całych intrat Possesorką. Jeżeli zaś Dożywocia od Męża nie otrzymała, chociażby i potomstwa nie miała, potąd w Dobrach Oprawą Posagu i Przywiankiem onerowanych, siedzi, pokąd za drugiego Męża nie idzie; gdyż w tym razie Przywia-

V. 8. fol: 959. 1778. t. Przyśpieszenie.

wianek traci, a z Oprawy skupioną być może: dlatego dopoki takowe dobra posiada, ani ich na Dziedzictwo zbywać, ani rozgraniczać nie ma mocy. Nadto ma prawo Wdowa do cugow, i powozow, których za życia Męża używała, do remanentow wszelkich tak pieniężnych, iako i zbożowych, do dobytku: procz Sukien Mężowskich, sreber, koni, zbroi, *i t. d.* bo te na połowę nawet z Dziećmi niegdyś były dzielone: *(k)* dziś pospolicie samym Synom dostaią się. Macocha przecięż Dożywocia nie maiąca tym Prawem z Pasierbami gradby mogła: o czym obszernieysza ieszcze w następuiącym tytule będzie nauka.

Prawa Litewskie o Sukcessyi Małżonkow, Zapisach, Oprawie, Posagu.

Podług Praw Litewskich, w iednym tylko przypadku Małżonkowie, zwłaszcza bezpotomni, po sobie nawzaiem dziedziczą: a to na ów czas, gdy pobrawszy się, ani Mąż dóbr żadnych, ani Zona posagu nie miała, a w czasie przemysłem i pracą dorobili się substancyi: z takowych dorobkow dwie części Dzieciom, trzecia Zonie dostaią się, zwłaszcza gdy Dożywocia zapisanego nie będzie. Gdy Potomstwa nie masz, a ieden z Małżonkow takowych umiera, użytek z całey Sub-

(k) Zawadzki in Processu Jud: fol: 56. A. 1420. V. 1. fol: 72. t. de Uxore; a fol: 73. t. In quibus.

Substancyi do pozostałego należy: Po śmierci zaś oboyga, połowa krewnym po Mieczu, druga krewnym po kądzieli z takowych spadkow przypada. *(l)* Ustawa ta Prawa Litewskiego i w Koronie czasem iści się; nawet znayduią się w Działach Szlacheckich przykłady, że dorobne substancye zarowno między Potomstwo oboiey płci dzielone były; a to pomimo owey prawa reguły, że intraty zawsze do Męża należą: *Bona Uxoris, proventus Mariti*: podług którey, nawet dorobkowe Mężowskie substancye, większeby zawsze od Zoninych być powinny.

Namieniło się wyżey, że w Litwie naznaczenie Posagu, raczey od woli Rodzicow zależy, niż żeby miał być z pewney części Substancyi *np.* iak w Koronie, równey części Macierzystey, a czwartey Oyczystey przepisywany. Jakążkolwiek tedy Summę Rodzice Córce swoiey lub Bracia Siostrze na posag wyznaczą, tamci od Zięcia, ci od Szwagra wziąść powinni skrypt tegoż ręką i podpisami Pieczętarzow stwierdzony, iako on na trzeciey Dóbr swych nieruchomych części, Posag swey Zony w gotowiźnie wziąść miany, tudzież wyprawę, w złocie, srebrze, i kleynotach *sowito*, czyli w dwoynasob taxuiąc, inne zaś mobilia inaczey, *pa-*

N *ra-*

(l) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 21.

rapharnalia, albo ruchomości garderoby poiedyńczo ceniąc, zapisze i ubeśpieczy. Drugi zaś skrypt tenże Zięć lub Szwagier wydaie na to: iako tenże Zapis, czyli raczey Oprawę na pierwszych po ślubie Rokach, zezna i obwaruie: co i w skutku samym depełnić obowiązany. Gdyby atoli albo nie chciał, albo nie mogł zadość uczynić temu opisowi przed śmiercią, na ów czas Zona lub krewni iey przy świadectwie Pieczętarzow skryptu Mężowskiego, zaprzysiądz maią w Aktach rzetelność onegoż; a Sąd Wdowę w dobra reformowane wwiąże, czyli one nieodwłocznie iey podać każe. *(m)* Jeśli Zięcia, lub Szwagra dobr część trzecia nie wystarcza na Oprawę, tedy Rodzice lub Bracia za Summę posagową, kupują dobra i one Zięciom lub Szwagrom puszczaią. Tych będą mieli *usum fructum*, obydwa Małżonkowie za życia; a *in casu* bezdzietnego zeyścia, lub braku dożywocia, wrocą się do krewnych Zoninych. *(n)* Posag Zony, sposobem iako wyżey nie reformowany, ginie: i tylko bezdzietney Zonie 30. kop gr: Litewskich, za wienie Prawo naznacza; a zaś w przypadku przeżycia Męża, dochod z czwartey Substancyi części, ieśliby Zapis dożywocia nie znay-

(m) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 1. *(n)* Ibidem.

znaydował się, *(o)* ostrzega. Wdowa idąca za Mąż (nie prędzey iak po sześciu miesiącach od śmierci Męża pod utratą Oprawy) *(p)* powtornie Wiana zapisanego mieć nie może; owszem, (iak i w Prawie Koronnym dzieie się,) ona Mężowi zapisać obligowana. Gdy Dożywocia nie ma Wdowa pozostała, do połowy intrat Mężowskich z Sukcessorami do śmierci należy. *(q)* Gdyby zaś Wdowa za prostego stanu człowieka wydać się miała, traci swoy posag i Oprawę Mężowską, procz 10. kop gr: za każdego chłopa: a za każdą rolę pustą, do ktorey z Oprawy miała prawo, kop pięć. *(r)*

Względem Zapisow to szczególnieyszego w Prawie Litewskim czytamy: *(s)* Jż lubo Małżonkowie maią wolność na wzaiem zapisania sobie, pewney własności stoiących części: przecięż to się wyraźnie ostrzega, iż gdy Wdowa pozyska co Zapisem od Męża, a dożywocia nie ma; na ów czas części wspólney intrat od Dzieci lub Krewnych Męża pretendować nie może. A iako w prawie Koronnym tak i tu ostrzedz przychodzi, że gdy Dzieci z takowego, wspólne czynią-

 ce-

(o) Ibidem. Vide o tymże Art: 2. tegoż Roz: 5. *(p)* Stat: Lit: Roz: 5. Art: 13. *(q)* Roz: 5. Art: 10. 16. *(r)* Roz: 5. Art: 12. *(s)* Roz: 5. Art: 10. 16.

cego sobie Zapisy, pozostaną Małżeństwa, część Zonie odpisana, za naturą Posagu iść powinna.

Tu przychodzi wspomnieć o dyspozycyi Praw Mieyskich względem spadkow, które Małżonkowie po sobie nabywaią: Ustawy Prawa Magdeburskiego niosą, iż iak Mąż połowy substancyi Zoniney, tak Zona 4tey części Maiątkow Mężowskich przez samę Małżeńskie szluby nabywa własności. Prawo zaś Chełmińskie połowy pozostałego Mężowskiego maiątku, czyni Zonę Sukcessorką. A zatym i Szlachta w Miastach temiż Prawami rządzonych, szlubne zawieraiąc kontrakty, czy to Szlachcic będzie brał Mieszczankę, czy sami Szlachta szlubne zawierać będą kontrakty, w połowę lub 4tą część dobr w Mieście stoiących, nawzaiem wstępuią; wszakże ieśli grunta przez Męża lub Zonę przed szlubem posiadane, nie Mieyskiego Prawa, ale Dóbr Szlacheckich natury będą, takowe pod tę ustawę nie podpadaią: Ani wyrok Prawa tego do Dóbr ruchomych, ale tylko do samych stoiących ściągać się powinien. (t)

(t) Jus Culm: Corr: lib: 3. t. 10. C. XI.

TY-

TYTUŁ XII.

O Dożywociach.

„ Dożywocie między Małżonkami iest „ Zapis zobopolny, waruiący temu, „ który drugiego przeżyie *usum fructum:* „ albo intraty z Dóbr tak ruchomych, iako „ i nieruchomych. Dożywocie to albo bę„ dzie *ogólne*, czyli do całey Substancyi roz„ ciągaiące się; albo *szczególne*, czyli pe„ wną tylko dochodow część pozostałemu „ Małżonkowi waruiące. W pierwszym ra„ zie Oyciec lub Matka Dzieciom z Doży„ wocia, edukacyą, wikt, i odzienie przy„ stoyne winni; w drugim część docho„ dow od Dożywocia oddzielona, wła„ snością iest Potomstwa, a w latach „ doyrzałych takowa substancya wypu„ szczona im być powinna. Zapisow po„ dobnych Dożywocia Rzymianie mię„ dzy sobą nie znali: poźnieysza tylko „ Justyniana Ustawa uczy: że gdy Zo„ na z Dziećmi, szła do działu rowne„ go pozostałey Mężowskiey Substancyi, „ miała z prawa użytek do śmierci czę„ ści swoiey; co się działo na ów czas „ gdy dzieci więcey niż troie pozostało; „ A ieźli z dalszemi Sukcessorami dzieliła „ się, czwartą część dziedzictwem na„ bywała. (a)

O Dożywociach podług Praw Rzym:

N 3 W Pra-

(a) Heine: lib: III. t. XIII. §. IV.

Prawa Kr: o Dożywociach.

W Prawie obydwu Prowincyi Polskich, bardzo mało wyczytuiemy Ustaw, Dożywocia wzaiemne między Małżonkami gruntuiących i opisuiących; Owszem Statut Władysława, potępiaiąc wyraźnie Dożywocia Wdowieńskie, i one za szkodliwy zwyczay poczytuiąc, przy samym tylko posagu i oprawie onego, pozostałą Wdowę zabespiecza. (b) Atoli gdy Statuta Koronne poźnieysze osobną formę Zapisu Dożywocia przepisały; (c) a Litewski pokilkakrotnie wolność Małżonkom zapewnia; (d) nie można twierdzić aby tak interessuiąca familie Szlacheckie tranzakcya, prócz zwyczaiu, w samym prawie nie miała wsparcia. Same tylko prawności, tak w zeznaniu Dożywocia, iako i w obięciu lub utrzymaniu się przy nim, naywięcey na praktyce, preiudykatach, lub nauce Prawnikow zasadzaią się. Zawadzki naydokładniey warunki te wyszczególniać zdaie się, o których prawo po większey części zamilczał: (e) Zatym podług tegoż, i zwyczaiu podziśdzień w Kraiu przyiętego nauki, następuiących o Doży-

(b) V. 1. 1420. fol: 72. t. de Uxore. (c) A. 1523. V. 1. fol: 419. t. Inscriptio. V. 1. fol: 326. t. de Inscriptione. (d) Roz: 7. Art: 1. 2. 3. &c: i Roz: 5. Art: 10. (e) Zawadzki Process: Jud: fol: 55. & sequ: Zalasz: fol: 239. t. 2.

wociach trzymać się należy przepisow. 1. Wdowiec lub Wdowa maiący Zapis Dożywocia, ieżeli go w Aktach dóbr Dożywotnich znayduie, bierze zaraz po śmierci Małżonka urzędownie intromissyą: ieżeli zaś Dożywocie w obcym Grodzie lub Ziemstwie uczynione, przenieść go do Aktow dóbr dożywotnich należy, a to w przeciągu roku i niedziel 6. podług ogólnego o Zapisach warunku; (f) inaczey nie byłoby tytułu prawnego brać się do Jntromissyi: Tegoż czasu obowiązkiem Dożywotnika iest: spisać w obecności dwoch krewnych, Jnwentarz wszelkiey stoiącey i ruchomey substancyi, która pod Dożywocie przypada, i tenże w Aktach oblatować i zaprzysiądz, co Prawo Szlacheckie Pruskie,) którym Koronne Prowincyie co do sukcessyi rządzą się,) naydaley we 4. Miesiące dopełnić zaleca. Warunek ten względem Jnwentarza, tym skrupulatniey od Dożywotnika bezpotomnego zachowany być powinien, że po śmierci iego, dla Sukcessorow substancyą z pod Dożywocia obeymuiących, iedynym iest co do uszkodzenia, lub przymnożenia iey prawidłem. Do tego Osoba Dożywociem do-

(f) 1576. V. 2. fol: 932. t. O Pisarzu. i 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważno:

dobra trzymaiąca, tym samym iest ich Opiekunką, przeto też co i naturalnych lub zapisanych Opiekunow w wielu artykułach wiążą ią prawa. 2. Zapis Dożywocia czyni się przed Aktami publicznemi formą w Statucie opisaną: a to nawzaiem; gdyż zeznany *np.* Zonie od Męża na części lub całey substancyi, a temu od Zony na Posagu nie uczyniony, nicby nie znaczył. 3. Prawo Dożywocia, nietylko do dóbr stoiących mianych i mieć mogących, ale i do Summ pieniężnych, i ruchomości wszelkich rozciąga się, gdy iest nie ograniczone: tak dalece, że i nie wzmiankowane Summy pod nie podpadaią; chyba gdyby o żadnych Summach w Dożywociu nie było wzmianki, lub te wyraźnie z pod prawa Dożywocia wyięte były. Lubo zaś Zapis Dożywocia powszechnie na Dobrach mianych, i mieć mogących czyni się, te atoli Spadki, któreby za życia Małżonkow nie były *manu capta*, ale iuż po śmierci, z głowy Oycowskiey lub Matczyney na Dzieci lub Sukcessorow dalszych spadały, pod Zapis Dożywocia ogólny nie podpadaią. 4. Zona w Dożywociu siedząca, długi Mężowskie opłacać obligowana, albo od niego recess uczyni; gdy zaś ie spłaca, a bezpotomna iest, Sukcessorom swym prawa do upłaconych Summ nabywa. 5. Je-

Jeśli w Dożywociu klauzula iakowa, czyli kondycya, umieszczona iest, *np.* Jż potąd tylko Dożywocie Zonie służyć ma, pokąd Małżeństwa nie powtorzy: takowa klauzula nie dotrzymana, Dożywocie obala. 6. Gdy Zona procz Reformy Posagu, albo zapisu, otrzymuie od Męża Dożywocie; przy iednym zostaie, ile gdy bezpotomnie Mąż iey odumiera. Ale tak sprawiedliwy dla Sukcessorow warunek, rzadko dziś uiszcza się. 7. Dobra w Dożywociu będące iakieykolwiek natury, od ruiny i zniszczenia, a nawet od Zastawu i Arendy Prawnicy i Prawa zabespieczaią, *(ff)* tak dalece: że gdyby osoba dożywotnia widocznie marnotrawiła, dobra pustoszyła przez zaniedbaną reparacyą, lub Poddaństwa nie utrzymywała; nawet własne Dzieci, *abusum advitalitatis* Matce zadaćby mogły, i onę prawnie od Dożywocia oddalić. *(g)* 8. Pań Dożywotnich praw nie nadwątlaią Processa, na Dzieciach za długi otrzymane: bo Wdowy za te tylko, które przy obięciu Dożywocia na dobrach zastaią, do odpowiedzi obowiązane: Synowie zaś z wypuszczoney tylko substancyi, lub czasu swego z sched swych Kredytorom czynić maią zadosyć. *(h)* Nakoniec podług

(ff) Zawadzki in Proces: t. de Jnscrip: (g) Stat: Lit: Roz: 5. Art: 1. (h) Rez: R. N. 1778. N. 3. dnia 2. Styczn:

dług ustaw Praw Litewskich, niektore Woiewodztwa Ruskie wiążących, Wdowa sześciomiesięcznego nie wysiadaiąca Stolca, traci Wiano, a gdy tego nie ma opisanego, 12. Rubli groszy winy zapłaci. (*i*) Rygor atoli Prawa tego rzadko do Dożywocia rozciąga się. W Koronie nie masz podobnego na Wdowy opisu, a nawet kilkakrotnie powtorzonemi szlubami nie obalaią Zapisow raz sobie uczynionych, chyba gdyby ten w zapisie Dożywocia dołożony był warunek.

O Dożywociu na Dobrach Królewsk: de Jure Communicativo.

Nietylko zaś w Ziemskich, lecz i w Królewskich dobrach może mieć Zona Dożywocie: ale do tego albo osobnego Królewskiego potrzeba Przywileiu *Jus Communicativum* zwanego; albo wyraźnego dokładu w Przywileiu Mężowskim, iż do oboyga Małżonkow prawo Dożywocia rozciąga się. Dwa tylko gatunki Dóbr Królewskich z pod Dożywocia Kobiet prawa nasze wyłączaią, a te są: grodowe i pograniczne, (*k*) inaczey Ukrainne zwane; pod który tytuł Podolskie podciągane być nie miały, (*l*) ale poźniey i te za pograniczne deklarowano, (*m*) i razem dołożono, że Niewiasty więcey nad dwie Królewszczyzn i to nieobronnych, trzymać nie mogą w dożywociu. (*n*) Są atoli i dawnieysze i poźnieysze przykłady, iż ten ogólny Prawa rygor, nie był czasem zachowany, lubo nie bez częstych na Seymach zaskarżeń. (*o*) Ustawa ta nowegoby dziś potrzebowała warunku: bo Arenda Emfiteutyczna Starostw, z mocy praw następstwa, kilka takowych Królewszczyzn na iedną głowę kobiecą zlaćby mogła. Dobra także Lenne i wieczno-Emfiteutyczne, iako co do Sukcessyi, naturę dobr Ziemskich maiące, prawom dożywotnich Pań podpadaią, takdalece; że gdyby nawet w Zapisie Dożywocia wytknięte nie były, nie mogą być od Prawa tego ogólnego wyięte.

(*i*) Roz: 5. Art: 13. (*k*) A. 1635. V. 3. fol: 874. t. O Starostwach. (*l*) A. 1647. V. 4. fol: 130. t. Deklaracya. (*m*) A. 1662. V. 4. fol: 839. t. Dożywocie.

Rozwody i Separacye, rwą Zapisy Małżeńskie.

Powyższe Małżonkow prawa, służą im potąd na wzaiem, pokąd szlubne związki, i Kontrakty przez Intercyzy zawarte, lub z zwyczaiu onymże należące trwale od oboyga zachowuią się. Zrywaią się zaś albo zupełnie i na zawsze przez *Rozwod*, albo tylko doczesnie, przez *Separacyą*. Rozwod zaymuie rozłączenie od łoża i fortuny: Separacya tylko od łoża rozdziela, z wolnością

(*n*) Ibidem t. O Dożywociach, i t. O Zamkach. (*o*) V. Inwent: Zeglick: t. Dożywocia.

ścią zawsze wspólnego poiednania się: Nadto, w czasie trwaiącey Separacyi, korzysta Zona część dochodow umowioną; po śmierci zaś Męża, wstępuie w te wszystkie Prawa, które iey Mąż w czasie zgody przez Zapisy lub Dożywocie zabeśpieczył, a po zaszłey Separacyi urzędownie nie odwołał. Gdy Separacya nietylko co do łoża ale i co do dóbr zapada, nabiera prawa Zona, stawania w Sądzie i przed Aktami bez assystencyi Męża: byle to tylko ku uszkodzeniu trzeciego nie działo się. *(p)* Rozwódka przeciwnie, zaraz po Dekrecie, wszelkie swe Zeńskie traci prerogatywy.

Rozwodzi się Małżeństwo albo bezpotomne albo z Potomstwem. Jeśli bezpotomne, upadaią między niemi Zapisy wszelkie: a Mąż Zonie za wieniec Summę pewną, i drugą na wyżywienie *in alimenta*, zapewnia; Po śmierci zaś oboyga, Substancya na bliższych oboyga Krewnych przypada: Czasem ogółem pewną Summę Mąż Zonie płaci, która tym znacznieysza będzie, ieśli on, nie Zona Rozwodu była przyczyną. Gdy zaś między Małżeństwem potomnym Rozwod zapada, Zapisy tylko wzaiemne między niemi uchylaią się, z ostrzeżeniem do-

(p) Rez: R. N. R. 1778. N. 225. dnia 12. Aug:

żywotney dla Zony subsystencyi; a po śmierci oboyga Rodzicow, prawnym dostaie się potomkom. Rząd i Edukacya Dzieci idzie podług umow rozwodowych: Administracya zaś Dobr, w czasie ich małoletności, zawszeby należała bliższym Opiekunom. Nie można zaś generalney z Praw naszych wyczerpnąć reguły, ile w proporcyą Posagu Mąż Zonie Rozwódce za wiano lub na dalsze życie naznaczyć ma, gdyż to arbitralności Sędziow zostawiono. W Statucie Litewskim przepisano: aby gdy Mąż winnym się okaże, Zona przy Oprawie zostawała: a gdy ta Rozwodu da przyczynę, wniesienie i Oprawę traci. *(q)* W praktyce to ostatnich lat uważano, że zawsze Mąż nie Zona tracił na Rozwodzie.

Sąd Rozwody lub Separacye deklaruiący, iest Konsystorz każdey Dyecezyi, Metropolia, Nuncyatura, alboliteż Delegacya szczególna za osobnym Rzymskim reskryptem. *Forum* to sprawom rzeczonym i Statut Litewski *(r)* i Prawo Koronne *(s)* iak naysolenniey obostrza z warunkiem: iż Sąd pomieniony daley postąpić nie ma, nad decyzyą o to, czyli Małżeństwo ma być od szlubow swych

(q) Roz: 5. Art: 20. *(r)* Ibidem. *(s)* A. 1543. V. 1. fol: 580. P. Etiam.

swych wolne na zawsze deklarowane, lub do czasu separowane. Urzędy zaś Swieckie za położeniem na stole Dekretu Rozwodu lub Seperacyi, o prawach wzaiemnych między Małżonkami, co się substancyi lub Spadkow i Zapisow tycze, decyduią.

Przyczyny Rozwodow i Separacyi Prawo Kanoniczne obszernie wylicza: przeto tu o nich nie wspominamy, zwłaszcza że i Prawa nasze nic o tym nie uczą: Statut Litewski nakazuiąc, aby sprawy Rozwodowe w Sądzie Duchownym nabożeństwa Małżonkow, poznawane były, (t) zamilczał, któremu Sądowi należy sprawa, gdy Mąż z Zoną różnego są wyznania: dopiero Prawo traktatowe Roku 1775. (u) warowało tę dla Religii w Kraiu naszym panuiącey prerogatywę, aby rozwodowe sprawy gdy ieden z Małżonkow Katolik, w Konsystorzach Katolickich sądzone były.

(t) Roz: 5. Art: 20. (u) V. 8. fol: 61. N. 6.



CZĘŚĆ

CZĘŚĆ III.
O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II.
O PRAWIE DO RZECZY. (*)

TYTUŁ I.
O Kontraktach w ogólności.

„W Przeszłey Części podług założonego rzeczy porządku mowiło się o *Prawie na Rrzeczy*, bez względu na iakąkolwiek Osobę: teraz o Prawie do „rze- O Kontraktach w ogólności podług Pr: Rzyms:

(*) Podług porządku z Prawa Rzymskiego założonego, trzecia i czwarta tego Dzieła Część, iednakiby iak druga, *o Rzeczach*, tytuł mieć powinna: Ale dla iasności i łacnieyszego rzeczy wyszukania, tey o *Kontraktach*, następney o *Przestępstwach* i *Karach*, szczególne dały się napisy, wypływaiące z tego *Rzeczy* podziału, który się osobnemi oznacza Rozdziałami,

„ rzeczy *de Jure ad rem* mowić zostaie. „ Prawo to, daie moc Osobie na Osobę, „ ku uczynieniu lub daniu iakowey rze- „ czy, podług umow słownie, lub na „ pismie zawartych. Obowiązek ten ie- „ dnego względem drugiego Człowieka, „ nazywa się Obligacya, albo Oblig, *O-* „ *bligatio*: inaczey mus prawny. Oblig „ w tym rozumieniu wzięty, albo iest „ *Naturalny*: z światła rozumu i obo- „ wiązkow słuszności iednego względem „ drugiego płynący: albo *Cywilny*: w U- „ stawach tylko kraiowych początek bio- „ rący: albo *Wspólny*: czyli rownie na „ Prawie natury iako i Cywilnym grun- „ tuiący się. *Oblig Naturalny*: bez po- „ średnictwa wszelkiey umowy, *imme-* „ *diate*, obowięzuie: Oblig zaś Cywilny „ *mediatè*, albo pośrzedniczo wiąże mię, „ do dania lub uczynienia czego dru- „ giemu. W Obligu Cywilnym, zacho- „ dzi zawsze pewna czynność, czyli „ Tranzakcya, *factum*: a ta gdy będzie „ prawna, Oblig staie się umową, ugo- „ dą, kontraktem, *Conventio*, *Pactum*, „ *Contractus*. Gdy zaś o rzeczy niego- „ dziwe zawarta będzie: Przestępstwem, „ winą, *maleficium*, *delictum*, nazwie się. „ Obligacye prawne równie płyną z kon- „ traktow prawnych, iako i z przestępstw: „ a to nietylko osobistych, ale nawet Ro- „ dzicielskich lub Antecessorow naszych: o Prze-

„ o Przestępstwach poniżey a teraz o „ Kontraktach mowa będzie.

„ Umowa *Conventio* iest: zgodzenie „ się dwoch lub kilku osob o zapłace- „ nie, oddanie lub uczynienie iakowey „ rzeczy na czasie i mieyscu ugodzo- „ nym. Jeżeli ta umowa nie ma w pra- „ wie pewnego tytułu: zowie się *Pactum* „ Ugoda; Gdy zaś ma pewne przezwi- „ sko *np. Przedaży*, *Kupna*, nazywa się „ właściwie Kontraktem, *Contractus*. O- „ bydwa te umów ludzkich rodzaie, dzie- „ lić się ieszcze mogą, na umowy go- „ łosłowne *Pactum nudum*, i umowy so- „ lenne *Pactum legitimum*: solennie na „ pismie lub przy świadkach zawarte: „ ważność tych nad pierwsze, ile w pra- „ wie, znaczna iest. Nadto Kontrakt „ albo będzie Jmienny *Nominatus*: ma- „ iący właściwe w prawie nazwisko: *np.* „ *Mutuum* Pożyczka, *Locatio* Zastaw: *i t.d.* „ Albo *Innominatus* bezimienny, nie ma- „ iący pewnego tytułu, a na tych czterech „ ogólnych gruntuiący się wyrokach: „ Daię abyś dał, *Do ut des*: Daię abyś „ uczynił, *Do ut facias*: Czynię abyś „ dał, *Facio ut des*: Czynię abyś uczy- „ nił, *Facio ut facias*. Jnszy znowu Kon- „ trakt będzie istotny *Realis*, czyli właści- „ wie o rzeczy fizyczne zachodzący, i na „ tradycyi onychże zasadzaiący się; inszy „ *Verbalis* słowny: inszy pisany *Literalis*:

O „ in-

„ inny na samym zezwoleniu funduiący
„ się: Jnny prosty *Simplex*, żadney kon-
„ dycyi w sobie nie maiący: Jnny na-
„ koniec kondycyonalny, albo trefunko-
„ wy, którego obowiązki z przypadku
„ upadaią lub powiększaią się. Nadto
„ uważaią niektórzy w umowach Kon-
„ traktowych: nayprzod rzeczy *Jstotne*,
„ powtore *Solenne*, potrzecie *Naturalne*,
„ poczwarte *Przypadkowe*, (a) których
„ natura więcey z zwyczaiu, niż z pra-
„ wa opisow uważać się może.

„ Należałoby tu wszystkich tych Kon-
„ traktow, dać pewne wzory albo przykła-
„ dy: ale mowiąc o każdym z osobna,
„ razem i obowiązki ich wyłożą się, a wy-
„ szczególnienia takowe małoby do rze-
„ czy iasności dopomogły. Ostrzedz tu
„ tylko w powszechności należy, co
„ wszelkim Kontraktom szczególnym,
„ za istotną regułę służyć będzie, iż a-
„ by te prawnemi nazwać się mogły,
„ zawarte *nayprzod* być maią przez Oso-
„ by wolne, czyli *sui juris*; Osoba *wol-*
„ *na* w prawie iest Człowiek, podług
„ lat i prawa, o rzeczy własne i godzi-
„ we kontraktuiący: z tą różnicą, że
„ gdy o ruchomość Kontrakt zachodzi
„ aktualnie ią dzierżeć powinien: Je-
„ źli zaś rzeczy nieruchome drugiemu
„ od-

(a) Załaszowski P. 2. t. 2. de Contrac:

„ odpisuie, zastawia, daruie; może nie-
„ mi czasem rozorządzić, lubo ich
„ ieszcze nie posiada. *Powtóre* każdy
„ Kontrakt dobrą wiarą, *bona fide*: czy-
„ nić się ma. Przez *dobrą wiarę* w Kon-
„ traktach rozumie się przeświadczenie
„ i pewność, iż to co przedaię, daruię
„ lub nabywam, albo przez sukcessyą
„ posiadam, iest moią prawną własno-
„ ścią. Zatym, iako w dzierżeniu rze-
„ czy cudzey, przez sukcessyą dobrą wia-
„ rą nabytey, tak i przez Kontrakt *np.*
„ kupna posiadaney, w ten czas dopiero
„ *malæ fidei* Possessor uważać się ma gdy
„ mu z boku nabytek nieprawny zarzu-
„ con będzie. *Nakoniec* do ważności Kon-
„ traktow, i nabycia lub zbycia prawne-
„ go rzeczy, potrzebny iest tytuł spra-
„ wiedliwy, *Justus titulus*: a taki iest *np.*
„ Kontrakt kupna, lub Dziedzictwo. Zatym
„ ani Złodziey, ani Rozboynik, przez
„ naydłuższą wydartey rzeczy possessyą
„ czyli *Dawność*, prawa do rzeczy nie na-
„ bywaią: i nietylko do powrotu iey ale
„ i do nadgrodzenia użytkow całkowitych
„ obowiązani. A więc i Marnotrawca,
„ zwłaszcza potomny, gdyby naysolen-
„ nieyszym sposobem uszkadzał Sukces-
„ sorow, Kontrakty iego mogłyby być
„ obalone. (b) „

O 2 Kon-

(b) Hein: lib: III. t. XIV. de Obligationibus.

Prawa Koronne o Kontraktach w ogólności.

Kontrakty w Prawie naszym w powszechności uważane, dwoiako dzielą się: na *publiczne* i *szczególne*. *Publiczne* nazywamy te, które formułą w Prawie opisaną zawarte i w Aktach publicznych zeznane są: *Szczególne* czyli prywatne, albo tylko na umowie funduią się, albo li też zwyczaiową lub upodobaną formą spisuią się, ani do ważności swey zeznania w Aktach nie potrzebuią. *Pierwsze* w przedaży, Arendzie, Zastawie *i t. d.* Dóbr, Placow, Domow zażyte być muszą: *Drugie*, umowy między Panem i Sługą, między Panem i Rzemieślnikiem, gruntuią. Wszakże i Kontrakt szczególny publicznym stanie się, gdy za zgodą obydwoch Stron, lub z woli iednego Kontrahenta do Aktow publicznych podany będzie. Wolno albowiem w Prawie naszym wszelkie Pisma *aktykować* lub *roborować*: pierwszy wyraz znaczy wciągnienie w Akta podanego pisma, drugi oznacza tylko zaświadczenie Kancellaryi na tymże zeznane pismie, iako skrypt ów, w Aktach był prezentowany, i przyznany. Skrypt takowy odbiera nazad Właściciel lub iego Plenipotent: Roboracya zaś iego, podług przepisaney formy, w Aktach zapisuie się.

Kontrakty iakiegokolwiek imienia *Publiczne*, inaczey u nas *Jnskrypcye*, *Zapisy*, *Tranzakcye* zwane, zwłaszcza, gdy idzie

idzie o rzecz wieczystą czyli dobra stoiące, aby swóy niewzruszony miały walor, czynione 1. albo zeznawane być powinny przed Aktami wieczystemi, własnemi i formułą w Prawie opisaną, lub przez Zeznaiącego ułożoną: a to albo osobiście, czyli przez Osoby kontraktuiące: albo przez specyalnych tychże Plenipotentow: gdzie zaś Strony osobiście czynić Kontrakty obligowane, a gdzie przez Plenipotentow, niżey pokaże się. *Akta wieczyste* rozumieią się: Akta Ziemskie i Grodzkie: a nawet Metryki oboyga Narodow i Trybunalskie: pierwsze prawo Roku 1550. i Rezolucya Rady Nieustaiącey. 1781. *(c)* drugie, prawo Roku 1578. *(d)* za wieczyste deklaruią. Dawniey i w Magdeburyach zeznania Szlachcie, osobliwie w Litwie, czynić można było: ale ta wolność Prawem poźnieyszym uchylona; o czym obszerniey pod tytułem o Sądach: *Akta własne* są Akta tey Ziemi lub Powiatu, gdzie dobra, o które się czyni Kontrakt, w swey całości lub znaczniey-szey leżą części. Ocala się atoli ważność Kontraktu lub iakowego Zapisu, przez przeniesienie onego z Aktow ob- cych

(c) V. 2. fol: 597. §. 19. Zapobiegaiąc. *(d)* V. 2. fol: 968. t. O Zapisiech.

cych w roku iednym i niedziel 6. do własnego Ziemstwa lub Grodu. 2. Urzędnik przyimuiący Tranzakcye, Possesyonat i (e) przysięgły być powinien: mieć ma oko na lata, i rozsądek zdrowy zeznaiącey Osoby: a zeznania wszelkie, nie gdzie indziey tylko w mieyscu Kancellaryi (chyba gdyby za reskryptem Królewskim do Osoby chorey zanieść Akta odebrał rozkaz) w Protokule, nie na kartach osobnych przyimować powinien. Bespieczeństwo Aktow wszelkich, tyłokrotne Prawa iak naysolenniey ostrzegaią; w szczególności zaś gdyby komu zwłaszcza Pisarzowi, Regentowi, lub Susceptantowi fabrykacya dowiedziona była, lub przyięcie fałszywey Tranzakcyi okazało się, takowy głowę traci, a Strona na którey rzecz fabrykacya okazała się, w sprawie upadał: (f) dziś ten rygor prawem R. 1768. umiarkowany, iako się pokaże *w Części V. tyt: iwszym.* 3. Kontrakty wszelkie, zawieraią się pod zakładem *sub vadio:* albo ogólnym, Summie, o którą Kontrakt wyrownywaiącym; albo szczególnym i osobnym do każdey Kontraktu kategoryi: Generalna atoli niesie praktyka, że Kontrakt o Dziedzictwo, *sub damnis terrestribus:* o Summy

(e) V. 7. A. 1768. fol: 709. P. Zapobiegaiąc. (f) A. 1726. V. 6. fol: 418. t. Trybunał: P. 72. Akta.

my zaś, rzeczy Zastaw, *sub vadio similis Summæ* czyni się. 4. Wszełki Kontrakt, tak iako i każdy Zapis, Tranzakcyą, Polskim lub łacińskim ięzykiem, zeznać wolno; (g) Jasność zaś opisow Kontraktowych nayistotnieyszym onych iest warunkiem. 5. Kontrakt lub Zapis iakikolwiek, nie tylko wiąże Osobę zeznaiącą, *Personam recognoscentem:* ale i Sukcessorow iey: podług znaiomey Prawa reguły: *Succedens in bona: succedit in onera.* 6. Tranzakcye na zdradę czynione *np.* gdy Kontraktuiący przeładowawszy długami Substancyą, czyni oney rezygnacyą, aby Kredytorow uszkodził, ile po ogłoszonym Konkursie, nic nie ważą. (h) 7. Jeżeli oryginał Tranzakcyi gotowy Strona do Aktow podaie, wraca się ten przez Akta: ieżeli zaś tego nie pretenduie, zostaie przy Aktach; Extrakt zaś albo kopia Tranzakcyi, tak Zeznaiącemu iako i każdemu obcemu wolna iest do wyięcia. 8. Tracą moc swoią Kontrakty wszełkie: dawnością czasu, *Præscriptione:* ieżeli w trzy lata i trzy Miesiące uskutecznione nie są: także przez przeciwną Tranzakcyą, Cessyą, Transfuzyą, Rezygnacyą: atoli Zapisy

(g) A. 1543. V. 1. fol: 382. §. Ut Autem. (h) V. 2. A. 1588. fol: 1219. t. O Ważności.

pisy wieczyste, wiązać będą dobr Possesora nowego. (i) 9. Kontrakty ręczne *Manuales*, albo Membrany zwane, o dobr alienacye na wieczność zachodzące, uchylone. (k) Zawarte atoli w Wołyńskim i Bracławskim Woiewodztwach przed tym zakazem, za ważne uznane, ieśli w czasie Roku iednego i sześciu niedziel zaoblatowane zostały.

Prawa Litewskie o Kontraktach w ogólności.

Litewskich Praw opis, tę ogólną względem wszelkich Zapisow i Kontraktow wieczystych kładzie naukę: 1. Jż one na Rokach Ziemskich czynione być maią: a w zachodzącey trudności i przed Grodzkim Urzędem zeznane, ważne są: byle tylko w czasie dwoch Sądowych kadencyi do Ziemstwa przeniesione były, a to pod nieważnością Zapisu. W czasie atoli woyny lub powietrza, czas ten przeniesienia, dopiero po woynie lub skończonym pomorku rachuie się. (l) 2. Osoba Kontrakt lub Zapis czyniąca, zeznaie swą Tranzakcyą w obecności trzech lub czterech Szlachty wiary godnych Possessyonatow: ktorzy ią wraz z nim podpisawszy i pieczęcią stwierdziwszy, dadzą iey walor zupełny i autentyczność, byle tylko w czasie Prawem opi-

(i) Zawadzki t. 1. de Obligat: (k) A. 1620. V. 3. fol: 378. t. Membrany. (l) Roz: 7. Art: 2. 3.

sanym do Aktow Ziemskich przeniesiona została, czy to od czyniącego Tranzakcyą, czyli od tego co z niey zyskuie. (m) 3. Zapisy wszelkie bez woli Panow przez Poddanego uczynione, nie ważne są. (n) 4. Kontrakt lub Zapis dwoisty o iedne Dobra, gdy zaydzie, poźnieyszy moc swoią traci, a pierwszego trzymać się należy. (o)

Cokolwiek tu o Kontraktach namieniło się, służy tylko tym, ktore o dobrach nie ruchomych, iako to: Przedaży, Arendzie, Zastawie ich *i t. d.* traktuią: ani to Kontraktow szczególnych, iakie są *np.* między Rzemieślnikiem, i Rzemiosła potrzebuiącym, w niczym nie tycze się. Przecięż i te maią swoie pewne opisy: Tak świeża Ustaw poźnieyszych uchwała niesie, aby gdy są dane na pismie, na papierze stęplowanym pisane były: A ieźli o rzecz handlu tyczącą się zawarte, *np.* o Arendę lasu na potaż, wyprowadzenie Klepki, Balow, *i t.d.* Sprawy z tąd wypływaiące w Kommissyach Skarbowych sądzić się powinny. (p) Jeźli zaś Kontrakt będzie gołosłownie zawarty, lubo żadney w Prawie mocy nie ma, przecięż zawsze *bonæ fidei*

(m) Roz: 7. Art: 1. (n) Roz: 7. Art: 8. (o) Ibidem Art: 5. (p) V. 8. A. 1775. t. Jakie: fol: 110.

dei Kontrahenta do satysfakcyi obowięzuie. (q) Pisany Kontrakt, procz mieysca i czasu daty, wymienia: kto, z kim, o co kontraktuie: na iaki czas rzecz skontraktowana wystawiona być ma: za iaką kwotę i z iaką pomocą Rzemieślnik dzieło swoie wystawić, Komornik ile płacić, i iak z domem cudzym obchodzić się, Sługa do iakich obowiązkow poczuwać się ma, Pan iaką mu zapłatę czyli *salarium* przyobiecuie. *i t. d.* Waruią sobie także Strony zakład, w przypadku nie dotrzymania umowionych Kontraktu punktow: a dla lepszey umów swych wagi, *forum* pobliższe lub ciągło agituiącą się Juryzdykcyą, odstępuiąc od przyzwoitego Sądu, zapisuią.

TYTUŁ II.

O Kontraktach w szczególności: a nayprzód o Realnych.

„NAmieniło się wyżey, iż Kontrakt „każdy albo *Imienny* iest, albo „*Bezimienny*. Bezimiennym służą, „przy końcu pierwszego tytułu wy- „tknię-

(q) V. 2. A. 1576. fol: 947. t. O Kontrakcie.

„tknętę reguły: o Jmiennych tu obszer„nieysza mowa będzie: a tych cztery „Prawo Powszechne liczy: *Mutuum* Za„miana: *Commodatum* Pożyczka: *De„positum* Skład albo Depozyt: *Pignus* „Zastaw. Kontrakty te, właściwie, Rze„czowne, albo *Reales* nazywaią się: Jn„ne zaś o których nauka w następuią„cym tytule, Słownych albo ugodnych, „*Verbales vel Consensuales Contractus* „maią nazwisko. Rożnica atoli ta, w „samym tylko Prawie Rzymskim uwa„ża się: u nas zaś tak tych, iako i tam„tych warunki zależą koniecznie na *Rze„czy*, o którą Kontrakt zachodzi, i na „ugodzie dobrowolney: a gdy o Rzecz „nieruchomą idzie, ugoda na piśmie „wyrażona być powinna, iako o tym „iuż obszerniey namieniło się.

§. *I. Zamiana.*

„Zamiana iest kontrakt, którym „rzecz własna, zlewa się na drugiego „z obowiązkiem dania podobney w tym„że rodzaiu, wadze, lub liczbie, i prze„laniem zupełnego i wzaiemnego wła„sności rzeczy zamienioney, między „Właścicielami prawa: takim Kontra„ktem złoto za srebro: ziarno za mąkę „*i t. d.* zamienia się. A tak gdy podług „natury tego Kontraktu, nie iuż na czas, ale

„ ale na zawsze alienacya rzeczy zachodzi, owszem bez obecności iey, Kontrakt ten ostać by się nie mógł; więc „ ten go tylko zawrzeć może, któremu „ własność rzeczy służy: I rzeczy przez „ Kontrakt ten nieprawnie alienowane, „ chybaby dawnością nabyte być mogły.

Prawa Kraiowe, *Zamianę* rzeczy za rzecz *np.* Wsi za Wieś: wołu za wołu *i t. d.* nazywaią *Permutationem*, *Commutationem.* W Zamianie rzeczy ruchomych żadna Prawa solenność nie zachodzi, procz *dobrey wiary* między kontraktuiącemi: przeto, produkt kraiowy za towar zagraniczny dany, koń za konia, zboże za trunek odmienione przez Właścicielow, kończą kontrakt Zamiany, ieśli żadna wymowka, czyli ostrzeżenie *np.* względem kalectwa konia, zepsucia iawnego towaru lub zboża, nie nastąpiło. Zwyczay atoli niesie, że nawet gdy z dobrą wiarą, zamiana towaru za produkt zaszła, może być towar byle od sztuki nie oderznięty, kupcowi tegoż dnia oddany; Tym bardziey koń, gdyby się w nim wada w kilka dni okazała, a od Właściciela utaiona była, oddany być może, za świadectwem iako kalectwo, zastarzałe nie świeżo nabyte. Zamiana rzeczy nieruchomych, iako to dóbr za dobra, placu za plac, dziać się powinna przed Aktami publicznemi, formułą w Statutach opisaną; gdzie nietylko zamiana dóbr ostrzega się, ale i zlewek dziedzictwa praw czyni się: *(a)* A takowy Kontrakt teyże mocy i wagi iest, iak gdyby dobra zamienione, sprzedane były nayuroczyściey, tak dalece: że ani prawem Pokrewieństwa *Jure retractûs* odzyskane: ani Kontrakt takowy, z zwykłą zawarty prawnością od iednego z Kontrahentow, lub onegoż Sukcessorow obalony być nie może: *(b)* co naygruntowniey poźnieysze Prawo Roku 1768. o niewzruszeniu dobrowolnych Tranzakcyi, pod karą 1000. grzywien i 12. niedziel wieży stwierdziło: a wyrok Rady Nieustaiącey tłómacząc prawo rzeczone, deklarował: że i wspomnione *Jus retractus*, tym świeższym uchylone zostało. *(c)*

§. II. *Pożyczka i Długi.*

„ Pożyczka *Commodatum*: iest Kontrakt, którym użycia pewney rzeczy „ dozwalamy drugiemu, z obowiązkiem „ powrocenia iey w czasie umowionym. „ Zatym te tylko rzeczy pożyczaią się, „ które przez ich uzycie zupełnie nie giną: „ po-

(a) A. 1523. V. 1. fol: 418. t. Inscriptio. *(b)* Zawadzki fol: 26. *(c)* V. 7. fol: 707. t. Złączenie P. A gdy. Rez: R. N. 1777. 8. Apr: N. 103. i 1779. N. 88. 12. Mar.

„ powtóre: Rzeczy pożyczoney, użytek
„ tylko nie własność na drugiego zlewa
„ się: potrzecie: Gdy w pożyczce, rzeczy
„ własność nie utraca się, przeto na ter-
„ minie do Właściciela powracać powinna:
„ poczwarte: Rzecz pożyczona nadaie Po-
„ życzaiącemu tytuł Wierzyciela, albo
„ Kredytora: ten zaś który z pożyczki ko-
„ rzysta, Dłużnikiem, albo Jstcem na-
„ zywa się: sama zaś rzecz, pokąd
„ Właścicielowi powrocona nie będzie,
„ ma imie długu *Debitum.* Nakoniec
„ gdy tenże dług trzecia, między dwo-
„ ma kontraktuiącemi zaręcza Stronami,
„ Poręcznikiem, Kautorem, albo Rę-
„ koymią zwana bywa.„

W Prawie naszym, pożyczka *Mutuum,* albo *simplex Debitum* nazywa się: Pożyczenie rzeczy ruchomych albo dzieie się *dobrą wiarą,* bez żadnego kartowego świadectwa; albo czyni się warunek rzeczy pożyczoney na pismie. Jeśli Summa mnieyszey wagi pożyczona, daie się karta ręczna na papierze stęplowanym: ieśli zaś o Summę większą rzecz idzie, zapisuie się dług na dobrach, albo pewnych, albo generalnie na wszystkich. Zapis ten dzieie się w Aktach, formą Statutu, z warunkiem zakładu; karta zaś ręczna roborować się dla pewności Kredytora zwykła. Co się wyżey o dóbr Zamianie, toż i o pożyczeniu rzeczy ruchomych lub pieniędzy, rozumie: iż ten tylko pożycza prawnie, kto ma własność rzeczy, z którey odpowiedzieć obligowany. Nadto, Prawa dawnieysze o pożyczoney rzeczy uczą. 1. Jż gdyby kto wpierał dług w drugiego, a dowieść go nie mógł; przeczący długu poprzysiądz ma prawo, iako nie pożyczał. 2. Pożyczone pieniądze Małoletniemu lub w grze utracone, odzyskane urzędownie być nie mogą. Naypoźnieysze o tym R. 1776. prawo, Rada Nieustaiąca tak obiaśniła: że długi Małoletnich pod władzą będących, ani Rodzicow, ani tychże do satysfakcyi nie obowiązuią: Jeźli zaś *in competentia annorum* zaciągnione będą, w ten czas dopiero na dobrach poszukiwane być mogą, gdy Małoletni do ich prawnego przyiddą dzierżenia. *(d)* 3. Gdy Kredytor Summy nie płaci, a Dłużnik o nią sądownie dopomina się na terminie, Urząd po zapadłym processie, nie w inne dobra iak w podane na ewikcyą bezodwłocznie wwiązać go ma, a to w summie i Prowizyi. Co się zaś tycze *vadii* albo rękoymi, ta zazwyczay bywa odsądzona, gdyż dobra długow bespieczeństwo okazały. Zachodziły kwestye po Juryzdykcyach, czyli Sąd, dobra onerowane, w długu tylko lub

(d) Roz: R: N. 1778. N. 275. dnia 1. 7br.

lub w samey prowizyi, czyli razem w kapitale z prowizyą puszczać albo tradować powinien. Rozwiązało tę wątpliwość Prawo Roku 1778. *(e)* deklaruiąc: *że* i w procencie, i na wybior summy iść ma tradycya. 4. Długi, na ktore Zona wraz z Mężem piszą się, Posag iey w połowie obciążaią, lubo iuż wyżey namieniło się, że gdy po śmierci Męża, Zona takowe swe Jnskrypcye zamanifestuie, lub od substancyi Mężowskiey inonerowaney recessuie się, ewikcya na Posagu iey upada. 5. Dług pewnego nie maiący terminu, każdego czasu prawnie może być poszukiwany. 6. Gdy dług grodownie zaciągniony, kwit z niego rownie urzędowy daie się, gdyż ręczny mało na takowe ważyłby Summy. Podobnyż kwit odbiera dłużnik, gdy dług za Processem zaspokaia. 7. W przypadku redukcyi pieniędzy, gdy summa pożyczona nie iest dobrze opisana w iakich sztukach płacona być ma, ewaluacya ma być uczyniona podług kursu przyiętego w czasie Summy pożyczoney; a Prawnicy w tym razie większy wzgląd na wypłacaiącego dług, niż na odbieraiącego kapitał mieć radzą. 8. Długi wszelkie Kupcom za towary należące, i Re-

(e) V. 8. fol; 948. t. Warunek.

i Regestrami sklepowemi dowiedzione, rowny w sądzie wzgląd mieć powinny iak gdyby kartą ręczną zabespieczone pokazały się. *(f)* 9. Wierzyciel, przewodzący z długu na dobrach Dłużnika proces oczywisty, lub tamże *per potioritatem* lokowany, także i Zastawnik, kalkulować się, przy expiracyi possessyi nie powinien, ale tez i żadnych pretensyi o nie dobior czynić na wzaiem nie może: trzymaiący tylko dobra w długu z processu *in contumaciam*, albo Zaocznego, kalkulować się obowiązani. *(g)* Nakoniec iako dobra bezprawnie nabyte, tak i Summy zaciągnione, chyba przez lat 50. spokoynie posiadane, żadney wraz z prowizyą nie podpadaią dawności. Samo tylko zboże pożyczone, w ciągu lat 4. przepomnione, preskrypcyą podług praw dawnieyszych utraca się. *(h)* Statut Litewski zgodny w tey mierze we wszystkich prawa Koronnego opisach: *(i)* w szczególności zaś uczy, aby nikt bez karty albo cerografu 10. kop gr: Szlachcicowi nie pożyczał: *(k)* tudzież, że długi na dobrach zapisane, a po sprze-

P da-

(f) A. 1540. V. 1. fol: 558. t. de Repetit: 1768. V. 7. fol: 669. t. Obiaśnienie. *(g)* V. 6. 1726. fol: 437. N. 94. i 1776. V. 8. fol: 883. t. Warunek. *(h)* V. 1. 1347. fol: 21. t. de Praescript: *(i)* Roz: 7. Art: 12. *(k)* Roz: 7. Art: 26.

daży ich w trzy lata nie dochodzone, wolne są od ewikcyi: i tylko na Jstcu, czyli pierwszym Dłużniku poszukiwane być maią. (l) Zaś w Prawie Koronnym, gdy raz dług na dobra zaciągniony iest, potąd w mocy swey zostaie, pokąd albo uspokoiony, albo przeniesiony nie iest: a Kredytor nie Jstca, ale dóbr patrzyć obowiązany.

A że z okazyi odpadłych od Rzeczypospolitey Prowincyi zachodziły trudności, czyli Wierzyciel maiący urzędowną na wszystkich dobrach ewikcyą, niegdyś w Zakordonowanym Grodzie zapisaną, może Jstca na dobrach w Polszcze pozostałych patrzyć? Zapytana o to Rada Nieustaiąca, odpowiedziała: że go może processować w Polszcze, ieźli w Kordonie Sprawy nie rozpoczynał: (m) Zapisana zaś na pewnych dobrach ewikcya, chyba *in Potioritate*, do dalszych dóbr dałaby Prawo Wierzycielowi. (n)

Konkurs albo Potioritas. Przeładowane nad wartość wewnętrzną długami dobra, czy to przez aktualnych Possessorow, czy przez Antecessorow ich, podpadaią Konkursowi, albo *Potioritatis hastæ*. Właściciel takowych dóbr

(l) Ibidem Art: 10. (m) Rez: R. N. 1781. N. 59. dnia 23. Jan. (n) Rez: R, N. 1781. N. 197. 13. 9bris.

dóbr czyni od nich prosty urzędowy reces, a taką *Potioritatem* nazywaią Prawnicy Recessową, *Recessuatam:* co się w ten czas właściwie dzieie, gdy ieszcze massa długow, nie dorownała wartości substancyi, ale przez Dziedzica gotowizną oswobodzona być nie może. Gdy zaś długi przenoszą wartość substancyi, czyni Właściciel iey abiuratę przy urzędownym recessie; a to będzie *Potioritas abjurata*. Tak pierwsza iako i druga, równie do stoiących iako i ruchomych dóbr, a nawet do Starostw i pensyi w Skarbie Rzeczypospolitey mianych rozciąga się: ani można podnieść Konkursu na dobra w iednym Woiewodztwie miane, ochraniaiąc drugie w innym leżące; Bo bieśpieczeństwo każdego długu potąd tylko do dóbr podanych w ewikcyą rozciąga się, pokąd z tych Wierzyciel może mieć swoią satysfakcyą: a gdy te poźnieyszemi długami przeładowane zostaną, na cały maiątek Dłużnika ewikcya rozciąga się: Dlatego też piszący ewikcyą na dobrach, wszystkie nayprzod, a potym iedne w szczególności wymienia. *Forum* przyzwoite na sprawy Konkursowe, Sąd Trybunalski, prawa dawnieyse przepisały. (o) A że Prawo

(o) A. 1588. V. 2. fol: 1219. t. O Ważn: Zapis: i A. 1676. V. 5. fol: 357. t. Trybunał.

wo Roku 1768. zadney Sprawy Ziemskiey, lub uczynkowey Grodzkiey Trybunałom *ex cruda citatione* poznawać, pod karą 500. grz: *in provocantem*, a 1000. grz; *in evocantem extra Provinciam* nie dozwala; (p) Deklarowały Rezolucye Radne, że w tym Konkursie, gdzie rzecz idzie o dobra w iednym Woiewództwie leżące, Sprawa nayprzod należy Ziemstwu: (q) Gdy zaś na dobra w kilku Woiewodztwach Konkurs podnosi się, Sprawy takowe rozpoznaniu Trybunałow zostawione. (r) Wszakże Sąd ten, w żadnym przypadku w taxę dóbr wdawać się nie może: ale do pierwszey Jnstancyi po likwidacyą, czyli udeterminowanie lokacyi Kredytorow odesłać całą Sprawę powinien: (s) a Urząd takowy, nie więcey, iak Złł: 3. od tysiąca iednego wyciągać może. Regułę generalną o kollokacyi Kredytorow, na Dobrach konkursowych, naydokładniey Prawo Roku 1588. (t) opisało: nakazuiąc: aby podług ogólnego prawa wyroku, ten był: *Potior jurê, qui prior tempore.* Pierwszość więc daty długu, pier-

(p) V. 7. fol: 702. t. Złączenie: P. Obserwuiąc,
(q) Rez: R. N. 1781. N. 239. dnia 14. Xbris.
(r) Rez: R. N. 1777. N. 231. dnia 24. Jun:
(s) V. 6. 1726. fol: 422. t. Trybunał N. 19.
(t) V. 2. fol: 1219. t. O Ważn:

wsze iednemu nad drugim Wierzycielowi daie prawo. Nadto ieszcze natura długow uważana być powinna: I tak do pierwszey należą klassy Zapisy Grodowe na dobrach, w których rzędzie nietylko długi rękodayne, ale i Jnskrypcye, *de nullo dato & accepto np.* Zonie Zapis, uczyniony, Oblig i Wyderkaffy *in piâ legata*, mieszczą się. *Powtóre:* idą przezyski albo *perlucra* sądowe: *potrzecie* prowizye: *poczwarte* karty ręczne nie roborowane, iako i same Wexle. (u) Chwalebny także zwyczay niesie, że *deservita merces*, Dworskich ludzi służących, Rzemieślnicze długi, w pierwszey klassie Kredytorow umieszczone bywaią. Zatym podług tego kollokowania długow porządku, trafić się może, że gdy *np.* substancya będzie taxowana pięćkroć sto tysięcy; a na tey długow Zapisowych okaże się trzykróć sto tysięcy: Adiudykatow, *deservitæ mercedis*, i prowizyi, dwakróć sto tysięcy; Ręczne Zapisy, chociażby równey albo wyższey nad Grodowe były daty, z Regestru kollokacyi spadaią: i tylko takowym Wierzycielom zabeśpiecza się droga, iść *ad substantiam ubivis reperibilèm:* to iest: maią prawo Kredytorowie, do maiątkow

(u) V. 8. 1775. fol: 191. t. Ustanow: §. 5.

Dłużnika nabyć się mogących, lub przez Sukcessyą nań spadaiących, lub nakoniec, do spłacenia kollokowanych przez konkurs Kredytorow. Wszakże gdy umieszczeni w tabelli *Potioritatis* Kredytorowie, wypuszczaią Dłużnikowi dobra z pod tenuty, wybrawszy swoią należytość, zostaie tym co spadli, iak mówią z tabelli, długow, lub się do komparycyi nie pisali, prawna droga poszukiwania całkiem summ przez się kredytowanych. A lubo prawo rzeczone Roku 1588. przepisało, iakiey natury długi, pierwszość w kollokacyi mieć powinny, przecięż gdyby się trafiło, iżby kto i za ręcznym skryptem, dobra poźniey pod konkurs podane, w summie sądownie przewidzioney, od lat trzech posiadał, rugowanym być z nich, do czasu zupełney satysfakcyi nie może. *(w)* Ze nakoniec kollokacyą Kredytorow, taxa dobr *in potioritatem* podanych poprzedza; a procent prawem przepisany od tychże wartości, iest dla Dziedzica pewną regułą, ile Kredytor iego wybrał i ile mu dłużen pozostaie; dla tego prawa poźnieysze, Possessorow *per potioritates* na dobrach lokowanych, od kalkulacyi uwalniaią. *(x)* Nad to wszystko, co

(w) 1588. fol: 1219. V. 2. t. O Ważn: *(x)* V. 8. 1776. fol: 883. t. Warunek.

co się tu o Konkursie mowiło, wiedzieć ieszcze należy, 1. że nietylko Dłużnik, ale i sami Kredytorowie zapozwać mogą do konkursu drugich Współkredytorow: i lubo przez takowy krok nie ulepsza się natura długu samego Aktora, w Woiewodztwach atoli Wołyńskim i Podlaskim warowana iest wolność poźnieyszym nawet Wierzycielom skupienia pierwszych, z dobr przez Dziedzica puszczonych, chyba żeby prawa dziedzictwa przyznane mieli. *(y)* 2. Pani Dożywotnia, lub Opiekun Sierot, znayduiąc kwotę długow przewyższaiącą massę substancyi; albolitez prowizye od Summ winnych nie dorownywaiące Intratom, mogą, pierwsza przez reces od Dożywocia, drugi przez zapozwanie Kredytorow, poddać dobra Sieroce pod Konkurs, ku ocaleniu i lepszemu rozgospodarowaniu reszty takowych maiątkow: Owszem iest to ieden sposob oczyszczenia prędkiego zadłużoney substancyi, ile gdy kupca na część iey ku zaspokoieniu Kredytorow znaleść trudno. 3. Właściciel substancyi konkursowey, starać się ma o iak naylepszą iey taxę, aby iak naywięcey Kredytorow na niey umieścić mogł:

(y) V. 5. A. 1673. fol: 122. t. Securitas. i A. 1676. fol: 355. t. eodem.

mogł: Urząd zaś taxatorski baczyć powinien, iż równą Bankrutom, iak i Wierzycielom iego, winien sprawiedliwość. 4. *Potioritas* Zapisu ma być uważana od aktu podania go. *per oblatam in foro recognoscentis*, a nie od czasu daty onego. Dlatego wszelki Zapis, w obcym Ziemstwie lub Grodzie uczyniony, do Aktow, gdzie dobra Zapisuiącego leżą ku wiadomości każdego przeniesiony być powinien. 5. Zapisy zmowne, ku uszkodzeniu Kredytorow uczynione, w żadney klassie długow, mieszczone być nie maią. (z)

W Prawie Litewskim, nic dokładnieyszego nad przepisy Koronne o Konkursach nie czytamy. Co do *forum* na takowe Sprawy, sam tylko Trybunał w Litwie przepisany: któremu naysolenniey zaleca się, aby nie Deputaci, ale Urzędy Ziemskie lub Grodzkie, do taxy dóbr, i długow kalkulacyi i weryfikacyi używane były: (a) ani więcey nad 300. Złł: za fatygę nie wymuszali; w sprawach zaś mnieyszych, połową kontentowali się. Nadto wyłącza prawo Litewskie z natury długow, do dóbr konkursowych regulowanych, wszelkie

(z) V. 2. 1588. fol: 1219. t. O Ważności. (a) A. 1726. V. 6. fol: 460. t. Terminy.

kie pretensye przez wlewki czyli cessye Kart i obligow Kraiowych od Cudzoziemcow przez Obywatelow nabyte i popierane: (b) A poźniey nieco deklarowano, iż gdy takowe skrypta, w Trybunale nie są przyznane, nie maią się ściągać do dóbr tych, których aktualnie nie dzierżeli takowe długi zaciągaiący. (c)

Podług zwyczaiow w prawie Mieyskim wziętych, Konkurs albo *Potioritas, Jure Falcidiæ* formuie się. W naszych prawach Szlacheckich dotąd nie używany ten sposob, i tylko w kollokowaniu Kredytorow Rzeczypospolitey, prawem Roku 1775. Kommissyi likwiduiącey długi za prawidło przepisany. (d) Natura tego prawa od Rzymian wziętego, na tym zależy, że wszyscy Wierzyciele swego Dłużnika, pewną i proporcyonalną swym kapitałom tracą Summę, bez względu na pierwszość, lub większą w zaciągnieniu długu prawność, czyli solenność. I tak: ieźli podany pod Konkurs maiątek, 100,000. Złł: taxowany iest, a długi na nim do 200,000. Złł: dochodzą: każdy z Wierzycielow połowę traci: Zatym ten co 50,000. Złł: kredytował: 25,000. kontentować się musi:

(b) Ibid: fol: 488. t. O Wlewkach. (c) 1736. V. 6. fol: 676. t. Zniesienie. (d) V. 8. 1775. fol: 166. t. Uspokoienie.

si: a temu co Złł: 100. pożyczył, 50. Złł: przypadnie. A iako w prawie Szlacheckim, tak rownie i w Mieyskim zapozwani do Konkursu Kredytorowie, pod upadkiem w swych pretensyach na termin stawić się powinni; gdyż po kollokacyi summ i wypadłym Dekrecie, nawet w Urzędownych Zapisach upaśćby musieli: przeto chwalebny i naśladowania godny ów zwyczay, podług którego nawet Gazetami publicznemi, Kredytorowie ostrzeżeni bywaią o formuiącym się Konkursie.

§. III. *Depozyt albo Skład.*

„Kontrakt Depozytu albo Składu, ma „za cel rzecz ruchomą, która powie„rza się straży cudzey bez użytku tey„że, z warunkiem wrócenia iey każdego „czasu w całości, a obowiązkiem przez „Właściciela nadgrody, za straż i miey„sce przez depozyt zaięte. Gdy rzeczy „nieruchome straży cudzey powierzaią „się, straż takową Prawo Rzymskie na„zywa *Custodiam:* Gdy zaś albo sam Sąd „przez się bierze, albo komu innemu zle„ca rzeczy iakowey doczesną opiekę, tey „Prawo daie tytuł Sekwestru, *Seque„strum:* Depozytaryusz nie iest obowią„zany odpowiadać za szkody przypadko„we w depozycie: *np.* za rabunek nieprzy-

„przyiaciela: szkodę zaszłą przez o„gień, iako i za wewnętrzną depozytu „ruinę, ieśli ten zamkiem lub pieczę„cią był obwarowany; Cokolwiek zaś „depozyt ponosi przez niedozor lub nie„dbalstwo, do takowey szkody nadgro„dzenia pociągniony być może. Na„wzaiem gdyby Depozytaryusz w wła„snych rzeczach szkodował przez De„pozyt *np.* ponosząc rabunek od Nieprzy„iaciela depozytu szukaiącego, mogłby „na Właścicielu Depozytu swey po„szukiwać szkody. Aby zaś tak Wła„ściciel iako i Depozytaryusz większe „mogli mieć na wzaiem bespieczeństwo, „umowy na pismie przy złożeniu De„pozytu zawarte, naypewnieyszą w za„chodzących ztąd sporach prawnych „byłyby regułą.„

Kraiowe Ustawy mało bardzo o Depozytach nauczaią: ogółem tylko pogwałcenia ich zakazuią, *(a)* i szkod ztąd wyniknąć mogących, prawnie dochodzić dozwalaią: *(b)* w Woiewodztwach zaś Ruskim i Podolskim gwałcący Depozyt, karze gwałcicielom, naiezdnikom lub rozboynikom własney, podpada. Statut Litewski wyraźnie przepisuie, aby przy zło-

---

(a) A. 1673. V. 5. fol: 121. t. Secur: Depozytow. *(b)* A. 1659. V. 4. fol: 597. t. o Dochodzeniu.

złożeniu Depozytu listy czyli zobopolne umowy o nadgrodę za przechowanie, iako i o szkodach wyniknąć mogących z Depozytu, strona stronie oddała. Pokradziony lub spalony Depozyt, wraz z maiątkiem Depozytaryusza nie może być poszukiwany; twierdzący zaś, że tylko Depozyt zgorzał, lub od złodzieia skradziony został, a rzeczy Depozytaryusza ocalały, winien Właścicielowi odpowiedzieć. W przypadku złożenia Depozytu bez listow zaręcznych, gdy Depozytaryusz przeczy onego, wolen iest odprzysiądz się. Gwałtem zaś Depozytaryuszowi wydarty Depozyt, na obżałowanym poszukiwany być ma. (c) Nakoniec ostrzega się, iż gdy Depozyt zaaresztowany będzie, Depozytaryusz do rozprawy sądowey ma go dzierżeć: a gdyby się szczere tylko pokazało pieniactwo, koszta na Aresztuiącym wskazane być maią. *(d)*

§. *IV. Zastaw.*

„ Podanie Kredytorowi rzeczy ruchomey ku zabeśpieczeniu Summy, lub „ inney Wierzyciela własności, nazywa „ się Zastaw, *Pignus*. Podobnyż Zastaw „ w rzeczach nieruchomych ma swoie „ właściwe przezwisko, *Hypotheca*. Obydwa te kontraktow gatunki tym się „ tylko różnią, że w Zastawie rzeczy „ ruchomych, tradycya wzaiemna rzeczy pożyczoney i Zastawu następuie; „ w Zastawie zaś dóbr nieruchomych, „ *in Hypotheca*: bieśpieczeństwo tylko „ Wierzycielowi na dobrach zapisuie się, „ do których on dopiero nie pozyskawszy „ na terminie swego kredytu, prawa „ possessyi nabywa. Z obydwoch tych „ opisow wynika: 1. że pod Zastaw tak „ ruchome iako i nieruchome rzeczy podpadaią. 2. Ważność Zastawu zależy „ na rzeczach własnych, i zastawiać się „ mogących, a zatym od tego Kontraktu wszystkie te wyięte, których własności, przedaży, lub darowania mocy „ nie mamy. 3. Wierzyciel, Zastawu „ zwłaszcza ruchomego, używać nie może, chyba za wyraźnym Właściciela „ pozwoleniem. 4. Uszkodzenie lub strata Zastawu, spada zawsze na Wierzyciela, i chyba tylko w podobnych przypadkach do odpowiedzi nie obligowany, w których od niey wolen Depozytaryusz.

„ Prawnicy, w uszkodzeniu powierzoney drugiemu cudzey własności, „ trzy gatunki *winy* upatruią: *Culpam levissimam*: winę naymnieyszą: „ którą popełnia ten, co na rzecz cudzą równey iak *naybacznieyszy* Gospodarz

(c) Roz: 7. Art: 30. (d) Ibidem Art: 31.

„ darz na własną, nie daie pilności. *Cul-*
„ *pam levem:* winę mierną ów na się
„ ściąga, który z mnieyszą starannością
„ rzeczą cudzą, niż *rządny* Gospodarz
„ własną, opiekuie się. Nakoniec *latam*
„ *Culpam:* wielkiey winy, ten się dopu-
„ szcza, kto tey nawet o rzecz cudzą
„ nie ma dbałości, którą się naymniey
„ dbały o rzeczy własne rządzi Gospo-
„ darz. „ (a)

O zastawie rzeczy ruchomych, *de Pignore:* nic dokładnego w Prawie Koronnym nie czytamy: Prawnicy tylko nasi dawnieysi (b) uczą w generalności: że gdy Zastawnik, na terminie Zastawu nie pozyskuie, Wierzyciel o summę zapozwać go powinien: a Sąd na terminie trzecim (dziś na drugim) przysądza Zastaw Kredytorowi, ieśli w Kontrakcie żadna klauzula nie zaszła, do poszukania reszty długu, nad wartość Zastawu. Wszakże gdyby Zastaw iawnie przenosił massę długu, ten przez taxę sprzedany bywa, dług z unkosztami zaspokaia się, a reszta w Sądzie złożona być ma dla Właściciela. Co się tycze summ od Zydow zaciągnionych, warowano w Prawie naszym, aby tylko na pewne Zastawy pożyczane były. (c)

Po-

(a) Hein: lib: 3. t. 14. de Obligat. (b) Przył: fol: 518. Zawadz: fol: 8. Szczerbic: P. 3. C. 21. fol: 249. (c) A. 1347. V. 1. fol: 50. t. de Mutuat: i A. 1420. V. 1. fol: 78. t. de Judæis.

Podług Praw Litewskich rzecz zastawiona na upad czyli pod przepadkiem, gdy na terminie wykupiona nie iest, utraca się. (d) Gdy zaś prostym zastawem Wierzycielowi w zakład Summy podana, ten ią na terminie, nie pozyskuiąc swego kredytu, za wiedzą Sądu przedaie, własność i unkoszta odbiera, resztę wartości zastawu, w Sądzie składa. (e)

Co do Zastawy Dóbr nieruchomych, *de Hypotheca:* Kontrakt ten inaczey zawierać się nie może, tylko przed Aktami wieczystemi własnemi, Formułą w Statucie opisaną, lub stosownie do teyże opisow ułożoną. (f) Podług tey formy puszcza Dłużnik Kredytorowi dobra w umowionym od Summy procencie, albo ze wszystkiemi onychże użytkami czyli Jntratami, albo niektóre tylko Zastawnikowi wypuszcza, niektóre dla siebie waruie, podług należytego od kapitału procentu: Zatym gdyby Kredytor fałszywie podany sobie znalazł intrat Jnwentarz, ma wolną akcyą z Dłużnikiem o tę zdradę: chociaż i dawnieysze i poźnieysze Prawa, Kontrakty dobrowolne *ex actu bonæ voluntatis* umowione, za

nie-

(d) Roz: 7. Art: 27. (e) Ibidem: Art: 28. (f) A. 1523. V. 1. fol: 420.

niewzruszone poczytuią; *(g)* bo każde prawo *dobrą wiarę* czyli rzetelność w kontraktuiących supponuie. Zastawa dóbr, czyni się tylko podług rzeczoney formy, do roku; a to dla wolności Dłużnika, zapozwania na każdym terminie swego Kredytora do exempcyi albo wykupna; Dziś atoli trzechletni powszechnie w tym Kontrakcie przyięty termin: owszem gdyby awizacya do wykupna przez Dziedzica nie zaszła, a Zastawnik wszedł spokoynie w possessyą drugich lat trzech, nie mógłby być prawnie za złożeniem summy w Grodzie, przez Dłużnika, z dóbr ruszony. Z strony Kredytora warować się zwykł czas, ostrzeżenia o wykupnie, *np.* na dwanaście lub sześć niedziel, dla obmyślenia possessyi; excypować sobie także może rumacyą wolną do pewney odległości, czyli zażycie pańszczyzny do wywozu ruchomości i remanentow, ieśli tych Dziedzic nie nabywa: lub na mieyscu przedać ich w czasie nie dopuszcza. Nawzaiem waruie sobie Dziedzic całość dóbr zastawionych: a zatym Zastawnik tak za rozpędzenie Chłopów dla uciążliwości, iako i dezolacyą lasow, budynkow, stawow *i t. d.* odpowiedzieć powinien. Budo-

(g) V. 7. A. 1768. fol: 707. t. Złączenie P. A gdy.

dowa zaś, ta tylko Zastawnikom dozwala się, która koniecznie do utrzymania, a nie do wygody lub polepszenia gospodarstwa potrzebna; ani takowey Dziedzic przy Kontrakcu expiracyi bonifikować obligowany nie iest. Kontrakt Zastawny, iako wyzuwa doczeźnie Właściciela dóbr z intrat, aż do czasu powrocenia zaciągnionego kapitału; tak i Sukcessorow wiąże, aby w spokoyney possessyi Zastawnika zachowali: *(h)* Gdyby nawet takowe dobra przedać Właściciel był przymuszony, przez coby nastąpił przekaz Summy Zastawnikowi od niego winney, zawsze atoli, nie zadysputowaną ostrzedz mu powinien do czasu przyzwoitego possessyą. Jak tylko na termínie Summa w Grodzie, a w Litwie na gruncie Zastawnikowi składa się, z possessyi ustąpić powinien: *(i)* Gdyby zaś Zastawnik z dóbr ruszyć nie chciał, gwałtem rugowany być może, ani to za zaiazd poczytane być nie ma; *(k)* Wszakże pretensye wzaiemne *in foro competenti*, *ante alias causas* rozsądzone być powinny. Co się Preskrypcyi dóbr zastawnych tycze, ostrzeżono iest: że i do lat trzydziestu uchodzi, byle tylko co

Q lat

(h) Zawadzki t. de Obligat: fol: 40. (i) V. 7. A. 1768. fol: 603. §. 13. (k) Ibidem a V. 8. A. 1775. fol: 116. t. Obiaśnienie.

lat pięć Zastawny Kontrakt był odnowiony: (*l*) ale prawo to w używaniu nie iest, tym badziey dawnieysza ustawa, podług którey Kontrakt Zastawny w Roku i sześciu niedziel z Grodu do Ziemstwa nie przeniesiony, upadał. (*m*) Nakoniec Prawo Roku 1726. (*n*) warowało: *Nayprzód*, aby Kontrakty Zastawne i obligacye, tłómaczeniu Trybunałow nie podpadały. *Powtóre*, aby Summy wszelkie monetą kontraktem ostrzeżoną podług waloru w Kraiu wziętego płacone były. *Potrzecie*, aby Possessorowie Zastawni, do kalkulacyi z intrat pociągani nie byli, a nawzaiem oni pretensyi o niedobior do Dziedzicow nie rościli; chyba gdyby reparacya Kontraktem lub Dekretem ostrzeżona była, lub addytament warowany, co i Prawo Roku 1776. potwierdzaiąc we wszystkim powyższego prawa wyrok, na nowo zabespieczyło. (*o*)

Prawa Statutu Litewskiego o Zastawach w niczym się prawie od Koronnych obszerniey wyłożonych nie różnią: przeto tu dla krótkości dokładnieyszy ich wykład opuszcza się. (*p*)

TY-

(*l*) A. 1420. V. 1. fol: 75. t. de Præscrip: (*m*) A. 1347. V. 1. fol. 19. t. de Præscrip: (*n*) V. 6. fol: 418. t. Tryb: P. Kontrakty N. 94. (*o*) V. 8. A. 1776. fol: 883. t. Warunek. (*p*) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 6. 27. 14. 19. 20. 21. 22. 28. i Roz. 4. Art: 50.

TYTUŁ III.

O Kontraktach Samougodnych, albo Słownych.

„PRzez Kontrakty *Samougodne* albo „*Słowne* rozumieią się owe umowy, w których zawarciu rzadko pismo, „ale tylko dobrowolne i zobopolne kon„traktuiących zachodzi zezwolenie; W „rzędzie kontraktow tych liczą się „podług Prawnikow Rzymskich, Kupno „*Emptio*: Przedaż, *Venditio*: Arenda, „*Locatio*: Najem, *Conductio*: *Emphyteu„sis*: Współka, *Societas*: Plenipoten„cya, *Mandatum*: Przyrzeczenie, *Sti„pulatio*: Poręka, *Fidejussio* vel *Evictio*. „Różnica, która między pierwszemi i „temi pośledniemi zachodzi kontrakta„mi, raczey na uwidzianym ludzi pra„wnych podziale, niż na osobnych za„sadza się warunkach. Bo iak *Realne* „tak i *Słowne*, *Rzecz* pewną maią w „zamiarze: iak pierwsze tak i drugie „ciągną za sobą rzeczy cessyą albo tra„dycyą: Nakoniec, iak tamte tak i ni„nieysze, aby ważność swoią miały, i „*dobrą wiarą* i za ugodą wzaiemną i „nayczęściey na pismie czynić się zwy„kły, zwłaszcza, gdy o rzecz większey „wagi kontrakty zachodzą: U nas zaś,

Q2 „z wię-

„ z większą zawsze tam solennością zawieraią się, gdzie albo rzeczy nieruchomey kontrakt tycze się, albo obowiązki i warunki iego na dobra zlewaią się.

§. I. *Kupno i Przedaż.*

„ Kontrakty Kupna i przedaży tylko „ przez wzgląd Osob kontraktuiących „ rożne maią nazwiska, w samey rzeczy zaś nierozdzielnie z sobą łączą „ się. Do przedaży lub kupna, prócz „ generalney o Kontraktach reguły potrzebna iest: 1. Umowa dobrowolna o „ szacunek czyli wartość albo *pretium*: rzeczy. 2. Wyliczenie umowioney summy: gdyż ieśliby rzecz za rzecz odmieniona była, nie byłoby to przedażą, ale zamianą. Nakoniec tradycya „ albo zlewek prawa własności przez „ Przedaiącego na Kupca. Z tych generalnych o Przedaży i Kupnie reguł „ wypływa *nayprzód:* iż nikt chyba dla „ oczywistego publiczności dobra, urzędownie do przedaży swey własności „ pociągniony być nie może. *Powtóre.* „ Wszelka zdrada lub ukryta wada w „ rzeczach przedaynych, obala przedaży kontrakt: równie iako i trudność „ pozyskania *np.* przekazaney summy „ lub obięcia rzeczy przedaney. *Potrzecie:* Gdy w przedaży summa umowiona, oczywiście przechodziła wartość rzeczy, mogł być u Rzymian „ Kontrakt takowy sądownie uchylony. „ Pod Przedaż podpada to wszystko, cokolwiek prawnie posiadane być może: „ a zatym ludzie nayprzod wolni, tudzież rzeczy święte, publiczne, zakazane, inaczey *Kontrbanda* zwane, zapowietrzone, kradzione, pod processem będące *i t. d.* nietylko że się przedawać nie mogą, ale i Kontrakty takowey Przedaży, *ipso facto* upadaią. „ W reszcie iak ruchomey tak nie ruchomey rzeczy przedaż, prócz słowney ugody, na pismie warować się „ zwykła: co gruntownieysze zachodzącym umowom daie stwierdzenie.„ (a)

Podług Praw i zwyczaiow kraiowych, Kupno i przedaż rzeczy *ruchomey* z temiż samemi czyni się warunkami, które powyżey Prawo powszechne opisało. A że w rzędzie Praw naszych Kontraktowi temu służących, naywięcey tych czytamy, które Kupcow i Rzemieślnikow dotyczą się, namienić cożkolwiek o nich, lubo poczęści zaniedbanych, nie zawadzi. Są tedy *nayprzód* obszerne i gęste ustawy, naturę czyli gatunki towarow przez

(a) Hein; lib: 3. t. 24.

przez Kupcow do Kraiow naszych wwożonych opisuiące, a ten ogólny stanowiące warunek: aby nikt *irritamenta luxûs* w granice Państwa wprowadzać, i niemi kupczyć pod konfiszkatą nie ważył się. *(b)* Prawa poźnieysze zaleciwszy Miastom uskutecznienie dawnieyszych *de lege Sumptuaria* ustaw *(c)* wszczególności, złota, srebra, kleynotow, pereł, koronek, drogich futer, iako tę: Sobolow i Marmurkow, Osobom stanu mieyskiego do stroiu zażywać, ani szpad i szabel nosić prócz Osob Magistratowych i podróżnych, pod karą 500. grz: zakazały. *(d)* Nakoniec na Seymie Roku 1780. z ponowieniem wyrokow ustawy R. 1776. wspólne na każdy Stan i płeć stanęło prawo, którym noszenie koronek, haftow, galonow, materyi bogatych tak litych iako i puł litych złotych lub srebrnych, tudzież używanie meblow drogich zagranicznych, skór, szorow i oporządzeń końskich: także powozow, szkła, i farfur nieporcellanowych pod karą 2000. grz: na Delatorą zabronione: Na liberye same sukna kraiowe przepisane: a szczególniey dowoz nowych kleynotow pod konfiszkatą zakazany. *(e)*

Po-

(b) A. 1655. V. 4. fol: 509. t. Lex. 1683. V. 5. fol: 659. t. Executio. *(c)* 1764. V. 7. fol: 151. t. Warunek. *(d)* V. 8 1776. fol: 893. t. Obiaśnienie. *(e)* V. 8. 1780. t. Ponowienie. f. 980.

Powtóre poddaią Prawa nasze towary kupieckie i rękodzieła Rzemieślnikow (kraiowe *in crudo* wyiąwszy produkta) pod taxę Woiewodzińską, wraz z Urzędami, Ziemskiemi, Grodzkiemi i Mieyskiemi, która pod bokiem J. K. Mci Juryzdykcyi Marszałkowskiey należy. *(f)* Ze zaś poznano iż towary zagraniczne z trudnością stale taxować się mogą, deklarowano, iż Kupcy kraiowi przysięgać powinni, aby nie więcey iak 7. od 100. Cudzoziemcy 5. od 100. Żydzi i niewierni 3. od 100. w przedażach swych procentu ciągnęli. *(g)* Exekucya Praw rzeczonych należała dawniey Urzędom Woiewodzińskim, Grodzkim i Mieyskim: dziś zaś Kommissye Skarbowe nadane powagą sądowniczą, wszystkie Sprawy handlowne rozsądzaią: a do taxy rzeczoney z pomocą Urzędow Woiewodzińskich, procz Warszawy, gdzie ta Juryzdykcya Marszałkowskiey z Departamentem Policyi i Skarbowym należy, prawem R. 1776. obowiązane. (*)

Co

(f) A. 1643. V. 4. fol: 67. t. Pretia. *(g)* A. 1661. V. 4. fol: 730. t. Jnstruktarz, i 1667. V. 4. fol: 949. t. Pretia.

(*) Przetrząsaiąc naydawnieysze Prawa nasze, doczytuiemy się, nie bez chlubnego ukontentowania, że Przodkowie nasi, nietylko na potrzeby kraiu, handlu przewagę, poskromienie zbytkow, utrzymanie obyczaiow, rękodzieł rozkrzewienie, pilną mieli baczność;

Co do kupna, lub przedaży rzeczy *nieruchomych*: podług Statutu Zygmunta (*h*) sami tylko bezpotomni wolny mieli dóbr szafunek, czyli wolną onychże na kogożkolwiek alienacyą; ale dziś Prawo to zapomniane, a Statut Litewski w niczym tey Rodziców prerogatywy nie ogranicza. (*i*) Obydwa zaś Prawa zgadzaią się na to: 1. Aby Kontrakt Przedaży koniecznie przez tranzakcyą urzędową zawarty był formułą Statutu (*k*) lub zwyczaiową. Przedaż takowa i podług dawnieyszych i podług poźnieyszych Praw, ile gdy dobrowolnie umowiona iest,

(*h*) A. 1511. V. 1. t. Libertas fol: 376. (*i*) Roz: 7. Art: 1. (*k*) V. 1. A. 1523. fol: 416.

ale i do samego zdrowia Obywatelskiego, przykładem Prawodawcow lepszą tchnących ludzkością, starowną swoią rozciągali pieczołowitość. Takie iest prawo Zygmunta I. o Aptekach Roku 1523. (1) uchwalone: którym wszyscy Doktorowie *Medicinæ* po Miastach naszych bawiący, do coroczney Aptek rewizyi obowiązani: A gdy te w złym porządku, rzeczami zastarzałemi i zwietrzałemi opatrzone znaydą, urzędowi o tym donieść powinni. Nie przepomniały i poźnieysze Konstytucye o tak potrzebney dla Narodu Ustawie, kiedy stanowiąc Doktorow przy Szpitalach Woiewodzkich (dziś przez Kommissyą *boni ordinis* rozrządzić mianych) tenże rewidowania publicznych Aptek wkładaią na nich obowiązek: a nawet, Doktorow po

(1) V. 1. fol: 402. t. Ut Doctor.

iest, wiecznie trwałą być ma. (*l*) W Litwie, wprzód Kontrakt między Stronami spisuie się w obecności świadkow czyli Pieczętarzow, a dopiero do Aktow podaie się. (*m*) 2. Szacunek dóbr stoiących zwłaszcza Ziemskich, miarkuie się z intraty czystey: ta na dziedzictwo dwudziestoletnia kupuie się; i tak dobra 10. tysięcy Złł: importuiące, wartowałyby 200. tysięcy Złł: zaś drugie od 100. tysięcy Złł: intraty, miałyby szacunku dwa Milliony Złł: Jntrata czysta w niekórych Woiewodztwach z wysiewow, w drugich z pańszczyzny, w innych z czyn-

(*l*) V. 7. A. 1768. fol: 707. t. Złączenie. P. A gdy. (*m*) Stat: Lit: Roz: 7. Art: 1.

Miastach bawiących, pod rząd czyli dozor Szpitalnych poddaią. (2) Naydokładniey atoli i nayiaśniey potrzebę i użytki z takowych rozrządzeń dotknęło prawo Roku 1768. stanowiące szkołę Lekarską, i umieiętności fizycznych: gdzie nawet *gratis* Kraiowi służyć obowiązane Osoby, któreby z Skarbu publicznego płacone lub edukowane były. (3) Życzenie tylko dla całego Narodu pozostaie, aby tak chwalebna ustawa, przez opatrzenie funduszu wyznaczonego 400. tysięcy Złł: do skutku iak nayprędzey przyprowadzoną została: ani szła w rząd tych, gdzie Narod pięknie, ale bezskutecznie myślącym pokazał się.

(2) 1775. V. 8. fol: 173. t. Wyznaczenie. 1780. fol: 979. t. Szpitale: (3) V. 7. fol: 648. t. Akadem: Lekar:

czynszow, osepow, ile gdzie pańszczyzny nie masz, wyciągana bywa; Jak ziarno tak pańszczyzna ciągła i piesza, z zwyczaiu mieysca szacunek maią. Z ziarn prócz żyta, pszenicy i owsa, inne na intratę rachować się nie zwykły. Pańszczyzna ciągła, dwoy tyle co piesza albo kobieca szacuie się. W Processie Szwoszowskiego *(n)* następuiącą regułę czytamy: Gdziekolwiek czynszu grzywna iedna płaci się, lub korzec zboża wysiewa się, taki grunt na Dziedzictwo grzywien 10. szacowany być powinien. Ale ta ogólna o kupnie i przedaży ustawa podpada wielu excepcyom, iuż to z racyi dóbr lokacyi, a z tąd większego handlu: iuż to z zagospodarowania tych, a ztąd podniesienia ich, lub nie, przez przemysł: iuż nakoniec z potrzeb ekonomicznych, często niektórym maiętnościom brakuiących: iakie są lasy, sianożęcia, rzeka spławna, Miasto handlowne. *i t. d.* W kupnie dóbr Królewskich lub Urzędow intratnych, naywięcey siedmioletnia intrata opłacona bywa: tak Dzierżawa 7000. czyniąca, kosztowałaby 49. tysięcy: Jeźli zaś Possessor więcey utarguie, to się za tytuł czyli honor, rachować zwykło. Summa

(n) V. 3. A. 1611. fol: 83. N. 17.

ma za takowe dobra prywatnym Kontraktem umowiona, prywatnie liczy się, a źlewek Prawa za poprzedzaiącym Królewskim Konsensem przez cessyą urzędowną dzieie się. W kupnie atoli dóbr Królewskich ewikcya mieysca nie ma: bo inwentarze tych, tak intraty, iako i natury ich, naypewnieyszym są świadectwem. 3. W Przedaży urzędowey dóbr Ziemskich, za ustanowionym onychże szacunkiem, potrącaią się summy ewikcyonalne i wyderkaffowe: i tak ieźli dobra 300. tysięcy skontraktowane, a summ 150. tysięcy wyderkaffu, Dziedzic nie wezmie za nie iak połowę umowionego szacunku, 4. Przedaiący, zeznaiąc Donacyą i cessyą dobr, zapisuie oraz ewikcyą albo beśpieczeństwo Kupcowi, czy to na innych dobrach, czy to przez rękoymie cudzą: a to o to: iako zbywa dobra własne i długami utaionemi lub processami nie obciążone, w tey obszerności i z tą intratą, która w inwentarzach iest okazana. Ewikcya zaś ta, tylko do lat trzech służy. *(o)* 5. Przy przedaży, czyni się źlewek Prawa wszelkiego dziedzicznego, nic nie excypuiąc na wieczność, a razem wolna intromissya ostrzega się. Nad to Właściciel kwituie

(o) A. 1420. V. 1. fol: 76. t. de Vendit:

ie Kupca przed Aktami Kwitem *de pretio* zwanym, z summy całkowitey: a ieźli ta umowiona w całości wyliczona nie iest, prostym długiem kwotę resztuiącą waruie. 6. Kredytorowie maiący na przedanych dobrach zapisy, albo ewikcyę, nowego Possessora tychże patrzyć obligowani: ani maią prawa pierwiastkowego pożywać Dłużnika, ieźli na dobrach innych ewikcyi zapisaney nie okażą: co się w ten czas tylko dziać zwykło, gdy ewikcya pryncypalna *np.* dziś przez zabor Kraiu zainwolwowana, lub dobra długami przeładowane zostaną. W Litwie, iako się iuż namieniło, ewikcya na dobrach sprzedanych, tylko do 3. lat rozciąga się. 7. Oprawa posagu na dobrach pod przedaż idących, albo za konsensem Zony i radą Przyiacioł iey, na inne dobra Mężowskie przenosi się, albo w szacunku dobr potrącona być powinna. (p) Oprócz tych prawnych do Przedaży lub Kupna dóbr warunkow, potrzebna ieszcze istotnie Kontraktuiącym, lat doyzrzałość: *annorum competentia*: którą prawa poźnieysze w 24. roku skończonym stanowią. (q) I lubo Młodzian po 18. roku nabiera prawa zupełnego substancyi rządu, wieczystych atoli

(p) A. 1543. V. 1. fol: 581. §. Ad effugiendas.
(q) V. 7. 1768. fol: 707. t. Złączen: P. A gdy.

toli tranzakcyi, iakie są Donacye, Zapisy, Przedaże, czynić nie może: a uczynione, gdy chce, w czasie inwaliduie, lub legalizuie, gdy ie trwałemi i stałemi mieć pragnie. Nakoniec prócz Małoletnich dziedziczne possessye maiących, nie może ich przedawać lub nabywać, iako i wszelakiego zawierać Kontraktu wieczystego, szalony, marnotrawca iawny, lub w kurateli będący, i Banit, lub Infamis publiczny. Bo każda tranzakcya przez osobę zdrową na umyślę, *mentis compotem*: i wolną, *sui juris*: zawarta być powinna. Bannitom przecież Cywilym prawo R. 1588. (dziś zupełnie zaniedbane) do 12. niedziel ku zaspokoieniu bannicyi lub Kredytorow tranzakcye wieczyste czynić dozwalało. (r) *Oczym vide tit: ostat: Czę: IV.*

Upada Kontrakt Przedaży albo przez się, gdy istotnych do ważności iego uchybiono kondycyi, czyli solenności, albo kassować się może przez wzaiemne stron kontraktuiących zezwolenie; Jeźli atoli tranzakcye urzędowne pozachodziły, przeciwnemi aktami obalone być-by musiały. 2. Kassowało dawniey Kontrakt Przedaży *Jus Retractûs*: albo Prawo bliższości iednego z Krewnych do naby-

(r) V. 2. fol: 1220. t. O Relaxacyi.

bycia przedaney substancyi, które nie dłużey nayblizszemu Krewnemu iak do lat 3. i miesięcy 3. służyło, (s) ale podług poźnieyszego Prawa, (t) wszelkie tranzakcye dobrowolnie zawarte za niewzruszone mieć chcącego, prerogatywa ta Pokrewieństwa upadła: o czym i Rezolucya Rady Nieustaiącey Roku 1777. Nro 103. dnia 8. Apr: naucza. Nakoniec wszelka dóbr przedaż ustnie lub na pismie zawarta, a przez Dziedzica przed Aktami nie zeznana, w Sądzie mocy żadney nie ma, i takowy Kupiec nietylko tytułu Dziedzica, ale i dóbr possessyi pozyskacby nie mógł; W czym Prawa naszego rozrządzenie arcy-chwalebne; a to żeby i Skarb w swych perceptach, i Kredytorowie w swych summach na dobrach lokowanych, większą w urzędownie odmieniaiącym się dóbr Possessorze mieli pewność. Do tego gdy dóbr Ziemskich nabycie tylko Szlachcie i Duchownym Swieckim wolne, a Zakonnikom, Cudzoziemcom i Plebeiuszom zakazane, nie mogłaby Zwierzchność być pewną o dopełnianiu praw tych exekucyi, gdyby pokątne przedaże ważne być miały.

(s) A. 1347. V. 1. fol: 44. t. de Prescrip: (t) A. 1768. V. 7. fol: 707. P. A gdy.

§. II.

§. II. *Arenda i Naiem.*

„ Przez Kontrakt *Arendy*, same rzeczy „ ruchome lub nieruchome; przez *Na-* „ *iem*, praca ludzka ręczna do pewnego „ czasu zakupuie się. Obydwu tych Kon- „ traktow istota, zależy na dobrowol- „ nym zezwoleniu, użytku rzeczy, i „ zapłacie: czasem słownie, czasem na „ pismie Kontrakty te zawieraią się. Bio- „ rący rzecz w Arendę, nazywa się *Loca-* „ *tor*: po naszemu, Arendarz, Naiemnik, „ *Arendatarius*. Arendować zaś i nay- „ mować mogą ci wszyscy, którym al- „ bo własność rzeczy, albo ich użytek „ służy; a zatym rzeczy te, które od „ przedaży wyięte są, ieźli przynaymniey „ intraty ich do nas nie należą, zaaren- „ dowane być nie mogą. Ze zaś w A- „ rendzie nie rzeczy własność, ale tyl- „ ko użytek iey zapisuie się, idzie ztąd: „ 1. Jż korzystaiący dochody, rzeczy ca- „ łości ostrzegać obowiązany. 2. Wła- „ ściciel w czasie zaarendowaney rzeczy, „ traci iey wolną dyspozycyą, co się do- „ chodow tycze: i gdyby dziedzictwa „ iey zrzekł się lub one sprzedał, Aren- „ darza do terminu Kontraktu w spokoy- „ ności dochować obligowany. 3. W „ naymie domow wynikaiące z Arendy „ szkody, te tylko Arendarzowi potrą- „ caią się, które z iego własney, a nie

„ z są-

„ z sąsiedzkiey *np.* ognia: lub przypadko-„ wey *np.* powodzi, trafić się mogą winy. „ 4. Reparacya, tak na gruncie iako i „ w domach, ta tylko Arendarzowi wol-„ na, którey Właściciel dozwala, lub „ Kontraktem waruie. W reszcie obo-„ wiązki wzaiemne tych Kontrahentow, „ równaią się tym, które, mowiąc o Za-„ stawie, wyliczyły się. 5. Co do Na-„ iemnikow, czy to o pracę lub usługę „ ich rzecz idzie, czy o rękodzielną „ sztukę; umowy takowe, słownie lub „ na pismie zawarte, sprawiedliwością „ i rzetelnością z obu stron powinny być „ miarkowane: a w Sądzie wypływa-„ iące ztąd spory, albo podług opi-„ sow kontraktowych, albo według de-„ cyzyi ludzi tegoż kunsztu, rozsądza-„ ne bywaią. „

Kraiowe Prawa mało co uczą o Kontrakcie Arendy: o Naymie zaś wcale nic nie wspominaią. Naywięcey tedy w tym punkcie zwyczaiem rządziemy się: Jakoż lubo forma Kontraktu Arendy w Statucie Zygmunta (a) znayduie się, rzadko atoli Kontrahenci tey trzymaią się. Pod Kontrakt Arendy podpadaią, nietylko dobra Ziemskie i Duchowne, ale nawet i Królewskie za przywileiem posiadane.

A że

(a) A. 1523. V. 1. fol: 422.

A że moc tego Kontraktu tylko do intrat rozciąga się, więc gdy dobra te czy to przez śmierć, czy przedaż, Possessora odmienić mogą, nie na dłużey iak na lat trzy arendowane bywaią. A ieśli w ciągu trzechletniey tenuty, Starosta lub Dzierżawca umiera, wybrawszy z arendy należytość; Arendarz z dóbr ustąpić, a z Sukcessorami o niedobior grać powinien. Z teyże przyczyny, i dobra niektóre Ordynackie, tylko rocznym Kontraktem puszczane bywaią. Zawiera się Kontrakt Arendy prywatnie, i tylko dla pewności czasem roborowany bywa: Summa arendowna, albo przodem czyli z góry ratami, *anticipativè:* albo przy schyłku roku, *decursivè:* upłaca się. Gdy zaś całą z góry *np.* trzechletnią summę liczy Arendarz, potrąca sobie procent dwuletni od trzeciey, iednoletni od drugiey raty: odpierwszey zaś rachować się niezwykł, bo pospolicie raty arendowne z góry opłacaią się. W tymże Kontrakcie ostrzegaią sobie Kontrahenci na wzaiem: 1. Arendarz waruie sobie niedobior intrat z nieurodzaiu lub klęski publiczney pochodzący, tudzież wolną rumacyą do pewney odległości z pomocą pańszczyzny. 2. Dziedzic prócz punktualności zakontraktowaney Summy, excypuie sobie to wszystko, co o Kontraktach Zastawnych po-

 wie-

wiedziało się, oraz zabeśpiecza awizacyą Arendarza względem approbacyi lub uchylenia na dal Kontraktu; a na terminie kończącey się tenuty, Arendarz wolną possessyą oddać powinien. 3. Trafiać się zwykło: że Arendarz subarenduie drugiemu zaarendowane dobra: umowy między nim i Subarendarzem w niczym od pierwszych nie różnią się: Dziedzicowi zaś, w przypadku sprawiedliwych pretensyi, nie z Subarendarzem, ale z Arendarzem pierwszym rozprawa służy, a temu wolno czynić iak *Jurisdatori* z swym Subalternem. 4. Dobra zaarendowane puszczać się zwykły z Jnwentarzem, czyli oborą, i stadami, z pasieką *i t. d.* na ów czas przychowek i użytek, należy do Arendarza, szkody zaś zwłaszcza przypadkowe mnieysze *np.* przez zwierza w dobytku zaszłe, na worek Arendarza padaią. Morowa tylko zaraza excypuie się, i straty albo w połowie, albo całkiem, należą do Dziedzica. *(b)*

Statut Litewski namieniaiąc o dóbr Arendzie *(c)* przepisuie tylko drogę prawną Arendarzowi względem Dziedzica, i temu na wzaiem, o zachodzące krzywdy: Nad to ostrzega: iż Kontrakt arendowny w obecności trzech Szlachty spisany, w każdym Sądzie wagę mieć ma. Wreszcie co się dotąd o dóbr Arendzie powiedziało, tyczy się wszelkich ziemnych i pieniężnych dochodow, rowno iak tamte arendować się mogących; same tylko dochody Skarbowe z pod tego Kontraktu wyięte. *(d)*

(b) Zawadzki Proces: Judic: t. de Jnscript: locat: fol: 47. (c) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 51. i Roz: 7. Art: 8.

§. III. *Emphyteusis.*

„Między Kontraktem Arendownym „i Emfiteutycznym, czasu tylko zacho„dzi różnica: gdyż pierwszym na lat „kilka, drugim na kilkanaście lub kil„kadziesiąt, a czasem i wiecznie, do„bra, grunta, place puszczaią się. Prócz „tego w Arendzie albo naymie domow, „niektóre ciężary Dziedzic, inne Ko„mornik podeymuie: Emfiteuta wszy„stkie zastąpić obligowany. Nadto w „dobrach arendownych na intracie po„daney przestać musi Arendarz; Emfi„teuta przemysłem swym, w wnętrzno„ściach nawet ziemi poszukiwać iey mo„że, byle tylko ulepszenie gruntu, nie „pogorszenie nastąpiło, co dziś skru-

 „pu-

(d) V. 8. A. 1776. fol: 897. t. Obiaśnienie. a w Konst. Lit: Ibidem fol: 926. t. Ustawa. Item Stat: Lit. w Roz: 3. Art: 51. i Konst: R. 1576. §. Osobliwie V. 2. fol: 901.

,, pulatnie nie zachowuie się, zwłaszcza
,, tam gdzie istna z produktow wewnętrznych gruntowych *np.* gliny, rudy, intrata. Emfiteuta albo Czynszownik, pomimo wszelkiey czasu klęski, inkursyi, lub nieurodzaiu, umowiony czynsz inaczey *Kanon* zwany, corocznie Dziedzicowi płacić powinien: tak dalece; że gdyby go Panu Swieckiemu przez lat trzy, Kościołowi przez lat dwa nie zapłacił, traci Prawo Emfiteutyczne. Upadłby rownie w Prawie swym Czynszownik, gdyby go bez wiedzy Dziedzica: przedał. Ostrzeżenie zaś to koniecznie potrzebne iest: gdyż Pan gruntu, ma zawsze po sobie pierwszość do nabytku. Jeźli zaś Emfiteuta arendować tylko, lub zastawiać chce Prawo swoie, nie iest obowiązany Dziedzica dokładać się.,,

Opisy Prawa powszechnego względem Kontraktu Emfiteutycznego, są dla Kraiu naszego niewątpliwą co się dobr Szlacheckich i Duchownych tycze regułą; gdyż w obydwu Prowincyi Prawach dawnieyszych, żadney o tym Kontrakcie nie znayduiemy nauki, procz wzmianki o niektorych dobrach Krolewskich, Prawem Emfiteutycznym rożnym partykularnym Osobom puszczonych; Poźnieysze Prawo zabeśpiecza nayprzod Krolom w dobrach Stołowych, Starostom w Krolewszczyznach, i Duchownym w Duchownych, Szlachcie w swych Dziedzictwach moc nadawania Emfiteutycznych Kontraktow, a w szczególności Emfiteutę przychodnia po lat trzech za Obywatela uznaie: Nadto propinacyą na gruntach Emfiteutycznych Dziedzicowi ostrzega. (a) Nakostatek Stany Rzpltey (b) puszczaiąc wszystkie Krolewszczyzny oboyga Prowincyi za Kontraktem pięćdziesiątletnim Emfiteutycznym, nawet Krzesłowych nie excypuiąc, (c) przepisały sposob nabycia tego Prawa i kondycye następuiące. 1. Ponieważ Kontrakty Emfiteutyczne albo Przywileie, iedne są dane przez Stany Rzpltey; takowi Emfiteuci po zeyściu dożywotnich Possessorow, cztery kwarty intraty, podług Lustracyi ostatniey Roku 1764. płacić obligowani. Na te zaś Starostwa i Krolewszczyzny, ktore przez Stany rozdane nie są, Kommissye Skarbowe Kontrakt, a Kancellarye Wielkie Przywileie nadaią. 2. Biorący *Emphyteusim* od Kommissyi Skarbowey, przez konkurs, 5. od sta taxy dobr dwiema ratami Marcową i Septembrową, czynszu corocznego płacić powinien: Zapisuiąc ewikcyą w trzeciey części na dobrach dzie-

(a) A. 1768. V. 7. fol: 599. §. 18. (b) A. 1775. V. 8. fol: 138. t. Starostwa. (c) Rez: R. N. 1779. N. 278. 17. Xbr.

dziedzicznych, Summach, lub przez porękę. 3. Dobra te Emfiteutyczne, działom, ani ciężarom dłużnym nie podpadaią. 4. Niepłacący dwoch rat Czynszu, traci Przywiley, a Kommissya ogłosiwszy dobra za wakuiące, *plus offerenti* one puści. 5. Więcey nad 50. tysięcy Złł: intraty ieden Obywatel *Jure Emphyteutico* otrzymać nie może. *i t. d.* Podobnież i dobra Po-Jezuickie fundusz wieczny Edukacyi Narodowey rozrządzone: *(d)* z tą tylko co do istoty różnicą, że dobra Królewskie na lat 50. te wiecznym Prawem i niby dziedzicznym puszczone: Nadto w szczególności ostrzega prawo: iż Possesserowie dóbr Po-Jezuickich 4. i puł od sta wartości dóbr płacić powinni, *nulla obstante calamitate*, dwoma ratami, Trzechkrólewską i S. Jańską; ani dwoch maiętności (chyba gdyby graniczyły) ieden posiadać nie może. W reszcie obydwa tych dobr gatunki, tak co do rękoymi albo ewikcyi, iako i punktualnego rat wypłacenia w swoich opisach godzą się; *forum* tylko o dobra Królewskie w Kommissyi Skarbowey, o dobra zaś Po-Jezuickie w Kommissyi Edukacyiney przepisane.

(d) V. 8. A. 1775. fol: 267. t. Rozrządzenie.

§. IV.

§. IV. *Wspólka.*

„ Kontrakt Współki, albo Kompanii, „ *Societatis:* iest ugoda dobrowolna i „ wzaiemna o pracę ręczną, lub rzecz „ iakową, z obowiązkiem korzystania „ zyskow wspólnych, iako i podięcia „ szkod z tego Kontraktu wypłynąć mo- „ gących. Do istoty tego Kontraktu nie „ należy, aby każdy Kontrahent równą „ część łożył. *np.* Kupiec równą do han- „ dlu summę, Wspólnik równe z To- „ warzyszami trudy; sama tylko propor- „ cya w nakładach, hazardach, i pracy, „ zachowana być powinna, która z u- „ mow i Kontraktow szczególnych uwa- „ ża się. W generalności każdy Wspól- „ nik, o dobro wszystkich, a wszyscy „ o całość każdego starać się maią: Szko- „ dy zatym z niedbalstwa, lub nierzą- „ du iednego, w rzeczy wspólney za- „ chodzące, nie wszystkich, ale tylko „ winnego tyczą się: Jnne nieprzewi- „ dziane *np.* z powodzi, nieurodzaiu, „ rabunku nieprzyiaciela, rozbicia się na „ morzu płynące, ani od przytomnego „ Wspólnika odwrocone być nie mogące, „ na całą zlewaią się Kompanią. Upa- „ da Kontrakt Współki: iuż to przez „ śmierć Wspólnika naturalną, lub cy- „ wilną; iuż to przez zerwanie iey zo- „ bopólne i podniesienie kapitałow, lub

„ uchy-

,, uchylenie się od wspólney pracy; iuż ,, przez zamiar zawartey Wspólki dopeł- ,, niony lub upadaiący, lub przez czasu ,, przeciąg opisany, lub nakoniec przez ces- ,, syą, albo stratę rzeczy Kontraktem za- ,, iętych, a nayczęściey przez bankrutę ,, Osob Kompanii, która tym sposobem ,, postąpić sobie powinna, iak Dziedzic ,, konkurs podnoszący. *(a)* Dziś w Mia- ,, stach niektórych zwyczaiem iest, iż ,, Kupiec z całą swoią Kompanią odnosi ,, na Ratusz od sklepu klucze: Miasto ,, go pieczętuie: Kredytorow przypozy- ,, wa, i sprzedażą pozostałego towaru ,, *lege Falcidia* kontentuie. Baczyćby ,, atoli wcześnie należało Urzędom ,, Mieyskim, aby takowe Konkursa, ce- ,, lem oszukania Kredytorow nie działy ,, się: bo trafiać się zwykło, że wprzód ,, Kupiec powywozi lepszy towar, a do- ,, piero Konkurs ogłasza: a czasem iuż ,, z zapieczętowanego sklepu, unieść co ,, lepszego sekretnie umie.,,

W Prawach Kraiowych nic niedoczytu- iemy się o tym gatunku Kontraktow; iakoż naywłaściwszy on iest Kraiom ku- piectwem bawiącym się: a w Prawoda- wstwie naszym dawnieyszym wcale nic nie znayduiemy (prócz zabeśpieczenia wol-

(a) Hein: lib: 3. t. 26.

wolnego na rzekach spławu,) coby nas przeświadczało, aby dàiący nam Prawa, o obowiązkach i beśpieczeństwie handlu- iących baczyli. Zatym w Sprawach ku- pieckich, dziś do Sądu Kommissyi Skar- bowych należących. Juryzdykcya ta sa- mą słusznością i handlownieyszych Na- rodow zwyczaiami rządzi się.

§. *V. Plenipotencya.*

,, Plenipotent, podług Prawa Rzym- ,, skiego, brał na się darmo cudzy go- ,, dziwy interess; a Kontrakt ten ztąd ,, *Mandatum* nazwany, że przez danie so- ,, bie ręki, między Przyiaciołami czasem ,, słownie, czasem przez Listy, iuż to do ,, wszystkich iuż do szczególnego interessu ,, zawierał się; ztąd Plenipotencya albo ,, wyraźna, albo cicha, albo generalna, al- ,, bo specyalna, *expressum, tacitum, gene- ,, rale, speciale, mandatum:* nazywała się. ,, Plenipotent granice mocy swey przestę- ,, puiący, winien był z osoby swey ,, odpowiedzieć, ani Pryncypał iego, do ,, Kontraktow lub umow przez Plenipo- ,, tenta nad moc sobie daną zawartych, ,, poczuwał się. Tym więcey zaś obo- ,, wiązany nie był przestawać na działa- ,, niu delegowaney od Plenipotenta do ,, interesow swych osoby. Kończyła się ,, władza Plenipotenta albo za wzaie- ,, mnym

„ mnym zezwoleniem, albo za odwoła-„ niem oney z strony Pryncypała, albo „ zrzeczeniem się teyże przez Plenipoten-„ ta, albo na ostatek śmiercią naturalną „ lub cywilną z dwoch iednego. „ (a)

Podług Praw naszych Plenipotent albo Prokurator, ten właściwie rozumie się, któremu Pryncypał przed Aktami daie moc do czynienia Kontraktow dóbr lub summ pieniężnych tyczących się, albo attentowania czyli popierania pewnego lub wszystkich swoich interessow prawnych, w iedney lub każdey Juryzdykcyi: A tak i u nas, iedna będzie *generalna* druga *specyalna* Plenipotencya: Jedna do interessu ekonomicznego *np.* zaarendowania dóbr, podniesienia kapitału ściągaiąca się; druga, do odpowiedzi sądowey Plenipotenta umacniaiąca. Pisana Plenipotencya w sprawach dziedzictwa, koniecznie potrzebna: w potocznych od samey umowy zależy. (b) Wszakże w niektorych Sądach naszych, iako to w Assessoryach, Kommissyach Skarbowych, Departamencie Woyskowym, dosyć iest oddać papiery, do uwładania w czynieniu Patrona. W samych więc tylko tranzakcyach gdzie Prawo wymaga obecności Pryncypała, iakie są

Za-

(a) Hein: lib: 3. t. 27. de Mand: (b) A. 1616. V. 2. fol: 276. t. O Plenip: Stat: Lit: Roz: 4. Art: 57.

Zapisy na wieczność, zeznania Dziedzictwa, (c) lub gdzie Strona osobiście w Sądzie stawić się obligowana, iakie są Sprawy kryminalne, świadectwa, lub przysięgi zeznanie; czynność Plenipotenta, czy generalnie czy specyalnie umocowanego nicby nie ważyła: iako i tego, którego władza przez preskrypcyą trzyletnią upadła: co raczey na zwyczaiu niż na Prawie funduie się: Podług dzisieyszey w Koronie praktyki i Prawa R. 1616. Plenipotenci nawet wieczne Kontrakty imieniem Pryncypałow swych zawieraią. W sprawach kryminalnych statystycznych, iakie są Króloboystwo, (d) Rebellia, albo o znieważenie Sądu; także ludziom prawdziwie ubogim, sam Sąd *motu proprio* przydawać zwykł Prokuratora: (e) a ten na ów czas, też same na się bierze obowiązki, iak gdyby grodownie do obrony cudzey był umocowany. Lubo zaś dawne Prawo i zwyczay poźnieyszy niesie, iż każdy sprawę swą przez Patrona lub Plenipotenta popiera, wolno atoli każdemu przełożyć Sądowi własny interes: a to nawet na ów czas, gdy i sam Plenipotent sprawie przytomny iest. Urzędnicy w Sądach swego Powiatu iako i

Du-

(c) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Potest: Stat: Lit: Roz: 4. Art: 61. (d) A. 1588. V. 2. t. de Crimine fol: 1207. (e) A. 1496. V. 1. fol: 252. t. De eo.

Duchowni ile w sprawach Swieckich Plenipotentami być nie mogą. *(f)* W reszcie oboyga Praw Kraiowych Ustawy, zabeśpieczaią wierność Prokuratora dla Strony, a Litewskie w szczególności obostrza, iż ten: któryby o zdradę przeciw stronie był przekonany, gardłem karany być ma. *(g)* Prawa a toli poźnieysze obszerniey o powinnościach Patronow i Plenipotentow, tak Trybunalskich iako i innych Subselliow namieniaiące, zamilczaią o tym przynaymniey co do Korony rygorze. Ostrzedz ieszcze i to przychodzi, że lubo każdy Plenipotent, w interesach Pryncypała swego czynić mocen, nie każdy atoli w Sądzie stawać może, gdyż liczbę Patronow w każdey Juryzdykcyi Prawa określaią: Do tego, aby kto w Sądzie pewnym Sprawy indukować mógł, nietylko Plenipotencyą do tego umocowany, ale nadto w Juryzdykcyi tey przysięgły być powinien. Nakoniec każdy Plenipotent może na swe mieysce subdelegować, albo zlać swą Plenipotencyą na drugiego przez Inskrypcyą urzędowną: chyba gdyby mu tego oryginalna broniła Plenipotencya, co

(f) A. 1580. V. 2. fol: 597. N. 38. Stat: Lit: Roz: 4. Art. 58. Item V. 1. A. 1538. fol: 530. t. Ne Spirit: (g) A. 1638. V. 2. fol: 936. t. O Nieznoszeniu. Stat: Lit: Roz: 4. Art: 59.

co osobliwie w interessach szczególnych warować się zwykło. *Masz także o tym w Cz: ostatniey tit: I.*

§. *VI. Przyrzeczenie i Poręka.*

„ Ostatni gatunek słownego Kontraktu „ iest Przyrzeczenie albo Obietnica, *Sti-* „ *pulatio*: i Poręka albo Rękoymia, *Fide-* „ *jussio.* Przyrzeczenie dzieie się po- „ wszechnie między dwiema osobami. „ Poręcznik albo Rękoymia zabeśpiecza „ daną obietnicę, z obowiązkiem dopeł- „ nienia iey przez się, w przypadku nie „ uiszczaiącego się Dłużnika. Wszak- „ że gdyby kilka Osob, kilku drugim „ rzecz iaką przyrzekło; a tym, kilku „ Poręcznikow onę zabeśpieczyło, wszy- „ scy nawzaiem do rzeczy przyrzeczo- „ ney lub poręczoney obowiązani. Czy- „ li zaś w częściach lub całkowicie do „ każdego ciężar ten należy, umowy „ przy obietnicy, lub daney poręce, u- „ czyć powinny. Jeżeli Poręcznik pła- „ ci dług zaręczony, na ów czas z sa- „ mym Jstcem rzecz mieć będzie: ie- „ zli zaś z liczby kilku Poręcznikow, „ ieden powszechną rękoymią zaspokaia, „ ma prawo grać o nią z Jstcem i Współ- „ ręczycielami. „ *(a)*

Mó-

(a) Hein: lib: 3. t. 16. & 21.

Mówiąc podług Praw Kraiowych o *Obietnicach* albo *przyrzeczeniu*, to za regułę położyć należy, iż gdy te słownie tylko dzieią się, nikt za nie do Sądu pociągany być nie może, zwłaszcza ieżli obietnica bez Swiadkow zaszła, albo o rzecz nieruchomą uczyniona była: *(b)* toż samo i o *Poręce* twierdzić można, gdy ta żadnym pismem, a osobliwie urzędownym, umocowana nie iest, albo gdy Preskrypcyą Roku 1. i niedziel 6. upadła. *(c)* Równie i te Rękoymie niszczy Prawo nasze, któreby na rzeczy wygrane dane były. *(d)* Gdy zaś rzecz idzie o Obietnicę albo Rękoymią przed Aktami zeznaną, na ow czas, byle rzecz była godziwa obiecana lub zaręczona, i przez osoby wolne uczyniona; obowięzuie niewątpliwie tak obiecuiącego iako i Ręczyciela: a to na fundamencie ogólney a świeżey o Zapisach *(e)* dobrowolnie zeznanych ustawy, i wyroku naydawnieyszych Praw Polskich, obszernie nawet przypadkowe obowiązki Poręcznika wywodzących, iakie są: 1. Poręcznik zaspokoić dług zaręczony, lub odpowiedzieć w Sądzie za Poręczonego po-

(b) A. 1576. V. 2. fol: 947. t. O Kontrakcie słownym. *(c)* A. 1540. V. 1. fol: 560. t. de Cautione. *(d)* V. 1. 1347. fol: 37. t. de Filio. *(e)* A. 1768. V. 7. fol:. 707. P. A gdy.

powinien, gdy Dłużnik w długu nie uiszcza się, lub na terminie w Sądzie nie staie. Wolna tylko akcya w takowym razie Poręcznikowi z Poręczonym zostaie. 2. Smierć poręczoney Osoby, przed wyściem czasu daney poręki, uwalnia Poręcznika od odpowiedzi. *(f)* 3. Poręka nietylko Osobę ręczącą, ale i Sukcessorow do satysfakcyi obowięzuie *(g) i t. d.* Nietylko zaś w cywilnych, ale i w samych kryminalnych sprawach, Prawa nasze rękoiemstwa winowaycom dozwalaią. W Koronie iaśnie to i na zwyczaiu i na opisach prawnych funduie się. Statut Litewski wyraźniey tę swobodę Obywatelom Prowincyi Litewskiey ostrzega, zawsze atoli zezwolenia Powoda w sprawach kryminalnych wymaga: w Cywilnych, nawet bez woli tego, przyięta bywa od Sądu poręka. *(h)* Dobrodzieystwo to, które w prawie naszym dla naygłownieyszych znayduiemy Kryminalistow, iednym z mocnieyszych dowodow iest, że Prawodawcy nasi zawsze ludzkości duchem rządzili się, dalecy od owych Drakona w starożytności, albo poźnieyszych Saskich, samym okrucieństwem tchnących, w karaniu Zbro-

(f) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 27. *(g)* V. 1. 1505. fol: 326. t. Causas: *(h)* Roz: 11. Art: 55.

Zbrodniow przepisow. Ani się tą prawa słodyczą sami Anglicy szczycić mogą: iako tego pretendować zdaie się P. Blackston sławny wieku tego Prawnik: gdyż data Praw naszych pisanych, mało co od Praw Angielskich poźnieysza. Nie uchodzi atoli ta, dla Winowaycy Statystycznego prerogatywa *np.* w Sprawie Króloboystwa lub zdrady Oyczyzny, chyba gdy Przywiley ten wyraźnie, iak świeży dla Ur. Pułaskiego (*i*) niesie przykład, zabeśpieczy Prawo.

Dobra na których poręka albo ewikcya zapisana, tey są natury, iak gdyby prostym długiem były obciążone. Jeśli Dziedzic w generalności pisze ewikcyą, a to w słowach: *in Bonis meis omnibus habitis & habendis*, Kredytor ma prawo na którychkolwiek patrzyć Ewiktora, gdy mu Dłużnik satysfakcyi nie czyni; Gdy zaś w szczególności na dobrach *N.* dług iaki Dziedzic ewinkuie; przedać ich nie może, poki ewikcyi nie przeniesie. Nie podpadaią zaś temu ciężarowi dobra posażne, zastawne, i Królewskie; pierwsze z natury posagu wolne od ewikcyi, drugie i trzecie z przyczyny brakującego Possessorowi do takowych dóbr dziedzictwa tytułu. A iako Osoba za Osobę, tak i każdy za siebie zapisać może rękoymią, co się u nas w wielu Kontraktach praktykuie, a szczególniey w obięciu administracyi dochodow Rzplitey: która to rękoymia niedość, że od Officyalisty Skarbowego w dobrach swych, lub przez trzecią osobę okazana być powinna; ale nadto warowało Prawo Kommissyom Skarbowym (zostawiwszy Przywiley Podskarbim nominowania Officyalistow) moc roztrząśnienia, przyięcia lub odrzucenia, zapisaney poręki; Podobnegoż beśpieczeństwa i Prawa Emfiteutyczne wymagaią. Co do zakładow kontraktowych, *de vadiis*: to z praktyki wiedzieć należy, iż gdy tyle drugie zakładu waruią sobie Strony, nigdy go prawie Strona zrywaiąca Kontrakty, nie płaci: pewnieyszy tedy zakład w mnieyszey Summie wyraźnie Kontraktem warowany.

(*i*) A. 1778. V. 8. fol: 961. t. Ubeśpieczenie.

TYTUŁ IV.

O Dziesięcinach.

Nie wchodząc w decyzyą ieszcze nie rozwiązaney kwestyi między Teologami i Prawa Kanonicznego Nauczycielami, czyli Dziesięcina Prawem Boskim, czy Kościelnym albo ludzkim, należy się Ko-

Kościołowi; Obiaśnić należy te artykuły, które w Konstytucyach naszych, szczególnych o Dziesięcinach ustaw były celem: a te są. 1. Jak dawno i z iakich dóbr Dziesięcina Snopowa, z których Pieniężna w Polszcze płaci się? 2. Którą drogą Dziesięcina snopowa, w pieniężną zamieniona być może? 3. Z których pól i do iakiego czasu Dziesięcina nie idzie? 4. Jak się Prawa o Dziesięcinach w Kraiu naszym po różnych Prowincyach i Woiewodztwach dopełniaią? 5. Co za Sąd sprawy o Dziesięciny poznawać powinien?

Dawność Praw o Dziesięcinach: zkąd snopowey, zkąd pieniężney początek.

I. Jeszcze około Roku 965. gdy Mieczysław I. przyiął Wiarę S. nakazał zaraz Kościołom przez się fundowanym płacić Dziesięcinę, tak z dóbr Królewskich, iako i Szlacheckich. Że do pierwszey miał prawo, wątpić nie można, bo był Panem dziedzicznym wszystkich tego gatunku maiętności: że mogł rozrządzić Dziesięciny Szlacheckie na rzecz Kościoła, i to wątpliwości nie podpada: bo tę samą Kościołowi poświęcił cząstkę, którą Szlachta do Skarbu Królewskiego na znak hołdu corocznie wnosiła. *(a)* Poźnieysze Prawa warowały ten dla Kościołow dochod nietylko pod

(a) Præf: ad Vol: Leg: §. 2.

karą Kościelną exkomuniki, ale nawet i dóbr sekwestracyą, w czym Starostom exekucya, aż do finalney satysfakcyi zlecona; *(b)* Dziś atoli sprawy takowe do Sądów Swieckich odesłane, iako o tym niżey. Początkowo tak z dóbr Królewskich iako i Swieckich, Dziesięcinę snopową odbierały Kościoły: Dopiero w szesnastym i siedmnastym wiekach doczytuiemy się, o zachodzących o nie między Szlachtą i Kościołami sporach; utworzyły ie prywatne Plebanow na pieniądze kompozyty, których z iedney strony Dziedzice trzymać się chcieli, a zdrugiey Plebani zrzucać się zaczęli; pomnożyły ieszcze tych kłótni różnych Dyssydentow zdania, tak powszechney Kościoła Katolickiego ustawie przeciwne. Dopiero tedy Prawo Roku 1635. *(c)* deklarowało, iż z dóbr Królewskich zawsze ma być dawana wytyczna dziesięcina, zaś co Szlacheckich tycze się, ta podług zwyczaiu i woli Dziedzica w snopie, lub podług kompozyty uczynić mianey, pieniędzmi opłaconą być może: pokąd zaś kompozyta nie nastąpi, zawsze w snopie Kościołowi należy się.

 II.

(b) A. 1458. V. 1. fol: 194. *(c)* V. 3. fol: 857. t. Kompozycya.

Jaką drogą kompozyta o Dziesięcinę czyni się.

II. Kompozyta o Dziesięcinę snopową, na Dziesięcinę pienięźną funduie się na Bulli Urbana VIII. Papieża R. 1634. przez Jerzego Ossolińskiego Posła Rzeczypospolitey za Władysława IV. otrzymaney, a świeżo Roku 1775. *(d)* przez Stany w opisach swych zagwarantowaney. Podług tey, ugody wszelkie między Proboszczem i Dziedzicem o Dziesięcinę zawarte, a przez Biskupa własnego stwierdzone, Dziesięcinę snopową na pieniężną zamieniaią; tak: że następny Proboszcz kwotą umowioną koniecznie kontentować się powinien: co się żadną miarą rozumieć nie może o Kontraktach dziesięcinnych od Biskupow nie stwierdzonych, i tylko na czas między Proboszczem i Dziedzicem zawartych, chociażby od czasu znacznieyszego groszem opłacane były. Podobnież każdy Dziedzic uczynić może, gdzie dotąd takowe kompozyty nie pozachodziły. A gdyby się Proboszcz z nim zgodzić nie miał, Biskup wyznacza dwoch Kanonikow Szlachty z Kapituły, ktorzy maiąc wzgląd podług wyrazu Prawa R. 1635. na spustoszenie i *onera* ludzi ubogich, iakąkolwiek kwotę, nawet po mimo oppozycyi Proboszcza ułożą; i ta przez Bisku-

(*d*) V. 8. fol: 150. t. Subsid:

skupa stwierdzoną zostanie; ma być corocznie przez Dziedzica za Dziesięcinę snopową opłacana. Jest w Bulli pomienioney ostrzeżono: że gdyby szło o Dziesięcinę więcey niż Złł: 50. taxowaną, a Strony na taxie nie przestawały, mogą appellować do Metropolity: albo gdyby sam Metropolita czynił kompozytę odwołać się mogą Strony do Nuncyatury: a co w tey mierze *appellatoria* deklarować będą, to ma za wieczną Juryzdykcyom sprawy dziesięcinne poznaiącym, służyć regułę: a tak kompozyty takowe zupełnie z pod decyzyi Sądu Swieckiego wyięte, *iako o tym obszerniey w punkcie piątym.* Ostrzedz tu przychodzi, iż niesumiennie i nieprawnie czynią Dwory owe, ktore czy przez konkordatę, czy przez kontrakt z Proboszczem opłacaiąc Dziesięcinę pieniędzmi, z całey swey wsi lub Włości, do wyczney z rol Poddanych roszczą sobie prawo; a nie maią go więcey, iak do nałożenia na Gromadę części umowioney taxy, proporcyonalney krescencyi tychże; w czym ani zwyczay, gdyby naydawnieyszy, ani prawa Dziedzictwa nikogo dyspensować nie mogą: bo kontrakty o Dziesięciny Kościelne są a nie Swieckie, a zatym użytki z nich na Dziedzica wypływaiące, rowno Poddanemu iak Dziedzicowi służą: a Prawo Ka-

 no-

noniczne takowe zyski w rzędzie Symonii czyli Swiętokupstwa umieściło. Dodać i to dla wiadomości powszechney należy, iż Dziedzice przed S. Jakobem o Dziesięcinę odezwać się do Proboszcza obligowani; gdyż pozniey wolno mu ią zbyć komużkolwiek. (e) W Dyecezyi Krakowskiey czas wytykania Dziesięciny oktawa S. Jakoba wyznaczona: gdzie razem dodano, iż gdyby Wytycznik trudność czynił wytykania, wolno iest każdemu zwieść zboże swoie, zostawiwszy Dziesięcinę na polu. (f) Wyraźnym także prawem obostrzono, aby *Spisnego* czyli kwitowego zwłaszcza z Dziesięcin pieniężnych nie wymagano: (g) co tym sprawiedliwiey o snopowych rozumieć należy. Ze nakoniec Dziesięcina snopowa od Mieszczan i Chłopow do stodoł Plebańskich zwożona być powinna, iest na to wyrok Zygmunta III. w Warszawie R. 1614. zapadły. (h)

Z których pol i poką Dziesięcina nie opłaca się.

III. Z czegoby zaś i z iakich pol Dziesięcina snopowa oddawana być miała, więcey w tey mierze zwyczaiem niż Prawem rządziemy się. Sławna kompozyta między Kazimierzem W. i Bodzantą Biskupem Krakowskim za pośrzednictwem Jarosława Skotnickiego Arcy-Biskupa Gniezn: zapadła, (i) a przez Władysława Jagiełłą Roku 1433. stwierdzona, uczy nayprzod: iak ten W. Król i Dziedzic Państwa całego, nie wzdrygał się pomimo władzy swey i powagi, poddać się pod Sąd Duchowny w tym sporze, który łacno do Sądow Swieckich wywołać mógł. Taż kompozyta wyraźnie przepisuie, iż nietylko z wszelakich pol i ogrodow, ale i z każdego ziarna snop dziesiąty Kościołowi należy się, wyiąwszy rzepę, mak, kapustę, cybulę, czosnek, i tym podobne iarzyny: A co się ogrodow tycze, te tylko od Dziesięciny wolne deklarowane, które rydlem a nie pługiem orzą się. Względem konopi w szczególności nakazuie Prawo, aby od całego pługa 4. snopki, Kościołowi oddane były, a gdzieby na nie nie całym pługiem *np.* sochą albo płużycą orano, połowę tey Dziesięciny płacono. Ustawa atoli ta podług niektórych zdania samey tylko Dyecezyi Krakowskiey tycząca się, przez drugie, za prawo ogólne poczytana być nie może, iako Dyecezyi pomienioney Municypalne tylko prawo. Z nowo dobytych pol, czy to da-

(e) A. 1433. V. 1. fol: 97. i 103. t. de Tempore, & t. de Decima. (f) Ibidem fol: 100. t. de Tempore Deciman: (g) A. 1511. V. 1. fol: 377. t. de Non. (h) Zalasz: t. 2. fol: 401.

(i) V. 1. fol: 95.

dawnym przyległych, czy w lasach powycinanych, Dziesięcina podług Bulli Leona X. (k) dopiero po wyszłey wolności gruntowey, Proboszczowi: Z nowych zaś Osad, do Stołu Biskupiego należy; a gdyby iak się dawniey praktykowało, wieś iaka siedliska swoie dla czczości gruntu opuściła, i gdzieindziey osiadła, z takowey Osady Kościoł Parafialny, który iey dawniey administrował Sakramenta, Dziesięcinę pozyskuie. Zatym o wolności żadney od Dziesięcin, z nowych nawet pol, nie doczytuiemy się: i luboby ta zwyczaiem gdzie zagruntowana była: ani preskrypcya naydawnieysza uwolnić Dziedzica od tego obowiązku, a Kościoł dochodu pomienionego, iako istotnego swego funduszu, pozbawić nie może.

Zwyczaie względem Dziesięcin różnych Prowincyi i Wdztw.

IV. Lubo z natury swoiey Dziesięcina, dziesiątey wymaga części; nie iest atoli liczba ta nieodmienną iey cechą, bo są kraie gdzie dwunasta, piętnasta, a czasem i dwudziesta część za Dziesięcinę liczy się. (l) U nas powszechnie gdzie snopowa Dziesięcina w zwyczaiu, snop dziesiąty Kościoł pozyskuie: ale ani wszędzie ze wszystkich zboż dawany bywa, ani tylko w snopie tey ustawie

(k) A. 1515. lib: III. Const: Prov: apud Zalaszow: fol: 395. V. 1. fol: 100. A. 1433. t. de Decima Noval: (l) Zalasz: lib: III. P. 2. t. ult:

wie dzieie się zadosyć. W Dyecezyi Krakowskiey, i Łuckiey po części, nietylko z oziminy, ale i z iarzyn, iako się namieniło należy Dziesięcina Kościołom, w innych prócz oziminy, naywięcey z pszenicy i owsa: w niektórych Dyecezyach z samey tylko oziminy bierze się. Woiewodztwo Podlaskie podług zwyczaiu od niepamięci przyiętego i Rezolucyi Rady, po kopie żyta i iarzyny, z włoki iedney za dziesięcinę daie; (m) luboć i tak nieuwłacza się tamecznym praktykom zdawna po różnych Parafiach przyiętym, gdzie albo w ziarnie, albo groszem dochod ten Kościelny opłaca się. Prowincya Litewska ledwie zna ten dla Kościoła podatek: bo Plebanie prawie wszystkie, na pewnych gruntowych dochodach i kapitałach fundowane. Na Rusi, *Meszne* i *Małdraty* zastępuią w wielu mieyscach Dziesięciny. Meszne: iest pewna kwota pieniężna, którą wsie składaią na Msze za należące z krescencyi swych Dziesięciny. Małdraty: są pewne osepy, które mieysce wytycznych Dziesięcin zastępuią. Zkądby zaś to poszło, że tak generalny Podatek Kościelny, nie iednakim sposobem opłaca się, trudno w Hi-

(m) R. 1778. dnia 19. Aug: N. 224. w Zbiorze fol: 137.

Historyi naszey doczytać się: to pewna, że różne w różnych Woiewodztwach były zwyczaie na szczególnych umowach funduiące się; Dopiero Roku 1527. *(n)* gdy Stany nawet na Beneficia za zezwoleniem Biskupow nałożyły pobor; na ów czas Kommissya przez tychże Biskupow wysadzona, wraz z Taxatorami Woiewodzkiemi, kazała uczynić popis wszystkich Plebanii; ten znaiomszy dziś pod imienien *Librorum Beneficiorum & Retaxationum*, uczy nas, iakie którego Kościoła pod ów czas znaleziono fundusze, a przy tym iaka gdzie Dziesięcina płacona była; i na tey to lustracyi zwyczay opłacania Dziesięcin w snopie lub pieniędzmi, ile gdzie autentyczney kompozyty nie masz, funduie się. Tenże zwyczay był powodem Radzie Nieustaiącey decydowania względem Dziesięcin do Kordonow należących, że gdzie te chociaż bez urzędowney kompozyty pieniędzmi *ab immemorabili* opłacano, dziś także groszem nie w snopie oddawane być maią. *(o)*

Forum na Sprawy o Dziesięciny.

V. Zachodzący nakoniec odwieczny spor w Prawie naszym o *forum* na sprawy dziesięcinne (po Kostytucyi 1635. Ro-

(n) V. 1. fol: 419. t. Taxatio. *(o)* Rez: R. N. 1782. 18. Jun: N. 371.

Roku która o pienieżną do Grodu, o snopową do Ziemstwa pozywać każe) rozwiązała dostatecznie Konstytucya Roku 1768. *(p)* nakazuiąc: aby te sam tylko Ziemski Sąd poznawał, z wolną do Trybunału appellacyą; a gdyby kto do Sądu Duchownego o nie wywołać ważył się, karze 1000. grz: podpada. Wszakże przez tę ustawę nie uymuie się w niczym mocy Biskupow czynienia kompozyt: ile, że poźnieysze Roku 1775. Prawo, iako się namieniło wyżey, Bullę Urbana VIII. nie naruszoną mieć chce. A zatym te tylko Sprawy dziesięcinne do Sądu Ziemskiego odesłane, w których skrzywdzenie Kościoła lub pogwałcenie Kontraktow przez Plebana o Dziesięcinę zawartych zachodzi, a nie gdzie rzecz idzie o decyzyą należącey się Dziesięciny lub o kompozycyą: Co aby żadney nie podpadało wątpliwości kładzie się o tym wypis Prawa Roku 1635. w słowach: „Postanawiamy za wyraźnym „Stolicy S. Apostolskiey pozwoleniem, „aby każdy Biskup w Dyecezyi swoiey, „w którey Dziesięciny idą, *compositiones de consensu Rectorum factas & faciendas*, dawne Kontrakty i kwity „*approbent* czasy wiecznemi. „ Tamże

(p) V. 7. fol 729. t. O Dziesięcinach.

że niżey czytamy: „ A o Dziesięciny „ takowe pieniężne, z tey kompozycyi „ approbowane i decydowane, postana- „ wiamy Proces do Grodu na Kwerele, „ *sine appellatione*; Ci zaś, którzy przy „ wytycznych zostawać zechcą, zwy- „ czayny proces do Ziemstwa, a potym „ na Trybunał mieć będą „ (q) Zgoła *causæ Juris*, iako to: czyli temu lub owemu Kościołowi należy Dziesięcina pieniężna, lub snopowa; czy z każdego, czy z pewnego ziarna: czy Pleban za snopową, tą lub ową kwotą pieniężną ma się kontentować, należą do decyzyi Sądu Duchownego: *Causæ* zaś *facti*: iako *np*. że Dziedzic zatrzymaną Dziesięcinę powrocić, snopową gdy kompozyta nie zaszła dawać powinien; przez Sądy Swieckie poznawane być powinny.

(q) V. 3. fol: 857. t. Kompozycya.



CZĘŚĆ

CZĘŚĆ IV.
O PRZESTĘPSTWACH I KARACH.

TYTUŁ I.
O Przestępstwach w powszechności.

„ Wszelkie Przestepstwo albo doty- „ ka w powszechności Rządu lub panuią- „ cey Osoby, albo się tycze szczególnych „ Osob Społeczeństwo składaiących: pier- „ wsze *publicznym*, drugie *prywatnym* „ nazywamy: Już to, że tamte całey „ społeczności, te szczególnych osob o- „ brazę za sobą ciągną: iuż to, że pie- „ nianie Zbrodnia publicznego, albo pu- „ blicznym Urzędnikom z prawa słu- „ ży, albo każdemu Obywatelowi wol- „ ne; poszukanie zaś sprawiedliwości w „ sprawie prywatney, samey tylko obra- „ żoney osobie przynależy. Ze znowu „ tak pierwsze iako i drugie przestę- „ pstwo, albo kary cywilne *np*. grzy- „ wny

Prawa Rz: i Kraiowe o Przestępstwach w ogólności.

,, wny lub więzienie uczciwe za sobą ,, ciągnie; albo śmiercią, chłostą ciała, ,, wygnaniem z kraiu, odsądzeniem od ,, czci ukarane bywa; ztąd nowy przestępstw podział, na *Cywilne* i *Krymi-* ,, *nalne* wypływa. Publiczne przestę- ,, pstwa uważane właściwie iako Cywil- ,, ne, inaczey Sprawy Skarbu *Causæ fi-* ,, *sci* nazywaią się: w których u nas Jn- ,, stygatorowie Narodowi lub sądowi a- ,, ktorstwo przeciw pozwanemu formuią, ,, iako to: o grzywny do skrzynki sądo- ,, wey: o pokrzywdzenie dóbr Króle- ,, wskich: lub gdziekolwiek o uszkodze- ,, nie dobra publicznego pomnieysze ,, rzecz zachodzi. Jnne zaś do liczby ,, przestępstw Statystycznych, *ad Crimi-* ,, *na Status*: należą, i w rzędzie Krymi- ,, nalnych mieszczą się. ,,

,, Przestępstw prywatnych, Prawo ,, Rzymskie obszerne czyni podziały: ,, ale te opuszczaią się, iako do samego ,, tylko dawnego tey Rzeczypospolitey ,, stosowane sądowego Processu, nietyl- ,, ko u nas, ale i od nikogo w Europie ,, nieużywanego. Pospoliciey przestę- ,, pstwa prywatne dzielą się na sprawy ,, *Prawne* i *Uczynkowe*. Sprawa Pra- ,, wna, *Actio* v. *Causa Juris*: ma za cel po- ,, szukanie rzeczy prawnie do mnie na- ,, leżącey, lubo w cudzey possessyi dla ,, wątpliwości, niewiadomości, lub złey

,, wia-

,, wiary będącey; tak, ten co gra o dzie- ,, dzictwo Przodkowi swemu wydarte, ,, ma *Sprawę prawną*. Sprawa uczynko- ,, wa, *Quæstio facti*: ma w swym zamia- ,, rze uczynek prawem zakazany, cią- ,, gnący za sobą nadgrodę Stronie pokrzy- ,, wdzoney *np.* za wyrąbanie lasu, polo- ,, wanie na cudzym gruncie *i t. d.* W ,, obydwoch tych spraw rodzaiach, prócz ,, satysfakcyi, którą strona krzywdząca ,, albo *Pozwana*, stronie skrzywdzoney ,, albo *Powodowey* czynić zwykła, za- ,, chodzi i kara publiczna, niby opłaca- ,, iąca gwałt Prawa: pospolicie u nas ,, przez grzywny dopełniana. Pierwsza ,, kara nazywa się właściwie zadośćuczy- ,, nienie, *Satisfactio*: druga ukaranie, *Pæ-* ,, *na*: tamta na rzecz Strony skrzywdzo- ,, ney, ta Sądowi przypada.

,, Prawo Rzymskie, Publicznych wy- ,, stępkow piętnaście liczy gatunkow, ,, a te są: Występek przeciw Maiesta- ,, towi: Zdrada Oyczyzny; Cudzoło- ,, stwo: Zaboystwo znienacka: Zadanie ,, trucizny: Oycoboystwo: Fałszerstwo ,, papierow publicznych lub pieniędzy: ,, Gwałty: Naiazdy: Kradzież Skarbu ,, publicznego: Przyswoienie wolnych lu- ,, dzi: Zabranie Podatkow Rzeczypospo- ,, litey: Zakupienie Urzędow lub kre- ,, sek: Podwyższenie ceny zboża: i re- ,, manentow Skarbowych uszkodzenie.

(a)

„ (a) Nie uczy nic Prawo rzeczone o „ Występkach przeciw Bogu i Religii: „ a to z przyczyny, że rozpoznanie spraw „ takowych, zupełnie Duchownym zle- „ cone było: dla tego następuiący tytuł „ na samym tylko Prawie Kraiowym „ gruntować się będzie: w poniższych „ zaś o tych tylko przestępstwach podług „ Prawa Cywilnego dotkniemy, które u „ nas trafiać się zwykły, lub o których „ Prawodawstwo nasze wzmiankuie: zwła- „ szcza, że i z tych niektóre w liczbie „ przestępstw prywatnych umieszczaią „ się. Dodać i to należy, że w prze- „ stępstwach publicznych kaptywacya o- „ soby zawsze wolna, chociażby Wi- „ nowayca był Possessyonat: w prywa- „ tnych zaś, tylko na gorącym kryminal- „ nym uczynku złapany Zbrodzień, ima- „ ny być może, a takowe zbrodnie są: „ Zaboystwa, rozboie, kradzież, napa- „ ści na drogach, i naiazdy domu: Czas „ zaś gorącego uczynku do roku iedne- „ go i niedziel 6. rozumie się. (b) Wszak- „ że i w Sprawach Cywilnych poto- „ cznych, gdy Szlachcic nie ma posses- „ syi lub rękoymi, areszt osoby sprawę „ poprzedza; albo gdy Poddany lub lu- „ żny

(a) Hein: lib: 4. t. XVIII. (b) A. 1768. V. 7. fol: 597. t. Akt §. VI.

„ żny do sądu powołuie się, areszt Dzie- „ dzicowi, Chłopu lub Gospodarzowi u „ którego luźny przemieszkiwa, kładzio- „ ny bywa. Areszt przyimuiący lub po- „ rękę daiący za obwinionego, gdy Zbro- „ dzień uchodzi, kary na siebie sądo- „ we ściąga: ieźliby zaś aresztu albo „ rękoymi zapozwany niestawił, warta „ mu przydana bywa, lub do więzienia „ uczciwego zaprowadzony być powi- „ nien.

„ W Sprawach kryminalnych, prócz „ kar cielesnych, zyskuie Strona na Stro- „ nie *Nawiązkę* czyli pewną, niby na „ Felczerow i Aptekę, pieniężną sum- „ mę, ieśli tylko rany lub siniaki za- „ dane były: Jeśli zaś zaboy nastąpił, „ *Głowszczyznę* czyli taxę za głowę za- „ boyca Sukcessorom płaci. Ostrzedz tu „ nakoniec przychodzi, iż lubo między „ temi wyrazami *Występek*, *Zbrodnia*, „ *Przestępstwo*, a tym drugim *Sprawa*, „ możnaby iakowąś przepisać w znacze- „ niu rożnicę, ile gdy każdy *uczynek*, „ *zbrodnia*, *kryminał*, w ten czas wła- „ ściwie zaczyna być *Sprawą*, gdy przed „ Sąd przyzwoity wywołany będzie; że „ atoli wyrazy pomienione równo- „ znacznie brać się zwykły, miiamy „ ich mniey użyteczne wyszczególnie- „ nia, ćmić więcey niż obiaśnić rzecz „ mogące. „

T TY-

TYTUŁ II.

O Bluźnierstwie i Niedowiarstwie.

DAwnieysze Prawa Polskie, zabeśpieczywszy solennie (a) Zwierzchności Duchowney wyrokom te artykuły, które nierozdzielnie czci Boskiey i poszanowania Religii tyczą się; zostawiły tymże Magistraturom zupełną moc i władzę karania zbrodni podobnych. Gdy potym poźniey władza ta podzielona została przez ustanowienie Trybunałow, z Duchownych i Swieckich Osob złożonych; Sprawy takowe tamże odesłano. (b) Prawa rzeczone pięć gatunkow przestępstw publicznych przeciw Bogu i Wierze S. liczą. 1. Bluźnierstwo, lub iakiekolwiek Jmienia Boskiego znieważenie publiczne. 2. Apostazya albo Odszczepieństwo. 3. Przeyście do Wiary Zydowskiey. 4. Ateuszowstwo, albo zaparcie Boskiego iestestwa. 5. Herezya albo Kacerstwo. Za zbrodnie te, ten tylko odpowiada, kto albo urzędownie o nie oskarżony, albo publicznie i upornie w nich trwa i przestaie. Nieuczy Pra-

(a) A. 1543. V. 1. fol 578. §. Differentias. (b) A. 1685. V. 5. fol: 729. t. Regestr. Item A. 1726. V. 6. fol: 427. t. Trybunał §. Reg: Caus: Arian:

Prawo iakiemi karami, każde z tych przestępstw poskromione być ma: zostawuiąc w całości ustaw Kościelnych opisy. Samą tylko Apostazyą czyli odstępstwo od Wiary S. Katolickiey do iakieykolwiek Religii, Traktat Roku 1768. (c) policzaiąc tę materyą w rząd kardynalnych ustaw, i liczbę kryminałow publicznych, wygnaniem z kraiu ukaraną mieć chciał: z ostrzeżeniem, dla takowego występku, Sądu Trybunalskiego z Regestru Taktowego. Kościelne Prawa wszystkie te przeciw Bogu i Wierze przestępstwa większą lub mnieyszą Exkomuniką, lub pokutą publiczną, czasem karą pieniężną w Osobach świeckich; a w Osobach Duchownych suspensą od Urzędu Kapłańskiego lub degradacyą poskramiaią. (d) W Starym Testamencie, Bluźnierca, ukamienowaniem: (e) podług Praw Rzymskich (f) dawnieyszych i poźnieyszych śmiercią, lub stratą części iakowey ciała karany bywał. Odszczepieństwo zaś, Schizma, Przeyście do Zydowskiey wiary, wygnaniem, infamią, a czasem i śmiercią karano. (g) W na-

(c) V. 7. fol: 571. §. 3. & fol: 596. §. III. (d) Inst: Can: Maschat S. P. P. II. libr. 5. t. 9. & 26. (e) Levit: 24. c. 16. (f) Novell: 77. Cap: 1. & Car: V. Jmp. 1548. (g) Vide Inst: Can: Ibidem ut supra.

W naszym wieku różne Mocarstwa Europeyskie, zwolniły albo uchylyły skrupulatną Praw swych, po części okrutnych, a czasem duchem Prześladowcow pisanych, przeciwko obcym Religiom surowość. Jeżeli gdzie to w naszym Kraiu, Obywatele i Cudzoziemcy Dysydenci, na podobną Praw karność utyskiwać nie mogli: Przecięż dla ziednania wiecznego wewnątrz pokoiu, znane są dobrze Prawa i Przywileie poźnieysze, Obywatelom oboyga wyznania Ewanielickiego i Grekom Nieunitom nadane. Anglia także, uchyliła świeżo w znaczney części okrutne przeciw Katolikom ustawy: iuż wolne Religii wyznanie, iuż swobody narodowe określaiące. Równą polityką i duchem rządzi się Monarchini dzisieysza Rossyiska: gdy nietylko wolnego w Państwach swych Katolikom Rzymskim dozwala wyznania, ale i ku ułożeniu interessow Religii naszey tyczących się, Posła Extraordynaryinego Rzymskiego u siebie mieć chciała.



TYTUŁ III.

O Występkach obrażonego Maiestatu: Zdrady Oyczyzny: Kradzieży Skarbu publicznego: i pogwałcenia wolności i zdania Szlacheckiego.

„DWA pierwsze przestępstw publicznych rodzaie, obrażonego Maiestatu i zdrady Oyczyzny, *Crimen læsæ Majestatis: & Perduellionis:* za iedno u Rzymian brano; dopiero po upadku wolności, różnić ie zaczęto. „Zbrodnia obrażonego Maiestatu, samey Osoby Panuiącey tyczy się: Zdrada zaś Oyczyzny, uszkodzenie lub obalenie rządu za cel bierze. Prawo Cywilne do dwoch tylko osob, to iest do Syna i Oyca panuiącego, występek obrażonego Maiestatu rozciąga: dalszych zaś Monarchy Krewnych obrazę, w liczbie zbrodni prywatnych umieszcza. Obraza Maiestatu nie tylko w zaboystwie, ranieniu lub w spisku na życie rozumiała się; ale nawet do wszelkiey publiczney, słowy lub rzeczą okazaney urazy, ściągała się; nie mniey i ten występku tego winien był, kto naywyższą Panuiącego władzę oba- Prawa Rz: o obrazie Maiestatu.

„ lić,lub ukrócić zamyślał; Aże w tym ra-
„ zie na odmianę rządu zakrawał, dla
„ tego te dwa przestępstwa w iednym
„ czasem rozumieniu brane bywały. Na-
„ koniec posągi Monarchy obalaiący, lub
„ znieważaiący, Monetę fałszuiący, pry-
„ watne więzienia utrzymuiący, do Ko-
„ ściołow schraniaiących się Zbrodniow
„ gwałtem biorący, teyże zbrodni pod-
„ padał. Występek rzeczony, ten tylko
„ popełnia, kto iest w poddaństwie obra-
„ żoney Osoby; dla tego obcy, lubo o-
„ sobiste na się sciąga kary, wolen atoli
„ od tych przynaymniey, któreby Roda-
„ ka familia poniosła. Nadto nietylko
„ ten, który iuż uknowaną takową przez
„ się zbrodnię dopełnia, ale i ten co
„ tylko w zamyśle swym odkryty by-
„ wa, ściąga na się Obrazy Maiesta-
„ tu winę; Nawet sami Wspólnicy, tey
„ że co i Hersztowie kaźni dopuszcza-
„ ią się: lubo zawsze lżeysze od nich
„ ponoszą ukaranie.

„ Karało Prawo Rzymskie występek
„ obrażonego Maiestatu, śmiercią miecza,
„ lub wygnaniem: Familia zaś Zbro-
„ niarza, żadney na się nie ściągała pla-
„ my. Prawa poźnieysze posunęły daley
„ tę surowość, nietylko na nayokrutniey-
„ sze męczarnie Winowaycow podobnych
„ skazuiąc, ale nawet do Sukcessorow i
„ dóbr Winowaycow onęż rozciągaiąc.
„ Dzie-

„ Dzieie się to na tey powszechney Polity-
„ kow zasadzie: że gdy dziś Narody Mo-
„ narchiczne całą swą prawie na Osoby
„ panuiące przelały powagę i władzę; za-
„ mach na nie uczyniony, równą zasłu-
„ guie karę, iakiey winien Społeczno-
„ ści fundamenta albo Prawa Kardynalne
„ obalaiący. Wszakże są przykłady, że
„ i sami Króloboycy, nie równo zawsze
„ karani byli na ciele, ani równą na
„ familie swoie ściągali winę: Miara
„ albowiem i przepisy kar takowych, za-
„ leżą naywięcey od woli obrażonego
„ Maiestatu, mnieyszą lub większą li-
„ tością i łaskawością rządzącego się. (*)

„ Występek Zdrady Oyczyzny, *Crimen* O Zdradzie Oyczyzny.
„ *Perduellionis*: popełniał ten u Rzy-
„ mian

(*) Autor Książki: *pod tytułem*: Historya Parlamentu Franc: i P. Blackston, w swoim o Prawach Kryminalnych Angielsk: dziele, obszernie wywodzą: iak sobie okrutnie i wymyślnie naypolerownieysze nawet w wieku naszym oświeceńszym Narody z Króloboycami postępowały. Przykład STANISŁAWA AUGUSTA panuiącego nam szczęśliwie KROLA, iako iedyny i przez nikogo z Monarchow poprzednich nie dany; tak day Boże aby od wszystkich w podobnym razie naśladowany był: Który mową swoią naytkliwszą w Sądzie Seymowym za Króloboycami mianą, nietylko losy i wyroki na tychże z prawa wymierzone ułagodzić usilnie starał się, ale nadto Herszta spisku owego utrzymawszy przy życiu, dożywotnią opatrzył pensyą.

„ mian, który po nieprzyiacielsku z „ nią postąpił, iako to *np.* bunty „ podnosząc, Sekretne interessa Nie- „ przyiacielowi wydaiąc, tegoż przeciw „ Oyczyznie podmawiaiąc, Obóz lub „ Zamki zdradziecko zaprzedaiąc *i t. d.* „ Nietylko zaś uiszczenie tak niego- „ dziwych zamachow, ale i dowod pe- „ wny przeciw obwinionemu o podo- „ bnych zamysłach, winnym go czy- „ nił. Nadto oskarżać podobnego Zbro- „ dnia, nietylko niewiasty, małoletni, „ ale nawet i od czci odsądzeni, co „ większa Synowie Rodzicow, Rodzice „ Synow, ieśli po ostrzeżeniu prywa- „ tnym nie następowała poprawa, dono- „ sić Sądowi byli powinni. Procz tego „ Zbrodzień takowy, obrony przez Pa- „ trona, ani wolności od tortur z Prawa „ spodziewać się nie mógł: a wstawia- „ iący się za nim, Jnfamii podlęgali. Mi- „ mo tych ieszcze przed-Dekretowych „ kar, Zdrayca Oyczyzny przekonany, „ ściągał na się okrutnieyszą śmierci ka- „ rę, przez którą ćwiertowanie rozumia- „ no: do tego od czci i maiątkow na- „ wet z Sukcessorami płci męskiey od- „ padał. Nakoniec posągi iego obalano: „ a dziś domy nawet ruynuią, niby dla „ zatarcia imienia pamięci, a raczey „ dla odrażenia drugich od podobnych „ zbrodni. Wszakże iak u Rzymian, tak

„ i te-

„ i temi czasy kary te zmnieyszaią się, „ gdy występek czyli spisek uknowany „ tylko, a nie dokonany odkrył się.

Kradzież Skarbu publicznego.

„ Kradzież Skarbu publicznego, *Cri-* „ *men peculatus*: nietylko popełnia ten, „ co go w dochodach swych skrzywdza, „ ale i ow, co składy publiczne: *np.* kley- „ noty, ruchomości, a nawet Przywileie „ i papiery Stanu, uszkadza lub całkiem „ pokrada. (a) Dopuszczaiący się tey „ zbrodni, karani byli u Rzymian *De-* „ *portacyą*: czyli wygnaniem na Wyspę, „ lub do kraiu pustego, albo mało co „ zamieszkałego, a to na czas pewny lub „ do śmierci. Czasem tylko wczwor- „ nasob nadgrodzić kazano szkodę Skar- „ bowi wyrządzoną. Za czasow Cesa- „ rzow Rzymskich, na lichwę tylko lub „ własny użytek ruszaiący Skarb publicz- „ ny, śmierci nawet karze podpadali, któ- „ rą i dziś powszechnie w Europie takowi „ Zbrodniarze na się ściągaią. Liczono „ ieszcze w rzędzie przestępstw publi- „ cznych, kradzież rzeczy Kościelnych „ ruchomych, lub nie ruchomych gwał- „ towny zabór. Zbrodnia ta ma własne „ nazwisko, Swiętokradztwa: *Sacrilegi-* „ *um.* Powszechnie głowę tracił, kto „ się tego dopuszczał występku, czasem

kara

(a) Hein: ib: 4. 18. N. 7. Zalasz: lib: 3. p. 2. t. 3.

„ kara infamii i konfiszkata dóbr na rzecz „ Kościoła, podług wielkości zbrodni do„dawana bywała. Gdy zaś Złodziey rzeczy „ do obrządkow Kościelnych należące, „ lub taiemnic naszych naczynia pokradł, „ od ognia śmierć, podług Konstantyna „ W. wyroku, ponosił. „

Prawa Kr: o Występku obraż: Maiestatu.

Prawa Koronne do czasow Zygmunta I. żadney o występku zelżonego Maiestatu nie uczyniły wzmianki: Statut Roku 1539. nic dokładnego o tym nie naucza. *(b)* Poźniey Roku 1588. obszerne stanęło prawo, niebawnie potym na Piekarskim exekwowane, które dosadniey naturę tey zbrodni w następuiących odmalowało słowach: „ *Crimen læ„sæ Majestatis*, które tylko *in Perso„nam Regiam* podług Prawa, *machina„tione, conspiratione, violento conatu, „ & quod longè absit facto ipso in vitam „ comittitur.* „ *(c)* A zatym u nas Występek ten, by też na nayblizszey Osobie z familii Królewskiey iako nie dziedziczney, popełniony być nie może; tym bardziey Ministrowie i Konsyliarze Królewscy (iak prawo poźnieysze Rzymskie mieć chciało) podszywać się pod ten przywiley nie mogą, dla równości Szla-

(b) V. 1. fol: 550. P. Crimen. *(c)* V. 2. fol: 1207. A. 1588. t. de Crimine.

Szlacheckiey. Za podobnego Zbrodnia poczytuie toż Prawo wszelkiego Wspólnika, byle mu tylko ta *Complicitas* dowiedziona była. Delatorem w tey sprawie nawet *Plebejus* być może: który gdyby potwarcą oczywistym pokazał się, głowę traci: Szlachcic zaś unkoszta Stronie powrocić, 100. grzyw: zapłacić i 12. niedziel wieży *in fundo* siedzieć był powinien, *(d)* dzis *pænæ talionis* podpada *(e)* W przypadku wątpliwości dokumentow, Oskarżony wolen po przysiędze ma być deklarowany. *Forum* Sprawie obrażonego Maiestatu ustawa rzeczona Sądy Seymowe przepisuie, co i prawo poźnieysze r. 1776. potwierdza; a obydwa, Królow od zasiadania w sprawach takowych uwalniaią. Postępek zaś prawny czyli forma Processu, nie podług Prawa Roku 1588. ale według poźnieyszey Roku 1776. Ustawy zachowana być powinna. Brakuie tylko w Prawie Koronnym przepisu kary na takowych Zbrodniow: który to niedostatek Statut Litewski, rozciągaiąc się obszerniey i dostateczniey nad wywodem gatunkow zbrodni obrażonego Maiestatu i zdradziectwa Oyczyzny, w te słowa zastępuie: „ Kiedy„ by kto zmowę, albo spiknienie, al„ bo

(d) A. 1565. V. 2. fol: 693. t. O Rzeczach. *(e)* A. 1776. V. 8. fol: 870. Ordynac: N. 12.

,, bo bunt uczynił na zdrowie nasze Ho-
,, spodarskie, chociażby Pan Bóg ucho-
,, wał, iżby ona zmowa nie była uczyn-
,, kiem popełniona, takowy za słusznym
,, dowodem, iako o tym niżey w pią-
,, tym Artykule: gardło i imienie tra-
,, ci. Też Maiestat nasz obrażon bywa
,, z tey przyczyny, gdyby się kto bunto-
,, wał, pokoy pospolity wzruszaiąc prze-
,, ciw nas Hospodara: albo ku szkodzie
,, Rzeczypospolitey: Mince bez woli na-
,, szey bił; albo po zeyściu z tego świa-
,, ta Naszym Hospodarskim, także i Po-
,, tomkow naszych Królow Polskich i
,, WW. Xiążąt Litewskich, chcąc kto o-
,, sieść i opanować to Państwo W. Xstwo
,, Litewskie i Hospodarem na nim być,
,, i Woysko lud służebny zbierał, wy-
,, wodził. Ktoby też z Nieprzyiacielmi
,, Naszemi porozumienie miał, list do
,, nich albo Posły, radząc przeciw Nam
,, Hospodaru i Rzeczypospolitey, albo
,, ostrzegaiąc słał, i tym Nieprzyiacio-
,, łom iaką pomoc dawał. Ktoby też
,, Zamek nasz Nieprzyiacielowi zdra-
,, dą podał, krom przyczyny głodu gwał-
,, townego: Ktoby też ludzie nieprzy-
,, iacielskie w Państwo Nasze W. Xstwo
,, Litewskie zdradliwie przywiodł, a
,, toby na niego słusznie a sprawiedli-
,, wie było przewiedziono, takimże do-
,, wodem iako niżey opisano. Takowy
,, z Pra-

,, z Prawa i rozsądku Naszego z Pany i
,, Radami Naszemi W. Xstwa Litewskie-
,, go cześć i gardło traci. A Synowie ta-
,, kowego Zdraycy dorośli, i którzyby też
,, za dowodem słusznym, okazali się być
,, wiadomemi tey zdrady Oycowskiey,
,, także cześć i gardło tracić maią; A
,, ci Synowie którzyby nie byli lat zu-
,, pełnych dorosłych, albo drudzy doro-
,, słemi będąc, a tey zdrady Oycowskiey
,, nie byli wiadomi, takowi czci i gar-
,, dła nie będą tracić, iednakże i takowi
,, niedorośli i dorośli, a zdrady niewia-
,, domi Synowie za takowy występek
,, Oyca swego, od wszystkich Jmion Oy-
,, czystych, wysłużonych, i ktorymkol-
,, wiek obyczaiem nabytych wiecznie
,, odpaść maią, ale wszystkie imiona
,, Zdraycy Naszego takowego, mimo
,, dzieci i bliskich, na Rzeczpospolitę
,, i Nas Hospodara ku Stołu Naszemu
,, W. Xięstwu przypadać będą. A Żo-
,, ny takowych Zdradziec, które nie bę-
,, dąli wiedzieć takowey zdrady Mężow
,, swoich, a z tego się wywiodą przysię-
,, gami swemi, takowe imion swych Oy-
,, czystych i Macierzystych i Wiana
,, przed uczynkiem tey zdrady im od Mę-
,, żow ich opisanego nie tracą. A Dzie-
,, wki też tych Zdradziec, aczkolwiek
,, poczciwości swoiey nie tracą, ale do
,, Jmion Oyczystych nie przyidą, tylko
,, po

„ po śmierci Matek swoich do Imion Macierzystych i do wiana Macierzynego „ wespółek i z Synami iako wyżey opisano niewinnemi, wedle prawa ich przyrodzonego przychodzić maią. „ (f)

Zdrada Oyczyzny. Lubo wypis Statutu obszernie namienia o gatunkach zdrady Oyczyzny, obaczmy co Prawo Koronne wspomnione Roku 1588. o tey zbrodni uczy. „ Gdyby kto czynił bunty przeciwko Rzeczypospolitey porozumiewaiąc się z „ Nieprzyiacielem Koronnym ku szkodzie Koronney; wynosił taiemnice Rzeczypospolitey zwierzone Nieprzyiacielowi Koronnemu; podał mu Zamek na zmowie; wzruszał *Pacta & Foedera* z Postronnemi Pany, Rebellią *facto* pokazuiąc; albo ktorykolwiek inny występek popełnił, któryby właśnie był „ *contra Rempublicam* „ (g) każdy takowy zdrady Oyczyzny winien iest. Otoż oboyga Prawa opisy dawnieysze, iasno przypadki tey zbrodni wyłuszczaiące. Prawo zaś Roku 1776. (h) trzy następuiące do Spraw *Perduellium* dodało Artykuły. 1. O Korrupcye i pensye brane od Zagranicznych Dworow, końcem zdrady Oyczyzny. 2. O Werbunki

(f) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 3. (g) A. 1588. V. 2. fol: 1207. t. de Crimine. (h) V. 8. fol: 870. t. Ordynacya §. 5. t. Sprawy.

ki lub zaprzedanie ludzi dla obcyh Mocarstw: Co się tylko o Obywatelu Kraiowym Possessyonacie rozumie, bo ktokolwiek inny i iakieykolwiek kondycyi, za takowe Werbunki, namowy, gwałtowne brania ludzi, lub zaprzedanie, w Grodzie bliższym głową karany być ma. (i) 3. O poszukanie pomocy i protekcyi zagraniczney na pognębienie Obywatela. Co się kar tycze *in Perduelles*, zostawia ie Prawo arbitralności Sądu: Ale pożądaną rzeczą iest, aby tak wielkiey wagi Sprawy, naydokładnieysze i co do kar miały opisy; zwłaszcza że w nich często nietylko o maiątek ale i o życie Obywatela rzecz idzie. Forma processu tak w Sprawach obrażonego Maiestatu iako i zdrady Oyczyzny, pomienioną Prawa Roku 1776. Ustawą opisana, którey obszernieyszy wypis, *pod tit: o Sądach:* znaydziesz.

Kradzież Skarbu publicznego. O występku *Peculatus*, albo skrzywdzeniu kradzieckim lub naiezdniczym sposobem, dochodow Skarbu publicznego, iako i wszelkiey Rzeczypospolitey tak ruchomey iako i nieruchomey własności, od Prawnikow naszych w rzędzie teyże zbrodni umieszczonym, (k) ledwo we

(i) A. 1780. V. 8. fol: 980. t. Werbunek. (k) Przyłuski lib: 2. Cap: 7. in Praefat: Herburt: t. Thesaurarius.

we dwoch mieyscach Prawa Kraiowe wzmiankuią: lubo i tam, raczey o uszkodzeniu ceł, zatrzymaniu podatkow, a nie pokradzeniu Skarbu Rzeczypospolitey namieniaią. Wszakże i takiego Przestępcę, na dobrach i na rzeczach, podług woli na ów czas Królów ukaranego, & *Criminis peculatus reum* mieć chciano. *(l)* Wyrazney zaś przestępstwo to w rzędzie publicznych umieszczono zbrodni Roku 1710. kiedy *Usurpatores & Raptores* dochodow Rzeczypospolitey Jnstygatorom Narodowym w Trybunale Koronnym lub Skarbowym *ex Regestro fisci* pieniać, i nietylko na dobra, ale i na Osoby kary *peculatus* rozciągać kazano. *(m)* Dopiero za ustanowieniem Kommissyi Skarbowych, gdy wszystkie Sprawy Skarbu tyczące się, tey Magistraturze zlecone zostały, *forum* także na nie w Trybunale upadło. *(n)* Nie można by iednak pod ten rodzay przestępstw, podciągać niewiernego należytości Skarbowych zeznania: Bo prawo poźnieysze Roku 1775. nakazuiąc zaprzysiężenie Podymnego; fałszywe Dymow podanie tylko sześciu tysięcami grzywien i pułrokiem wieży ukarane mieć chce, a *de*

(l) A. 1510. V. 1. fol: 373. t. de Transgressoribus. *(m)* V. 6. fol: 183. t. Skarb. *(n)* V. 8. 1775. fol: 109. t. Odmiany.

de crimine peculatus nic nie wspominaią. *(o)*

W tym mieyscu wspomnieć należy o Prawach Poborcow i Officyalistow Skarbowych tyczących się. Ci, 1. Szlachta tylko Polska być powinni, ludzie nie notowani, maiący rękoymie po sobie z swego lub cudzego maiątku, umieiący pisać, znaiący rachunki. *i t. d.* *(p)* 2. Od Kwitow żadnych, będąc przez Skarb Rzeczypospolitey płatni, żadnego salaryum brać nie powinni: co i dawnieysze *(q)* i poźnieysze prawa *(r)* surowie zakazuią. 3. Nikt z ludzi Skarbowych pieniędzmi Rzeczypospolitey handlować nie może; który to artykuł, wyraźnie w przysiędze Poborcow dawniey przepisaney, czytamy: *(s)* punktualność zaś w wypłaceniu rat odebranych, pod karą bannicyi i konfiszkaty dóbr, zalecona. 4. Niewolno Poborcy z pieniędzy w ręku swych będących, pretensyi do Skarbu Rzeczypospolitey mianych potrącać, *(t)* co i o salaryach albo płacy roczney rozumieć należy. Bo prócz tego: że Wie-

Prawa o Poborcach.

U rzy-

(o) V. 8. fol: 133. t. Podymne. *(p)* V. 8. fol: 107. t. Podskarbiowie. *(q)* V. 2. A. 1588. fol: 1222. t. O Mytach. i 1703. V. 6. fol: 92. t. Podatek *(r)* A. 1775. V. 8. fol: 133. t. Podymne. *(s)* A. 1629. V. 3. fol: 639. t. Czas. *(t)* A. 1661. V. 4. fol: 790. t. Trybunał.

rzycielowi takowemu zawsze zostaie beśpieczeństwo długu; przyzwoita ieszcze rzecz iest, aby pretensya czyli dług takowy, wprzód przez Stany poznany został. 5. Instruktarze celne, przy wszystkich Komorach, tabelle cła albo mostowego na przeprawach po rzekach lub mostach, publicznie zawieszone być powinny. Wymagaiący zaś cło lub myto nad przepis prawa, grzywien 500. zapłacić powinien. (u) Co nietylko do publicznych Exaktorów ściąga się, ale i o cłach Dziedzicom przez Stany lub za decyzyą Kommissyi Skarbowych przyznanych, rozumieć należy. Pożądanąby ieszcze dla Obywatelow i Cudzoziemcow rzeczą zdało się, aby Kommissye Skarbowe, publiczney podały wiadomości, iakie są powinności, co za granice władzy, iaki sposob, podług ktorego Rewizorowie na Komorach obchodzić się, i swoich obowiązkow, bez krzywdy, grubiaństwa i subiekcyi Podróżnych dopełniać powinni. Nakoniec, prawa poźnieysze chcąc zapobiec wszelkim depaktacyom i zdzierstwom, po Miastach dziać się zwykłym, nakazuią: aby Urzędy Pod-Woiewodzińskie, dopełniaiąc obowiązki swe, względem ró-

(u) V. 3. fol: 282. t. O Mytach.

równości i sprawiedliwości miar i wag, żadnych danin, pod karą tysiąca grzywien i 2. niedziel wieży na przestępcę, nie wymagały. (w)

Jeszcze Roku 1669. (x) stanęło prawo na obydwie Prowincye, aby nikt za zdanie swoie prześladowany, tym więcey zaś aby do Sądu pociągany nie był. Jaśniey daleko Prawem Roku 1775. (y) prerogatywę tę wolności Szlacheckiey opisano, gdy wyraźnie w te deklarowano słowa, „Nikt *in politicis pro libero arbitrio & sensu suo*, chocby też nie na „ziazdach publicznych *deprompto*, strofo„wany, agrawowany, ani do żadnych „Sądow pociągany być nie może *ullo* „*pretextu & colore*.„ Nię przestało na tym prawo rzeczone; ale razem ostrzegło wolną akcyą Zapozwanemu *cum oppressore*: deklarowało zbrodnię tę Statyczną, przepisało *forum* Sądow Seymowych, i Sprawcę oneyże za dowiedzeniem występku na rok i niedziel 6. wieży głębszey i na 2000. grzywien okupu głowy wskazało, wraz z powrotem szkod i unkosztow prawnych. W teyże przestępstw klassie, umieszczono sprze-

Gwałt wolności Zdania Szlacheckiego: i inne zbrodnie publiczne.

 ci-

(w) V. 7. A. 1764. fol: 81. 1. t. Ubeśpieczenie P. Urząd. 1768. fol: 627. t. Czopowe. P. Nieczyniąc. (x) V. 5. fol: 16. t. Ratio. (y) V. 8. fol: 115. t. Obiaśnienie.

ciwieństwa Dekretom *ultimarum Instantiarum* zbroyną ręką: Albo gdyby kto bez Dekretu, sam sobie sprawiedliwość czynić, Zaiazdy i inne wiolencye, wyiąwszy gorące uczynki, popełniać ważył się. (z)

Prócz tych czterech występkow publicznych, Prawo Roku 1776. (a) opisuiąc sprawy Sądom Seymowym własne, zdaie się w liczbie tychże umieszczać przestępstwa urzędowe Ministrow Oboyga Narodow i Konsyliarzow Rady, a to w przypadku, gdyby upomnieni przez Radę, iako uczą teyże ustawy, nieposłusznemi oneyże pokazali się. Także Sędziowie *ultimarum Instantiarum* za korrupcyą wziętą w tymże Sądzie do odpowiedzi będąc obligowani (pomimo rozrządzenia prawa Roku 1768. które Deputatow na Sądy Relacyine zapozywać kazało:) (b) popełniać publiczną zdaią się zbrodnią; ile gdy inne Juryzdykcye podług dawnieyszych Praw i Konstytucyi Roku 1776. (c) za toż samo przestępstwo w Sądach przyzwoitych odpowiadaią, z karą odsądzenia od Urzędu, tak posiadanego, iako i na dal postradania prawa do wszelkich Kraiowych godności. W resz-

(z) Ibidem fol: 116. t. eodem. (a) V. 8. fol: 870. t. Ordynacya. (b) A. 1768. V. 7. fol: 757. t. Złączenie. P. A lubo. (c) V. 8. fol: 870. t. Ordynacya.

reszcie Konstytucye dawnieysze Koronne, fałszowanie monet Kraiowych iako i złota lub srebra w robocie przez Złotnikow, gardłem i konfiszkatą dóbr ukarane mieć chcą; (d) a Prawa Litewskiego wyroki, takowych na ogień wskazuią. (e) I lubo Roku 1607. kara śmierci na infamią i konfiszkacyą dóbr zamieniona; (f) znowu atoli Roku 1659. dawnych Praw rygor ponowiony: (g) *Forum* przeciw pomienionym Zbrodniarzom podług Praw rzeczonych Trybunał, a podług poźnieyszych Kommissye Skarbowe przepisane.

TYTUŁ IV.

O Przestępstwach prywatnych.

„ KTóre zbrodnie Prawo Rzymskie w „ liczbie Przestępstw publicznych „ umieszcza, iuż się wyżey namieniło. „ Że zaś Prawa nasze, iako się dało wi- „ dzieć, ledwie kilka z tych w rzędzie „ owym kładą; należy pozostałe, do zwy- „ czaiow naszych nie do obcych stosuiąc „ się,

(d) A. 1527. V. 1. fol: 476. §. Ad corrigenda: (e) Stat: Lit: Roz: 1. Art: 17. (f) V. 2. fol: 1605. t. O Fałsz: Monet: (g) V. 4. fol: 599. t. O Mennicy.

,, się, liczyć w porządku prywatnych. A
,, że długąby rzeczą było wyliczać wszy-
,, stkie przestępstw tych gatunki : prze-
,, to liczbę ich określaiąc, o następuiących
,, tylko powiemy, iako to: O *Zabóy-*
,, *stwie, Rozboiach, i Naiazdach: Kra-*
,, *dzieży: Podpaleniu Domow: o Hulta-*
,, *iach i Włóczęgach: i o Przestępstwach*
,, *przypadkowych.*

§. *I. Zabóystwo.*

Prawa Rz: o Zabóystwie.

,, I. *Zaboystwo* uważone co do zna-
,, czenia, uszkadza bliźniego albo na sła-
,, wie albo na ciele: pierwsze *Duchowne*,
,, drugie *Cielesne* nazywa się. Zaboy-
,, stwo na ciele, albo dobrowolnie, albo
,, przypadkowo dzieie się: Dobrowolne,
,, nierozdzielnie z rozmysłem i zdradą
,, łączy się: Przypadkowe, od wszelkiey
,, złości naszey wolne iest. Nieprzewi-
,, dziane, winy nawet na się nie ściąga.
,, Nadto dobrowolny Zabóyca uważany
,, być może, albo złośliwie tylko na ży-
,, cie cudze dybiący, albo przymuśnie
,, broniąc własnego, drugiego pozbawia-
,, iący. Dotego, zabóystwo rozmyślne
,, i złośliwe, zwiększa się okolicznością
,, osob, mieysca, a nawet i czasu: nie
,, zaś przypadkowe lub przymuśne. Na-
,, koniec Zaboyca otwarcie życie mi bio-
,, rący, mnieyszey karze podpada, niżli
,, skry-

,, skrycie zamach nań czyniący; Dla te-
,, go w Prawie Rzymskim Zabóycy gło-
,, wą tylko, a truciznę *np.* zadaiący, ła-
,, maniem kości karani byli, lub w wór
,, zaszyci, żywcem topieni. Targaiący
,, się zaś na Oyca, Matkę, Brata, lub
,, Siostry nayprzod rozgami smagani, a
,, potym w wór razem z psem, kurem,
,, zmiią, i małpą zaszyci, do rzeki lub
,, pobliskiego morza wrzucani byli, cza-
,, sem żywcem paleni, lub bestyom na
,, pożarcie rzucani. Przypadkowe lub
,, przymuśne zaboystwo wolnym od ka-
,, ry mieć chce prawo: atoli obydwa za-
,, boystwa tego gatunki, excepcyom pod-
,, padaią, o których w paragrafie osta-
,, tnim mowa będzie.

Prawa Kr: o Zabóystwie.

Na wzor Prawa Cywilnego i nasze Kraiowe czynią różnicę, między zabóystwem *Przypadkowym* i *Dobrowolnym*. I tak pierwsze obronę w świadectwie 6. świadkow znayduie, drugie pomstę nawet dalszych Krewnych na się zaciąga. Zabóystwo *przypadkowe* dzieie się w obronie życia, Poddanego, domu lub dóbr własnych: a taki Zabóyca o nieprzyiaźń, kłótnie, nienawiści z zabitym notowany być nie powinien; *(a)* Dobro-

(*a*) A. 1496. V. 1. fol: 274. i Stat: Lit: Roz: 11. Art: 20. i 22.

browolne zaś Zabóystwo popełnia Naiezdnik domu, dóbr cudzych, lub drog publicznych. Nadto, Zabóystwo *przypadkowe*, mnieyszey lub większey Prawa nasze poddały karze, przez wzgląd Osob onego dopuszczaiących się, zabitych lub ranionych. I tak Zabóystwo przypadkowe na Osobie Kapłana lub Kleryka popełnione, lub gdyby ci tylko gwałtownie imani lub ranieni byli, prócz kar Cywilnych, na Kościoł mieysca Jnterdykt (*b*) ściąga; Zabóy zaś między Szlachtą zaszły przypadkowo, pozwala Prawo pieniędzmi albo *Głowszczyzną* opłacać, z karą wieży dolney za gwałt beśpieczeństwa publicznego. (*c*) Jeśli zabóy dzieie się w przypadku bronią ręczną, płaci się za głowę 240. grzywien i wieży rok i niedziel 6. Zaboyca siedzieć powinien. Gdy zaś z strzelby iakiegokolwiek gatunku życie odebrane, głowszczyzna 480. grzyw: kosztuie. (*d*) Także gdy Szlachcic Szlachcica przy robocie zabiia, nietylko grzywny ale i karę wieży podwaia Prawo, (*e*) luboby tylko bronią ręczną śmierć była zadana: Zaś za życie przy pracy z strzelby odięte

(*b*) A. 1505. V. 1. fol: 316. t. Ut autem. (*c*) 1496. ut supra. (*d*) A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. O Mężobóycach. (*e*) A. 1576. V. 2. fol: 943. t. O Ubiciu.

ięte w czwornasob ukaranego Zabóycę mieć chciało, co i o nawiązce za rany i ochromienie rozumie się. Wszakże obydwa Prawa względy dla Zabóycy upadaią, gdy się do Sądu nie stawi, gdyż tym samym Jnfamii i karze śmierci podlega; przeto aby się od dobrowolnego zaboiu excypował, zaraż po zabiciu świadkami przypadku dowodzić obligowany. (*f*) Nie mniey tenże prawa rygor rozciąga się zawsze na tych, którzy na Seymie (*g*) lub na Ziazdach i Sądach (*h*) występku tego dopuszczaią się. Prawo także Roku 1616. Zaboystwo i rany w Kościele zadane bez wszelkiey excepcyi infamią karze; (*i*) przynaymniey atoli winy pieniężne podług zwyczaiow dzisieyszych za Zaboystwo przypadkowe byćby powinny zwiększone, gdy te w sprawach Cywilnych, gdzie ani o życie, ani o zdrowie nie idzie, wyżey nierównie są podniesione.

Względem zaboystw *rozmyślnych* i *dobrowolnych* między Szlachtą zachodzących, że dziś karze śmierci i infamii pod-

(*f*) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 20. V. 6. 1726. fol: 484. t. Mężoboystwo. (*g*) A. 1520. V. 1. fol: 393. t. Pæna. (*h*) A. 1507. V. 1. fol: 363. t. de pæna i 1620. fol: 382. t. Zabronienie V. 3. (*i*) V. . fol: 281. t. Beśpieczeńswo.

podlegaią, wątpliwości niemasz: to atoli pewna, że ta, dopiero Roku 1601. (*k*) wyraźniey przepisana została, a dokładniey Konst: poźnieyszemi 1726. i 1768. (*l*) obostrzona: zaboy szczególnie w obronie życia, naprzykład na Napastniku Domu popełniony, od tego prawa rygoru wyięty. Roźnica atoli z strony kondycyi Osob trwała statecznie: tak, Szlachcić zabiiaiący Chłopa, lub Człowieka luźnego, pienięźną karą opłacał się; ktora od 30. grzyw: (*m*) do 100. (*n*) podwyższona: dopiero wieku naszego ta haniebna życia ludzkiego taxa uchylona została Roku 1768. w te słowa: „ Waru-„ ie się iak naysolenniey, iż odtąd iako „ Szlachcic za Szlachcica, a Chłop za „ Chłopa gardłem karany być ma, tak „ gdyby się trafiło, żeby Szlachcic Chło-„ pa złośliwie i nieprzypadkowo, ale do-„ browolnie, rozmyślnie na śmierć zabił; „ tedy takowy nie iuż zapłaceniem i gło-„ wszczyzną temu czyim on był Pod-„ danym, lecz utratą własney głowy swo-„ iey karany w Sądzie przyzwoitym być „ powinien. „ (*o*) Ani na niedokładność Prawa tego narzekać można, że Aktorstwa dla Chłopa nie ostrzegło, kiedy ieszcze Roku 1510. Podkomorzowie Delatorami Mężoboystwa deklarowani, a poźniey nieco, to iest Roku 1588. Aktorstwo w podobnych sprawach nayprzod Przyiaciołom i Krewnym zabitego przyznane, a dopiero w tych niedostatku, Pan i Sukcessorowie iego do pieniania zaboystwa obowiązani. (*p*) *Forum* w takowych Sprawach podług Statutu Litewskiego Sąd Grodzki przepisany, gdzie Zaboyca, sześciu Swiadkami, między ktoremi dwoch Szlachty znaydować się ma, przekonany być powinien. Wszakże ten prawa rygor w tenczas tylko na Szlachcica rozciąga się, gdy na gorącym uczynku, albo w czasie 24. godzin poymany zostanie, poźniey zaś złapany, lub mniey niż sześciu Swiadkami poprzysiężony, głowszczyznę tylko i szkody opłaca. Nadto ieszcze gdy takowy Zaboyca, samotrzeć poprzysięga, iż Zaboystwo z przyczyny zabitego nastąpiło, ani poprzedniczo żadne między niemi nie zachodziły niesnaski, w ów czas i od gardła i od głowszczyzny Zaboyca wolen być ma. (*q*) Gdy zaś zaboy dokonany nie bę-

(*k*) V. 2. fol: 1527. t. O Ruszn: (*l*) V. 6. fol: 484. t. Mężobóystwo: V. 7. fol: 600. §. XX. (*m*) A. 1581. V. 2. fol: 1012. t. O Mężoboystwie. (*n*) A. 1631. V. 3. fol: 681. t. Taxa. (*o*) A. 1768. V. 7. fol: 600. §. 20. t. Prawa Kardyn:

(*p*) V. 1. fol: 370. t. Pœna: a R. 1588. V. 2. fol: 1243. t. De homicidio. (*q*) Roz: 12. Art: 1. R. 4. 30.

będzie, ale tylko mutylacya albo ochromienie lub zranienie nastąpi, w takowym razie Prawo Roku 1768. sprawiedliwość ścisłą, rostropności i sumienney surowości Sędziow zostawuie.

O Zaboystwach zdradzieckich, nic dokładnego w prawach Koronnych nie doczytuiemy się: Statut Litewski Zaboycę dobrowolnego i zdradliwego ćwiertować każe: raniącego zaś tylko, karze śmierci ordynaryiney poddaie z nawiązką i głowszczyzną: Gdy zaś Chłop Szlachcica o śmierć zdradliwie przyprawia, na okrutnieysze Statut wskazuie go męki, co i o Wspólnikach rozumie. *(r)* Nie odrzeczy tu będzie przytoczyć: iż Prawo Roku 1613. głowy Szlachcica z Chłopami w Karczmie piiaństwem bawiącego się i przez tychże ubitego, poszukiwać nie dozwala; podobno dla obrzydzenia Stanowi Szlacheckiemu tak ochydliwego nałogu.

Zaboystwa przypadkowe między Chłopstwem, rownie iako i między Szlachtą, pieniędzmi niegdyś opłacały się. Naydawniey na trzy grzywny, poźniey na 10. życie Chłopskie oszacowano: z tych 4. grzywny Dziedzic, 6. grzywien Krewni dostawali. *(s)* Dziś atoli taxa Głowszczyzny

(r) Roz: 11. Art: 16. 17. (s) A. 1347. V. 1. fol: 25. t. de Cmethone: i V. 2. fol: 943. A. 1576. t. O Ubiciu §. A przecie.

zny przypadkowey tak Szlacheckiey iako i Chłopskiey dla większey cyrkuluiących pieniędzy massy nie równie większa, a przynaymniey maiątkowi Zabóycy takowego, proporcyonalna być powinna. Dawniey także, Syna nieprawego łoża zabóystwo, nie ściągało kary śmierci na Zabóycę, ale tylko taxę głowy Matce zapłacić był powinien, w czym i Statut Litewski zgadzał się; *(t)* ale dziś obydwa te prawa przez powyższą r. 1768. ustawę uchylone być zdaią się.

Co się pomocnikow Zabóycy Szlachcica tycze, ci dawniey tylko 30. grzywien Stronie, a trzy Sądowi płacili: wieży zaś rok ieden i niedziel 6. tak iak Dowodcy siedzieć byli powinni. *(u)* W Litwie zawsze teyże co i Zaboycy podpadaią karze: *(w)* A że poźnieysze Prawa Koronne karność swoią względem Hersztow zaboiu aż do śmierci posunęły, tym samym i na Wspólnikow onęż rozciągać zdaią się. Strona o zabóystwo czynić mogąca i obowiązana, są nayblizsi Krewni i Sierot Opiekunowie, *(x)* a to bez wszelkiey preskrypcyi, którą dawnieysze Prawa zabespieczały; ani o głowszczy-

(t) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Jllo. Stat: Lit: Roz: 14. Art: 32. (u) A. 1576. V. 2. fol: 945. t. O Pomocn: (w) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 17. 29. (x) A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. O Ranach

wszczyznę lub o wieżę godzić się mogą: I gdyby tego im dowiedziono, ugodnik na instancyą dalszych Krewnych, teyże co i Zabóyca karze podlega. (*y*) Prócz tych naturalnych zabóystw Delatorow i Aktorów, każdy Obywatel czynić o nie, Zabóycow łapać i do Urzędow ku konwikcyi oddawać mocen iest: Urzędy zaś nawet *extra Cadentiam* zbrodnie takowe, gdyby i bez Delatora rozsądzać obowiązane. (*z*)

Namieniło się powyżey, iako Zabóystwo przez wzgląd osob do niego wchodzących, zmnieysza się lub powiększa. Roznica ta haniebna z urodzenia płynąca, Prawem Roku 1768. iako się iuż pokazało, uchylona: trwa atoli między Osobami niższego i wyższego z natury stopnia, to iest między pokrewnemi a nawet i sobie równemi. A nayprzod, co się tycze Rodzicow rozmyślnie Dziatki swe zabiiaiących, same tylko Prawo Litewskie o tey zbrodni uczy, nakazuiąc Dzieciobóycy rok 1. i niedziel 6. wieży, i pokutę publiczną w Kościele swym przez publiczne grzechu swego wyznanie; w czym Urzędowi Grodzkiemu Aktorstwo zlecone: co się nie rozumie o tych Niewia-

(*y*) A. 1726. V. 6. fol: 484. t. Mężobóystwo. (*z*) Ibidem & A. 1768. V. 7. fol: 702. t. Złączenie P. Appelacye.

stach, które (*a*) płód swóy złośliwie truią, bo te Statut na głowę skazuie. (*b*) Gdyby zaś Syn lub Córka Rodzicow swych o śmierć przyprawić poważyli się, po rynku kleszczami szarpani być nayprzód powinni, a potym na wzór przepisu Praw Rzymskich w wór skorzany wraz z psem, kurem, wężem, kotką zaszyci i zatopieni. (*c*) Jeżli tylko na ciele Rodzicow uszkodzą, albo targną się, śmierci zwyczayney podpadaią. (*d*) Koronne Prawa tylko o nieprzystoynym Dzieci z Rodzicami obeyściu się namieniaią, i arbitralnemu Starostow ukaraniu zostawuią; (*e*) Gwałtownieysze zaś traktowanie Rodzicow, tąż karą co i zniewagę gleytow Królewskich poskromione mieć chcą; (*f*) które to znieważenie Statut Litewski (*g*) pułrokiem wieży karze.

Zaboystwo dobrowolne między Krewnemi iednego stopnia, oczerniać się zdaie spodziewaney Sukcessyi nadzieią; przeto Prawa Kraiowe zagradzaiąc takowey swywoli, nietylko Zaboycę na ciele sroższą śmiercią i infamią ukaranego mieć

(*a*) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 7. (*b*) Roz: 11. Art: 60. (*c*) Ibidem w Roz: 11. Art: 7. (*d*) Stat: Lit: Roz: 8. Art: 7. (*e*) A. 1576. V. 2. fol: 934. t. O Dzieciach. (*f*) A. 1578. V. 2. fol: 978. t. de Injuriosis. (*g*) Roz: 1. Art: 13.

mieć chciały, ale nawet Potomstwo-Zabóycy od spadków takowych odsądzaią, i dalszym Krewnym przyznaią. *(h)* Równo obydwa Prawa nasze ukarany mieć chcą śmiercią Zaboy między Małżeństwem; A nadto Prawo Koronne dodaie, iż gdy potomstwa nie masz, wszelkie zapisy między niemi upadaią. *(i)*

Poiedynki. II. W rzędzie gatunkow Zabóystwa, nayspróśnieysze, bo samey naturze w brew sprzeciwiaiące się, iest to, które przez Poiedynki popełnia się. W prawdzie Prawa nasze tchnące tu owdzie duchem okrutnego Saxonu (sprawiedliwie w wielu mieyscach od Kościoła S. zganionego) *(k)* dawniey go w Polszcze dopuszczać zdawały się; Ustawy atoli poźnieysze potępiaią ten haniebny zwyczay tak w Koronie iako i Litwie. *(l)* Królom tylko w czasie pokoiu z decyzyą Rady, w Liwie Hetmanom pod Woynę, z ważnych i nieuchronnych przyczyn zostawu-

(h) A. 1347. V. 1. fol: 26. t. de Fratricidio, i R. 1576. V. 2. fol: 944. t. O Zabiciu Oyca: i Stat: Lit: Roz: 11. Art: 8. *(i)* A. 1576. V. 2. fol: 944. t. O Zabiciu: Stat: Lit Roz: 11. Art: 6. *(k)* Vide Prefacyą do V. 1 §. 2. Art: Prawa Saskiego potępione V. 1. fol:340. t. Quatuordecim A. 1505. *(l)* A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. de Duellis: a Stat: Lit: Roz: 11. Art: 14.

wuiąc władzę pozwolenia Poiedynkow; Wszakże i to z uymą Prawa Kościelnego, iako o tym zaraz niżey powie się. Przestępcy tego prawa, tak na Poiedynek powołuiący iako i stawaiący, gdyby i krwi rozlanie nie nastąpiło, puł-roku wieży i 60. grzywien przepadaią. Prawa zaś Litewskie dokładniey te opisuiąc kary: czynią *nayprzód* wolnym od nawiązki powołanego i powołuiącego, gdy się obydwa ranią; gdy zaś ieden z nich rany odniesie, wieży puł-roku siedzieć powinien: *powtóre* Zabóy w poiedynku popełniaiący śmierci karze podlega, ale głowszczyzny Sukcessorom nie płaci: Nakoniec waruie Statut nayuroczyściey... solenniey, iż niczyiey sławie i honorowi naynieprzystoynieysze słowa, niestaiącemu w powołaniu na poiedynek powiedziane, lub napisane, szkodzić nie maią, i owszem samego powołuiącego dotyczą się; a powołany wolen zawsze, o obrazę czci swoiey i niebeśpieczeństwo życia sądownie czynic. Zapobiegłoby się ieszcze skuteczniey tey dzikiey praktyce, w grubych poźnieyszych wiekach wskrzeszoney, a u Rzymian i Grekow nie znaney, gdyby Jnstygatorowie Sądowi do aktorstwa przeciw Gwałcicielom Praw tych obowiązani byli.

Odpowiedziećby tu należało owym zarzutom, które Stan Woyskowy i ci wszy-

W scy

scy co punktu honoru i waleczności zasadę na pogwałceniu Praw Boskich i ludzkich gruntuią, za poiedynkami przytaczać zwykli; Ale gdy w dziele tym wywod tylko Praw Kraiowych czyni się, a nie onych obrona lub krytyka; przeto przestać każdy Woyskowy, Religią, rozumem, i obywatelstwem rządzący się na tym powinien, co mu wyraźne Prawo dyktuie, a nie co passya, zemsta, lub przesąd podły radzi. A gdy z Stanu swego, każdy Żołnierz bespieczeństwa publicznego i spokoyności prawem warowaney obrońcą iest, niech pamięta iaką plamę na się ściąga, gdy się na tę poważa zbrodnią, w którey mu ani Prawa Cywilne, ani Woyskowe przytulenia nie pozwalaią. Że zaś prócz kar z praw Kraiowych na poiedynki przepisanych, Kościelne wyroki, przykładaiąc się chwalebnie do wykorzenienia tak nieludzkiego poszukiwania sprawiedliwości sposobu, poiedynki wszelkie szczególniey ukarane mieć chcą; nie od rzeczy zdało się wypisać tu z Zboru Trydentskiego o nich uchwałę.

„ Detestabilis duellorum usus, fabri-
„ cante diabolo introductus, ut cru-
„ enta morte corporum, animarum eti-
„ am periculum lucretur, ex Christia-
„ no orbe penitùs exterminetur; Impe-
„ rator, Reges, Duces, Principes, Mar-
„ chiones, Comites, & quocunque alio nomi-

„ nomine Domini temporales, qui lo-
„ cum ad Monomachiam in terris suis
„ inter Christianos concesserint, sint ipso
„ Jure excommunicati, ac Jurisdictione
„ & Dominio Civitatis, Castri, aut lo-
„ ci, in quo vel apud quem duellum
„ permiserint, quod ab Ecclesia obti-
„ nent privati intelligantur; Et si feu-
„ dalia sint, directis Dominis statim ac-
„ quirantur. Qui vero pugnam commi-
„ serint, & qui eorum Patrini videantur,
„ Excommunicationis, ac omnium bono-
„ rum suorum proscriptionis, ac per-
„ petuæ infamiæ pœnam incurrant, & ut
„ homicidæ juxta Sacros Canones pu-
„ niri debeant. Et si in ipso conflictu
„ decesserint, perpetuò careant Ecclesia-
„ stica sepulturâ. Illi etiam qui consi-
„ lium in Causa duelli tam Jure quam
„ facto dederint, aut alia quacunque ra-
„ tione ad id alicui svaserint, nec non
„ spectatores, Excommunicationis & per-
„ petuæ maledictionis vinculo teneantur,
„ non obstante quocunque privilegio seu
„ prava consvetudine etiam immemora-
„ bili. „ (m)

Ale że się komu wyrok Zboru rzeczonego zdać może przyostrym, lubo ten bez żadney w Narodzie naszym excepcyi przy-

(m) Sessione 25. Cap: 19. de Reform:

przyięty iest, a świeżo R. 1775. od Stanow Rzeczypospolitey w Konstytucyach cytowany; *(n)* Obaczmy iak Artykuły Hetmańskie Roku 1609. przez Seym stwierdzone o Poiedynkach nauczaią: „Powabki i Poiedynki w Woyszcze nie „maią mieysca. Jeźli komu dał P. Bóg „mężne serce, przeciwko Nieprzyiacie„lowi niech pokazuie męstwo swe, nie „przeciwko towarzyszowi. Ktoby się „ważył po‿abić, gardłem ma być ka„ran, także i powabiony, niema się „pod tąż winą stawić. Jeżeliby więc „kto ieden od drugiego był w czym po„krzywdzony, ma to odnieść Rotmi„strzowi, a byłaby iaka wielka krzy„wda, tedy Hetmanowi.„ *(o)* Z tego Artykułu praw Woyskowych pokazuie się, że Prawo owo Litewskie *(p)* daiące moc Hetmanom pozwalania Poiedynkow, tym poźnieyszym uchylone zostało.

Odpowiedź albo Pochwałka: i Potwarz.

III. Tu także należeć zdaią się *Odpowiedzi* według wyrazu Prawa Koronnego, a podług Statutu Litewskiego *Pochwałki* na zdrowie cudze lub na uszkodzenie maiątku czynione: Jawno iest z Praw naszych, że takowe pogróżki nawet przez Woźnego i dwoch Szlachty czy-

(n) V. 8. fol: 191. t. Ustanowienie. *(o)* V. 2. t. Artyk: Woien: fol: 1698. N. 30. *(p)* Roz: 11. Art: 14.

czyniły się: W Koronie Odpowiednik stem grzywien i nawiązką szkod karany bywał: Gdyby zaś zapozwany w sześć niedziel do Sądu nie stawił się, a po czasie tym o śmierć przez *Odpowiedzianego* przyprawiony został, takowy za życie, iako ku obronie własney wzięte nie odpowiadał, w szkodach tylko Sukcessorow nawiązywał. *(q)* Litewskie Prawa za dowodem *Pochwałki*, rękoymi wymagaią: w czasie którey gdyby zaboy lub szkoda Stronie żałobliwey stała się, Odpowiednik albo Poręcznicy, gdyby tamtego niebyło, do odpowiedzi należeli, ile gdy Strona szkodę przez Odpowiednika sobie wyrządzoną poprzysięgła. *(r)*

A że obraza honoru i sławy cudzey, wyrownywa prawie zamachom na życie ludzkie czynionym, w rzędzie przestępstw niniejszych, kłaść się także może *Potwarz* albo *kalumnia*. Występku tego dopuszcza się każdy, kto bez pewnych i dowodnych fundamentow, iakikolwiek kryminał drugiemu zarzuca, i nie dowodzi. Statut Kazim: Potwarcę urodzenia Szlachcica, 60. grzyw: karze, z przepisem formy odwołania publicznego rzuconey kalumnii. *(s)* Poźnieysze Pra-

 wa

(q) A. 1588. V. 2. fol: 1213. t. O Odpowiedzi. *(r)* Stat: Lit: Roz: 11. Art: 40. *(s)* A. 1347. V. 1. fol: 34. t. de Jmproperat:

wa Koronne, nawet aresztować Potwarzaiącego dozwalały, pokąd Potworzony z zarzutu nie wywiódł się; A gdy ten się z niego oczyszczał, Potwarca infamii podlegał, i nozdrze miał mieć przecięte, ile gdy 4ty raz o potwarz był przekonany. (t) Nakoniec za samo potwarne Spraw Cywilnych, przed Sąd Królewski lub Seymowy wywołanie, sto grzyw: Potwarca Pozwanemu, *cum refusione litis expensarum* płacić, i 12. niedziel wieży *in fundo* siedzieć obowiązany. (u) Statut Litewski Potwarz na Szlachcica, przez luźnego lub prostey kondycyi Człowieka rzuconą, smaganiem u pręgierza, z odwołaniem kalumnii, ukaraną mieć chce: (w) Nadto ostrzega, iż tylko powołania urzędownie w Księgach *czarne* zwanych zapisane, za istotne Potwarze poczytane być maią. (x)

Samobóystwo.

IV. W rzędzie Zabóystw, liczy się także Samobóystwo albo dobrowolne z desperacyi, wstydu, żalu, bolu, boiaźni *i t. d.* iakimkolwiek sposobem życia sobie odięcie. Zbrodnią tę Prawo Cywilne nayhaniebnieyszym ukarane mieć chciało sposobem, gdy nietylko takowym po-

(t) A. 1496. V. 1. fol: 273. t. De domus. & fol: 252. t. de Calumnia. (u) A. 1565. V. 2. fol: 693. t. O Rzeczach. (w) Roz: 4. Art: 105. (x) Roz: 14. Art: 12.

pogrzebu publicznego wzbraniało, ale nadto dobra ich konfiszkacie podpadały, a testamenta przez nich uczynione nieważność na się ściągały. Kraiowe Prawa nic o tym występku nie uczą: Zatym zwyczay niesie, że tylko na Samobóycę kara Kościelna ściąga się w odmowieniu pogrzebu przyzwoitego. Wyięci atoli od tego Prawa rygoru przypadkowo zabiiaiący się, albo z pomięszania iawnego zmysłow tę kaźń popełniaiący; A iako odięcie sobie zupełne życia iest gwałtem Praw Boskich i ludzkich, tak i dobrowolne okaleczenie się lub ochromienie na iakimkolwiek członku, temiż Prawami zakazane.

Strata płodu.

V. Przystałoby tu także wspomnieć o Niewiastach płod swóy podrzucaiących i duszących, lub tenże w wnętrznościach swych niegodziwemi sposobami umarzaiących: ale o zbrodniach tych i Prawa Rzymskie i nasze zamilczaią. Saxon śmiercią takowe występki karać nakazuie: A Prawa Kraiowe o zabóystwach (ile gdy Rodzice nasi nie maią mocy nad życiem swych Dzieci) mogą być pewną dla Sędziow w takowych przypadkach regułą. Statut Litewski w przypadku, gdyby kto Niewiastę brzemienną iakimkolwiek sposobem tak potrącił, iżby z tego poronienie nastąpić miało; prócz nawiązki, ćwierć roku wieży wy-

Swywolnikowi przepisuie: Nadto w dzień Bożego Narodzenia, Gromnic, na Wielkanoc i Zielone Swiątki u drzwi Kościelnych na mieyscu wyniosłym, grzech swóy ludziom opowiadać i poprawę obiecywać powinien. Gdyby zaś z owego potrącenia i Matka umarła, prócz głowszczyzny na gardle karany będzie. (y) Nakoniec do tegoż zbrodni rodzaiu, należą zabóystwa przez trucizny, a podług przesądow odwiecznych, Czarownic i Czarnoxiężnikow (których raczey między złośliwemi naturalistami liczyć można) szkodliwe postępki. Poźnieysze Prawa Rzymskie (z) pierwszych na łamanie kości, lub gdy Niewiasta będzie, na zaszycie w wór i utopienie wskazuią: Czarowników zaś na gardle, a Czarnoxiężników ogniem żywcem ukaranych mieć chcą. W opisach Praw Kraiowych nic wcale dokładnego, ani o truciznie, ani o czarach i czarnoxięstwie nie czytamy. W tey mierze Juryzdykcye nasze Prawem Saskim naywięcey lub Preiudykatami rządziły się: Nayczęściey truiący, karę miecza ponosił: czary ogniem karano. Podług tegoż Prawa nieludzkie i niepewne, co do sposobu dowie-

(y) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 15. (z) Const: Crimin: Car: Art: CXXX. apud Hein: t. 18. lib: 4.

wiedzenia się prawdy, używane u nas były tortury albo konfessaty, które dopiero Roku 1776. za Obywatela, dobrego i Mądrego Króla zniesione są, (zz) oraz kara śmierci *in causa maleficii* i czarow na zawsze uchylona. (*)

§. *II. O Rozboiach, Zaiazdach Dóbr, i Naiazdach Domow.*

I. „Rozbóy od Zabóystwa tym isto- Rozboie.
„tnie różni się, że tamten końcem
„zyskania maiątku Zabitego, nayczę-
„ściey w lasach lub po drogach, publi-
„cznym beśpieczeństwem zapewnionych
„dzieie się; Zabóy zaś z przypadku,
„z zemsty, zwady, powszechniey popełnia
„się. A że Rozboynik albo na życie
„i maiątek razem, albo tylko na samą
„własność Człowieka dybie; więc pier-
„wszy właściwie *Rozboynikiem*, drugi
Na-

(zz) V. C. fol: 882. t. Konwik:
(*) Częste bardzo w Kraiu naszym zdarzaią się przykłady, iż Żydzi o Dzieciobóystwo powołani bywaią z powodu powszechnego mniemania, że Krwi ludzkiey, do napoiow swych i ciast Wielkonocnych potrzebuią. Prawa nasze na mocy Dekretow Papieskich twierdzą, że o to przestępstwo Narod ten winiony być nie może, ponieważ według Prawa swego i nauki Talmudystow, od wszelkiey krwi wstrzymać się powinien: Gdyby się przecięż kto z Żydow zbrodni tey przez zabobon do-

„ *Napastnikiem* nazwie się. Prawo Cy-
„ wilne Zbrodniarzow tych wywołaniem
„ na wyspy, lub szubienicą karało, gdy
„ gwałt Osobie publiczney dział się,
„ lub przez Urzędnika Kraiowego był
„ popełniony; gdy zaś prywatney osobie
„ gwałtu doznać przyszło, Gwałtownik
„ na trzeciey części dóbr i na sławie szko-
„ dował. „ (a)

U nas w liczbie Rozboynikow nietylko liczą się, którzy drogi publiczne napastuią, ale i ci, którzy kupy ludzi swawolnych zebrawszy, Domy Szlacheckie nawet w Miastach posiadane, (b) i wszelkiego gatunki maiętności naieżdzaią; przeciw którym liczne Prawa pod tytułem: *Swawolnych kup:* znayduiemy. (c) Szla-

(a) Hein: lib: 4. t. 18. (b) A. 1578. V. 2. fol: 1451. t. Reasumpcya. (c) Vide Inwentarz Zeglick: t. Swawolni.

puścić miał; Sześciu świadkami, z których trzech Chrześcian, a trzech Żydow być ma, przeświadczony być, albo z zarzutu wywieść się powinien: Przekonany, karę Zabóycom właściwą ponosi. Aby zaś od tak cięzkiey potwarzy odstręczyło prawo wspomnione Delatora, ostrzega tamże, iż Chrześcianin zarzutu nie dowodzący, teyże co i Żyd winny podpada karze. (1)

(1) V. 1. 1505. fol: 314. t. De impetitione: Bulla Pauli III. 12. Maii 1540. & Privileg: Sigism: Augusti.

Szlachcic o Rozboy posądzony, podług Statutu Litewskiego dopiero za piątym razem za poprzysiężeniem zbrodni przez winuiącego samotrzeć, karze śmierci z nawiązką szkod podpada, którą surowszą prawo nakazuie, gdy Rozboynik zabóy popełnia. (d) Gdy zaś na uczynku gorącym poymany będzie, excepcyą tą bronić się nie może. Preskrypcya albo dawność gwałtu do roku 1. i niedziel 6. określona. (e) Chłopi na rozboiu złapani teyże karze co i Szlachta podpadaią; a gdy kto podeyrzanych do Sądu powołać chce, Dziedzicow, lub Administratorow dóbr Królewskich zapozwać o przystawienie powinien. W Prawie naszym Koronnym postrzegamy, iż rygor iego przeciw Rozboynikom szczególniey stanu Chłopskiego dotyka, dla tego podobno, że rzadka była praktyka aby Człowiek Stanu Szlacheckiego na takowe życie udał się.

II. Nim o Naiazdach Szlacheckich, lub iakichkolwiek domow mówić przyidzie, wspomnieć wprzód należy o Prawach, na owych Naiezdnikow, którzy rzeczywistą lub uwidzianą do cudzey własności gruntowey upatrzywszy sobie — Zaiazd Dóbr.

(d) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 30. (e) A. 1768. V. 7. fol: 595. t. Akt N. 6.

sobie pretensyą, spokoynego tey Possessora gwałtem czyli mocą przybraney kupy rugować, nietylko bez przewiedzionego, ale nawet bez rozpoczętego Processu i bez wszelkiey awizacyi, ważą się. Nie można doczytać się w Prawie Koronnym, zkąd tak nierządny zwyczay w Kraiu naszym wziął początek, zwłaszcza gdy Statut Roku 1496. *(f)* ostrzega i nakazuie, iż nikt od dóbr dziedzicznych lub iakimkolwiek prawem dzierżonych odpadać, nikt nikogo gwałtem z własności wybiiać nie ma, pokąd sądownie nieprawego Dziedzica nie przekona. Zdaie się atoli iż poźnieysze Prawa uprzywileiowały zagęszczoną tę między Szlachtą praktykę, gdy ucząc o wyderkaffach, iakim sposobem poszukiwać ich maią Duchowni, im tylko samym nakazuią, aby bez przewiedzionego Processu dóbr wyderkaffowych zaieżdżać nie ważyli się. *(g)* Gdyby Mądrego KROLA rządy, nie przepisały sprawiedliwszey odzyskania maiątku swego drogi, i nie zapobiegły okropnym z tego bezprawia płynącym skutkom; ięczałby nie raz podziśdzień słabszy pod przemocą możnieyszego: zrzecby się drugi

(f) V. 1. fol: 248. t. Confirmatio. (g) A. 1678. V. 5. fol: 639. t. Reassumptio.

gi musiał za co za to czystego Prawa swego, wypędzony z własney dziedziny, a kosztownego nie maiący o czym podeymować pieniactwa: Słyszelibyśmy nakoniec o niewinnym a częstym krwie ludzkiey na zaiazdach podobnych wylewie, *i t.d.* Obostrzono tedy Traktatem i Konstytucyą Roku 1768. *(h)* aby zwierzchność Sądowa, do którey Sprawa o expulsyą wytacza się, nayprzód reindukcyą wybitego z dóbr nakazała, Naiezdcę 2000. grzyw: i 12. niedziel wieży *in fundo* ukarała: oraz tegoż w punkcie pretensyi do dóbr zaiechanych formowaney, upadać deklarowała. Sami tylko Arendarze i Zastawnicy od tego Przywileiu wyięci: z których pierwsi ieźli po wyszłym Kontrakcie, a drudzy pozyskawszy na terminie Summę, z dóbr nie ustępuią, gdyby i słusznie Prawo rościli sobie do gruntu, mocą nawet rugowani być mogą: którą to ustawę i Prowincya Litewska podług opisow Statutu przyięła.

III. Przez naiazd domu Szlacheckiego, rozumie się napadnienie gwałtowne onego zbroyną ręką, tamże zabicie, skaleczenie, lub zbicie Gospodarza albo Domo- Naiazd Domu.

(h) V. 7. fol: 603. §. 13. i fol: 687. t. Złączenie P. Przypozwy.

mownika iego. Niemniey i ten Naiezdnikiem być rozumie się, kto w Kościele, na Cmentarzu, w Szkole, albo Plebanii rani, albo zabiia drugiego; *(i)* A zatym w Karczmie, w polu gwałt takowy popełniony, pod kary o Naiazdach pociągniony być nie może. Opuścić tu tego nie można, że Domy Szlacheckie nawet na mieyskim zbudowane gruncie, Prawami przeciw Naiezdnikom zasłaniaią się. *(k)* Naiazdy w Koronie konfiszkatą dóbr karzą się: *(l)* nadto Naiezdnik od czci odpada. *(m)* Gdyby zaś zaboy przez Naiezdnika nastąpił, osobną kategoryą Powodowa Strona o niego czyni. *(n)* Aże trafiać się zwykło, że i Naiezdnik życie stracić lub ranę odnieść w obronie może, Zabóyca takowy przez Manifest i przysięgę, przymuśne zabóystwo probować obligowany: *(o)* a tak, od głowszczyzny i nawiązki wolen zostanie. Co się tycze kar na Naiezdników w Statucie Litewskim opisanych, podlegaią oni zawsze wraz z wspolnikami śmierci, gdy zabóyswo lub zranienie

(i) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 3. i A. 1567. V. 2. fol: 942. t. o Gwałcie. *(k)* A. 1578. V. 2. fol. 1451. t. Reasumpcya. *(l)* Zawadzki t. Modus proceden: in Act: Invasionis domus. *(m)* A. 1576. t. o Gwałcie ut supra i t. o Naiechaniu. *(n)* A. 1496. V. 1. fol: 273. t. de Domus. *(o)* Stat: Lit: Roz: 11. Art: 19. i 20.

nie popełniaią, gdy zaś krwi rozlania nie będzie, 10. Rubli groszy płacić za gwałt, z nawiązką szkod i 12. niedziel wieży siedzieć powinni. *(p)*

Naiazdy Domow, prócz chęci łupiestwa czyli zysku cudzego maiątku, zdarzaią się czasem końcem wykradzenia Panny pod władzą Rodzicow lub Opiekunow zostaiącey, a czasem i Wdowy w nadziei przymuszenia iey do ślubnych Kontraktow; Z mocy Prawa Cywilnego Naiezdnik takowy karze śmierci i utracie dóbr podpadał, gdyby nawet porwanie za wolą Niewiasty nastąpiło. *(q)* Prawo Kanoniczne Małżeństwo takowe kassuie, chyba że Niewiasta nań zezwoli; Przecięż i na ów czas Gwałtownika takowego i w Duchownych i w Swieckich Sądach ukaranym mieć chce. *(r)* Ustawy Koronne porwanie Białychgłow gwałtowne, na czci i honorze karzą: a gdy z inkwizycyi pokaże się, (którym to Sprawom *forum* w Trybunale naznaczono) że Rapt za dozwoleniem Białeygłowy nastąpił, na ów czas ta, posag traci i od Sukcessyi odpada. *(s)* Surowszy daleko w tey mierze Statut Lite- Porwanie Białychgłow i gwałty.

(p) Ibidem Art: 1. *(q)* Zalaszow: lib: IV. t. 17. de Rapt: Mulier: *(r)* Concil: Trid: Ses: 24. Cap. 6. *(s)* A. 1532. V. 1. fol: 504. §. Ad. i A. 1631. V. 3. fol: 681. t. Causæ raptus.

tewski który Raptora gwałtownego na śmierć skazuie, a porwaney, trzecią część dóbr onegoż przysądza; gdy zaś za zezwoleniem Niewiasty Rapt następuie, ta równo iako i w Koronie od Oycowskich i Macierzystych spadkow odpada. *(t)* Wszakże surowość wyrokow Praw tych zmnieyszy się, gdy się urzędownie pokaże, iż prócz porwania Niewiasty, żaden iey gwałt nie był wyrządzony: gdyż ten, tak Prawo Koronne iako i Statut Litewski śmiercią ukaranym mieć chce, chyba gdyby Niewiasta w przyzwoitym czasie zaskarżyć go zaniedbała. *(u)* Szlachcic zbrodni tey dopuszczaiący się, podług Praw dawnieyszych kaptywacyi do roku i niedziel 6. podlegał: dopiero Ustawy Roku 1768. licząc kryminały, za które bez konwikcyi imanie Szlachcica zawsze wolne iest, zbrodnią tę zamilczały. *(w)* Nie przeto iednak uchylonym być zdaie się Prawo R. 1616. przeciw wykradaiącym Panny z Klasztorow, których od czci na Seymie odsądzonych mieć chciano. *(x)*

Nad to, co się tu wyżey z oboyga Prawa Polskiego o gwałcie namieniło, Statut

(t) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 31. (u) V. 1. A. 1347. fol: 46. t. de Violat: (w) A. 1768. V. 7. fol: 595. t. Akt N. 6. (x) V. fol: 281. t. Bespieczeństwo.

tut Litewski wyszczególniaiąc w tym gatunku zbrodnie i kary na nie, przepisuie śmierci karę, na Porywaiącego i porwaną Mężatkę, ieśli *Rapt* z wolą iey nastąpił, i Mąż na śmierć Zony instygować zechce. *(y)* Równym sposobem poskromione mieć chce Statut Lit: cudzołostwo dobrowolne Zony, trzema świadkami dowiedzione przez Męża: lub Pannie przez swych Pokrewnych. *(z)* Nakoniec zapobiegaiąc Statut pomieniony zgorszeniom przez Zwodniki lub Zwodnice Białychgłow zdarzaiącym się, nakazuie Urzędom Woiewodzym, Starościńskim i Mieyskim, aby podobne osoby, za pierwszym doniesieniem, po obrzezaniu uszu, nosa, i gęby z Miasta wygnane były; a powtórnie o takowy frymark przekonane, gardłem karane zostały. *(zz)*

§. III. *Kradzież.*

„Kradzież w ogólności wzięta, iest „uniesienie pokątne przez się lub dru- „giego dobra cudzego bez woli Pana, „ku użyciu lub korzystaniu z niego „wszelkich dochodow. Jeśli kradzież „popełnia się milczkiem w dzień lub „w no- Prawa Rz: o Kradzieży.

(y) Roz: 14. Art: 29. (z) Roz: 14. Art: 30. (zz) Roz: 14. Art: 31.

„ w nocy, wyłamuiąc drzwi lub zamki
„ w cudzym domie, kradzież takowa bę-
„ dzie cięższa, niżli owych oszustow,
„ co w kompanii, *np.* na Rynkach, Tea-
„ trach, za *dobrey wiary* ludzi poczy-
„ tani, sprzęty iakiekolwiek sekretnie
„ unoszą. Kradzież iawna *Furtum ma-*
„ *nifestum* ta się nazywa, gdy Złodziey
„ zabieraiący rzecz cudzą, złapany bę-
„ dzie przy niey lub postrzeżony. Kra-
„ dzież tayna, *Furtum non manifestum*
„ iest, gdy Sprawca zbrodni tey tayny
„ iest: i chyba przez lice, czyli iako-
„ weś poznaki lub domysły, dociec go
„ można. Prawa dawnieysze Rzymskie,
„ Złodzieia pierwszą i drugą razą o kra-
„ dzież przekonanego, ochromieniem na
„ członku *np.* na uchu karały: za trze-
„ cim razem szubienicy śmierć ponosił.
„ Justynian Cesarz uchylaiąc tego prawa
„ surowość, wygnaniem tylko Złodzie-
„ ia ukaranego mieć chciał, z nawiązką
„ rzeczy ukradzioney; ta zaś miarkowa-
„ ła się Prawem Akwiliusza, które prze-
„ pisuie, aby za rzecz ukradzioną wartość
„ iey taka była powrocona, iaka w owym
„ Roku była naywiększa. Zatym okrutna
„ śmierci kara na Złodzieiow, dopiero w
„ poźnieyszych czasach za Karola W. od
„ dzikich Narodow Niemieckich przy-
„ ięta, używaną być poczęła; podług któ-
„ rego wyrokow Męszczyzna na szubie-
„ nicę,

„ nicę, Niewiasta na utopienie skazani
„ bywali. Tymże duchem tchną i Pra-
„ wa Saskie, kiedy za pięć złotych ży-
„ ciem karać Złodzieia nakazuią, *(a)*
„ z których każdy gdyby podług nay-
„ wolnieyszey ewaluacyi za czerwony
„ złoty ieden był taxowany, ieszczeby
„ zawsze Prawa tego kara była okrutna. „

W Prawach Koron: począwszy od Kazimierza W. aż do poźnieyszych czasow, wyraźney nie doczytuiemy się na Złodzieiow karyśmierci; samą tylko infamią ukaranych mieć chce Prawo, gdy będą o kradzież przekonani. Wszakże podług wielu Prawnikow kara ta, śmierci równa się, gdyż o zabóy Infamisa Szlachcica, nikt prawnie czynić nie może, chyba tylko iako proste Zabóystwo. Wywod o zarzucone złodzieystwo, z siedmiu świadkow czynić się ma, iak gdyby kto Szlachectwa swego dowodził: *(b)* i tylko do trzeciego razu oczyszczenia tego prawo dozwala: po czwarte zaś, o tę zbrodnią przekonany śmierć odnosić powinien. *(c)* Znayduie się także w Statucie Kazim: wyrok, który na utratę ucha przykładem Prawa Rzymskiego skazuie złodzieia, i od czci odsądza, gdy kradzież na Dworze Królewskim lub Szlacheckim iakakolwiek popełniona bę-

Prawa Kr. o Kradzieży.

 dzie.

(a) Spec: Sax: lib: 2. Art: 13. i Zalaszow: lib: 4. t. 16. *(b)* A. 1443. V. 1. fol: 151. t. De his. *(c)* A. 1347. V. 1. fol: 46. t. De illo.

dzie. (*d*) Zbrodnia kradzieży tak daleko ochydza Szlachcica, że gdyby ta i mnieyszey była wagi, (pomimo istotney Stanu swego prerogatywy, *Neminem captivabimus nisi Jure victum*) przecięż na niey złapany, uięty i uwieziony być może, tak podług dawnieyszych praw, iako i poźnieyszey Roku 1768. (*e*) ustawy. Prawo Lit: obszerne przepisuie reguły, iak ma Strona żałobna z uiętym lub poszlakowanym postąpić Złodzieiem; treść tych reguł natym zależy, i do tego dąży, aby pod pretextem rozgłoszoney kradzieży, nikt gwałtownie imany lub posądzany nie był. (*f*) Nad to ostrzega to prawo, iż Winowayca, może zawsze stawić rękoymie, tak ku uwolnieniu osoby swey do czasu Dekretu, iako i ku zabeśpieczeniu szkod Stronie żałobney. Gdy Poddany Królewski lub Szlachecki, o kradzież obwiniony będzie, takowy albo się na Dworze aresztuie, albo się Dwor do powrocenia szkod z maiątkow iego przypozywa. (*g*) Co do kar na Złodzieiow, następuiące pomienione Prawo daie przepisy. Gdy kradzież 4. kop groszy Litewskich przenosi, Złodziey ile z licem uięty, śmiercią karany

(*d*) Herb: t. Fures. (*e*) V. 7. fol: 595. t. Akt. N. 6. (*f*) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 1. 2. 3. 6. (*g*) Ibidem Roz: 14. Art: 7. i 19.

ny być powinien. Jeśli zaś kradzież mnieyszey wagi i raz popełnia, szkoda z nawiązką powrocona być ma; a gdy Złodziey, nie będzie miał zkąd rzeczy uniesioney powrócić, więc Męszczyzna za każdą kopę przez rok ieden, a Niewiasta za groszy 50. tyleż czasu służyć Stronie skrzywdzoney powinna. Za powtorną kradzież Złodziey rozgami przy pręgierzu karany będzie: potrzeci zaś raz kradzieży dopuszczaiący się, głowę traci. (*h*) Szlachcic o złodzieystwo powołany, czyli pomowiony tylko przed Księgami iak ie Statut nazywa *Czarnemi*, dopiero za czwartym razem świadectwy przekonany, karze śmierci podlega. (*i*) Kradzieży występku mniey iak lat szesnaście skończonych maiąc dopuszczaiący się, karom zwyczaynym za kradzież nie podpadaią, ale tylko nawiązkę płacą, lub w niedostatku, wysługiwać się Stronie przez rok za kop dwie groszy powinni, wraz z karą arbitralną na ciele. Nakoniec rozszerza się Statut z wielu przypadkami szczególnemi, względem Wspolnikow i ich ukarania: względem obwołania śmierci Złodzieia na kradzieży, lub w pogoni zabitego: a przytym naysolenniey ostrzega, aby nikt

(*h*) Ibidem Art: 7. (*i*) Roz: 14. Art: 10.

nikt w domu swym Złodzieia nie męczył, a nawet i dnia iednego nie więził, ale niebawnie do Sądu przyzwoitego, lub pobliższego odsyłał. *(k)* Namieniaią ieszcze Prawa nasze o kradzięży zboża, siana, ryb i pszczoł, i pewne kary pieniężne tak dla Sądu iako i Strony żałobney przepisuią: Ale Juryzdykcye nasze, dla niepewney ewaluacyi Monet dawnieyszych, w zachodzących Sprawach podobnych, nie winami przepisanemi, ale raczey preiudykatami, lub taxą ordynaryiną pokradzionych rzeczy dziś rządzą się. Tu ieszcze ostrzedz należy, ku zapobieżeniu często trafiać się zwykłym gwałtom w Państwie naszym, nayczęściey pozorem gorliwości o rozkrzewienie Religii okrytym, iż każdy podstępnie Dzieci żydowskie uwodzący, równo iak Złodziey karany być powinien. *(l)*

§. *IV. Podpalanie Domow.*

Prawa Rz: o podpalaniu Domów.

„ Podpalanie Domu ieśli iest złośliwe „ z zemsty lub woli uszkodzenia dobra cudzego pochodzące, będzie zbrodnią „ kryminalną, albo gardłową; ieśli zaś „ pożar zdarzy się z przypadku, ten al„ bo

(k) Roz: 14. Art: 21. *(l)* V. 1. A. 1505. fol: 314. t. De Judæorum pueris.

„ bo będzie nieprzewidziany, z szkodą „ naszą, cudzą razem za sobą ciągnący; „ iaki iest ogień od piorunu, a taki żadney za sobą nie ciągnie kary; albo „ przypadkowy, z niedbalstwa naywięcey *np.* dla nie wycieranych zdawna „ lub źle opatrzonych kominow pochodzący: a ten ściąga obowiązek nawiązania „ szkoduiącego Sąsiada przynaymniey w „ części straconego maiątku. Gdy zaś „ z nierostropnego z ogniem obchodzenia się, lub płochości wynika pożar, „ iako to z niebacznego z prochami obeyścia się, z strzelania między do„ mami słomą pokrytemi, z faierwerkow „ *i t. d.* na ów czas Sprawca iego, ieśli od „ cielesnych kar wolen zostanie, obowiązany atoli koniecznie do powrocenia szkod Sąsiadowi. Prawo Cywilne „ różne podług gatunku tey zbrodni przepisuie kary, niektórych żywcem pa„ lić, drugich na gardle karać, innych „ bestyom drapieżnym na pożarcie dawać, godnieyszych na wyspy wysyłać „ nakazuie. „

Prawa Kraiowe.

Zbrodnia pożogi nayczęstsza prawie w Kraiu naszym, żadną pewną karą w Koronie dotąd powściągniona i określona nie iest. Sam nawet Kazimierzowski Statut *(a)* żadney wyraźney nie przepisuie na

(a) V. 1. A. 1347. fol: 28. t. de Incendiariis.

Podpalaczow kary, namienia tylko o prawie Cesarskim, podług ktorego występek ten ukarany mieć chce: a tak i tu iawną rzeczą iest, iak nierozdzielnie wiadomość prawa Rzymskiego z Polskim łączy się. Tamże ostrzega się, iż podobny kryminał popełnia ten, co zboża lub lasy podpala: atoli czci nie traci i życie okupić może. *(b)* Dokładnieysze w tym punkcie Prawo Litewskie, które wyraźnie podpalaczow Miast, Miasteczek, Domow, Dworow, Zamkow, na ogień skazuie, i szkody z maiątku, ieźliby się znalazł, nawiązać każe. *(c)* Palący zaś zboże, tylko do powrocenia szkody obligowany. *(d)* Nie od rzeczy tu także będzie namienić, ku zapobieżeniu krzywdy ludzkiey i powściągnieniu tey zbrodni, że i Prawo Kanoniczne niechce mieć bezkarnych tych Zbrodniarzow, kiedy im nie tylko przytulenia w Kościołach nie dozwala, ale nad to Exkomunice podległych deklaruie. *(e)*

(b) A. 1420. V. 1. fol: 80. t. de Arvipirio. *(c)* Stat: Lit: Roz: 11. Art: 18. *(d)* Ibidem Roz: 10. Art: 17. *(e)* Zalaszowski lib: 4. p. 11. t. XV. de Incendiariis.



§. V.

§. V. *Hultaie, Włoczęgi, Zebraki.*

Do liczby Przestępcow prywatnych, należą ieszcze wszelkiego gatunku Włóczęgi próżniactwem bawiący się, i ten chleb, który się właściwie zgrzybiałym i kalekom należy, musem częstokroć wypraszaiący, a kray w braku rąk do uprawy roli, utrzymania warsztatow i kunsztow, widocznie skrzywdzaiący. Prawa nasze nietylko rzeczonych Włóczęgow, Zebrakow, ale i zbiegłych Poddanych, Sług attestacyi nie maiących, Żołnierzy bez abszeytow, w rzędzie Hultaiow, Gołotow, ludzi luźnych umieszczaią. *(a)* A maiąc wzgląd na nierząd z nieosiadłości tych ludzi płynący, obowięzuią Starostow, Urzędy Mieyskie i samych Dziedzicow, aby takowych imali, i Właścicielom, za nadgrodą przyzwoitą i powrotem na uięcie kosztu, powracali, z wolnością nawet nim się o nich Pan dopyta, zażycia ich do pracy. *(b)* Zaleca nawet Prawo Roku 1593. *(c)* aby Mieszczanie dawali znać do Urzędu swego o pod-

Hultaie: Włóczęgi: Zebraki.

(a) A. 1638. V. 3. fol: 956. t. Poddani. A. 1678. V. 5. fol: 573. t. o Uciekaiących. *(b)* A. 1523. V. 1. fol: 400. t. de Furto. A. 1562. V. 2. fol: 624. t. o Hultaiach. A. 1588. V. 2. fol: 1243. t. Zebracy, & A. 1593. V. 2. fol: 1405. t. o Hultaiach. *(c)* Ibidem.

o podobnych Zbiegach pod karą dwoyga 14. grzywien, którą liczbę Roku 1620. (*d*) do stu grzyw: dla niektórych Woiewodztw rozciągniono. Zapobiegło skuteczniey temu nierządowi Prawo Roku 1764. (*e*) kiedy na mocy dawnieyszych ustaw, 1000. grzyw: ukaranego mieć chce tego, ktoby bez attestacyi albo *testimonium* Sługę przyiąć ważył się. Nieprzeto iednak uchyloną być zdaie się Konstytucya Roku 1578. (*f*) daiąca wolność Słudze, po wyszłym czasie usług, gdy go Pan odprawić nie chce, odstania; byle tylko wziął świadectwo od Urzędu Ziemskiego lub Grodzkiego o swey wierności. Wszakże gdyby Sługa takowy miał w ręku dochody iakowe pańskie, byłby obowiązany złożyć ich przed Aktami Regestra z kalkulacyą i one zaprzysiądz, lub do przysięgi gotowość oświadczyć. Wszystkie powyższe Prawa Koronne zgadzaią się zupełnie z przepisem Statutu Litewskiego: (*g*) tak, że nic szczególnego w nim w tey materyi nie czytamy.

A że pod tytuł Hultaiow, i prawdziwych Zebrakow Prawa nasze podciągaią; nie mogą się przecięż mieścić w tey liczbie owi,

(*d*) V. 3. fol: 382. t. Obostrzenie. (*e*) V. 7. fol: 74. t. Reasumptio. (*f*) V. 2. fol: 972. t. O Słudze. (*g*) Roz: 12. Art: 24.

owi, którzy podług chwalebnego Jana Alb: Statutu (*h*) (świeżo po niektórych mieyscach exekwowanego, a rowno wszystkie Miasta iako i Wsie obowiązuiącego) pod znakami Radzieckiemi lub Plebańskiemi z wyżebranego żyią chleba, i w przepisanych granicach w pewney liczbie żebractwem bawią się. Należałoby atoli przykładem Kraiow rządnieyszych, obiaśnić i wyszczególnić Statut rzeczony iako i Prawa poźnieysze: nakazuiąc aby ludzie do pracy niezdolni, nie gdzie indziey w starości swey pożywienia żebraniną szukali, tylko tam gdzie lata swe strawili, siły stargali, lub kalectwu popadli. Zabiegłoby się tym sposobem owym wędrowkom, i żebraninom często dla podróżnych niebespiecznym: Miasta kapitalne nie byłyby zarzucone, smutnemi widokami nieporządku Kraiowego, podobno nie bez szyderstwa Cudzoziemcow: Sami nawet Zebracy, w mieyscu rodziny swey lub kunsztu, prędzey przez litość niegdyś Panow swych, pokrewnych, przyiacioł, pożywienia sposob znaleśćby mogli. Ale spodziewać się należy, iż Przeświętna Kommissya *Boni Ordinis* maiąca zlecenie poznania i rozrządzenia dochodow Szpital-

(*h*) A. 1496. V. 1. fol. 267. t. de Laicis.

nych, przyłoży się niebawnie i skutecznie, do zagruntowania oczekiwanego z tak dawna w Kraiu naszym porządku.

§. *VI. Przestępstwa Przypadkowe.*

Lubo się iuż namieniło, że w każdym przestępstwie, albo złość zachodzi która zbrodnią powiększa, albo niedbalstwo lub nieprzewidziany trefunek, który występek wymownieyszym i lżeyszym czyni; namienić tu ieszcze przychodzi w szczególności o Przestępstwach, które Prawo Rzymskie *przypadkowemi* nazywa: ile że i w Kraiu naszym lubo na nie pewnych kar nie czytamy, często bardzo pod sądowe przychodzą wyroki. Takowe przestępstwo popełnia *nayprzod* Sędzia sam siebie o spór przypra-wiaiący: *Judex litem suam faciens. (a)* Ten zaś Sędzia na Sprawę albo kłótnią sobie zarabia, który źle i nie prawnie sądzi. Jeźli to czyni złośliwie, iako za prawdziwy występek, *pro delicto vero:* odpowiada: gdy zaś przez nieumieiętność lub nierostropność skrzywdza Stronę, za Nibyprzestępstwo, *pro quasi delicto:* sprawia się. W pierwszym razie, do powrocenia całey szkody przez Stronę poniesio-

(a) Hein: lib: IV. t. V. de Obligat: & quasi delicto.

sioney u Rzymian obowiązany był, wraz z karą odsądzenia go od czci i honoru; w drugim zaś przypadku, arbitralnemu podlegał ukaraniu. W Prawie Polskim Oboyga Narodow zwyczay niesie, że gdy Sąd o iednostronność lub przekupieństwo powołany nie iest, y Strona prostą tylko do powyższey Magistratury, zakłada appellacyą; Sąd *ad quod*, czyli wyższey Jnstancyi, stwierdza tylko, lub uchyla w całości, albo w niektórych kategoryach sentencyą Sądu *à quo* albo pierwszey Jnstancyi, bez żadney osobistey na Sędziow kary; Gdy zaś ten o korrupcyą, lub iednostronność, albo stopniow Prawa niedopełnienie obwiniony będzie, *penom* przyzwoitym podlega: iako o tym obszerniey tam, gdzie będzie mowa: o *Sądach i Sędziach. Powtóre:* Nibyprzestępstwo popełnia się w rzeczach nie gruntownie przez nas zawieszonych, które oderwane kaleczą lub zabiiaią przechodzących: Tak sztándar od rósztowania, belka na dach windowana, słowem ciężar wszelki na publiczne mieysce opuszczony, lub przez niebaczność naszą albo ludzi domowych oderwany i uskadzaiący nie ostrzeżonych Przechodzących, ściąga na Pana gruntu lub fabryki Zawiadowcę, nadgrodzenia szkody obowiązek. *Potrzecie:* Przestępstwa podobnego dopuszcza się ów, kto przez się lub

lub swych służących z okna, dachu, lub iakowey wysokości ciężary zrzucaiąc, wodę wylewaiąc, niewiadomego o niczym Przechodnia, rani lub zabiia, albo na sukniach uszkadza. W obydwoch tych przypadkach Prawo Cywilne, gdy szkoda cenić się może *np.* w Sukniach splamionych, powozie zgruchotanym lub zwierzęciu okaleczonym poniesiona, w dwoynasob wartość iey nadgrodzić przepisuie. Ani Dziedzic Domów, ale Mieszkańcy, czyli Lokatorowie odpowiadać za szkody takowe powinni: Jeśli zaś ztąd człowiek na życiu szwankuie, na czerwonych złotych pięćdziesiąt Rzymskich kary pieniężney dawniey skazany bywał. *Poczwarte:* Nibyprzestępstwa winien iest, Karczmarz, Szyper, Fórman, Gospodarz domu wszelkiego, gdy kto z Podróżnych na noclegu w drodze, lub w czasie bawienia się w domu naiętym, szkodę od Ludzi domowych ponosi. Za obcych zaś w ten czas tylko Gospodarz odpowiedzieć byłby powinien, gdyby się albo na to pisał, albo klucz od stancyi naiętey, lub rzeczy podróżnego do siebie przyiął. Kary na takowych podobne iako wyżey: to iest, nadgrodę w dwoynasob co rzecz kosztowała, Prawo Cywilne uchwaliło. *Nakoniec:* W liczbie przestępstw pomienionych liczy toż Prawo, niewczesne miłosierdzie i zbyteczne pobłażanie: Obydwa te przestępstwa więcey lub mniey szkodzić mogą bliźniemu: tak *np.* dobiiaiący z litości śmiertelnie ranionego, prawdziwe popełnia zabóystwo: Dostawiaiący zaś trunkow piiakowi, w puchlinie lub gangrenie będącemu, mniey winnym być zdaie się. Oyciec nie karcący Syna do gry lub piiaństwa skłonnego winnieyszym się czyni, niż Doktor, który przez łaskawe z Pacyentem obchodzenie się o dłuższą przyprawia go kuracyą. A że miara tych przestępstw z trudnością w pewnych granicach, podług przypadkow zdarzaiących się, opisana być może; dla tego, Prawa, arbitralnemu one przez Sędziow ukaraniu zostawuią.

TYTUŁ V.

O Karach.

LUbo w ciągu powyższych Tytułow, mówiąc tak o Publicznych iako i Prywatnych przestępstwach, namieniło się razem, iakie kary każde z nich za sobą ciągnie; nie od rzeczy atoli będzie obszernieyszą o nich dać wiadomość, iuż to z przyczyny, że Prawa późnieysze w wielu okolicznościach od dawnieyszych opisu odstąpiły; iuż to że same

me kary, nie równo w każdym razie ciążą Przestępcę.

Podział Kar.

Kary, które Prawa nasze przepisuią, podług podziału samychże przestępstw na *Cywilne* i *Kryminalne* dzielą się. *Cywilne* albo padaią na maiątek lub worek Przestępcy, albo na czasowe górne wskazuią więzienie. *Kryminalne* ciągną za sobą utratę życia, lub części ciała, czci, honoru, dóbr, chłostę na ciele, albo więzienie głębsze. Z tych iedne Sąd zaraz Dekretem przepisuie, iako to karę śmierci, grzywny, wieżę, powrót szkod: *i t. d.* drugiemi tylko czasem w przypadku nieposłuszeństwa Strony zagraża: iakie są: Bannicya, infamia, konfiszkata dóbr, albo pewna grzywien liczba: Wszakże w przestępstwach publicznych, albo gdy kryminalista ma się zaocznie, czyli do Sądu nie staie, prosto tymże podpada przez Dekret karom.

Kary pieniężne i ich niedokładność.

Cywilnym karom pieniędzmi nayczęściey zadość czyni się: te albo na grzywny albo na złote, rachować się zwykły. Grzywna sądowa złoty 1. gro: 18. wartuie; złoty zaś podług ewaluacyi w Kraiu przyiętey. W Litwie dawniey, liczbą Rubli i kóp, kary pieniężne miarkowano: dziś tylko same kopy w zwyczaiu zostały, z tą różnicą, że w Ziemstwie i Grodzie kopa 1. złoty 1. a w Trybunale złotych 2. gro: 15. taxuie się.

Roz-

Rozpatruiąc się w dawnieyszych i późnieyszych Prawach naszych, iawnie postrzegamy, iż kary pieniężne, na samey tylko arbitralności zasadzaią się, bez żadnego względu, czyli Przestępca prawa może być w stanie lub nie, dopełnienia onego rygoru? jeden lub dwa tysiące grzywien, iest kara mierna dla tego, który ma sto tysięcy złotych intraty: taż kwota będzie karą wielką dla drugiego, który tylko dziesięć tysięcy złotych swego liczy dochodu: a dla owego, co ledwie tysiąc złotych na rok mieć może, więcey niż konfiszkatą będzie roczney iego intraty. A tak gdyby Szlachcic maiący sto tysięcy złotych dochodu, zapłacił podług Prawa 1768. tysiąc grzywien za listy rekomendacyonalne do Trybunału wyiednane; a drugi tysiąc złotych tylko roczney intraty liczący teyże popadł karze; pierwszy iescze po pańsku Rok cały żyć, drugi żebrać albo dłużyć się, byłby przymuszony. Do tego Szlachcic maiący sto tysięcy intraty, dla lepszey edukacyi więcey znać powinien prawo i iego rygor, niż ów, co od wielkiego oddalony świata, czasem pracą rąk swych fortunki dorabiaiący się, często pisać i czytać nie umieiący, ledwo zna, co to Seymik, tym bardziey co Seym który ustanowił, które kary Statuta, które późniey-

Y sze

sze Prawa na Przestępcow przepisały. Zdaie się: że moc Prawodawcza naysłusznieyby sobie postępowała, gdyby kary pieniężne, intrat wielością umiarkowała. Zatym gdyby Szlachcic dziesięć tysięcy złotych intraty liczący, miał być na 1000. złotych skazany; drugi maiący złotych 1000. dochodu, sto złotych za podobny występek zapłacićby powinien. Podobną miarę zachowaćby można w ukaraniu uszkodzenia cudzego maiątku przez Złodzieia lub Napastnika popełnionego: tak *np.* kradzież konia lub wołu, sianożęci lub zboża spasienie, mogłoby być nadgrodzone Właścicielowi, przez powrót wartości rzeczy lub bydlęcia w dwoy lub w troynasob, podług taxy naysprawiedliwszey rzeczy pokradzioney lub uszkodzoney; A gdyby tey Szkodnik nie miał zkąd nadgrodzić, mogłby być, podług nauki Satutu Litewskiego *(a)* na wyrobek Ukrzywdzonemu oddany.

O Wieżach dolnych i górnych.

Kara *Wieży* dwoiaka iest: *Cywilna* i *Kryminalna*: Przez Wieżę *Cywilną* rozumie się zamknięcie Człowieka w więzieniu uczciwym, oświeconym, żadney inney przykrości Uwięzionemu prócz odjęcia wolnego wyiścia nie zadaiącym: Dla

(a) Stat: Lit: Roz: 14. Art: 7.

Dla tego Wieża takowa, inaczey *górna* zwana, nawet kratami opatrywać się, ani strzeżona być przez ludzi nie zwykła: Bo skazany gdyby z niey uszedł przed czasem Dekretem przepisanym, powtornie zasiąśćby ią z nowym ukaraniem musiał. Względem wygody w takowym więzieniu pretendować mogącey, ma on prawo domagać się ochędostwa, całości dachow: *i t. d.* W czym Starostom wielokrotne Konstytucye baczność mieć nakazuią: a nawet pod utratą Starostw, do budowy i reparacyi Wież obowiązuią: *(b)* Opał zaś i expens na życie, sam sobie Uwięziony opatruie, albolitеż gdy ten w niedostatku, Strona, która nad nim Proces przewiodła żywić go ma. Wieża *Kryminalna* albo *dolna in fundo* na łokci 12. głęboka być powinna: *(c)* W tey żadnych piątr ani kominow nad dach wyprowadzać niewolno, na co Starostom pilną baczność mieć kazano. *(d)* Przystałoby przecięż, aby tak surowy prawa wyrok, przez wzgląd przykrości klimatu naszego, zwłaszcza pod pory zimowe, łagodnieyszą ustawą umiarkowany został: a raczeyby obostrzeć należało aby kominy lub piece tak żelazem były uwarowa-

 ne,

(b) A. 1768. V. 7. fol: 706. t. Złączenie: P. Sprawy. *(c)* V. 2. A. 1588. fol: 1217. §. To też. *(d)* A. 1578. V. 2. fol: 970. t. Siedzenie.

ne, iżby Więzień żadną miarą tą drogą wyiść nie mógł z Więzienia, która do istotney wygody iego, a nawet i do utrzymania życia, lub odwrocenia choroby, przez wilgoć ciągiem tam panuiącą, gdzie światło i ciepło niezachodzi, koniecznie potrzebna iest. Do tego, niekażdy Więzień w Wieży dolney osadzony, razem i na życiu karany bywa: czasem i za Cywilne większe przestępstwa, karze tey sami Szlachta podpadaią: ta, garłowemu ukaraniu równałaby się, gdyby dla niewygody, albo o życie, albo o dłuższą chorobę Uwięzionego przyprawić miała. Strona czy w gorney, czy w dolney Wieży osadzaiąca iakąkolwiek Osobę, ma prawo dopilnować, czyli się Dekretowi dzieie zadosyć: (e) Owszem Statut Zygmunta I. pilną baczność zaleca Starostom, aby Więźniom, a osobliwie Mężobóycom w więzieniu folgi czynić nie dopuszczali. (f)

O Karach cielesnych i torturach.

Kryminalnych kar, cztery pospolicie Prawnicy rachuią gatunki: karę śmierci: Bannicyą: Jnfamią, i dóbr konfiszkatę. Smierć albo mieczem, albo szubienicą, albo ogniem, lub ćwiertowaniem, albo zatopieniem, a w Sądach Woy-

(e) Ibidem. (f) A. 1550. V. 2. fol: 594. §. A iż się.

Woyskowych rozstrzelaniem zadana bywa. Prawa Oboyga Narodow, nigdzie nie uczą, iaką drogą, w exekucyach takowych Sąd i Kat postąpić sobie maią. Rządzą się w takowych razach Magistratury nasze zwyczaiem: a Kat idzie za przepisem Saxonu: pierwsza iednak zawsze dla Kata w exekucyi reguła Dekret sądowy; którego rygoru i opisu ani zwiększać, ani chybiać w niczym nie powinien. Owszem gdyby przez nieumieiętność sztuki swey, więcey męki zadać miał Delinkwentowi, ma moc Sąd ukarać go.

Było powszechnym w Kraiu naszym zwyczaiem, z okrutnych Praw Saskich zaciągnionym, iako się iuż wyżey krótko namieniło, iż Winowayca, czyli wyznawał, czyli się parł zarzuconych sobie kryminałow, podpadał torturóm. Podług Statutu Litewskiego podeyrzany o złodzieystwo Człowiek, mógł być męczon przez iednę godzinę: a gdy po trzykroć o kradzież był powołany, iednegoż dnia trzy razy męczyć wolno go było: Za wyznaniem zarzutow, w obydwu przypadkach śmierci karę odnosił: ieźli się zaś nic na nim niedomęczono, za każde męczenie nawiązkę zyskiwał. A że z takowych mąk Delinkwent, albo umorzonym albo na członku iakowym ochromionym być mógł, za głowę sowita gło-

 wszczy-

wszczyzna, a za chromotę nawiązka podług Stanu przez Stronę Załuiącą płacona bywała. (g) Tamże nie bez zadziwienia czytamy, iż gdy takowy Winowayca w czasie swych mąk spiącym pokazał się dla Czarow, i te przy nim znalezione były, na ów czas Stronę od nawiązki uwalniano: owszem obwiniony za poprzysiężeniem przez Powoda szkod poniesionych, powrócić ie musiał. A Ze, „częstym doświadczeniem iest „dowiedziono (słowa są Konstytucyi Roku 1776. niemnieyszą dla panuiącego KROLA, którego natchnieniem to chwalebne stanęło prawo, iako i dla całego Narodu w potomnych wiekach gotuiące sławę) „ iako używane w niektórych „sprawach kryminalnych konfessaty przez „tortury, iest sposob dla konwikcyi Wi„nowaycow zawodny, a dla usprawie„dliwienia niewinności okrutny; iako „Prawami powszechnemi i naszemi Kra„iowemi opisane manifesta, *Judicia*, „*in recenti crimine deprehensio*, *propria* „*oris confessio*, Jnkwizycye, niemniey „inne w tey mierze dowody i odwody, „są do konwikcyi sposoby doskonalsze, „sprawiedliwsze, i lepiey z wszelkie„mi prawami zgadzaiące się: „ (h) Przeto

(g) Roz: 14.. Art: 17. 18. (h) V. 8. fol: 882. t. Konwikcye.

to wszystkim Juryzdykcyom Sądowym *Jus gladii* tak w Koronie iako i Litwie maiącym, konfessat przez tortury, *sub pœnis Criminum Status* zażywać zakazano, a razem karę śmierci w Sprawach *maleficii* i Czarow uchylono.

Bannicya w właściwym wyrozumieniu wzięta, rozumie się wywołanie Obywatela z Kraiu: ta albo będzie *prosta: Bannitio simplex:* którey podpada Szlachcic w sprawach *prawnych*, albo *Cywilnych*, czy to o niestawienie się do Sądu podług terminu Pozwu, czyli o nie zadość uczynienie Dekretom Sądowym, alboliteż o nie uiszczenie się w długu Wierzycielowi: Albo *wieczna: Bannitio perpetua*, a tę ściąga na się Obywatel, we wszystkich sprawach Uczynkowych Kryminalnych. (i) Jak pierwsza tak i druga Bannicya tamuie *activitatem* Senatorom, Urzędnikom wszelkim *Jura executiva* maiącym, a Obywatelow o też godności lub funkcye Poselskie i Deputackie staraiących się, pozbawia wolney i prawney elekcyi. Gdy zaś Bannicya, w sprawie publiczney Kryminalney wskazana będzie, ponieważ razem i Jnfamią, czyli czci i honoru utratę ściąga na się Bannit, na ów czas z Kraiu ustępuie, pra- Bannicyi gatunki.

(i) Słoński in Accessoriis Sect: 2.

prawa Obywatelskie traci; a maiątki iego tym samym na Krewnych iako po zmarłey osobie spadaią, lub na Skarb publiczny konfiszkowane bywaią.

Jnfamia. *Jnfamia* w samych tylko sprawach Kryminalnych czy publicznych czy prywatnych wskazywana bywa: Powszechnie karze tey zaoczny Winowayca podpada, bo gdyby do Sądu stanął lub stawiony był, gardło traci, lub inne na się ściąga męki. Zatym *Jnfamis*: albo podług dawnieyszych praw naszych wyrazu *Bezecny*, iak tylko pochwycony być może, śmierć odnieść powinien, a przynaymiey te, które nań Dekret wymierzył kary. Niemasz zaś tego w prawie naszym Koronnym, iako niektórzy mniemaią, aby Jnfamisa komukolwiek zabić wolno było; Strona tylko Powodowa i Urzędy łapać go, i Dekreta nań wypadłe urzędownie exekwować obowiązane. (*k*) Litewskie atoli Prawa Zabóycę Bannita i Jnfamisa nietylko wolnym od odpowiedzi deklaruią, ale nawet od płacenia Głowszczyzny uwalniaią. (*l*) Czasem Winowayca publiczny prócz kary śmierci, ściąga ieszcze na siebie i Familią swoią Jnfamią i dóbr konfiszkatę. Ka-

(*k*) A. 1588. V. 2. fol: 1218. t. O Imaniu. (*l*) Roz: 11. Art: 4.

Kary takowe, sami tylko Królobóycy i Zdráycy Oyczyzny zasługuią: z tą różnicą, że Wspólnicy, lub wiedzący o zbrodni Herszta zarówno karani bywaią: Krewni zaś, Zona lub Dzieci, gdy się z zarzuconego wspolnictwa lub wiadomości oczyszczą, nic prócz dóbr nie tracą. (*m*)

Prosta Bannicya, znosi się albo upada, za wypłaceniem długu lub za zaspokoieniem Processu: *Wieczney* nawet Sublewacya, byle nie w sprawach publicznych, za kwitem od Strony ukrzywdzoney ukazanym, otrzymana bywa: Atoli tam tylko Zapozwy *ad cassandam Bannitionem* nastąpić powinny, gdzie ta zyskaną została. (*n*) W sprawach publicznych Kryminalnych wskazana Bannicya, przez same tylko Stany Rzeczypospolitey na Seymie uchylona być może, iako tego liczne w Konstytucyach naszych czytamy przykłady. (*o*) Daleko trudniey Jnfamia, iako zapadaiąca za dowiedziony luboby i zaocznie Kryminał, znosi się: przyczyna tego nie inna, tylko że Jnfamis, nayczęściey karę śmierci zasługuie: a o tę, podług praw póznieyszych z naydalszemi zabitego Suk-ces-

(*m*) Stat: Lit: Roz: 1. Art. 3. 4. 5. (*n*) A. 1669. V. 5. fol: 10. (*o*) Vide Jnwentarze t. Bannicye: Restytucya. Relaxacye.

cessorami, tym bardziey z Urzędem godzić się, nie wolno: *(p)* Wszelako i tu nie zadysputowana zawsze moc Stanow Rzeczypospolitey zostaie: A Relaxacye takowe, tym łacniey otrzymuią się, gdy wyrok Sądowy wskazaney Jnfamii, wyraźną gardła karą nie zwiększa.

Tak Bannit iako i Jnfamis, otrzymać mógł *Gleyt* albo List Zelazny, inaczey *Literæ salvi conductus* zwany, którym cała exekucya zapadłego Dekretu wstrzymywała się. W Koronie sami tylko Królowie, i to nie na dłużey iak do Miesięcy sześciu, z wólnym do trzech razy tey łaski ponowieniem użyczać mogli: atoli ostrzegało prawo, aby rzeczone Gleyty na same tylko z zaocznego Processu Bannicye lub Jnfamie wychodziły. *(q)* Dopiero Paktami ostatniemi warowano: iż te przeciw żadnym Dekretom wynoszone być nie powinny, i tylko do bespiecznego prawem czynienia służyć mogą. *(r)* Gleyty takowe w Koronie i Litwie otrzymuią nayczęściey Mieszczanie, lub Poddani z Starostami lub Dzierżawcami dóbr Królewskich sądownie czyniący; iakó i każdemu słabszemu przeciw przemocy możnieyszego

Gleyty: Listy Zelazne: *Literæ salvi conductus.*

(p) A. 1726. V. 6. fol: 484. t. Mężobóystwo. (q) A. 1736. V. 6. fol: 626. t. Judicata. (r) P. C. A. 1764. fol: 204. §. Dekretow.

go użyczane bywaią. Co do Prowincyi Litewskiey nietylko Królowie ale i Kanclerze Gleyty wydawać maią prawo, a ważność ich do Roku i niedziel sześciu zabespieczona. *(s)* Atoli te na same tylko kondemnaty ku zawarowaniu Stronie *beneficium loci standi* w Sądzie wychodzą, i w teyże Juryzdykcyi gdzie Proces otrzymany aktykowane być, pod nieważnością powinny. *(t)*

Pomimo tak surowych na Bannitow i Jnfamisow prawa wyrokow, warowały dla nich dawnieysze ustawy bespieczeństwo w Domach Szlacheckich: Przecięż tamże zakazano wszelkiey kondycyi Osobom z Bannitem przestawać, tegoż radą i pomocą wspierać, z pogardą praw powszechnych, pod karami na Wspólnikow przepisanemi. *(u)* Zgadza się tu i Statut Litewski dodaiąc, *(w)* iż Zona Bannita za Wdowę, a Dzieci za Sieroty rozumiane być maią: Zkąd iawnie okazuie się, iż obydwa prawa, o tych tylko rozumieć należy Bannicyach, którym Przestępcy publiczni *np.* Zdraycy Oyczyzny, krzywdzący Skarb publiczny, *i t. d.* podpadaią: Tam zaś gdzie tylko wywołanie *proste* zachodzi, a od czci i dóbr

Prawa dawnieysze o Bannitach.

(s) Roz: 1. Art: 12. (t) A. 1764. V. 7. fol: 409. t. o Gleytach. (u) V. 2. A. 1588. fol: 1218. t. O Imaniu. (w) Roz: 11. Art: 5. 36.

i dóbr Przestępca odsądzony nie iest, Bannicya, czyli kondemnata nie na Osobę, ale na same dobra Bannita z wstrzymaniem tegoż *Activitatis* rozciąga się: (x) Takowym to wywołaniom prawa dawnieysze, 12. Niedziel czasu dozwalaią, do czynienia o dobra swe tranzakcyi, ku zaspokoieniu swey Strony. (y)

(x) A. 1564. V. 2. fol: 651. §. Jtem doszliśmy. (y) A. 1588. V. 2. fol: 1220. t. O Relaxacyi.

KONIEC TOMU I.



RE-

REGESTR RZECZY
w
TOMIE I.
ZNAYDUIĄCYCH SIĘ.



WSTĘP.

CZĘSC I. o OSOBACH.

TYTUŁ I. O Szlachcie.

TYTUŁ II. O Mieszczanach.

Mia-



Obo-



CZĘSC II. o RZECZACH.

ROZDZIAŁ I. O PRAWIE NA RZECZY.

TY-



TYTUŁ V. *O Rzeczach znalezionych.*

TYTUŁ VI. *O Nabyciu Rzeczy przez Przybycie.*

TYTUŁ VII. *O Nabyciu Rzeczy przez Dawność i t. d.*

TYTUŁ VIII. *O Donacyach i Zapisach w powszechności.*

TYTUŁ IX. *O Testamentach.*

TY-



TYTUŁ X. *O Sukcessyach.*

§. I. O Sukcessyi w ogólności.

§. II. O Sukcessyi w szczególności.

§. III. O Sukcessyach podług Praw Polskich.

TYTUŁ XI. *O Sukcessyi między Małżonk: o Posagu, Oprawie, Zapisach Małż:*

TYTUŁ XII. *O Dożywociach.*

Z CZĘSC



CZĘŚĆ III. O KONTRAKTACH.

ROZDZIAŁ II. O PRAWIE DO RZECZY.

CZĘŚĆ



CZĘŚĆ IV. O PRZESTĘPSTWACH I KARACH.

Z2 O Od-





PRAWO

CYWILNE ALBO *SZCZEGOLNE*

NARODU POLSKIEGO.

PRAWO
CYWILNE
ALBO
SZCZEGÓLNE
NARODU POLSKIEGO

Z STATUTOW I KONSTYTUCYI KORONNYCH I LITEWSKICH ZEBRANE: REZOLUCYAMI RADY NIEUSTAIĄCEY OBIASNIONE: DODATKAMI, Z PRAW KANONICZNEGO, MAGDEBURSKIEGO, I CHEŁMINSKIEGO POMNOŻONE: A PORZĄDKIEM PRAW RZYMSKICH

UŁOŻONE

Przez X. Teodora Ostrowskiego S. P.

TOM II.



W WARSZAWIE

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey, u *X.X. Scholarum Piarum.*
M DCC LXXX IV.

Magistratibus opus est: sine quorum prudentia ac diligentia esse Civitas non potest: Neque solum iis præscribendus est imperandi, sed etiam Civibus obtemperandi modus. . . . Itaque oportet & eum, qui paret sperare, se aliquo tempore imperaturum, & Jllum qui imperat cogitare, brevi tempore sibi esse parendum.

Cicero Lib: 3. de Legibus.

Si populo consulis, remove te à suspicione tui commodi: fac fidem, te nihil nisi Populi utilitatem & fructum quærere.

Jdem de lege Agraria.



PRAWO
CYWILNE ALBO SZCZEGÓLNE NARODU POLSKIEGO.

CZĘŚĆ V.
O SĄDACH.

TYTUŁ I.
O Sądach w powszechności, i Osobach Sędziowskich.

PRawo Polityczne uczy obszernie, kiedy który z Sądow naszych Kraiowych ustanowiony iest, z którego zrzódła każdego wypływa powaga, iak długo ta trwa i iak daleko rozciąga się, w ia-

kim czasie nakoniec określona lub zwiększona została. Dotykać na tym mieyscu tych wszystkich o Sądach szczególności, byłoby to uwłaczać Dziełu, świeżo od publiczności z powszechnym ukontentowaniem przyiętemu: Do tego zamiarem Prawa Cywilnego właściwym iest, tyle tylko o Sądach i Osobach Sędziowskich namienić, ile Urzędow tych razem i poiedyńczo wziętych powinności, i prawne opisy do ułatwienia znaiomości Kraiowego Processu służyć mogą. Prowincye Koronne, ieszcze za Alexandra Króla, otrzymały z ręki Jana Łaskiego, Processu sądowego układ, (a) którym aż do czasow Zygmunta I. rządziły się. Za Króla tego, stanęły poprawy niektóre Processu: (b) ale że i ten, ieszcze niedokładnym uznano; Swoszowski nayprzod Pisarz Ziemski a potym Podkomorzy Lwow: Proiekt onego podał Roku 1611. który we dwa lata Stany uchyliły: (c) Poźniey troche wyszedł dla Wdztwa Mazowieckiego Process poprawny skrócony Roku 1567. (d) od wszystkich Ziem przyięty. Daley czytamy o częstych względem korrektury Praw osobliwie Sądowych obydwu Prowin-

(a) V. 1. 1505. fol: 342. t. Processus. (b) A. 1523. V. 1. fol: 403. (c) V. 3. fol: 193. t. Proces. (d) V. 2. fol: 731. t. Ukrocenie.

wincyi zamysłach: Ale do tak pożądaney i potrzebney ustawy dokonania, nigdy dotąd nie przyszło. (e) Więc co się tycze Prowincyi Koronney opisanego tu Processu, wyięty on iest z poźnieyszych Trybunałow Korrektur, Ordynacyi różnych Sądow, i szczególnych ustaw: Co do Processu Litewskiego, ponieważ wydany niedawno Zbior (f) postępku prawnego w każdey Juryzdykcyi Litewskiey, znayduie w tey Prowincyi approbatę; przeto tu w tey Części, Praw i zwyczaiow Litewskich dotykaiąc, nay-więcey na pomienionym Dziele zasadzać się będziemy.

§. I. Każda Juryzdykcya Sądowa dwoiako uważać się może, albo z pośrzedniczą, albo z naywyższą władzą: *pierwsza* terminem prawnym nazywa się *Primæ Instantiæ: druga*: Sąd *Supremæ Instantiæ*; inaczey Sąd pierwszy, *Judicium à quo*: drugi, *Judicium ad quod*: zowią Prawnicy; w których wyrazach domyślać się potrzeba, *appellatur*. Nie przeto iednak wnosić można, iż wszystkie Sprawy *Supremarum Instantiarum* idą przez appellacyą od Sądow pierwszey Instancyi: bo są Sprawy iedne, któ- Sądy.

 re

(e) Vide Jnwentarze t. Korrektury. (f) Pod tit: Sądowy Process: w Grodnie. 1871.

re bez appellacyi w Grodzie *np.* lub Ziemstwie kończone być powinny; drugie które w Sądach naywyższey Jnstancyi, iakie są *np.* kryminały Stanu, porwanie Białychgłow, rozpoznanie Kadukow, sądzone bywaią. Każdy Sąd i Magistratura Juryzdykcyą czyli powagą Sądową zaszczycona, ma moc subdelegować na mieysce swoie ludzi godnych, Prawa znaiomych, charakterem sądowym zaszczyconych: a to czy do wyprowadzenia Jnkwizycyi, czy do rozpoznania Sprawy na gruncie, lub inney odbycia prawności: co się u nas Sądem Kondescensoryalnym albo Kondescensyą, lub Kommissyą nazywa. Wyroki Sądu tego tyle tylko ważą, ile ich Sąd deleguiący stwierdza lub uchyla. Uważony Sąd co do własności Spraw i Osob prawuiących się, albo będzie *właściwy*, *Judicium proprium*, *Forum competens:* albo *nieprzyzwoity*, *Judicium extraneum*, *incompetens:* Tak Szlachcic nie iest winien do odpowiedzi w Sądzie Mieyskim, ile w sprawach Ziemskich, ale go Powod do Szlacheckiego koniecznie pozywać ma, podług owey Prawa reguły: *Actor sequitur Forum Rei;* Dla tego i Szlachcic maiąc sprawę z Mieszczaninem lub Chłopem Królewskim, pierwszego do Miasta a po tym do Assessoryi, drugiego do Referendaryi zapozywa. Wszakże

że wolno i Szlachcicowi pisać się ku odpowiedzi w Sądzie sobie nieprzyzwoitym *np.* Mieyskim, Marszałkowskim, Skarbowym: i to iest co nazywaią Prawnicy, *Recedere à Foro*, inaczey poddać się pod Sąd: Zapisać Subiekcyą. Można ieszcze przyzwoitość Sądu uważać względem Stanu człowieka, ktory go od własney podług urodzenia Juryzdykcyi wyłącza. I tak Duchowna Swiecka osoba, procz Spraw gruntowych dziedzicznych, należy do Sądu Duchownego, Konsystorzem zwanego. Zakonnik odpowiada z Osoby swey w Nuncyaturze: Biskup lub iego Konsystorz w Metropolii. Podobnież Żołnierz w sprawach z służby iego wynikaiących, w Sądzie Woyskowym: w sprawach zaś Cywilnych w Ziemstwie lub Grodzie sprawia się. (g) Co się gatunku spraw tycze, nieprzyzwoity będzie Sąd dla Szlachcica, gdy nie w mieyscu Possessyi swey zapozwany będzie, lub wpis sprawy w nieprzyzwoitym Regestrze umieszczony zostanie, albo gdy sprawa przez appellacyą do Trybunału idąca, do obcey Prowincyi, naprzykład z Małopolskiey do Wielkopolskiey przeniesiona będzie: czego i dawnieysze tylokrotnie, i poźnieysze

(g) Konst: 1776. V. 8. fol: 852. t. Powinności. N. 3.

sze Prawa *(h)* pod karą 1000. grzyw: zakazuią. Nadto *Sądy* co do spraw uważane, albo będą *Cywilne*, albo *Kryminalne*. Natura obydwoch iuż się opisała gdy o różności przestępstw mówiło się; tu tylko ostrzec przychodzi, iż nie każdy Sąd nasz Sprawy kryminalne rozpoznawać może: tak Sąd Ziemski Sprawy uczynkowe z prawnemi łączące się, rozwiązawszy kategoryą Ziemską, uczynkową do Grodu odsyła: Kommissya Skarbowa, Edukacyina, Sądy Assessorskie po decyzyi kategoryi Sądom swym przyzwoitych, iako to: Skarbowych Jntrat, dóbr Po-Jezuickich, Dochodow lub granic Starostw tyczących się, Zabóystwa lub inne uczynki na gruncie popełnione, Sądowi Grodzkiemu mieyscowemu ku rozeznaniu zostawuią; a ieżli o takowe Sprawy uczynkowe lub gruntowe termina pozachodziły, *non subesse foro suo*, deklaruią. Bespieczeństwo Sądow wielokrotnemi Prawa nasze obwarowały ustawami, stanowiąc: iż nietylko w Izbie sądowey i okręgu Miasta, uczyniony gwałt słowem lub uczynkiem samemu Sądowi lub iedney z Osob Sędziowskich; ale i ludziom ich wyrządzone krzywdy, pod kary znieważoney powagi Sądu podciągnione być mogą: Za które rokować na-

(h) K. 1768. V. 7. t. Złączenie P. Obserwuiąc f. 702.

nawet Szlachcica, byle *cum consensu Stubæ*, zawsze wolno. *(i)* Nietylko zaś bespieczeństwo, ale i powierzchowny respekt dla Sędziow Prawa nasze zabespieczaią, kiedy w Statucie dawnieyszym czytamy, że nawet za rozparcie się na stole sądowym, trzema grzywnami karano. *(k)* Z bronią także czy pospolitą, czy wymyśloną na mieysca Sądow wchodzić zakazano *(l)* pod winą 14. grzyw:

§. II. *Sędzia* aby miał moc poznawania i decydowania w Sądzie swoim Sprawy, prócz lat 24. *(m)* i possessyi, ma być na tę dostoyność wybrany albo od Stanow albo od Szlachty, lub Urzędow do tego uprzywileiowanych. Czasem władzę tę zlewa na niego Sąd powyższy, alboliteż umowa Stron zobopolna. A iako Sądy w nieprzyzwoitym czasie lub mieyscu agituiące się, nie ważne są, tak i sędziowska powaga i władza podług takowych okoliczności uważana być może; Zatym Dekreta i wyroki sędziowskie w karczmie *np.* lub domostwie prywatnie w czasie kadencyi sądowey utworzone, nikogo nie wiążą: *(n)* Równą nieważność Sędzia.

(i) A. 1768. V. 7. t. Złączenie. P. Szosty: fol: 686. P. Rokować fol: 700. (k) A. 1505. V. 1. fol: 328. t. De inhon: Judic: (l) A. 1496. V. 1. fol: 272. t. de Armis. (m) A. 1768. V. 7. fol: 703. 1347. V. 1. fol: 57. §. Item. (n) A. 1726. V. 6. fol: 698. t. Trybun: P. Tenże.

żność, gdyby przed wschodem słońca albo po piianemu uformowane pokazały się, na się sciągaią.

Charakter Sędziego.

Wysadzony od Zwierzchności do ktoreykolwiek Juryzdykcyi Sędzia, tym samym za zdatnego ku sprawowaniu swey funkcyi poczytuie się: Że przecięż zdarza się, iż i nayskrupulatnieyszy wybor uchybia celu swego; Nie będzie od rzeczy dotknąć, iakich cnot i talentow, ten poważny wymaga Urząd, aby Młódź Szlachecka wcześnie przeświadczyła się, iak się formować ma, by i nadziei Oyczyzny i sumnienia swego nie zawiodła. Prawa nasze Koronne dwoch tylko tu owdzie rzeczy po każdym Sędzim wyciągaią, znaiomości Prawa i possessyi. (o) Statut Litewski więcey po nich wymaga, gdy wyraźnie przepisuie, aby byli ludzie dobrzy, cnotliwi, pobożni, prócz Prawa wiadomości i possessyi: (p) W kondycyach tych i Prawa Koronne zgadzaią się, gdy o Deputata Trybunalskiego przymiotach uczą. (q) Z ustaw więc pomienionych trzy koniecznie cnoty dla każdego Sędziego potrzebne być okazuią się: Sumienność, rostropność, i nauka. Pierwsza z tych powściągnie go od korrupcyi naysekretnieyszey, powie-

(o) A. 1562. V. 2. fol: 615. t. o Dożywociach N: 22. (p) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 2. i 37. (q) A. 1578. V. 2. fol: 963. t. Obieranie.

wiedzie do ugodzenia Stron i odwrocenia od kosztownego pieniactwa: a tam gdzie Prawo, arbitralności iego ukaranie Stron zostawia, rządzić się będzie litośną sprawiedliwością i Winowaycy niedostatkiem, a nie omylnemi i sprawiedliwości czasem przeciwnemi preiudykatami. Rostropność da mu poznać, Patronow lub Strony wykręty i wybiegi w wyprowadzeniu dowodow i odwodow: rozpozna fałszywe i pogróżką lub boiaźnią wymuszone zeznania: Samego wreszcie Prawa ile u nas w wielu mieyscach ciemnego lub niedokładnego wyrazy, rostropny i przezorny Sędzia naypewniey stosunki w zachodzących Sprawach postrzeże. Nakoniec czego sumienność z roztropnością dociec nie potrafi, tam znaiomość Prawa oświeci: Ani przestanie takowy Sędzia na wiadomości ustaw Kraiowych: Bo ileż trafić się może w sądzie iego przypadkow, które albo z nauki prawa Kanonicznego, albo z zwyczaiow rożnych Narodow, a nawet z samey Historyi wiadomości rozwiązywać będzie musiał? Dosyć iest zastanowić się nad niepewną ewaluacyą pieniędzy i miar naszych Kraiowych; nad trudną redukcyą Epaktow i Cyklow, któremi Akta dawnieysze datowano: (*) nakoniec nad

(*) Dla wygody ludzi Prawnych kładzie się kró-

nad samym stylem i ięzykiem Ruskim, którego powiększey części nietylko Litwa, ale i wiele Woiewodztw Koronnych używały w Sądach, aby się przeświadczyć: iak głębokiey nauki Urząd Sędziego wymaga. *(r)* W szczególności, Prawa nasze przekupieństwu tak Stron iako i Sędziow zapobiedz chciały: Jeszcze Roku 1676. deklarowano, że Sędzia przekupiony traci funkcyą, i na dal do żadnych Urzędow wstępu mieć nie może, a Aktor w Sprawie upada: *(s)* Daley potym pozwala się przekupuiącemu zapozwać przekupionego o korrupcyą,

któ-

(r) w Roku 1780. Sąd Laski Marszałkowskiey W. Koronney decydował między dwiema Matematykami sprawę o Kwadraturze Cyrkułu: z zakładu do tegoż Sądu wytoczoną. *(s)* V. 5. fol: 357. t. Trybunał.

dka nauka o *Cyklach* i *Epaktach* wyięta z Arytmetyki X. Paulina S. P. *Cyclus* iest liczba lat w czasie pewnym odwracaiących się: Cyklow takich sławnieyszych, cztery Chronologiści liczą: *Cyclus Solaris: Lunaris: Indictionis: & Epactorum. W Cyklu Słonecznym*, litery Niedzielne w lat 28. do pierwszego wracaią porządku względem dni tygodniowych. *Cyklus Miesięczny* albo *Liczba Złota*: iest lat 19. po których upłynieniu, Nowie Miesiąca na pierwsze swe dni padaią. *Indictio* iest czas albo Epoka lat: 15. od Roku 312. Ery Chrześciańskiey liczona: a od 1go. Stycznia powszechnie rachowana. *Epakta* są dni 11. które dodaią się do Roku Miesiącznego

który ią wrócić był powinien, z karą 2000. grzywien i utratą honoru: *(t)* Przysięga nawet Deputatom Trybunalskim nakazana, przed terminem swey Funkcyi czynić miana, iako żadney od nikogo nie wzięli korrupcyi: a ten któryby iey nie wykonał, a z Trybunału wyiechał, suspicyi tym samym o korrupcyą podlega, o którą zapozwany na następny Trybunał, *incapax omnis Functionis* ma być ogłoszony. *(u)* Nakoniec: Prawo Roku 1768. *(w)* tenże sam rygor na Deputatow ponawia, a poźnieysze Roku 1775. i 1776. Konstytucye,

tym

(t) A. 1699. V. 6. fol: 59. t. de Corrupt: *(u)* 1726. V. 6. fol: 439. §. Ażeby. *(w)* V. 7. t. Złączenie. P. A lubo: fol: 707.

z 354. dni złożonego, aby Rok Słoneczny wyrównały: *Annus Julianus communis* zawsze ma dni 365. godzin 6. które to godziny co 4ty Rok czynią dzień 1. a ten zawiera dni 366. *Bissextilis* zwany. *Rozwiązanie dat Cyklami oznaczonych*: I. *Znaleść danego Roku Cyclum Solarem?* Biorę Rok biegący 1784. dodaię 9. uczyni 1793. dzielę tę Summę przez 28. *quotus* daie liczbę Cyklow: a reszta 1. okazuie *Cyclum* danego Roku. II. *Wynaleść liczbę Złotą danego Roku.* Weź Rok *np.* 1764. doday liczbę 1. będzie 1765. podziel tę przez 19. wypada 93. liczba Cyklow od Narodzenia Chrystusa, a reszta 18. będzie Liczbą Złotą danego Roku. III. *Jak znaydziesz Epacta Roku danego?* Szukay nayprzod *Liczby Złotey* Roku danego *np.* 1784. a ta

tym tylko, i *Supremarum Instantiarum* Sędziom w Seymowych Sądach, innym zaś w Trybunale odpowiadać o przekupieństwo nakazuią. *(x)* Wyroki Rady Nieustaiącey tłómacząc Prawa o Osobach Sędziowskich, deklarowały 1. że Sędzia Ziazdowy, subdelegować drugiego nie może. 2. Ze odpisuiący się *à Pluralitate* nie obala *Judicatum*, nawet gdy Sentencyą swoią zapisuie. 3. Ze ktorykolwiek z Sedziow proroguie na terminie Kondescensyą lub inny Akt iakowy, drugi ich przyśpieszać lub przedłużać nie ma Prawa. *(y)*

Pod imieniem Sędziego rozumie się każda Sądowa Osoba, maiąca prawo nie-tyl-

(x) V. 8. fol: 115. t. Obiaśnienie. i fol: 870. t. Ordynacya. (y) Rez: R. N. 1779. N. 245. 12. 9bris.

iest, 18. tę pomnoż przez 11. będzie 198. z Summy odciągniey 11. zostanie 187. podziel tę przez 30. wypadnie *pro quoto* 6. reszta zaś 7. są *Epacta* biegącego Roku. IV. *Na Rok założony znaleść Jndykcyą?* Weźmy Rok 1784. dodaymy liczbę 3. będzie 1787. podzieliwszy tę przez 15. wypada 119. Liczba Jndykcyi: a reszta 2. iest Jndykcyą biegącego Roku: Gdy zaś z Dywizyi nic nie pozostanie, znaczy że Jndykcya iest 15. V. *Znaleść Rok Juliuszowy podług danego Roku Ery Chrześciańskiey?* Niech będzie Roku 1784. doday do niego 4713. Summa 6497. daie Rok poszukiwany.

tylko zasiadania w sądzie, ale i kreski czyli votum tak w sprawach, iako i Interessach sądowi zleconych, dawania: owszem poślednia ta prerogatywa istotną iest Sędziego cechą. A tak znowu nowy podział sędziowskiey Funkcyi wypada, to iest na Sędziow decyduiących sprawy, *cum voto decisivo*; i na Sędziow do informacyi tylko sądu lub rady należących *cum voto informativo: vel consultivo.* Sędziowie w Juryzdykcyach naszych *cum voto decisivo*, lubo tytułu Sędziego nie maiący, są: Kommissarze Skarbowi, Kommissarze w Departamencie Woyskowym, tak z Rady wyznaczeni iako i *nati* czyli uprzywileiowani, albo *votum* z mocy urzędu swego maiący; Assessorowie Sądow Królewskich, równie od J. K. Mci nominowani iako i *nati*, Deputaci Trybunalscy, Kommissarze Kommissyi Edukacyiney, Kommissarze Kompromissowi, Kondescensoryalni, Kommissyini *i t. d.* tudzież Podsędkowie i Pisarze Ziemscy: Co się wyżey mowiło o obowiązkach Sędziego i prerogatywach w ogólności, służy każdemu z tych dopiero wymienionych. Sędziowie *votum consultivum* tylko maiący, znani są w Assessoryach, których tak J. K. Mci iako i Kanclerzom ku nabyciu wiadomości Prawa nominować wolno. Tacy są iescze, Jnstygatorowie Narod: i Kustosz, Kor:

Kor: Regenci, Kancel: i Metrykańci lubo *Assessores nati* : także, Pisarze Kommissyi Eduk: w swych Sądach. Pisarzowi Dekretowemu Assessorsk: tylko *vox informativa* służy: Nad to każdy Sędzia *repræsentativam* ma tylko *vocem* w każdey Sprawie, w którey na Induktach i Replikach nie znaydował się. Różnica która między temi wyrazami: *vox consultiva : informativa : repræsentativa* zachodzi, iest: że Assessor *consultivus* do *namowy* czyli rady Sądu w czasie ustępu w równości z Sędziami *vocem decisivam* maiącemi należy; kreskowania atoli prawa nie ma. Zaś *Vocem informativam* maiący, tylko zapytany od Prezesa, zdanie swoie opowiada. Ten zaś któremu *vox repræsentativa* służy, ani zdania swego oświadczyć, ani o nie zapytany być nie może.

Pisarz. §. III. *Pisarz* w Sądzie każdym lubo poślednieysze zawsze trzyma mieysce, i ledwo w którey Juryzdykcyi do kresek należy, może się przecięż istotną każdego Sądu nazwać zasadą. Jego powinnością iest notować dowody i odwody Stron proces wiodących: roztrząsać pilnie dokumenta do piora swego podane: informować Sąd tak w zachodzących prawa oboiętnościach, iako i o zaszłych preiudykatach. Nakoniec wiernie i dokładnie zapisawszy *Stubæ* Sentencyą, podług niey uło-

żyć Dekret: który tym iaśnieyszy i dokładnieyszy będzie, gdy w krótkości obydwoch Stron dokumenta namieniwszy, zawrze w konkluzyi z iakiego *motivum* albo pobudki, Sąd na tę lub ową stronę nakłonił się. Prócz Pisarzow Assessorskiego i Referendarskiego w Referendaryi zasiadaących; tudzież Woyskowych Oboyga Narodow i Ziemskich z prawa do kresek należących; wszyscy inni *votum* tylko *informativum* w Sądach swych maią, wyiąwszy Pisarzow Kommissyi Edukacyiney, którym *vox consultiva* służy, iako się wyżey namieniło; Pisarzowi zaś dzisieyszemu Skarbu Koronnego, tylko na Osobę iego własną *votum decisivum* przyznano.

§. IV. *Jnstygator* Sądowy, iest niby Plenipotent Sądu swoiego: przecięż między tym a tamtym ta zachodzi różnica, że pierwszy w własnym tylko Sądzie, Jmieniem tegoż czyni, drugi w każdey Juryzdykcyi za swoią odpowiada i Jnteressa iey popiera. W Sądach Królewskich, Seymowych, i Relacyinych, Jnstygatorowie Narodowi, Sądowych obowiązki zastępuią, inne zaś ich prerogatywy Prawo Polityczne dokładnie wypisuie: Co do powinności Jnstygatorow Sądowych, istotnieysze są te: exekwować wszystkie słowne Sędziowskie dyspozycye: zapozywać o grzywny do skrzynki należące, Instygat.

pod-

podnosić aktorstwo w sprawach beśpieczeństwa, lub powagi Sądu należnych, iako i w tych wszystkich, gdzie Sąd sam stawać lub odpowiadać powinien. Trybunały i Juryzdykcya Marszałkowska Laski Wielkiey, większą ich utrzymuie liczbę niż inne Magistratury! ale powinności tych iednakie są: i tylko z podziału funkcyi różnią się.

Woźny. §. V. *Woźny* inaczey *Generał* zwany, iest Sługa przysięzny Sądu, od Woiewody dawniey *(z)* dziś przez Królow przywileiowany: tego i Miasta i Wsie utrzymywać zwykły, dla łacnieyszego urzędowych czynności odbycia. Powinien być ieśli nie Szlachcic iak Statut Litewski mieć chce *(zz)*, przynaymniey Człowiek wiary godny, i w niczym nie notowany. Prawa dawnieysze i poźnieysze Osobę iego, ile dopełniaiącą swey funkcyi, iako naysolenniey zabeśpieczaią. (*a*) Jstotnym obowiązkiem Woźnego iest, kłaść pozwy i onych czynić *Relacyą*; która gdyby fałszywie zeznaną pokazała się, *criminaliter* sądzony być powinien. *(b)* Tenże w Sądzie Sprawy przywołuie podług liczby czyli porządku Wpisow: cichości *in Stuba* przestrzega z mo-

(z) A. 1347. V. 1. fol: 42. t. de Pignoribus *(zz)* Roz: 4. Art 8. 104. *(a)* A. 1764. V. 7. fol: 408. t. o Woźnych. *(b)* Ibidem.

mocą ostrzeżenia każdego niespokoynego; a gdy kogo Sąd rokować każe, Pozwem słownym *Rokiem* zwanym zapozywa. Nakoniec żadna Kondescensya, Kommissya, Tradycya, Wizya, Obdukcya *i t. d.* bez Woźnego obeyść się nie może, zwłaszcza gdy ten w bliskości znayduie się, lub gdy obecność iego, Prawo wyraźnie przepisuie.

§. VI. *Aktor* albo *Powod* iest Osoba sprawę przed Sąd wnosząca: *Citatus* albo *Pozwany* iest ten, który na zaskarżenie Powoda, Sądowi usprawiedliwia się: Jak pierwszy tak i drugi, albo osobiście albo przez swych Plenipotentow, w Sprawach Cywilnych i Uczynkowych prostych, byle tylko wieku doyrzałego byli, w sądzie czynić i odpowiadać mogą: Jeśli zaś będą Małoletni, Opiekunowie lub Kuratorowie, niby naturalni Plenipotencyaryuszowie ich zastępuią. W Sprawach kryminalnych, Pozwany zawsze się przed Sąd osobiście stawić powinien, ani mu Prawa, obrony przez Plenipotenta, dozwalaią. W iedney sprawie może służyć *Aktorstwo* kilku Osobom, gdy Jnteres kilku tyczy się: Równie i do odpowiedzi kilku zapozwanych być może, ieśli albo Wspólnikami krzywdy popełnioney pokażą się, albo do dowiedzenia iey powołani będą, inaczey zwani *Adcitati* Przypozwani. Gdy kilku Aktorom równe służy Aktor- Powod i Pozwany. Delator.

 stwa

stwa prawo, a ieden będzie nieprzytomny, lub Małoletni, *Aktorat* drugim nie może być przyznany, albo bez Plenipotencyi Specyalney, albo bez excepcyi kategoryi Małoletniego lub nie przytomnego Aktora: W którym razie Sąd, gdy ani przez Plenipotencyą, ani przez Opiekuna nakazać rozprawy nie może, pisze Dylacyą *ad annos competentes:* czyli kategoryą z Aktorem Małoletnim lub nieprzytomnym zawiesza. Tak Powod iako i Pozwany w czasie namowy Sędziow, u nas pod imieniem *Ustępow* znaney, z Stuby ustąpić muszą, ani im tego żaden Sąd przez względność osobistą dopuścić nie może.

Każdy Powod w sprawie własney, iest razem i *Delatorem:* w sprawach atoli Powszechności dotyczących się, a osobliwie statystycznych, Delator świadkiem tylko bezprawia nazwać się może, *Powodztwo* zaś albo *Aktorstwo* służy Jnstygatorom WW. lub sądowym. Dawnieysze Prawa, żadney nie zdaią się czynić różnicy między Aktorem i Delatorem, nakazuią tylko aby tak w kryminalnych, iako i w Cywilnych sporach, nikt bez Aktora spraw popierać, a zatym i dekretow takowych exekwować nie ważył się. (c) Poźniey czytamy, iż w

(c) V. 1. 1347. fol: 50. t. de Caus: Crim: & fol: 12. t. de Jllo.

w Sprawach Maiestatu, *Perduellionis* i czci czyli honoru Szlacheckiego tykaiących, Delator wyraźnie w Pozwie wytknięty być powinien: (d) Luboć przeciw Zdraycom Oyczyzny, nawet bez Delatora Jnstygatorowie czynić mogą. Częstsze daleko w prawach naszego wieku o Delatorach znayduiemy wzmianki: iako to 1. Delator o przestępstwie praw oszczędności Sądowi donoszący, zyskuie na Przekonanym dwa tysiące grzywien. (e) 2. Delatorowi, o uszkodzeniu maiątku Po-Jezuickiego taynie w Sądzie czyniącemu, dziesiąta część, a gdy otwarcie pozywa, czwarta część przysądzonego maiątku należy. (f) 3. Delatorowi dowodzącemu *Vacua spatia* w Protokułach Kancellaryi Ziemskiey lub Grodzkiey, dwa tysięce grzywien Pisarz Ziemski lub Regent Grodzki o to przekonani zapłacić powinni. (g) Przystałoby atoli, dla zapewnienia exekucyi praw tak chwalebnych, i wielu tym podobnych, aby nie ktokolwiek ale Urzędnicy albo Officyaliści Sądowi *np.* Burgrabiowie, Jnstygatorowie do takowych

 Akto-

(d) A. 1588. V. 2. fol: 1207. t. de Crimine. Stat: Lit: Roz: 1. Art: 4. (e) A. 1780. V. 8. fol: 980. t. Ponowienie. (f) A. 1776. V. 8. fol: 860. t. Edukacya. (g) A. 1768. V. 7. t. Złączenie fol: 705. p. Sprawy.

Aktoratow przeciw Przestępcom, prawa wyrokiem obowiązani zostali.

Arbitrowie. §. VII. *Arbitrowie* w Sądzie, są albo Osoby ciekawością lub chęcią nabycia wiadomości prawney ujęte, albo *Pacyenci*, czyli czekaiący czasu Spraw swych przywołania. Cichość i skromność, respekt dla Sądu, i Osob tamże przytomnych, powinny być regułą sprawowania się dla każdego Arbitra; ani urażać się kto sprawiedliwie może, gdy Woźny uciszenie wpowszechności nakazuie, lub z rozkazu Sądu, niespokoynego ostrzega.

Patronowie. §. VIII. Patronow obowiązki i charakter naydokładniey poźnieysze Konstytucye opisały: W Sądach Trybunalskich, Ziemskich i Grodzkich, sami tylko Szlachta stawać maią prawo: w innych zaś, a nawet i Seymowych, Plebeiuszom wolny wstęp i pole deklarowano.(h) Prawa Litewskie (i) nakazuią, aby possessyą nie zmyśloną wprzód okazał Patron, nimby do patronizacyi przypuszczonym został; Koronne Ustawy o tey kondycyi zamilczaią, Woyskową tylko służbą obowiązanych mieć nie chcą. (k) W Trybunale nie więcey iak trzydziestu, (l) w Assessoryi dwunastu tylko, (m) tyleż w Referendaryi: (n) w Kommis: Skarbowey piętnastu, (o) w Departamencie Woyskowym szesnastu (p) Mecenassow przysięgłych mieć chciano. W Sądach *primæ Instantiæ* liczba ich określona nie iest. Jnstallacya Patronow zależy od samego Sądu, za zaleceniem Officyalistow Kancellaryi lub Starszych Mecenasow o zdatności Kandydatow. Tam gdzie przysięgli są Patronowie, Dependent przypuszczony do Przysięgi, odzierża moc stawania w sądzie; gdzie zaś, iako w Ziemstwie, Grodzie, Sądach Marszałkowskich *i t. d.* przysięgli nie są, słowne dozwolenie Sądu, podobną iak pierwszemu nadaie władzę. Patronow wyższych Subselliow podług Praw oboyga Narodow obowiązkiem iest: aby Jndukty i Repliki swoie na pismie Sądowi oddawali: Za tumulty Dependentow swych odpowiadali: dóbr pod rozprawą będących nie nabywali: Stron nad przepisy nie depaktowali: *Officia executiva*, w czasie funkcyi swey osobliwe w Trybunale nie sprawowali: (q) Stron uszczypliwemi wyrazami nie szarpali, pod utratą patroni-

(h) A. 1768. V. 7. fol: 758. t. Wzgląd. (i) V. 7. fol: 406. t. o Patronach. (k) V. 6. 1726. fol: 706. P. Tak. (l) V. 7. fol: 700. P. Że wielkie.

(m) Ordyn: Sąd: Assessor: 1764. V. 7. fol: 428. §. Ostrzeżenie. (n) V. 7. fol: 715. t. Ordynacya. (o) V. 7. fol: 323. t. Aprobacya. (p) V. 7. 459. t. Ordynacya. (q) Vide Prawa powyższe.

zacyi: Praw nie nakręcali: korrupcyi nie roznosili: (r) Dokumentow Stronie przeciwney przed nakazaną kommunikacyą nie wydawali, pod karą wieży niedziel 12. i odsądzenia *i t. d.* (s) Które to ustawy, lubo szczególniey Trybunalskich Patronow dotyczą się, słusznie atoli na wszelką Palestrę rozciągnąć się mogą, ile w urzędowaniu swym w niczym nie różną.

Kancellarye: Archiva i ich Urzędy. Akta.

§. IX. Skład wszelkich Papierow sądowych, Zapisow, czyli Tranzakcyi Szlacheckich, nazywa się *Archivum:* mieysce zaś czynienia iakieykolwiek Tranzakcyi, *Kancellarya* albo *Suscepta:* Obydwa te mieysca, Aktami, czasem *Grodem* nazywaią się: lubo nie właściwie: bo Księgi Grodzkie osobne są, Ziemskie osobne: Ale że te w iednych powszechnie domach albo sklepach mieszczone bywaią, dla tego ten im tytuł często daie się. Jak ścisły Prawa nasze na Starostow Grodzkich, włożyły obowiązek, aby Kancellarye i Archiwa, iak nayporządniey utrzymywane, lub gdzie są zruynowane, na nowo erygowane były; są dawne liczne ustawy, ale naydokładniey

(r) A. 1726. V. 6. fol: 479. t. Agenci: i fol: 483. t. o Patronach. (s) A. 1764. V. 7. fol: 406. t. o Patronach.

dnieysza Roku 1768. (t) która im to, *sub pœna abjudicationis* od Starostw, *ad instantiam cuiusvis* zaleca: Zdaie się atoli, że Prawo Roku 1775. puszczaiąc w arendę 50. letnią Starostwa, przeszkodziło prawa tego exekucyi, i chyba nowym warunkiem ocalićby go należało. Rząd zwierzchny Kancellaryi tak Ziemskiey iako i Grodzkiey, należy Pisarzom, wewnętrzny zaś Regentom, Susceptantom, Komornikom: Kreacya tylko Urzędnikow w Grodach od Starostcy, w Ziemstwach od Pisarza zawisła. Wolno zaś obydwom, tam gdzie ieden wystarczyćby nie mogł, dwoch a nay więcey trzech Vices-Gerentow albo Susceptantow nominować: którzy nietylko przysięgli, ale i Szlachta Possesyonaci, *Viri capaces* być powinni. W Mazowszu nie Starostowie, ale Pisarze Ziemscy i razem Grodzcy, kreuią Regentow: tamże Komornicy do Suscepty nie należą. Gdyby zaś o niewierność Regent albo Susceptant powołany był, Powod nietylko z niemi ale i Starostami lub z Pisarzem, do których istotnie rząd Kancellaryi należy, w Trybunale rozprawią się. (u)

Akta

(t) V. 7. fol: 709. t. Złączenie P. Zapobiegaiąc Vide Jnwentarze obydwa t. Starosta, Księgi, Grody. (u) Konst: 1768. V. 7. fol: 709. P. Zapobiegaiąc i P. Sprawy fol: 705.

Akta, iakim ięzykiem pisane bywały, i być mogą?

Akta nasze Kraiowe, w którym czasie i z iakiey przyczyny ięzykiem łacińskim pisać zaczęto, trudno w starożytności naszey doczytać się: to pewna, że naydawnieysze Szlacheckie tranzakcye i Dekreta sądowe, Oyczystym lub Ruskim ięzykiem pisane bywały: czego i extrakty Kiiowskie, i niektórych Litewskich Kancellaryii akta naystarsze, a nawet w Metrykach czynione tranzakcye, iawnie dowodzą. Za czasow *Zygmunta* I. uczynione było zapytanie na Seymie w Krakowie Roku 1543. iakiegoby ięzyka Kancellarye i Sądy Kraiowe trzymać się miały? Król ten, pobłażaiąc obydwom zwyczaiom, stanowi o tym następuiące prawo: *Ut autem Citationes ita Controversias, Decreta, & Jnscriptiones, liberum est unicuique polonica lingua scribere: hoc tamen perpetuum sit, ut tam Jnscriptiones terrestres, quam illa omnia, in loco Judicii, præsente Judicio terrestri, in Acta, polonice vel latine inscribantur, proptereaque Notarii terrestres, debent assidere Actis, sub amissione officii.* (*w*) Podobną wolność i *Pacta Conventa* Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA nietylko dla Aktow dyplomatycznych, ale i dla Ju-ry-

(*w*) V. 1. A. 1543. fol: 582. P. Ut autem.

rydycznych, ile po większey części pod Jmieniem Królewskim wychodzących, zabeśpieczać zdaią się. (*x*) Zatym iasna rzecz iest z mocy Praw pomienionych, iż ięzyk Polski bywał od wiekow i może być dziś prawnie zażyty, tak w Jnskrypcyach, iako i Sądowych decyzyach. Żądaniem tylko publicznym i potrzebą konieczną być zdaie się, aby krzewiący się iuż po części ten w Narodzie zwyczay, nawet prawem do powszechności był rozciągniony. Bo prócz tego, że łacina w Aktach naszych publicznych używana, więcey krzywdzi niż zdobi Narod; Spłynąłby ztąd i ten na kray nasz zysk pożądany, że Prawnictwo, do ięzyka Oyczystego przeniesione, zrozumialszą dla prawuiących się, i dla samych ludzi Prawnych byłoby nauką.

Fabrykacya Aktow.

Fabrykacya Papierow i Aktow wszelkich urzędowych, czy to w Extraktach, czyli w Protokułach popełniona, iako nietylko na ruinę Fortuny ale nawet i życie Obywatela dybać i zakrawać może; tak też naysurowszey, bo śmierci karze, podług Prawa Roku 1726. podpadała. Nawzaiem ten, co zarzuconey nie dowodził fabrykacyi, śmiercią karany być był powinien: Urzędnik nawet albo Offi-

(*x*) A. 1764. V. 7. fol: 204. §. Pieczęci.

Officyalista, potąd funkcyi swey sprawiać nie mógł, pokąd z zarzutu nie oczyścił się. *(y)* Zdaie się atoli, że Prawo rzeczone, iako zbyt surowe, poźnieyszym Roku 1768. zwolnione, czyli umiarkowane zostało, podług którego nietylko Susceptant, albo Regent, ale razem i Pryncypałowie ich, iako to Starosta, Pisarz, o falsyfikacyą do Trybunału *ex Regestro tactorum* zapozwani, sześć niedziel wieży siedzieć i 1000. grzywien zapłacić na delacyą czyiąkolwiek powinni, ieśli się winnemi okażą. *(z)* Gdy zaś Rezolucya Rady Nieustaiącey Roku 1781. N. 197. takowym Fałszerzom, *forum delicti* do odpowiedzi naznacza; pewnie nie o Officyalistach Kancellaryi, ale o obcych przepis swóy rozumianym mieć chce. Tu także mieysce mieć mogą rozrządzenia Rady Nieustaiącey porządku i bespieczeństwa Aktow publicznych tyczące się: Jako to: 1. Kancellarya zapytana o znayduiącey się lub nie iakowey w Aktach swych tranzakcyi, świadectwo nie inne iak autentyczne wydać powinna. *(a)* 2. Wszystkich Protokułow karty liczbami oznaczone być maią: A gdy kto zapisze się na iakową tranzakcyą w Protokule, zapis takowy czyli

spa-

(y) A. 1726. V. 6. fol: 432. N. 75. *(z)* V. 7. fol: 709. t. Złączenie. P. Zapobiegaiąc. *(a)* Rez: Rady 1778. N. 221. dnia 12. Aug.

spatium próżne z podpisem, nie dłużey iak do niedziel sześciu waży: po którym czasie kancellowane czyli przekryślone będzie. *(b)* 3. W każdey Kancellaryi cztery ma być Protokuły, *ieden* do Zapisow i Kwitow *de pretio* na papierze Stęplowanym: *drugi* tranzakcyi długow ręcznych, na oblaty, i Reformacye: *trzeci* tranzakcyi wieczystych: *czwarty Relationum.* Nadto obowiązano tam Kancellarye aby tranzakcyi na papierze Stęplowanym czynionych, corocznie porządny Summaryusz do Kommissyi Skarb: przesyłały: a Officyalistom Skarbu, wolna rewizya Aktow ku weryfikacyi, czyli przepisy Prawa o Stęplowanym papierze zachowane, ostrzeżona. *(c)*

§. X. Toż samo Prawo, które obowięzuie Starostow Archiwa, i Kancellarye budować, reparować, i w porządku utrzymywać, nie mnieyszą tymże mieć każe baczność na *Wieże* czyli Więzienia publiczne, tak *dolne* iako i *górne*: Pierwsze do ukarania Kryminalistow, drugie do poskromienia przestępstw Cywilnych służące. Więzienia nasze dotąd ledwo nie wszędzie, raczey w rzędzie łotrowskich mieszkań liczyć się, niż Wieże.

miey-

(b) A. 1778. N. 125. dnia 28. Apr: *(c)* A. 1776. N. 41. dnia 13. Xbris.

mieyscem ludzkiego ukarania nazwać się mogą. Są one często nad myśl wyrokow sądowych, nowym i okrutnym dla Winowaycy, ile uczciwszego ukaraniem; a nie dość że od niewygod czasu zabeśpieczone nie są, ale i Winowaycy w ręku Sprawiedliwości nie zapewniaią: Jeśli go straż do czasu exekucyi dopilnuie, nie wygoda mieysca pomnaża mu kar samym Dekretem nie oznaczonych: Jeśli zaś dla nieopatrzenia Więzienia uchodzi Delinkwent, skrzywdza Stronę i Sąd, który przykładney sprawiedliwości nad nim uczynić nie może, za skrzywdzenie osobiste, i pogardę Praw powszechnych. Nie znayduiemy ieszcze w Prawodawstwie naszym tego ducha ludzkości, którym Narodow Sąsiedzkich prawa, względem Więźniow tchną i szczycą się: Należałoby surowo obostrzyć Stróżow tak Cywilnych iako i Kryminalnych Winowaycow, aby iak nayłagodniey z niemi obchodzili się, nic nad przepisy Prawa nie postępowali, starali się o nawiedzenie ich i rozrywki: a osobliwie na śmierć skazanemu, resztuiące życia momenta osłodzali. Dystyngwuie się w tym Anglia, gdzie Officyaliści pilne na te Więźniow swobody maią baczenie; a we Włoszech sławna Konfraternia *delli morti* Osobami pierwszey dystynkcyi zaszczycona, za

za istotną poczytuie sobie powinność, dać temu obywatelstwa do schyłku życia dowody, ktory na słodyczy społeczności, przez potarganie związkow iey, nie znał się. *(d)* Chwalebna ta Chrześciańska praktyka powinnaby u nas z większą chęcią y usilnością bydź dopełniona, im mniey nam nad innych, obce nawet Narody, wrodzoney przyznaią nieczułości.

TYTUŁ II.

O Wyrazach albo Terminach Sądowych Prawnych.

§. I. Lubo wyrazy czyli *Termina* Prawne, o ktorych ten tytuł traktuie, nie więcey na zwyczaiu, niż na Prawie zasadzaią się; gdy atoli do processu Sądowego poięcia potrzebne koniecznie są, o ktorym tu nie dla ludzi onego wiadomych, ale szczegolnie dla Młodzieży namienić przedsięwzięło się; Niebędzie od rzeczy opisać krotko te przynaymiey *Termina*, bez ktorych, zrozumienie następnych Tytułow byłoby trudnieysze. Słowo to *Termin* bierze się w prawnictwie Co znaczy w Prawie termin?

(d) Obacz Dzieło w tey materyi naydokładnieysze P. Becaria: pod t. o Przestępstwach i karach. Blakston w Processie Krym: Ang: tom: 2. R. 22.

ctwie za czas Prawem opisany albo stawienia się do Sądu, albo ku wypełnieniu wyrokow Sądowych lub kontraktowych: y to iest co nazywaią: *Stawić się na terminie: uiścić się na terminie* lub przeciwnie. Sam także Pozew tym słowem *Termin* wyraża się: Tak, wydać komu Termin do Trybunału, iedno znaczy, co go zapozwać. Nakoniec wyraz ten brany bywa za sam porządek processu i stopnie iego: *np.* gdy się mowi, że: *Strona Terminy poopuszczała:* rozumie się; iż nad Prawa przepis w Processie wykroczyła. *i t. d.*

Co Manifest? §. II. Manifest inaczey Protestacya, skarga, żałoba, iest oświadczenie przed Aktami woli naszey, albo ku zapobieżeniu szkody publiczney lub prywatney, albo ku zaskarżeniu iuż udziałaney. Baczyć zaś urząd przyimuiący Manifest powinien, aby wszelkie wyrazy uszczypliwe, sławie Obywatelskiey szkodliwe, i do interessu nie należące w Manifeście mieszczone nie były. Jeśli Manifest o rzecz publiczną zaniesiony iest, w każdym Grodzie moc swoią mieć ma: A taki *np.* będzie Posła Seymowe Obrady tamuiącego, Szlachcica o exakcye nieprawne Poborcy żalącego się. *i t d.* Jeźli zaś w interessie prywatnym, a w obcym Grodzie uczyni się Manifest, przeniesiony być powinien do własnego *forum.* A

A gdy kto z mocy swey protestacyi krzywdy swey popierać chce, i dla zachodzących trudności, w czasie preskrypcyą opisanym, prawnego kroku zacząć nie może; Manifest iak nayczęściey, a gdyby i co rok przez się lub przez Plenipotenta ponawiać ma: a tak i w sto lat w prawie swym Sukcessorowie iego nie upadaią, gdyż Manifest pierwszym processu stopniem nazwać się może. Gdy zaś albo pretensyi swey odstępuie Manifestant, albo się z Stroną godzi; Manifest, Remanifestem albo też Recessem obala. Jeśli sądownie zaskarżoney Manifestem krzywdy popiera Strona, wydaie Pozwy do Processu, z odwołaniem się do Manifestu: bo satysfakcyi żadney Manifest nie daie.

§. III. Pozew iest prawne powołanie winowaycy od Aktora, przed Sąd przyzwoity; (w Sądach Królewskich Mandatem nazywa się.) Ten albo będzie pisany *Citatio literalis*, podług Formy przez Prawa opisaney ułożony; albo słowny *Citatio verbalis* czyli ustne winnego przed Sąd powołanie; co u nas *Rokiem* zowią: a czas do stawienia się za takowym *Rokiem* nazywa się: *Terminus tactus, peremptorius.* Licowy znowu albo gwałtowny Pozew, *Citatio violenta vel realis:* iest ten, którym Winowayca do Sądu Osobą stawiony bywa, lub rzeczy iego Co Pozew?

are-

aresztuią się, co inaczey *Pozwem aresztownym* nazywamy. Nakoniec Pozew daie się *per edictum*: lub *per Proclamationem*. Pierwszy gatunek Pozwu, iest pisany i na bramach Miasta lub w mieyscu Sądu przybiia się, nawet przeciw Szlachcie od Jnstygatorow Narodowych *in criminibus publicis* zapozwaney, a od praw Possessyonatow tym samym odpadaiącey: Drugi w prawie tylko Mieyskim przeciw taiemnym Kredytorom używany. Każdy Pozew (tak iako i wszystkich tranzakcyi arkusze pierwsze, Karty obligowe, Wexle, Kwity, Kontrakty *i t. d.*) pisany być powinien na papierze Stęplowanym, albo *Membranie* czyli *Blankiecie* pieczęcią tey Juryzdykcyi, do którey Winowayca powołuie się, umocowanym. Konstytucya Roku 1543. Polskim ięzykiem pisać ie zaleca: *(a)* Do Jnflant i Kurlandyi pod obiema pieczęciami Koronną i Litewską wychodzą. Tytuł Króla panuiącego czyni wstęp Pozwu każdego, prócz Grodu, Kommissyi Skarb: Departamentu Woyskowego, Sądow mieyskich: *i t. d.* Wyraża się w Pozwie, kto, kogo, o co, gdzie i na kiedy pozywa, a to w wszelkiey słow skromności: gdyż Strona na Stronie

(*a*) V. 1. fol: 582. §. Ut autem.

nie wcześnie satysfakcyi czynić sobie nie ma. Punkta Pozwu nazywaią się *Kategorye*, albo różne Powoda do Strony Pozwaney pretensye; wytknięte one wyraźnie w Pozwie być maią, gdyż przy induktach formowane, a w Pozwie nie wzmiankowane, przez Sąd mogłyby być odrzucone. Dawnieysze Prawa nakazywały kłaść w Pozwie taxę pretensyi o ktorą Sprawa iść miała; dziś tylko w generalności zapowieda się Winowaycy szkod y win przez Sąd wskazać mianych, powrocenie. Gdy Posessyonat zapozywa się, kładzie się Pozew na iego gruncie przez Woźnego, ktoremu wszelkie beśpieczeństwo y przystęp na każde mieysce, iako się namieniło wyżey, Prawa waruią. Położenie to powinno bydź iawne nie pokątne, aby Pozwany niewiadomością o Pozwie wymawiać się nie mogł. Grunt na ktorym Pozew kładzie się, zabeśpiecza Powodowi pretensye y unkoszta. Jeśli zaś Człowieka luźnego albo *Gołotę*, *Vagum*, do Sądu powołać potrzeba, kładzie się Pozew w mieyscu rezydencyi iego, lub na drzwiach Kancellaryi, albo Parafii przybiia się. Gdy niebeśpieczeństwo zachodzi aby Winowayca nie uszedł, areszt Osoby Pozew poprzedza: ten ieśli Gospodarz przyimuie, do stawienia go każdego czasu obowiązany; ieśli nie, zatrzymany

ny bywa w uczciwym więzieniu do końca rozprawy. Co do czasu w ktorym Pozwany do Sądu za Pozwem stanąć powinien, masz o tym w tytule następuiącym. Lubo zaś każdy Aktor, czy w prawney czy w uczynkowey Sprawie, do własnego Ziemstwa lub Grodu zapozywa Stronę, podług wyroku Prawnikow: *Actor forum Rei sequitur*: Może atoli i w pobliskim sąsiedzkim Sądzie, gdy własny wakuie, sprawiedliwości szukać: i gdy Sprawa iuż na stoł wprowadzona będzie, prozekwować ią ma, chocby Ziemstwo lub Grod wakuiący otworzyły się. *(b)*

Tak w sprawach uczynkowych, iako i prawnych, gdy Strona zapozwana nietylko tak przestępną nieczuie się, iżby niewinności swey dowieść nie mogła, ale owszem Powoda opieniactwo, i czczość pretensyi lub wzaiemne krzywdy przeświadczyć gotowa; za odebranym do Sądu pozwem, wydaie na wzaiem, *reconventionaliter*, Aktorowi termina, aby gdy Sąd uzna Pozwanego niewinnym, ten miał moc, na teyże Kadencyi poszukiwać na Powodzie sprawiedliwości *pro indebita vexa*: Jnaczey dopiero na następney Kadencyi mogłby o pretendowaną czynić krzywdę.

§. IV.

(*b*) Rez: R. N. R. 1779. N. 80. d. 5. Mar.

§. IV. Położony Pozew nie mogłby dać mocy Powodowi formowania Processu, nawet *na upad* czyli *zaocznie* albo *in Contumaciam*, to iest pod niestawienie się do Sądu Pozwanego, gdyby Woźny nie zeznał onego *Relacyi*: przez ktorą rozumi się zaświadczenie iego przed Aktami, iako wyniesiony przez niego Pozew, tam gdzie należało z Prawa położył. Akta czyli Urząd *Relacyą* przyimuiący, ten sam być ma, gdzie Dobra leżą Pozwanego: i tak lubo Mandata do Assessoryi, Referendaryi, wychodzą z Kancellaryi Wielkiey pod Blankietami Królewskiemi, do Inflant pod Pieczęciami obydwoch Narodow, Relacya atoli czyni się w Grodzie własnym Pozwanego. Tym istotnieysza zaś iest w każdym Sądowym Processie Pozwu *Relacya*, że bez niey cały naysprawiedliwiey otrzymany, obalićby można. Relacya Pozwu.

§. V. Po wydanych Pozwach idzie Wpis Sprawy, ktory w Regestrze przyzwoitym podług liczby umieszczony być powinien. *Wpis* takowy dzieie się tylko z wyrażeniem Jmienia Powoda, Pozwanego, i krótkim rzeczy o którą Sprawa nadmienieniem: a w przywołaniu Sprawy albo w Wokandzie ani przeskoczony, ani pozniey lub prędzey tylko pod liczbą przypadaiącą ku rozprawie wzięty być ma. Regestra Spraw w każdym Co Wpisy: Regestra: Protokuły Sądowe.

żdym Sądzie, iako się niżey namieni, rożne są. Wpis tedy Sprawy w tym tylko Regestrze czyni się, z którego sądzić się może. *Protokuły:* są Księgi, w których różne tranzakcye i prawne wyroki sądowe umieszczaią się: tak *np.* inny iest Protokuł Zapisow, inny Dekretow albo Dekretarz: inny Relacyi Pozwow, *i t. d.* których liczba raczey od zwyczaiu Kancellaryi, niż od Prawa zawisła. Między *Dekretarzem* i *Sentencyonarzem* ta zachodzi różnica, że *Dekretarz* iest Księga, w którey finalne czyli ostateczne wyroki podług formy z dowodami i odwodami ułożone, mieszczą się: *Sentencyonarz* zaś zamyka ogólne Sędziow zdania o sprawie: podług których Pisarz Dekretowy dekret pisać obligowany.

Co Dylacye i wielorakie? §. VI. *Dylacya* przedłuża tylko ale nie umarza rozpoczętego Processu; Prawa dawnieysze iedenaście ich rachowały, a te są: 1. Dylacya dla małoletności, *Dilatio ob minorennitatem:* 2. Dla słabości niezmyśloney, *ob infirmitatem:* 3. Do stawienia Woźnego, *ad statuendum Ministerialem:* 4. Dla interessu większey wagi w Sądzie obcym, *pro majori:* 5. Dla niebytności z przyczyny usługi publiczney, *propter absentiam Reipublicæ causa:* 6. Ku wyszukaniu Dokumentow, *ad munimenta:* 7. Ku wynalezieniu Ewiktora, *ad Evictorem:* 8. Dla uczynienia Wizyi, *ad visionem:* 9. Dla wyprowadzenia Jnkwizycyi, *ad scrutinium:* 10. Ku namyśleniu się czyli naradzeniu z Patronami, *ad deliberandum:* 11. Nakoniec ku zaspokoieniu Strony, *ad quietationem.* Wyliczone dopiero gatunki Dylacyi tak iasne są, że obszernieyszego tłumaczenia niepotrzebuią: kiedy zaś i na długo zawiesza się Process po otrzymaney przez Jllacyą Dylacyi, uczy obszernie iuż podług Praw, iuż i na zwyczaiach gruntuiący swoią naukę Zawadzki, (c) Słoński Łukowski, (d) Zagurski Lubelski Vices-Gerenci (e) i inni. Późnieysze ustawy, procz Dylacyi *pœnæ contumacionis*, żadney wyraźnie nie abrogowały; Zapobiegaiąc iednak Stron enerwacyom czyli wyniszczeniom przez nie potrzebne takowe Dylacye, nakazuią: aby w Sprawach osobliwie od lat 10. zadawnionych zaraz na pierwszym terminie kommunikacya wzaiemna Dokumentow, nawet w pierwszych Instancyach, nakazywana była, ku rozsądzeniu Sprawy na drugiey Kadencyi. (f)

Rezolucye Radne, rozwięzuiąc różne zapytania o Dylacyach, deklarowały:

C 3 1.

(c) Proces: Judic: t. V. (d) W Książce pod tyt: Accessoria. (e) W Książce pod tyt. Formul: Juridicæ. (f) A. 1768. V. 7. t. Złączenie fol: 702. P. Zapobiegaiąc; & fol: 704. P. Dilation:

1. Ze Dylacye na kommunikacyą Dokumentow w tych tylko Sprawach od lat 10. zadawnionych maią być dopuszczane, w których z Prawa kommunikacya ta ma mieysce. 2. Strona na 2gim i 3cim terminie nie kommunikuiąca podług Dylacyi Dokumentow, w sprawie upada. 3. Gdy kommunikacya Dokumentow ciągnie za sobą zaprzysiężenie, Dylacya także *pro majori* z tey przyczyny, w każdym Sądzie dopuszczona będzie. *(ff)* 4. Senatorowie, Ministrowie i Posłowie, lubo podług Prawa *beneficio suspensionis* we wszystkich Subseliach wczasie Seymu z. .łonić się mogą, atoli w Sprawach Wexlowych w Koronie, a exempcyinych, expulsyinych, i zapisowych w Litwie, odpowiadać zawsze w Sądzie powinni. *(g)*

Jllacya. §. VII. *Jllacya*, albo słowna do Sądu prozba, czyni się każdego czasu, za dozwoleniem Sędziego, nawet w ciągu cudzey sprawy, w Jnteressie Sądowi wiadomym: Krótka być powinna, aby od Indukty rozniłasię: a ieśli po przeczytanym Dekrecie czyni ią Strona, baczyć ma, by podług Prawa 1768. *(h)* tylko *instantaneè: & ad omissa non ad judicata* ściągała się. Czas do czynienia Jllacyi po Dekrecie prze-

(ff) Rez: R. N. 1778. N. 61. 20. Febr: i N. 118. 28. Apr. *(g)* Rez: R. N. 1778. N. 335. 3. 8br: i N. 42. d. 22. Xbris. *(h)* A. 1768. V. 7. fol: 694. P. Dekreta.

przeczytanym trzydniowy pozwolony: Jllacya zaś takowa, *in solam elusionem & tentationem Judicii* zaniesiona, lub Dekret po takowey *in essentialibus* przeistoczony, ściąga na Patrona razem z Stroną 4. niedziel wieży i 1000. grzy: kary, a Dekret za nieważny poczytany.

§. VIII. *Kondemnata, (i)* iest w prawdzie wyrok Sądowy w sprawie przed Sąd wytoczoney, ale nic prócz winy Stronie Powodowey na Pozwaney nie wskazuiący. Kondemnata. Jle zaś Kondemnata Trybunalska, Ziemska i Grodzka kosztuie, masz na to taxę Roku 1726. *(k)* uchwaloną, a tu w tytule VI. wypisaną. W Sądach Kondemnata workiem uspokaia się: W Stanie zaś politycznym tak wielkiey wagi iest, że nietylko Szlachcie do dostoieństw obięcia, lub sprawowania funkcyi, przeszkadza, ale i Senatorom *activitatem* tamuie: *(l)* chyba że przed *Rugami* na Seymie, albo przed zagaieniem Seymikow Woiewodzkich zagodzoną będzie. Atoli te tylko Kondemnaty tamuią funkcye publiczne Senatorow, Posłow, Deputatow, które na niedziel sześć przed reassumpcyą Seymu lub Trybunału otrzymane są; bo pozniey wzdany czy Poseł, czy

(i) V. 7. fol: 695. P. Ostrzegamy. *(k)* V. 6. fol: 418. t. Trybunał. *(l)* V. 8. A. 1778. fol: 948. t. Warunek.

czy Senator excypuie się od Processu tąż funkcyą, ktora im tego dobrodzieystwa na sześć niedziel przed Seymem i po Seymie dozwala. *(m)* Nie szkodzi Kondemnata na Woiewodztwie otrzymana do obrania Posła lub Deputata: iako i Grodzkiey Juryzdykcyi, lubo Starosta będzie pod Kondemnatą, do sprawowania Urzędu swego powinności. Kapituła tylko sprocessowana, Deputata na Trybunał obrać nie może. *(n)* Wszakże gdyby się *np.* trafiło iżby Deputatowi Duchownemu zarzucono Kondemnatę Kapitulną w Trybunale, a ten odprzysiągł się iako o niey wraz z Kapitułą w czasie elekcyi niewiedział, ma mieysce zasiadania. Nietylko zaś Kapituły ale i inne *Subalternæ Jurisdictiones*, iako to i same Ziemstwa z pod Prawa tego rygoru wyięte nie są, gdy, czy to na iedney osobie czy na całym Ziemstwie, process przewiedziony będzie.

Zapytania niektóre uczynione Radzie Nieustaiącey, tak co się tycze Processow na Osobach Sędziowskich otrzymanych, iako i konwikcye prawne zabespieczaiących, następuiącym rozwiązane sposobem. 1. Sędzia na teyże-

(m) Rez: R. N. A. 1780. N. 396. d. 14. Lipca. (n) A. 1768. V. 7. t. Ziączenie fol: 695. P. Ostrzegamy.

że Kadencyi, na którey Proces zaspokaia, zasiadać może. 2. Będący pod Processem Sędzia, może Urzędu swego dopełniać, byle był ręcznie zapewniony, że mu Processem Strona szkodzić nie będzie. 3. Może Sąd poznawać Processa, lubo Sprawa *in principali* nie rozsądzona. 4. Publikata ma mieysce, gdy apellacya, lubo założona, nie dopuszczona. *(o)*

Swiadkowie i Inkwizycye.

§. IX. Kiedykolwiek Sąd, w Sprawie przed się wytoczoney, nie może tak dokładney zasiągnąć wiadomości, aby się o wszystkich kategoryach z Jndukt i Replik Stron przeświadczyć mógł, zwłaszcza w sprawie uczynkowey lub mieyscowey, nakazuie *Inkwizycye*: które poprzysiężeni Swiadkowie przed Urzędem od Sądu wyznaczonym, czy w mieyscu Sądow, czy gdzie Swiadkowie znaydować się będą, zeznaią. W Sądach *Supremarum Instantiarum np.* w Trybunale, Kommissyach Skarbowych, w Assessoryach, Urzędy Grodzkie lub Ziemskie Jnkwizycye wyprowadzaią. Czasem Sąd Kommissyiny, lub Kondescensyiny tę prawność zastępuie. Excepcya Swiadkow przez Strony równie wolna, iak i Kommis-

(o) Rez: R. N. 1. 1781. N. 123. d. 4. Maia. 2. 1782. N. 247. 8. Jan: 3. 1781. 4. Maia 4. 1779. N. 170. d. 23. Lipca.

missarzow w Sądzie Polubownym; Strona atoli Swiadka excypuiąca słuszną dać powinna przyczynę, dla czego go do zeznania nie dopuszcza. Wyprowadzone Jnkwizycye pod pieczęcią *in occluso rotulo*, do Sądu który ie nakazał odsyłaią się, a ten na ustępie roztrząsnąwszy ie, sprawę finalnie decyduie, lub gdy świadectwa niedostateczne znaydzie, nowe *Scrunium* nakazuie.

Jnkwizycye albo *Scrutinia* równo w Cywilnych iako i w Kryminalnych sprawach wyprowadzane bywaią: owszem te, istotną są każdego Kryminalisty konwikcyą. Strony Swiadkow wywodzące poprzysiądz powinny, iż tych nie przenaięły, ani przekupiły: Sąd zaś namiestniczy Jnkwizycye wyprowadzaiący, baczyć powinien, aby Swiadkowie byli ludzie wiary godni, rzeczy wiadomi, oczywiści, czyli oczyma swemi rzecz widzianą zeznaiący: a Statut Litewski dodaie, iż maią być Chrześcianie: Atoli i Tatarzy w służbie Królewskiey będący świadczyć w Sądzie moc maią, (p) i Zydzi, lubo w powszechności od świadectwa przeciw Chrześcianom wyięci, przecięż w własnych z niemi sprawach, podług Przywileiu Bolesława Xcia W. Pol: do przysięgi mogą być dopuszczeni. (q) Ka-

(p) Roz: 4. Art: 76. (q) V. 1. fol: 310.

Każdy Obywatel do dania świadectwa Pozwem może być pociągniony: Dziedzić nawet Poddanego stawić pod karą 100. grzyw: powinien: A gdy Swiadek opodal od Sądu znayduie się, może przed własnym Sądem zeznanie uczynić. (r) Wyięci są od świadectwa podług Statutu Litewskiego (bo prawa Koronne nic dokładnego o tym nie przepisały) następuiący. 1. O kryminał gardłowy notowani. 2. Słudzy i Poddani przeciw Panu. 3. Szaleni. 4. Wspólnicy występkow. 5. Bannici. W sprawach Cywilnych Prawo Koronne sześciu ich powszechnie przepisuie: a podług Statutu Kazim: wydarte gwałtem pieniądze 12. świadkami powinny były być dowiedzione. (s) Statut Litew: trzech świadkow do konwikcyi wymaga, a gdy tylko dwoch Strona wiedzie, sama pretensye swe poprzysiądz powinna. (t) W sprawach kryminalnych tak publicznych iako i potocznych, nie więcey iak siedmiu, albo sześciu Swiadkow obydwa prawa naznaczaią. A że było zwyczaiem zdawna wziętym w processie Kryminalnym Koronnym, większą liczbą Swiadkow popierać lub odwodzić występku, zaleciło Prawo Ro-ku-

(r) A. 1588. V. 2. fol: 1214. t. O Mężobóystwie. (s) V. 1. A. 1507. fol: 162. t. de Jnscript: &A.1496. fol: 274. t. de Homicidio. 1347. fol: 39. t. De expurgat. (t) Roz: 4. Art: 81.

ku 1768. aby tych nie więcey iak 12. Strony wiodły, ani do zaprzysiężenia samosiodm Kryminalisty pociągane niebyły. (*u*)

Konfessaty. §. X. Kryminalista podług dawnieyszych praw i zwyczaiow, czy się parł zarzuconey zbrodni, czy ią wyznawał, ieszcze ponosił Jnkwizycye przez konfessaty: Drży natura na wspomnienie owego gwałtownego stawow ludzkich wyciągania: na owe palenie bokow swiecami: przypiekanie rozpalonym żelazem podeszew. *i t. d.* Gruby ten i nieludzki, a co naywiększa nayniepewnieyszy docieczenia prawdy sposob, za naszych czasow uchylony został: A na iego mieysce, i Prawo Roku 1776. takowe męczarnie potępiaiące, i Rada Nieustaiąca zapytana o sposoby konwinkowania Zbrodniow, deklarowały: że świadectwa, wyznania dobrowolne, Manifesta, na gorącym uczynku uięcie, są daleko doskonalsze, sprawiedliwsze, i lepiey z wszelkiemi prawami zgadzaiące się sposoby do przeświadczenia Występcy, niż nayokrutnieysze konfessaty. (*w*) *Obacz o tymże Tom I. Cz: IV. tit: ostatni o Karach.*

Ustęp

(*u*) V. 7. t. Złączenię fol: 704. P. Dilationem. a Stat: Lit: Roz: 11. Art: 2. (*w*) V. 8. fol: 882. t. Konwikcye. Rez: R. N. 1778. N. 29. d. 16. Januar.

Ustęp. §. XI. *Ustęp*, podług wyrazu Koronnego, a podług Litewskiego *Namowa*, iest czas w którym Sąd w sprawie namyśla się, o wyroku dać mianym. Deliberacya ta czasem dłuższa, czasem kbótsza bywa: w czasie którey nikt prócz Sędziow i Pisarza znaydować się *in Stuba* nie może. (*x*) Wolno atoli Sądowi, czy Pacyenta, czy Plenipotenta iego, czy Swiadka, czy samego Delinkwenta do Jzby swey przywołać, ku zaciągnieniu ustney od nich informacyi. A że były przykłady, że czas na ustępach sprawiedliwości poświęcony, na piatykach przepędzano, zakazało Prawo Roku 1768. pod karą tysiąca grzywien za doniesieniem czyimkolwiek, aby tamże nikt, wina i żadnych likworow nosić nie ważył się. (*y*)

TYTUŁ III.

O Sądach w szczególności:

SĄDY SUPREMÆ INSTANTIÆ.

Sądy Seymowe. §. I. W Liczbie Sądow Kraiowych, *Sądy Seymowe*, nie tak dla dawności swey, iak powagi, z względu Osob

(*x*) A. 1768. t. Złączen: fol: 697. P. Deputaci. Rez: R. N. 1778. N. 27. d. 12. Jan: (*y*) Ibidem A. 1768. ut supra.

Osob w nich zasiadaiących, pierwsze trzymaią mieysce. Sądy te dawniey w czasie samych tylko Seymow podług potrzeby wyznaczano: od Roku zaś 1775. peryodyczną Juryzdykcyą być poczęły. *(a)* Roku 1776. przepisały Stany Zgromadzone tymże Sądom nową ordynacyą, *(b)* którey tu treść umieszcza się, dla lepszey o porządku czyli processie tey Juryzdykcyi wiadomości. *Primo*: Sądy Seymowe w mieyscu Rezydencyi Królewskiey sądzić się będą, Senatorowie i Ministrowie, prócz Konsyliarzow Rady, są *Assessores nati*: z Stanu Rycerskiego, trzydziestu *per Provincias* obrani. Komplet Osob 24. składa: Niezieżdżaiący na Kadencyą Sędzia, a nie chory, 500. grzyw: Skarbowi Rzeczypospolitey zapłaci: tenże *Beneficio suspensionis* w żadnym Sądzie *non gaudet*. *Secundo*. Kadencya sześćniedzielna; Pierwsza na Sprawy Koronne 1go. Października: Druga 1go Lutego. Trzecia na Sprawy Litewskie 1go Czerwca. Gdy Wpisow brak, Rada Sędziow od ziachania uwolni. Pióro na kadencyi Koronney Pisarz Ziemski Rezydencyi Królewskiey, na Litewskiey Pisarz uprzywileiowany trzyma. *Tertio*

(a) V. 8. 1775. fol: 118. t. Ustan: (b) A. 1776. V. 8. fol: 870. t. Ordyn.

tio. Sprawy Sądom tym własne są 1. *Crimen laesae Majestatis* podług prawa R. 1588. 2. *Crimen Perduellionis*: a to o Bunty ku Rzplitey, o porozumienie się z Nieprzyiacielem, o wydanie temuż zdradziecko Zamkow, wyiawienie sekretow, podanie części kraiu Rzeczypospolitey, o Pensye brane od Zagranicznych na zdradę Oyczyzny, o przedaż i Werbunki ludzi dla Zagranicznych, przez samych Obywatelow, Possessyonatow, *(c)* o wezwanie protekcyi Zagraniczney na pognębienie Obywatela. 3. Sprawy *opressi Civis liberi*. 4. Sprawy Sędziow *Ultimae Instantiae* o korrupcyą. 5. Sprawy przeciw Ministrom i Konsyliarzom Rady. *Quarto*. Sądy Seymowe w poznanie Dekretow wdawać się nie maią. *Exceptio fori* uchylona. *Quinto*. Regestra: Pierwszy *Criminum Status*. Drugi Ordynaryiny. *Sexto*. Dylacye żadne nie idą procz choroby. Wota dwa razy głośne, trzeci raz koniecznie sekretne iść maią. *Septimo*. Sprawy z pierwszego Regestru zaraz na 1wszym terminie *etiam in Contumaciam*, z drugiego, po iedney kondemnacie sądzone będą. Pozwy na sześć niedziel Sprawę poprzedzaią, i w Grodzie Pozwanego zeznać się powinny. Jnkwizycye w Sprawach pierwszego Regestru, przez tenże Sąd, a w Sprawach Regestru

(c) V. 8. A. 1778. fol: 980. t. Werbunek.

stru drugiego, przez Urzędy Ziemskie i Grodzkie wyprowadzone będą. *Octavo*. Delator bez possesyi lub Plebeiusz imany będzie: Propozycye do wotowania każdy Sędzia czynić ma wolność. Sędziowie tylko na Jnduktach znayduiący się, *ad vota* należą. *Paritatem* Król rozwiązuie: a *in Crimine laesae Majestatis primus in Ordine*: Dekreta naydaley w niedziel dwie czytane będą. Jllacye tylko *ad omissa* wolne: oppozycya Sędziego *circa latam Sententiam* warowana. *Nono*. Patronowie *in Majoribus Subselliis* stawaiący, tu maią mieysce. Jndukty na pismie podawać obligowani, a te z podpisem Sędziow do Aktow Seymowych należą. Akta te w mieyscu Rezydencyi Królewskiey lokowane będą, a extrakty z nich Pieczęciami Prowincyi *respectivè* autentykowane być powinny. *Decimo*. Prowincya Litewska warowała sobie 1. Ze Sprawy, żadne prócz *Criminis Majestatis & Perduellionis*, do tych Sądow wywołane nie będą. 2. Jllacye wszelkie po Dekretach uchylone. 3. Pisarz na sprawy Litewskie od J. K. Mci ma być uprzywileiowany. 4. Palestra Litewska w Sądach Seymowych ma mieysce. 5. Delatorowie Potwarcy, Statutowym karom podpadną. *(d)*

§. II.

(d) A. 1776. V. 8. fol: 870. t. Ordynacya. & fol: 874. t. Warunek.

§. II. *Sądy Relacyine* były niegdyś *Appellatorium* Sądow Zadwornych, poźniey i Deputaci o korrupcyą wziętą, tamże sprawiali się. Gdy potym wyroki Assessorskie, za niewzruszone deklarowano, a sprawy o korrupcyą Sędziow *Supremarum Instantiarum* do Sądow Seymowych odesłano, nie zostało Sądom Relacyinym nad Sprawy Kurlandzkie. Nadto: Prawo Roku 1775. Sprawy Dyssydentskie w Assessoryach *paritate votorum* nie ułatwione, Sądom Relacyinym do rozwiązania zleciło. *(e)* Sprawy Szlachty Kurlandzkiey w tych Sądach nie inaczey tylko przez apellacyą poznawane być mogą: i tylko te, których walor 600. Złł: przenosi. *(f)* Zaś Sprawy Xięcia Kurladzkiego, nie z powodztwa, ale ku odpowiedzi, prosto Sądowi Relacyinemu należą. Dawniey *Plebejis* i Mieszczanom apellacyi Xiążęta bronili: poźniey atoli tymże zalecono, aby przynaymniey Miastom dozwalane były: *(g)* Warowano także Xięstwu Kurlandzkiemu, aby w Sprawach publicznych, iako to: Naiazdow, łupiestwa, pożogi, gwałtow domow i Białychgłow, lub porwania onych, rabun-

Sądy Relacyine.

 kow

(e) A. 1775. t. Akt. f. 60. Art: I. (f) V. 6. fol: 533. t. Formula N. 6. a V. 8. 1775. fol: 185. t. Xięstwa. (g) A. 1775. V. 8. fol: & t. ut supra.

kow i zabóystwa, apellacyi nie dopuszczać, *(h)* ale aby zbrodnie te, Sądy Kraiowe finalnie poznawały i rozsądzały. Zasiada w Sądzie tym J. K. Mość z przytomnym Senatem i Ministeryum. Referendarze tak iak na Sądach Seymowych Sprawy wprowadzaią. Palestra w Sądach Assessorskich stawaiąca, tu pospolicie Strony zastępuie. Co się tycze Processu, ten podług zwyczaiow Kurlandzkich formuie się. Kadencye tym Sądom dwie do Roku przepisane: Marzec i Październik Miesiące: przeciąg zaś kadencyi od woli Króla JMci zupełnie zawisł.

Sądy Zadworne.

§. III. *Sądy Zadworne*, inaczey *Assessorskie* albo *Królewskie* zwane, są namiestniczą powagi sądowey Królewskiey Juryzdykcyą. Zasiadali dawniey w tym Sądzie Królowie, a zlawszy władzę swoią na Kanclerzow, warowali sobie poznawanie czyli poprawę ich Dekretow: Wreszcie Sąd pomieniony za bezappellacyiny naszemi czasy deklarowany, *(i)* i wyrokow onego, nietylko Relacyinym Sądom, ale nawet i Seymom roztrząsać, uchylać lub poprawiać zabroniono. Sędziowską w tych Sądach funkcyą sprawu-

(h) V. 6. ut supra. *(i)* A. 1764. V. 7. fol: 423. t. Ordynacya N. 7. §. Deklaracya.

wuią WW. Kanclerze, lub w tych niebytności Podkanclerze: Sekretarze Wielcy: Referendarze, Pisarze WW. *cum voto decisivo:* Jnstygatorowie zaś, Kustosz Kor: Regenci, Metrykanci Kor: *cum voto consultivo:* a Pisarz Dekretowy *cum informativo voto* są *Assessores nati*. Nadto dziś J. K. Mość (co dawniey Seymowi przynależało) dodaie dwoch z Senatu, a czterech z Stanu Rycerskiego Assessorow, i ci należą do decyzyi: tym zaś których prawo WW. Kanclerzom dla nabycia praktyki i nauki przybierać pozwala, sama tylko rada na zapytanie zostawiona. Komplet Osob 4. podług prawa R. 1768. z Kanclerzem formuią. Obydwa Pieczętarze zasiadaiący na Sądach, iedno tylko maią *votum:* Sprawy atoli Mieyskie z appellacyi, i o Przywileie, tudzież Jnflantskie, *non attenta pluralitate* decydować mogą. Pod niebytność lub zatrudnienie obydwu Kanclerzow, spada Prezydencya w Sądach Assessorskich, na pierwszego zasiadaiącego tamże Senatora z czterema Assessorami i Pisarzem, sprawy Mieyskie wyiąwszy; Na Dekretach atoli Kanclerz, nie takowy Prezydent podpisuie się. *(k)* Assessorya Koronna w Warszawie tylko: Litewska tamże lub w

 Gro-

(k) Ibidem §. Opisanie.

Grodnie sądzić się może: Gdyby J. K. Mość za granicę wyiechał, te Sądy tak iak w czasie Bezkrólewia ustaią, i tylko za pozwoleniem Rzeczypospolitey i Reskryptem Króla JMci sądzić się mogą. *(l)* Poznaie Sąd Assesorski 1. Przywileiow ważność. 2. Dekreta Mieyskie z appellacyi. 3. Sprawy o Dobra Królewskie prócz tych, które Referendaryi należą. O Regestrach Spraw Sądu tego to wiedzieć należy, iż ułożenie ich iednostayne nie iest, gdyż poprawie i odmianie J. K. Mci zostawione. *(m)* Co się Kadencyi tycze ta tylko iedna R. 1776. *(n)* wyznaczona: a to *à die* 1. *Novembris ad ultimam Aprilis*, gdzie razem ostrzeżono 6. niedziel czasu, to iest *à die* 15. *Martii ad ultimam Aprilis* na Sprawy Dyssydentskie: Na te J. K. Mość nominuie Assessorow Dyssydentow: Na których mieysce równie iako i Assessorow Katolikow z Senatu lub z Stanu Rycerskiego, gdy który albo umrze, albo ascens weźmie, albo za Stallum podziękuie, innego wyznaczyć ma zawsze prawo. *Pozwy*, pospoliciey Mandatami zwane, imieniem Królewskim piszą się, i na 4. Niedziele przed sprawą wynoszone

(l) A. 1736. V. 6. fol: 675. t. Pozwolenie *(m)* A. 1776. V. 8. t. Juryzdykcya fol: 879. *(n)* Ibid:

ne być powinny. Relacya onych przed Aktami Grodu, w którego obrębie są położone, zeznaie się. *Dylacye* żadne w tym Sądzie nie uchodzą, prócz *kommunikacyi Dokumentow* na przyszłą Kadencyą. Czasem ta, za dozwoleniem Sądu, na teyże co i rozprawa sądowa dziać się zwykła; ale na to obydwoch Stron zezwolenie potrzebne. *Patronow* Mecenasow dwunastu w Assessoryi stawa, rotą przepisaną przysięgłych, którzy w tym Sądzie równie, iako i w Sądach Skarbowych, Referendarskich, Woyskowych, *i t. d.* nawet *ex Plebejia conditione* mieścić się mogą: bo tylko w Trybunałach, Ziemstwach i Grodach od Patronizacyi oddaleni. Dekreta Assessorskie Urzędy Grodzkie exekwować obligowane: Atoli te ukaraniu Sądow Królewskich, gdyby w czym nieprawnie postąpiły, nie podpadaią: ale tak Sądowi iako i Stronie w Sądzie przyzwoitym odpowiadaią: Sam tylko Trybunał ma moc ukarania ich: A to nietylko o Assessoryi, ale i o innych Magistraturach, których wyroki Ziemstwa lub Grody exekwuią rozumiećby należało, gdyby praktyka przeciwnie nie uczyła: *Obszerniey o tym wszystkim masz w Ordynacyi Roku* 1764.

§. IV. *Sądy Referendarskie* na nowo w Roku 1766. *(o)* od Assessorskich oddzielone, — Sądy Referendars:

(o) V. 7. fol: 466. t. Przyśpieszenie.

lone, sprawuie Referendarz dawnieyszego Przywileiu wraz z Assessorami Sądow Zadwornych iako to, Jnstygatorami Koron: Kustoszem Kor: Regentami Kancellaryi, Metrykantami i Pisarzami Assessorskim i Referendarskim, *votum decisivum* tu maiącemi. Ma atoli moc Referendarz sądzenia finalnego nawet pod nieprzytomność Assessorow. Komplet Osob 3. składa. Gatunki Spraw do tego Sądu należących są: 1. Poddanych przeciw Possessorom dobr Krolewskich i na wzaiem. 2. O Wybraniectwa, Sołtystwa, Lemaństwa i Młyny z trzeciey miary. 3. Sprawy Dziesięcinne z gruntow tychże. Nakoniec Appellacye od Zamkowych, w Ekonomiach Królewskich decyzyi. Sąd ten iednę tylko w rok ma Kadencyą od dnia 1. Maia do ostatniego Czerwca. Regestra Spraw dwa są: *Pierwszy* Ordynaryiny do Spraw *Experimenti. Drugi* na Sprawy Kommissyine, Kontrawencyine i Expulsyine. Postępek Prawny tenże co i dla Assessoryi przepisany: dla tego *np.* i Dylacya żadna w tym Sądzie nie uchodzi prócz Dokumentow kommunikacyi. Pieczęć tey Juryzdykcyi ma napis: *Pieczęć Referendaryi Koronney:* Patronowie ciż sami w tych Sądach Stronom służą, ktorzy w Assessoryi stawaią. Exekucye Dekretow rownie iak Zadwornych, Starostowie; a w przy-

w przypadku oppozycyi, nawet z pomocą Woyskową exekwować powinni. *(p)*

Sprawy graniczne w Assessoryi i Referendar:

Tak w Sądach Assessorskich iako i Referendarskich Sprawy Graniczne, na grunt odsyłaią się: Kommissarzow obydwie Strony podaią z wolną tychże nawzaiem excepcyą, co i o Geometrze rozumi się; Czasem atoli *motu proprio* Sąd ich wyznacza. Kommissarze ieśli nie są przysięgli, wykonać przysięgę obligowani dla Assessorow przepisaną. Gdy o rozgraniczenie dóbr Królewskich od Szlacheckich rzecz idzie, wychodzi Reskrypt J. K. Mci na osoby takowych Kommissarzow. Ci na terminie przepisanym sposobem sądowym, Juryzdykcyą swoią funduią, Jnkwizycyi słuchaią, dukty graniczne prowadzą, kary przepisuią *i t. d.* a gdy Appellacya od wyrokow ich nie zachodzi, spory kończą; Jeźli zaś tę zakłada Strona, Sąd *à quo* albo powtorną Kommissyą naznacza, *np.* w przypadku zaskarżoney Mappy lub Jnkwizycyi; albo gdy Strony na nich przestaią, a o ukaranie czyli *pœnalitates*, lub *np.* o przepis powinności Chłopskich grać chcą, Sąd Assessorski lub Referendarski ma moc zupełną potwierdzenia lub relaxowa-

(p) A. 1768. t. Ordynacya: V. 7. fol: 715. 1776. t. Juryzdykcya V. 8. fol: 880.

wania Kommissyinego Dekretu. W Sprawach granicznych Dzierżawca po rozgraniczeniu przysiądz obligowany, iako nic podług prawa nie opuścił ku ocaleniu gruntow Krolewskich, a razem dzieło Kommissarskie i Mappę do Akt Metryki podać powinien. (q)

Sądy Marszałkowskie.

§. V. *Sądy Marszałkowskie*, należą Marszałkom WW. Koronnym, gdy Krol w Koronie, zaś Marszałkom WW. Litewskim, gdyby w Litwie rezydował: W czasie atoli Seymu w Litwie agituiącego się, Juryzdykcya ta podług opisu Roku 1647. zaszłego, i nayprzod na Seymie Roku wspomnionego, a potym Roku 1766. stwierdzonego, (r) Marszałkom WW. Koronnym należy. (*) Gdziekolwiek zaś J. K. Mość w czasie między Seymami znayduie się, Juryzdykcya Policyi na milę od Stolicy rozciągaiąca się, nayprzod Marszałkowi W. Koronnemu a potym W. Litew: służy: gdy tych nie masz, na Marszałka Nadwornego Koronnego lub pod niebytność iego na Nadwornego Litewskiego spływa: Pod niebytność nakoniec wszystkich, na pierwszego Ministra *Status* Swieckiego. W czasie Bezkró-

(q) A. 1764. fol: 434. t. Ostrzeżenie. (r) V. 7. fol: 467. t. o Władzy. *ad finem.*

(*) Gdy ta Książka z pod prasy Drukarskiey wychodziła, wszczęło się zapytanie między JJ.

królewia Sądy Marszałkowskie zastępuią *Kaptur generalny*, z przydanemi sobie Assessorami. Do Sądow naywyższych Marszałkowskich czterech pierwszych Senatorow i tyleż Urzędnikow Koronnych lub Litewskich w mieyscu Rezydencyi Krolewskiey znayduiących się, są *Assessores nati*; iako i Marszałkowie Nadworni oboyga Narodow: (s) Assessorow tych WW. Marszałkowie w przypadkach następuiących przybierać obligowani, a to 1. w Sprawach kryminalnych.

(s) A. 1766. V. 7. fol: 467. t. o Władzy. i A. 1776. V. 8. fol: 851. t. Powinności. N. 2.

WW. Mniszchem Wielkim Koronnym i Gurowskim Wielkim Litewskim Marszałkami, komuby z nich Juryzdykcya Policyi w czasie nadchodzącego z alternaty Prowincyi Grodzieńskiego Seymu należeć miała? J. Krolewska Mość przez wzgląd rowności Prowincyi i harmonii wzaiemney Obywatelskiey, Konwencyą Roku 1647. nadwerężoney, a Roku 1766. zaapprobowaney, przełożył Radzie przy boku swoim zdanie, żądaiąc po J. W. Marszałku W. Koronnym wstrzymania Urzędu swego prerogatywy pod czas Seymowy. Rada Nieustaiąca, przyiąwszy z należytym respektem zdanie Nayiaśnieyszego PANA, kommunikować go JW. Mniszchowi nakazała. Ten z powodu tak poważnego pośrzednictwa, iako i chęci zapewnienia iedności seymować maiących oboyga Narodow, oświadczył przykładnie J. K. Mci i Radzie wszelką z strony swoiey powolność.

nych. 2. O taxę żywności i towarow prócz zboża i produktow Szlacheckich. 3. O długi 500. Złł: przenoszące *ex vi inscripti fori*. 4. W sprawach appellacyinych o niesłuchanie taxy. (*t*) Jnne zaś sprawy Sądowi temu przyzwoite, obszernie w Artykułach Marszałkowskich (*u*) Roku 1678. są opisane: A poźnieyszemi Prawami, Sprawy o długi Cudzoziemcow nieosiadłych, o komorne, o ochędostwo ulic, bespieczeństwo od ognia teyże Magistraturze zlecono. *Komplet* Osob 5. składa, wolno atoli Marszałkowi, nawet kryminalną Sprawę sądzić, gdy ostrzeżeni Assessorowie na Sessyą nie przybędą. Wyroki Sądu Jego czyli z Assessorami czyli bez tych formowane, zawsze *inappellabilitati* podpadaią. Zaskarżenie tylko Onego przed Radą wolne, gdyby mu odmowienie sprawiedliwości, korrupcya, krzywoprzysięstwo lub przemoc nad wolnym Obywatelem dowiedziona była. (*w*)

Wiele Spraw do Sądu Marszałkowskiego, prócz wyżey wytkniętych wywołane, sądziły się dawniey w Sądach Regentowskich. Dziś te iako Prawem żadnym nie wsparte uchylone: i pierwszą

(*t*) V. 8. fol: 101. t. Kommisya. (*u*) V. 5. fol: 644. t. Artykuły. (*w*) V. 8. 1775. fol: 101 t. Kommissya.

wszą Jnstancyą składa Sąd Marszałkowskiego Sędziego (*x*) z wolną appellacyą do Marszałka. Tenże w Sądzie, gdy Marszałek z Assessorami zasiada, ma tylko *vocem consultivam*. Co się Processu tycze, ten pospolicie *Rokiem zawitym* formuie się; a gdy Sąd ten, osobnego nad powszechny Proces opisanego nie ma, stosuie się względem stopniow konwinkowania Stron do praw i zwyczaiow, które po Grodach w sprawach uczynkowych lub dłużnych zachowuią się. Wiedzieć ieszcze należy: 1. Że sprawy z Sędzią lub Officyalistami Marszałkowskiemi, nie w innych Sądach tylko Marszałkowskich poznaią się. 2. Rozpoczęta Sprawa w Sądach Marszałkowskich, za wyiazdem Króla Jmci z Stolicy, *ad forum competens* należy. 3. Obywatel Litewski w Koronie, a Koronny w Litwie, gdy do Sądu Marszałkowskiego zapozwany będzie, Marszałek Koronny Litewskich, a Litewski Koronnych Marszałkow, ostrzedz i zaprosić na takową sprawę powinien; a gdy ci nie ziadą, sam ią sądzić może. 4. Żydzi w Warszawie bawiący od Juryzdykcyi Marszałkowskiey wyięci są. (*y*)

§. VI.

(*x*) V. 7. A. 1768. fol: 711. t. Juryzdykcya. (*y*) Vide Prawa powyższe.

Sądy Trybunalskie.

§. VI. *Trybunał Korronny*, składa się z Sędziow Duchownych i Swieckich: pierwszych Kapituły, drugich Woiewodztwa corocznie na Seymikach 15. Lipca obieraią: Którzy na mieyscu elekcyi swey przysięgę wykonawszy, autentyk iey przy reassumpcyi okazać obligowani. Trybunał Wielko-Polski zaczyna się w Piotrkowie dnia pierwszego Września, a kończy się w Sobobę przed Niedzielą Kwietnią. Mało-Polski w Lublinie w Poniedziałek po Niedzieli Przewodniey poczyna się, a zamyka się w Wigilią Swięta S. Tomasza. Ap: *(z)* Po oderwanych od Korony Prowincyach, Kapituły dziewięciu tylko, a Woiewodztwa i Ziemie 21. Deputatow wysyłaią. Ci pułroku przynaymniey na mieyscu Trybunału sądzić i zasiadać obowiązani, czy to na Piotrkowskiey, czy na Lubelskiey kadencyi, a to pod karą utraty *Activitatis* na lat ośm, ieźliby z przyczyny nieprzytomnego Trybunał wakował. *(a)* Kończąc funkcyą nie wprzód do domow swych wyiechać mogą, pokąd drugiey przysięgi nie wykonaią Roku 1726. przepisaney, po którey iuż zasiadać *in Stuba* nie mogą. *(b)* Deputat Duchowny Kapi-

(z) V. 8. A. 1775. fol: 167. t. Trybunał. (*a*) A. 1775. V. 8. fol: 172. t. Sędziowie. (*b*) A. 1726. V. 6. fol: 418. t. Trybunał. P. Deputaci.

pituły Gnieźnieńskiey ma prawo Prezydencyi, a ieden z liczby Swieckich większością głosow przy reassumpcyi za Marszałka obrany, iest głową Koła Rycerskiego; Nie ma on drugiey kreski *in casu paritatis votorum*, iak innych Sądow Prezesowie, gdyż tylko z mieysca Woiewodztwa swego kreskuie: dla tego sprawy takowe na drugi Trybunał bywaią odsyłane. *(c)* Prezydent iako i Marszałek maią, pierwszy dziesięć Tysięcy, drugi dwadzieścia Tysięcy Złotych pensyi: Zaś Jchmość Deputaci z Skrzynki sądowey *Salarium* swego poszukuią. Pioro dawniey Pisarze Ziemstwa *respective* Trybunałowi asssystuiącego, poźniey Pisarze Woiewodzcy trzymali; Ostatnia zaś Trybunałow poprawa nakazuie, aby tych Woiewodztwa na Seymikach wybierały, których funkcya potąd tylko rozciąga się, pokąd Woiewodztwa każdego Regestr nie odsądzi się. Układa Dekreta Pisarz według wyrokow *Stubæ* w Sentencyonarzu zapisanych, a przez osobnych przysięgłych Deputatow trzymanych. Gdyby zaś pokazało się, iż Dekret nad decyzyą koła, lub przez Jlacyą przeistoczony został, nic nie waży. Deputat Duchowny w Sprawie

(c) Jbidem.

wie swey Kapituły, a Swiecki w Sprawie całego Woiewodztwa swego lub Ziemi, nie tylko *votum* nie maią, ale i na ustęp pod czas kreskowania Kollegow wychodzić obligowani. Sprawy w Trybunale sądzące się, do ośmiu Regestrow należą: a są te: *Pierwszy: Woiewodzki sine beneficio aresti*: W tym Sprawy Remissowe i Appellacyine od niższych Subselliow mieszczą się. *Drugi: Expulsionum*: Do tego Sprawy o wybicie z Dobr należą. *Trzeci: Ordinationis Zamoyscianæ*, w nim Sprawy tylko Dobr teyże Ordynacyi tyczących się umieszczone. *Czwarty*: Regestr Spraw *Remissionum*, *Contumacialium*, *Processuum Tribunalitiorum*, *Palatinatuum*, *& Paritatis votorum*. Do Regestru tego te tylko Sprawy należą, w ktorych zawieszona rozprawa zostaie; Z niego ieszcze sądzą się *Causæ Juris*: Sprawy zatrzymane dla suspensy, iako to: Senatorskie, Poselskie w czasie aktualnych tychże funkcyi, nakoniec Sprawy *Rebellis oppositionis*. *Piąty*: Regestr *Terminorum tactorum & violationum securitatis*. W tym, same tylko gwałty, bespieczeństwo publiczne pod bokiem Trybunału lub na ziazdach publicznych kłocące, a nie żadne Sprawy *Juris* umieścić chciano: Z tego także Regestru *Jncarceratos* sądzić kazano. *Szosty* Regestr *Directi Mandati*: w nim Sprawy o po-

o pogwałcenie Osob Sędziowskich, tudzież ludzi ich bawiących lub przyieżdżaiących na Trybunał mieszczą się. *Siodmy* Regestr *Executionum processûs*. Do Regestru tego należą Sprawy, ktore dla założoney przez Stronę oppozycyi z wypadłych od Trybunału Dekretow, exekwowane nie są. *Osmy* nakoniec Regestr *Pœnalium*: Do niego same tylko Sprawy o nie zaspokoienie Sądowey skrzynki należą. Powyższe Regestra procz *trzeciego* i *szostego* dla każdego Woiewodztwa służące, Prawo Roku 1775. (*d*) (uchylaiąc alternatę między Piotrkowem a Kaliszem iednę, a między Lublinem i Lwowem drugą) następuiącym sposobem rozrządziło: *Na Kadencyi Piotrkowskiey pierwszego Roku*: 1*mo*. Regestr Woiewodztwa Poznańskiego od 1. Września do 15. Października. 2*do*. Woiewodztwa Kaliskiego i Gnieznień: od 15. Paźdz: do ostatniego Listopada. 3*tio*. Woiewodztwa Sieradzkiego z Ziemią Wieluńską od 1. Grudnia do 15. Stycznia. 4*to*. Woiewodztwa Łęczyckiego od 15. Stycznia do 20. Lutego. A odtąd aż do Limity. Regestra *Remissarum*, *Causarum Contumacialium*: *Processuum Majoris Poloniæ*, *Suspensionum*, *Paritatis votorum*. Gdy się te

(*d*) V. 8. fol. 167. tit. Trybunał.

te sądzą, Pioro nie iuż Woiewodzkiemu, ale Ziemskiemu Trybunalskiemu Pisarzowi należy, podług wyroku Rady Nieustaiącey Roku 1777. ktora także deklarowała, że Pisarz rzeczony, nikogo, nad Sędziego lub Podsędka na swe mieysce wysadzić nie może. (e) Na teyże Kadencyi *drugiego Roku*: 1*mo*. Regestr Woiewodztwa Brzeskiego Kuiaw: z Jnowrocławskim od 1. Września do 10. Paźdz: 2*do*. Woiewodztwa Płockiego z Ziemią Dobrzyńską od 10. Października do ostatniego Listopada. 3*tio*. Woiewodztwa Mazowieckiego od 1. Grudnia do ostatniego Stycznia. 4*to*. Woiewodztwa Rawskiego od 1. Lutego do 5. Marca. Zaś od 5. Marca do Limity też Regestra, co i Roku pierwszego. *Na Kadencyi Lubelskiey Roku pierwszego*. 1*mo*. Regestr Woiewodztwa Krakowskiego od reassumpcyi do ostatniego Maia. 2*do*. Woiewodztwa Sandomirskiego od 1. Czerwca do 15. Lipca. 3*tio*. Woiewodztwa Kiiowskiego od 15. Lipca do ostatniego Sierpnia. 4*to*. Z Woiewodztwa Ruskiego, Ziemia Chełmska z Powiatem Krasnostawskim od 1. Września do 12. 5*to*. Regestr Ordynacyi Zamoyskiey od 12. Września do 19. 6*to*. Regestr Woiewodztwa Wołyńskiego od 19. Września do ostatniego Października: zkąd aż do Limity, Regestra też same co i na Kadencyi Wielko-Polskiey *pro Minori Polonia* brane być powinny. Na teyże Kadencyi *Roku drugiego*. 1*mo*. Regestr Woiewodztwa Podolskiego od reassumpcyi do ostatniego Maia. 2*do*. Woiewodztwa Lubelskiego, od 1. Czerwca do 15. Lipca. 3*tio*. Woiewodztwa Podlaskiego od 15. Lipca do 5. Września. 4*to*. Woiewodztwa Bracławskiego od 5. Września do 15. Października. 5*to*. Woiewodztwa Czerniechow: od 15. do ostatniego Października; A od 1. Listopada do Limity też Regestra co i wyżey. Wszystkie Sprawy w tym Sądzie większością głosow rozwiązuią się. Duchowni Deputaci, tylko do Regestrow *Tactorum & mixti* należą. Prezydent atoli ma zawsze prawo *ad vota activa*, procz Spraw kryminalnych. Z Regestru *Mixti*, na ktory trzy dni ostatnie każdego Woiewodzkiego Regestru przepisane, wszystkie Sprawy Religii i Osob Duchownych tyczące, sądzą się; Komplet w takowych Sprawach z czterech Osob Duchownych i tyleż Swieckich przepisany, a gdyby Deputatow Duchownych brak było, wszyscy Swieccy z przytomnemi Duchownemi Sprawę sądzić mogą. (f) W sprawach tych, gdzie tylko sa-

(e) V. 7. 1768. f. 682. 685. i 697.

(f) V. 7. 1768. fol: 682: 685. i 697.

sami Deputaci Swieccy głosuią, komplet osob sześć składa: wota sekretne, po głośnych dwoistych, koniecznie iść powinny; a każdemu Deputatowi wolno o drugie głośne upraszać. Sessye ranne Latem, o godzinie osmey: Zimą, o siodmey: wieczorne, naydaley o godzinie trzeciey zaczynać się maią. Co się Processu tycze, Prawo Roku 1768. deklarowało: 1. iż dwa Dekreta *ex Seriis Partium controversiis* iednakowo decyduiące, wzruszone być, nawet pod tytułem *Vis Legis* nie mogą: równie iako i te, w których przez Strony zaszła akceptacya. 2. Skoncypowany w domie prywatnym Dekret i tamże podstępnie a nie dla ruiny lub reparacyi Ratusza ułożony, za nieważny rozumi się. *(g)* 3. Process *in contumaciam* otrzymany, dopiero za trzecią kondemnatą, a *in re judicata* za pierwszą, Exekucyi podlega; Jakimby zaś trybem Dekreta Trybunalskie exekwowane być miały, masz niżey *pod tytułem o exekucyi Dekretow* 4. Patronow albo Mecenasow Sądowi temu więcey nad 30. nie pozwolono: tych w iedney Sprawie dwoch, a trzech naywięcey stawać może, czyto do Produktow, czy do Replik: Jndukty swoie na pi-

(g) Rez: R. N. R. 1778. N. 59. d. 20. Febr:

pismie podawać obligowani, a uboższym, i Jnkarceratom *gratis* w Sprawach służyć powinni. Po patronizacyi swey skończoney, iuż nie w lat 6. iak prawo R. 1768. mieć chciało, ale zaraz *capaces* wszelkich funkcyi deklarowani: *(h)* a iako Mecenasi, żadney cessyi lub transfuzyi dóbr nabywać od wiodących spóry nie maią. Niemniey zakazane tymże są Urzędy exekutoryalne, iako to Burgrabskie, Komornicze *i t. d.* w czasie swey funkcyi. Nakoniec ewokacya tak z Prowincyi do Prowincyi, iako do nieprzyzwoitego *forum* pod karą tysiąca grzywien i nieważnością Dekretow zakazana. *(h)*

Namienić tu przychodzi o niektórych ustawach, których gdy rygor, czasem na niewiadomych Prawa rościągać się może, znaiomość ich potrzebnieysza być zdaie się. I tak *nayprzód:* Listy Jnstancyonalne pod karą 1000. grzyw: na piszącego i podobną na Rekommendowanego *(i)* zakazane. 2. Damom ile nie maiącym żadnych spraw, pod bokiem Trybunału bawić, a tym bardziey praktyk czynić zabroniono. *(k)* 3. Deputat, Pacyent, lub Palestrant nie trzezwo na

 Ra-

(h) V. 8. A. 1775. fol: 167. t. Trybunał. (j) V. 7. A. 1768. fol: 729. t. Evocatio. (i) A. 1768. V. 7. t. Złączenie fol: 694. P. Dekreta. (k) A. 1726. V. 6. t. Trybunał fol: 418.

Ratusz przychodzący, podług ustaw poźnieyszych rygor Prawa 1669. na się ściąga, które takowych Bannicyi poddaie. *(l)* Tamże zakazuią się bankiety w dni powszednie, tak Jmć Deputatom iako i Pacyentom a Prawo Roku 1768. wszelkich trunkow na ustępy pod karą 1000. grzywien nosić zakazało. 4. Deputat podczas funkcyi dobra nabywaiący lub przedaiący, też traci i wieży 12. niedziel siedzieć ma, Delator zaś 2000. grzywien zyskuie: Owszem na fundamencie tego i innych praw, deklarowała Rada Nieustaiąca: *(m)* iż Deputat nawet umowionego przed funkcyą o Dziedzictwo kontraktu, kończyć w czasie iey nie może: Arenda atoli dóbr pod ten Prawa rygor nie podpada. 5. Deputatem lub Pisarzem powtórnie nawet z innego Wdztwa dopiero w lat 6. *(n)* ani Marszałkiem z iednego Jmienia, chyba po upłynionych lat 4. obranym być nie można. *(o)*

Sądy Skarbowe. §. VII. *Sądy Skarbowe*, sprawuią Podskarbiowie i Kommissarze do administracyi Skarbowych Intrat na Seymie od Rzeczypospolitey wysadzeni. *Komplet* osob 5.

(*l*) A. 1669. V. 5. fol: 10. t. Prolongacya. (*m*) Rez: R. N. 1777. N. 146. d. 6. Maia. (*n*) V. 7. fol: 699. P. Reassumuiąc: t. Złączen. (*o*) V. 8. fol: 167. t. Trybunał.

5. składa, do którego dziś wchodzą Pisarz Kommissyiny i Jnstygator Koronny z szczególnego na ich Osoby przywileiu. Sprawy Sądom tym własne, są: 1. o Depaktacye Kupcow. 2. O Podatki wszelkiego rodzaiu. 3. O Kontrakty handlowne między Kupcem a Szlachcicem. 4. O Wexle. 5. O Długi kupieckie. 6. O Miary i Łokcie, bez uymy władzy Marszałkowskiey przy boku Królewskim. 7. O skrzywdzenie Skarbu J. K. Mci. 8. O Depaktacye na Mostach, przewozach: *Item* Sprawy żydowskie, o wyłamanie się z Parafii: Nakoniec Sprawy *ex vi inscripti fori*. *(p)* Lubo zaś Prawo r. 1775. nadaie moc Kommissyom Skarbowym poznawania spraw Podatkowych wszelkiego gatunku, atoli nie uchyliło wyraźnie Prawa Roku 1768. które przepisuie, aby wprzód w Grodzie *praevia Manifestatione* o zatrzymane podatki Kommissye czyniły: a dopiero gdy sprawa tam nie doydzie, do Sądu swego takową Stronę wywołały. *(q)* *Kadencye Sądow*: Pierwsza od 1. Września. Druga od 1. Listopada. Trzecia od 1. Lutego. Czwarta od 1. Maia: każda z tych po cztery niedziele sądzić się powinna. Wolno atoli Kommissarzom i *extra Cadentiam* ziechać się, i w opisanym Komplecie sprawy Wexlo-

(*p*) A. 1775. V. 8. fol: 109. t. Odmiany. (*q*) V. 7. fol: 666. t. Kommissye.

xlowe i Cudzoziemskie sądzić, i rozwiązywać interessa. Pozwy od Kommissyi Skarbu Koronnego wychodzą pod Jmieniem Kommissarzow, w słowach: *Nos Commissarii Consilii Æconomici Thesauri Regni à Rplca designati.* Pieczęć na Blankiety i Dekreta, Orła czyli Herb Koronny wyraża: na którego piersiach lub u spodu Podskarbiński kładzie się. Relacya Pozwu czyni się w Grodzie zapozwanego Obywatela, gdy zaś Skarb kto w Osobie Instygatorow iego, lub Plenipotentow do Sądu powołuie, kładzie Pozew na Komorze, a w bliskim Grodzie Relacyą iego zeznaie. W Sądzie tym wszystkie Akta iezykiem Polskim piszą się: przykład chwalebny i gdyby od wszystkich naszych Magistratur mógł być naśladowany, ułacniłby naukę prawną, tak dla Prawnikow iako i dla Pacyentow! *Regestra Spraw:* dwa Ordynaryine *sine beneficio aresti.* 3ci *Directi Mandati.* 4ty *Pœnalium.* 5. Wexlowy. Wołanie ich podług następuiącego porządku czyni się. W *Poniedziałek i Wtorek*, Regestr Ordynaryiny pierwszy *ex delatione thesauri* lub przeciw Skarbowi. We *Srzodę i Czwartek*, Regestr Ordynaryiny 2gi *Injuriatorum* zwany. *Directi Mandati* każdego dnia. *Pœnalium* w *Sobotę*. *(r)* Na Regestr zaś Wexlowy Wtor-

(r) A. 1764. t. Approbacya. V. 7. fol: 323.

Wtorki i Piątki w extrakadencyach, a w Kadencyach sam Piątek przepisany. *(s)* *Wpisy* spraw na osobnych Regestrach oprawnych zapisuią się, które w czasie Sądow ieden z Kommissarzow utrzymuie: *Protokuły* także Sentencyi, Ekonomiczny i Jurydyczny do iednego lub dwoch z Kommisarzow należą. *Mecenasow* naywięcey 15. w tym Sądzie stawa: *Merita* spraw na pismie podawać powinni, równie iak i Assessorscy, Referendarscy, Trybunalscy *i t.d.* Patronowie: Lubo dziś często ich w tym obowiązku Sąd, ile w sprawach mnieyszey wagi, dyspensuie. Co się *Dylacyi* tycze, iedna tylko *noviter repertorum Documentorum* dozwolona: A tak Strony albo *na upad* sądzą się, albo *ex seriis partium controversiis* Dekreta wypadaią. Jeźli w tym Sądzie Jnkwizycye na gruncie wywieść przychodzi, nie Kommissarze, ale Urzędy Grodzkie lub Ziemskie czynić ie maią. Te także, Dekreta Skarbowe exekwować obligowane: a w przypadku odporu Strony, Departament Woyskowy pomoc swą daie.

§. VIII. *Sądy Woyskowe*, dawniey przez osobne Kommissye oboyga Narodow, dziś przez Departament Woyskowy albo część Ra- Sądy Woyskowe.

(s) V. 8. A. 1776. fol: 897. t. Obiaśnienie.

Rady Nieustaiącey sprawuią się. Komplet w tym Sądzie trzy osoby formuią: do którego należą *Assessores nati:* Pisarze Polni, Strażnicy i Oboźni WW. Generałowie Artylleryi, Generałowie Inspektorowie, Strażnicy i Oboźni Polni, tudzież Pisarze Woyskowi. *(t)* Początkowo peryodycznie tylko Sądy te odprawowały się, a potym nieustannie trwałe mieć chciano. *(u)* Wchodzą zaś one *nayprzód* w appellacye od Sądow szczególnych Woyskowych do siebie zaniesionych: Każdy albowiem Regiment, lub Dywizya ma swego osobnego Sędziego albo Audytora który podług Artykułow Woyskowych Roku 1609. lub poźnieyszego Roku 1775. Regulaminu, Sądy swe składa. *Powtóre* rozsądzaią sprawy Remissowe czyli te, które inne Juryzdykcye do tego Sądu odsyłaią. *Potrzecie* sprawy Obywatelskie z Zołnierzami lub ich Komendą z służby Woyskowey wypływaiące. *(w)* *Regestra Spraw* te tą: 1wszy, *Ordynaryiny* bez aresztu: 2gi, *Remissarum:* 3ci, *Directi Mandati,* albo o krzywdy Sądowi lub osobom Sędziowskim poczynione: 4ty, *Pœnalium,* czyli o grzywny przysądzone a Stronie zatrzy-

(t) V. 8. fol: 850. A. 1776. t. Powinnosci. (u) V. 7. fol: 351. t. Deklaracya. (w) V. 8. fol: 104. t. Obiaśnienie & A. 1776. V. 8. fol. 850. t. Powinności.

trzymane. *(x)* Pierwsze dwa, alternatą co Miesiąc wołane bywaią, podług wokandy, którą UUr: Regenci i Jnstygatorowie Sądowi na drzwiach sądowey izby tak tu, iako i w innych Subsellach wystawiać powinni. Regestr trzeci każdego dnia wolnego: *Pœnalium* zaś w Sobotę brać się ma. *Wpisy, Decyzye i Wyroki* sądowe *gratis* z Kancellaryi wydaią się, z racyi płatnych Officyalistow; Z teyże przyczyny i grzywny *pro parte Judicii* tak iak i w Assessoryi i Referendaryi nie idą. *(y)* *Pozwy* Jmieniem Hetmana wychodzą z pieczęcią Koronną, na którey Orzeł Rzeczypospolitey z Herbem Hetmana znayduie się. *(z)* Relacya ich w Grodzie zeznana bywa; gdy zaś Zołnierz zapozywa się, przed Kommendą iego zeznanie dzieie się. *Palestry* w tych Sądach 16. mieć chciano: Na *Inkwizycye* Urzędy Ziemskie lub Grodzkie użyte być maią. Wreszcie Departament stosować się powinien do Kommissyi Skarbowey względem processu, i obowiązany równie iak inne Departamenta sprawiać się Radzie Nieustaiącey z interessow ekonomicznych, sądowe wyiąwszy. Zle-

(x) A. 1766. V. 7. fol: 459. t. Ordynacya. (y) Ibidem. (z) V. 7. A. 1764. fol: 351. t. Deklaracya. i A. 1768. V. 7. fol: 675. t. Kommissya.

Zlecona od R. 1768. Kommissyi Woyskowey naypierzód, a z czasem na Departament przelana prerogatywa wydawania Ordynansow do Woyska, ku exekucyi Processow rożnych Magistratur, przymuszała niekiedy Departament do poznawania dobrze lub źle otrzymanego Processu, dla zachodzących od Stron podstępow. Zażalenia Obywatelskie ztąd pochodzące, determinowały Radę ogłosić Uniwersałem w Roku 1783. na mocy Prawa Roku 1768. aby nie iuż Departament ale Urząd Starościński to czynił rozpoznanie, a gdy na Processie swoie *Exequatur* położy, Pomoc Woyskowa tamowana być nie może: *O czym pod tytułem o exekucyi Processu obszerniey.*

Sądy Kommissyi Edukacyi Narod:

§. IX. *Sądy Kommissyi Edukacyi Narodowey*, funduią się na Prawach Roku 1775. i 1776. *(a)* Porządek zaś ich płynie z Ordynacyi J. K. Mci nayprzód Roku 1776. 30. Listopada wydaney a ostatecznie Roku 1783. nowym reskryptem 13. Października poprawioney, którey osnowa następuiąca: 1. Kommissarze Edukacyini przysięgli być maią podług roty, Ordynacyą przepisaney ieźli z obowiązku innych Urzędow, na sądowność przysiąg nie wykonali: a zasiadaiącym na

(a) V. 8. fol: 266. t. Ustanow: i fol: 860. t. Edukacya Narodowa.

na sądach do końca kadencyi *Beneficium suspensionis* w sprawach osobistości wyciągaiących wszędzie służy. 2. Decyzya w każdey sprawie, *pluralitate* gdy *unanimitas* nie zachodzi, czyni się: Po dwoch turnach głośnych, trzeci sekretny iść ma: *paritatem* Prezes drugą kreską rozwięzuie: Decyzye Koronne wszyscy Komissarze w Sentencyonarzu przez iednego z nich trzymanym, podpisuią: Wyroki zaś w sprawach Litewskich w Protokule Dekretowym sam tylko Prezes. Po przeczytanym Dekrecie, wolne do trzech dni przymowienie *quo ad omissa*, samey tylko Prowincyi Koroney Stronom, a nie Obywatelom Litewskim ostrzega się. 3. *Kadencye* Sądow tych są cztery całomiesięczne: pierwsza Koronna w Marcu, druga w Pazdzierniku: pierwsza Litewska w Maiu: druga w Grudniu. Sprawy atoli o zaległość rat z dóbr i prowentow od summ, tak Koronne na Litewskiey, iak Litewskie na Koronney kadencyi sądzone być mogą: równie i Regestr Koronny *Executionum Processus* po Sprawie skończoney, na każdey kadencyi brać wolno. 4. *Regestra* Spraw są: *Pierwszy* Cywilny, *drugi* Ekonomiczny, *trzeci Executionum Processus* na sprawy Koronne: na sprawy zaś Litewskie sam tylko Cywilny i Ekonomiczny osobno sporządzone. Do Cywilnego Rege-

gemru obydwu Prowincyi należą sprawy: o Dziedzictwo dobr i summ na fundusz Edukacyi obroconych, o odzyskanie tychże, iako nieprawnie przywłaszczonych, o pretensye do tychże dóbr lub kapitałow roszczone, i ich pewnieyszą ewikcyą, nakoniec o wszelki funduszu Edukacyinego maiątek, iego dezolacye iako i o rachunki z Lustratorami; a to na instancyą Jnstygatora sądowego, lub czyiąkolwiek delacyą, lub też z powodztwa przeciw Jnstygatorowi w Osobie Kommissyi odpowiadaiącego. W Regestrze Ekonomicznym, mieszczą się sprawy o procenta zaległe, i inne z rządu Ekonomicznego i *ex disciplina* Edukacyi płynące. Nadto do Wpisow z Regestru Ekonomicznego Litewskiego mogą się łączyć Wpisy z Regestru Cywilnego, gdy zachodzi spraw związek *nexus* albo *connexio Causarum.* Regestr Koronny *Executionum Processus* służy na sprawy po dwoch Kondemnatach *in re liquida*, a po Publikacie *in re Judicata.* Ostrzega się tamże, iż zapisanie wyroku sądowego Koronnego w Sentencyonarzu, a Litewskiego przy Wpisach czyni się: Kancellarye zaś Protokuły Dekretow utrzymywać powinny: a Litewska osobny mieć ma Protokuł Potoczny, dla zapisywania Rezolucyi Sądowych, i przyięcia Przyznań i aktykacyi. 5. *Wpisy* w Re-

w Regestrach Koronnych z namienieniem o co sprawa, porządkiem wołane będą, i ani przez Strony, ani przez Sąd mazane być mogą. Litewskie zaś *Judicialiter* mazać wolno. Przy końcu kadencyi Regestra Koronne Prezes podpisze, a na Litewskich limitę Sądow zanotuie. 6. *Pieczęć* Kommissyi Edukacyiney z Herbami oboyga Prowincyi i Królewskim, ma napis: *Collegium Præfectorum publicæ Jnstitutioni.* 7. *Pozwy* pod Jmieniem Króla wychodzące zeznaią się w Grodzie lub Ziemstwie tym, w którym są położone, a termin za niemi do Sądu w cztery niedziele po zeznaniu: w Litwie podług Statutu. W sprawach *Executionum processus*, na same propozycye albo illacye Powoda, Dekreta wychodzić będą. 8. *Pisarzow* dwoch te Sądy maią, ieden do spraw Koronnych, drugi do Litewskich. Ci pisać Dekreta w swych kadencyach, baczność mieć na Wpisy i wydawane Extrakty obowiązani: a w Sądzie tylko *Consultivam vocem* maią. Rota przysięgi dla Pisarzow Ziemskich przepisana, tymże służy. Po skończonych kadencyach Protokuły Dekretow i Akta sądowe, do Archiwum Edukacyinego oddawać powinni. Opis zaś taxy *Jurium Cancellariæ* Kommissyi zostawiony. 9. *Instygator* Kommissyi Edukacyiney podług przepisow tey-

teyże sprawi się. *Pozwy* w sprawach Funduszu Edukacyi i Powodztwa Kommissyi, na instancyą tegoż wychodzić będą: równie temuż Pozwy wydaią się, o fundusz Kommissyi Edukacyiney pretendowany; a położone w pobliskich Kollegiach, w Ziemstwie lub Grodzie tychże zeznane będą. 10. *Dylacya kommunikacyi Dokumentow* w sprawach Koronnych od 10. lat podług Prawa Roku 1768. zadawnionych, a w sprawach Litewskich, *Kopie spraw* i *Dylacya ad Munimenta specificata*, także *godzina iedna* Aktorowi i Pozwanemu pozwalaią się: przy tym Kondescensye, Jnkwizycye, Weryfikacye, Kalkulacye, warowane. 11. *Inappellabilitas* od Dekretow Sądu tego, zapewnia się: a względem spraw Lit: Prawa *de valore* Dekretow oczywistych reassumowane. W sprawach Koronnych ieśli *noviter reperta Documenta* nie podnoszą sprawy, Strona karom Roku 1768. przepisanym, gdy Dekret finalny wzruszać waży się, popada. Urzędy Ziemskie i Grodzkie Dekreta pomienione Koronne exekwować będą: Zaś w sprawach Litewskich co do stopniow konwikcyi, za Dekretami kontumacyinemi, co do win za sprzeciwieństwo, co do terminu obwieszczeń takowych Dekretow, co do rygoru na niedopełniaiących exekucyi tak kontumacyinych iako i oczywistych De-

Dekretow, w tym wszystkim Kommissya Edukacyina poydzie za przepisem Prawa Roku 1775. *titulo: Rozrządzenie dóbr Po-Jezuickich.* Proklamaty także Dekretow kontumacyinych Litewskich podług zwyczaiow tey Prowincyi czynione będą. 12. *Patronowie* wyższych Juryzdykcyi maią mieysce w tym Sądzie: Inni w nim stawać chcący, wykonaią przysięgę rotą od Kommissyi przepisaną: z tych każdy do popierania spraw Koronnych Plenipotencyą urzędowną koniecznie: zaś co do Litewskich urzędowną lub ręczną byle przy dwoch Swiadkach zeznaną, mieć ma. Jndukty na pismie kommunikować sobie Patronowie od Stron powinni, i do Kancellaryi na trzy dni przed przywołaniem sprawy oddać; a za przywołaniem każdemu z Kommissarzow Exemplarz podać, i dopiero do czytania przystąpić, bez rozciągłego przymawiania się: toż i o Replikach, ktore raz Stronie każdey pozwolone, rozumieć należy. Rada Nieustaiąca w Interesie dóbr Funduszu Edukacyinego, deklarowała: 1. Że sprawy, nawet przez Ewikcyą dóbr Po-Jezuickich tyczące się w Sądzie Kommissyi Edukacyiney poznawane być maią. (b) 2. Że Exekucye, do

(b) Rez: R. N. A. 1777. d. 14. 9br: N. 409.

do tychże dóbr za długi, tylko Sąd Kommissyiny naznaczać może: (c) Nakoniec że sprawy uczynkowe i graniczne, *ad fora competentia* nie do Kommissyi należą. (d)

Sądy Kapturowe.

§. X. *Sądy Kapturowe* zastępowały dawniey w czasie Bezkrólewia wszystkie wakuiące Juryzdykcye: Seymiki Przed-Konwokacyine obierały na nie Sędziow, których liczba do 24. w Koronie, w Litwie do 15. Osob zredukowana była. (e) Aż Roku 1768. deklarowano, iż wszystkie Magistratury prócz Zadworney, zatym i Referendarskiey, Urzędy swoie w czasie Bezkrólewia nieprzerwanie sprawować maią. Aby zaś w mieyscu Elekcyi większe bezpieczeństwo i pewnieysza sprawiedliwość działa się, Sądom Marszałkowskim 6. Assessorow przydać nakazano. (f) Pozwom z Sądow pod Jmieniem Królewskim wychodzącym, następuiący przepisany tytuł: *Nos Proceres Regni & M. D. Lit:* Tamże zalecono wszelkim Magistraturom, aby na 6. niedziel przed i po Elekcyi nie ważyły się sądzić spraw *in contumaciam.* Nakoniec warowano i to, aby dla ciągu sprawie-dli-

(c) Rez: R. N. A. 1779. N. 49. d. 8. Jun: (d) Rez: R. N. A. 1781. d. 3. Apr: N. 100. (e) V. 7. A. 1764. fol: 69. t. Ustanow: i 185. t. Kaptury. (f) V. 7. fol: 619. t. Porządek P. Seymy.

dliwości, nawet w przypadku śmierci Starosty, Urząd iego dawny swey Sędziowskiey nieprzerwanie dopełniał funkcyi. Aże zdarzyć się może, iż w czasie Bezkrólewia Urząd Sęski Ziemski lub Grodzki przez śmierć iednego lub kilku z Sędziow mogłyby zawakować; należałoby dzisiay Prawem obiaśnić, czyli Szlachta ma moc kreowania Subdelegata na to mieysce, lub też gdyby na Seymikach obrała Kandydatow, czyli Prymasom z Radą Nieustaiącą służy prawo nominowania do podobnych wakansow.

§. XI. *Sądy Pograniczne* z Strony Moskiewskiey ieszcze Roku 1676. ustanowione, wchodzą w wszelkie spory między Obywatelami pogranicznemi Rzeczypospolitey i Państwami Rossyiskiemi zachodzące. Nie maią mieysca pewnego i czasu swey Juryzdykcyi, ale ta od zobopolney zawisła Sędziow umowy. Sędziow takowych początkowo Wwdztwa Litewskie na Seymikach obierały, poślednicy na Seymach naznaczani bywali: dziś ich Król Jmć Reskryptem swoim nominuie; Pensya zaś dla nich idzie z Skarbow publicznych. Na wzór tych Sądow *Senatus Consilium* Roku 1732. ustanowiło i opisało Sądy Pograniczne od Podolskiego, Bracławskiego i Kiiowskiego Woiewodztw, co Seym Roku 1736. po-

Sądy Pograniczne.

potwierdził. (g) Naostatek Roku 1764. stanęła approbacya Sądu Pogranicznego od Tatarow przez Kommissyą w Kamieńcu Roku 1762. ustanowionego: który Roku 1768. na nowo potwierdzony, odebrał moc nietylko Cywilnych ale i Kryminalnych Spraw poznawania. Wyroki Sądu tego appellacyi i żadney dylacyi nie cierpią: a Process *in re Judicata* za iedną, a *in Contumaciam* za drugą kondemnatą otrzymany, exekwowany być powinien przez Starostow, z pomocą nawet Woyskową, gdyby tego wyciągała potrzeba. (h)

Sąd Kompromissarski albo Polubowy.

§. XII. *Sąd Kompromissarski albo Polubowy*, dawniey w Litwie tylko znany, dopiero po Roku 1776. (i) w Koronie na rozpoznanie spraw nawet Ziemskich przyięty i *pro inappellabili* poczytany. Dla tego też Rezolucya Rady Roku 1777. dnia 3. Pazdziernika deklarowała, iż Kompromissa przed Rokiem 1776. zapadłe, nie wiążą Obywatelow pod karami o wzruszeniu tranzakcyi dobrowolnych: przez które to tranzakcye nie pisma ręczne, ale przed Aktami zeznane rozumieią się. (k) Wchodzi

(g) V. 6. fol: 668. t. Sądy. (h) A. 1768. V. 7. fol: 725. t. Sądy. (i) A. 1776. V. 8. fol: 876. t. Deklaracya P. Nareszcie. (k) Rez: R. N. A. 1778. dnia 7. Maia N. 167.

dzi ten Sąd we wszystkie sprawy, które po przyiacielsku między Obywatelami kończyć się mogą: A zatym iedne tylko sprawy graniczne, zwłaszcza między Possessorami dóbr Królewskich od tego Sądu wyięte są: lubo i w sprawach graniczno-Ziemskich rzadka praktyka, aby ie Sąd ten poznawał i kończył. Process Sądu tego tym sposobem dzieie się, iaki iest używany w Sądzie, któremu sprawa pod Kompromis podana, należy. Exekucya Dekretu wskazana być może do tych Juryzdykcyi, które naywyższych Instancyi, exekwuią wyroki: taka albowiem moc temu Sądowi prawami wspomnionemi nadana, iż żadne Subsellia poznawania, poprawiania lub uchylenia Dekretow iego, władzy nie maią, gdy przez Strony aktualnie piszące się, akceptowane zostaną; co i Rezolucya Rady Nieustaiącey Roku 1778. dokładniey ieszcze obiaśniła. (l) W przypadku zaś kontradykcyi iedney Strony Kommissarzow czyli Rozpisu, sam tylko Trybunał sprawy podobne rozwiązywać może. (m)

Dekreta Kondyktowe.

Tego to także gatunku są owe Dekreta Trybunalskie, które prawo Kondykto-

(l) N. 310. dnia 18. 7bris. (m) Rez: R. N. A. 1777. N. 254. 15. Jul:

ktowemi nazywa, a które w różnych Subselliach praktykować się zwykły. Uchyliło ie dla Litwy Prawo Roku 1764. *(n)* a poźnieysze Roku 1768. dla Korony zabespieczyło. Zawieraią się takowe Dekreta, ieśli nie przez Strony osobiście, to przez Plenipotentow szczególną Plenipotencyą umocowanych, która tamże *de actu & die* zapisana być powinna. Sprawę Dekretem Kondyktowym kończącą się, Sądowi przez illacyą publiczną ogłosić należy; a po trzech dniach, Dekret za podobną Jllacyą zapadły, w Sentencyonarz i Dekretarz wciąga się. Stronom przypozwanym warować się powinna wolna *optio formandi actoratûs:* co i w Dekretach Remissowych zachowuie się; a gdyby iedna z Stron cofała się od umowionego Kondyktu, Sprawa przez Trybunał za prostą illacyą *ex seriis partium controversiis* sądzona bywa, i Dekret uformowany, pod tymże Wpisem i dniem, którego na Kondykt wyszedł, zapisuie się. *(o)*

SĄDY PRIMÆ INSTANTIÆ.

Sądy Ziemskie. §. I. *Sądy Ziemskie* składa Sędzia, Podsędek i Pisarz: do których to funkcyi Woiewodztwa lub Ziemie na Sey-

(n) V. 7. fol: 406. t. o Dekretach. (o) A. 1768. V. 7. fol: 694. t. Złączenie P. Dekreta.

mikach Gospodarskich 4. Kandydatow wybieraią, a Król JMć iednego potwierdza. Z tych gdy który na Sądy nie zieżdża, Szlachta ma moć obrania na iego mieysce Subdelegata, aby kadencya nie upadała. *(p)* Elekcya ta koniecznie *in crastino* kadencyi zaczętey nastąpić powinna; *(q)* a Prawo względem Subdelegatow, Grodom równie iako i Sądom Ziemskim służy: *(r)* w sprawie zaś własney Sędzia, sam Subdelegata nominuie. *(s)* Sędzia od Sądow absentuiący się, niczym więcey prócz publiczną funkcyą i chorobą, którą na następuiącey kadencyi poprzysiądz obligowany, wymówić się nie może. Jeśliby zaś poprzysiądz nie chciał, za każdą Kadencyą *duplex vadium in rem* Klasztorow zapłaci: A gdy ciągiem przez 4. Kadencye nie zasiada, i legalney exkuzy nie daie, funkcya iego za wakuiącą ogłasza się. *(t)* Wchodzą te Sądy w rozpoznanie wszelkich spraw Jurydycznych *Causæ Juris* zwanych, iako to: o Dobra, Zapisy, Testamenta, Obligi *i t. d.*

 sło-

(p) A. 1768. V. 7. fol: 703. P. Appellacye t. Złączenie. (q) Rez: R. N. dnia 13. Jan: N. 213. (r) Rez: R. N. A. 1778. dnia 28. Aug: N. 256. (s) Rez: R. N. 1777. dnia 21. Marca N. 95. (t) A. 1764. V. 7. fol: 64. t. o Sądach Ziemskich.

słowem w to wszystko gdziekolwiek o lepszość prawa zachodzi trudność. Są atoli sprawy, które równie Ziemstwom iako i Grodom do rozsądzenia należą: iako to: sprawy Wexlowe lub owe, gdzie spor o Prawo i uczynek zachodzi; takowym sprawom to *forum* służy, do którego wprzód Pozew wyniesiony. (u) Każda Ziemia ma pewne mieysce i czas na Sądy wyznaczone, które arbitralnie odmienione być nie mogą, ale na to zezwolenia Stanow potrzeba. Dwoma niedzielami przed kadencyą Sądow Ziemskich sądzić się powinny wszędzie, wyiąwszy Woiewodztwo Mazowieckie, Sprawy Ziemskie o wykupno dóbr, i zbiegłych Poddanych, co się u nas *Leżenie Ksiąg* albo *Positio Actorum Terrestrium* nazywa. Wszakże po wielu Woiewodztwach w czasie tym, i podobnym po skończoney Sądow Ziemskich kadencyi, Wpisow tylko przyięcie i wydanie Extraktow czyni się, a sprawy rzeczone na Sądach Ziemskich rozpoznane bywaią. Zasiada na nich Pisarz z Podsędkiem i delegowanemi od Sędziego, lub sam Pisarz z Komornikami. (w) *Pozwy* do Sądow Ziemskich wychodzą pod Jmieniem Królewskim: a Pie-

(u) A. 1768. V. 7. t. Złączenie fol: 703. P. Appellacye. (w) A. 1496. V. 1. fol: 259. t. de Authoritate.

Pieczęć na Extraktach i Blankietach ma mieć Herb Woiewodztwa lub Ziemi. *Co do Regestrow*, tych Prawo R. 1768. (x) cztery wyznacza tak dla Ziemstw iako i Grodow, a są te: *1wszy* Spraw wszelkich Ziemiańskich *sine beneficio aresti*. *2gi* Remissyiny z Trybunału. *3ci* Taktowy. *4ty Pænalium*. *5ty Mixti* na sprawy Dyssydentskie, i Grekow Nieunitow podług praw Roku 1768. i 1775. (y) We wszystkich tych Regestrach, więcey nad trzy Wpisy, na karcie iedney mieścić nie dozwolono, dla umieszczenia *per longum* kondemnat. Poźnieysze Prawo Roku 1775. (z) osobny Regestr tak Ziemstwom iako i Grodom na sprawy Wexlowe przepisało. Wszystkie te sprawy nie iuż podług czasu dwuniedzielney kadencyi, ale nawet z przedłużeniem iey do finalnego wszystkich Wpisow odsądzenia, Sędziowie Ziemscy *pluralitate* sądzić obligowani. (a) *Appellacye* od Sądow tych w sprawach wszystkich (wyiąwszy Wexlowe do Kommissyi Skarbowych wywołać się mogące) idą do Trybunału, i tam z Regestru *Appellationum*, czyli Woiewodzkiego sądzą

(x) V. 7. fol: 703. t. Złączenie P. Appellacye. (y) V. 7. fol: 717. t. Ordynacya. V. 8. fol: 69. t. Akt. (z) V. 8. fol: 191. t. Ustanowienie §. VI. (a) Ibidem.

dzą się. W żadney atoli Sprawie appellacya dopuszczona być nie ma, pokąd wyrok spor rozwiązuiący, czyli, *Sententia definitiva* nie nastąpi. (b) Ta albo *ex seriis partium controversiis* zapada, albo ią *in Contumaciam* zyskuie Strona. Jeśli o rzecz prawną idzie, dopiero za trzecią kondemnatą finalny zyskuie Dekret; gdy zaś o dług spor wiedzie się, za drugą process kończy się. (c) Uważaiąc atoli Prawa Roku 1775. ustawę, zdaie się: że tylko o długach ręcznych wyrok iego zapadł, i sprawy takowe wyraznie w Grodach bez wszelkiey dylacyi i appellacyi, gdy obydwie Strony stawaią, sądzone mieć chce. Prawa poźnieysze z Grodow i Ziemst, w sprawach 1000. Złł: nie przenoszących appellacyi zabraniaią. (d) Exekucya Dekretow tego Sądu należy nayprzód Starostom i Urzędom ich podług Prawa Roku 1768. wszystkich Juryzdykcyi Dekreta onym exekwować nakazuiącego: a gdy Strona prawnie przekonana opor czyni, spada moc exekwowania Processu na Zwierzchność Woyskową, czyli raczey władza Starościńska od pomocy Woyskowey wsparcie odbiera: O czym obszerniey poniżey powie się. Z Ustaw i Przywileiow Rady Nieustaiącey mocą Prawa Roku 1776. zagruntowanych, Sądy Ziemskie iako i wszystkie *primæ & ultimæ Instantiæ* Magistratury sądowe, Rezolucyom, Listom upominalnym, i Rekwizycyonalnym Rady, byle tylko Sentencyi i Dekretow nie tyczyły się, podlegać i być posłusznemi obligowane, pod karą zatamowania Urzędow ich. (e) Na tymże fundamencie też Magistratury wyrokiem Prześwietney Rady obowiązane są do kwartalnych lub po każdey sądowey kadencyi Raportow: których reguła i wzory obszernie w Uniwersale Rady Roku 1777. wytknięte. (f)

§. II. *Sąd Grodzki* zasięga swey władzy od Starostow: trwa zaś potąd tylko, pokąd żyie Starosta, prócz czasu Bezkrólewia, gdzie nawet w przypadku śmierci Starosty urząd iego w powadze i władzy swey zachowano. Dawniey Process otrzymany na Staroście tamował Grodowi Jego Juryzdykcyą, ale Prawo Roku 1768. obaliło dawnieyszą ustawę dla nie przerwanego sprawiedliwości szafunku. (g) Ktokolwiek dawniey otrzymywał Przywiley na Starostwo Grodowe, tym samym i Juryzdykcyą, a razem

Sądy Grodzkie.

(b) A. 1768. V. 7. fol: 703. P. Appellacye. (c) A. 1775. V. 8. fol: 181. t. Ustanowienie. (d) V. 8. fol: 115. t. Obiaśnienie.

(e) A. 1776. V. 8. fol: 849. t. Obiaśnienie. (f) N. 47. dnia 14. Febr: w Zbiorze fol: 8. (g) A. 1768. V. 7. fol: 695. P. Ostrzegamy.

zem i moc stanowienia Urzędnikow osięgał: Upadła ta Uprzywileiowanych Starostow prerogatywa, po rozdanych lub poyść *in Emphiteusim* mianych Starostwach; maią oni prawo do intrat, ale nie do zwierzchności sądowey: ta albowiem należy Staroście, na Seymikach Gospodarskich obranemu, sposobem innych elekcyinych Urzędow, a przez J. K. Mość z liczby podanych 4. Kandydatow potwierdzonemu: I takiego to Starostę dziś *Sądowym* nazywaią. *(h)* Ustanowienie Urzędu Grodzkiego dzieie się przy wieździe pierwszym Starosty do Grodu: Wolnym go czyni prawo od słuchania *in persona* przysięgi Officyalistow, ale do ufundowania Juryzdykcyi i wysłuchania przysięgi nowo kreowanych Urzędnikow koniecznie obliguie. *(i)* Urzędnicy ci są: Podstarosta albo Vice-Starosta, Sędzia i Pisarz. Tak ci, iako i inni Officyaliści *np.* Regenci, Subdelegaci, Burgrabiowie *i t. d.* czy to do przyimowania tranzakcyi, czy do exekucyi processow zażywani, Szlachta i possessyonaci być powinni. *(k)* W Mazowszu Pisarz Ziemski trzyma razem Pioro Grodzkie, do ktorego kreacya poniższych

(h) A. 1775. V. 8. fol. 138. t. Starostwa. *(i)* A. 1768. V. 7. fol: 735. t. o Przysiędze. *(k)* Ibid: fo: 706. t. Złączenie P. Sprawy.

szych Officyalistow należy: zastępuią zaś go w Sądach Grodzkich, Regenci: Nadto Pisarz Ziemski Warszawski, Akta Seymowe *gratis* oblatować i extrakty wydawać: tudzież pioro na Sądach Seymowych w Kadencyach Koron: trzymać obowiązany. *(l)* *Sprawy* Sądom Grodzkim właściwe, ieszcze Prawo R. 1420. *(m)* przepisało w tych 4. Artykułach zawarte: 1*mo*: O gwałty Białychgłow. 2*do:* O Rozboy: 3*tio:* O Pożogę i zapał. 4*to:* O Naiazdy gwałtowne. Poźnieysze atoli prawa rozszerzyły tę ich powagę, tak dalece: że cokolwiek porządku, bezpieczeństwa osobistego po Prowincyach tycze się, a własności gruntowey nie zaymuie, to wszystko Grodom do rozsądzenia należy. Sprawy pomnieysze na *Kwerelach* Pisarz Grodzki rozsądza z wolną do Starosty appellacyą, czas zaś tych Sądow powszechnie przed kadencyą Grodzką na niedziel 2. przypada; lubo dla rzadko zdarzaiących się Wpisow do Regestrow Kwerelowych, ledwo gdzie dziś te Sądy znane. Nadto Urzędom Grodzkim, procz exekucyi Dekretow wszystkich generalnie Kraiowych Juryzdykcyi, służą Intromissye, Obdukcye, Areszta, Exekucye Te-

(l) V. 1. fol: 77. t. de Causis. *(m)* V. 2. fol: 932. t. o Pisarzu V. 7. A. 1768. fol: 648. t. Powiększ: V. 8. fol: 912. t. Subdelegac:

Testamentowe, Kalkulacye, spisanie Jnwentarzow, i Opieka Wdow i Sierot; które to wszystkie obligacye ich, po części pospołu z Ziemskiemi Urzędami, po części szczególniey Grodzkiey Juryzdykcyi należą. Każdy Grod cztery razy do Roku sądzić się powinien, bez przeszkody Rokow Ziemskich: Uregulowanie zaś tych kadencyi Starostom zostawione. Proklamacya Sądow Grodzkich na 2. niedzieli przed reassumpcyą dzieie się. Nie iest zaś konieczną legalnością tego Aktu, aby nań Sędziowie zieżdżali: Byle tylko w obecności Regenta lub Vice-Regenta był dopełniony. *(n)* Co się Regestrow tycze, też same co i dla Ziemstwa przepisane: *(o)* co i o Wexlowym rozumieć należy: *(p)* nakoniec Regestr *Executionum Processus* na mocy praw Roku 1768. i 1776. uformowany. *Pozwy* pod Jmieniem Starosty i Pieczęcią tegoż, procz Woiewodztwa Mazowieckiego, piszą się: wychodzą zaś na dwie Niedziele przed zaczęciem kadencyi, a Relacya ich w własnym Grodzie zeznaie się. *Dekreta* Grodzkie, sam Urząd Grodzki exekwuie. *Inappellabilitas* tylko w sprawach *liquidi debiti* temuż Sądowi służy, *(q)*

(n) Rez: R. N. A. 1780. N. 13. dnia 24. 9br: *(o)* A. 1768. V. 7. fol: 703. t. Złączenie P. Appellacye. *(p)* V. 8. fol: 191. t. Ustanowienie.

(q) w innych zaś wszystkich do Trybunału appellacya przepisana: wyiąwszy Grod Woiewodztwa Łęczyckiego, z którego sprawy do Ziemstwa wprzód, a z tamtąd dopiero do Trybunału wywołane być mogą. *(r)* Nakoniec Trybunał remissę czyniący spraw Grodowych, do Ziemstw przez Stronę umowionych odsyłać ie powinien. *(s)*

Woiewodztwa Krakowskie w Krakowie, i Mazowieckie w Warszawie, prócz Sądow ordynaryinych Grodzkich, maią szczególne pod imieniem *Potocznych* znane, w extrakadencyach Grodzkich i Ziemskich sądzące się; appellacya od nich do Trybunału tylko w sprawach 300. grzywien przenoszących zabeśpieczona: Sprawy zaś Sądom tym właściwe są: Szlachty bez-possessyonatow, a nawet Chłopstwa w okolicach tychże Miast zostaiących. *(t)*

§. III. *Sądy Podkomorskie* poznaią i decyduią wszelkie spory graniczne między dobrami iakiegokolwiek rodzaiu; I lubo gatunek spraw tych właściwie Sądowi Podkomorskiemu przynależy, przecież Sądy Podkomorskie.

(q) A. 1775. V. 8. fol: 181. t. Ustanowienie. *(r)* Ibidem fol: 283. t. Przyśpieszenie. a Uniwersał R. N. 1777. dnia 25. Lut: N. 62. *(s)* Ibidem w Konst: A. 1775. ut supra. *(t)* A. 1658. V. 4. fol: 560. t. Grod.

cięż ten do samego tylko rozgraniczenia zażyty bywa: process zaś cały i finalna decyzya, Sądom Królewskim, gdy o dobra Królewskie; Ziemskim, gdy o Szlacheckie zachodzi kontrowersya, zlecona: takdalece: że Sąd *np.* Ziemski nietylko sprawę na grunt odsyła, ale i o własności czyli o prawie do wymierzonych przez Sąd Podkomorski gruntow, u siebie na stole wyrok daie.

Lubo zaś Podkomorzy każdy z urzędu swego obowiązany iest, do rozmiarow w zachodzących w swym Woiewodztwie granicznych sprawach; maią atoli Podkomorzowie prawo kreowania Komornikow, którzy imieniem ich spory graniczne miarkuią i rozsądzaią, z tą co i Podkomorzowie mocą. Tak ci iako i tamci po Konstytucyi Roku 1588. przysięgli być powinni, iako i Pisarz, którego ten urząd do expedyowania Aktow granicznych mieć powinien, i który Dekret Podkomorski naydaley w 6. niedziel do Ziemstwa podać obowiązany. Gdy sprawa graniczna z Trybunału powtornie na grunt odsyła się, iuż nie Komornikowi ale Podkomorzemu należy. Względem prawnego granicznego postępku, Prawo Roku 1523. taki porządek przepisuie. (*u*) Po rozpoznaniu podług

(*u*) V. 1. fol: 411. t. Processus.

dług Prawa rzeczonego i poźnieyszego Roku 1768. (*w*) przez Sąd Ziemski sprawy graniczney, i odesłaniu iey na grunt, czy to *in contumaciam*, czy *comparente parte adversa*, Podkomorzy lub Urząd iego wydaie Innotescencye nawet *collateraliter* graniczącym; ani żadnych obiekcyi słuchać nie ma od Strony *contumaciter* się maiącey, ale podług woli, sumnienia, świadectw, czyli znakow dawnych granicznych, lub zeznania ludzi sędziwych, do duktow przystąpić, Aktora przy ostatnim kopcu z 6. Swiadkami do przysięgi pociągnąć, a potym decyzyą swoią na pismie wydać, i tęż do oblaty Ziemstwu nie mieszkalnie podać powinien. Prawo R. 1768. deklarowało *inappellabilitatem* w granicznych sprawach *à præliminariis*: Nadto obliguie Officyalistę, aby Mappę przez Geometrę przysięgłego i od obydwoch Stron umowionego, zrobioną podpisywał; podług którey gdy sprawa powtórnie zadecydowana będzie, moc niewzruszoną pierwszemu Dekretowi nadaie. Porządek pomieniony ściąga się szczególniey do dóbr Ziemskich; Bo gdy rzecz idzie o dobra Królewskie, Sąd Assessorski Kommissarzow wyznacza wprzod przez Strony

(*w*) V. 7. fol. 705. t. Złączenie P. Że.

ny po zobopolney kommunikacyi umówionych; Zawsze atoli wzgląd się ma na Podkomorzych i Komornikow tego Woiewodztwa, z którego sprawa wytoczona. Jeszcze i to w sprawach granicznych z dobrami Królewskiemi szczególniey uważać należy, iż Possessor tychże, po zapadłym Dekrecie, przysiądz obligowany: iako się o ochronę dobr Królewskich i całość ich podług słuszności starać nie omieszkał: (x) Tenże, Akt cały graniczny z Mappą do Metryki podać obligowany, o czym iuż i wyżey namieniło się. Dodać tu ieszcze należy, iż podług Rezolucyi Rady Nieustaiącey (y) nietylko Komornicy, ale i Vice-Regenci, Burgrabiowie, Dekretą exekwować i na Kondescensye zieżdżać mogą: A gdy, w czasie nawet zaczętey sprawy graniczney, śmierć Podkomorzego zaydzie, Komornik od dalszey prozekucyi poprzestać powinien: co się nie ściąga do Komornika Ziemskiego pod śmierć Podsędka. (z)

Sądy Kondescensoryalne. §. IV. *Sąd Kondescensoryalny* albo Ziazdowy, nazwany od ziechania na grunt, lub

(x) V. 7. fol: 423. t. Ordynacya N. 17. §. Ostrzeżenie. (y) Rez: R. N. A. 1777. N. 334. 19. 7br: i N. 228. 24. Junii a 1781. N. 98. dnia 3. Aprilis. (z) Rez: R. N. 1777. N. 343. 3. Październ:

lub mieysce sporu, którego Sąd przyzwoity, w mieyscu Sądowym dla zachodzących trudności decydować nie może, od wszelkich generalnie Sądow nakazany bywa. Składa go zaś Urząd od Sądu *à quo* wyznaczony, nayczęściey z wiedzą Stron obydwoch. Wchodzi on w tę szczególnie sprawę, do którey Sąd powyższy zesłać go chciał. Decyzya Sądu Ziazdowego iest tylko oświeceniem dla pierwszego; która gdy approbowana zostaie, process koniec bierze, ieżli appellacya nie ma mieysca. Gdyby się zaś trafiło, żeby Kommissarze na Kondescensyi rozpisali się, Sąd Trybunalski rozpoznaie przyczynę rozpisu: a gdyby ten w brew regule przepisaney, lub naprzeciw oczywistym Dokumentom, Jnkwizycyom, lub *in puncto* terminu satysfakcyi zayść miał; Sędzia karze 2. niedziel wieży podpada i *vadium* Starościńskie zapłaci: A zaś Strona, na ktorey rzecz Rozpis stanął, *pœnis contraventionis & refusioni damnorum subiacet.* (a) Nakoniec waruią Prawa nasze, aby Kondescensye upadać nie mogły, dla nie ziechania w terminie naznaczonym *Officii Condescensorialis*, deklaruiąc: że dosyć do zagaienia, przywołania, i limitowania Sądu te-

(a) A. 1768. V. 7. fol: 704. t. Złączenie P. Aże.

tego, bytność iednego *ex Officialibus*, ile gdy drudzy *de legalitate aliqua* nie ziechania ostrzegaią Strony. *(b)* Termin Kondescensyi od czasu wydanych na 4. niedziele przed zaczęciem iey Innotescencyi, miarkuie się; *(c)* a gdyby Strona Kondescensyą zbiiać chciała *noviter repertis Documentis*, a onych nie pokładała, i sprawy swey nie podnosiła; podpada karom osobistym, i powroceniu expens prawnych, tudzież *penom* przeciw targaiącym się na Dekreta Trybunalskie, iakie są 4. niedziele wieży lub więcey i kary pieniężne.

Sądy Kommissyine. §. V. *Kommissyiny Sąd* niczym różnić się nie będzie od Kondescensoryalnego, ieśli władza Kommissarzom nadana zależy od approbacyi Sądu *à quo*. Gdy zaś czy Sąd Kraiowy, czy sama Rzeczpospolita zlewa na Kommissarzow w iakieykolwiek sprawie moc finalnie decyduiącą, Sąd takowy w liczbie Magistratur *Ultimæ Instantiæ* mieścić się może. Rzadko atoli Juryzdykcye nasze, takowey Kommissyom udzielaią powagi: I tak lubo w Sądach Assessorsskich i Referendarskich sprawy gruntowe pospolicie przez Kommissye decydowane bywaią; atoli

(b) A. 1726. V. 6. fol: 418. t. Trybunał P. Na Kondescensyach. i fol: 490. t. Obwarowanie.
(c) Rez: R. N. 1777. N. 338. d. 25. 7bris.

atoli Dekreta tychże Sądow, zawsze wolną appellacyą Stronom ostrzegaią. Co się Processu Kommissyinego tycze, reguła przez Sąd *à quo* przepisana, iest prawidłem dla Kommissarzow. Czas także wydania Innotescencyi Stronom, zależy od umowy Kommissarzow: Prorogacya zaś teyże Kommissyi, osobliwie ku komunikacyi Dokumentow, może być krótszym niż 4. niedziel iak zwyczay terminem określona, gdy na to Strony piszą się. Indukty, Inkwizycye, Limity, gdy tych Strony wymagaią, lub Sędziowie potrzebnemi sądzą, dzieią się sposobem *in Judicio à quo* praktykowanym: toż rozumieć i o wyrokach Sędziow, iako i formie Dekretu przez nich formować mianego. Jeżeli Kommissyiny Sąd wyznaczaią Stany, iakich poźnieyszemi czasy liczne mieliśmy przykłady; wyroki takowego Sądu żadney nie przyimuią appellacyi; a process albo podług reguły przepisaney formuie się, albo tym porządkiem czyni się, ktorego Sąd przyzwoity owey sprawy zażyć był powinien. Kommissarzow do Sądu Kommissyinego podaią Strony nawzaiem w rowney liczbie y z wolną excepcyą. Ci czy, w Konstytucyą, czy w Dekret Sądu *à quo* włożeni, iuż excypowani być nie mogą. Jeźli na czas Kommissyi, więcey z iedney Strony ziedzie Sędziow, ten co liczbę drugiey

Strony przechodzi, do kreskowania nie należy. W sprawach o granice między dobrami Szlacheckiemi i Królewskiemi zachodzących, wychodzi osobny J. K. Mci reskrypt na Kommissarzow z Kancellaryi Narodowych, iako się iuż namieniło.

O Kommissyach z Seymu R. 1775. wypadłych.

Lubo Kommissye szczególne w interessach Obywatelskich Roku 1775. wypadłe, są Sądem czasowym; Gdy atoli podziśdzień po Trybunałach i Dykasteryach odsądzone nie są; owszem łączące się z niemi kategorye znaczny iescze czas różne Subsellia zatrudniać obiecuią; Za rzecz potrzebną zdało się, umieścić tu treść prawa Roku 1776. (d) podług którego przepisow, z uchyleniem reguł Roku 1775. (e) stanowionych, Sędziowie i Strony sprawić się powinny. *Nayprzod* tedy co do Kommissyi Koronnych, deklarowały Stany Rzeczypospolitey, iż te z ugody obydwu Stron, wyiednane, rozsądzone, i akceptowane, luboby po akceptacyi zaskarżone pokazały się *in suo Judicato* zostać powinny. *Powtóre:* Dekreta tak Kommissyine iako i Ziemskie lub Grodzkie z Remis od Seymu lub Konfederacyi zapadłe; także Dekreta Ziazdowe lub Konfederackich Sądow, *per serias partium controversias* finalnie ferowane, a Komplanacyami lub Kwitami niewymuszonemi akceptowane, za niewzruszone mieć chciano. *Potrzecie:* Kwit lub Komplanacya wymuszone, lub bez wiadomości Pryncypała dane albo z boiaźni nastąpione, gdy w Roku 1. i niedziel 6. od daty ugogy *in foro proprio* zaskarżone i za takie przez Swiadkow lub przysięgę okażą się, nie ważne maią być rozumiane: i sprawa na nowo sądzona być powinna. A gdy Strona nie dowodzi przemocy w zakwitowaniu, karę 6. niedziel wieży na się ściąga a tysiąc grzywien Stronie, i Sądowi przez połowę, z powrotem unkosztow, zapłaci: tymże nawzaiem karom podpada oskarżony o przemoc, za dowodem iey oczywistym. Sprawy o takową przemoc, naydaley w Rok 1. i niedziel 6. od oblaty prawa rzeczonego intentowane być były powinny. *Poczwarte:* Prócz gatunkow Kommissyi wyżey opisanych, *in suo robore* zostawionych, wszystkie inne, chociażby *ex seriis controversiis* sądzone, także Rozpiskowe, *Paritatis votorum*, zmowne na krzywdę trzeciego, niemniey kontumacyalne, albo przez Osobę *intrusive* zasiadaiącą sądzone, lub gdziekolwiek Strona uciążoną znalazła się; takowe podnoszone być mogły: to iest:

(d) V. 8. fol: 876. t. Deklaracya. (e) V. 8. fol: 506. & fol: 581.

iest: Sprawy *Juris Regii* w Assessoryach, Ziemskie w Trybunale: i tym końcem Exekucya zapadłych nawet Judykatow zawieszona została. *Popiąte:* Sąd Assessorski i Trybunał nie wiążąc się do reguł na Kommissye przepisanych, sprawy takowe *ad comparitionem Partium* finalnie rozsądzić powinien: A gdy iedna Strona nie staie, iedna kondemnata Dekret finalny uprzedza. Gdyby zaś Dekret zaskarżony w Assessoryi lub Trybunale, potwierdzonym został, Strona podnoszosąca go, tysiąc grzywien i koszta prawne poprzysiężone zapłacić powinna. *Poszóste:* Regestr osobny spraw Kommissyinych w Assessoryach uformować kazano, i sądzenie onego z Assessorami, przed innemi Regestrami zalecono: W Trybunale także osobny takowy Regestr dla każdego Wdztwa przepisany, i czas sądzenia iego przez niedziel dwie przed innemi Regestrami wyznaczony: Takoweż sprawy i w Regestrze Remissowym mieścić się mogą, *prævia directâ adcitatione.* Nadto, tym ktorzyby przez Dekreta kontumacyine Kommissyne od dóbr odpadli, warowany Regestr *expulsionum prævia itidem adcitatione. Posiodme:* Remissy z Kommissyi Seymowych, Ziemstw, lub Grodow, na Seym uczynione, uchylaią się, i *ad fora competentia Supremarum Instantiarum* odesłane. *Poosme:* Kommissye rozpoczęte, albo nie sądzone, iako i Remissy do Ziemstw i Grodow zapadłe, a nie odsądzone, wolno Stronom akceptować lub do Sądow *Supremarum Instantiarum* udać się: W sprawach zas remissowych, żadne reguły Roku 1775. Sądow pomienionych nie wiążą. *Podziewiąte:* Kommissye graniczne przez Kommissarzow i *ad comparitionem* obydwu Stron odsądzone, duktami, reduktami i Inkwizycyami nawzaiem przyiętemi i determinowanemi expedyowane, po wysypaniu kopcow zaprzysiężone, lub ugodzone wspólnie przez Strony; za niewzruszone poczytuią się. Które zaś bez wiadomości drugiey Strony wyiednane, gwałtownie expedyowane, lub rozpiskowe, albo kontumacyalne pokażą się; takowe uchylono, i *ad fora competentia Supremarum Instantiarum* wywołano. *Podziesiąte:* Sprawy do Sądow *Ultimarum Instantiarum* odesłane, lubo podług reguły przepisaney, z krzywdą iedney Strony odsądzone, a w Rok i niedziel 6. od publikacyi Dekretu zażalone, na nowo sądzone, pomimo rzeczoney reguły, być powinny: Nawet warowano takowym Stronom: Iż gdyby w Assessoryach w sprawach podobnych uciążonym kto znalazł się, a Dekretu nie zaskarżył; mógł za Reskryptem J. K. Mci w Rok i niedziel

dział 6. od publikacyi tego prawa, otrzymać *restitutionem causæ in integrum*. Względem Kommissyi Litewskich uchwalono, 1. Aby wszystkie i wszelkiey natury Kommissye, prócz materyi *Status*, w których o dobra, Summy, granice, spory zachodziły, a przez reiekty Kommissyine lub Trybunalne, także *in contumaciam* drugiey Strony, lub *ex paritate votorom* odeszły, albo dla innych przyczyn nie zakończone lub nie rozpoczęte są; w Trybunale sądzone, i tam z Regestru Taktowego wołane były. 2. Kommissye oczywiste między Stronami przez obu Stron Kommissarzow, *servato Juris gradu* rozsądzone, ani do czasu tego prawa nie zaskarżone, także wyrokami Trybunalskiemi rezolwowane sprawy, tudzież Dekreta przez konwencyą Aktorow zapadłe, za niewzruszone deklarowano. *(f)*

Sądy Podwoiewodzińskie.

§. VI. *Juryzdykcya Podwoiewodzińska* z władzy i prerogatyw które każdemu Woiewodzie służą, pochodzi: zasięga ona Żydow tylko po Miastach Królewskich z appellacyą wolną do Assessoryi: *(g)* dawniey do Mieszczan w taxie lub miarach ludzi depaktuiących rozciągała się. *(h)*
Ale

(f) V. 8. 1776. fol: 932. t. Deklaracya. *(g)* A. 1690. V. 5. fol: 771. t. Pogłowne. *(h)* A. 1565. V. 2. fol: 688. t. Powinow:

Ale Prawa poźnieysze zlecaiąc Kommissyom Skarbowym baczność nad równością miar, wag *i. t. d.* powagę tych Sądow i granice określiły: W Warszawie Żydzi nie do Woiewodzińskiey Juryzdykcyi ale do Sądow Potocznych lub Mieyskich należą: *(i)* w Woiewodztwach także Kiiowskim, Bracławskim, i Wołyńskim, w Grodach rozprawiaią się. *(k)*

Sądy Duchowne.

§. VII. *Sądy Duchowne*. O Sądach Duchownych tyle tu tylko namienić przychodzi, ile do nich osoby Swieckie, tak z powodztwa iako i z przypozwania *ex actoratu & reatu* należą: Obszernieyszą zaś o nich wiadomośc prawo Kanoniczne zawiera. Trzy rodzaie Sądow Duchownych Kraiowych liczemy. Sądy *Biskupie* albo *Konsystorskie*, Sądy *Metropolitańskie* i *Nuncyaturskie*: Pierwsza Juryzdykcya, *Primam Instantiam*: Drugie dwie, *Supremam Instantiam* formuią. Sądy Nuncyaturskie poznaią czasem i te sprawy, które *ex cruda citatione* Konsystorzom należą, a na ów czas appellacya do Rzymu zakłada się: Wszakże gdy Aktor *gradum Instantiarum* przestępuie, otrzymać wprzód powinien *salvum conductum* czyli excepcyą od przy-
zwo-

(i) V. 7. fol: 470. t. o Władzy i fol: 711. t. Juryzdykcya. *(k)* A. 1661. V. 4. fol: 700.

zwoitego *forum.* We wszystkich tych Sądach, imieniem Biskupow lub Nuncyusza zasiada Officyał, Surrogat, lub Audytor: Powaga i władza Osob tych tak wielka, że lubo kreacya ich od Biskupa lub Nuncyusza zależy, decyzya atoli przez nich zapadła, czy przez Biskupa czy Nuncyusza poprawiona lub uchylona być nie może. Dla tego też *np.* Dekreta Konsystorskie, nie pod Biskupa, ale pod Officyała imieniem wychodzą. Sądy te są nieustanne, z tąd w Pozwach termin stawienia się przed Sąd tym tylko wyrazem ostrzega się, *prima Juris:* to iest że Pozwany *primâ feriâ* przypadaiących Sądow za przywołaniem sprawy swey stawić się ma.

Jakieby zaś *Sprawy* Sądom Duchownym należały, uczy obszernie Prawo Roku 1543. *(l)* którego treść z Jnwentarza Zeglickiego wypisuie się: Sądowi Duchownemu sprawy należące, są te: „O Wierze, Heretykach, Schizmatykach (dziś pod imieniem Dyssydentow i Grekow Nieunitow znanych,) „Bluźnierstwach, Apostatach, Dziesięcinach, Sakramentach, Beneficyach, „Simonii, Mężobóystwach Duchownych „osob, o targaiących się na Kleryki i „raniących, o Swiętokupstwie, i którzy się pod obronę Kościelną udaią. „Także Wróżki, czary, czarnoxięstwa, „Czynsze Kościelne, Nowe kupie: nadania Kościelne, albo Poświątne, „(wszakże o Poświętym iest osobna uchwała) *Item* znędzniałe; które sobie radzić nie mogą, rozsądek *de natalibus legitimi, vel illegitimi thori.* „Sprawy tych, którzy się dobrowolnie „udaią i zapisuią do Prawa Duchownego, (wyiąwszy zapisy Poddanych „Szlacheckich, o których iest osobna „uchwała) *Item* Zapisy i zaprzedanie „Dziesięciny za dług Kościołowi albo „Duchowney Osobie zapisany. *Item*, „o bicia i występki Kościelne i osobom „Kościelnym święcenie maiącym, uczynione. *Item Jura Patronatûs* albo „podawanie Plebanii, Ołtarzow, Altaryi, Prebend i innych Beneficyi. Także Rozwody i Wiano: Wszakże rozsądek około Wiana osoby rozwiedzioney, ma być odesłany do Króla: (dziś „do Sądu Ziemskiego.) Testamenta zaś „w oboim Prawie sądzone być maią: „wyiąwszy by co na Kościoł, albo na „miłosierne uczynki odkazano „ *(m)* Poźnieysze Prawa, okryśliły w niektórych pun-

(l) V. 1. fol: 578. P. Differentias.

(m) Inwent: Zeglick: fol: 565. t. Sądy.

punktach, tę generalną o sprawach Sądowi Duchownemu należących ustawę: I tak *nayprzód* sprawy o Dziesięcinę Roku 1635. *(n)* do Grodow i Ziemstw odesłane: poźniey *(o)* Sądowi tylko Ziemskiemu *salva appellatione* do Trybunału przyznane. *Evocans* w Dziesięcinnych sporach do Duchownych Sądow 1000. grzywien przepada. Gdy zaś sprawa zachodzi z osobą Sądową Ziemską, w pobliskim Ziemstwie poznana być ma. *Powtóre*: Sprawy Testamentowe powszechnie dziś Sądy Swieckie poznaią, zwłaszcza że podług praw poźnieyszych, nic przez Testamenta, ile *in lecto ægritudinis* czynione, Kościołom i Duchownym legować nie wolno, z którego to istotnie powodu, Testamenta ile prywatnie, a nie urzędownie czynione, do oboyga Prawa należały. *(p)* Nakoniec sprawy Dyssydentskie, tak oboyga wyznania Ewangelickiego iako i Grekow Nieunitow, niegdyś do Konsystorzow, a w Litwie do Trybunału Litewskiego należące, nayprzód *ad Judicium Mixtum*, a po uchyleniu tego do Assessoryi, Sądow Ziemskich i Grodzkich odesłane: *(q)* *Dekreta* Sądow Duchownych prócz isto-

ty

(n) V. 3. fol: 857. t. Forum. *(o)* A. 1768. fol: 729. t. o Dziesięcinach. *(p)* A. 1543. V. 1. fol: 580. *(q)* Trakt: A. 1768. V. 7. fol: 576. §. 6. a V. 8. Trakt: 1775. fol: 61. Art: 1. §. 3.

ty rzeczy przysądzoney, kary nayczęściey duchowne, iako to rekollekcye, posty, a niekiedy grzywny i zamknięcie nakazuiące, exekwuie nayprzod pogróżka Exkommuniki: którey gdyby kto nie słuchać poważył się, *brachium sæculare* od Strony zażyte być może. Osoba Duchowna iakakolwiek, występek kryminalny popełniaiąca, zapozywa się nayprzod do własnego Sądu: ten gdyby przestępstwo takowe znalazł, iż by na Winowaycę karę śmierci ściągać miało, degraduie go wprzod, a dopiero Zwierzchności Swieckiey oddaie. Jeśli zaś występek karze śmierci nie podpada, wskazuie Winowaycę na kary duchowne.

§. VIII. *Sądy Mieyskie* iedne podług prawa Magdeburskiego, drugie podług Chełmińskiego sądzą się. Z praw tych pierwsze, ledwie nie wszystkim Miastom Polskim służy: drugie dawney w Prusach, a po odpadnieniu tych od ciała Rzeczypospolitey, procz Gdańska i Torunia, tylko w Litwie y Mazowszu używane. Rożnica oboyga tego prawa na czym zależy, Zbiory tychże praw obszerniey uczą; naywięcey atoli (iako się w pierwszym Tomie Części 2. okazało) w prawach sukcessyonalnych od siebie odstępuią. Co są Sądy Ziemskie y Grodzkie w sprawach Szlacheckich, Sądy Mieyskie.

to

to są Mieyskie w zachodzących po Miastach sporach; rozwiązuią one wszystkie generalnie, tak *Juris* iako i *facti*, tak Cywilne iako i kryminalne kategorye; A nawet i Szlachta *ex Actoratu* przeciw Mieszczanom czyniący, nie gdzie indziey, tylko w Mieyskich Sądach rozprawić się powinni: ktorą to dla Miast naszych prerogatywę dawnieyszemi obwarowaną ustawami, prawa poźnieysze na nowo zagruntowały, (*r*) wyiąwszy następuiące przypadki: 1. Mieszczanin w sprawach płynących z dobr Ziemskich *np.* Arędą trzymanych, w Ziemstwie odpowiada. 2. W sprawach Kryminalnych lub uczynkowych w dobrach Ziemskich popełnionych, w Grodzie *commissi delicti* sprawić się powinien. 3. W sprawach Skarbu tyczących się, w Kommissyi Skarbowey: w sprawach taxy Woiewodzińskiey własnych w Grodzie: w sprawach nakoniec z kłotni y pobicia pod bokiem Krolewskim wynikaiących, w Sądach Marszałkowskich rozsądzić się ma. Wszelako warowało Stanowi temu Prawo, iż w ten czas tylko, *evocatio* do wspomnionych Sądow ważna będzie, gdy nie między samemi Mieszczanami, ale *np.* między Szlachtą i ich

(*r*) Vide Inwentarze Prawa obydwa: t. Miasta.

ich Poddanemi z iedney, a między Mieszczanami z drugiey strony sprawy podobne zdarzą się. (*s*) Szlachcic *ex reatu* gorącego uczynku w Sądach Mieyskich odpowiadaiący, podług opisu Toruńskiego Statutu, pospołu przez Sąd Grodzki i Mieyski sądzony być powinien: A gdyby nad przepis pomienionego Prawa Magistrat postąpić ważył się, Burmistrz głową gwałtu przypłaca. (*t*)

W Miastach większych Królewskich Sądy Mieyskie na cztery dzielą się Instancye: w pomnieyszych, i dla spraw braku, i dla niedostatku osob Sędziowskich, iedna tylko pospolicie Instancya tak Cywilne iako i kryminalne poznaie spory. *Sąd Radziecki* składa się z Prezydenta i Radźcow iedenastu: sądzi wszelkie Sprawy tak *Juris* iako i *facti*: a prócz władzy sądowniczey, ma obowiązek przydawania Wdowom i Małoletnim Kuratorow i Opiekunow: Sprawy zaś kryminalne z prawnemi łączące się, odsyła zawsze do Sądow Woytowskich. *Sądy Woytowskie*, Wóyt z 12. Ławnikami składa: Poznaie i ten Sąd równo uczynkowe iako i prawne sprawy, szczególniey atoli kryminały do nie-

(*s*) V. 7. fol: 753. t. Warunek. (*t*) V. 1. fol: 397. A. 1520. V. 4. A. 1650. fol: 334. t. Securitas.

niego należą. *Sądy wielkie Burgrabskie* dwa razy tylko w Rok sprawowane bywaią. Prezydent z Raycami zagaią ie, a potym Juryzdykcyą zdaie Woytowi i Ławnikom: Rozsądza i ta Instancya sprawy uczynkowe, i z prawnych te, które 200. Złł: wartości nie przenoszą, a w takowych sprawach Sądu tego wskazania, appellacyi żadney nie przyimuią. Nakoniec *Sądy Potoczne Prezydenckie i Woytowskie* wchodzą w spory mnieyszey wagi czy to prawne, czy uczynkowe, z wolną do Magistratu czyli Sądow Radzieckich appellacyą. *Appellatorium* zaś powyższych trzech Instancyi, czyli Radzieckich, Woytowskich i Burgrabskich Sądow, iest nayprzod każdy własny Starosta, a w dobrach Stołu Królewskiego Administrator tychże: od których to dopiero decyzyi, wolna do Sądow Królewskich appellacya Stronom zapewniona. (*u*) Wyięte atoli od tey Starościńskiey i Administratorskiey Instancyi Miasta głownieysze, nie tak prawem powszechnym, iako raczey osobnemi Królow Przywileiami.

Exekwuią Dekreta Mieyskie same Miasta, z pomocą Zołnierza lub Pachołkow kosztem własnym utrzymywanych. Gdyby zaś tak przemocny Mieszczanin znalazł się, iżby się Sądow swych Wyrokom oprzeć ważył, a tym bardziey gdyby Królewskim Dekretom nie był posłuszny; Równym sposobem Starostowie na mocy Prawa Roku 1768. obligowani są exekwować na nieposłusznych nawet z pomocą Woyskową takowe Dekreta, iako i Szlacheckich Subselliow wyroki. Co lubo w praktyce rzadko zdarzyć się może, nie można by atoli, za rzecz słuszną poczytać, aby ta Narodu część, która do porządku Kraiu, do utrzymania handlu, do ludności i dochodow iego w znaczney części przykłada się: którey szafunek i dozor sprawiedliwości samym Królom szczególniey zlecony iest; Ta, ostatecznych skutkow i owocow sądowych wyrokow przez odmowienie exekucyi mocney w potrzebie, pozbawiona była.

(*u*) Ibidem A. & V. ut supra.

Co do Miast Magdeburskich Szlacheckich tak Swieckich iako i Duchownych; sami Dziedzice maią tam moc, Dekreta pierwszey Instancyi Mieyskiey czy w kryminalnych, czy Cywilnych sprawach, stwierdzać, podnosić, lub miarkować bez wolney do Sądow Assessorskich appellacyi: O sam tylko gwałt Przywileiow i Praw swych, Miasta takowe z Panami swemi w Sądzie Assessorskim czynić mogą: iako się o tym obszerniey *pod tytułem o Miastach:* namieniło.

Wszystkim Miastom Królewskim Prawem Magdeburskim w Koronie rządzącym się, do których należy nie mało Szlacheckich na tymże Prawie zafundowanych, służy *prawo Miecza:* chyba że w Przywileiu lokacyi excypowane wyraźnie będzie. Przywiley ten dla Miast Litewskich tak Królewskich iako i Dziedzicznych, prócz niektórych Kapitalnych i dwóch Stołowych, iakie są: Wilno, Kowno, Lida, Troki, Nowogrodek, Wołkowysk, Pińsk, Mińsk, Mozyr, Brześć i Grodno, z uchyleniem nawet Juryzdykcyi cywilney, Roku 1776. *(w)* skassowany, a sprawy potoczne Starostom zlecone. Duch tego Prawa nie inszy być zdaie się, tylko zapobieżenie tym niesprawiedliwościom zwłaszcza w sprawach kryminalnych, których nieznaiomość prawa nie bez ochydy Narodu naszego była początkiem. Spodziewać się należy, że i Prowincya Koronna znaiomsza owych dzikich niektórych naszych Miast sentencyi, poydzie w tey mierze za przykładem Prowincyi Litewskiey: a baczność swoią o nienaganną w niczym sprawiedliwość, i w tey mierze posunąć nie zaniedba. Tu ieszcze ostrzedz przychodzi, co iest istotnym, a świeżym Miast Kró-

(w) V. 8. fol: 925. N. 2. t. Ustawa.

Królewskich Przywileiem, iż Prawa poźnieysze *(x)* uchyliły wszystkie Juryzdykcye Szlacheckie sądownicze na publiskich Miastom większym gruntach zafundowane, te tylko wyiąwszy i zabespieczywszy, ktore albo wyraznemi Konstytucyami albo Przywileiami Królow przy erekcyi swoiey obwarowane pokazały się.

§. IX. W Liczbie Sądow Kraiowych, umieścićby należało *Sądy Szkolne* z przepisow i ustaw Kommis: Edukacyi Narodowey płynące: Ale gdy te karność tylko szkolną zaymuią, a własności gruntowey i osobistey nie tyczą się, zdało się: iż obszernieysze ich opisy nie zgadzałyby się z naturą i własnością prawa Cywilnego. Sąd Szkolny Rektora Akademii Krakowskiey gruntuie się na Przywileiu Władysława Jagiełły Roku 1400. w Piotrkowie datowanym, *(y)* a poźniey wielu Konstytucyami, wszczególności zaś Roku 1650. ztwierdzonym. *(z)* Wypis Przywileiu pomienionego w swey obszerności kładzie się, aby Juryzdykcyom Kraiowym wiadomo było, w których przypadkach Sąd Szkolny, w których

Sądy Szkoł Kraiowych.

(x) A. 1764. V. 7. Seym Conv: fol: 83. t. Ubespieczenie. (y) Vide Jnwen: Żeglick: t. Akademia: apud Herburt t. Schola Regni (z) V. 4. fol: 334. t. Akademia.

rych Cywilny Kraiowy nad Studentem wykraczaiącym ma moc sądowniczą: „Ażeby porządek dobry, i karność między Studenty była zachowana, chcemy: aby wszyscy Zacy, i Studenci do Krakowa przyieżdzaiący, i tam się ucząc, swego Rektora mieli, któryby ie w sprawach Mieyskich uczył, sądził i Juryzdykcyą miał nad wszystkiemi; któremu oni pod przysięgą powinne posłuszeństwa czynić, i iego we czci mieć bądą winni. A żaden w tych kauzach Miesckich, Studenty, i Żaki Akademii Krakowskiey, któregożkolwiek stanu i zawołania będący, gdzie indziey przed Sędziego oboiego Duchownego i Swieckiego nie może pozywać. A od Dekretu Rektorowego żaden appellowac nie może, a ieśliby appellował, tedy appellacya nie ma być dopuszczona, a on appelluiący nie ma być od żadnego Sędziego Duchownego, abo Swieckiego słuchan: ale Rektorowa sentencya niech we wszystkim ważna będzie. Wszakże iednak ieśliby sentencya Rektorowa nikczemna, albo niesprawiedliwa się być zdała; Konsyliarze *Universitatis* niech to między sobą rozbiorą, a co będzie sprawiedliwego, niechay konkluduią. Mimo to ieszcze przerzeczony Rektor Żaki,

„ki i Studenty swe, *in causis criminalibus* ninieyszych, iako o zawłoski, i o pięstuki, i skrwawienie, ale nie w wielkiey zwadzie uczynione, ma moc sądzić: ani dla tego Zacy i Studenci z ich towarzyszami, i Serwitory, do innego Sądu nie maią być pozywani. Ale gdzieby (czego Boże uchoway) Student, Żak, abo który z przerzeczonych, na kradzieżstwie, cudzołostwie, gwałcie panieńskim, mężobóystwie, abo *in alio facto criminali*, a nie cudnym był poiman: iuż to nie Rektorow Sąd będzie: ale taki *criminaliter* poymany będąc Klerykiem do Biskupiego Sądu, a Laik, to iest święcenia żadnego nie maiący, do naszego Sądu będzie odesłan: i każdy taki Żak, Laik, Bedellus, Drukarz, i Bibliopola, albo ich sługa o Mężoboystwo, pożogę, cudzołostwo, ucięcie członku, abo o ranę śmiertelną, abo dla innego łotrostwa wielkiego obwiniony, iuż nie wedle zwyczaiu Patryi, abo Królestwa Naszego, ani wedle Statutow iego, ale wedle praw od Sędziego przez Nas Deputowanego *criminaliter* oskarżony, będzie sądzon: ale iednak ku expurgacyi winy sobie zadaney, ma mu być dopuszczono świadectwo ludzi statecznych: Ale choć który Scholaris,

 „abo

„ abo Student, abo który z pomienionych „ będzie o którąkolwiek rzecz, bądź „ wielką, bądź małą winowany; przed „ się iednak nie ma go śmieć żaden imać „ albo trzymać bez sług Rektorowych, i „ zopytawszy go pierwey o to. Jeszcze „ ieśli Rektor przeciwko któremu z Ju- „ ryzdykcyi swey prawnie postąpi, i ie- „ go wedle Statutow *de Universitate* ex- „ kluduie; tedy taki na żądanie Rekto- „ rowe z obu miast, tak z Krakowa iako z „ Kazimierza i z innych, któreby ieszcze „ były zbudowane przy Krakowie, abo „ Kazimierzu, przez Woyty, Mieszczany „ natychmiast ma być wygnany, ani ża- „ den nie ma się ważyć, takowego w „ dom puszczać, abo przechowywać, „ abo mu iakich potrzeb ku żywności i „ przyodziania dodawać. A ieśliby Żak, „ albo Student, abo inny z przerzeczo- „ nych na mandat Rektorow, nic nie „ chciał dbać, i nie był mu posłuszen; „ tedy na żądanie tegoż Rektora, Woy- „ towie i Rayce Miast pomienionych, „ będą winni swe sługi posłać ku poha- „ mowaniu uporu onego nieposłusznego. „ A te Statuta w tym liście opisane pod „ dziesięcią grzywien groszow praskich, „ które do skarbu Studeńskiego maią „ przypaść, chcemy mocnie być chowane, „ ktorą winą Statutową chcemy karać „ przestępcę. „

Po-

Początkowo Juryzdykcya ta do samey tylko Akademii Krakowskiey Studentow i Kolonii iey rozciągała się; naszemi czasy gdy Przywileiow teyże Akademii nadanych uczeŝnictwo rozszerzone zostało, władza także Rektora Akademii Krakowskiey obięła wszystkie Szkoły do praw rzeczonych domieszczone. I lubo wspomniony Władysława przywiley broni stronie od Sądu Rektorskiego appellacyi; Statut atoli szkolny, czyli, *Ustawy dla Stanu Akademickiego, i na Szkoły w kraiach Rzeczypospolitey przepisane*, wolne odwołanie się do Sądow Kommissyi Edukacyiney zabespieczaią. (zz)

TYTUŁ IV.

O Processie Cywilnym, Kryminalnym i Wexlowym.

Proces sądowy, z gatunku spraw wyżey opisanych, dwoiako dzieli się, na *Cywilny* i *Kryminalny*. Cywilny ściąga tylko na Winowaycę karę pieniężną, lub wieżę gorną: Kryminalny, albo chłostę

(zz) W Roz: 11. N. 22. fol: 9. Roz: 24. N. 7. fol: 54.

stę na ciele, albo więzienie doczesne lub dożywotnie w wieży głębszey, albo różnego gatunku śmierć za sobą niesie. Opisane powyżey spraw rodzaie, iako i Sądow Kraiowych gatunki uczą: gdzie i o co Process Cywilny, gdzie Kryminalny formuie się. Tu tylko o postępku Prawnym, cóżkolwiek dotknąć przychodzi, a to przynaymniey tyle, ile o nim prawa Kraiowe i Prawnickie dzieła uczą, bo o zwyczaiach tu owdzie praktykowanych, trudno pewney zasiągnąć wiadomości. Namieni się tu nayprzód o Processie *ex seriis Partium controversiis*; czyli gdy obydwie Strony przez się lub swych stawaią Plenipotentow: powtóre o *Processie in contumaciam* w Litwie *na upad* albo *zaocznym* zwanym, w którym Powod powołany do Sądu niestawia się. Ostrzedz zaś należy; iż w opisie tego Processu naywiększy był wzgląd na postępek w Ziemstwach lub Grodach praktykowany, gdyż drugie mało co od tych różne; a chcąc o każdym z osobna mowić, krótkości zamierzoney mety uchybiłoby się.

§. *I. Proces Cywilny.*

Process Cywilny *ex seriis Partium controver:*

I. Wydane przez Powoda *Pozwy* inaczey *Termina* zwane (czasem za poprzedzaiącym o gwałt popełniony Manifestem :) okazana tudzież *Relacya* Pozwu, i *Wpis* sprawy, czynią wstęp każdego Processu; A umowienie lub umocowanie przez Plenipotencyą Patrona, i tegoż informacya, czyli ustna, czyli przez podanie Dokumentow, przywołanie sprawy poprzedzić powinny. Za przywołaniem tey, zapisuią Strony komparycyą, którą obydwoch Stron Patronowie Pisarzowi dyktuią: z wyrażeniem czyli Strony przez się, czyli przez swych staią Pełnomocnikow.

Co Accessoria.

Nim do wywodu sprawy, Jndukt i Replik przyidzie, ułatwić powinny Strony *Accessoria* albo pewne prawności, których uchybienie na nayporządnieyszy Process ściągnąćby mogły nieważność. *Accessoria* te, podług Gliszczyńskiego Pis: Ziem: Kaliskiego, *(a)* Słońskiego, *(b)* Zawadzkiego, *(c)* i Zagurskiego, *(d)* są następuiące. 1. *Regestr*: Przeciwko któremu Strona Stronie zarzucić może, 1. Jż sprawa nie z przyzwoitego Regestru przywołana: tak *np.* Wpis Trybunalski o exekucyą Dekretu z Regestru Woiewodzkiego niceby nie ważył, gdyż na takowe sprawy, osobny iest Regestr przepisany. Dla tego w przypadku tym Sąd deklaruie *Actionem*

(*a*) Compendium Legum. (*b*) Accessoria. (*c*) Processus Judiciarius. (*d*) Formulæ Juridicæ.

nem non subesse Regestro, a za ewokacyą 500. grzywien wskazuie: a zatym Wpis upada i do przyzwoitego Regestru sprawa wyciąga się: i to nie pod tą liczbą, z pod którey przywołana była, albo pod ostatnią z Regestru należytego; ani tą razą sądzona być może, aż za przywołaniem onegoż. 2. *Plenipotencya:* Accessorium to daie Prawo iedney nad drugą Stronie, gdy przez Plenipotentów czynią przed Sądem, domagania się o położenie Plenipotencyi, zwłaszcza gdy Sprawa specyalney wymaga: lub ta od kilku nie od iednego z Współ-powodow czyniona być powinna. Na ow czas więc Sąd deklaruie, *teneri producere Plenipotentiam.* 3. *Delator:* w sprawach *Fisci* albo czci i sławy tyczących się, iest właściwym Powodem: W sprawach atoli pierwszego gatunku, sami Jnstygatorowie sądowi, czynić zwykli przeciw Powodowi: w sprawch zaś drugiego rodzaiu, osoby partykularne czynić mogą: więc aby w tych, w przypadku nie dowiedzienia zarzutu mógł mieć oskarżony satysfakcyą, może się domagać u Sądu, o stawienie Delatora osobiste: co gdy potrzebną rzeczą znaleziono będzie, pisze Sąd *teneri adesse Delatorem.* Jeźli w tych trzech pierwszego *Accessorium* przypadkach, żadna od Strony nie zachodzi trudność, deklaruie Sąd, aby te: *Sufficienti Re-*

gestro vel comparitione adinventa, experiantur. II. *Termin:* W Accessorium o *Termin* Pozwany w ten czas tylko sądownie i legalnie upomniećby się mógł, gdyby Pozew nie w przyzwoitym czasie położonym pokazał się, czyli, ieżliby czas do stawienia się przed Sąd podług przepisow każdey Juryzdykcyi, nie upłynął: lub gdyby tegoż Relacya albo zupełnie uchybiona, albo w nienależytych Aktach zeznana była. Dla tego Sąd albo uwalnia Stronę od odpowiedzi z terminu, albo też *Termino adinvento prosecutionem injungit.* III. W trzecim Accessorium zachodzi rozprawa o *Forum.* Prawa dawnieysze i poźnieysze przeciw ewokacyi, zapobiegły tey nieprawności: i ta chyba tam dziś zdarza się, gdzie zachodzi spraw konnexya: W takowym przypadku Sąd czyni rozdział kategoryi, deklaruiąc co do przyzwoitey sobie, *Foro adinvento procedere.* A co do obcey; *non subesse foro.* IV. W Accessorium czwartym, rozpieraią się Strony o moc czynienia, czyli prawność Powodztwa, od którego z różnych przyczyn może odpaść Aktor, iako to: dla Małoletności, dla pomieszanych zmysłow, dla Stanu &c. Do Sądu więc należy, albo *incompetenti Actore adinvento libertatem à termino declarare*; alboli też *Competenti Actore adinvento*, nakazać Stronie rozprawę. V. Piąte Accessorium ma

ma za cel poznanie przyzwoitości sprawy; Tu Sąd, stan pozwanego roztrząsać zwykł i deklarować: że albo winien, albo wolen od odpowiedzi, w słowach: *Incompetenti actione adinventa, Partem à termino & causa liberam declarat:* albo też *Competenti actione adinventa, directè respondere mandat.* Nakoniec gdy Strona na Stronie zyska iedno z tych Accessoryow, które sprawy nie obalaią, ale ią tylko do prawności przywodzą, *np.* o Przypozwanie Wspólnikow, lub okazanie Plenipotencyi, albo stawienie Delatora *i t.d.* Sąd, za prostą Powodowey Strony illacyą, do dalszey rozprawy przystąpić nakazuie, czyli: *negotium inducere mandat.*

Dylacye. Jeszcze przed uspokoieniem Akcessoryow, obydwie Strony maią prawo domagać się u Sądu, zwłaszcza gdzie osobiście stawić się powinny, przewleczenia rozprawy czyli Processu, co się pospolicie nazywa *Dylacyą:* iuż się o nich wyżey nieco namieniło: a pod tytułem o Sądach w szczególności ostrzegło się, w którym Sądzie, i iakie idą Dylacye: tu tylko wiedzieć należy, czego sam ten wyraz *Dylacya* uczy, iż sprawa przez nią w remissę puszczona, nie upada: ale za uprzątnieniem przeszkody, z dawnego terminu i Pozwu sądzona bywa. Prócz dylacyi, mogą zawiesić rozpoczęty Proces *Literæ Moratoriæ*, które Królowie nasi

si wydawać moc maią dla Strony pozwaney, w ten czas, gdy iawne niebespieczeństwo okazuie się pokrzywdzenia iey, czy to przez przemoc Powoda, czy dla Małoletności w osobie Opiekuna odpowiadaiącego, czyli z iakowey inney ważney i prawney przyczyny.

O Rozprawie albo: *de litis Contestatione:* o Indukt: i Replikach. Po zaspokoionych Akcessoryach, przystępuie Strona Powodowa do wywodu sprawy swey albo Indukt, co się właściwie *Rozprawą* nazywa, *Litis contestatio:* w Litwie *Załobą* ią zowią. Jeżli sprawa iest prawna, *Quæstio Juris*; gruntuie Patron pretensye Pryncypała swego, na Prawie Kraiowym, Tranzakcyach, Preiudykatach; *i t. d.* te, Dependenci z oryginałow czytaią, ani Sąd na samey generalney Prawa cytacyi przestać może. Jeśli przed Rozprawą nie poprzedziła Dokumentow kommunikacya, każdy oryginał, lub kopią Strona Stronie prezentować obligowana: a gdy tego iedna po drugiey nie wyciąga, wszystkie papiery oddaią się do *Pióra*, aby Sąd w kreskowaniu mieć ie mógł do ręki, a Pisarz w uformowaniu Dekretu oświecenie.

Po Indukcie Strony Powodowey, następuie od Pozwaney odpowiedź, *Replika* powszechnie zwana. Zbiia w niey Patron z tych zrzódeł co i Powod, wszystkie przeciw swemu Pryncypałowi zarzuty, obala Dokumenta, przeciwnemi;

Pra-

Prawa, podobnemi zbiia Ustawami: Preiudykata na Preiudykata pokłada. Jeźli zaś o uczynek rzecz idzie, wystawia Patron Pozwanego sprawę Sądowi z tey strony naylepszą, w którey naymniey go winnym być widzi; gdzie zaś oczywistość zachodzi, tłumaczy iak naydelikatniey ten gwałt, którym z powodztwa oczerniona Strona iego została; W reszcie odwołuie się do Jnkwizycyi lub kondescensyi zesłać mianey, i tam niewinność Strony okazać zapewnia; kładzie przy końcu konkluzyą swoię, i równie iak strona powodowa, Replikę swą do *Pióra* oddaie.

Prawo Powoda, daie moc odpowiedzenia Stronie pozwaney na Replikę: a ta powtórna Powoda Jndukta *Rerepliką* nazywa się. Powinnością Powoda iest dowieść małoważności odpowiedzi sobie daney, zagruntować pierwsze swey Jndukty dowody, a w konkluzyi, teyże co i po pierwszy raz domagać się satysfakcyi. Było dawniey zwyczaiem, że Pozwany po dwa razy, a Powod po trzy, mowić mogli w Sądzie: ale się to dziś rzadko praktykuie, chyba przez *favor* Sądu lub *interlocutoriè*.

Jndukty wszystkie, podług generalney Praw poźnieyszych Ustawy, na pismie z podpisem Patrona Sądowi podawane być powinny, zwłaszcza w sprawach większey

kszey wagi. Wyrazy uszczypliwe, któreby albo Sąd albo Stronę obrazić mogły, w Induktach mieścić się nie powinny, iako i to wszystko, co się w terminach albo Pozwie nie znayduie, lub z sprawą przed Sąd wytoczoną nie łączy się.

W Sprawach uczynkowych lub gruntowych, Sąd wyrok swóy zawiesza, a pisze Dekret na Jnkwizycye lub Kondescensyą. Po złożeniu pierwszych przed Sądem *in occluso rothulo*, przystępuie Sąd do decyzyi, i Dekret finalny formuie. Jeśli zaś sprawa z Kondescensyi przez appellacyą do Sądu powraca, roztrząsa Dekret teyże, przegląda Jnkwizycye, na których fundamencie Dekret zapadł, i ten albo w całości, albo w częściach approbuie, alboli też nowe Jnkwizycye lub Kondescensyą naznacza, gdy tego słuszną uznaie potrzebę. Jnkwizycye i Kondescensye.

Kiedy ani Jnkwizycyi ani Kondescensyi Sąd potrzeby nie widzi, każe Stronom i Arbitrom iść na ustęp, na których prócz Sędziow i Pisarzow nikt zostawać nie może: (e) Sam zaś Sąd w sprawie przywołaney deliberuie, co Prawo Litewskie *namową* nazywa. Deliberacya podobna czasem dłuższa, czasem krótsza tra- Wyrok Sądu czyli Dekret.

(e) Rez: R. N. 1777. dnia 22. Apr: N. 120.

traci termin i Wpis sprawy swey, tak: że powtorny Pozew wydać i nowy Wpis uczynić powinien, ieśli rozprawić się z Stroną myśli: Gdyby zaś na iedney kadencyi, Strona Powodowa nie stanęła, a na drugiey przed rzeczoną Preskrypcyą mogła Wpis uczynić, ma prawo przystąpić z Pozwanym bez nowego Pozwu do rozprawy.

Już się namieniło iakim porządkiem postępuią Strony gdy obecnie stawaią: Obaczmy w krótkości iaki postępek zostaie dla Powoda, gdy terminu Pozwany uchybia. Za pierwszym Pozwem po zapisaniu Komparycyi, wychodzi na Pozwanego Dekret Kontumacyiny, o nieposłuszeństwo, czyli niestawienie się przed Sąd z karą pieniężną, co pospolicie z strony Aktora *Kondemnatę otrzymać*, a z strony Pozwanego *dać się wzdać*, nazywa. Wydaie potym powtorne Pozwy Aktor, a termin ten powszechnie *Peremptorius* albo *Zawity* bywa, za którym gdy na terminie nie stawia się Strona, zapada druga Kondemnata: w którey Sąd przyznaie Aktorat Powodowi, i *ad lucra* czyli do pretensyi zabespiecza mu prawo: Jeźli idzie o rzecz iuż rozsądzoną *de re judicata*, albo o sprawę czystego długu, *de liquido debito*; Aktor na tym drugim terminie przystępuie do wywodu sprawy swey, a Sąd rozpa-

patrzywszy się tylko na dowody iego, dla uporczywości i nieposłuszeństwa drugiey Strony, wyrok swoy ogłasza, i tu, Process *in Contumaciam* kończy się. Zaś w sprawach *Juris* albo *facti*, dopiero za trzecim Pozwem, który Prawnicy, *Astitum Concitatorium* nazywaią, wypada Dekret finalny w którym prócz pretensyi Powoda, grzywny dla Sądu o niestawienie się, i *przezyski* dla Aktora na Pozwanym wskazuią się. Powod pretensyi i zyskow swych na dobrach Strony poszukuie, sądową zaś skrzynkę sam uspokaia, a kwit od Instygatora wzięty, daie mu prawo odzyskania zapłaconych grzywien.

Otrzymany tym sposobem *in Contumaciam* Process, równą exekucyą, iak gdyby *ex seriis partium controversiis* był otrzymany, za sobą ciągnie; Kondemnata zaspokoiona powraca Pozwanemu prawo odpowiedzenia Stronie, co się nazywa: *aresztować Kondemnatę*. Czasem dobrowolnie Strona wzdać się dopuszcza, aby zwlekła Dekret finalney exekucyi. Wiedzieć i to należy, że z pod iednego Wpisu iedna tylko kondemnata otrzymana być może: inaczey gdyby Strona Stronie w tym bezprawność dowiodła, 1000. grzywien iedna na drugiey zyskuie. (*i*) Zgoła kiedykolwiek

 Po-

(*i*) A. 1768. V. 7. fol. 695. P. Ostrzeg: t. Złączen.

Pozwany, czy to przez opieszałość, czy przez wzgardę, czy nakoniec dla zwłoki satysfakcyi ma się *contumaciter* albo zaocznie, zawsze na tym traci: chyba żeby sądownie dowiodł Stronie takich legalności, któreby przeświadczyły Sąd, iż niestawienie się iego, nadaie mu prawo nowey rozprawy, iako to: niewiadomość o położonym Pozwie, usługa publiczna ile za granicą sprawowana, choroba gwałtowna, z właszcza w sprawach osobistości wymagaiących, i tym podobne przeszkody. Atoli i to pewna, że gdy Strona, czy Powodowa, czy Pozwana, albo przemoc w Osobie Przeciwnika przewiduie, albo dla niegotowości dokumentow, Jnteress na hazard puścićby musiała, lub z iakiegokolwiek domysłu wróżyćby sobie mogła niepomyślność; rostropniey czyni, gdy sprawy nie popiera, lub się wzdaie, niż gdyby się sądzić dopusciła.

§. II. *Process Kryminalny.*

Process Kryminalny.

Jstotna Processu Kryminalnego od Cywilnego różnica na karach zależy: o których, obszerniey mówiąc o Przestępstwach, namieniło się. Do tego: exekucya Dekretu w sprawach Cywilnych nie pada tylko na maiątek Pozwanego, chyba gdyby był *gołota*, iak go prawo nasze

sze

sze nazywa, a i na ów czas podpadałby tylko cywilney wieży; W sprawach zaś kryminalnych exekucya na osobę Winowaycy rozciąga się: Owszem ieszcze przed Dekretem wolna iest nawet Possessyonata kaptywacya, byle tylko czas gorącego uczynku roku i niedziel sześciu nie upłynął: a kryminał ieden był z tych liczby, za które prawo imać Szlachcica dopuszcza, iakie są Zabóystwa: Rozboie, Kradzież, Napaści po drogach i Naiazdy Domow. (k) Równie i *in Criminibus Status* kaptywacya osoby poprzedzać może sądowy wyrok, ale to tylko o osobach luźnych rozumieć należy: Gdyż o Possesyonatach wyraźnie prawo nie uczy, i tylko rokiem zawitym zapozywać każe. Wszakże i Possessyonat *np.* Obrazy Maiestatu winien, lub o kradzież Skarbu publicz: powołany, gdy w czasie gorącości uczynku zapozwany lub uięty będzie, nie mogłby się żadną miarą ową Szlachectwa prerogatywą zasłaniać: *Neminem captivabimus, nisi jure victum*; kiedy zabóy lub zranienie ordynaryiney osoby, kradzież Chłopskiego nawet maiątku przez Szlachcica rzeczonego popełniona, pozbawia go tego przywileiu. Delatorem w sprawach Kryminalnych po-

I 3 to-

(k) A. 1768. V. 7. fol: 595. t. Akt §. VI.

tocznych, sam tylko Szlachcic przeciw Szlachcicowi: w sprawach zaś Królobóystwa nawet Plebeiusz być może: a Aktorstwo Jnstygatorom Narodowym zostawione. A że dziś na fałszywych Delatorow *pœna talionis* przepisana; więc nietylko Plebeiusz, iak prawo Roku 1588. mieć chce, ale i Szlachcic byle nieposessyonat podpada kaptywacyi. (*l*)

Stawiony przed Sąd osobiście Winowayca, nie odbiera pisanego Pozwu: bo stawienie iego realne albo gwałtowne, za Pozew służy. Jeżeli zaś zbieży po dopełnioney zbrodni, Pozew kładzie się w domu iego gdy Possessyonat, albo na drzwiach Kościoła lub Kancellaryi, albo też po bramach Miasta, Ratusza w w mieyscu Sądow agituiących się przybity bywa, *Edyktem* powszechnie, zwłaszcza w Sprawach *Criminum Statûs* zwany. Kiedy osoba uboga, lub o zbrodnią publiczną powołana albo o skrzywdzenie Sądu oskarżona, przed Sądem staie; wyznacza ten Patrona do obrony Winowaycy: który i z rozkazu Sądu, i z obowiązku sumnienia nic opuszczać nie powinien, coby do obrony życia lub zmnieyszenia kary Winowaycy służyć mogło. (*m*)

Po

(*l*) V. 8. A. 1776. fol: 870. t. Ordynacya. (*m*) V. 7. A. 1768. t. Złączenie fol: 702. P. Waruie się.

Po zapisaniu Komparycyi, odprawionych Akcessoryach, Jnduktach i Replikach, sposobem wyżey opisanym, wypada Dekret na Jnkwizycye; *Swiadkow* 12. przysięgłych do przekonania Zbrodniarza o zadany kryminał Prawa dawnieysze wymagały. Liczba atoli ta, nie iest koniecznie potrzebna do przeświadczenia Kryminalisty po skrutyniach, iako tego świeże Prawo Roku 1768. naucza, równie i zaprzysiężenie iego samosiodm dawniey praktykowane, zakazane. (*n*) Konwikcya Kryminalisty, gdy się dobrowolnie do występku nie przyznaie, żadną miarą przez tortury wymuszana być nie może, podług Prawa Roku 1776. (*o*) Ale uięcie go na zbrodni, przeświadczenie świadectwy zwłaszcza osobistemi, i inne różne sposoby, przywieść go powinny do wyznania dobrowolnie popełnionego gwałtu. Gdyby się zaś kiedy *paritas* Swiadkow w przekonaniu Kryminalisty zdarzyć miała, w takowym razie Rada Nieust: (*p*) osądziła, aby Sąd poszedł za axioma powszechnym i arcysprawiedliwym: *Lepiey obwinionego uwolnić, niżli niewinnego potępić.* (*) Inkwizy-

(*n*) Ibidem fol: 704. P. Dilationem. (*o*) V. 8. fol: 882. t. Konwikcye. (*p*) Rez: R. N. A. 1778. N. 29. dnia 16. Jan:
*) Lubo iuż pokilkakrotnie namieniło się. o wła-

zycye pomienione przez Urzędnikow od Sądu wyznaczonych wyprowadzone, odsyłaią się pod pieczęcią Sądowi: który ie na ustępie roztrząsnąwszy, przystępuie do wyroku: A po uformowanym przez Pisarza Dekrecie, ogłasza go w obecności Winowaycy. Jeśli ten na doczesne więzienie lub karę cielesną dekretowany będzie; Urzędnik Sądowy przełożone-

sności Swiadkow i ich zeznaniach", gdy atoli w sprawach Krymiṇalnych życie Winowaycy, od Jnkwizycyi dobrze lub źle wyprowadzonych, istotniey zależy; Nie będzie nadto wytknąć tu ieszcze te okoliczności, które i Swiadka niepodeyzrzanego dowodzą i Urząd Skrutynia wyprowadzaiący, od usidlenia ochronić mogą. Nietylko Prawa nasze, ale i wszystkich Prawnikow zdania, pierwsze daią mieysce Swiadkowi ocznemu czyli oczywistemu, poślednie zaocznemu. Owszem Prawo Roku 1588. (1) zeznania takowych zaocznych, nawet w liczbie świadectw urzędowych nie mieści. A że każdy Swiadek mienić się może oczywistym, lubo tylko z namowy Strony lub z powodu własnego, znayduie do tego pochop; Należy do Sędziego rozeznać takowego Swiadka w czasie Inkwizycyi, i dociec: czyli rzecz widział oczyma, czy ią ze słuchu zeznaie: czy był zbrodni przytomny, czy ią z ludzkiey donosi powieści. Doydzie tey prawdy Sędzia, gdy po kilkakrotnie przywoławszy przed się Swiadka, iednoż zapytanie czyli Jnterrogatorium w różnych mu a iasnych ułoży wyrazach; gdy świadectwa dwoch oczywistych Swiadkow po-

(1) V. 2. fol: 1216. t. Mężoboystwo.

nemu nad Więźniami imieniem Sądu wyrok Dekretu ku exekucyi ogłasza. Gdy zaś kary śmierci iakieykolwiek na Winowaycę wypada Dekret, sprowadza Strona Powodowa kosztem swym Kata, lub Sąd, gdy Instygator mieysce Powoda zastępuie. W Litwie Urzędy Grodzkie Kata chować obowiązane, albo go w czasie potrzeby sprowadzać: Strona zaś żałobna,

rowna; gdy okoliczności Osob, czasu, i mieysca rozważy; A znalazłszy w nich niezgodę, i na powtorzone zapytania fałszywe odpowiedzi, łacno o nierzetelności Swiadczącego wnieść będzie mogł. Pewna zaś iest, że Strona, czy fałszywych, czy niepewnych wiodąca Swiadkow, nadto pilna iest, aby ich iak naydokładniey i nayprościey fałszywego nauczyła wyznania; Z tąd było zwyczaiem w Sądach naszych, że Swiadkowie czytać umieiący z kartek na zapytania odpowiadali: co potym prawem wyraźnym uchylono. (2)

Że zaś Urząd Jnkwizycye wyprowadzaiący, zwłaszcza z Prostakow, Praw nietylko ludzkich, ale i Boskich mało czasem znaiomych, nie ma mocnieyszych śrzodkow do odstręczenia Swiadka od krzywoprzysięstwa, nad wystawienie tymże kar moralnych i cywilnych; Powinnością tedy iego istotną iest przełożyć każdemu Swiadkowi świętość i moc przysięgi, iako i sumnienia obowiązek zeznania prawdy. Przypomnieć mu powinien, iak częste przykłady uczą, że Krzywoprzysięzca, iednego roku nie dożył, ani nabytego długo korzystał maiątku. Że nakoniec prawa

(2) Ibidem.

bna, podług zwyczaiu na mieyscu płacić go powinna: (q) Na dni kilka przed exekucyą, Instygator lub inny Urzędnik obowiązany sprowadzić Kapłana do Delinkwenta, aby się na śmierć przygotował: starać się powinien o wygody dla niego co do życia; obmyśleć ma, aby iak nayczęściey był nawiedzany i przeświadczony: że Społeczność czyniąc z nim podług Prawa sprawiedliwość, umie być dla niego do ostatniego momentu przychylną,

(q) Roz: 11. Art: 4.

Kraiowe przeciw fałszywemu Swiadkowi, daią moc Stronie oskarżoney czynienia prawnie, i na podobne go wskazuią kary, iakieby zasługiwał Winowayca, gdyby mu występek był dowiedziony: (3) a przynaymniey iako Potwarcę ukaranego mieć chcą.

Większe daleko zachodzą trudności dla Sędziego lub iego Urzędu, w wyprowadzaniu Inkwizycyi z samego Kryminalisty, zwłaszcza kary cielesne lub śmierć zasługuiącego. Prze się on pospolicie zadaney zbrodni, dla mąk boiaźni, ile gdy na gorącym uczynku uięty nie iest: Jeżli Swiadkow oczywistych liczba prawem opisana konwinkuie go o zbrodnią, niezostaie żadna trudność dla Sędziego, w wydaniu nań zgodnych i stosownych z sprawiedliwością wyrokow. Ale gdy świadectwa niedostateczne, lub liczby ich brakuie; własnego Winowaycy wyznania potrzebuie Sędzia, aby mógł przyzwoite nań wskazać kary. Powyższe względem Swiadkow

(3) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 76.

ną, którey on potargał przywileie i związki; i że ukaranie iego więcey dla przykładu, niż ucierpienia iego osobistego dzieie się. Przy exekucyi baczyć ma Officyalista, aby Kat nic nad przepis sądowy nie wykroczył, tak co się zadania mąk tycze, iako i onych folgi. A że trafiać się zwykło bardzo często, że przeciw stawionemu do Sądu Delinkwentowi Aktor processu popierać zaniedbuie, nayczęściey z przyczyny kosztu w takowych spra-

przepisy, służyć mu powinny do wymuszenia z Winowaycy dobrowolnego zeznania. Nadto życie rozpustne, dyskursa śmiałe, rozrzutność niewczesna i stanowi nie przyzwoita, pogróżki na życie lub maiątek cudzy, obwinienie sądowne o kryminał podobny, *i t. d.* daią Sędziemu prawo do suspicyi ale nie do pewnego domysłu, o popełnioney tey lub owey zbrodni. Nakoniec, gdy się trafić może, że posądzony tylko czyli powołany o kryminał, lubo go nie popełnił, winnym go przez rozpacz iakową, dla ulgi w mękach, lub skrócenia więzienia swego wyznaie się; Albo świadectwa tak ciemne i omylne lubo pozorne być mogą, że Człowieka niewinnego, o zbrodnią nigdy przezeń nieuiszczoną, przeświadczać zdaią się; Rostropnie Sąd każdy uczyni, gdy nayprzód w wywodzie Inkwizycyi, ile gdzie o życie ludzkie rzecz idzie, śpieszyć się nie będzie. Powtóre: tam naywiększym Człowieka szafować nie zechce skarbem, gdzie kary cielesne, więzienie, worek, mogą podług prawa, zastąpić utratę życia lub członka Winowaycy, a szkodę istotniey pokrzywdzonemu nadgradzaią.

sprawach bez zysku i powrotu nań spadaiącego; nakazała Rada Nieustaiąca, aby Delinkwenci takowi wywiodłszy się świadectwy, wolno puszczeni byli. *(r)* Gdy się zaś trafi, iż Delinkwent do Sądu, *np.* z ramienia pogoni Woyskowey oddany będzie; takiego kosztem publicznym konwinkować należy. *(s)* Statut Litewski wyszczególniaiąc w tey mierze zdarzyć się mogące trudności, uczy: Iż Więźnia Plebeiusza, nie ten kto go uwięził, ale Dziedzic lub Pan iego własny w kosztach pieniężnych podeymować ma: a na życie Delinkwenta 4. pieniądze codziennego lenugu przepisuie. Co do *Poturemnego* czyli płacy Urzędowi od opatrzenia Więzienia, i straży Więźnia, naznacza Statut 48. groszy od Szlachcica, a od prostego połowę, ieźli na gardło albo kryminalnie Więzień oskarżony: Jeźli zaś w cywilney tylko Wieży osadzony iest, połowa takowego Poturemnego Urzędowi należy się. *(t)* W mieyscach atoli nie sądowych, taxą poturemnego, tylko w połowie opłacana być powinna. *(u)*

Tu namienić przychodzi o Przywileiu, albo Prawie Maiestatu, które Królom

(r) Rez: R. N. 1781. 13. 9br: N. 197. (s) Rez: R. N. 1778. N. 256. dnia 28. Sierp: i 14. Apr: (t) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 31. (u) R. 4. A. 15.

lom Naszym *Listy Zelazne* czyli *Pardonu* dawać pozwalało. Wyraźney o tey prerogatywie Tronu Polskiego nieznayduiemy ustawy: bo płynęła naturalnie z władzy Królow naszych Monarchiczney. Atoli prócz gęstych w Historyi śladow, o używaniu prawa tego zapewniaiących; niepoiednokrotnie w Prawach naszych czytamy ten wyraz: *In gratia Nostra sit:* którym nayw iększemu Zbrodnikowi, pomimo wymierzonego nań prawa rygoru, życie łaska Królewska ocalić mogła. Gdy potym Królowie nasi, nieiako po stopniach z praw swych ustępować Narodowi poczęli, zrzekli się wreszcie i tego istotnego Przywileiu: czego iasno dowodzą prawa dawnieysze, a nayoczywiściey ostatnie uczą Pacta, wszelkich Listow przeciw Dekretom nie dawać obiecuiące. *(w)* Nieprzeto iednak Królowie Nasi pozbawieni zostali wydawania owych *Listow Zelaznych*, które inaczey *Literæ Moratoriæ* prawo nazywa: a te Dłużnikow od przemocy lub natarczywości Wierzycielow zasłaniaią. Ostrzega tylko prawo Koronne, aby takowe Listy Mieszczanom, Chłopom, Sługom i Zydom przeciw Szlachcie dawane nie były: wyiąwszy tylko te, które dla Mieszczan i Chłopow Królewskich, prze-

(w) A. 1764. V. 7. fol: 204. §. Dekretow.

przeciw Starostom i Dzierżawcom wychodzić zwykły: *(v)* a Statut Litewski dozwalaiąc ich na lat trzy, i przepisawszy stawienie poręki Dłużnikowi, zaleca: aby Listy pomienione, nie wychodziły na owe osoby, którzy przez zbytki i nierząd stracili fortunę: ale tylko przez tych otrzymywane bywały, którzy przez dopuszczenie Boskie, *np.* przez ogień, wodę, rozboy, rabunek nieprzyiacielski, lub dla usługi Rzeczypospolitey, ubostwu podpadli. *(x)* Zatym tylko między samą Szlachtą a Szlachtą, między Mieszczanami i innemi niższey kondycyi Osobami, Listy takowe zachodzić mogą, i to z znacznych i słusznych przyczyn, a podług praw poźnieyszych warunku, *ad Jure agendum* nie przeciw Dekretom: Jnhibicye albowiem wszelkie sprawiedliwość tamuiące, od naydawnieyszych czasow Prawa nasze potępiły. *(y)*

Process Wexlowy.

§. III. *Proces Wexlowy.*

Prawo Wexlowe dopiero od R. 1775. w Kraiu naszym znaiomszym i dla Obywatelow powszechnym być poczęło, którego czasu i Process iego przepisany został. A że w lat kilka pokazało się: iż

(v) A. 1588. V. 2. fol: 1209. t. o Niedawaniu. *(x)* Stat: Lit: Roz: 1. Art: 27. *(y)* A. 1496. V. 1. fol: 244. t. de Inscript: A. 1451. fol: 158. t. eodem. A. 1550. V. 2. fol: 596. §. Około.

iż Wexle, z natury swoiey Stanowi tylko Kupieckiemu służące, dla Szlachty naszey większą ruiną niż pomocą być mogą; Stany Rzeczypospolitey na Seymie Roku 1780. deklarowały: Jż te między Szlachtą i Szlachtą nie idą: iako i od Szlachty Bankierom i Kupcom dawane być nie mogą. Tamże uchwalono, że Wexle od Szlachty *na Osoby* Stanu Szlacheckiego, Mieyskiego, lub kogożkolwiek wydane, a Manifestami zaskarżone, *à foro competenti* poznane i rozsądzone być powinny. Nakoniec aby od daty prawa wspomnionego Wexle żadne antydatowane nie były, zalecono: iżby te, co iuż wyszły na ów czas, oblatowane były *in spatio* niedziel 12. od publikacyi nizieyszey Konstytucyi. Mimo tego, zabespieczona wolność Szlachcie brania Wexlow od Bankierow i Kupcow. *(z)*

Co do natury Wexlow i Processu z nich płynącego, prawo Roku 1775. *(a)* następuiącą kładzie naukę: §. 1. *o Wexlach* 1mo. Wexel iest karta ręczna ku zaspokoieniu Dłużnika na pewny czas lub za pokazaniem oneyże. 2do. Wexel powinien być kartą koniecznie ręczną. 3tio. Wexel dwoiaki iest: *wła-*

„ *sny*

(z) V. 1780. fol: 979. t. Wexle. *(a)* V. 8. fol: 191. t. Ustanow.

sny lub *osobisty:* który przez Autora Wexlu zaspokaia się: I *mieyscowy* czyli *assygnowany* albo *trassowany*, który przez wytkniętą w Wexlu Osobę zapłacony być ma. 4*to*. Daiący Wexel nazywa się: *Trassant* czyli *Trassuiący*. Komu służy Wexel: *Remittent vel Prezentant*. Ten kto płaci Wexel, *Trassat vel Akceptant*. 5*to*. Wexlu forma: „ w Warszawie: dnia „8. Listopada: Tysiącznego, siedemset- „nego, siedmdziesiątego czwartego Roku „czerwonych złotych Sto trzy za Mie- „sięcy sześć od daty dzisieyszey zapłacić „powinienem, za tym moim własnym ie- „dynym Wexlem do rąk Jmć Pana Dawi- „da Mewiusza, albo komu innemu za „iego zleceniem, Summę 103 czer: złł: „obrączkowych, którey walor odebrałem. „Jerzy Semproniusz. Akceptuię na mnie „samego: Jerzy Semproniusz.„ 6*to*. Gdyby ta Forma uchybiona była, a Dłużnik wyraził, iż się pod Prawo Wexlowe poddaie, karta przecięż będzie Wexlem. 7*mo*. Wexel może być przekazany drugiemu, a ten kto go przekazuie, zowie się *Indossant;* Ten, na kogo przelany Wexel, *Indossatariusz*; przelewek zaś ten, *Indossacya*, albo *Indossament*: który dzieie się tą formą na Inwolucie w słowach: „ Jmć P. Pawłowi Rosciuszowi: walutę odebrałem: *die* 10. Listopada Roku 1775. Dawid Mewiusz.„ 8*vo*. In-

Indossacya ta porąd dziać się może, pokąd Wexlu nie zapłaci *Trassant*. §. II. *O Protestach*. 1*mo*. Przeciw własnym Wexlom protestacye nie idą. 2*do*. Przeciw trassowanym Wexlom idą, a to 1*mo*. Jeźli *Trassant* Wexlu nie akceptował. 2*do*. Jeżeliby na terminie Wexlu nie płacił. 3*tio*. Jeżeliby przy akceptacyi klauzulę iaką położył. 4*to*. Protestacye takowe w Kraiu w pobliższych Aktach, za granicą *coram Notario publico* dzieią się. 5*to*. Gdy Remittent Trassantowi prezentuie Wexel, a ten go nie akceptuie, odesłać go zaraz obowiązany z protestacyą. 6*to*. Protestacye naydaley w trzy dni czynione być maią. 7*mo*. Wexel przyzwoicie protestowany, daie prawo Remittentowi do summy i nakładow. 8*vo*. Tenże regress czynić może Indossataryusz do Trassanta lub Jndossanta. 9*no*. Wexel akceptowany, przez Trassanta odwołany być nie może. §. III. *O Preskrypcyi*. 1*mo*. Preskrypcya wexlowa iest czas, po którym upłynionym Wexel w kartę ręczną obraca się. 2*do*. Wexle własne na rok ieden dawane być mogą. 3*tio*. Wexle własne za granicę dane, do dwoch lat moc swoią maią. 4*to*. Wexle Trassowane czyli assygnowane, w Miesiąc po terminie, gdy nie są protestowane, moc tracą i w kartę ręczną obracaią się. 5*to*. Regress czyniący do

 Jn-

Jndossanta preskrypcyi ma ieden miesiąc, i taż każdemu Jndossataryuszowi służy. *6to.* Regress czyniący do Trassanta z Wexlem protestowanym, ma preskypcyi 6. Miesięcy. §. IV. *O Osobach wexluiących.* *1mo.* Wszystkie osoby wszelkiey dystynkcyi prawem nie excypowane mogą dawać wexle. *2do.* Dzieci pod władzą Rodzicow, małoletni, i Zony od tego prawa excypowane. *3tio.* *Clerici tàm Sæculares, quàm Regulares* dawać Wexlow nie mogą. Każdy na iakieykolwiek funkcyi mogący *contrahere debitum cambiale*, za Wexel odpowiedzieć powinien. §. V. *O Processie*: *1mo.* Wexle nietylko na wszelkich generalnie dobrach, ale nawet summach, pensyach i osobach Dłużnikow rozciągaią się, z wolnością dla Kredytora poszukiwania summy na tym lub owym maiątku. *2do.* O Wexel wolno pozwać czy do Sądu, gdzie Dłużnik ma dobra dziedziczne, czy tam, gdzie ma Kapitały, czy gdzie ma skład rzeczy ruchomych; byle tylko pozew był położony, i osoba dłużna uwiadomiona. *3tio.* Aktor Dłużnika zapozywa do rekognicyi Wexlu: który gdy excepcyi nie kładzie, summę zaspokoić powinien z prowizyą i expensami od terminu naydaley we dwie niedziel pod exekucyą. *4to.* Jeżeliby pozwany przeczył wexlu *in persona*, Sąd *prævia inquisitione & juramento* uwolni go od płacenia, a Strony czynić będą, *ubi de jure*, o falsyfikacyą. *5to.* Przyznaiący podpis, a przeczący Wexlu, dowieść ma złego zażycia swey ręki, i wolen od Wexlu zostanie; gdyby zaś tego zaraz nie dowiodł, Sąd summę każe zapłacić maiącemu *pignus sufficiens*, albo w Sądzie złożyć; a gdy poźniey Prezentantowi dowiedzie *abusum*, summę odbiera i unkoszta: Prezentant zaś *arbitrariè* karany będzie: Niepopieraiący zaś sprawy takiey, w dwie niedziel w prawie upada. *6to.* Gdy Pozwany nie stanie do Sądu, a z relacyi pozwu wiadomo, że go doszedł, i w mieyscu Sądu znayduie się, Sąd Wexel płacić nakaże. *7mo.* Ci, którzy się na mieyscu Sądu nie znayduią, Sąd za drugą Kondemnatą Wexel płacić deklaruie. *8vo.* Excepcye przeciw Wexlom są: *inhabilitas personæ, anticipatio temporis*, i *falsificatio.* *9no.* *In casu*, że Dłużnik nie będzie w stanie zapłacenia i konkurs podnosi, Sąd exekucyą Dekretu zawiesza. *10mo.* Sukcessorowie za Wexle odpowiadać *obligantur*, i o też czynić mogą. §. VI. *O Appellacyach.* *1mo.* Appellacya o Wexle więcey iak 300. Złł: wynoszące, do Kommissyi Skarbowey wolna. *2do.* Appellacya ma iść *ad effectum devolutivum non suspensivum*; przeto nie wprzód do-

dozwolona być ma appellacya, pokąd summa winna, Kredytorowi lub w Sądzie złożona nie będzie. 3*tio*. *Appellatorium* uchylaiące sentencyą *Judicis à quò*, summę powrocić i unkoszta nakaże. 4*to*. O mil 4. od Warszawy, wszystkie sprawy wexlowe do Kommissyi Skarbowey należą. Mieszczanie w Miastach dziedzicznych będą mieć *Appellatorium* do Pana swego; Ciż z Szlachcicem appellować maią do Grodu. 5*to*. Kommissya Skarbowa co piątek sprawy wexlowe sądzić będzie. 6*to*. Inne sprawy z tego Regestru sądzone nie będą, co i Sądy *primæ Instantiæ* zachowaią. §. VII. *O Exekucyach Wexlowych*. 1*mo*. Dekreta pierwszey Instancyi gdzie appellacya nie zachodzi, przez nią samą exekwowane będą. 2*do*. Dekreta Kommissyi z appellacyi, do Urzędow, od których appellowano, po exekucyą odesłane byc maią. 3*tio*. Dekreta Kommissyi *ex cruda citatione*, od Urzędow przez nią wyznaczonych exekwowane będą. 4*to*. Dekret nie zaspokoiony na terminie, przez zyskuiącego Process może być exekwowany nazaiutrz *prævia protestatione*, czego mu Sąd odmowić nie może. 5*to*. *Jure victor* może co chcieć sobie tradować. 6*to*. Gdy na ruchomości exekucya nastąpi, Urząd ie *per plus offerentiam* sprzeda. 7*mo*. Gdy z dóbr sto-

stoiących satysfakcya dziać się będzie, te, lub część onych *proportionatè* Dłużnikowi będą wydzielone, *etiàm adhibito brachio militari*. 8*vo*. Gdy Kredytor satysfakcyi z Substancyi dać nie może, w ten czas z osoby odpowie. 9*no*. Przez areszt osoby, nie ma się rozumieć wtrącenie do więzienia, ale tylko przystawienie żołnierza do domu, aż do czasu satysfakcyi. 10*mo*. W sprawach Wexlowych przeciw Cudzoziemcom i Ziomkom nie maiącym possessyi gruntowey, areszt osoby, Process poprzedzić może. 11*mo*. Sukcessorowie *abrenuntiantes successioni*, za wexle także tych, których są Sukcessorami odpowiadać nie powinni. 12*mo*. Impugny przeciw exekucyom wexlowym nie ważą. 13*tio*. Urzędnik exekwuiący, w tydzień do Aktów dzieło swoiey exekucyi podać *obligatur*. 14*to*. Dłużnika dobra tradowane, zawsze są na skupie, prócz rzeczy ruchomych; a gdyby się temu Kredytor opponował, Dłużnik w Aktach summę składa, i dobra odbiera. §. VIII. *Jus subsidionarium*. *In subsidium* Sądom na sprawy wexlowe, *Elementa juris cambialis* Jana Gotliba Heynecyusza przepisane. Prawo to, tyczy się tylko Wexlow *post hanc legem publicatam* danych.

Poźnieyszemi Konstytucyami Process pomieniony w niektórych Artykułach

 okre-

określony został następuiącym sposobem: 1mo. W Kommissyach Skarbowych Regestr Wexlowy w Extrakadencyach we Wtorki i Piątki w komplecie Osob 4. a wczasie kadencyi w samę tylko Piątki w tymże komplecie sądzony być powinien. 2do. Wpisy przed protestem Wexlu uczynione, za wolne od excepcyi uznane. (b) 3tio. Roku 1776. na Regestr *Pœnalium* względem Regestru Wexlowego, Sobota przepisana. (c) 4to. Lubo Prawo Roku 1780. uchyliło między Szlachtą Wexle, atoli przepis Prawa Roku 1778 dla tych, ktorzy ie dawać mogą, w całości został, nakazuiący, aby nikt lat 24. niemaiący wydawać ich nie ważył się. (d) Rezolucye Rady Nieustaiącey około Wexlow uczą. 1. Iż Wexle *własne* Obywatela Polskiego za granicą dane, od daty onychże w Rok i niedziel 6. pod nieważnością oblatowane być powinny w Protokułach osobnych Kommissyi Skarbowey. Co lubo dziś po Roku 1780. Szlachty nie tycze się, wiąże atoli Zagranicznych Kredytorow, pod utratą waloru nietylko Wexlu, ale i karty ręczney. (e) 2. Małoletni lub tylko pod władzą będący, nie ciąży Wexlami Substancyi przez Rodzicow posiadaney a przez się spodziewaney. (f) 3. Tradytor dobr za Processem Wexlowym, nie może pretendować licytacyi lub taxy onychże. 4. (g) Nakoniec Kredytor biorący się do dobr z Wexlu, nie może ruszać Possessora z iakiegokolwiek bądź Processu też dobra w tradycyi trzymaiącego. (h)

(b) A. 1776. V. 8. fol: 897. t. Obiaśnienie. (c) A. 1778. V. 8. fol: 956. t. Obiaśnienie. (d) A. 1780. ut supra. (e) Rez: R. N. A. 1778. N. 267. dnia 28. Aug.

TYTUŁ V.

O Exekucyi Processow.

WSzelkich Juryzdykcyi Kraiowych Processa, w przyzwoitych Prawa stopniach czyli porządku otrzymane, należą do exekucyi Starostow. Dwoiaka tedy ztąd wypływa tego Urzędu prerogatywa: nayprzód *poznanie*, czyli porządnie otrzymany iest Process: powtóre onego *Mocna exekucya*. W poznaniu Processu, nie więcey prawo dozwala Staroście lub iego Urzędowi, nad baczność, czyli Dekreta podług Prawa porządku otrzymane przez Strony zostały: czyli zaś sprawiedliwie lub nie, zapadły?

(f) A. 1778. N. 275. dnia 1. 7br: (g) A. 1779. N. 89. dnia 12. Mart: (h) A. 1781. N. 66. dnia 9. Febr.

dły ? to do Starościńskiey decyzyi nie należy, gdyż w tym razie nie *sądowną* ale *exekwuiącą* sprawuie powagę; a Juryzdykcya ta, poddana w swych decyzyach Trybunałom, gdyby exekwuiąc wyroki Sądow naywyższych, miała prawo poznawania onychże, tym samym większą nad nie prerogatywą umocowana byćby musiała. Co do exekucyi mocney, mieli oni prawo nietylko Nadwornemi ludźmi przymuszać Stronę Sądem przekonaną do satysfakcyi; ale nadto ruszyć całą Szlachtę swey Juryzdykcyi, ku dopełnieniu zapadłego Processu: A że odwieczna nauczała praktyka, że w takowych prawnych zaiazdach, rzadko bez rozlania krwi, a czasem i bez zabóystw nie obchodziło się. Uwolnieni zostali Starostowie od powołania Szlachty, a na to mieysce pomocy Woyska używać im nakazano.

O exekucy Processow od r. 1768. do r. 1776. Od Roku 1768. wszystkie Dekreta finalne, to iest: czy *per serias Partium controversias* zapadłe, czy zaocznie albo *in contumaciam* otrzymane, niewprzód do exekucyi przyprowadzone być mogły, pokąd w Trybunale z Regestru *Executionum Processus* nie wypadł *Executionis* Dekret: Gdzie Trybunał legalność Processu uznawszy, wolną exekucyą iego deklarował. Jeżeli zaś *insufficienter & illegaliter* otrzymanym uznał; *continuatio-*

tionem Processus sufficientioris nakazywał. Dla tego też i Przypozwy do takowego Regestru, *non involvendo negotium principale, neque pro cassando Processu*, ale tylko *pro simplici ejusdem justificatione*, czynione być były powinny. Za takowym tedy pierwszym *Executionis* Dekretem Strona Process zyskuiąca, brała Urząd Starościński, i z nim szła do dóbr, lub innego maiątku Strony prawem przekonaney. Ta gdy exekucyi, czyli Intromissyi albo Tradycyi dopuszczała, Officyalista obowiązki swe dopełniwszy, zostawiał Stronę w spokoynym Dekretu dopełnieniu, i cały Process na tym prawnym kroku kończył się. A gdy, czy słownie, czy uczynkiem, odpor Strona przekonana okazała; Officyalista poprzestać musiał exekucyi owego Dekretu, a na nowo po powtórny do Trybunału udać się. Trybunał w takowym Dekrecie wszystkim owego Woiewodztwa Starostom z którego Process toczył się, *etiam mota Nobilitate* satysfakcyą czynić Stronie skrzywdzoney nakazywał, co raczey czczey tylko Formuły było wyrazem, nie skutkiem. Bo za Dekretem pomienionym Strona nie do Starosty, ale do Kommissyi dawniey, a po tey uchyleniu, do Departamentu Woyskowego udawała się; gdzie za złożonym Manifestem od Strony o niedopuszczoną Tradycyą, tu-

tudzież za świadectwem Listownym Officyalisty o wzbronioney superssessyi i całego processu exekucyi finalney; Departament na Jllacyą Strony, podług porządku Wpisow, Ordynanse dla dodania *brachii Militaris* albo pomocy Woyskowey expedyował. Zyskawszy takowy Ordynans Strona do Komendanta Partyi, a drugi od tegoż Komendanta i ludzi Woyskowych; udawała się na nowo do Officyalisty, który z assystencyą Zołnierza wwiązywał Stronę w dobra prawem przekonnanego, bez wszelkiego oporu i trudności.

Przepisy Prawa R. 1776. o Exekucyi Processow i rozrządzenia Rady Nieust.

A że Stany Rzeczypospolitey na Seymie Roku 1776. znalazły drogę tę poszukania sprawiedliwości dla Obywatelow daleką i mitrężną; uchyliły prawo pomienione R. 1768. obowiązuiące wyrabiać sobie Dekreta *Executionis*, a razem deklarowały: iż wszelkich Processow exekucya, samym tylko Starostom podług prawa rzeczonego przynależy. Uchylony zatym być zdaie się Regestr Trybunalski *Executionum Processus*: a Rada Nieustaiąca, dopełniaiąc uchwały Roku 1776. następuiące o Exekucyi Dekretow wydała rozrządzenia. Nayprzód co do zupełności konwikcyi, Uniwersał Roku 1779. w następuiących uczy słowach: „ Lubo pewni iesteśmy, że U-„ rzędy którym Prawo przez mocą Dekre-„ tow i processow exekucyą, sprawiedli-„ wości administracyą powierzyło, U-„ rząd swóy dokładnie i podług obowią-„ zku sprawować będą; iednak ażeby „ trafić się mogące sprawiedliwości za-„ trudnienie ułatwione było, i Obywa-„ tele dokładne mieli obiaśnienie, iak „ dostateczność konwikcyi w każdym „ stopniu dopełniona być powinna, i któ-„ re są legalne? deklaruiemy: *A nay-„ przód względem dostateczności Proces-„ su:* Co do pierwszey konwikcyi pra-„ wo 1768. roku *tit:* Złączenie Trybu-„ nału: *fol:* 200. trzy kondemnaty *pro „ plenaria convictione* przeznaczaiące „ miec chce, i nie inaczey ma być ro-„ zumiane, tylko że we wszystkich bądź „ *primæ* bądź *Supremæ Instantiæ* Jury-„ dykcyach sądowych, Sądach Ziazdo-„ wych, Kommissyinych, wyraźną moc „ maiących, w Sądach polubownie *sine „ præjudicio tertii* zapisanych, we wszy-„ stkich sprawach Cywilnych (wyiąwszy „ sprawy Summ z prowizyami zapłace-„ nia i Wexlowe) trzy kondemnaty bądź „ na niestaiącym, bądź na odstępuią-„ cym od komparycyi w iednym Akto-„ racie nastąpione, są Processem dosta-„ tecznie konwinkuiącym. Co do dru-„ giey konwikcyi, toż samo prawo *eo-„ dem folio* iednę kondemnatę *post rem „ judicatam* nastąpioną, *pro plenaria con-*

„ *vi-*

„ *victione* deklaruiąc mieć chce, że po
„ Dekrecie któregokolwiek Sądu lub u-
„ rzędu, sprawę, czyli osobną sprawy
„ kategoryą finalnie decyduiącym, sa-
„ tysfakcyą pod rygorem publikaty na-
„ znaczaiącym, (chociażby od którego
„ założona, gdy nie dopuszczona będzie
„ apellacya) nastąpiona na terminie doś-
„ czynnym kondemnata czyli Publikata;
„ iest Process dostatecznie konwinkuią-
„ cy. Co do trzeciey konwikcyi, toż sa-
„ mo 1768. roku, *eodem folio* prawo da-
„ ley mówiące: *In causis expulsionum*: tło-
„ macząc deklaruiemy: że nietylko w
„ Trybunałach, ale i w innych Subsel-
„ liach, gdzie expulsyine sprawy sądzo-
„ ne bywaią, iedna, iako iest w prawie,
„ nastąpiona kondemnata dostatecznie
„ konwinkuie. Co do czwartey konwi-
„ kcyi: prawo 1775. Roku, *fol*: 67. *tit*:
„ Ustanowienie prowizyi i Ubespiecze-
„ nie Kredytorow: w Sprawach Kredy-
„ torow z Debitorami, dwie kondemna-
„ ty za dostateczną konwikcyą determi-
„ nuiące, mieć chce: Iż w każdym Są-
„ dzie i Urzędzie, szczególnie tylko w
„ sprawach prostego i rękodaynie poży-
„ czanego długu, dwie kondemnaty do-
„ statecznie konwinkuią; W Sprawach
„ zaś z Kommissyi i Remis, Seymem do
„ Trybunału odesłanych, konwikcya do-
„ stateczną będzie, według iasnego w
„ wy-

„ wyrazach swych prawa 1776, *tit*: De-
„ klaracya o Kommissyach i Remissach
„ z przeszłego Seymu wypadłych *fol*: 37.
„ Ponieważ nietylko dostatecznie, ale
„ i legalnie processa otrzymywane być
„ powinny, przeto nieprawności onych
„ niżey kładą się: *A nayprzód co do Pro-*
„ *cessow super disparente otrzymanych*:
„ 1. Gdy Process nie na tych dobrach in-
„ tentowany, które wyraźnie *in jure pe-*
„ *tendi* Aktora są mianowane, i prawney
„ ewikcyi poddane. 2. Gdy nie w iednym
„ Aktoracie i zysku otrzymany. 3 Gdy
„ nie na tych dobrach kontynuowany
„ gdzie zaczęty. 4. Gdy w czasie i spo-
„ sobem prawami opisanym nie iest o-
„ trzymany. 5. Gdy nie *in foro compe-*
„ *tenti* intentowany. 6. Gdy nie w ie-
„ dnym Sądzie otrzymany. 7. Gdy Pro-
„ cess w tym czasie, i takowey sprawie
„ otrzymany, kiedy Pozwany w takowym
„ czasie i w takowey sprawie *beneficio le-*
„ *gis* zasłoniony, stawać i sądownie od-
„ powiadać nie powinien. *Co do Pro-*
„ *cessow super recedente, bądź super con-*
„ *traveniente otrzymanych*: 1. Gdy Sąd
„ Ziazdowy bez daney sobie mocy kon-
„ demnuie. 2. Gdy po Dekrecie *suspen-*
„ *sæ decisionis cum comparente ad con-*
„ *victionem disparentis vel recedentis*, po
„ konwikcyi onego dalsza kontynuacya
„ Processu *cum comparente* nie następu-
„ ie,

„ ie, aż do dostateczney *in casu reniten-*
„ *tiæ* onego konwikcyi. 3. Gdy Sąd Po-
„ lubowy nie zapisuiącego się, i nie ak-
„ ceptuiącego teń Sąd kondemnuie. 4.
„ Gdy dwóch *in præjudicium* trzeciego
„ idąc, onego do Sądu nie pociągaiąc,
„ dopuszczonym między sobą Processem
„ dobra iego inwolwuią. 5. Gdy Urzę-
„ dnicy lub Urzędy Ziazdowe rozpisa-
„ wszy się, ieden z nich lub obydwa fi-
„ nalnie decyduią, a na terminie publi-
„ kata staie. 6. Gdy przeciwko Dekre-
„ towi *extra Provinciam, amputata ex-*
„ *ceptione fori*, ferowanemu, Manifest, Po-
„ zew i Wpis *in ordine* prozekucyi, *pro*
„ *evocatione* produkowany będzie. Je-
„ żeli zaś podług pierwszego opisu *super*
„ *disparente*, a podług drugiego *super*
„ *recedente vel contraveniente* żadna z wy-
„ rażonych nieprawności nie znaydzie się,
„ niemniey z mocy praw 1768. i 1775.
„ Roku wyżey wzmiakowanych w któ-
„ rymkolwiek stopniu będzie dostateczna
„ konwikcya; w ten czas nie wdaiąc się
„ w żadną inną kognicyą, tudzież nie
„ zważaiąc na czynione Manifestow, Po-
„ zwow opozycye, dóbr Processem obcią-
„ żonych *stante lite* Donacye, Zamiany,
„ Alienacye, Działy, Kontrakty, i inne
„ iakimkolwiek sposobem *novi Jurisquæ-*
„ *sitoris* inwolucye; mocney exekucyi,
„ iako wyżey opisano podlegać maią. Co
„ się

„ się tycze prawney konwikcyi na oso-
„ bach, ta w sprawach Cywilnych podług
„ wyżey wyrażonych opisow rozeznawa-
„ na być ma: wyiąwszy prawo Wexlo-
„ we Mieyskie *de Plebeis*, osobne pra-
„ wnych konwikcyi przepisy maiące. W
„ sprawach zaś kryminalnych, podług
„ praw w tey mierze uchwalonych, sto-
„ pnie i prawność konwikcyi rozezna-
„ wane być maią. „

W tymże Uniwersale, czytamy, że gdy częste uczą przykłady, iż Dziedzice, ku zwłoce winney Stronie satysfakcyi, gwałtem czasem possessyą wysiadaiącego w dobrach swych Szlachcica, czyli Tradytora wypędzaią, aby ten o expulsyą prawnie czyniąc, i nowy Proces formuiąc, nie mógł z przewiedzionego korzystać processu; Rada Nieustaiąca tłómacząc Prawa Roku 1699. i 1726. *(i)* o expulsyach i konwikcyach, deklarowała: Iż w ten czas tylko *simplex expulsionis Injuria* rozumieć się ma, gdy Obywatel ieszcze prawem nie przekonany, drugiego gwałtownie z dóbr swych wypiera; i o taką to expulsyą prawna konwikcya zachodzić powinna. Ale gdy dostatecznie i prawnie skonwinkowany, Possessora przez Urzędową tradycyą in-
tro-

(i) V. 6. fol: 56. fol: 438. & fol: 435.

tromitowanego gwałtownie z dóbr rugu-
ie; iuż takowy nie prostą expulsyą popełnia, ale prawom i władzy one wykonywaiącey iawnie opiera się. W którym to razie Strona z dóbr tradowanych ruszona, tylko za poprzedzaiącą Rady Nieustaiącey Rezolucyą pomoc Woyskową od Departamentu, ilekroć będzie potrzeba, zyskiwać może.

Wyszedł potym drugi Uniwersał w Roku 1783. względem exekucyi Dekretow, którego istotne reguły następuiące zamykaią słowa. „Gdy wielorakie zażalenia, „i od Departamentu Woyskowego do„niesienia wiedzieć nam daią: Iż czę„stokroć mocne *per traditionem* exeku„cye z prawem i sprawiedliwością nie „zgadzaią się; Przeto My Król za zda„niem Rady przy boku Naszym Nieu„staiącey deklaruiemy: Iż Prawo Ro„ku 1768. pod tytułem: Exekucya De„kretow: Starostom Grodowym i ich „Urzędom w Koronie, a Urzędom Ziem„skim tudzież Starostom Grodowym „lub ich Urzędom w W. X. Lit. wyra„źnie Dekreta podług praw exekucyi „podpadaiące exekwować nakazuiąc; ma „to w prawdziwym swoim znaczeniu, „że tymże Urzędom samym tylko, moc „poznawania Processow podług Praw e„xekucyi podpadaiących, nie zaś exe„kwuiącym Officyalistom Koronnym Sub„al„alternom iako to: Vices-Gerentow, „Subdelegatom, Burgrabiom i innym „z prawa do tego należącym iest zosta„wiona; Zaradzaiąc zatym temu, któ„ry się dotąd praktykował nieporządko„wi, i opatruiąc powszechne Obywa„telow bespieczeństwo, żeby nikt pra„wem nieprzekonany, mocą Woysko„wą nie był uciśnionym, mieć chcemy: „Aby Strona mocney exekucyi żądaią„ca, do Starosty Grodowego w każdym „czasie, lub do iego Urzędu *proprii Di„strictus* w Koronie, *ubi bona convicta „consistunt*, w czasie kadencyi Sądowych „wprzód udać się była powinna: Jeśli„by zaś Starosta lub iego Urząd w O„sobach swoich, takowey exekucyi czy„nić nie podeymował się; tedy od tegoż „Starosty Grodowego, lub iego Urzędu „kadencyą sądzącego, zaświadczenie do„stateczności przewiedzioney podług sto„pniow Prawa konwikcyi, z napisem *in „verba: Bene jam trutinato per me Pro„cessu exequatur*: podpisane otrzymać „ma; za ktorym Officyalistę do Trady„cyi dóbr skonwinkowanych sprowadzi. „Gdy zatym sprowadzony Officyalista, „po takowym Starosty lub Urzędowym „zaświadczeniu, *per oppositionem* Strony „od Tradycyi dóbr skonwinkowanych, „odparty z Listem, Manifestem i wspo„mnionym zaświadczeniem w Departa„men-

„ mencie Woyskowym, dodania pomo-
„ cy Woyskowey rekwirować będzie;
„ Na ów czas Departament Woyskowy
„ stosownie do prawa Roku 1776. pod ty-
„ tułem: Powinności i władza Departa-
„ mentow: Art: 4. nigdy nie będzie
„ mógł odmowić dodania pomocy Woy-
„ skowey. „

W Uniwersale pomienionym znayduie się ieszcze następuiące do Starostow ostrzeżenie: „ Zabeśpieczaiąc także w
„ mocnych *per Traditionem* exekucyach
„ sprawiedliwość, która częstokroć przez
„ uciążliwość *Officii executivi*, krzywdy
„ Prawami *sub responsione* zakazane, po-
„ nosić może; przypominamy UUr: Sta-
„ rostom Grodowym Prawo Roku 1768.
„ pod tytułem: Złączenie Trybunału Ko-
„ ronnego: będące w słowach: A Urzę-
„ dnicy Grodzcy w swoim Woiewodz-
„ twie lub Ziemi niezmyśloną maią mieć
„ Possessyą, w któreyby osiadać mogli,
„ *sub amissione Officii*, *ad instantiam cu-*
„ *jusvis Nobilis* w Trybunale *inter cau-*
„ *sas Officii decernendas*: I niżey: Sta-
„ rostowie zaś sądowi, tak Regentami
„ iako i inne *Officia executiva* na sobie
„ noszącemi, Osoby w Powiecie osiadłe
„ i zdolne stanowić maią. „ Te są wyroki Prawa, i Rady Nieustaiącey rozrządzenia, podług których tak Strona zyskuiąca Process, iako i Urząd Starościński

ski Dekreta exekwuiący, sprawić się powinien. Obaczmy teraz w szczególności, iak Strona z Officyalistą w dobrach Prawem Przekonanego w praktyce postępuią.

Postępek Officyalisty Proces exekwuiącego.

Otrzymawszy Strona w iakieykolwiek Juryzdykcyi, czyto *per serias Partium controversias*, czy *in contumaciam* finalny Dekret, i zyskawszy Starościńskie, lub Urzędu Grodzkiego, podług rozrządzenia Rady Nieustaiącey *exequatur*; idzie do dóbr prawem przewiedzionych, z pomocą Officyalisty, dwóch Szlachty i Woźnego. Gdy ten żadney od Strony nie znayduie oppozycyi, podaie Jnwentarzem owe dobra Stronie przeciwney, nakazuie Gromadom posłuszeństwo nowemu Tenutaryuszowi, i Szlachcica do wysiedzenia sześciu niedziel Possessyi osadza, co się właściwie *Supersessyą* nazywa. Jeśli dobra podane, na dziedzictwo przyznane będą, inwentarz Intraty prócz generalnego granic i powinności opisu nieczyni się: Gdy zaś tylko w długu lub przezyskach sądowych dobra podaią się; Jntrata z Regestrow gruntowych, lub gdy tych nie masz, z kontraktow Karczem, zeznania Gromady o wysiewach i zbiorach, z czynszow i danin poznaie się, albo z Kontraktow Zastawnych lub Arendownych tychże dóbr wyciągana bywa. Dla tego, exekwuiący De-

Dekret Officyalista, pilnie baczyć ma na iego przepisy, podanie dóbr ku satysfakcyi Kredytora iakiegokolwiek rodzaiu wskazuiące: A to w tym szczególniey, czyli Dekret dobra podawać Kredytorowi nakazuiący, w samey prowizyi? czy razem z tą i w Kapitale, (co się *Extenuacyą* zowie) tradować mu one przepisuie? wszakże Prawo 1778. (*a*) dokładnie ostrzegło, aby *Bona convicta etiam in negotio principali* proporcyonalnie tradowane były. Jeźli Summa należąca się z Dekretu, nie wyrównywa Jntracie dóbr; podaie te Officyalista, do czasu zupełney satysfakcyi: gdy zaś Jntrata iednoroczna przenosi dług; wyłączyć powinien superatę Jntraty, podaiąc *np.* Kredytorowi Karczmy, Młyny, Czynsze, lub zamiast tych czyste z krescencyi dochody. W Jnwentarzu Officyalisty, przy specyfikacyi Jntraty oznacza się czas z kalkulacyi intrat płynący, w którym Kredytor należytość swoią pozyskawszy, z dóbr tradowanych ustąpić powinien. Nadto wyłączyć obligowany Officyalista wszystkie gruntowe wydatki, iako to: prowizye od summ wyderkaffowych, Podatki publiczne, zapłatę Ekonoma, Czeladzi *i t. d.* Ostrzedz przytym może Posses-

(*a*) V. 8. fol: 948. t. Warunek.

sessora, iż przy expiracyi iego possessyi, *ad calculum* przez Dziedzica pociągany być nie może; Które to *beneficium* Prawa, tym tylko służy, którzy z kontraktów Zastawnych lub *Jure potioritatis* dobra obeymuią. (*b*)

W przypadku: że Strona nie założywszy od zapadłego Dekretu appellacyi, nie dopuszcza Officyalisty exekwuiącego zapadły Dekret, i tradycyi bądź słownie, bądź rzeczą samą (*c*) opiera się; albo Szlachcica possessyą wysiadaiącego z dóbr ruguie; na ów czas Officyalista zapisawszy na gruncie Akt niedopuszczoney tradycyi, i tenże w Grodzie pobliskim zaoblatowawszy, poprzestaie od dalszey exekucyi; zanosi w Grodzie pobliższym o impugnę Manifest: pisze list do Departamentu Woyskowego pod pieczęcią Grodzką (*d*) donosząc o impugnie, czy to w przerwaney superssessyi, czyli też w niedopuszczoney tradycyi: a do rzeczonych Manifestu i Listu, Dekret z *Exequatur* Starościńskim przyłącza. Strona, w Departamencie woyskowym uczyniwszy Wpis, za prostą Patrona Jllacyą, doprasza się o *brachium Militare*, czyli pomoc Woyskową. Departament, nie

 wcho-

(*b*) A. 1776. fol: 883. t. Warunek. (*c*) Rez: R. N. A. 1780. N. 397. d. 14. Lipca: (*d*) Uniwersał R. N. 1777. N. 438. 23. Xbr.

wchodząc wcale w poznanie legalności Processu, gdyż tego wolna exekucya przez Starostę lub Urząd iego deklaruie się, daie ordynans do pobliskiey Komendy, czyli Komendantowi dywizyi Prowincyi przystawić ludzi Woyskowych Stronie nakazuie, a Ten, powtórny do swey Komendy wydaie ordynans. Pomoc ta, potąd assystować ma Stronie, pokąd zupełney na Przeciwniku nie zyska satysfakcyi, albo sześcioniedzielney nie wysiedzi possessyi. Może zaś pomoc Woyskowa, i z iednego tylko Zołnierza składać się: ktoremu w pierwszych dwoch tygodniach na iednego Unter-Officyera i 6. Gemeynow: w drugich dwoch, na 2. Unter-Officyerow i 12. Gemeynow: w trzecich dwoch: na 2. UnterOfficyerow i 24. Gemeynow lenug należy, aż do zupełnego Strony zaspokoienia. *(e)* Za pozyskaniem przez Stronę ludzi od Kommendy, na nowo Officyalista wwiązuie Stronę swoią tym sposobem, iako się iuż wyżey opisało. A gdyby kto tak nieuważny znalazł się, iżby się targnął na pomoc Woyskową; prócz win za gwałt lub zaboy gdyby ten nastąpił, 12. niedziel wieży niższey i 2000. grzywien karany być powinien: O czym Strona lub

(e) Rez. R. N. A. 1778. N. 96. dnia 7. Apr.

lub Officyalista, Departamentowi Woyskowemu za poprzedniczym Manifestem doniosłszy, powtórny większey pomocy ordynans otrzymuie. *(f)* Komendant ruszaiący Woysko bez Ordynansu Departamentu ku exekucyi Processow, równeby w Prawie cywilnym popełniał *Opressi Civis* bezprawie, iak gdyby tąż siłą sprzeciwiał się exekucyi Dekretow *Ultimæ Instantiæ*, *(g)* prócz kar Woyskowych za takowy domysł na niego zlewaiących się. Ostrzedz i o tym należy, że gdyby Dobra nayporządnieyszym Processem przewiedzione były, y pomoc Woyskowa otrzymana została; Strona iednak do tradycyi ich brać się nie może, gdy te przez kogo innego wprzód zatradowane są, podług powszechnie przyiętey u nas Prawa reguły: *Jż Tradycya na Tradycyą nie idzie:* *(h)* Wszakże mimo tey reguły Prawa nic gwałtownie nie czyni ów, kto do zatradowanych dóbr bierze Jntromissyą: bo ta waruie mu po pierwszey tradycyi onych possessyą; Ważna zaś iest ztąd, że Kredytor poźniey intromittowany, równe miał na nich *vadium* długu swego, iako i pierwszy. Nako-

(f) A. 1768. fol: 686. t. Złączenie P. Siodmy Regestr. *(g)* A. 1775. V. 8. fol: 116. t. Obiaśnienie. *(h)* Uniwersał R. N. A. 1779. 28. Maia.

koniec Rezolucye Radne stosownie do tey materyi ostrzegły: 1. Iż exekucya Processow i wszelkich sądowych wyrokow dopełnienie, nie tym Officyalistom, w których Grodach lub Ziemstwach zapadły Judykata, należy; Ale tym, ktorzy w teyże Ziemi lub Powiecie, gdzie *bona convicta* znayduią się, *officia executiva* posiadaią. *(i)* 2. Ze Kredytor za Wexlem do dóbr idący, nie może ruszać Possessora, z Processu cywilnego dobra trzymaiącego. *(k)* 3. Że tenże za Wexlami dóbr Tradytor, nie może domagać się ich licytacyi lub taxy, *(l)* chyba żeby substancya pod konkurs iść miała. (*) 4. Wszelkie Processa, nietylko Vices-Gerenci, ale i Subdelegaci z Burgrabiami exekwować, iako i na Kondescensye zieżdżać mogą. *(m)*

(i) Rez: R. N. A. 1782. 24. Maia N. 341. *(k)* Rez: R. N. 1781. N. 66. d. 9. Febr: *(l)* Rez: R.N. A. 1779. N. 89. dnia. Mar: 12.

(*) Zdało się tu być mieyscem ostrzeżenia Czytelniką, czego *w Tomie I. pod Artykułem o Konkursach* nie doczyta się, że Rada Nieustaiąca 1779. 19. 9br: N. 252. deklarowała: Iż gdy Kredytorowie na Substancyi pod Konkurs idącey umieszczeni być nie mogą, na ów czas *Jure Falcidiæ* kollokowani być powinni.

(m) Rez:R. N. A. 1781. N. 98. 3. dnia Apr:

TY-

TYTUŁ VI.

O Sądach Litewskich w szczególności.

„ POnieważ niektóre Juryzdykcye, iako to Sądy Seymowe, Woyskowe, Kommissyi Edukacyiney, Marszałkowskie *i t. d.* lubo maią osobnych Sędziow do szafowania Prowincyi Litewskiey sprawiedliwości; ale albo wspólnie ią z Koronnemi czynią, albo czasami tylko podług iednychże dla oboyga Prowincyi ustaw składane bywaią; Przeto w tym tytule zamilczy się o takowych Magistraturach, i ich opisach: a tych tylko Ordynacye położą się, które i od udzielnych Sędziow, i w mieyscach pewnych Prawem przepisanych urzędy swoie dopełniaią. „

§. *I. Sądy Grodzkie Litewskie.* Zasiada na tych Sądach Podwoiewodzy w Woiewodztwach gdzie do Woiewody Juryzdykcya należy, w Powiatach Podstarosta z strony Starosty, z trzema Sędziami i Pisarzem, czy przez Woiewodę, czy przez Starostę nominowani *(a)* a to w czterech *Kadencyach*: Marcowey: Maiowey i Septembrowey, Sądy Grodzkie Litewsk.

(a) Stat: Lit: Roz: 4. Art: 37. V. 7. A. 1764. fol: 401. t. Regestra.

wey, czteroniedzielnych, a Decembrowey do dnia 23. tylko trwaiącey. (b) W Powiecie Pińskim Roczki Decembrowe w Lipcu sądzą się. (c) *Regestra* Spraw są te: 1*wszy Fisci*: a w tym sprawy o miary, wagi, i niezaprzysiężenie dziesiątego grosza umieszczone. *Drugi*: *Summarii Processus*: do którego sprawy obligowe, także *Expulsionum & exemptionum*, tudzież o zbiegłych Poddanych należą. *Trzeci Regestr Ordynaryiny*, w którym sprawy, o gwałty, wiolencye, grabieże, złodzieystwa, pożogi, rabunki, naiazdy, *i t. d.* zapisuią się. *Czwarty Regestr Incarceratorum*, z którego aktualnie uięci Kryminaliści sądzą się. *Piąty*, *Taktowy*: o gwałty pod bokiem Sądu popełnione. *Szósty*, *Mixti*: na sprawy *Dissidentium* przez Rezolucyą Rady Nieustaiącey uchwalony: (d) a sprawy z tego, przez tydzień pierwszy w którey kolwiek Kadencyi, tak w Ziemstwie iak w Grodzie sądzić się maią. Porządek zaś wołania tych Regestrow w Subsselliach mnieyszych, taki: nayprzód bierze się Regestr *Summarii Processus*, aż do odsądzenia wpisow iedney Kadencyi: po nim Regestr ordynaryiny *Incarceratorum*, do odsą-

(b) A. 1766. V. 7. fol: 532. t. Dodanie. (c) Ibidem. (d) Rez: R. N. A. 1777. dnia 30. Apr. N. 138. a Uniwersał Rady A. 1783. 11. Apr.

sądzenia iedney sprawy oczywistey; daley Regestr ordynaryiny cywilny, do odsądzenia także iedney sprawy: a potym znowu powyższym porządkiem brane i sądzone być maią Regestra. Co do porządku wprowadzania do Sądu Grodzkiego sprawy, czynienia wywodow i odwodow, exekucyi Dekretow tak oczywistych iak zaocznych; masz o tym poniżey pod tytułem o *Processie Litewskim*.

§. *II*. *Sądy Ziemskie Litewskie* składaią Sędziow czterech i Pisarz na Seymikach Elekcyinych obrani i przez Króla stwierdzeni. (e) Kadencyi sześcioniedzielnych trzy, Trzykrólewską, Swięto-Troiecką, i Swięto-Michalską przepisano. Pisarze tak Ziemscy iako i Grodzcy *in casu paritatis*; maią *vocem decisivam*. (f) Sprawy tym Sądom własne są: o Aktorstwo, Sukcessye, o kognicye Praw dokumentow i Obligow: o Inekwitacye, dyfferencye, Działy, Opieki, Testamenta, Fundusze: zgoła cokolwiek spraw *Juris* tycze się, prócz granicznych i działowych, tu się rozpoznawaią. *Regestra*: 1*wszy Summarii Processus*, w którym sprawy *Exemptionum* i Obligowe: 2*gi* Ordynaryiny, do którego wszystkie inne spra- Sądy Ziemskie Litewsk:

wy

(e) A. 1764. S. Conv: t. Sądy V. 7. fol: 183.
(f) Ibidem.

wy cywilne należą. 3ci *Mixti* podług reguły dla Grodow przepisaney sądzący się. 4ty Taktowy. Wołania ich porządek tenże co i w Grodzie. *Pozwy* Jmieniem Królewskim wychodzą. Zeznanie zaś ich podobnie iak Grodzkich czyni się. *Dylacye* w wszystkich sprawach, prócz obligowych, otrzymane być mogą następuiące: na pierwszym terminie *Kopia Spraw* czasem z nakazem dokumentow kompotacyi: a kopie takowe podane do Kancellaryi, Regent lub Vice-Regent podpisuie. Na drugim terminie, Dylacya *ad Munimenta specificata* pozwala się, a to *sub Juramento*, że nie na zwłokę sprawiedliwości wydane. Trzecia Dylacya, inaczey *Obmowa* albo *beneficium Juris* zwana, służy funkcyę publiczne sprawuiącym, prócz w sprawach *Expulsionum*, *Exemptionum*, *Inscriptionum*, w których każdy przez Plenipotenta odpowiedzieć może: Choroba także daie prawo otrzymania Dylacyi *praevio Juramento*: Nakoniec *godzina zegarowa*, byle w sprawach potocznych, a nie *Summarii Processus*, na Dylacyą pozwolona bywa, ktorey czas podług woli Sądu przeciągniony być może. *(g)* Patronow dwoch, ie-

(g) Seym Cor: A. 1764. fol: 396. t. Dylacye i t. o Obmowach fol: sequen:

ieden do Produktu, drugi do Repliki uproszeni, *statum causae* na pismie Sędziom podać obligowani. Ciż *Nobiles & Possessionati*, zwłaszcza po Grodach, Ziemstwach i Trybunałach być powinni. *(h)* Od decyzyi uciążliwey, Strona na pismie, czy to od całkowitego Dekretu, czy od niektórych tylko kategoryi appelluie: *Plura pod następuiącym tytułem o Processie.*

§. *III. Sądy Podkomorskie Litewskie.* Sądy Podkomor: Litewskie.
Sądy te dwoiako uważaią się: albo iako Ziemskie tylko, albo iako Ziemsko-Królewskie, inaczey Kommissyami, które Sąd Assessorski na grunt zsyła, zwane, i o tych *pod Artykułem o Assessoryi* namieni się. Jak pierwsze tak drugie, spory graniczne rozsądzaią: ale ani Ziemskie do Królewskich, ani Królewskie do Ziemskich rozgraniczeń wdzierać się nie mogą. *(i)* Co się Ziemskich dyfferencyi tycze, płyną one w Litwie równie iak w Koronie z Dekretu Ziemskiego lub Grodzkiego remissowego: który Strony otrzymawszy, udaią się do Podkomorzego lub Komornika, a ten termin Ziazdu wyznacza. Strona zaś imieniem Podkomorzego Pozwy na 4. tygodnie naymniey

(h) Ibidem fol: 466. t. o Patronach. *(i)* Roz: 9. Art: 2. i Roz: 4. Art: 83.

mniey wynosi, one w Grodzie zeznaie, i extrakty wyimuie: tym czasem o duktach granicznych od ludzi starych zainformować się, granice zarosłe wytrzebić, przeyścia błotniste pomościć, szopę dla Sędziow *in loco differentiarum* postawić, Kopie spraw do Grodu podać, i attestacyą od Kancellaryi wziąść powinna. Nad to obowiązane są Strony Patrona iednego lub dwóch sprowadzić, *punkta* czyli *Interrogatoria* ułożyć, i te Swiadkom kilkakrotnie przeczytać, Regestr szkod spisać; zgoła wszelką ku rozpoczęciu Sprawy uczynić gotowość. Za ziechaniem więc Sędziow i po zafundowaniu Juryzdykcyi na terminie, nakazuie Sąd Aktoraty do Regestrow wciągnąć, proceder Stron łączyć, a dalszą rozprawę do dnia następuiącego odwołuie. Nazaiutrz, Urząd Podkomorski, uprzątnąwszy *Accessoria* względem Sądu, Regestru, Pozwow *i t. d.* o których w Processie Koronnym namieniło się, nakazuie proceder *in principali*: a tu Strony do Produktow przystępuią; Po tych wizye duktow, granic, lub skrzywdzenie łąk, lasow, Podkomorzy lub Komornik iego uznawa, i też Stronom przez Swiadkow przysięgłych popierać nakazuie: W czasie którym Regent Podkomorski obydwoch Stron dowody i odwody notuie dla finalney Sędziego informacyi. Na-

Następuie potym examen Swiadkow, za poprzedzoną przez Strony *Interrogatoriorum* kommunikacyą: *(k)* Słucha inkwizycyi sam Podkomorzy lub Komornik, a Regent wyznania Swiadkow zapisuie, pociągnąwszy wprzod Strony do przysięgi, iako Swiadkowie nie przekupieni. Po Inkwizycyach odbytych, następuią od Stron Repliki. Nakoniec Patronowie podaią Punkta do Juramentu przez Strony uczynić mianego, iako i *Petita* Sprawy, Konkluzyą w Koronie zwane. Tu Podkomorski Urząd, wziąwszy rzecz do *Namowy*, iednę z Stron z 4. Swiadkami do przysięgi przypuszcza, *(l)* Kopce podług dokumentow Komornikom sypać nakazuie, summę za pretensye przysądza; A gdy decyzyą iego Strona przeciwna za uciążliwą poczyta, zakłada na pismie do Trybunału appellacyą. Wszakże grunta w dyskwizycyi będące, zostaią w ręku Strony zyskuiącey Process Podkomorski. *(m)* Same tylko Juramenta, płacenie Summ, Wieża, zawieszone bywaią. Regent Podkomorski Dekret i Mappę Stronom wydaie: A te, termina do Trybunału nawzaiem sobie wynoszą: który albo Dekret i Mappę rzeczoną appro-

---

(k) Roz: 9. Art: 10. 12. 14. 15. *(l)* Stat: Lit: Roz: 9. Art: 2. 12. 16. 17. Item V. 2. A. 1588. fol: 1210. t. o Kommissyach. *(m)* Roz: 9. Art: 7.

probuie, albo całą sprawę do Sądu Kasztelana lub Marszałka Powiatowego odsyła.

Sądy Kasztelańskie Litewskie.

§. IV. *Sądy Kasztelańskie* rozpoznawaią sprawy remissowe graniczne, zaappellowane od Dekretu Podkomorskiego. Prezyduie na nich Kasztelan, Marszałek Powiatowy lub Starosta Sądowy z przydanemi od Trybunału Kommissarzami. *(n)* Jnnotescensye imieniem Kasztelana, w tymże czasie co i Podkomorskie wychodzą; a Generał w tenże sposob iak tamte kładzie ie i zeznaie. Na terminie z Jnnotescencyi płynącym, podpisuie Sąd Pozwy, i zeznania: funduie Juryzdykcyą, a daley tym co i Sąd Podkomorski obrządkiem słucha Produktow, rozeznaie granice, examina, Jnkwizycye, Repliki odbywa: Nakoniec wyrok albo Dekret Podkomorski uchyla, albo approbuie. Jeźli go stwierdza, granice rzadkiemi dotąd oznaczone kopcami, gęstszemi osypać nakazuie, do Juramentu Stronę przypuszcza, satysfakcyą Stronie appelluiącey podług Dekretu Podkomorskiego zaleca, a po exekucyą wszystkiego do Ziemstwa odsyła. Gdy zaś przez Sąd Kasztelański Dekret Podkomorski uchylony zostanie; na ów czas

(n) Ibidem.

czas i kopce iego rozrzucić, a nowe usypać, i od pen Stronę appelluiącą uwolnić powinien. A gdyby Strona nawet powtórnemu Dekretowi satysfakcyi nie czyniła, czyto w wypłaceniu Summ i szkod, czy w zasiądzeniu wieży; Sąd Ziemski exekwować *Judicatum*, podług porządku o exekucyi Dekretow opisanego, obowiązany.

Trybunał Litewski.

§. V. *Trybunał Litewski* dwoiaki iest: ieden *Compositi Judicii* z Duchownych i Swieckich, drugi z samych Swieckich osob złożony, a *Trybunałem Swieckim* powszechnie zwany. *Trybunał Duchowny*, albo *Judicium mixtum compositum*, składa się z sześciu Deputatow od Marszałka Swieckiego Trybunału nominowanych, a Kapituły, Wileńska czterech, Zmudzka dwoch wyznacza: Którzy obrawszy z pomiędzy siebie Marszałka Deputata Swieckiego przez 6. niedziel w Wilnie po Trybunale Swieckim Sądy sprawuią, a to od dnia 15. Październik, do 25. Listopada. (o) Sprawy tego Sądu są: o legacye nie zapłacone: o Dziesięciny zatrzymane, o Annaty, Prowizye: *Causæ facti ex fundo, atque causæ Juris* między Zakonnemi i Duchownemi tylko osobami: także sprawy Re-

 mis-

(o) V. 7. A. 1764. S. Cor: fol: 391. t. Tryb:

missowe od Konsystorzow, o Apostazyą, i *Arianismi: i t.d.* w tym sądzie poznaią się: O dziedzictwa atoli, o granice, o Poddanych zbiegłych, o Wyderkaffy i Fundusze zachodzące spory, do Ziemstwa: lub gdzie związek z dobrami Królewskiemi zachodzi, do Assessoryi, należą. *(p)* Co się tycze Processu w tych Sądach używanego, tymże on co i w Swieckim Trybunale porządkiem czyni się. Sprawy, w których *paritas votorum* zapada na następny Trybunał odesłane być powinny.

Trybunał Swiecki Litewski składaią Deputaci na Seymikach Gromnicznych, osobni na kadencyą Wileńską osobni na Grodzieńską, wybrani, i tamże zaraz przysięgli. Marszałek, w obydwu Repartycyach, na Grodzieńskiey kadencyi wybrany, prezyduie. Pioro iednemu z Deputatow *per turnum* Woiewodztw obranemu przez całą Repartycyą należy. *(q)* Ruskiey repartycyi Pisarz, trzyma także Pioro Trybunału Duchownego, ale tam tylko *cum voto consultivo* zasiada. *Do Reparticyi Wileńskiey* należą Woiewodztwa: Wileńskie z Powiatem Oszmiańskim, Wiłkomirskim, Brasławskim: Woiewodztwo Trockie z Powiatem Kowieńskim, Upitskim: Xięstwo Zmudzkie: Woiewodztwo Smoleńskie z Powiatem Starodubowskim: Woiewodztwo Połockie i Powiat Orszański: *W Repartycyi Ruskiey* w Grodnie, sądzą się Powiaty: Lidzki, Grodzieński, Woiewodztwo Nowogrodzkie z Powiatem Słonimskim i Wołkowyskim: Woiewodztwo Brzeskie Litewskie z Powiatem Pińskim: Woiewodztwo Mińskie z Powiatem Mozyrskim i Rzeczyckim. W *Wilnie* od 15. 9bra do 15. Kwietnia: w *Grodnie* od 1. Maia do ostatniego Września trwa Trybunał. *(r)* *Evocatio* z Repartycyi iedney do drugiey Obywatela, *sub nullitate judicati* i pod karą sta kop, oraz wieży cywilney niedziel 6. zakazana: Tranzakcye atoli w Aktach Trybunalskich *extra Repartitionem* zeznawać, byle w czasie swoim do własney Repartycyi przeniesione były, pozwolono. *(s)* *Sprawy* Sądowi temu własne są: *Primo*: Appellacye z Ziemstw, Grodow i Sądow Podkomorskich *post definitivam sententiam*: a na te *Regestr Appellacyiny* przepisany. *Secundo*: Sprawy Kontrawencyine Dekretom Trybunalskim, lub tych, którzy założywszy appellacyą, kondemnować dopu-

(p) A. 1726. V. 6. fol: 486. t. Tryb: W. X. L. Comp: Jud: *(q)* V. 7. A. 1764. S. Cor: N. 6. t. Opisanie fol: 390.

(r) A. 1775. V. 8. fol: 617. t. Repartycye. *(s)* V. 6. A. 1726. fol: 460. t. Terminy.

puszczaią się, a te w Regestrze *Sprzeciwieństwa*, umieszczone. Z tegoż Regestru a częściey ieszcze z Taktowego, dla brakuiącego Prawa wyraźnego przepisu, sądzą się sprawy Sukcessyine o Aktorstwo dóbr w różnych Woiewodztwach leżących, gdzie Trybunał nie ma tykać *negotium principale*, ale tylko Sąd Ziemski zadeklarować do sądzenia powinien. *Tertio*: Sprawy z niedbałemi lub *per abusum* wykraczaiącemi Urzędami Ziemskiemi lub Grodzkiemi, na które Regestr *Officii* ustanowiony. (*Negligentia* zaś & *abusus* podług Prawa Roku 1776. *(t)* rozumie się, to iest: 1*mo*. ieżeli Sędzia mimo prawney przeszkody lub choroby na kadencyą nie ziedzie. 2*do* Jeśli Ordynacyi Sądowey nie zachowuie. Nakoniec ieźli się nie sprawia wedle przepisow Prawa w dopełnieniu Dekretow *Executionum*.) *Quarto*: Sprawy Kryminalistow tylko obecnych, które z Regestru *Incarceratorum* sądzą się. *Quinto*: Sprawy kryminalne pod Sądami lub o milę od tych popełnione: iako i wszelkie krzywdy Sądowi samemu, Osobom iego lub Stronom wyrządzone, a w *Regestrze Taktowym* umieszczone. *Sexto*: Sprawy obligowe między żyiącemi *ex cruda citatione*,

(t) V. 8. A. 1776. fol: 938. t. Obiaśnienie.

ne, na które *Regestr obligowy* uchwalony. *(u)* Tych Regestrow wołania porządek następuiący. 1*mo*. Regestr *Appellationum* do odsądzenia iedney sprawy oczywistey, (w Koronie *ex seriis Partium controversiis* zwaney.) 2*do*. Regestr *Sprzeciwieństwa* do odsądzenia podobney Sprawy. 3*tio*. Regestr *Officii*. 4*to*. Regestr *Incarceratorum*. *Obligowy* zaś po odsądzoney iedney sprawie oczywistey z każdego Regestru wołany być powinien. Co do *Taktowego*, ten nawet w ciągu oczywistey sprawy bierze się. Otrzymany Dekret mimo tego porządku, upada: i Strona Process wygrywaiąca, rzecz traci, unkosztą drugiey powraca, i 6. niedziel wieży siedzieć powinna. Sprawy z iedney kadencyi pozostałe, na drugiey, bez nowych Wpisow wołane być maią. Dylacye w sprawach appellacyinych i kontrawencyinych żadne nie idą. W sprawach zaś *de abusu Officii*, kopia spraw i Inkwizycya: W kryminalnych *Incarceratorum*, Inkwizycya, Statuicya, kopia spraw: w Obligowych, żadne Dylacye mieysca nie maią. Wszakże czasem *beneficium Juris* godzina i obmowa z funkcyi Senatorskich lub Posel-

 skich

(u) V. 7. A. 1764. S. Cor: fol: 398. t. Regestra. i A. 1766. V. 7. fol: 532. t. Dodanie.

skich płynąca, użyczane bywaią, byle tylko tych legalności świadectwem Marszałkow WW. Litewskich pierwsi, a Seymowego drudzy, wyprobowali. *Obmowa* także dla choroby, zawsze przysięgą na drugim terminie stwierdza się.

Co się Processu Trybunalskiego Litewskiego tycze, ponieważ ten na praktyce w Sądach *primæ Instantiæ* wziętey gruntuie się, tu dla krótkości opuszcza się. W reszcie ostrzegaią Prawa Litewskie: 1*mo*. Jż Dekreta Trybunalskie oczywiste, równie iako i Sądow Polubowych, tudzież Kasztelańskie, Marszałkowskie, Ziemskie i Grodzkie, iako i wszelkich Subselliow Lit: nie zaapellowane wyroki, żadnemu wzruszeniu nie podpadaią. (*w*) 2*do*. Deputaci w czasie swych funkcyi, żadnych spraw tak własnych iako i Familii swey popierać nie mogą, prócz gdyby *ex personali* pod bokiem Sądu ukrzywdzeni byli. Nie mogą także w czasie swych funkcyi i Repartycyi swey, zieżdżać na inkwizycye, kalkułacye, i weryfikacye, osobliwie Urzędnicy Ziemscy lub Grodzcy funkcyą Deputacką sprawuiący, ile w sprawach od Sądu swego zaappellowanych. (*x*) 3*tio*. Deputat i wszel-

---

(*w*) V. 7. A. 1764. fol: 405. t. de Valore. (*x*) Rez: R. N. A. 1777. N. 104. dnia 8. Apr:

wszelki Sędzia *corruptus*, *triplicem pensionem Delatori*, prócz wziętey korrupcyi powrotu, płaci i *ab omni activitate* odpada. (*y*) Wprowadzony przez Deputata Pacyent w czasie *Namowy ad Stubam*, lub sam się tamże wdzieraiący, karom 6. niedziel wieży i stu kop zapłacenia wraz z Deputatem podpada. (*z*) 5*to*. Patronowie spraw przez wlewki albo cessye nabywać nie powinni *sub nullitate* przysądzonych pretensyi. Tymże wszystkie prawa skromność w Induktach, respekt dla Sądu i Pacyentow pod karami zalecaią. (*a*)

§. *VI. Sądy Kommissyi Skarbowey Litewskiey* maią mieysce w Grodnie: zasiada na nich Podskarbich W. X. Lit: dwóch, Senator ieden, i 7. z Stanu Rycerskiego na Seymie wybrani. Nadto Pisarze Skarbowi i Skarbny W. X. Lit: do których pióro w kadencyach i extra-kadencyach należy. (*b*) Komplet w Kadencyach Osob pięć, zaś w Extra-kadencyach Osob trzy składa, a Magistraturę tę na wzór Koronney ustawiczną mieć chciano, deklaruiąc: Jż dla tych, którzy w Extra-kadencyach zasiadać będą, płaca iść ma z de- Sądy Kommis: Skar: Litewsk:

(*y*) A. 1726. V. 6. t. de Corrupto fol: 474. (*z*) V. 7. A. 1764. fol: 402. t. o Deputatach. (*a*) Ibidem fol: 406. t. o Patronach i 1726. t. eodem fol: 483. (*b*) V. 8. A. 1780. fol: 974. t. Dochod.

detrunkowanych pensyi Kommissarzom pod Kadencye nieprzytomnym. *(c)* Cokolwiek dawniey Trybunał Skarbowy rozsądzał, to dziś należy tey Kommissyi: Jnne sprawy właściwie pewnym Subselliom służące, nawet *ex vi inscripti fori* do tego Sądu nie należą. Wchodzi tedy Sąd Skarbowy we wszystkie sprawy *fisci*, Kontrakty handlowne, spory Kupieckie, Wexlowe, i z Officyalistami Skarbowemi z interessu tegoż Skarbu; tudzież o nie zapłacenie Kwarty, Hiberny, Podymnego, i innych Rzeczypospolitey podatkow. *Kadencye*: *Pierwsza* od 1. Marca przez 6. tygodni na sprawy: a dwa tygodnie na radę Ekonomiczną. *Druga*: od 1. Paźdz: gdzie także 6. tygodni na Sądy, a dwa tygodnie na podobną radę przepisane: *(d)* a ostatnią kadencyą przed-Seymową 15. Września dla wygotowania na 10. Października rachunkow na Seym, zaczynać kazano. *(e)* *Pozwy* do tych Sądow wychodzą na niedziel 4. przed sprawą, rachuiąc od czasu zeznania, które w Grodzie Pozwanego czyni się: Tytuł zaś ich taki: *My Kommissarze Skarbu W. X. Lit: od Rzeczy-*

(c) V. 7. A. 1764. fol: 153. t. Kommissya. a V. 8. A. 1780. fol: 974. t: Dochod. (d) V. 8. A. 1775. fol: 620. t. Odmiana. (e) V. 8. A. 1778. fol: 953. t. Ostrzeżenie.

czypospolitey wyznaczeni. *Regestra* spraw są: 1. *Fisci*. 2. *Jnjuriatorum Provinciæ*. 3. *Jnjuriatorum Extraneorum*. 4. *Contraventionum*. 5. *Taktowy*. 6. *Wexlowy*. Regestr *Fisci* w Poniedziałek każdego tygodnia brany być powinien, a a w tym mieszczą się, tak *Juris* iako i *facti*, sprawy fiskalne, z powodztwa Jnstygatora W. X. Lit: lub Officyalisty Skarbowego, i nawzaiem Obywatela przeciw tymże. We Wtorki wołany być ma Regestr *Jnjuriatorum Provinciæ*: do którego sprawy handlowne, manufakturowe, o długi za towary, o podatki, Kontrakty, i wszelkie handlu skrzywdzenia, należą. We Srzodę sądzi się Regestr *Extraneorum Jnjuriatorum*: to iest: Obywatelow Litewskich z Zagranicznemi Kupcami, i nawzaiem w pretensyach z handlu wynikaiących, lub o gwałty po drogach publicznych. We Czwartek, Regestr *Contraventionum* o stałe sprzeciwieństwa, wypadłym Kommissyi Dekretom brany być ma. Regestr *Taktowy* każdego dnia o piątey z południa sądzi się: a do tego należą sprawy *læsionis authoritatis Commissorialis*, krzywdy osobom Sędziowskim na funkcyi wyrządzone, iako i ich służącym: także od Officyalistow Skarbu, pod bokiem Sądu, i przez Pacyentow poniesione. W Piątek sądzo-

dzony bywa Regestr Wexlowy. *(f)* Ostrzega się tamże co do spraw 1*mo.* Iż Wpisy spraw o *peny* Sądowi należące, bez Pozwu czynią się. 2*do.* Strony Wpisow bez Sądu wiedzy mazać nie mogą. 3*tio.* Sprawa przywołana, gdyby i czas innemu Regestrowi przepisany zabierała, przerwana być nie może inną, chyba *ipsa deliberatione Judicii.* 4. Aktoratow łączenie zakazane, i konnexye albo *motiva* spraw te tylko co właściwie *ad principale* należą, łączyć dozwolono. 5*to.* Z Dylacyi iedna tylko *admunimenta, prævio Juramentô* iako nie na zwłokę otrzymuie się, wolna. W sprawach zaś wiolencyinych, kalkulacye, weryfikacye, dopuszczone być powinny. 6*to.* Kommissya Skarbowa Litewska utrzymywać ma dwóch Regentow, Ekonomicznego i Dekretowego: Do pierwszego należą rachunki Skarbu, wydawanie Rezolucyi w Kommissyi zaszłych na Memoryały podatkow tyczące się, wydawanie Delat, i uregulowanie podatkow. Do drugiego Protokuły Dekretowe i Regestra Spraw, promulgacya Dekretow, i ich Extrakty. Do Sekretarza zaś należą Rezolucye na Memoryały w interessach Ekonomicznych przez Kommissyą skonkludowanych, wszelkie oraz expedycye Kommissyi.

(f) V. 7. fol: 507. A. 1764. t. Approbacya.

7*mo.* Exekucya urzędowa Dekretow Kommissyi tey, nawet za pierwszym kontumacyinym Dekretem następuie: Za drugą zaś kondemnatą *finalis executio adhibito etiam brachio militari*, zapada. 8*vo.* Warować sobie *locum standi* na kondemnaty, bez Pozwu i własnego Aktoratu nikt nie może: ani Sąd tego *beneficium* dopuścić wolen, *sub nullitate* warowania. 9*no.* Duchowni tak Swieccy iako i Zakonni w sprawach temu Sądowi własnych; a z Possessyi dobr ich płynących, pod *Judicata* tegoż podpadaią: procz przewinienia osobistego, w którym po kary *ad competens* odsyłani być maią. Względem porządku wprowadzania przed ten Sąd spraw, to tylko w szczególności Prawo ostrzega, iż po Replikach, Rekapitulacye nie wolne: a w sprawie iedney, więcey nad dwóch Patronow stawać nie powinno. Kopy żadne na rzecz Sądu nie idą, atoli *pro contraventione* Prawu, *in rem fisci* wskazane być mogą. *(g)*

§. VII. *Sądy Królewskie albo Assessorskie W. X. Litewskiego* w Warszawie lub Grodnie sądzą się; A gdy Seym z alternaty w Grodnie przypada, w ten czas

Assessorya Litewska.

(g) A. & fol: ut supra.

czas koniecznie tam puł roku sądzić się powinny. *(h)* Prócz Kanclerzow, ktorym pospołu iedno tylko *votum* służy, dwóch z Senatu a 4. z Stanu Rycerskiego Assessorow od Króla Jmci teraz, a dawniey od Stanow wybranych w tym Sądzie zasiada. Nadto Sekretarze, Referendarze i Pisarze WW. maią tu kreskę. Instygatorom zaś W. X. Lit: Regentom Kancellaryi Litewskiey i Metrykantom *consultiva*: a Pisarzom Dekretowym tylko *informativa vox* w tym Sądzie służy. Prócz tych, wolno Kanclerzom i Królowi Jmci dać mieysce w Assessoryi Litewskiey równie iak w Koronney kilku Młodzianom dla powzięcia w Prawie praktyki. *Pluralitas* wszystkie sprawy, wyiąwszy Mieyskie i Chłopskie, od własnego Kanclerzow wyroku zależące, w komplecie Osob 4. prócz Prezesa decyduie: Wszakże *absentia* Assessorow, nie wiąże Kanclerzow, aby sądzić nie mogli; a gdy sami zatrudnieni są, mogą iednego z Assessorow Senatora, albo Sekretarza lub Referendarza W. X. Litews: *(i)* na swe z obligować mieysce, co w sprawach własnych koniecznie czynić powinni. Senator, Sekretarz lub Referendarz Litewski Kanclerzow mieysce zastępuiący, sprawy *ad pluralitatem* nienależące, sami z Pisarzem Dekretowym sądzić mogą: Te zaś, które pod *pluralitatem* podciągniono, z czterema Assessorami przy Pisarzu sądzić powinni, wszelako z wolnością sądzenia i tych pod nieprzytomność Assessorow. *Kadencya* tych Sądow iedna Sześciomiesięczna: od 1. 9bra do 1. Maia wyznaczona, a to tym porządkiem: Od 1. 9bra do 15. Xbra sądzą się Sprawy Mieyskie tak z appellacyi, iako i o Przywileie, z Regestru Magdeburskiego, w którychto decyzya, samym Kanclerzom iako się namieniło finalnie służy. Od 15. Xbra do 15. Janua: sprawy Chłopskie: bo w Litwie Sądow Referendarskich nie masz. Od 15. Janua: *ad ultimam Febr:* sprawy Fiskalne: w Marcu Regestr Ekonomiczny: w Aprilu Dysydentcki sądzi się. *(k)* a to podług Rezolucyi i Uniwersału Rady Nieustaiącey Prawo R. 1768. tłomaczącey i do exekucyi przywodzącey. *(l)* *Dylacye* w sprawach o Przywileie lub Dokumenta, żadne prócz kopii spraw z komportacyą Dokumentow, pozwalane być nie mogą. W tych zaś, które za sobą ciągną Kommissye na grun-cie,

(h) V. 7. fol: 540. A. 1766. t. Wyznaczenie. *(i)* Ibidem t. Ostrzeżenie.

(k) Ibidem §. Porządek fol: 538. i §. Naznaczenie fol: 539. *(l)* Rez: R. N. A. 1777. d. 30. Arp: N. 38. Uniwersał R. N. 1783. dnia 11. Apr.

cie; na pierwszym terminie spraw kopie, na drugim *Munimenta specificata*, do następuiącey kadencyi pozwalane bywaią. *Beneficium* także *Juris* godzina iedna do namowy, tak Powodowi iako i Pozwanemu odmowione być nie powinny; a Obmowa dla Senatorow i Posłow, gdy te Sądy w mieyscu Seymu odprawuią się, nikomu służyć nie ma, Aktoratow mazanie, byle z wiadomością Sądu, wolne. Kommissye z tego Sądu wyznaczone, sposobem Sądow Podkomorskich odprawuią się. Zasiada na nich Podkomorzy Ziemski od Sądu wyznaczony, i po dwóch od Strony Kommissarzow; *Judicatum* ich gdy Strony przyimuią; Dzierżawca przysiądz ma w Assessoryi, iż nic do ocalenia granic nie opuścił: a po tym Akt całey Kommissyi i Mappę do Aktow Assessorskich oddać obligowany. Jeźli zaś appellacya od Kommissyinego zachodzi Dekretu, Sąd Assessorski, bez żadney Dylacyi sprawę decyduie. (m) Mandaty z Assessoryi wychodzić powinny na Membranach przez Sekretarza Pieczęci podpisanych, a to czterema niedzielami przed sprawą: Zeznanie ich w Grodzie Pozwanego czyni się. Dekreta sam Kanclerz pierwszy, albo

(m) Ibidem §. o Kommissyach fol: 544.

albo mieysce tych zastępuiący podpisuie. Appellacya do Sądow Relacyinych zabroniona: *Paritatem votorum* Kanclerz lub Prezyduiący w sprawach wszystkich Katolickich rozwiązuie; A gdy *paritas votorum*, w sprawach Dyssydentckich zapadnie, Sądowi Relacyinemu decyzya iey należy. Czas zaś do sądzenia tych spraw od 1. Kwietnia, do 1. Maia przepisany: i na Regestr ten, równa liczba Assessorow Dyssydentckich od J. K. Mci wyznaczonych, z liczbą Assessorow Katolikow zasiadać powinna: gdzie innych spraw, nad, Prawem Roku 1768. w opisie *Judicii Mixti* wytkniętych, sądzić zakazano. (n)

TYTUŁ VII.

O Processie Cywilnym Grodzkim Litewskim.

POkrzywdzony Szlachcic przez drugiego iakimkolwiek uczynkiem na Osobie, lub fortunie; wypędzony z Possessyi; odnoszący w zbożu, sianożęci, lasach, krzywdę; uszkodzony od drugiego w ludziach przez pożogę, zabóystwo, ka- Wprowadzenie Sprawy do Sądu.

(n) V. 8. A. 1778. fol: 950. t. Uchylenie.

kalectwo, lub iakimkolwiek bezprawiem; Sprowadzić bez odwłoki powinien Generała czyli Woźnego z kilką Szlachty na mieysce gwałtu; a ten znaki gwałtowności poznać i widzieć, indagacyą od Sąsiadow wyciągnąć, i to wszystko przed Urzędem Kancellaryi Grodzkiey zeznać ma nieodwłocznie: a zeznanie to, extraktem z Ksiąg Kancellarya wydaie. *(a)* Jeźli zaboy na mieyscu gwałtu nastąpił, lub rany zadane, albo gwałtownik uięty; czyni się tego wszystkiego w Kancellaryi *Obdukcya*, a Winowayca przed Sąd iak nayprędzey stawiony być powinien, luboby w więzieniu zatrzymany był; gdyż Szlachcic nietylko Szlachcica, ale nawet luźnego Człowieka więzić u siebie prawnie nie może. *(b)* Nadto, podaie skrzywdzony Kancellaryi Regestr wszystkich szkód przez się poniesionych, czy to w zabranych, czy tylko w uszkodzonych przez Gwałtownika rzeczach. *(c)*

Wpis Sprawy, Pozew i tegoż Relacya.

Po których prawności dopełnieniu, Wpis sprawy następuie. Podobnie gdy za Obligiem cywilnym Dłużnik w summie należącey nie uiszcza się; Wierzyciel, czyni o to na terminie przy Generale w Kancellaryi pilność, Process o Kontrawencyą obligowi zapisuie, i tenże Extraktem wyimuie; a za dopełnieniem tey uroczystości, wynosi Powod Pozew na 4. niedziele przed Kadencyą przeciw Stronie. O Zaboy lub Złodzieystwa przez Chłopow popełnione, kładzie się ieden Pozew Dziedzicowi lub Dzierżawcy aresztowny, drugi Kryminaliście. Z pierwszego sprawa w *Ordynaryinym*, z drugiego w *Incarceratorum* Regestrach zapisuie się, a za przywołaniem iedney, Aktorat drugiey łączy się. Jako zaś Aktoratu bez Pozwu formować nie można, tak Pozew niewcześnie wydany, nie mógłby nadać Prawa do Aktorstwa: lub ieźli nie podług Prawa napisanym i położonym okaże się. Ma tedy każdy Pozew zawierać w sobie: 1. Jmie, przezwisko, honor Adwersarza: czas i mieysce uczynioney szkody, i ztąd płynące pretensye, nic nieopuszczaiąc, ani dodaiąc, podług podanego do Kancellaryi, tychże Regestru. Wszystkie zaś pretensye w Sądzie uformowane i wzniecone, a w Pozwie nie wytknięte, pod *Judicatum* nie podpadaią. *(d)* Bo gdy, i po rozpoczętey rozprawie lub wskazaney Dylacyi, nowe gwałty Powod od Pozwanego

(a) Stat: Lit: Roz: 11. Art: 2. i Roz: 4. Art: 92. i Art: 9. *(b)* Roz: 11. Art: 28. *(c)* Roz: 4. Art: 18. 48. i Roz: 11. Art: 59.

(d) Roz: 4. Art: 9. i 54.

go ponosi, nowy także Pozew i nowy Wpis z pierwszym Aktoratem łączyć się maiący, uczynić obowiązany. (e)

W Sądach Grodzkich Woiewódzkich Pozwy Jmieniem Woiewody, w Powiatowych imieniem Starosty wydaią się. Załoba czyli pretensya w Pozwie w całości nie wyraża się, ale się tylko Aktor do Autentyku w Grodzie uczynionego odwołuie, salwuiąc sobie oney melioracyą. Pozew takowy z wyrażeniem Roku, dnia, Miesiąca i Powiatu lub Woiewodztwa, z podpisem Pisarza, wyrazem Aktora i Pozwanego, oraz mieysca gdzie się Pozew kładzie, Woźny podpisuie i Pozwanemu *copiatim* podaie. Kładzie go zaś Possessyonatowi w dobrach, Nieosiadłemu na drzwiach Parafii lub Ratusza przybiia: (f) a Autentyk Pozwu położonego w kopii, tenże Generał w Grodzie własnym zeznaie, lub przed Pisarzem. Zeznanie atoli albo Relacya przed Pisarzem, w ten czas tylko prawną będzie, gdy i Sądy Grodzkie i dobra Pozwanego w iednymże Powiecie lub Woiewodztwie znayduią się. (g) W Sprawach o Zbiegłych Poddanych, w obligowych, i excessowych, może być Pozew z Grodu

(e) Roz: 4. Art: 45. i 46. i V. 6. A. 1726. fol: 465. t. Konserwaty. (f) Roz: 1. Art: 9. (g) Roz: 4. Art: 9. 17.

du Powoda wyniesiony i tylko w Grodzie Pozwanego zeznany. Zgoła cały Process, temu Sądowi, z kąd Poddani zbiegli, a nie gdzie *actu* znayduią się, należy: równie Zabóyca gdzie zabóy popełnił, a nie gdzie przebywa, odpowiada: Nakoniec Dłużnik gdzie długu zaciągnął, a nie gdzie osobą zostaie, Wierzycielowi uiścić się powinien. (h) Membrany iednak Pozwu zawsze ten Pisarz podpisuie z którego Grodu wynoszą się. (i) Nareszcie Wspólnicy w iakieykolwiek sprawie, osobnemi Pozwami do Sądu pociągnieni być maią.

Rozprawa Sądowa i Dylacye.

Po uprzątnionych Akcessoryach, względem należytości, *fori*, Regestru, Aktoratu (co prawie podobnie iak w Prawie Koronnym dzieie się:) następuie z wskazania Sądu, Proceder sprawy albo *Litis contestatio*: gdzie ieszcze Strona zwłaszcza Odporna, następuiące wyiednać sobie może Dylacye: 1*mo*. W sprawach o Zbiegłych Poddanych: Spraw Kopie i Statuicya: W obligowych, żadne Dylacye nie idą. 2*do*. W Sprawach wiolencyinych: Inkwizycya, Weryfikacya, i Spraw kopia. 3*tio*. W Kryminalnych: Inkwizycya, Komparycya Kry-

 mi-

(h) A. 1764. V. 7. fol: 408. t. o Zbiegłych Poddanych. A. 1766. V. 7. fol 532. t. Dodanie. (i) Roz: 4. Art: 6.

minalisty. *4to.* W Sprawach złodzieyskich: Kopia spraw, i Statuicya Złodzieia. *5to.* W Expulsyinych: Reindukcya, Inkwizycya, Kalkulacya, Weryfikacya i Spraw kopia. Nakoniec w Exempcyinych, Inkwizycya: o którey poniżey. Czasem sobie Strony nawzaiem przy zapisaniu Dylacyi, *Securitatem* dobr, Possessyi i zdrowia waruią. *(k)*

Co *beneficium* Obmowy, i wieloraki? Prócz Dylacyi wspomnionych, są iescze *Beneficia Juris* albo *Obmowy* zwane, wolne niestawienie się do Sądu Stronom zabeśpieczaiące: a takich Prawo dozwala: *1mo.* Senatorom, Posłom, Deputatom w sprawach potocznych, byle tylko *actu* funkcyi swoiey dopełniali; Toż *beneficium Juris* podług Rezolucyi Rady R. 1778. 2. Junii, służy i Marszałkowi Trybunalsk: w sprawach nawet osobistych. *2do. Obmowa* rzetelney choroby każdemu, ile gdzie osobiście odpowiadać powinien, służy *prævio Juramento* na następuiącey kadencyi, iako nie była zmyślona. Nakoniec godzina iedna do namowy obydwóm Stronom *in causis simplicium Injuriarum* pozwalana bywa: *(l)* Których to Dylacyi albo *Obmow* Dekret, Strona wyimuie, a na nastę-

(k) A. 1764. V. 7. fol: 396. t. Dylacye. *(l)* Ibidem t. o Obmowach fol: 397.

stępuiącą kadencyą trzema dniami kopie podaie do Kancellaryi, i attestacyą od teyże bierze, czekaiąc wywodu sprawy *ex turno* Regestru. Sprawy po czasie wyszłym *Obmowy* godzinney, *extra turnum* Regestru wołane i sądzone być maią. Gdy spor idzie o expulsyą lub exempcyą, w którym Dylacya do Reindukcyi lub Inekwitacyi nakazana; należy Stronie Powodowey uprosić Urzędnika, i pod imieniem tegoż wydać Innotescensye Stronie Odporney ku satysfakcyi: Urzędnik zaś pomieniony z Szlachtą i Woźnym w czasie Dekretem opisanym, dobra Powodowi podać, list podawczy spisać, i toż wszystko w Kancellaryi zeznać obowiązany.

O Inekwitacyach, Reindukcyach, Inkwizycyach. *Inekwitacya* zapada zawsze, gdzie Aktor albo do Dziedzictwa sądownie przyznanego bierze się, albo summ lub Przezyskow Sądowych na tychże poszukuie; czasem też wybitemu bezprawnie z Possessyi, *Reindukcya* przez *Inekwitacyą* skazana bywa. Inekwitacya przez Urzędnika umowionego, zaś Inkwizycye, Weryfikacye i Kalkulacye przez umówione od Stron Osoby Urzędowe w liczbie trzech od iedney, czynione być maią; dosyć atoli iest aby tylko po iednemu od obydwu Stron na termin ziechało się. Wprzód zaś sposobem w Inekwitacyach zażywanym, czyni się obwieszczenie Strony odporney czterema niedzielami przed

 ter-

terminem imieniem tychże Kommissarzow, i w Aktach własnych zeznaiesię: które w czasie ufundowania Juryzdycyi Sędziowie podpisuią: Nadto Powod Pozew czyli Załobę ułożyć, Interrogatorya przygotować, Swiadkow dwunastu naywięcey, a pięciu naymniey sprowadzić, tych o zeznaniach informować, a potym Stronie kommunikować powinien; Na których gdy się Strony zgodzą, tak liczbę Swiadkow iako i Interrogatorya podpisuią Sędziowie, i Strony o nieprzekupienie Swiadkow do przysięgi przypuszczaią: następnie potym Inkwizycya z Swiadkow /i tych zeznania pieczętuią się. *(m)*

Kalkulacya i Weryfikacya. *Kalkulacya i Weryfikacya* zależy na roztrząśnieniu Percepty i Expensy: skonfrontowaniu kwitow i Dokumentow, wyciągnieniu Swiadectw z ludzi wiadomych rzeczy i wiary godnych *i t.d. Weryfikacya* zaś w szczególności na piśmie dziać się powinna, przez wykład pretensyi i szkod od iedney Strony z dowodami i Swiadectwy poddanych; a Strona przeciwna równie pismem odpierać takowe zażalenia obligowana. Sędziowie, każde *propositum* osobno decydować, i pod każdym swoy wyrok zapisać obligowani; a w niepewności lub obojętności dowodow o pretensye, do Sądu *à quo* po decyzyą wskazuią. Inkwizycye do Kancellaryi pod pieczęcią odsyłaią się, Weryfikacye zaś i Kalkulacye Stronom wydaią się.

(m) Roz: 11. Art: 61. 62. 63. a V. 7. fol: 394. t. Exekucya. A. 1764.

Ostateczne Sądu w Sprawach wyroki. Po odbyciu tych Aktow, Strony obydwie przed kadencyą podaią do Kancellaryi kopie spraw, Aktoraty zapisuią i *meritum* sprawy na pismie Sędziom podaią, co i o Replikach rozumie się. Po odeyściu tych, i założeniu *Petitow* czyli konkluzyi; Sąd na ustępie albo *Namowie* deliberuie, lub Sentencyą pisze, która albo sprawę kończy, albo ią do Trybunału wywołuie, ieżli która Strona z całego lub iakiey kategoryi Dekretu nie kontenta: co naydaley w trzech dniach, na pismie uczynić powinna. Wszystkie te Akty, czy na gruncie czy na mieyscu uczynku, Sędziowie Ziemscy lub Grodzcy, lub ich Subdelegaci dopełniaią: Ci zaś podług Rezolucyi Rady przysięgli, Rotą Sędziow Ziemskich lub Grodzkich być powinni. (n) Teyże Rady wyroki deklarowały, iż termin Kondescensyi, Kalkulacyi, Inkwizycyi, Weryfikacyi *i t. d.* nie od czasu wydanych Jnnotescensyi, ale od daty zeznania ich przez Woźnych, uważać się ma. *(o)*

Ap-

(n) Rez: R. N. A. 1777. N. 138. d. 26. Apr: (o) Rez: R. N. A. 1777. N. 338. d. 23. 7br.

Wolność Apellacyi i iey okreslenie.

Appellacyom we wszystkich sprawach wolność wszelką prawo ostrzega, atoli zabrania ich: *1mo. Ab Accessoriis etiam perimentibus*, czyli sprawę umarzaiących lub niszczących. *2do.* W Sprawach Obligowych między żyiącemi. *3tio.* W sprawach Expulsyinych *in puncto reinductionis*, i win za Expulsyą. *4to.* O zbiegłych Poddanych. *5to.* W sprawach 500. Złł: nie wartuiących. *6to.* W Sprawach *in principali* odsądzonych a nie zaappellowanych. Nakoniec w sprawach Taktowych & *Fisci* iako to o miary i wagi *i t. d.* *(p)*

Po zapadłym Dekrecie finalnym, Strona Process zyskuiąca czyni Jurament w Sądzie lub na terminie przepisanym: Dokument wykonaney przysięgi z Kancellaryi odbiera, i do odzyskania rzeczy przysądzoney przystępuie, z pozyskaney kwituie, albo w nieodzyskaniu iey, do *Inekwitacyi* przystępuie. Rzeczony Jurament, gdy zachodzi appellacya, zatrzymuie się do rozprawy Trybunału; a Inkwizycye do Kancellaryi Trybunalskiey odsyłaią się. *(q)* Nadto Strona Dekret z kontrowersyami wyimuie, Przeciwnika zapozywa, i Aktorat z Regestru appella-

(*p*) V. 7. A. 1764. S. Cor: fol: 393. t. o Appellacyach. Roz: 4. Art: 88. 75. i A. 1766. V. 7. fol: 532. t. Dodanie. (*q*) Roz: 4. Art: 56.

lacyinego formuie. Jeżeli Trybunał Dekret pierwszy stwierdza, Stronę appelluiącą 200. kop i 6. niedziel wiezy, lub za tę tysiącem grzywien ukarze, z nadgrodą unkosztow: *(r)* Gdy zaś Strona Powodowa zyskany w pierwszey Instancyi traci process, podlega penom przez Dekret Trybunalski przepisanym.

Sposoby prawne przewlekenia Processu.

Strona odporna ieżeli dla słusznych przyczyn czynić satysfakcyi Powodowi niechce, lub zwlec pragnie; szuka *Obmowy* dla choroby, zakłada excepcyą *fori i t. d.* A gdy te *diffugia* Sąd uchyla, wzdać się daie; albo ieżeli Inkwizycyi dopuszcza, z Urzędnikiem nadrabia, że na termin nie zieżdza. I lubo Strona Powodowa *in contumaciam* Inkwizycye wyprowadzić może, przecięż o te powtórnie *contumax* dopraszać się ma Prawo: i dopiero po tych powtorzonych, Dekret finalny wypada. Wszakże ieszcze i tu założona do Trybunału appellacya, pozbawia sprawiedliwości skrzywdzonego. Gdy zaś taż Strona czuie i poznaie zły swóy interes, szukać ma Przyiacioł do ugody, a ieżli Powod od tey daleki, zwłoką sprawiedliwości, przez umieszczenie niskie Aktoratu, przez obalenie go z racyi niedokładności lub niezgodności Pozwu

(*r*) A. 1766. V. 7. fol: 534. t. o Appellacyach.

zwu z meritum albo Załobą, przez wyiednaną do namowy godzinę; nadto aresztowaniem kondemnaty, uformowaniem Aktoratu i tego na ostatnią kartę przeniesieniem, exekucyą na osobie lub dobrach swych zwleka prawnie, a tym samym podobnemi obroty nakłonić może do zgody Powoda. Nakoniec w sprawie dobrey Pozwany formuie *reconventionaliter* swoy Aktorat, który mu nietylko wzaiemność w pretensyach zabespiecza, ale zgodę łacnieyszą obiecuie. A że w takowym razie przed ugodą, Strony Dokumenta kommunikować sobie zywkły, pryncypalnieysze utaić może.

Co sprawy prawne a niesprawiedliwe.

Sławny Prawników wyrok: *Sprawa sprawiedliwa ale nieprawna:* na tym zasadza się, iż maiątek może być nabyty sprawiedliwie, płacąc *np.* zań Właścicielowi umowioną Summę, ale dla niedopełnionych Prawa solenności w tey przedaży, nieprawnie posiadać się będzie. A że uroczystości takowe, za istotną do sprawiedliwego nabytku kondycyą prawa przepisały; więc uchylenie tych, słuszną niesprawiedliwość na takowe nabytki zaciąga. Tak prawność praw wieczystych Zastawnych, Arędownych, Wlewkowych, funduie się: 1*mo*. Aby każde spisane było z wyrażeniem istoty rzeczy i formą przepisaną. 2*do*. Aby toż Prawo od Aktorów i Pieczętarzów trzech było pod-

podpisane, i w Grodzie lub Ziemstwie własnym zeznane, lub z obcego do własnego Powiatu na pierwszych Rokach przeniesione: Nakoniec Jntromissya i Jnwentarz *in forma juris* ułożone, czy przed Sądem, czy w Kancellaryi uczynione, iako i List na przyznanie oboyga koniecznie do Prawa wieczystego są potrzebne. (*s*) *Konwikcya* podobnie prawna lub nieprawna będzie. 1*mo*. Gdy *in Foro & regestro competenti* Proces otrzymany lub nie, pokaże się. 2*do*. Gdy Pozew Stronie dany 4. Niedz. przed Dekretem, czy to w ręce oczywisto, czy na dobrach położony, albo przeciwnie. 3*tio*. Gdy Kondemnaty *gradatim* otrzymane lub nieporządnie. 4*to*. Gdy po Dekrecie obwieszczenie Strony przez Urzędnika 4. Niedz: o Exekucyi, i tegoż obwieszczenia zeznanie w trzy dni przez Generała nastąpiło lub uchybione zostało. Nakoniec ieżli Urzędnik wziąwszy od Aktora Zł. 300. List Obwieszczy i Poieżdzcy wydał i podpisał, a Strona Pozew o kontrawencyą do Sądu, gdzie Kondemnata zakroczyła, wyniosła, zeznanie uczyniła, Aktorat wpisała i na nowo Stronę kondemnowała; alboliteż solenności tych nie dopełniła. (*t*) W

(*s*) R. 4. Art. 1. Roz 7. Art. 1. 2. (*t*) A. 1726. v. 6. tit. Exekucye f. 469. i A. 1764. v. 7. fol. 394. tit. Exekucya.

Liczba Kondemnat do Konwikcyi potrzebna.

W sprawach Obligowych inaczey *liquidi debiti*, Exempcyinych, o obiekcye *ignobilitatis*, o zbiegłych Poddanych, o wiolencye, inwazye, i we wszystkich Rokiem zawitym sądzących się, Exekucya finalna albo Dekret za drugą Kondemnatą zapada. W sprawach zaś o Koligacyą między Prawami, o Sukcessye, o Aktorstwo dobr & *simplicium injuriarum*, po trzech kondemnatach, *judicatum finale* następuie. Zaś Trybunalskie Dekreta z appellacyi *à minori Subsellio instantanee* exekwuią się. Równie i w sprawach nie zaappellowanych a *finaliter* odsądzonych, tudzież gdy iuż exekucya zapadła, a Strona odpornie się ma, za pierwszą Kondemnatą *judicatum exequi* powinno.

Exekucya Dekretow.

Za podaniem przez Urzędnika dobr prawem przekonanych, gdy *jure victus* żadnego Powodowi nie czyni odporu, *jure vincens* zapozywa Adwersarza do approbaty swey Possessyi, i onę Dekretem funduie nowym. Niedopuszczaiący zaś strona Exekucyi Dekretu, ściąga na się kary Kontrawencyine, a Powodowi aby ie zyskała, testymonia od zieżdżaiących Urzędników do obięcia Possessyi wziąć, i na nowo Stronę zapozwać, *atque iterum iterumque* exekucyi tentować ma. Wszakże gdyby strona przekonana Dekretowi *Ultimæ Instantiæ* opierać ważyła

ła się; *tanquam rebellis omni activitate caret* i dobra oney *forti executioni* podpadaią, sposobem dla Prowincyi Koronney przepisanym.

Kondemnaty, Dekreta Kontumacyine, Gleyty.

Kondemnata na Osobę, Dekret zaś Kontumacyiny na Dobra ściąga się: tamta osobę *omni activitate privat*, ten na Dobra pretensye Powoda zlewa. Kondemnaty znoszą się Gleytami, solucyą, albo *nullitate*. Dekreta zaś Kontumacyine Protestacyą i teyże Relacyą, publikacyą gleytu, wyniesieniem na wzaiem Pozwu, wpisaniem Aktoratu, i warowaniem *loci standi*. Warowanie to dzieie się 1mo. Jeśli Kondemnata *non in competenti* otrzymana; takowa albowiem uchyla się, a sprawa *ad competens Forum* należy. 2do. Jeśli *ex Foro & Regestro competenti* zapada Kondemnata; nieprawność iey będzie, gdy *contra gradum decretandi* otrzymana *np.* w Sprawie Cywilney *ex cruda citatione* na infamią. Podobnież Kondemnata bez podanego Pozwu, lub bez przyznania Juramentem dowiedzionego, uchyla się solucyą. Kondemnaty znoszą się płacąc za prostą Bannicyą kop 6. za Bannicyą wieczną kop 12. za Jnfamią kop 40. A gdy po kontrowersyach Kondemnata *in secundo termino* na Jnfamią zapada, płaci się za tę Zł. 100. a tyle drugie gdy strona po Jnkwizycyi wzdać

wzdać się dopuszcza. (*u*) Wstrzymuią się *Kondemnaty* przez *Gleyty*: atoli te równie iak w Koronie nie przeciw Dekretow, ale tylko *ad jure agendum* otrzymane być mogą. Jedne z tych są Krolewskie, drugie Kanclerskie: Krolewski, Jnfamią *ex cruda citatione* znosi: Kanclerski w Bannicyi doczesney *locum standi* waruie. Gleyty nieaktykowane i niepublikowane nic nie ważą. (*w*)

O Jnfamii i Bannicyi wieczney i doczesney z Kondemnat.

Kondemnata za obligami inekwitacyinemi otrzymuie się na Iwszym terminie z Jnfamią, ieżeli daiący oblig pod takie lucrum poddał się, *atque cum libera inequitatione* i z wolnym *activitatis* zatamowaniem, aresztowaniem Summ, Towarów *i. t. d.* Na drugim terminie po sprowadzoney exekucyi, także na infamią *cum libera inequitatione mota Nobilitate*: i zatym Dekretem dobra obeymuią się. Kondemnata w sprawach Expulsyinych, Wiolencyinych, Kryminalnych, o zbiegłych lub wyprowadzonych Poddanych, *i. t. d.* na pierwszym terminie na Pana ściąga Bannicyą doczesną i wieczną, a na Sługi i Poddanych *liberam captivationem*: Na drugim terminie

(*u*) A. 1726. v. 6. f. 459. t. Trybun. §. o Sprawach f. 482. §. *de Activitate f.* 474. §. *Objectio f.* 466. (*w*) V. 7. 1764. fol. 409. tit: o Gleytach.

nie po Exekucyi sprowadzoney, wypada Jnfamia *cum forti executione* do obięcia dóbr w possessyą. Kondemnata nakoniec w sprawach *simplicium injuriarum*, iako to o Sukcessyą, kognicyą Prawa i tym podobnych sporach, wiolencyi i zapisów nietyczących się; na pierwszym terminie ciągnie za sobą Bannicyą doczesną, z założeniem troiakich zaręk albo *vadiorum*: na drugim terminie taż Kondemnata, wskazuie Przeciwnika na Bannicyą wieczną z approbatą Dokumentow Powodowych i przysądzeniem expensow; na trzecim zaś terminie, po sprowadzoney Exekucyi, stronę przeciwną na Jnfamią wzdaie *cum forti Executione captato tempore*: I za takowym to Dekretem dobra podane w pretensyach i zyskach obeymuią się. (*x*) Ostrzedz nakoniec przychodzi, iż każda kondemnata *ex cruda citatione* w 24. godzinach aresztowana być może; a w takowym areszcie Stronę *reconventionaliter* z wydanego Pozwu i uformowanego Aktoratu zapozwać Przeciwnik wolen. (*y*)

(*x*) S. Cor. 1764. v. 7. fol. 394. tit Exekucya. & fol. 396. tit. Warowanie. & tit. Dylacye.
(*y*) V. 2. A. 1588. fol. 1234. tit. Areszty.

TYTUŁ

TYTUŁ VIII.

O Wydatkach prawnych, iako to: O Przezyskach sądowych, Salaryach Sędziowskich i płacy różnych Kancellaryi Koronnych i Lit.

Wydatki prawne Koronne.

I. WYdatki albo expensa prawne, iedne są ustawami wyraźnemi przepisane, drugie na zwyczaiu zagruntowane; pierwsze spadaią zawsze na tego, który sprawę traci, drugie przez przyiacielskie lub sądowe pośrednictwo między Stronami miarkowane bywaią: Co zaś z czczey wspaniałości, lubo za zwyczaiem idącey, Sędzia Ziazdowy, Patron, Officyalista, Geometra zyskuie; to w liczbie nieuchronnych, a nigdy nieodzyskanych pieniactwa expens mieści się. Niedostatek i niedokładność Praw naszych, ieśli gdzie to w tey materyi naywięcey i prawie codziennie Narodowi czuć się daie. Należałoby koniecznie określić i obostrzyć surowo, ile Officyalista biorący się na Tradycyą, Kommissarz lub Sędzia, czy na Kommissyą, czy na Kondescensyą zieżdżaiący, Geometra grunta rozmierzaiący i Mappę onych wyciągaiący, Patron lub Plenipotent przyimuiący sprawę, czy to pod bokiem Sądu, czy na gruncie, mieć maią *salarii*: gdzie i na czasu przeciąg, i na tanność lub drogość kraiu, tudzież na sprawy zawiłość, baczność mieć przystoi. Są wprawdzie dawnieysze niektóre opisy, które depaktacyom podobnym zagrodzić chciały; ale te dla nowey pieniędzy ewaluacyi zaniedbane i zarzucone zostały. Tak Podkomorzemu od rozgraniczenia podług Dekretu groszy trzydzieści, tyleż Staroście, a Woźnemu sześć; od zgodnie umowionych i usypanych granic, Urzędowi połowę tey płacy, Woźnemu groszy trzy Roku 1577. przepisano: *(a)* grosz zaś ieden owego czasu więcey nad groszy dziesięć dzisieyszych nie wynosił. Dawniey nieco, to iest Roku 1496. tenże Urzędnik z swemi Komornikami, trzema grzywnami kontentować się powinien był: *(b)* grzywna zaś owego Roku na Złotych 28. dzisieyszych i groszy 24. wynosi: Tamże Miernikowi albo Geometrze od Włóki miary Chełmińskiey (w którey trzydzieści Morgow liczy się) na iednym mieyscu leżącey, dwa grosze, a ieżeli Morgi rozrzucone od każdego po szelągu naznaczono, a to pod karą sześciudziesiąt grzywien,

(a) V. 2. fol. 947. t. o Podkomorzym. (b) A. 1496. V. 1. fol. 268. t. de Salariis.

wien, ieśliby więcey wymagać ważył się. Jnnych opisow dla Urzędnikow Ziazdowych niedoczytuiemy się.

JuraCancellariæ, Grzywny i *Vadia.*

Co do opłacek Kancellaryi, Konstytucya Roku 1726. i 1768. naypoźniey i naydokładniey *Jura* tychże opisała, ktorych Tabelle dla lepszey wiadomości słowo w słowo niżey kładą się. A że w w tych procz monety kursuiącey, o *grzywnach* i o *zakładach* iest wzmianka: ostrzedz należy: iż dziś *grzywna* podług ewaluacyi Menniczney Złł: 80. ważąca, w prawie nie waży więcey, iak złoty 1. groszy 18. *Vadium* zaś albo *zakład*, bierze się nayprzod za wszelką summę przez Poręcznika zapisaną, ktora czasem pewną liczbą określa się, czasem tyle drugie ile wartość rzeczy iakowey, wynosi; tak *np.* w przedaży Domu, Placu, za sto Tysięcy, zapisuią sobie czasem Strony Kontraktuiące *alterum tantum vadii.* Zakład albo *vadium* sądowe, *proste* albo Starościńskie zwane: waży grzywien 120. albo Złł: 192. Nayczęściey kary sądowe na grzywny rachuią się, *np. Dwoie czternaście grzywien: Czworo czternaście grzywien*, co czyni grzywien 28. albo 56. Z tych procz przysądzonych Stronie, połowa czasem Sądowi dostaie się, toż i o Zakładach rozumieć należy, ktore tym sposobem rachuią się: za iedno: *simplex vadium vel Capitaneale:* za dwa: *du-*

duplex vadium: daley zaś po prostu liczba grzywien, *np.* 500. 1000. wyrażona bywa: Zatym gdy Sąd przysądza Stronie dwoie czternaście grzywien: a *Judicio per medium:* znaczy to: że Strona grzywien 28. a Sąd grzywien 14. zyskuie. Podobnie, gdy Sąd 500. grzywien płacić nakazuie, a sobie przez połowę; na ow czas na skrzynkę sądową przypadnie grzywien 250.

TABULA

Reductionis Adjudicatorum & aliarum pœnarum A. 1726. (c)

	Pisarzowi Ziem: Zł:	Gr:	Do Skrzyn: Zł:	Gr:
OD Dekretow Instancyi każdey experiantur, prosequantur, procede, responde, directè responde, productionis Plenipotentiæ, po groszy - - -		15		15
A Lucro simplici sub pœna Bannitionis - -		15	1	15
A Lucro ulterioris executionis - - - -		15	1	15
A Lucro ultimariæ executionis - - - -		15	3	
A Lucro iterato ultimariæ		15	5	

O2 A

(c) V. 6. fol: 441. t. Tabula.

	Pisarz: Ziemsk: Zł:	Gr:	Do Skrz: Zł:
A Lucro pœnarum Legum, videlicet Infamiæ, Captivationis - - - - -		15	4
Od Dekretow Evasionis, Dilationis, Infirmitatis, Suspensionis, Adcitationis, Inquisitionis - - - -	4		2
Od Dekretow Comprobationis juratoriæ, Comportationis, Executionis per omnes Instantias, Reinductionis, cassatæ seu approbatæ exdivisionis, cassatæ inscriptionis, cassatæ seu approbatæ sententiæ Terrestr: seu Castrensis, incompetentis actionis, Extraditionis rerum vel Subditi, i tym podobnych.	6		2
Od Dekretu Condescensionis per utramque partem. -	40		6
Od Dekretu ex Condescensione, od Dekretu lectis Inquisitionibus, violentiarum, in causa necis, deductionis Nobilitatis.	30		6
Od Dekretu solutionis Summæ ad Inscriptiones, seu Contractus - - - -	6		2
Od Dekretu liqvidationis, & Collocationis Jurium in causa Potioritatis, od każdego tysiąca po *Złł*: 3. Ziemstwu, a do skrzynki od całego Dekretu			6

Pœnæ Judiciales pro parte Judicii tantum, exceptis arbitrariis, które Parti juxta qualitatem demeriti irrogari maią.

	Grzyw:	Vadia.
In Constitutionem loci standi, za zarzuconą Ziemską lub Grodzką kondemnatę in contumaciam otrzymaną, Stronie pœna duplex 14. Marcarum Polonicalium, Judicio per medium. - - - -	14	-
Za zarzuconą Ziemską lub Grodzką kondemnatę post inscriptam Comparitionem vel temerarium Recessum, Stronie pænam quadruplicem 14. Marcarum Polonicalium, Judicio per medium. - - -	28	-
Za kondemnatę Trybunalską in contumaciam, Stronie pœnam Quadruplicem, 14. Marcarum Polonicalium, Judicio per medium. -	28	-
Za kondemnatę Trybunalską post inscriptam comparitionem & temerarium Partis recessum otrzymaną, Stronie medium Vadii Capitanealis, Judicio per medium, grz:	28	-
In sublationem Condemnationis Terrestris vel Castrensis in contumaciam obtentæ, pœnam quadruplicem quatuordecem Marcarum Polonicalium Stronie, Judicio per medium.	28	-

	Grzyw.	Vadia.
In Sublationem Condemnationis Terrestris vel Castrensis post inscriptam Comparitionem & temerarium recessum obtentæ, Stronie medium vadii Capitanealis, Judicio per medium grzywien videlicet.	48	-
In Sublationem Condemnationis Tribunalitiæ contumacialis, Stronie vadium Capitaneale, Judicio medium vadii grzywien. - -	60	-
In Sublationem condemnationis Tribunalitiæ post inscriptam Comparitionem vel temerarium recessum obtentæ, Stronie pułtora vadia, Judicio per medium, to iest grzywien.	90	-
Pro Contraventione Decreto Terrestri vel Castrensi, Stronie vadium simplex, Judicio medium vadii, to iest grzywien. - -	60	-
Pro Contraventione Decreto Tribunalitio, Stronie duplex vadium Capitaneale, Judicio simplex. -		

In Casu repetitæ Contraventionis, quod sapit convulsionem Decretorum, pœnæ personales, to iest: sessionis Turricæ per spatium duarum septimanarum, irrogari maią; & solutio vadii Capitanealis duplicis, Judicio vero simplicis, & refusio damnorum Juramento per partem evincendorum. Kondemnaty dawne rite & legitime przed teraźnieyszą dyspozycyą

cyą

cyą otrzymane, parti per vadium, Judicio per medium znoszone, być maią.

W Kancellaryi Ziemskiey Trybunalskiey.

	Zł.	Gr.
Od Publikaty, od Extraktu iednego arkusza z Induktą, tak żeby in una facie było wierszow dwadzieścia ordynaryinym nie rozwłoczonym charakterem. -	1	
Woźnemu od Publikaty Kondemnaty iakieykolwiek. - - -		6
Od Pieczęci. - - - -	1	
Za Blankiet na Pozew. - -		6
Od Wpisu w ktorykolwiek Regestr.	1	
Od Suscepty, Zapisow perpetuitatis cujusvis. - - - -	2	
Ab Inscriptionibus temporalibus, scilicet obligationis bonorum simplicis debiti. - - -	1	
A Roborationibus Contractus, seu Scripti, & advitalitatibus a qualibet Parte. - - - -	1	
A Protestationibus, Manifestationibus in copia porrectis. - -	1	
Ab Arestis inscriptis, Plenipotentiis pro uno Anno. - -	1	
Ab Oblatis Inscriptionum quarumvis. - - - - -	2	

A

	Zł.	Gr.
A præsentatione Cadaverum cum Obductione vulnerum & proclamatione homicidiorum. - -	3	
A Woźnemu. - - - -		15
Ab oblatione Privilegiorum & quorumvis Rescriptorum ex Cancellaria Regni. - - -	4	
Od których wyięcia per extractum od Arkusza po Złotemu iednemu.		
Od Pieczęci tychże Extraktow. -	1	
Od inszych zaś Oblat z Ziemstwa albo Grodu przychodzących do Akt Trybunalskich po Złotemu.		
A Od Extraktow ich ut supra od arkusza po Złotemu, także od zapieczętowania ich po Złotemu.		

„Nad ten zaś Instruktarz żaden że„by się więcey, przez się, ani przez „subordynowane Osoby brać nie ważył. „A gdyby quocunque modo wziął, te„dy ad Instantiam Ukrzywdzonego per „Terminum Tactum, seu per Citatio„nem odpowiadać z każdego Regestru, „etiam pœnalium powinien w Trybu„nale; & comprobanti Parti deferenti, „że od niey więcey wzięto, Sąd in tri„plo wrócić nakaże, una cum privatio„ne Officii tego, komuby to dowiedzio„no, & pœnis personalibus skarze.

„Inkwizycye w Trybunale in causis „facti merè violatæ securitatis, gdy bę„dą wywodzone, Strony nie więcey słu-

„cha-

„chaiącym Inkwizycyi Deputatom, nie „każdemu z osobna, ale wszystkim od „każdego Swiadka dadzą, nad Złotych „sześć.

„Zeby zaś ta redukcya płacenia ad„judicatorum i grzywien każdemu in„notescat, postanawiamy: aby Ziem„stwa oboiey Prowincyi przy Regestrach „na Tablicy i w Kancellaryi Ziemskiey „zawieszać onęż na każdy Trybunał Re„gentom swoim nakazywały.„

Tabella z Taxą Jurium Cancellariæ, Roku 1768. (d)

	Zł.	Gr.
Od Rezygnacyi, Donacyi, Cessyi, Transfuzyi. - -	2	
Od roboracyi Kontraktow, Skryptow. - - - -	1	
Od Zapisow, Kwitow, Wizyi, Intromissyi, Aresztow, Obdukcyi, Prezent, Manifestow, Dożywocia. - - - -	1	
Od Relacyi Pozwow, tak Ziemstwa, Grodu, iako i Trybunału.		20
Od Pieczęci na iakiżkolwiek Extrakt lub Pozew. - -		6
Od Plenipotencyi czy specyalney, czy ordynaryiney, chocby na kil-		

ka

(d) V. 7. fol: 710.

	Zł:	Gr:
ka lat uczynioney albo wadyalney. - - - -	2	
Od Publikacyi circa Manifestationem samemu Woźnemu. -		15
Od Prezenty Pieniędzy, Bydła, Koni, ze szkody wziętych. -	2	
Od przeliczenia Summ Kapitalnych od Tysiąca. - -		3

W Kancellaryi Kommissyi Skarbu Koronnego, Rezolucye, Pozwy i Dekreta, gratis wydaią się. Zaś od arkusza iednego Extraktow, Złoty 1. *(e)* toż i o Departamencie Woyskowym rozumiy. A w Kancellaryi Rady Nieustaiącey nawet Extrakty gratis wychodzą. *(f)* W Kommissyach Edukac: i Sądach Marszałkowskich Jura Cancellariæ zależą od Ordynacyi prywatnych tychże Magistratur: lubo i te zawsze powszechne Prawo maią za prawidło, nie przepisuiąc *np.* więcey Kancellaryi swey od 1. arkusza dochodu nad złoty 1.

Ustawa Dochodów Sędziom Trybunalskim Litew.

Wydatki Prawne Litewsk.

II. Od Wpisu każdey Sprawy Zł. 3. Od Kopii z Pozwu, Kopa iedna groszy Litewskich. Od przydania Patrona Kopa iedna.

(e) S. Cor. 1764. V. 7. f. 323. tit. Approbacya.
(f) 1775. V. 8. f. 84. art. 2. t. Ustanowienie.

iedna. Od uczynienia Kopii z Spraw, Kopa iedna. Od Dylacyi na *Munimenta* Kopa iedna. Od przyięcia obmowy na chorobę, Kopa iedna. Od Dylacyi *pro majori legalitatis* albo *functionis*, Kopa iedna. Od zapisania Remissy *cum exceptione fori pars lucrans*, płacić ma Kop dwie. Od zeznania Juramentu, każda Osoba po Kopie iedney. Od naznaczenia terminu Juramentu, Kopa iedna. Od uznania Komparycyi, Kopa iedna. Od naznaczenia Statuicyi, Kopa iedna. Od naznaczenia terminu Statuicyi, Kopa iedna. Od uczynienia godziny, nic *prætendi* nie powinno. Od wzdania *a quolibet lucro*, po Kopie. Od uwolnienia od juramentu, każda Osoba Kopę iednę. Od uznania *fortis Executionis*, Kopa iedna. Od pozwolenia *movendæ Nobilitatis*, Kopa iedna. Od założenia *privationis Officii*, Kopa iedna. Od wzdania *in pænam captivationis & colli*, Kopa iedna. Od pozwolenia tamować *activitatem*, przy każdey Sprawie, Kopa iedna. Od pozwolenia zakładania aresztu na Osobę, Summy, towary, *intra & extra Regnum*, Kopa iedna. Od proklamaty, Kopa iedna. Od przydania Generała do iakieykolwiek Sprawy, Kopa iedna. Od przydania warty Trybunalskiey, Kopa iedna. Od przyięcia albo uchylenia aresztu Kondemnat, Kopa iedna. Od prezentowania

nia Summy, albo inney iakowey rzeczy, Kopa iedna. Od warowania za Gleytem *loci standi*, na iednę Kondemnatę Kop dwie, to iest: iednę Kopę za uznanie Gleytu, a drugą za warowanie *activitatis*; a gdy na więcey Kondemnat kto warować będzie, tedy *similiter* od każdey Kondemnaty płacono być ma. Od zniesienia Dekretow *solutione*, obie Strony po Kopie płacić maią. Od zniesienia Dekretow *nullitate*, *pars lucrans*, po Kopie iedney. Od zniesienia *satisfactione*, *pars lucrans*, po Kopie iedney. Od uznania Jnkwizycyi, Kopa iedna. Od naznaczenia Jnkwizytorow, od każdey Strony za każdego Jnkwizytora, po Kopie. Za nakazanie wyprowadzać *mutuo Partium sumptu*, od każdey Strony po Kopie; w Jndyktach od każdego Wyroku po Kopie; A w żadnych Sprawach, na żadną Stronę excessa większe nad Kop czterdzieści skazywane być nie maią. A gdyby nad tę Ustawę co wymożono; za to Podskarbi Trybunalski i za Sukkollektorow swoich odpowiadać, *&* *in triplo restituere*, *&* *litis expensas compensare de suo* powinien będzie. (*g*)

Sędziom Ziemskim i Grodzkim od wszelkich Przesądow, Dekretow oczywistych, niestannych, Appellacyinych, *&c.* nie po Kopie iak w Trybunale, ale po Zł. 1. naznaczono. (*h*)

(*g*) A. 1726. fol. 475. tit. Ustawa dochodów.

Kancellaryi Trybunalskiey zalecono, aby Extrakty *strictiori charactere* pisane były: a stronica iedna 30. wierszow zawierała: marginesy zaś nie obszernieysze, iak na dwa palce; Od takowego Arkusza Pisarzowi Tynf 1. Regentowi puł Tynfa, Skrybentowi gr. 15. *Item*, od Wpisu Tynf 1. Od Pieczęci Szost. 1. Od Kopii gr. 5. od otwarcia Xiąg dawnych Tynf 1. Od Jntromissyi zeznania i Pozwow gr. 24. Od Aresztu Kondemnaty Zł. 1. Od Proklamaty, Kondemnaty gr. 24. Od Suscepty Zapisow gr. 24. (*i*)

Dochody Pisarzów Ziemskich i Grodzkich Litew:

Od wpisania Sprawy, ieden Szostak bity: Od Kopii oddaney i odebraney po pięć groszy; od otwarcia Xiąg dawnych gr. 15. Od Proklamaty gr. puł osma; od Arkusza Extraktu (który Arkusz

(*h*) K. Cor. R. 1764. f. 404. tit. o Dochodach.
(*i*) A. 1726. V. 6. f. 477. tit. Dochody. a V. 7. 1764. f. 404. t. o Kancellaryi.

kusz z iedney strony ma mieć wierszy 30.) Zł. 1. Pisarzowi, a Regentowi puł złotego. Od Dylacyi każdey *excepto* godziny groszy 15. Od wzdania, czy iedno czy więcey będzie lukrow, Kopa iedna. Których dochodów według Statutu W. X. Lit. na Urzędzie Ziemskim, dwie części Sędziemu, a trzecia Podsędkowi dawniey szła. A na Urzędzie Grodzkim, dwie części Podwoiewodzemu lub Podstarościemu Sądowemu, a trzecia Sędziemu Grodzkiemu *cedere* ma. Od Pieczęci wszelkich Dokumentów po groszy 15. a przesądy zniesiono. (*k*)

W Kommissyi Skarbu Lit. Kopy *pro lucris* na rzecz Sądu brane być nie mogą, atoli *pro Contraventione* Prawa, nakazane być powinny i do Skarbu oddane. W Kancellaryi zaś teyże Kommissyi, od Ark. 1. wszelkich Extraktów Zł. 1. od Pieczęci gr. 15. od Korrekty gr. 15. płaci się. W Skarbowych iednak Interessach wszystko darmo Kancellarya wydawać będzie. (*l*)

(*k*) K. L. A. 1726. V. 6. fol. 478. tit. Dochod *in Subselliis*. (*l*) A. 1766. V. 7. fol. 513. tit. Ordynacya.

Ju-

Jura Cancellariæ Majoris & Minoris utriusque Provinciæ.

III. *Ordynacya* dla wszystkich, którzy z Kancellaryi Koronnych lub W. X. Litewskiego na iakieżkolwiek, i pod iakimkolwiek imieniem łask Królewskich Expedycye Pieczęci potrzebować będą, po czemu od czego Jura Cancellariæ płacić maią przez JO. JW. Kanclerzow i JWW. Podkanclerzych oboyga Narodow ułożona, i podpisana w tychże Kancellaryach: a die 1. Januarii 1765. publikowana, i do zachowania zalecona. *IuraCancellariæ Joris & Noris utriusq; Provinc.*

Spiritualia.

	Czer: Złot:
Od Arcy-Biskupstw Gnieźnieńskiego, Lwowskiego, iako Krzeseł Senatorskich. - - - - -	100
Od pierwszych Prelatur w Katedrach. - - - - -	10
Od niższych Prelatur i Kanonii.	5
Od Opactw Ritûs Latini. - -	10
Od Metropolii Ruskiey iako pierwszey godności w tey Hierarchii.	150
Od inszych Biskupstw Ruskich, iako godności wysokich w Kościele.	50
Od Opactw i Prelatur Ritûs ejusdem Græco-Uniti iako stopniow wyższych. - - - - -	6
Od niższych Ritûs ejusdem Prelatur. - - - - -	3

Od

Koadjutorye tych wszystkich Godności i Stopniow, tęż samę taxę maią. Oprócz zapłaty od Przywileiow wyżey wyrażonych na Godności i Stopnie, należy zapłata od Prowentu, iaki iest do iakiego Arcy-Biskupstwa, Biskupstwa, Prelatury, Opactwa, Kanonii Łacińskich, Metropolii, Biskupstw, Opactw i inszych Prelatur Ritûs Græci przywiązany, ad rationem 5ciu od 100.

Arcy-Biskupstwo Smoleńskie tylko od Prowentu ad rationem 5ciu od 100. za Przywiley płacić będzie.

Arcy-Biskupstwo Ormiańskie ze wszystkim tylko czerwonych złotych 10.

Od wszystkich innych Expedycyi, na Probostwa in Collegiatis Ecclesiis Farne, Plebanie, według Prowentu regulabitur 5. od 100. na zapłatę Kancellaryi rachuiąc.

Sæcularia Senatoriæ Dignitatis.

	Czer: Złot:	Złł:
Od Kasztelanii Krakowskiey iako pierwszego Krzesła. -	150	
Od Woiewodztwa każdego, iako od pierwszego Krzesła w swoim Woiewodztwie, Kasztelanii Trockiey, Starostwa Zmudzkiego. - - -	100	

Od

	Czer: Złot.	Złł:
Od Kasztelanii większey każdey iako Krzesła wysokiego w swoim Woiewodztwie. - -	50	-
Od Kasztelanii niższey każdey.	30	-

Z tych Krzeseł, którekolwiek ma Prowent przywiązany; od niego ad rationem pięciu od sta biorący Przywiley płacić ma: nie rachuiąc tego w Taxę wyżey wyrażoną od samego Krzesła należącą.

Ministeria.

Marszałkowstwo Wielkie. -	100	-
Buława Wielka. - - -	100	-
Podskarbstwo Wielkie. - -	100	-
Buława Polna. - - -	60	-

Oprócz tego, Buławy i Podskarbstwa maią swóy Prowent: od tego Prowentu ad rationem pięciu od sta.

Marszałkostwo Nadworne. -	60	-

Dignitarii Regni.

Sekretarya Koronna, i W. X. Lit: każda. - - -	50	-
Referendarya każda. - -	40	-
Podkomorstwo Kor: i W. X. Lit: każde. - - - -	30	-

 In-

	Czer: Złot:	zł:
Inny każdy Urząd Koron: *i* W. X. Lit: iako i Podskarbi Nadworny Koron: - - -	25	-
A że to Podskarbstwo ma swóy Prowent, i niektóre Urzędy także; więc od tych a parte ad rationem pięciu od sta.		

Dignitarii Curiæ.

Od każdego Urzędu Nadwornego Koron: i W. X. Lit. -	15	-

Dignitates in Palatinatibus, Terris, & Districtibus.

Od Podkomorstwa każdego po	12	-
Od Chorąstwa. - - -	10	-
Od Sęstwa Ziemskiego. -	10	-
Od Podsędkostwa. - -	10	-
Od Pisarstwa. - - -	10	-
Od Stolnikostwa. - -	6	-
Od Podczastwa. - - -	4	-
Od niższych Urzędow od każdego po - - - -	2	-

Militaria.

Od Listu przypowiedniego na Chorągiew. - - -	10	-

Pa-

	Czer: Złot:	zł:
Patenta: Dla Generała Lieuten:	20	-
Dla Generała Maiora.	10	-
Dla Pułkownika. -	8	-
Dla Oberszt-Lieutenan:	6	-
Dla Maiora. - -	5	-
Dla Kapitana. - -	4	-
Pułkownicy od Prowentu z Regimentu i Kapitani od Kompanii a parte ad rationem pięciu od sta płacić będą.		

Bona Regalia.

Od Starostw Grodowych, i nie Grodowych, & quocunq; nomine nazwanych Królewszczyzn, od Konsensow, & a juribus Communicativis, iako też pro Juribus Caducis, Przywileiow na Dobra Lenne, od Konsensow na nie, po pięć od sta: Od Przywileiow na Towary leśne, i na arendowanie Starostw na lata, za każdy Rok po	10	-

Aliæ Expeditiones.

Od Przywileiow na Sekretarye, Konsyliarstwa. - - -	3	-
A Privilegii Approbatione favore Civitatis 1*mæ*. Classis. -	25	-

 Fa-

	Czer: Złot:	Złł:
Favore Civitatis *2dæ* Classis. -	20	-
Favore Oppidi *1mæ* Classis. -	15	-
Favore Oppidi *2dæ* Classis. -	10	-
Od Przywileiow na Jarmarki.	5	-
Na Targi. - - - -	2	-
A quovis Rescripto, sive Salvo Conductu. - - -	3	-
Od Extraktow wyiętych z Kancellaryi Pieczętarskiey. -		24
Od Autentyku. - - -		8
Pieczęć na Mandat. - -		2
Pieczęć na Extrakt z Metryk dawnych. - - - -		2

A Diplomatis Nobilitationum, Jndigenatuum, a Curatoriis & aliis; Jura Cancellariæ arbitrio & discretioni JW. Kanclerzow relinquuntur.

Urzędy Ziemskie w Woiewodztwach i Powiatach Prowincyi W. X. Lit: tudzież w Xięstwach Zmudzkim i Jnflantskim, ponieważ rożnią się w niektórych nomenklaturach & in Stallis z Urzędami Prowincyi Koron: więc osobliwa onych kładzie się taxa, idque :

	Czer: Złot:	Złł:
Od Marszałkostwa. - -	15	
Od Ciwuństwa. - - -	12	
Od Podkomorstwa. - -	12	
Od Chorąstwa, Sęstw Ziemskich, i Pisarstwa Ziemskiego po -	10	

Od

	Czer: Złot:	Złł:
Od Woyskostwa, Stolnikostwa, Podstolstwa. - - -	6	-
Od Podczastwa Cześnikostwa, Horodnictwa, Skarbnikostwa, Łowiectwa, Miecznikostwa.	4	-
Od Koniustwa, Oboźeństwa, Strażnikostwa, Kraiectwa, Mostownictwa, Budownictwa po -	2	-

Które z wyrażonych wyżey Urzędow maią do siebie alligatum Proventum, z tych po pięć od sta oprócz wspomnioney płacy biorący Przywiley dawać maią.

	Czer: Złot:	Złł:
A że z Kancellaryi Pieczęci Koron: Gleyta Kanclerskie i Królewskie wychodzić niezwykły, więc i tych seorsive kładzie się taxa to iest od Gleytu Królewskiego. - - -	1	-
Od Gleytu Kanclerskiego, lub Podkanclerskiego. - -		10

Prócz taxy tu wyżey położoney, dochody Kancellaryi Oboyga Narodow składaiącey; opłaca ieszcze każdy Przywileie otrzymuiący Podatek Papieru Stęplowanego w Koronie, a to podług następuiącego Prawa R. 1775. *opisu.* 1. *Od Przywileiu* additionis Annorum *Złł:* 10,000. 2. *Od Dostoieństw Swieckich i Duchownych, Cywilnych i Woyskowych z Intratą od każdego* 100. *Złł: po groszy* 15. 3. *Od Przywileiu na Biskupstwa, Woie-*

wodztwa i Ministéria czer: złł: 60. 4. *Od Przywileiu na Kasztelanie : czer: Zł:* 40. 5. *Od Przywileiu na Urząd Koronny, Cz: Złł:* 25. 6. *Od Przywileiu na Urząd Woiewódzki Cz: Zł:* 1. 7. *Od Przywileiu na Urząd Nadwor: Królewski, Cz: Złł:* 12. 8. *Od Przywileiu funkcyi Duchownych i Swieckich, Cywilnych i Woyskowych od sta złotych intraty, po gr:* 15. 9. *Od Przywileiu na Urząd Woyskowy tytularny Cz: zł:* 12. 10. *Od Przywileiu na dobra Rzeczypospolitey, od sta Złł: intraty, po gro:* 15. 11. *Od Przywileiu Jndygenatu Cz: Złł:* 200. 12. *Od Przywileiu na Szlachectwo, Cz: Złł:* 50. (*a*)

Dochod z Papieru Stęplowanego.

IV. Ponieważ Prawo o Papierze Stęplowanym nietylko Rzpltey Dochodow znacznym iest zrzodłem, ale i wszelkich Kontraktow, tranzakcyi Cywilnych, i Sądowych stało się dziś umocnieniem; kładzie się tu nayprzód treść Praw tenże Papier stanowiących, iako i Rezolucye Radne do tegoż stosowne: a nakoniec Tabella Kommissyi Skarbowey Koronney, cenę Papieru podług Prawa od Summ stanowiąca.

Papier Stęplowany od R. 1775. (*m*) wszedł u nas w liczbę Podatkow. Bespieczeństwo iego od fałszu, karą śmierci

(*m*) V. 8. fol: 145. t. Papier.

ci Prawo rzeczone zagraża. Tamże ostrzeżono, iż gdyby kto albo drożey, albo taniey Papier ten przedawać ważył się; Skarbowi Rzplitey za każdy arkusz, winy 1000. Zł: zapłacić ma: a uboższy karze cielesney podpada: o co wszystko *forum* w Kommissyi Skarbowey przepisano.

Pominąwszy taxę Papieru Stęplowanego od przywileiow na Urzędy wszelkie, wyżey położoną; wspomnione Prawo R. 1775. iako i R. 1776. (*n*) nakazuie, 1. Od arkusza 1. Papieru na wszelkie *Actus* Jurydyczne (kopie wyiąwszy) po wszystkich Sądach Kraiowych, Duchownych i Mieyskich nie excypuiąc, grosz Srebr: 1. 2. Od arkusza papieru na Memoryał gr: Sr: 1. wyiąwszy Marszałkowską Juryzdykcyą 3. Arkusz papieru na Kwit z rachunkow: Złł: 2. 4. Na Paszport Złł: 10. 5. Na abszeyt gr: Sr: 1. 6. Na wyzwolenie Zł: 1. 7. Od cechy talii Kart Francuzkich Zł. 1. 8. Od cechy talii Kart Polskich, gr: 15. 9. Od cechy Kalendarza gr: Sr: 1. 10. Od cechy na Książkach Zydowskich gr: Sr: 1. 11. Arkusz Papieru na Przywiley Communitatis Złł: 18. 12. Co do Wexlow, Kart ręcznych, Zapisow i Kwitow *de pretio* dóbr, arkusz ieden Papieru kosztuie 1*mo* od 100. do 500. Złł. gr: Sr: 2. 2*do* od 500. do do 1000. Złł: 1. 3*tio* od 1000. do 5000. Zł:

(*n*) V. 8. fol: 889. t. Dochody.

Zł: 3. *4to.* od 5000. do 10000. Zł 6. i tak daley po Zł: 3. za każde 5000. rachuiąc, aż do 50000. od których Papier stęplowany Zł: 30. płaci się. A od 50000. aż do 100000. za każde 5000. Papier stęplowany po Zł: 6. opłaca się, podług tabelli Skarbu Kor: niżey położoney. Wszelako wszelkie Papiery processowe i extrakty ich, by naywiększe zawierały Summy, ieżli kupna, przedaży, lub cessyi dóbr nie zawieraią; na takie tylko pierwszy arkusz za gr: Sr: 1. kosztuie. Stosownie do tey materyi Rezolucye Radne deklaruią: 1. iż nie tylko Pozwow extrakty, ale i ich blankiety na Papierze stęplowanym być powinny. *(o)* 2. Extrakty z Kancellaryi Rady, iako bez opłaty wydaią się, tak dla oszczędzenia Skarbu, nie na stęplowanym Papierze wychodzić maią, i takie Aktom wszelkim przyimować nakazano. *(p)* 3. Przy Donacyi zeznaniu, w ten czas dopiero Papier stęplowany proporcyonalnie do Summy umówioney opłaca się; gdy Kwit *de pretio* zeznan będzie. *(q)* 4. W Donacyach Rodziców na osoby Dzieci swych czynionych, Papier stęplowany podług wartości dobr płacony być nie ma; gdyż w takowych darowiznach Kwity *de pretio* nie zachodzą.

(o) Rez: R. N. 1777. d. 15. Lip. N. 254. *(p)* 1777. d. 14. 9br: N. 409: *(q)* 1778. d. 2. Jan: N. 12.

dzą. *(r)* 5. Przenosy Summ Lit: do Korony, lubo podatku z Papieru stęplowanego Prowincya Lit: nie przyięła; przecięż na Papierze stęplowanym czynić się powinny. *(s)* 6. Jako wszelkie *Actus* sądowe, tak i Sądow Pogranicznych Judykata, na Papierze stęplowanym wychodzić maią. *(t)*

(r) A. 1778. d. 9. Jan: N. 18. *(s)* 1778. N. 21. d. 11. Xbr: *(t)* 1778. N. 23. d. 11. Xbr.

TABELLA

Okazuiąca do iakowey Summy iakiego gatunku i ceny Papier Stęplowany ma być używany, zacząwszy od sta Złotych aż do Summy Milliona.

od	100 Zł:	do	500 ark: Pap: na gr: sr: 2.		od	95000	do	100000	90
					od	100000	do	105000	102
od	500	do	1000 na Zł:	1	od	105000	do	110000	114
od	1000	do	5000	3	od	110000	do	115000	126
od	5000	do	10000	6	od	115000	do	120000	138
od	10000	do	15000	9	od	120000	do	125000	150
od	15000	do	20000	12	od	125000	do	130000	162
od	20000	do	25000	15	od	130000	do	135000	174
od	25000	do	30000	18	od	135000	do	140000	186
od	30000	do	35000	21	od	140000	do	145000	198
od	35000	do	40000	24	od	145000	do	150000	210
od	40000	do	45000	27	od	150000	do	155000	222
od	45000	do	50000	30	od	155000	do	160000	234
od	50000	do	55000	36	od	160000	do	165000	246
od	55000	do	60000	42	od	165000	do	170000	258
od	60000	do	65000	48	od	170000	do	175000	270
od	65000	do	70000	54	od	175000	do	180000	282
od	70000	do	75000	60	od	180000	do	185000	294
od	75000	do	80000	66	od	185000	do	190000	306
od	80000	do	85000	72	od	190000	do	195000	318
od	85000	do	90000	78	od	195000	do	200000	330
od	90000	do	95000	84	od	200000	do	205000	342

od	205000 - do	210000 -	354	od	435000 - do	440000 -	906
od	210000 - do	215000 -	366	od	440000 - do	445000 -	918
od	215000 - do	220000 -	378	od	445000 - do	450000 -	930
od	220000 - do	225000 -	390	od	450000 - do	455000 -	942
od	225000 - do	230000 -	402	od	455000 - do	460000 -	954
od	230000 - do	235000 -	414	od	460000 - do	465000 -	966
od	235000 - do	240000 -	426	od	465000 - do	470000 -	978
od	240000 - do	245000 -	438	od	470000 - do	475000 -	990
od	245000 - do	250000 -	450	od	475000 - do	480000 -	1002
od	250000 - do	255000 -	462	od	480000 - do	485000 -	1014
od	255000 - do	260000 -	474	od	485000 - do	490000 -	1026
od	260000 - do	265000 -	486	od	490000 - do	495000 -	1038
od	265000 - do	270000 -	498	od	495000 - do	500000 -	1050
od	270000 - do	275000 -	510	od	500000 - do	505000 -	1062
od	275000 - do	280000 -	522	od	505000 - do	510000 -	1074
od	280000 - do	285000 -	534	od	510000 - do	515000 -	1086
od	285000 - do	290000 -	546	od	515000 - do	520000 -	1098
od	290000 - do	295000 -	558	od	520000 - do	525000 -	1110
od	295000 - do	300000 -	570	od	525000 - do	530000 -	1122
od	300000 - do	305000 -	582	od	530000 - do	535000 -	1134
od	305000 - do	310000 -	594	od	535000 - do	540000 -	1146
od	310000 - do	315000 -	606	od	540000 - do	545000 -	1158
od	315000 - do	320000 -	618	od	545000 - do	550000 -	1170
od	320000 - do	325000 -	630	od	550000 - do	555000 -	1182
od	325000 - do	330000 -	642	od	555000 - do	560000 -	1194
od	330000 - do	335000 -	654	od	560000 - do	565000 -	1206
od	335000 - do	340000 -	666	od	565000 - do	570000 -	1218
od	340000 - do	345000 -	678	od	570000 - do	575000 -	1230
od	345000 - do	350000 -	690	od	575000 - do	580000 -	1242
od	350000 - do	355000 -	702	od	580000 - do	585000 -	1254
od	355000 - do	360000 -	714	od	585000 - do	590000 -	1266
od	360000 - do	365000 -	726	od	590000 - do	595000 -	1278
od	365000 - do	370000 -	738	od	595000 - do	600000 -	1290
od	370000 - do	375000 -	750	od	600000 - do	605000 -	1302
od	375000 - do	380000 -	762	od	605000 - do	610000 -	1314
od	380000 - do	385000 -	774	od	610000 - do	615000 -	1326
od	385000 - do	390000 -	786	od	615000 - do	620000 -	1338
od	390000 - do	395000 -	798	od	620000 - do	625000 -	1350
od	395000 - do	400000 -	810	od	625000 - do	630000 -	1362
od	400000 - do	405000 -	822	od	630000 - do	635000 -	1374
od	405000 - do	410000 -	834	od	635000 - do	640000 -	1386
od	410000 - do	415000 -	846	od	640000 - do	645000 -	1398
od	415000 - do	420000 -	858	od	645000 - do	650000 -	1410
od	420000 - do	425000 -	870	od	650000 - do	655000 -	1422
od	425000 - do	430000 -	882	od	655000 - do	660000 -	1434
od	430000 - do	435000 -	894	od	660000 - do	665000 -	1446

od	665000 - do	670000 -	1458	od	835000 - do	840000 -	1866
od	670000 - do	675000 -	1470	od	840000 - do	845000 -	1878
od	675000 - do	680000 -	1482	od	845000 - do	850000 -	1890
od	680000 - do	685000 -	1494	od	850000 - do	855000 -	1902
od	685000 - do	690000 -	1506	od	855000 - do	860000 -	1914
od	690000 - do	695000 -	1518	od	860000 - do	865000 -	1926
od	695000 - do	700000 -	1530	od	865000 - do	870000 -	1938
od	700000 - do	705000 -	1542	od	870000 - do	875000 -	1950
od	705000 - do	710000 -	1554	od	875000 - do	880000 -	1962
od	710000 - do	715000 -	1566	od	880000 - do	885000 -	1974
od	715000 - do	720000 -	1578	od	885000 - do	890000 -	1986
od	720000 - do	725000 -	1590	od	890000 - do	895000 -	1998
od	725000 - do	730000 -	1602	od	895000 - do	900000 -	2010
od	730000 - do	735000 -	1614	od	900000 - do	905000 -	2022
od	735000 - do	740000 -	1626	od	905000 - do	910000 -	2034
od	740000 - do	745000 -	1638	od	910000 - do	915000 -	2046
od	745000 - do	750000 -	1650	od	915000 - do	920000 -	2058
od	750000 - do	755000 -	1662	od	920000 - do	925000 -	2070
od	755000 - do	760000 -	1674	od	925000 - do	930000 -	2082
od	760000 - do	765000 -	1686	od	930000 - do	935000 -	2094
od	765000 - do	770000 -	1698	od	935000 - do	940000 -	2106
od	770000 - do	775000 -	1710	od	940000 - do	945000 -	2118
od	775000 - do	780000 -	1722	od	945000 - do	950000 -	2130
od	780000 - do	785000 -	1734	od	950000 - do	955000 -	2142
od	785000 - do	790000 -	1746	od	955000 - do	960000 -	2154
od	790000 - do	795000 -	1758	od	960000 - do	965000 -	2166
od	795000 - do	800000 -	1770	od	965000 - do	970000 -	2178
od	800000 - do	805000 -	1782	od	970000 - do	975000 -	2190
od	805000 - do	810000 -	1794	od	975000 - do	980000 -	2202
od	810000 - do	815000 -	1806	od	980000 - do	985000 -	2214
od	815000 - do	820000 -	1818	od	985000 - do	990000 -	2226
od	820000 - do	825000 -	1830	od	990000 - do	995000 -	2238
od	825000 - do	830000 -	1842	od	995000 - do	1000000 -	2250
od	830000 - do	835000 -	1854				

Podług tey Tabelli Papier Stęplowany do wszelkich Skryptow, Wexlow, Kontraktow Zastawnych, Zapisow y Kwitow *de pretio Bonorum* ma być używany: z obserwacyą; ażeby na Summę przewyższaiącą pięć Tysięcy, Arkusz Papieru ceny Złotych 6; przewyższaiącą dziesięć, ceny Złotych 9; przewyższaiącą piętnaście, ceny Złotych 12; i tak daley był opłacany; Co się ma rozumieć i o mnieyszych Summach od sta do pięciuset, od pięciuset do tysiąca Złotych; a od mnieyszych Summ pieniężnych, nie dochodzących sta Złotych, Arkusz Papieru ceny grosza srebrnego iest przyzwoity.

ADAM ŁODZIA XIĄŻE PONINSKI Podsk: Wiel: Kor.

TYTUŁ

TYTUŁ IX.

O Miarach, Wagach, i Monetach dawnieyszych i poźnieyszych.

Wagi i Miary Kraiowe dawnieysze.

I. Wiadomość o Wagach i Miarach Kraiowych dawnieyszych tym trudnieysza, że te ledwo nie po wszystkich Prowincyach naszych innego gatunku, tak co do wielości iako i co do imienia używane były: a pozostałe o nich szlady, bardzo ciemne i niedoskonałe. Zależały one naydawniey od uwidzialnych Woiewodzych ustaw; *(a)* daley R. 1565. *(b)* zlecono tymże, aby te iednakowe po całym Kraiu, a przynaymniey iednakie w obrębach swego Woiewodztwa ustanowili, i Starostom na Zamki, Miastom na Ratusze pod cechami swemi przesłali: Urzędy zaś tak Starościńskie, iako i Mieyskie darmo czynić wymiar obowiązano. Podług nadmienionego Prawa, Cetnar kamieni 5. kamień funtow 32. funt łotow 32. skoycow 48. Beczka garcy 72. Baryła garcy 24. Garniec kwart 4. zawierać był powinien: do czego i Prawo Lit R. 1677. *(c)* przychyliło się; a późnieysze nasze o Miarach ustawy w niczym prawie nie odstępuią. *(d)* O *Korcach* ledwie nie wszędzie używanych nic w szczególności nie doczytuiemy się, prócz że iednakie w każdym Woiewodztwie być były powinny. Co do wielkości Beczek, Woiewodztwa niektóre od powszechney ustawy excypowały się: tak w Krakowskim, Beczka Piwna nie trzymała iak 62. garce. *(e)* Beczka Lit: czterem korcom Krakowskim równała się. *(f)* Niedokładność praw pomienionych funduie się na tym, iż trudno dociec, co łot w funcie, co kwaterka w garcu w sobie zawierały. A że do naszych czasow Spy Kościelne i Dworskie, dawnieyszą albo starą miarą płacić prawa nakazywały; *(g)* poźnieysze zaś ustawy Spy takowe na nowe miary Kommissyom Skarbowym redukować zaleciły; *(h)* Zdaniem powszechnym Kraiowym być zdaie się, aby Stany Rzplitey zagradzaiąc arbitralności Sędziow zawsze dla Stron szkodliwey, wątpliwość tę rozwiązały.

Co się o niepewności Korca, Beczki i funta dawnieyszych mówiło, toż i o *łokciu*, na którym rozmiary i granice tak Królewskich iako i Szlacheckich dóbr fun-

(a) A. 1420. V. 1. fol: 81. t. de Fraternitatibus. *(b)* V. 2. fol: 686. t. Ustawa. *(c)* V. 5. fol: 532. t. Reassumptio.

(d) V. 7. fol: 330. i 519. t. Ustanowienie. *(e)* A. 1598. V. 2. fol: 1473. t. Miara. *(f)* A. 1613. V. 2. f. 200. t. o Miarach. a Stat: Lit: R. 3 A. 36. *(g)* A. 1565. V. 2. fol: 687. *(h)* V. 7. fol: 330 i 519.

fundują się, rozumieć należy. Nigdzie go dostatecznie prawa nasze nie opisały, ale tylko do Krakowskiego odwołuią się, *(i)* a tego miara rzetelna tylko nam na papierze przez Dzieiopisow zostawiona. Dzielił się on na calow 24. równie iako i dzisieyszy przez Kommissye Skarbowe naypierwszy wydany, a potym przez Stany Rzplitey przyięty: ale calu tego miary początkowey dociec trudno, prócz że zwyczay Kraiowy i zagraniczny niesie, że długość iego dwunastu ziarnom ięczmiennym w poprzecz ułożonym wyrównywa. Jakożkolwiek bądź, podług podania X. Solskiego *(k)* i Autora Ekonomii Ziemiańskiey, porządek miar do łokcia Krakowskiago stosowanych iest następuiący: *Cal:* równy palcowi albo dwunastu ziarnom Jęczmiennym: *Dłoń:* cztery cale składaią: *Piędź:* równa trzem dłoniom, albo puł-łokciowi Krakowskiemu. *Stopa* Geometryczna, ma calow 16. których trzy czynią łokci Krakowskich dwa (dziś powszechnie *Stopa*: iedna za puł łokcia rachuie się.) *Krok:* trzyma stop pięć albo łokci trzy, calow ośm. *Pręt*: łokci 7 i puł. *Laska*: prętow dwa, albo łokci 15. *Sznur:* lasek trzy albo łokci 45. częściey zaś bierze się za prętow 10. albo łokci 75. *Morg*: ma sznurow 3. prętow 30.

(i) V. 2. fol: 687. A. 1565. *(k)* Geometrya X. Solskiego, Zabawa XI. Roz: 5. fol: 144.

30. łokci 225. *Pole:* Stay 12. łokci 1008. *Staie Geometryczne:* łokci 416. i calow 16. albo krok: Geometrycz: 125. albo Stop 625. *Staie Frankońskie*: łokci 217. i puł. *Staie Statutowe*: łokci 84. *Miara* Skarbowa polna łokci 14. i puł. *Mila Polska* ieżeli brana będzie za 4. Włoskie, (z których iedna równa Staiom Geometrycznym 8.) więc będzie trzymać łokci 13333. i ⅓. albo calow 8. Jeżeli Mila Polska za puł-piętry mili Włoskiey brać się będzie; uczyni łokci 15000. Nakoniec mila nasza wzięta za 5. Włoskich, równa iest łokciom 16666. i ⅔. Podług tego Praw wywodu, kładzie się wymiar Łanow w Polszcze używanych, z Ksiąg Skarbowych wyięty, równo Geometrom iako i Dziedzicom, oraz dóbr Królewskich Possessorom do wiadomości potrzebny.

1. *Łan 1wszy Frankoński* ma w dłuż miar 270. łokci 3915. W szerz miar 12. łokci 174. W kwadrat miar 3240. łok: 681,210.

2. *Łan 2gi Frankoński* ma w zdłuż Stay 18. miar 270. łokci 3915. W szerz Staie 1. miar 15. łokci 217. i puł: W kwadrat Stay 18. miar 4050. łokci 851,512. i puł.

3. *Łan Niemiecki* ma w zdłuż Sznurow 90. Lasek 270. łokci 4050. W szerz Sznurow 4. Lasek 12. łokci 180. W kwadrat Sznurow 360. Lasek 3240. łokci 729000.

4. *Łan Polski:* ma wdłuż Pol 3. Stay 36. łokci 3024. W szerz łokci 120. W kwadrat łokci 362,880. *(l)*

5. *Łan Chełmiński:* ma w dłuż morgow 30. Sznurow 90. Prętow 900. łokci 6750. W szerz Morg 1. Sznurow 3. Prętow 30. łokci 225. W kwadrat ma Morgow 30. Sznurow 270. Prętow 27000. łokci 1518750.

6. *Łan Kmiecy* ma 3. Pola: każde Stay 4. Staie 150. stop w szerz 24. Zagony na 6. stop. *(m)*

Ewaluacya dawnych Monet Kraiow: II. Większa daleko zachodzi trudność w odkryciu wartości Złota i Monet dawnieyszych, tak w sztukach, iako i w rachubie tylko używanych: Chcąc pewności w tey mierze zasięgnąć, należałoby z starych Monet Zagranicznych i swoyskich brać miarę: (*) A że procz nie do-

(l) V. Żeglick: t. Łan. Item vide Summar: Monet. fol: 8. *(m)* Zawadzki. fol: 390.

(*) Że w pierwszych Krolestwa Polskiego wiekach, Przodkowie nasi nie znali pieniędzy; dwie rzeczy tey prawdy dowodzić zdaią się: Pierwsza: Podatki publiczne, owocami ziemnemi wypłacane: a potym za wprowadzeniem Wiary S. Kościołom na Dziesięciny nadane; Druga: Płace, albo przezyski sądowe, bydłem, futrami, i podobnemi opłacane produktami, co nawet i poźnieyszemi czasy, gdy

dokładnego w Prawach naszych o starey Monecie i kursie iey światła, nic dotąd pewnieyszego i pilniey sporządzonego nie mamy, nad Książkę pod tytułem: *Summaryusz umiarkowania Monety starey R. 1755. w Krakowie wydany*, nie tylko na Prawie i Preiudykatach, ale i na urzędowey starych Monet taxie funduiący się; zdało się rzeczą użytkowi publicznemu służącą, położyć tu krotką tychże Tabellę, w którey dla łacnieyszego rachunku, Czerwony Złoty po Złotych 18. nad przepisany onego kurs rachuie się. *(n)*

(n) Obacz także Jnwentarz Żegl: tit. Moneta, Salarya. &c.

iuż własne monety miała Polska, było zwyczaiem. Niemniey i to pewna iest: iż pierwsze monety i złoto w Polszcze kursuiące, od Sąsiadow do nas weszło, i długo potrzeby Kraiowe zastępowało. W dzieiach Krolestwa Naszego nie doczytuiemy się wyższey o Pieniądzach w Polszcze wzmianki, iako około czasów Bolesława Chrobrego, blisko R. 1000. po Chrystusie, a w puł trzeciasta lat od założenia Państwa panuiącego. Pieniądze te, czy były własne Kraiowe, czy Zagraniczne, pewności dokładney niemasz. Dopiero za Bolesława Krzywoustego koło R. 1102. świadczą Historycy o Mennicach Polskich, Urzędnikach ich, i onychże rozrządzeniu: Tamże pokazuie się: że pieniądze Kraiowe, czy to dla zysku Mennic, czy dla zapewnienia ich od fałszu, co trzy lata przebiiane były; wol-

Denar Polski Pospolity Roku 1250. wart groszy dzisieyszych 11. den: $4\frac{1}{2}$. R. 1368. gr: 3. d: 4. (*) R. 1451. = gr: 2. d. 2. i $\frac{1}{2}$. R. 1487. = gr. 1. den. 2. R. 1496. = gr. 1. sz. 1. d. 3. R. 1505. gr. 1. sz. 1. R. 1598. = sz. 2. d. 2. R. 1620. = sz. 1. *NB.* Grosz ieden pospolity miał Denarow 12. grosz Szeroki = d. 18.

Szeląg R. 1368. = gr. dziś: 12. sz. 2. den. 3. i 3. ćw. R. 1451. = gr. 11. den. 4. i $\frac{1}{2}$. szel. R 1496. = gr. 6. R. 1505. = gr. 5. sz. 1. den. $4\frac{1}{2}$. R. 1598. = gr. 3. den. 2. Roku 1620. = gr. $1\frac{1}{2}$. R. 1650. gr. 1.

Grosz Szeroki Złoty. R. 1250. = Zł. dziś: 81.

Grosz Szeroki Srebrny. R. 1250. = Zł. dziś: 6. gr. 22. sz. 1. den. 3.

Grosz Prask'. R. 1345. = Zł. 1. gr. 2. Późnieyszy = Zł. 1. albo gr. 28.

Grosz

(*) Znak ten = Rachmistrzowski znaczy wartość albo równość rzeczy iedney względem drugiey.

ność zaś bicia Monet nie tylko Swieckim Osobom, Miastom, a w szczegulności Sandomierzowi: ale i Duchownym, iako to: Arcy-Biskupom Gnieźnieńskim, Biskupom Poznańskim nadawana bywała. Takowe Mennice w Krakowie, Poznaniu, Sandomierzu, Krobi i w Zniwie długo trwały.

Niektórży Dzieiopisowie są tego zdania, że do czasów Wacława Krola, albo Roku 1300. nie znali Przódkowie nasi innych, nad *Srebro czarne*, *Argentum nigrum*, czyli Kruszec srebrny z miedzią pomieszany, pieniędzy. W samey rzeczy Moneta takowa, po całey kursowała Europie, ale nieprzeto wnosić można, aby i drugiey z czystego bitey Srebra nie było. Jakoż w zapisach np. długów, znayduią się częste dodatki: *Marcas N. Ar-*

Grosz Szeroki Polski. R. 1368. = Zł. 1. gr. 27. sz. 2. den. $3\frac{1}{4}$.

Grosz Sz: 1451. = Zł. 1. gr. 20. sz. 1. den. $5\frac{1}{4}$. R. 1457. = Zł. 1. gr. 15. R. 1470. = Zł. 1. gr. 6. sz. 2. den. 3. Stronczkom 3. Ziarn: 2. *NB. Stronczków* 6. = den. 1. 3. *Ziarna* = Stronczk. 1. *Grosz Szer. Pol.* R. 1487. = gr. 28. sz. 2. den. 4. Str. 4. Ziarn: $3\frac{1}{2}$. R. 1496. = gr. 27. R. 1505. = gr. 25. den. 5. str. 3. z. $1\frac{1}{2}$. R. 1536. = gr. 16. sz. 2. d. 1. R. 1538. = gr. 16. sz. 2. d. $3.\frac{1}{3}$. R. 1550. = gr. 15. sz. 1. d. 4. R. 1578. = gr. 15. R. 1588. = gr. 14. sz. 1. d. $1\frac{1}{2}$. R. 1598. = gr. 13. szel. 2. den. 5. R. 1611. = gr. 11. sz. 1. den. 4. str. 1. z. 6.

Grosz pospolity Polski. R. 1250. = Zł. 4. g. 15. R. 1368. = Zł. 1. gr. 8. sz. 1. den. $4\frac{1}{4}$. R. 1407. = Zł. 1. gr. 6. R. 1451. = Zł. 1.

Q 2 gr.

genti puri: który to warunek iawnie Srebro czarne od białego albo czystego rozróżnia. Większa daleko zachodzi Kwestya, ieźli kiedy Polacy zażywali Pieniędzy skorzanych, iakie podziśdzień w Skarbcu Akademii Krakowskiey widzieć można, albo skórek z główek Wiewiorczych, *pelliculas capitum Asperiolorum*, o których Anonim Historyk i inni po nim wspominaią. Nie wchodząc w skrupulatne o starożytności zachowanych dotąd przez pomienioną Akademią Pieniędzy skorzanych rozpoznanie; iako i pominąwszy, że nikt z Dzieiopisow lepszych o nich nie wzmiankuie; Możnaby pozwolić, iż Krolowie Nasi w krytycznych Narodu czasach, nadać chcieli ten walor i kurs skorze, który czasem mimo wnętrzny Złota i Srebra szacunek, Pieniędzom nadaie się, albo, który dziś Wexle papierowe wyrażaią. Wszelako zachodzi py-

gr. 3. sz. 2. den. 1 ½. R. 1457. = Zł. 1. R. 1470. = gr. 24. sz. 1. den. 3. str. 5. z. 3. R. 1487. = gr. 10. d. 5. z. 1. R. 1496. = gr. 18. R. 1505. = gr. 16. sz. 2. d. 3. str. 4. z. 1. R. 1536. = gr. 11. sz. 1. d. 2. str. 4. z. 7. (Tu Den. 1. = Kłosom 6. Kłos = z. 49.) R. 1538. = gr. 11. d. 4 ½. R. 1550. = gr. 10. sz. 1. d. 1. R. 1578. = gr. 10. R. 1588. = gr. 9. sz. 1. d. 5 ¼. R. 1598. = gr. 9. d. 5½. R. 1611. = gr. 7. sz. 2. str. 5. (Tu Den. 1. = str. 6. z. 7.) R. 1620. = gr. 4. szel. 1. d. 3. R. 1676. = gr. 5.

Ferton Złoty. R. 1256. = Złotym 972. *Ferton gr. srebr. szer.* R. 1250. = Zł. 81. *Ferton* ab A. 1368. i 1451. = Zł. 23. gr. 16. d. 4 ½. albo Zł. 20. gr. 7. sz. 1. d. 3. *Ferton Praski* = 12. gr. Praskim pospolitym. *Ferton gr. posp. Pol.* albo gr. 12. R. 1250. = Zł. 54. R.

tanie: żacoby Miedzi lub Żelaza ku tey wygodzie użyć nie mieli, a nie materyału nierównie od tamtych słabszego? Aby zaś główki Wiewiorcze zastępywać kiedy u nas miały monetę, trudno o tym przeświadczyć się. Raczey to błąd będzie Historyka rzeczonego lub iego Kopisty: a rzecz cała ma być rozumiana o drobnieyszey monecie, powszechnie pod ów czas w Europie *asperi* albo Aspry zwaney, i po dziś dzień w niektórych Narodach toż imie noszącey.

Pewnieysza Pieniędzy i Mennic własnych Polskich Epoka od Panowania Wacława Krola zaczyna się. Stosował on zupełnie proporcyą monet Kraiowych, do ligi monet Cesarzów Niemieckich. Ci od R. 1215. dzielili grzywnę srebrną na 8. uncyi. Z tey bito Szelągów *Solidos* 60. a Denarów 720. sztuk. Zatym każdy Szeląg owoczesny, wart był dzi-

R. 1387. = Zł. 7. gr. 25. sz. 1. d. 1½. Roku 1470. = Zł. 9. gr. 18. R. 1496. = Zł. 7. gr. 6. R. 1505. = Zł. 6. gr. 22. sz: 1. d. 3. R. 1536. = Zł. 4. gr. 17. sz. 2. d. 3. R. 1580. = Zł. 4. gr. 4. sz. 2. R. 1588. = Zł. 3. gr. 25. sz. 1¼. R. 1598. = Zł. 3. gr. 21. sz. 1. d. 2. R. 1611. = Zł. 3. gr. 2. sz. 1. den. 4. stroncz: 1. ziarn 5. R. 1620. = Zł. 1. gr. 24. R. 1656. = Zł. 1. gr. 6. R. 1676. = gr. 18.

Skoiec albo Scotus R. 1520. = Zł. 9. R. 1368. = Zł. 2. gr. 17. d. 2½. R. 1360. = Zł. 2. gr. 23. R. 1470. = Zł. 1. gr. 18.

Kopa groszy Złotych Szerokich Pol. R. 1250. = Zł. 4860. *Srebrnych* = Zł. 405. *Pospol. Pol.* = Zł. 270. Roku 1368. Kopa grosz. szer: = Zł. 115. gr. 21. szel. 1. den. 1½. *Pospolitych* = Zł. 77. gr. 4. d. 5. (bo tych półtora na szerokie rachowano) *Kopa groszy Praskich posp.* za Wacł. II. = Zł. 64. a za Jana I. = Zł. 60. *Poźnieysza* = Zł. 56.

sieyszych groszy 40. a Denar ieden, równał się groszom dzisieyszym 3. i szel. 1. Jak w Niemczech, tak i u nas, Grzywna *Marca*, raz brana była za grzywnę Srebra, drugi raz za grzywnę Pieniędzy czyli *grzywnę liczalną*. Grzywna Srebra co do wagi na ośm uncyi podzieloney, dzieliła się ieszcze na Wiardunków 4. a Skoyców 24. Grzywna zaś liczalna za Wacława, wartała groszy większych albo szerokich 60. z których każdy zawierał groszy mnieyszych 12. inaczey Halerzami od Miasta Hali zwanych. Liczba groszy 60. grzywnę liczalną składaiąca, dała okazyą rachowania na Kopy i półkopki. Zatym gdy Sukcessorowie Wacława, do sto groszy z

56. *Kopa groszy Praskich szer: koło wieku XIV. i XV. ważyła Zł.* 96. - 90. - 81. $\frac{1}{2}$.

Kopa groszy Pospol. Polsk. R. 1451. = Zł. 67. gr. 15. R. 1496. = Zł. 36. R. 1505. = Zł. 33. gr. 22$\frac{1}{2}$. R. 1536. = Zł. 22. gr. 29. den. 3. R. 1550. = Zł. 20. gr. 23. Roku 1588. = Zł. 18. gr. 17. sz. 1. R. 1611. = Zł. 15. gr. 12. sz: 2. d. 3. R. 1620. = Zł. 9. a R. 1676. Zł: 3.

Pułkopy groszy Złotych szerokich Pol. R. 1250. = Zł. 2430.

Pułkopy groszy srebrnych szerokich Pol. R. 1250. = Złotych 202. gr: 15.

Pułkopy groszy pospol. Pol. albo Złoty R. 1350. = Zł. 133. R. 1368. = Zł. 38. gr. 25. sz: 1. den: 1. R. 1451. = Zł. 33. gr: 22. sz: 1. d. 1. Roku 1487. = Zł: 19. gr. 8. sz: 1. den: 4$\frac{1}{4}$. R. 1596. = Zł. 18. R. 1505. = Zł: 16. gr. 26. den: 4$\frac{1}{2}$. R. 1536. = Zł. 11. gr. 14. szel: 1. den: 4. R. 1580. = Zł: 10. gr. 11. R. 1578. = Zł. 10. R. 1588. Zł. 9. gr: 18. sz: 1. den: $\frac{1}{2}$. Roku 1598. = Zł: 9. gr: 8. sz: 2.

---

grzywny Srebra bić monety dopuścili; na ówczas w kupnie i przedaży nie liczba groszy, ale połowa grzywny Srebra uważana była: A tak czasów owych puł grzywny nie 30. groszy, ale groszy 50. wartowało. Kopy także Litewskie, podług wspomnioney proporcyi taxowane byćby powinny: ani więcey, iak Złotych dzisieyszych 80. za iednę Kopę dawnieyszą wymagaćby należało, zwłaszcza ieżli o pospolitych tylko groszach Litewskich Zapis iakowy wspomina: *Masz o tym wszystkim obszerniey w Historyi Narodu Pol. w Tomie V. przez J. W. Jmć X. Naruszewicza Biskupa Koadj. Smoleńsk. Pisarza W. Lit. wydaney.*

szel: 2. R. 1611. = Zł: 7. gr: 21. sz: 1. den: 1$\frac{1}{2}$. stroncz: 2. ziarn 4. R. 1620. = Zł. 4. gr. 15. Roku 1649. = Zł. 3. Roku 1676. = Zł. 1. gr. 15. Roku 1717. = gr. 30.

Taler R. 1456. = gr. sr. dawn: 15. R. 1598. = gr. 36. R. 1611. = gr. 40. R. 1620. = gr. 75. tegoż Roku Taler złotowy = gr. 37. *Ort Gdański* = gr. 16. R. 1638. Reał = gr. 70. R. 1650. Taler = Zł. 3. R. 1676. *Taler twardy* = Zł. 6. *Lewkowy* = Zł. 5. R. 1717. = Zł. 8.

Czerwony Złoty 1. R. 1250. był po Szelągów 12. starych srebr. z których ieden, Zł. 1. gr. 15. ważył. R. 1368. po gr. 14. star: a taki ieden = Zł. 1. szel. 1. den: 4. R. 1451. = gr. 16. st: sr: Roku 1496. = gr. 30. sr. R. 1505. = gr. 32. Roku 1588. = gr. 56. R. 1598. = gr. 58. Roku 1611. = gr. 70. R. 1620. = Zł. 4. R. 1650. = Zł. 6. Roku 1676. = Zł. 12. Roku 1717. = Zł. 18. 1766. Zł. 16. $\frac{3}{4}$.

Grzywna sr. R. 1250. = Zł. 216. *Grz: gr. szer. Pol.* R. 1250. = Zł. 324. *Grz: grosz szer. Zł. Pol.* R. 1250. = Zł. 3888. R. 1368. = Zł. 61. gr. 21. den. 1 $\frac{1}{2}$. *Grz. grosz szer.* Zł. 92. gr: 16. szel. 1. den: 5 $\frac{1}{12}$. *Grz. gr. posp. Praskich.* R. 1345. = Zł. 48. *Grz. posp. Pol.* R. 1451. = Zł. 54 R. 1487. = Zł. 30. gr. 25. sz. 1. d. 1. R. 1496. = Zł. 28. gr. 24. R. 1505. = Zł. 27. R. 1536. = Zł. 18. gr. 11. sz: 1. R. 1538. = Zł. 18. Roku 1550. = Zł. 16. gr. 18. sz. 1. R. 1588. = Zł. 15. gr. 11. sz. 1. den. 1. R. 1596. = Zł. 14. gr. 25. szel. 2. den. 1. i ćwierć. R. 1611. = Zł. 12. gr. 10. den. 5. i z. 6. R. 1620. = Zł. 7. gr. 6. R. 1676. Zł. 2.

gr. 12. R. 1717. = Zł. 1. gr. 18. *Grzywna Menniczna i dla Złotników:* Roku 1650. = siedmiu Taler. Jmperii.

Kładzie się nakoniec Redukcya Dekretowa, iuż to dla prawidła iakiegożkolwiek Sędziom potrzebnego, w zdarzaiących się często o redukcyą dawnych monet sprawach; Już na dowod, iako arbitralność w tey mierze Sądom dozwolona, rzadko na sprawiedliwym, ale nayczęściey na stronnym i bliźniego krzywdzącym gruntuie się mniemaniu. I tak 1. R. 1693. *die* 13. *Februarii*, Dekret Seymowy: Grzywnę 1. po Zł. 63. gr. 10. płacić nakazuie. 2. tegoż Roku a dnia 17. Aug. Dekret Prymas: Grzywnę po Zł. 48. taxuie. 3. R. 1750. Tryb: Lubelski za grz. 1. 42. Zł. płacić kazał. 4. R. 1747. *Fer. 2. ante Festum SS. Simonis & Judæ, in Castro Crac:* grz. 1. na Zł. 36. otaxowana. 5. R. 1676. 24. *Jan.* za Kopę gr: szerok: i grz: w Kons. Krak: 21. Zł. przysądzono. 6. R. 1743. 6. *Apr.* Dekret Nuncyat: za grz: 1. Zł. 22. wskazuie. 7. R. 1644. Dekret Lubelski za Złoty 1. Zł. 18. przyznał XX. Augustyanom. 8. R. 1751. 8. *Febr.* Konsystorz Krakowski za Kopę 1. Zł. 18. przepisał. 9. R. 1740. Trybunał Piotrkowski grzywnę *mediorum grossorum* za Zł. 16. oszacował. 10. R. 1739. Dekret Poznański za grzywnę podobną, Zł. 16. dać kazał. 11. R. 1690. *die* 27. *Febr.* Dziekania Krakowska Ferton 1. na Zł. 5. i ½ redukuie. 12. R. 1752. Zapis w Krakowie uczy, że 300. Zł. przez puł grzywny cenione, czynią Zł. 5400.

Położona powyżey Monet dawnych redukcya, iawno uczy, iześmy od nadawnieyszych wieków zasiągnęli, i dotrzymali ledwie nie wszystkich Pieniędzy przezwisk, ale od ich waloru wewnętrznego daleko odstąpiliśmy, tak co sztuk, iako i co sposobu rachowania tycze się. Gruby tedy błąd i niesprawiedliwość wielką popełniłby każdy, ktoby dziś stare Monety, podług przezwisk ich, a nie podług wewnętrznego redukował szacunku. Zatym za grzywnę srebrną R. 1250. zapisaną, nie Zł. 1. gr. 18. podług ninieyszey rachuby sądowey, lub menniczney Zł. 80. taxowaney; ale Zł. 216. przysądzićby należało. Za Kopę groszy szerokich Pol. R. 1250. nie dwa złote kurrencyi dzisieyszey, iako w Lit: Trybunale powszechnie taxowana iest, płacić należy; ale Zł. 4860. Podobnie Summa Zł. 5580. R. 1400. zapisana, wynosi na dzisieyszą Monetę dwakroć sto tysięcy Zł. Bo i w owym czasie przeszło 11. tysięcy Cz. Zł. w złocie na nią wyliczono: rachuiąc Cz. Zł. 1. po 7. Skótow: albo po 15. gr. a złoty ieden, blisko po 38. Zł.

Nie

Nie będzie się także nikt dziwił, gdy w Prawach naszych znaydzie, iż Wołu po puł grzywny, Jałowice po gr. 16. Wieprza po wiardunku: Skopa po dwa gr. Dwie gęsi za grosz: Sześć kurcząt za tyleż: Korzec pszenicy za 2. gr. Owsa lub żyta korzec za gr. 1. Siana woz na konia iednego za grosz 1. na 4. konie za gr. 4. &c. R. 1457. i 1523. Woyskom przechodnim płacić kazano; Bo grzywna owego Roku, równa była naszym 54. Złotym: Grosz, wartował Złoty ieden dzisieyszy: Wiardunek do siedmiu Złotych wynosił. (o) Na tymże fundamencie świadczy Gwagnin, że koło R. 1370. 300. Owiec płacono po trzy grzywny: Krowa gr. 6. Wół wiardunek 1. kosztował. (p) Jeżli zaś ieszcze komu zdawać się będzie zbyteczna owych wieków rzeczy tanność; niech pamięta na niezawodną handlową regułę: iż iako cena wszystkich rzeczy z pomnażaiącą się w Kraiu massą pieniężną wzrasta; tak za zmnieyszeniem liczby tych, szacunek tamtych zniżać się musi i upadać.

A gdy iuż iawno iest, iako na ewaluacyi Monet dawnieyszych Polskich, wartość fortun Szlacheckich, beśpieczeństwo Zapisów, Wyderkaffów, i Funduszów pe-

(o) A. 1433. V. 1. f. 112. t Vladisl: & A. 1523. f. 401. t. De progressu. (p) Kronika Gwagn. f. 95.

pewność i całość gruntuie się; zdaie się konieczną być potrzebą, aby Stany Rzeczypospolitey zleciły: *np.* Kommissyom Skarb: lub osobney Kommissyi tę pracę, któreyby dzieło było Regułą dla wszystkich Magistratur, a arbitralności szkodliwey w tey mierze Sędziów uczyniło koniec. (*)

Opis Monet, Miar, i Wag dzisieyszych.

III. Prawa poźnieysze względem Menniç i Pieniędzy, tudzież ustanowienie miar, wag, i łokcia, dokładnieyszemi daleko nad dawnieysze znayduiemy. Wiadomość ich tym potrzebnieysza dla każdego z Obywatelów i Mieszkańcow Kraiowych, że nikt prawie nie znaydzie się, ktoby w pewności i dobroci kursuiących pieniędzy, iako i w rzetelności miar, własnego pożytku i beśpieczeństwa nie upatrywał. A przeciwnie nie masz Obywa- te-

(*) Przedsięwziął był tę wielką i potrzebną robotę ś. p. Jmć Pan Łoyko Szamb. J. K. Mci, i iuż w znaczney ią odbył części. Pozostałe Manuskrypta, mogłyby dać wielkie światło w tey materyi piszącemu: a krzewiący się w Kraiu gust Zbiorów starych Monet, pomogłby Autorowi do wyciągnienia naypewnieyszey ewaluacyi. Nie mnieyszą pomocą do tak pożądanego Dzieła być może Artykuł o Monecie, *w Zbiorze potrzebnieyszych wiadomości* pod tytułem: *Moneta* znayduiący się: Jako i uczona Dyssertacya J. W. Jmć X. Naruszewicza Biskupa Koadiutora Smoleńsk: o Monetach naszych dawnieyszych w Tomie V. Historyi Kraiowey położona.

tela, któryby na fałszu monet Kraiowych a ztąd płynących redukcyach, iako i na nierówności miar i wag, nie szkodował. Zabeśpieczyły tedy pomienione Prawa interes Menniczny, kiedy zostawiwszy J. K.Mci z teyże dochód, (który On łoży statecznie na utrzymanie porządku i gospodarstwa wewnętrznego Mennicy) Kommissyom Skarbowym Oboyga Narodow, dozor przepisaney ligi i kurencyi, iako też i baczność na wywoz Kraiowych, lub dowoz zagranicznych monet zleciły. (q) Aby zaś, tak wspomnione ustawy, a osobliwie Liga i kurs, na złoto i srebro R. 1766. opisane, odmianom częstym nie podpadały; Jnteres ten cały, pod liczbę materyi *Status* podciągniono, i deklarowano: Ze tylko *unanimitate* na Seymach wolnych uchylonym lub poprawionym być może: co i o monetach zagranicznych, przez Kommissye Skarbowe za dobre uznanych, rozumie się. (r) Wszczególności przepisuią Prawa te: 1. Aby każda fałszywa moneta w Kray wprowadzona, konfiszkacie podpadała. 2. Wywoz Monet Kraiowych Roku 1768. dozwolony, w Roku 1775. odwołany został także pod konfiszkatą: (s) którą na trzy części dzieli Prawo: iednę Skar-

(q) V. 7. 1764. f. 76. t. o Mennicy. (r) A. 1768. V. 7. w Trakt: t. Mater: Status §. 6. f. 602. (s) A. 1764. ut supra.

Skarbowi Rzplitey, drugą Skarbowi Królewsk: 3. Delatorowi przyznaiąc: Tamże i kurs monet dawnych, tylko do Roku pozwolony. (t) 3. Kassacye monet zagranicznych przez Kommissye Skarbowe publikowane, approbowane. (u) 4. Kredytorowie płacąc Summy z długu lub zapisu przed Konst: R. 1766. zaciągnione; ieżeli te w złocie lub talerach opisane były, złotem lub talerami liczyć powinni: A ieżeli za złoto lub talery, monetę Wierzyciel pozyskuie; każdy czer: zło: nie po złł: 16. i 3. gr: srebr: ale po złł: całkich 18. odbierać powinien. Za dawny zaś złoty, nie więcey nad dzisieyszy płacić się ma. (w) Konstytucya Lit: która poźniey i na Koronę przyięta została, nakazuie: iż stare tynfy tylko po gr 27. a szostaki po gr: 12. w takowych kalkulacyach rachować się maią. (x) 5. Podatki wszelkie do Skarbu Rzplitey wnoszone, mogą być w 10*tey* części miedzią opłacane. (y) 6. Liga i kurs ninieyszy złota i srebra R. 1766. przepisany, a *ad ligam Jmperii* i do grzywny Kolońskiey stosowany, iest następuiący. *Grzywna Kolońska* wartuie Zł:80. *Czerw: zło:* który podług wagi i proby Prowincyi Ho-

(t) V. 8. f. 200. t. Utrzymanie. (u) 1768. V. 7. f. 634. t. Ubeśpiecz: (w) V. 7. f. 449. t. Ustawa: *ad finem.* (x) V. 7. 1766. f. 523. t. Sposob. (y) 1768. f. 634. *ut supra.*

Holenderskiey bity być ma: Złł: 16. i 3. gr: sr: *Talar bity* Złł: 8. *Złoty*: 4. gr: sr: *Złoty srebrny*: gr: 30. miedz: *Co do proby srebra*: Talery bite i puł-Talerki, są proby 13. i 6. gran: a takich sztuk w Talerach 10. w Pułtalerkach 20. idzie na grzywnę. Dwuzłotowki są proby 10. Złotowki, proby osmey, i gran 12. Pułzłotowki proby siodmey: Grosze srebrne proby piątey i gran 16. a Monety miedzianey z funta Kolońskiego, 4. Złł: bić kazano. 7. Massę monety srebr: 50. mill: nayprzod do 100. mil: a Miedzianey monety massę pięć mill: do 12. mill: pomnożyć r. 1768. pozwolono: Z warunkiem, aby nie wprzód 6. mill: miedzianey monety bite były, pokąd 50. mill: monety srebrney z pod stępla nie wyidzie: A daley nie pierwey trzy milliony monety miedzianey bite będą, pokąd 25. mill: monety srebr: z Mennicy nie wyidzie: i tak daley. *(z)* R. zaś 1775. generalną przepisano regułę, aby do ośmiu złotych srebrnych, dziewiąty z miedzi był bity. *(a)*

Niemniey dokładne co do miar, wag iedności i pewności, w poźnieyszych Konstytucyach czytamy uchwały. Ustanowienie ich i umiarkowanie zlecone nayprzod było Kommissyom Skarbowym oboyga Narod: *(b)* a potym Seymowym wyrokiem potwierdzone. *(c)* Po skassowaniu zatym wszelkich miar i wag starych, tak w Królewskich, iako i Szlacheckich Miastach; następuiący onychże na Koronę zaszedł opis: *Korzec Warszawski* ma mieć garcy 32. Korczykow Gdańskich 2. po garcy: 16. Cwierci 4. po gar: 8. *Beczka*: gar: 72. *Pułbeczek*: gar: 36. *Konew*: gar: 5. *Garniec*: 2. pułgarcow, a kwart 4. *Kwarta*: kwaterek 4. *Łokieć*: calow 24. *Kamień*: funtow 32. *Funt*: łotow 32. Wrocławskich. *Cetnar*: kamieni 5. *Szyfunt*: kamie: 13. *Grzywna*: łotow 16. Miary te, pod cechą przez Kommissye Skarbowe rozesłane po Ratuszach, Urzędy Starościńskie, pod karą 1000. grzyw: a Miasta pod utratą Urzędu: Podleysi zaś pod karą turmy przez ćwierć roku, exekwować i zachować powinni. Tamże ostrzega się, iż Fałszerz miary, w Kommissyi Skarbowey, w Ziemstwie, lub Grodzie odpowiadać powinien. Warowano także, iż wymiar zboża, przez przedaiącego nie kupuiącego, i to strychem czynić się ma. *(d)*

Podobny i na Prowincyą Litewską, względem miar i wag stanął opis; a to w następuiący sposob. Beczka trzymać po-

(z) V. 7. A. 1768. f. 634. t. Ubespieczenie. (a) V. 8. f. 200. t. Ustanowienie.

(b) V. 7. 1764. f. 27. t. Kommisya. (c) V. 7. 1764. f. 330. t. Ustanowienie Miary. (d) Ibidem.

powinna ćwierci 4. *Cwierć* Ośmin 2. *Ośmina* szesnastek 2. *Szesnastka* garcy 9. A zatym w Ośminie garcy 18. w Cwierci gar: 46. w Beczce gar: 144. Garniec zaś ma wgłąb calow 7. ćwierci 2. i część osmą cala: a na szerz calow 4. ćwierci 3. i osmą część cala podług skali na garcach znaydować się mianey. *Garniec* ma w sobie Pułgarcy 2. *w Pułgarcu* Kwart 2. *w Kwarcie* 2. Pułkwarty. Garniec cechowy dwa szynkowe mieć ma. A takich cechowych 6. a szynkowych 12. czynią Czaszę miodową. *Funt* Lit: ma łotow 32: *Kamień*: funtow 40. *Cetnar*: kam: 5. Łokieć: calow 24. podług skali, tamże przyłączoney. *(e)* Exekucya tey Ustawy rownie iak w Koronie, Woiewodow, Starostom, i Miastom zalecona: A używaiący inney nad przepisane tu miary, sto kop grosz: Lit: przepada. Nakoniec oboyga Prawa wyroki zleciły Kommissyom Skarbowym zredukowania spow z Starostw i Dobr dziedzicznych, Kościołom lub Dworom należących, podług miar świeżo ustanowionych.

(e) V. 7. A. 1766. fol: 519. t. Ustanowienie.

FORMY

F O R M Y

KONTRAKTOW: ZAPISOW: I NIEKTORYCH SĄDOWYCH TRANZAKCYI KORONNYCH. (*)

F O R M A

Skryptu ręcznego. Z.

JA niżey na podpisie wyrażony, znam tym ninieyszym skryptem moim, który takowey wagi i waloru mieć chcę, iak gdyby przed Aktami Grodzkiemi lub też Ziemskiemi, któremikolwiek Koronnemi autentycznie zeznany y roborowany był: Iż ia na własną potrzebę moią, zaciągam u Jmci Pana N. rzetelney y istotney Summy w monecie lub złocie obrączkowym Złł: Pol: N. y tę wzwyż pomienioną Summę N. Złł: Pol: na Swięto N. w Roku da

---

(*) Formy te z Słońskiego, Zagurskiego i Janusz owskiego wzięte, literami S. Z. J. dla rozeznania czyie są, oznaczaią się; W tym tylko poprawione, że gdzie łacińskie terminy nie potrzebnie położone być zdały się, te zachowuiąc moc wyrazow prawnych, na Polski ięzyk przełożone.

Bóg bliskim przyszłym N. nieodwłocznie bez wszelkiey protestacyi i trudności, do żadnego nie udaiąc się Sądu y Urzędu, ani też żadnych na nią nie przyimuiąc aresztow, ale rzetelnie i istotnie na Termin wzwyż przerzeczony, iako Jmci Panu N. własną, pod zakładem drugiey takoweyże Summy, do rąk własnych ia z Sukcessorami memi zapłacić przyrzekam: a teraz Prowizyą, po pięć od sta rachuiąc Złł: Pol: N. od teyże Summy należącą, temuż Jmci P. N. wyliczam. Zeby zaś ta wzwyż przerzeczona Summa wszelkie miała beśpieczeństwo, na Dobrach moich ruchomych y nieruchomych, Summach pieniężnych w ogólności i szczególności wszystkich, Ja i z Sukcessorami memi zapisuię się. W przypadku zaś w naymnieyszym punkcie sprzeciwienia się, *Forum* N. *vel ubiquinarium*: vel: w każdym Sądzie i Urzędzie do odpowiedania, osobliwie Sąd Trybunału Koronnego bez żadney excepcyi, ani też prawnych iakichkolwiek wynalazkow, Ja i z Sukcessorami memi naznaczam, oraz i do nadgrodzenia szkod, ieżeliby iakie na potym wyniknąć miały, zapisuię się; A teraz tę Kartę moią Aktami N. dla tym większey wagi i pewności roborować deklaruię, na co się ręką moią własną podpisuię. Działo się N. N. dnia N. &c.



FOR-

FORMA

Komplanacyi. Z.

ZA pośrzednictwem WW. Jchmciow Przyiacioł niżey na podpisach wyrażonych, takowa między Jmć N. z iedney, a Jmć P. N. z drugiey strony w niżey opisany sposob nieodmienna stanęła ugoda i postanowienie: Iż Jmć P. N. wstrzymuiąc dalszy prawa proceder za Summę N. Dekretem Trybunalskim przysądzoną, y Prowizyą od niey należącą ogółem wyrachowaną, zgodził się, i pomienioną Summę wypłacić tak deklaruie: Nayprzod Summę Złł: Pol: N. natychmiast do rąk Jmć N. wylicza, z którey poprzednim skryptem ręcznym kwitowany iest: Summę zaś N. nazaiutrz po Swięcie N. w Roku N. w Grodzie N. oddać obowięzuie się, tak aby ta Summa z wyrażoną Summą, wyniosła N. tysięcy; albo w tydzien Dobra prawu swemu podległe Wieś N. z przyległościami w Woiewodztwie N. leżącą, trzyletnim Kontraktem, któren *in Forma* na ten czas spisany, tak między Jmć N. iako Jmć N. być powinien, w zastawną puści Possessyą; tak iednak, że beśpieczeństwo pomienioney Summy, poki nie będzie gotowizno wyliczona, na Dobrach N. zapisuie się. Co sobie Strony obiedwie strzymać będą powinny pod zakładem N. *vel damnis Terrestribus*: O które *Forum* N. do od-

powiedzi sobie naznaczaią, y też Komplanacyą, przy podpisaniu się Jchmciow PP. Przyiacioł, rękami własnemi podpisawszy, dla lepszey wagi y pewności Aktami N. roboruią. Działo się N. &c. &c.

FORMA

Punktow do Kontraktu Resignationis. Z.

ZA medyacyą WW. Jchmć PP. Przyiacioł z obustron uproszonych, stanęła Komplanacya między Jmć Panem N. z iedney, a Jmć P. N. z drugiey Strony: Iż Jmć P. N. maiąc Donacyą, *vel* Cessyą od Jmci Pana N. na Dobra N. *vel* Część Dobr N. w Woiewodztwie N. Powiecie N. *vel* Ziemi N. leżących, deklaruie uczynić Donacyą *vel* Cessyą za Summę między sobą umowioną N. Złł: Pol: Jmć P. N. na Swięty N. *np.* Jan Chrzciciel, to iest na dzień N. Miesiąca N. w Roku teraźnieyszym N. A Jmć Pan N. powinien przy uczynieniu Donacyi, tę Summę N. Złł: Polskich, na tenże dzień Swiętego *vel* Swięto N. wyliczyć. Kontrakt *Resignationis* y Donacyą od Jmci P. N. otrzymaną, powinien Jmć P. N. *circa Donationem* Jmć P. N. N. oddać. Co Strony obiedwie dotrzymać sobie powinnny, *sub damnis vel vadimoniis pretii sortis Bonorum N. vel Villæ Bonorum N. supposito & constituto Foro*, w niedotrzymaniu. Na co się Strony obiedwie *in præsentia* Jchmć PP. Przyiacioł uproszonych *ab utrinque* podpisuią. *Datum N. Die N. Anno N.*

FORMA

Kontraktu Resignationis. Z.

MIędzy Jmć P. N. niegdy Jmci P. N. z niegdy Jeymci P. N. spłodzonym Synem, Dobr po nich pozostałych naturalnym między innemi Konsukcessorami, Sukcessorem z iedney; a Jmć P. N. z drugiey Strony; Stanął pewny i w niczym nieodmienny Kontrakt *Resignationis* Dobr Wsi N. *vel* Części we Wsi N. w Woiewodztwie N. Powiecie N. w niżey opisany sposob. Iż tenże Jmć P. N. maiąc te Dobra rownym prawem z innemi Konsukcessorami po niegdy Jmci Panu N. prawem natury na się spadłe (*ieżeli są długi, pisz:*) a długami rożnemi przez Jmci P. N. inonerowane, do których Possessyi dotąd przyiść nie może; Więc te Dobra pomienione N. w Woiewodztwie N. a Powiecie N. leżące (długami N. obciążone) nic sobie, ani Sukcessorom swoim nie zostawuiąc, ale tak, iak są w swych granicach, ze wszystkiemi do tych Dobr (*a ieżli są i części, doday:*) i części, przynależytościami, z Budynkami, Dworami, Ogroda-

 mi,

mi, Łąkami, Lasami, Zaroślami, Polami, Stawami, Sadzawkami, Poddanemi, tak teraz w tych Dobrach zostaiącemi, i ich robociznami i daninami, iako też i z tych Dobr i części Poddanemi zbiegłemi, Jmć P. N. i iego Sukcessorom, umowiwszy się z nim za Summę pewną, nazawsze daie, daruie i rezygnuie; W które to Dobra N. i Części we Wsiach (*wyraż Wsie po przezwisku*) zostaiące, Tenże Jmć P. N. poprzedni Wsi albo Części iey Dziedzic, teraźnieyszemu Dziedzicowi Jmć P. N. i Sukcessorom iego Intromissyi wolney natychmiast dopuszcza: a dopuszczoney, ani sam przez siebie, ani przez subordynowane Osoby przeszkadzać nie powinien: i owszem od wszelkich impetycyi prawnych i nieprawnych, tudzież Summ, iakimkolwiek sposobem tak na Osobę swoią, iako i innych Konsukcessorow spadkowych i do tych Dobr (v. części wyżey wyrażonych) ściągaiących się, ieżeliby napotym iaka miała urość kwestya, ewinkować powinien będzie, i ninieyszym Kontraktem na wszystkich Dobrach, iako i Summach wszelkich zupełne bespieczeństwo i Ewikcyą zapisuie, i ninieyszym Kontraktem *Resignationis* przyrzeka. Co wszystko i każdą rzecz z osobna Strony pomienione strzymać sobie i wypełnić, *sub damnis Terrestribus, absque quovis Juramento ad simplicem verbis assecurationem taxandis*, obiecuią, i dla większego waloru Aktami N. roboruią, *Forum* w przypadku nieuiszczenia się

się do odpowiedzi Trybunał Koronny, lub Grod N. zobopolnie umowiony Strony obiedwie naznaczaią, i Rękami własnemi podpisuią.

FORMA

Długu. S.

Coram Officio & Actis præsentibus Terrestribus, v. Castrensibus N. comparens Personaliter N. sanus mente & corpore v. sanus mente, æger corpore, Foro suo quovis competenti omisso & Jurisdictione propria posthabita, præsenti autem N. in se, Posteros ac Bona sua generaliter omnia, quo ad Actum hunc attinet benevole assumpta, palam, publicè, libereque recognovit. Quia ille Summam N. monetæ & numeri in Regno currentis Generoso N. Jlliusque Successoribus, certi, veri, justi liquidique debiti seu mutuatæ pecuniæ, tenetur ac debet. Quam quidem Summam hinc & ab Actu præsenti pro Feria (*wyraż czas naznaczony*) de & supra Bonis suis generaliter omnibus mobilibus & immobilibus, Hæreditariis & Obligatoriis Summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis, una cum provisione per quinque à centum computanda, daturum, soluturum, & realiter enumeraturum, repos333iturum, & relicturum, repositamque, & relictam rursus inde non effidejussurum nec modo

modo quovis arestaturum aut interturbaturum, se suis cum Successoribus inscribit, & obligat; idque sub vadio similis Summæ N. Flor: Polon: per se Recognoscentem, Succedaneosque suos in casu Inscriptioni præsenti debitoreæ in aliquo contraventionis, Summæque totalis & integræ non solutionis, eidem Generoso Creditori suo vel illius Successoribus ad solvendum luendo & succumbendo nulloque modo evadendo. *Pro quo quidem* vadio, modo præmisso ad solvendum succubito & transgresso, ac re conditioneque aliqua Inscriptionis præsentis Debitoreæ non completa, nihilominus complenda, Summaque præfata non soluta; suprascriptus Generosus Recognoscens, suis cum Succedaneis jure conventus, Foro competenti ut supra renuntiando, coram præsenti N. Officio, cui se suis cum Succedaneis & Bonis suis generaliter omnibus hac in parte ad respondendum subiicit & incorporat; Ad primam Instantiam præfati Generosi Creditoris sui vel illius Successorum peremptorie respondere, stare, juri parere & omne Judicatum pati, suis cum Posteris debebit & tenebitur; Primum terminum uti & alios omnes exinde subsequentes, semper peremptorios, Dilationibus generaliter omnibus, evasionibus, suspensionibus & defensionibus, protestationibus, præscriptionibus, impedimentis legalibus, & quibusvis exceptionibus, motionibus, appellationibus, earumque prosecutionibus, Reipublicæ negotiis, servitio militari, legatione intra vel extra Regnum, fataliis juris, præscriptione Terrestri, Bello, Interregno, Conventionibus, Actione pro majori, minorennitate Successorum, vera vel simplici infirmitatibus, literis exemptus vel testium, ad Munimenta, ad Evictorem & in genere universis juris mediis & defensis evadendo, nec modo quovis subterfugiendo, imo eisdem in toto renuntiando; Sed Inscriptioni præsenti debitoreæ, omnibusque ejus contentis, vadio quoties opus fuerit soluto, Foro satisfacere se suosque Successores ac Bona sua generaliter omnia ad id obligando & onerando Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Kwitu z Cessyą i Ewikcyą. S.

Coram Officio Actisque præsentibus N. comparens personaliter N. sanus mente & corpore existens, foro suo quovis competenti omisso & Jurisdictione propria *&c:* palam, publice, libereque recognovit. Quia ipse suo & Generosæ N. Consortis suæ (pro cujus ratihabitione cavet & se præsentibus inscribit) nomine, Generosum N. illiusque Successores de Summa N. Florenorum Polonicalium, assecuratione certa hic *vg.* Varsaviæ Die N. Mensis N. Anno N. supra præmissam Summam eidem

eidem Generosæ N. per N. data & Actis præsentibus Feria N. Anno N. roborata, Testamento olim Generosi N. sibi legata, & ad solvendum inscripta & assecurata, adpræsens verò ad manus sui recognoscentis per Generosum N. sibi realiter & in effectu cum provisione competenti exsoluta; quietat, emittit liberum, absolutumque facit, & pronuntiat perpetuo & in ævum. Nec non de eadem Summa N. Flor: Pol: Testamentaria in rem ejusdem N. uti præmissam Summam exolventis, illiusque Successorum cedit & condescendit, omneque & integrum hoc idem Jus suum & competentiam præmissorum, in rem præfati N. Quietatarii simulque Cessionarii sui illiusque Successorum transfert, transfundit, & incorporat plenarie & ex integro. Dans & concedens idem Generosus Recognoscens suprascripto N. Quietatorio & Cessionario suo Jlliusque Successoribus plenariam facultatem & omnimodam absolutamque potestatem, jus præfatum modo præmisso cessum & condescensum, tenendi, habendi & possidendi, illoque uti, pacifice fruendi, & ad usus suos, suorumque Successorum quosvis beneplacitos, libere convertendi, idque totum, quidquid præmissorum necessitas, jurisque præsentis Cessio & Transfusio ab ipsis exiget & exposcet, exequendi. Insuper idem Generosus Recognoscens ad Acta quævis Authentica Regni vim & robur perpetuitatis in se habentia, memoratam Generosam Consor-

sortem ad approbandam per ipsam præsentem Inscriptionem Quietatariam simul & Cessionariam intra decursum & spatium vg. dimidii anni statuere & personaliter adducere, ab eaque vel in eventu mortis ab illius Successoribus ut præmissa exequantur efficere; antequam verò statuerit, vel ut præmissa exequantur effecerit, præmemoratum N. Quietatarium & Cessionarium, ab omni & quavis impetitione juridica ex re & persona Generosæ Consortis suæ statuendæ, intuitu præmissorum quovis modo exoriunda, in omni Judicio & Officio Regni toties quoties opus fuerit tueri, defendere, evincere, eliberare, & intercedere, se, suis cum Successoribus, de & super Bonis suis generaliter omnibus, mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis, Summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis inscribit & obligat, idque sub similis Summæ N. Florenorum Polonicalium vadio, per se Recognoscentem in aliquo contraventionis, præmissorumque omnium & singulorum non completionis, prædictæ Generosæ Consortis suæ statuendæ non statuitionis, & ab impedimentis ejusdem quovis modo exoriundis Generosi N. Quietatarii, & Cessionarii sui aut illius Successorum non evictionis, eidem N. Jlliusque Successoribus ad solvendum luendo & succumbendo nulloque modo evadendo. *Pro quo quidem vadio modo præmisso ad solvendum succubito, & transgresso, ac re conditioneque*

Inscri-

Inscriptionis Quietatoriæ & Cessionariæ non completa, nihilominus complenda, suprascriptus Generosus recognoscens suis cum Posteris Jure conventus, Foro *&c.* peremptorie respondere *&c.* Primum terminum uti & alios *&c.* sed Inscriptioni præsenti Quietatoriæ & Cessionariæ *&c.* Recognitionis præsentis vigore: *Konkluzyą tey i innych Tranzakcyi masz wyżey pod Formą długu od słow:* Pro quo quidem, *dla tego często tu opuszcza się.*

Et in continenti Idem Generosus recognoscens sanus mente & corpore existens, mediante quo supra recessu, palam, publice, libere, ac per expressum recognovit. Quia ille Summam prædictam N. Floren: Pol: Testamentariam, Generosam Consortem suam concernentem, de manibus Generosi N. levatam, in & super Bonis suis generaliter omnibus, ac Summis ubique hærentibus, Jure & titulo Evictionis inscribit, securitatemque ejusdem Summæ pro interesse ejusdem Generosæ Consortis suæ cavet, Recognitionum præsentium vigore: *(tu wyraź Recognoscentis podpis de verbo ad verbum, iak się podpisze.)* Et in Continenti Idem Recognoscens eidem Summæ super Bonis suis Securitatem cavet.

FOR-

FORMA

Kwitu z Processu. S.

CORam Officio Actisque præsentibus N. comparens personaliter Generosus N. sanus *&c:* palam, publice, libereque recognovit. Quia ipse Generosum N. & ejus Posteros de causa & Actione eidem Generoso N. ad Officium vel Judicium *(wyraź Forum, w którym ta Sprawa agitowała się)* intuitu *(tu zaś Causam illius Actionis, naprzykład:)* Provocationis in duellum, mutilationis manus sinistræ vel dextræ, intentata & instituta; Necnon de quibusvis protestationibus, visionibus, obductionibus, Citationibus, Relationibus, Decretoque inquisitionis, totoque Causæ istius Processu: necnon de summa N. mutilatione prædictæ manus, & quibusvis Prætensionibus mediante Complanatione inter se recognoscentem ab una, & eundem Generosum N. Partibus ab altera, Die N. Mensis N. Anno N. in Villa *vel* Urbe *aut* Oppido N. subsecuta, manibus protunc se Complanantium & Amicorum subscripta, sigilisque munita, cessa & ad solvendum assecurata; ob præstitam sibi recognoscenti Summæ præmissæ N. Flor: Pol: plenariam & sufficientem satisfactionem, quietat, emittit & liberum declarat. Processum integrum ac Complanationem eandem cassat, tollit mortificat & annihilat, sibi suisque Posteris vigore præmisso-

missorum omnium, perpetuum imponendo silentium, Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Kwitu Zaręcznego. S.

Coram Officio & Actis præsentibus Castrensibus Capitanealibus N. Comparens personaliter N. sanus mente & corpore existens, palam, libere, benevole, ac per expressum recognovit; Quia ipse Generosum N. de Summa N. Flor: Pol: numeri & monetæ in Regno currentis olim à Generoso N. sibi legata, ad præsens per manus N. realiter & in effectu ad manus sui Recognoscentis exsoluta & enumerata quietat, liberum emittit, absolutumque facit & pronuntiat perpetuo & in ævum. Ejusdemque Summæ N. Flor: Pol: per se Recognoscentem realiter levatæ securitatem pro integritate Summam eandem exsolventis, omnimodam in & super Bonis suis generaliter omnibus mobilibus & immobilibus, summisque quibusvis pecuniariis habitis & in post Divina gratia favente habendis inscribit, cavet & assecurat, idque sub vadio similis Summæ Flor: Pol: per se Recognoscentem Successoresque suos in casu Inscriptioni præsenti cautoriæ in aliquo contraventionis, præmissorumque omnium & singulorum in eadem contentorum non completionis, eidem Generoso N. & Successoribus ejus ad solvendum luendo, & succumbendo nulloque modo evadendo; Pro quo quidem vadio modo præmisso ad solvendum succubito & transgresso, ac re conditioneque aliqua Inscriptionis præsentis Cautoriæ non completa nihilominus complenda, suprascriptus Recognoscens suis cum Successoribus jure conventus, Foro quovis proprio competenti renuntiando, coram Actis N. hac in parte ad respondendum se subiicit & incorporat. Ad primam instantiam memorati N. & ejus Successorum peremptorie respondere, stare, juri parere, & omne judicatum ferre suis cum Successoribus debebit & tenebitur; primum terminum uti & alios &c: *(reszta Konkluzyi bierze się powszechna, o którey masz wyżey.)* Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Roboracyi. S.

Coram Officio & Actis præsentibus N. comparens personaliter NN. sanus mente pariter & corpore existens; Foro suo quovis competenti omisso & jurisdictione propria posthabita, præsenti autem N. in se, Posteros, ac Bona sua generaliter omnia, quó ad Actum hunc attinet benevole assumpta, palam, publice, libereque recognovit. Quia ipse *(naprzykład w następujący*

iącey okoliczności) suo & Magnificæ N. sui Recognoscentis Consortis, pro cujus ratihabitione cavet, & se præsenti inscribit nomine, scriptum suum certum manuale & Assecurationem de actu & data illius *(wyraź mieysce i czas)* in rem & personam Magnifici N. datam & conscriptam, manu sui Recognoscentis subscriptam & sigillatam, ligamentis in eadem assecuratione expressis, necnon vadio N. firmatam, in omnibus ejusdem Assecurationis conditionibus, contentis, punctis, clausulis, articulis, nexibus, vadio, Foro, ligamentis, beneficiisque generaliter universis in toto, in rem & personam memorati N. roborat, approbat, confirmat & ratificat, illamque se suis cum Successoribus, de & super Bonis suis generaliter omnibus, mobilibus & immobilibus, hæreditariis, summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis firmiter tenere, complere, exequi & inviolabiliter observare, Eidemque tam in toto quam in quavis ejus minima parte, Assecurationem præfatam ad inscriptionem præsentem roboratoriam, & inscriptionem præsentem reboratoriam ad assecurationem præfatam, mutuo vicissimque referendo satisfacere, inscribit & obligat. Idque sub similibus ligamentis & N. Flor: Pol: vadio per se Recognoscentem, Posterosque suos in casu Inscriptioni præsenti roboratoriæ & Assecurationi præfatæ in aliquo contraventionis, præmissorumque omnium & singulorum in iisdem contentorum non completionis, Eidem

dem N. illiusque Successoribus ad solvendum luendo & succumbendo nulloque modo evadendo. Insuper memoratus Generosus Recognoscens, memoratam Generosam Consortem suam ad approbandam per ipsam Inscriptionem præsentem Roboratoriam, vel similem huic faciendam, ad Acta quævis authentica Regni vim perpetuitatis in se habentia, intra decursum *vg.* sex Septimanarum statuere, & personaliter adducere, ab eaque vel in eventu mortis, ab illius Successoribus, ut præmissa exequantur efficere, antequam verò statuerit, vel ut præmissa exequantur effecerit, memoratum Generosum N. illiusque Successores ab omni, & quavis impetitione juridica ex re & persona suprascriptæ Generosæ Consortis suæ statuendæ, ratione præmissorum, quovis modo exorimnda, in omni Judicio & Officio Regni, toties quoties opus fuerit tueri, defendere, evincere, eliberare, & intercedere, se suis cum Successoribus, de & supra Bonis suis generaliter omnibus, mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis, summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis, inscribit & obligat. Idque sub similibus & seorsivis ligamentis & Summæ NN. Flor: Pol: vadio per se Recognoscentem, Posterosque suos, in casu memoratæ Generosæ Consortis statuendæ, non statuitionis, ab impedimentisque ejusdem vel in eventu mortis ab illius Successoribus, ratione præmissorum quovis modo exoriundis, recensiti Generosi

rosi

rosi Domini N. illiusque Successorum non evictionis, Eidem Generoso N. illiusque Successoribus ad solvendum luendo & succumbendo. Pro quibus quidem ligamentis & vadiis modo præmisso ad solvendum succubitis & transgressis, ac re conditioneque aliqua Inscriptionis præsentis roboratoriæ & Assecurationis præfatæ non completa, nihilominus complenda, in omni puncto suprascriptus Generosus Recognoscens suis cum Posteris jure conventus, Foro competenti ut supra renuntiando, coram quovis Judicio & Officio Regni, cui vel quibus se suis cum Successoribus, ac Bonis suis generaliter omnibus, hac in parte ad respondendum subiicit & incorporat: Ad primam Instantiam suprapræfati Generosi N. illiusque Successorum peremptorie respondere, stare, juri parere, & omne judicatum ferre suis cum Posteris debebit & tenebitur. Primum terminum, ut & alios omnes exinde subsequentes semper peremptorios, Dilationibus generaliter omnibus, evasionibus, suspensionibus, & defensionibus, protestationibus, præscriptionibus, impedimentis legalibus, & quibusvis exceptionibus, motionibus, appellationibus, earumque prosecutionibus, Reipublicæ negotiis, servitio militari, legatione intra vel extra Regnum, fataliis juris, præscriptione terrestri, bello, Interregno, Conventione, Actione pro Majori, minorennitate Successorum, vera vel simplici infirmitate, Literis Exemptûs vel restium,

stium, ad munimenta, ad Evictorem, & in genere universis juris mediis & defensis, non evadendo, nec modo quovis subterfugiendo, imo eisdem in toto renuntiando; sed inscriptioni præsenti Roboratoriæ & assecurationi præfatæ, omnibusque eorum contentis, vadio vel vadiis, toties quoties opus fuerit solutis, Foro satisfacere, se suosque Successores, ac Bona sua generaliter omnia, ad id obligando & onerando, Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Intercyzy. Z.

Między N. z iedney, a Jmci P. N. z drugiey Strony stanęła Intercyza, albo postanowienie w niczym nieodmienne w niżey opisany sposob. Iż Jchmć NN. wprzod do woli Boskiey, potym godney i poważney Jchmciow PP. Przyiacioł rady i instancyi, za Jmci P. wnieśioney akkomoduiący się, przytym usilną y stateczną tegoż J. P. N. o przyiaźń dożywotnią Jeymci Panny N. Corki swoiey konkurencyą, kontentuiąc; Tęż Corkę swoią kochaną pozwalaią *in sotiam vitæ* pomienionemu Jmci P. N. Aktowi ślubu i wesela, przy bytnośći Jchmciow PP. Przyiacioł, dzień N. w Roku N. we Wsi N. naznaczaiąc. Po ktorey Jeymć Pannie Corce swoiey Jchmć NN. Posagu z Dobr Oyczystych i Macierzy-

rzystych Summę N. Jmci Panu N. przyszłemu da Bóg Małżonkowi obiecuią i deklaruią takim sposobem: *(tu się kładzie opis posagu)* &c. Tymczasem iednak tenże Jmć P. N. przez szacunek Osoby godney Damy, przymiotow iey chwalebnych, przykładney edukacyi, wielkich cnot, i z względu stanu iey Panieńskiego, tudzież zaskarbienia sobie ściśleyszą i gruntownieyszą przyiaźń przyszłey swey Małżonki, teraz teyże Damie, procz zapisow uczynić mianych, przy Roboracyi tegoż Kontraktu w Grodzie N sposobem prostego długu zapisać, deklaruie. Po odebraniu zaś zupełnego *ut supra* naznaczonego posagu, Jmci P. N. przyszły Zięć powinien będzie Jeymć przyszłą da Bóg Małżonkę swoią do Grodu *N. ad recognoscendam in assistentia maritali, de Bonis Paternis & Maternis abrenuntiationem* zaraz stawić; ale do żadnych inszych Zapisow, któreby iey własney Fortuny *præjudicium* miały urościć, teyże Jeymci Panny Małżonki przyszłey swoiey w żadnym czasie przywodzić nie będzie. Dożywocie wspolnie po zakończonym Akcie wesela, oboie Małżonkowie na Dobrach swoich ogólnie wszystkich zeznać i zapisać w Grodzie N. obowięzuią się. Które to postanowienie i wszystkie iego kondycye, Strony obiedwie wypełnić deklaruią *sub vadio N.* W przypadku zaś niewypełnienia którey-kolwiek z powyższych kondycyi albo punktu, *Forum N.* do odpowiadania sobie Strony obiedwie naznaczaią, a tę Intercyzę dla

dla większey wagi, rękami własnemi przy podpisach Jchmciow PP. Przyiacioł podpisuią, i aby *Roboratus amor fiat fortior* Aktami Grodu N. roborować deklaruią. Działo się: &c: Dnia N. Miesiąca N. Roku N.

FORMA

Reformy Posagu. S.

Coram Officio & Actis præsentibus Castrensibus Capitanealibus N. comparens personaliter N. sanus mente & corpore existens, palam, libere, benevole ac per expressum recognovit: Quia ipse post NN. Generosorum NN. Filiam, Consortem vero suam charissimam, Summam in parata pecunia N. Flor: Polonicalium, in clenodiis vero NN. Flor: Polonical: eam de bonis Paternis & Maternis Jure divino, & naturalis Successionis in vim dotis & expeditionis muliebris concernentem, ex massa substantiæ eorundem olim NN. Parentum ejus, vigore divisionis Actis præsentibus die hodierna in Actu contenta, roboratæ provenientem, tulit & effectualiter levavit: Ad quam taliter levatam & realiter per manus Tutorum & Executorum Testamenti præfati olim NN. Parentis ejus exolutam, similem Summam NN. Flor: Pol: Dotalitii, ita ut Summa Dotis, Summæ, Dotalitii simul juncta, efficiat Summam NN. Florenorum Polonicalium, eandemque super

super omnibus generaliter Bonis suis mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis, Summisque quibusvis pecuniariis nunc habitis & in post habendis assecurando, inscribit, annectit, associat & reformat, more, jure, & titulo aliarum Reformationum in Regno hoc diutuis observari solitarum, Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Dożywocia międzу Małżonkami. S.

CORam Officio & Actis præsentibus Castrensibus N. comparentes personaliter NN. (*Tu wyraż Imię, Przezwisko i Urząd Małżonka*) atque N. (*a tu Zony*) Conjuges legitimi, sani mentibus & corporibus existentes: Foro suo quovis competenti omisso, & jurisdictione propria posthabita, præsenti autem N. quo ad Actum hunc attinet *&c.* assumpta, palam, libere publice ac per expressum recognoverunt, & quilibet illorum suo pro interesse recognovit: Quia ipsi sibi mutuo invicem ac ab utrinque omnium generaliter Bonorum suorum mobilium & immobilium, hæreditariorum, & obligatoriorum, Summarumque quarumvis pecuniariarum, nunc habitarum & in post favente divina gratia habendarum, tum auri argentique, clenodiorum, unionum, lapidum pretiosorum, vestium,

stium, vestimentorum, equorum, pecorum, pecudum, nec non æris, stanni, cupri, orichalci, ac totius supellectilis domesticæ, mutuam advitalitatem, & continuum usumfructum advitalitium ad extrema duntaxat vitæ suæ tempora inscribunt, concedunt & assecurant, tali videlicet modo: Quod si & inquantum prius & proximius memoratum N. Maritum quam Consortem mori contigerit, extunc dicta Consors superstes, Bona omnia mobilia & immobilia, hæreditaria & obligatoria, Summasque quasvis pecuniarias nunc habitas & in post habendas, morte Mariti sui derelictas, ipsius proprias, cum omni Bonorum eorundem jure, dominio, proprietate, propinquitate, utilitatibus, usibus, fructibus, proventibus, redditibus, attinentiis & pertinentiis, commodisque & emolumentis generaliter omnibus, nunc provenientibus & in post proventuris, tenebit, habebit, & possidebit, iisque fruetur ad extrema duntaxat vitæ suæ tempora. Post fata vero ejusdem, eadem Bona rursus ad Successores dicti Mariti, sine ullo impedimento Successorum Consortis, plenarie & totaliter devolventur; Versa vero fortunâ, quod si & inquantum prius & proximius memoratam Consortem quam Maritum mori contigerit, extunc dictus Maritus Bona omnia mobilia & immobilia, hæreditaria & obligatoria, Summasque quasvis pecuniarias morte Consortis derelictas ipsius proprias, cum omni Bonorum eorundem

dem jure dominio, proprietate, propinquitate, utilitatibus, usibus, fructibus, proventibus, attinentiis & pertinentiis, commodisque & emolumentis generaliter universis, nunc provenientibus & in post proventuris, tenebit, habebit, & possidebit, illisque utetur & fruetur ad extrema duntaxat vitæ suæ tempora; Post fata vero ejusdem, eadem Bona, rursus ad Successores dictæ Consortis, sine ullo impedimento Successorum Mariti, plenarie & totaliter devolventur, more, jure, & titulo aliarum Advitalitatum, hoc in Regno diutius observari solitarum, Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Przypisu Zonie przez Męża. Z.

COmparens N. *&c:* Sanus *&c:* recognovit. Quia ipse ad priorem Summam N. Flor: Pol: modo simplicis Debiti coram Actis N. Feria N. Anno N. Generosæ Conserti suæ inscriptam, Summam N. Flor: Pol: adscribit, adjungit, & associat, ita ut simul juncta efficiat Summam N. Flor: Pol: Quam Summam suprascriptam, simul junctam, & insimul computatam, idem Recognoscens suis cum Successoribus in & supra Bonis suis generaliter omnibus &c: (*scribe ex Forma simplicis debiti: ad verba:* nulloque modo evadendo) inscribit, se submittit

tit & obligat: Idque sub vadio Summæ suprascriptæ simul junctæ, & in unum combinatæ, simili: videlicet N. Flor: Pol: (*scribatur ad finem ex simplici Debito, à verbis:* Pro quo quidem &c.)

FORMA

Cessyi z Dożywocia Dobr Krolewskich. Z.

COmparens personaliter N. sanus *&c:* recognovit: Quia ipse inhærendo Consensui Sacræ Regiæ Majestatis, sibi Recognoscenti, ad cedendum de jure suo Advitalitio, quod sibi super Capitaneatum N. vel Villas N in Palatinatu N. & Districtu N. situm & jacentem serviebat, per eandem S. R. M. Dominum Nostrum clementissimum de Actu & data illius N. die N. Mensis N. Anno N. dato, manu ejusdem S. R. M. subscripto, & Sigillo majoris *vel* minoris Cancellariæ Regni communito, infra acticando, cujus tenor verborum talis: (*Scribatur de tenore Consensus: quo finito: sic*) Originale vero supra acticati Consensus, S. R. M. ab Officio præsenti recepit, de quo recepto, sibique realiter extradito, Officium quietat per præsentes. De omni & integro Jure suo, quod sibi super Capitaneatum N. videlicet N. Oppidum N. vel Villam N. serviebat, cum omni Bonorum eorun-

eorundem, seu Capitaneatus memorati jure, dominio, proprietate, propinquitate, tituloque Cessionario, tum cum prædiis, curiis, areis, ædificiis *&c:* (*ut in Forma Donationis*) nullis penitus exceptis: Jam exnunc & defacto Generosus N. adhærendo Consensui suprascripto Sacræ Regiæ Majestatis, cessit & condescendit, prout præsentibus cedit & condescendit, omneque & integrum hoc idem Jus suum, in Personam ejusdem Cessionarii sui transfert, transfundit, & incorporat plenarie, & ex integro, nihil Juris, dominii, proprietatis, propinquitatis, ac competentiæ cujusvis ex præmissis, pro se, seu quopiam alio reservando, seu excipiendo. In quod quidem Jus cessum seu Bona Juri cesso præsentibus subjecta, Intromissionem realem & actualem, pacificamque posessionem, per Ministerialem quemvis Regni Generalem & Nobiles duos præsentibus deputatos, quandocunque voluerit acceptandam, eidem Cessionario suo jam exnunc dare, & libere admittere *&c:* In & supra Bonis suis generaliter omnibus *&c:* in posterum habendis inscribit, se submittit & obligat *&c:* (*vide Formę Donacyi.*)

FOR-

FORMA

Zapisu Opieki. Z.

Comparens personaliter Generosus N. olim NN. Filius, sanus *&c:* recognovit: Quia ipse existens post fata eorundem Generosorum Parentum suorum charissimorum in tenera ætate orphanus, nec Bonis suis mobilibus & immobilibus, post fata Parentum suorum charissimorum, ullo modo disponere valens, ad regendum & gubernandum tam Bona sua generaliter omnia quam Personam suam propriam, in verum ac legitimum Tutorem Generosum N. inscribit, eligit, constituit ac solenniter ordinat: Dans & concedens eidem Generoso N. Tutori suo plenariam facultatem, omnimodam absolutamque postestatem Bonis suis generaliter omnibus hæreditariis & obligatoriis mobilibus & immobilibus, Summisque quibusvis pecuniariis, disponendi, gubernandi, regendi, tum quoque Summas quasvis levandi, de levatis nomine sui Recognoscentis quietandi, in Bona munda importandi, cæteraque omnia munia ac officia, verum legitimumque Tutorem de Jure concernentia obeundi, exequendi, ac debite peragendi. Promittens & inscribens se, id totum, quidquid per prædictum Tutorem in præmissis omnibus, actum, gestum, constitutumque fuerit, pro rato & grato suscepturum. Hac sua *&c:* *&c:*

FOR-

FORMA

Abrenuncyacyi od Substancyi Rodzicielskiey przez Zonę. S.

COram Officio Actisque &c: Comparens personaliter Generosa N. Generosorum NN. Filia, Generosi N. Consors legitima, cum personali ejusdem Mariti sui, uti Tutoris Conjugalis authoritate & assistentia, sana mente pariter & corpore existens, Foro &c: palam publice libereque recognovit: Quia ipsa, Generosos Parentes illorumque Successores de Summa N. Florenorum Polon: dotali, se Recognoscentem de Bonis Paternis & Maternis concernenti, ad præsens vero realiter & in effectu per dictos suos Parentes, sibi exsoluta; Ob quam ejusmodi sibi præstitam satisfactionem, Bonis iisdem Paternis & Maternis & quibusvis successivis abrenuntiando, quietat, emittit liberos, absolutosque facit & pronuntiat perpetuo & in ævum: nihil sibi prætensionis in post reservando, aut quomodolibet præcustodiendo: scripta quævis & Manifestationes, si quæ coram Actis quibusvis Regni authenticis intuitu præmissorum factæ fuerint cassat, tollit & mortificat, Recognitionis præsentis vigore.

FOR-

FORMA

Donacyi. S.

COram Officio & Actis præsentibus Castrensibus Capitanealibus N. comparens personaliter N. sanus mente & corpore existens, Foro suo quovis competenti omisso & jurisdictione propria posthabita, præsenti vero N. in se Posteros ac Bona sua generaliter omnia quo ad Actum hunc attinet benevole assumpta, palam, publice, libereque, ac per expressum recognovit: Quia ipse Bona sua propria & hæreditaria videlicet totam & integram Villam N. dictam, in Palatinatu N. sitam & jacentem, cum omni Bonorum eorundem jure, dominio, proprietate, propinquitate, utilitatibus, usibus, fructibus, proventibus, redditibus, attinentiis, & pertinentiis, structuris, ædificiis, prædiis, granariis, hortis, pomariis, sepibus, sepimentis, agris, pratis, campis, sylvis, fœniciis, pascuis, pasanariis, nemoribus, indaginibus, rubetis, dumetis, vepretibus, virgultis, mericis apisteriis, apum mellificiis, rivis, rivulis, torrentibus, aquarum decursibus, fluviis, fluminibus, lacubus, paludibus, stagnis, piscinis magnis & parvis, eorumque demissionibus, Tabernis, Tabernatoribus, Molendinis, Molendinatoribus, eorumque metretis, tum Subditis, Cmethonibus, Hortulanis, Inquilinis, Colonis eorumque censibus, decimis, datio-

dationibus, tributis, pensionibus, vigiliis diurnis & nocturnis, dierum laboribus, vecturis, officiisque quibusvis per eosdem ab antiquo pendi & præstari solitis, commodisque & emolumentis generaliter omnibus nunc provenientibus & in posterum proventuris, nihil pro se suisque Successoribus, aut alii cuipiam reservando seu excipiendo, verum ita late, longe, circumferentialiterque prout præfatorum Bonorum hæreditas se in suis metis & limitibus extendit & protrahit, estque ab aliis vicinis Bonis & fundis contiguis signisque metalibus distincta & dislimitata, seque Recognoscentem ab antiquo spectabat & concernabat, jam exnunc & defacto Generoso N. illiusque Successoribus dat, donat, inscribit & resignat, prout præsentibus dedit, donavit, inscripsit & resignavit, puræ, veræ, meræ & irrevocabilis Donationis titulo ac hæreditate in eum. *In quæ quidem Bona* præsentibus donata & resignata idem Recognoscens eidem N. Donatario suo illiusque Successoribus realem intromissionem, actualem, pacificamque possessionem, cum præsentaneo Bonorum eorundem usufructu, per Ministerialem Regni generalem quemvis & Nobiles duos facilius ad idem conducendos, vigore inscriptionis præsentis donatoriæ officiose capiendam & assumendam jam exnunc & defacto libere dat & admittit; datamque & admissam, nec per se nec per suas quasvis submissas & subordinatas per-

personas præpedire, denegare, adimere, interturbareque, aut modo quovis injuriari; *Quinimo eundem* Generosum Donatarium suum, sive ejus Successores ab omni & quavis impetitione juridica omnium & singularum Personarum status, sexus, gradus & conditionis cujusvis ac præeminentiæ existentium, ratione præmissorum Bonorum, quocunque modo exoriunda, in omni Judicio & Officio Regni per omnes præscriptiones terrestres, prout ad quamlibet personam terrestris spectat & pertinet præscriptio, toties quoties opus fuerit tueri, defendere evincere & intercedere, Bonaque præfata ab omnibus Juribus, oneribus, vinculis, submissionibus, debitis, inscriptionibusque quibusvis prioribus & posterioribus, dotum dotalitiorumque, Reformationum, Advitalitatum ac alterius cujusvis tituli juribus, Bona præfata quovis modo afficientibus, & aggravantibus; tum Citationibus, Concitationibus, Innotescentiisque quibusvis; necnon lucris, perlucris, Processibus quibusvis Judiciariis super iisdem Bonis importatis & importandis, semper munda & libera reddere & efficere, se *&c:* suis generaliter omnibus Bonis mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis habitis & habendis inscribit & obligat, idque sub damnis terrestribus simpliciter & absque corporali Juramento taxandis per se Recognoscentem Posterosque suos: In casu Inscriptioni præsenti donatoriæ in aliquo contraventionis, præmissorum-

sorumque omnium & singulorum in eadem contentorum non completionis, eidem Generoso N. Donatario suo illiusque Successoribus ad solvendum luendis & succumbendis, nulloque modo evadendis: *Pro quibus quidem* damnis Terrestribus simpliciter & absque corporali Juramento taxandis & edicendis, modo præmisso ad solvendum succubitis & transgressis, ac re conditioneque aliqua Insriptionis non completa, nihilominus complenda, suprascriptus Recognoscens suis cum Sucessoribus Jure conventi, Foro competenti ut supra renuntiando coram præsenti Castrensi Capitaneali N. Officio, cui se suis cum Successoribus ac Bonis suis generaliter omnibus hac in parte ad respondendum subiicit & incorporat, ad primam instantiam memorati N. sui Donatorii illiusque Successorum peremptorie respondere, stare, juri parere, & omne judicatum pati suis cum Posteris debebit & tenebitur; *Terminum primum* uti & alios exinde subsequentes semper peremptorios, dilationibus generaliter omnibus, evasionibus, suspensionibus, defensionibus, protestationibus, impedimentis legalibus, & quibusvis exceptionibus, motionibus, appellationibus earumque prosecutionibus, Reipublicæ negotiis, servitio militari, legatione intra vel extra Regnum, fataliis juris, præscriptione terrestri, Bello, Interregno, Conventioneque, actione pro majori, minorennitate Successorum, vera vel simplici infirmitate

mitate literis exemptus vel restium, ad munimenta, ad Evictorem, & in genere universis juris mediis & defensis non evadendo nec modo quovis subterfugiendo, imo eisdem in toto renuntiando; Sed Inscriptioni præsenti donatoriæ, omnibus ejus contentis, damnis terrestribus quoties opus fuerit solutis, Foro satisfacere, se suosque Successores ac Bona sua generaliter omnia ad id obligando & onerando Recognitionis præsentis vigore.

FORMA

Redonacyi. Z.

COmparens &c: sanus &c: recognovit: Quia ipse Bona sua propria infrascripta sibi Recognoscenti per infrascriptum N. coram Actis N. Feria N. Anno N. proxime præterito donata & resignata, totam videlicet & integram Villam vel Oppidum N. vel Sortes N. in Palatinatu N. & Districtu N. sita & jacentia, cum omni Bonorum eorundem seu Villæ memoratæ Jure, dominio &c: *(scribatur omne ex Donation: forma)* dedit redonavit. In quæ quidem Bona seu Villam memoratam, præsentibus redonatam, Intromissionem eidem Redonatario suo *(&c: ibidem)* Quinimo eundem Redonatarium suum, & ipsius Successores ab omnibus generaliter impedimentis ex re Persona, & occasione sua suorumque Successo-

per eosdem ab antiquo pendi præstarique solitis, commodisque & emolumentis generaliter universis; Nihil ex præmissis pro se suisque Successoribus, aut quopiam alio reservando seu excipiendo, jam exnunc & defacto Generoso N. illiusque Successoribus, accepta ab ipso pro præmissis omnibus reali & sufficienti satisfactione, una cum parata intromissione, tuitione & Evictione cedit & condescendit, omneque & integrum hoc idem jus suum & competentiam præmissorum in personam Cessionarii sui transfert & transfundit & incorporat plenarie & ex integro. Dans & concedens idem Recognoscens eidem Generoso Cessionario suo illiusque Successoribus plenariam facultatem & omnimodam absolutamque potestatem, jus præfatum super Summam & Bona supra expressa serviens, modo præmisso cessum & condescensum, tenendi, habendi & possidendi, illoque uti, fruendi & ad usus suos suorumque Successorum quosvis beneplacitos libere convertendi. In quæ quidem Bona jure suprascripto onerata, modo præmisso cessa & condescensa, idem Generosus Recognoscens eidem Generoso Cessionario suo illiusque Successoribus realem Intromissionem & actualem pacificamque possessionem cum præsentaneo Bonorum eorundem usufructu, per Ministerialem Regni generalem quemvis & Nobiles duos facilius ad id conducendos vigore Inscriptionis præsentis cessionariæ officiose capiendam & assumendam,

dam, jam exnunc & defacto libere dat & admittit: datamque & admissam nec per se, nec per suas quasvis subordinatas personas præpedire, derogare, adimere, interturbareque aut modo quovis injuriari; *Quinimo eundem* Cessionarium suum sive ejus Posteros ab omni & quavis impetione Juridica, ex re & persona sui Recognoscentis suorumque Successorum tantummodo quovis exoriunda, in omni Judicio & Officio Regni tueri, defendere eliberare & intercedere se suis cum Successoribus de & super Bonis suis generaliter omnibus mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis, summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis, inscribit & seligit, idque sub vadio Summæ præmissæ correspondenti videlicet N. Florenor: Polonicalium, una cum provisione ab eadem Summa proveniente, per se Recognoscentem, posterosque suos in casu Inscriptioni præsenti Cessionariæ in aliquo contraventionis, præmissorumque omnium & singulorum in eadem contentorum non completionis, eidem Generoso Cessionario suo vel illius Successoribus ad solvendum luendo & succumbendo nulloque modo evadendo. *Pro quo quidem* vadio modo præmisso ad solvendum succubito & transgresso ac re conditioneque aliqua inscriptionis Cessionariæ non completa, nihilominus complenda, suprascriptus Recognoscens suis cum Successoribus Jure conventi, Foro competenti ut supra renuntiando,

 coram

coram præsenti Castrensi Capitaneali N. Officio, cui se suis cum Posteris ac Bonis suis generaliter omnibus hac in parte ad respondendum subiicit & incorporat, ad primam Instantiam suprapræfati Cessionarii sui, vel illius Successorum peremptorie respondere, stare, juri parere & omne judicatum pati suis cum Posteris debebit & tenebitur; *Terminum primum* uti & alios omnes exinde subsequentes semper peremptorios, Dilationibus generaliter omnibus, evasionibus, suspensionibus, protestationibus, præscriptionibus, impedimentis legalibus, & quibusvis exceptionibus, motionibus, appellationibus earumque prosecutionibus, Reipublicæ negotiis, servitio militari, legatione intra vel extra Regnum, fataliis juris, præscriptione terrestri, Bello, Interregno, Conventionibus, Actione pro majori, minorennitate Successorum, vera vel simplici infirmitatibus, literis exemptus vel restium ad munimenta, ad Evictorem & in genere universis juris mediis & defensis evadendo, nec modo quovis supterfugiendo, imo eisdem in toto renuntiando, sed Inscriptioni præsenti Cessionariæ omnibusque ejus contentis, vadio quoties opus fuerit soluto, Foro satisfacere se suosque Successores ac Bona sua generaliter omnia ad id obligando & onerando, Recognitionis præsentis vigore.



FOR-

FORMA

Ewikcyi na Dobrach i Summach zapisaney. Z.

Coram Officio: *&c: (scribe ex Donatione vel Cessione: ad verba: Quinimo:)* Insuper eundem Generosum N. & ipsius Successores ab omnibus generaliter impedimentis respectu præmissorum ratione tantum exoriundis & emergentibus, in omni Judicio & Officio Regni, tam in toto quam in parte, toties quoties opus fuerit, tueri, defendere, evincere & intercedere, liberumque semper & indemnem ipsum, illiusque Successores, facere reddereque prædictus Recognoscens suis cum Successoribus, in & supra Bonis suis genernliter omnibus hæreditariis & obligatoriis, mobilibus & immobilibus, Summisque quibusvis pecuniariis nunc habitis & in posterum habendis, eidem Generoso N. & ipsius Successoribus inscribit se, submittit & obligat: Idque sub vadio Summæ suprascriptæ simili, aliorum videlicet N. Florenor: Polonicarum *vel* idque sub damnis terrestribus, simplici verbo absque quovis corporali Juramento taxandis & edicendis per se Recognoscentem Successoresque suos prænominato Generoso N. & ipsius Successoribus, in casu non completionis præmissorum omnium & singulorum Inscriptionis præsentis contentorum, ad

sol-

solvendum seorsim & specialiter, toties quoties opus fuerit succumbendo. Pro quo quidem vadio taliter ad solvendum succubito, *vel* pro quibus quidem damnis terrestribus taliter ad solvendum succubitis, ac pro non completis præmissis omnibus, nihilominus complendis, memoratus Recognoscens suis cum Successoribus Jure conventus, Foro competenti renunciando, coram Judicio & Officio Regni N. *vel* coram præsenti Castrensi Capitaneali N. Officio, cui se, *vel* quibus se cum Successoribus ac Bonis suis generaliter omnibus hac in parte subjicit; Ad primam Instantiam prænominati Generosi N. aut illius Successorum peremptorie respondere suis cum Posteris tenebitur. Terminum primum peremptorium *&c: &c: &c.* (*Reliquum in Donatione v. Cessione.*)

FORMA

Kontraktu Zastawnego. Z.

MIędzy Jchmć PP. Jchmć P. N. i N. Małżonkami Dobr N. w Woiewodztwie N. a Powiecie N. leżących Dziedzicami z iedney, a Jchmć PP. NN. rownie Małżonkami z drugiey Strony, stanął pewny i w niczym nieodmienny Kontrakt. Iż Jchmć Panowie N. Małżonkowie Dobra N. swoie dziedziczne; to iest: Wieś N. ze wszystkim tych Dobr prawem, Folwarkami, Dworami, Budynkami, Ogrodami, Sadami, Gruntami, Obszarami, Łąkami, Sianożęciami, Pastwiskami, Lasami, Stawami, Sadzawkami, Poddanemi, Kmieciami, Zagrodnikami, Komornikami, i ich robociznami, Strożami, Powozami, Czynszami, Osepami, i ich powinnościami wszelakiemi, Karczmami, Młynami, zgoła ze wszystkiemi należytościami i przyległościami ogółem i w szczególności do tychże Dobr ściągaiącemi się, nic sobie, ani Sukcessorom swoim nie zostawuiąc, ani excypuiąc, pomienionym Jchmciom PP. NN. Małżonkom, i ich Sukcessorom w Summie N. Złotych Polskich w trzyletnią zastawną puszczaią Possessyą. Z którey to sposobem powyższym specyfikowaney Summy, i iuż w gotowiźnie odebraney, pomienieni Jchmć PP. N. Jchmć PP. NN. niniejszym wiecznemi czasy kwituią Kontraktem. Która to Zastawa poczynać się będzie od Swięta blisko następuiącego N. w Roku teraźnieyszym N. a kończyć się będzie powinna na takoweż Swięto N. w Roku da Bóg przyszłym N. W przypadku zaś niewykupienia Dobr po lat trzech skończonych, tedy ta Zastawa *de Triennio ad Triennium* nierozdzielnie po sobie następuiące, i tak nieprzerwanie, aż do realney i zupełney satysfakcyi, i wyliczenia Summy należytey, trwać powinna. W które to Dobra Jchmć Panowie Dziedzice natychmiast Jchmć PP. NN. Intromissyi dopuszczaią, i kiedykolwiek na grunt sprowadzona będzie, dopuścić się obliguią,

ią, i oraz dopuszczoney, ani sami przez siebie, ani przez subordynowane Osoby przeszkadzać nie maią, i owszem od wszelakich przeszkod tak prawnych, iako i nieprawnych, od iakichkolwiek Osob zachodzących, w którymkolwiek Sądzie i Urzędzie Jchmć PP. Dziedzice bronić i zastępować powinni będą, i zupełne bespieczeństwo na Dobrach swych, ogólnie wszystkich Jchmć PP. N. sposobem ewikcyi zapisuią. Podatki zatrzymane Rzeczypospolitey ieźliby się znaydowały, te własnym workiem Jchmć PP. Dziedzice uspokoić obliguią się: *&c. &c.* Inwentarz Dobr pomienionych, Budynkow, Poddanych, i ich powinności, osiewkow tak ozimych, iako i iarych naydaley po obięciu Dobr w tydzień, *vel &c:* na gruncie Jchmć Strony obiedwie spisać będą powinny; Według którego Inwentarza cokolwiek Jchmć PP. NN. odbieraią, to przy wykupnie dobr oddać będą powinni, oprocz coby przez przypadek extraordynaryiny i nieprzewidziany stać się miało, albo Poddany który uciekł, albo zubożał, bez dania przyczyny, do tego Jchmć PP. NN. oddania nie będą należeć. Który to Inwentarz do teraźnieyszego Kontraktu, a teraźnieyszy Kontrakt do Inwentarza na wzaiem stosować się ma. Przypadki trefunkowe, iako to strzeż Boże z zamieszania Rzeczypospolitey znacznego, powietrza na ludzi i bydło robocze, ognia pierunowego i przychodniego, nieurodzaiu *&c: &c:* bez dania iednak przyczyny Jchmć PP. N.

PP. N. pochodzące, waruią sobie; z których uchoway Boże, ieżeliby się iaki miał za czasu Possessyi Jchmć PP.N. przydać, tedy po takowym przypadku naydaley we dwie Niedziel, lub N. po awizacyi, Przyiaciela z każdey Strony po iednemu, na gruncie Strony obiedwie wysadzą, dla uznania tych przypadkow. Którego bonifikacyą przyrzekaią, i cokolwiek ci zobopolnie Przyiaciele wynaydą, na tym Strony obiedwie przastać będą powinny i tym się kontentować. Awizacya na Niedziel N. przed terminem wyiścia Zastawy Kontraktu o wykupnie poprzedzić ma; po którym rumacyi czasu N. za mil N. z wywozem i z wszelkim od Poddaństwa posłuszeństwem ostrzegaią sobie Jchmć PP. N. To też sobie zapewniaią Jchmć Dziedzice: Iż przy schyłku lat trzech, pola oziminą zasiane, iako teraz oddaią, tak też odsiane bydź maią przy bytności Jchmć PP. N. zbożem chędogim tamecznego urodzaiu. Jare zaś osiewki, te iako w Inwentarzu będą specyfikowane, tak według Inwentarza przy gruncie Jchmć PP. N. zostawić będą powinni. Cokolwiekby zaś w tych Dobrach Jchmć PP. NN. na poprawę Budynkow *&c:* za wiadomością Jchmć PP. Dziedzicow kosztu łożyli, to przy wykupnie z Dobr za weryfikacyą Regestrow oddać Jchmć PP. N. deklaruią, i nie wprzod z tych Dobr ustąpić będą powinni, aż poki się Jchmc: PP. N. we wszystkich pretensyach zadosyć nie stanie. Lasow (okrom dębiny, którey ażeby na żadne potrzeby nie

nie psowano, i nie rąbano zaleca się.) Jchmć PP. Dziedzice, Jchmć NN. za czasu Possessyi, tak na opał dworski, iako poprawę budynkow tak dworskich iako i chłopskich, a nie do żadnych Dobr innych, wolnego używania pozwalaią. I to sobie także ostrzegaią, że ieżeliby Jchmć PP. Zastawnicy chcieli Kontraktu rzeczonego i Prawa Zastawnego komu trzeciemu ustąpić, tedy o tym wcześnie Jchmć PP. Dziedzicow obwieścić maią, aby za konsensem Jchmciow, ieźliby sami Jchmć na ten czas nie mogli wykupić Dobr pomienionych, na Osobę zgodną prawo swoie przelali &c. Które to kondycyę, i każdą z nich z osobna Strony obiedwie dotrzymać sobie i zyiścić pod zakładem N. Złotych Polskich, i ten Kontrakt rękami własnemi podpisawszy, Aktami N. roboruią. *Forum* sobie w przypadku niedotrzymania ktoreykolwiek kondycyi, Grodu N. *vel* Trybunału N. naznaczaią. Działo się w N. dnia N. Roku N.

FORMA

Obligu czyli Zastawy. S.

Coram Officio &. Actis præsentibus NN. comparens personaliter NN. sanus mente & corpore existens; Foro suo quovis competenti omisso & jurisdictione propria posthabita præsenti autem N. in se Posteros ac Bona sua generaliter omnia (quo ad Actum hunc attinet) benevole assumpta, palam, publice, libereque recognovit. Quia ipse Bona sua propria & hæreditaria (*naprzykład*) Villam N. in Palatinatu vel Districtu N. sitam & jacentem cum omni Bonorum villæ memoratæ jure, dominio, proprietate, propinquitate, utilitatibus, usibus, fructibus, proventibus, redditibus, attinentiis & pertinentiis, ædificiis, holodiis, sepibus, sepimentis, hortis, pomariis, aquis, pratis, campis, sylvis, nemoribus, indaginibus, rubetis, dumetis, vepretibus, surreptis, virgultis, mericis, apisteriis, apum mellificiis, rivis, rivulis, torrentibus, aquarum decursibus, fluviis, fluminibus, lacubus, paludibus, stagnis, piscinis magnis & parvis, earumque demissionibus, molendinis, Molendinatoribus, eorumque metretis, tabernis, Tabernatoribus, eorumque propinationibus, nec non Subditis, Cmethonibus, Hortulanis, Inquilinis, Colonis, eorumque dierum laboribus, censibus, decimis, dationibus, tributis, pensionibus, vecturis, vigiliis diurnis & nocturnis officiisque quibusvis per eosdem ab antiquo pendi & præstari solitis, commodisque & emolumentis generaliter universis, nunc provenientibus, & in posterum proventuris; nihil ex præmissis Bonis pro se, suisque Successoribus aut cuipiam alio reservando seu excipiendo, jam exnunc & defacto Generoso N. illiusque Successoribus in Summa N. Flor: Pol: hinc & ab actu præsenti ad annum integrum & in

in defectu protunc Exemptionis, Summæ ejusdem exsolutionis, extunc ad alium annum integrum & sic consequenter ab anno ad annum, annis sese continuo & immediate sequentibus, usque ad Exemptionem Bonorum memoratorum, Summæque totalis ac integræ persolutionem inscribit obligat & invadiat; prout præsentibus inscribsit, obligavit, & invadiavit. *In quæ quidem* Bona modo præmisso obligata & invadiata, idem Generosus Recognoscens eidem Generoso Obligatorio suo vel illius Successoribus realem Intromissionem & actualem pacificamque possessionem cum præsentaneo Bonorum eorundem usu fructu per Ministerialem Regni Generalem quemvis & Nobiles duos facilius ad id conducendos, vigore Inscriptionis præsentis obligatoriæ, officiose capiendam & assumendam; Jam exnunc & defacto libere dat & admittit, datamque & admissam, nec per se, nec per suas quasvis submissas & subordinatas personas præpedire, denegare, adimere interturbareque, aut quovis modo injuriari: *Quinimo* eundem Generosum N. Obligatorium suum illiusque Successores, ab omni & quavis impetitione juridica omnium & singularum Personarum, status, sexus, gradus & conditionis ac præeminentiæ cujusvis existentium, intuitu præmissorum Bonorum quovis modo exoriunda, in omni Judicio & Officio Regni toties quoties opus fuerit, tueri, defendere, evincere, eliberare & intercedere, se suis cum Suc-

Seccessoribus, de & supra Bonis suis generaliter omnibus mobilibus & immobilibus, hæreditariis & obligatoriis, Summisque quibusvis pecuniariis habitis & habendis, inscribit & obligat idque sub similis Summæ Flor: Polon: vadio, per se Recognoscentem, Posterosque suos, in casu Inscriptioni præsenti obligatoriæ in aliquo contraventionis, præmissorum omnium & singulorum non completionis, eidem Generoso N. Obligatorio suo illiusque Successoribus ad solvendum luendo: Pro quo quidem: *&c:* (*ut in Forma Cessionis:*) Inscriptionis præsentis obligatoriæ vigore.

FORMA

Zamiany Dobr. J. (*)

STojąc oblicznie przed Sądem Szlachetny N. Dziedzic N. z iedney strony, i Szlachetny N. z drugiey strony, zdrowy na umyśle i na ciele, i przy dobrym rozumie będąc, iawnie i przez wyznanie swe wyznali:

(*) Formy następuiące z Januszowskiego całkowicie wyięte, tym celem tu umieszczaią się, aby służyły za dowod, przykład i regułę, iako wszelkie Kontrakty i Tranzakcye prawne mogą być dokładnie po polsku opisane. Ani można twierdzić, aby terminalność prawna nie mogła być w ięzyku kraiowym zachowana, kiedy tego i dawnieysze

znali: Iż między sobą uczynili Dobr dziedzicznych wieczną i nieodezwaną zamianę, dawszy sobie zobopolnie Dobra za Dobra, ziemię za ziemię: tak iż przerzeczony N. dał i zamienił Dobra swe dziedziczne, to iest: Wieś N. ze wszystkim tey Wsi dziedzictwem, y ze wszystkim prawem, państwem, własnością, i tytułem dziedzicznym z przerzeczonym N. który N. za iego Dobra dziedziczne, to iest: Wieś N. przerzeczoną, także też ze wszystkim dziedzictwem tey Wsi, dał i zamienił ze wszystkim prawem, państwem, i własnością i tytułem dziedzicznym: tak iż przerzeczony N. przerzeczone N. Dobra, to iest: Wieś N. z swemi Potomki będzie dzierżał, miał i obyczaiem dziedzicznym posiędzie, tak szeroko, długo, i w okrąg, iako przerzeczone Dobra, albo dziedzictwo przerzeczoney Wsi N. w swych granicach z staradawna iest rozdzielone i ograniczone, ze wszystkiemi i każdemi z osobna pożytki, które z staradawna ku temu N. dziedzictwu przynależały, i ze wszystkiemi nic nie wyimuiąc przyległościami. I także prze-

---

ucżą Akta, i za naszych czasow utworzone w Kommissyach Skarbowych, Kommissyi Edukacyiney, w Departamencie Woyskowym, i po innych Subselliach Formy Polskie Dekretow, Pozwow, i wszelkich Aktow Jurydycznych, w niczym dokładności Form Łacińskich nie ustępuią.

przerzeczony N. przerzeczone Dobra swe, to iest: Wieś N. ze wszystkim tey Wsi N. dziedzictwem, ze wszystkim prawem, państwem, i własnością i tytułem dziedzicznym, ze wszystkiemi Potomki swemi będzie dzierżał, miał, i dziedzicznie osiędzie, tak szeroko, długo, y w okrąg, iako rzeczone Dobra, albo dziedzictwo Wsi N. w swych granicach i miedzach z starodawna iest rozdzielone i rozgraniczone; i także wespołek ze wszystkiemi i każdemi z osobna pożytki i przyległościami, które z staradawna ku maiętności N. przynależą, nic nie wyimuiąc. I iuż ci przerzeczeni zamianę czyniący, dali sobie zobopolnie w przerzeczone Dobra tak odmienione istotne wwiązanie i rzeczne dzierżenie przez Woźne ziemskie. I będą powinni, i są obowiązani, spolnie siebie i Potomki swe względem przerzeczonych Dobr tak zamienionych bronić, szczycić, i zobopolnie się wyswobodzać, i uspokoiać od wszystkich prawnych trudności, i pierwszych obowiązkow, zapisow, pozwow zaniesionych, i które zaniesione być maią, zyskow, przezyskow ktorychkolwiek, i wszystko zamykaiąc od wszelkiego przenagabania prawnego, i od wszystkich Osob stanu oboiey płci, przez dawności Ziemskie, iako na którą osobę dawność należy, pod szkodami ziemskiemi albo zakładem sta grzywien pieniędzy monety polskiey.

O które szkody albo zakład, ieden od drugiego, względem przerzeczoney obro-

ny pozwany, i Potomkowie iego pozwani do Sądu Ziemskiego E. albo Zamkowego J. na pierwszym roku, iako zawitym stać oblicznie, i zaniechawszy wszystkich wymowek, zwłok z któreykolwiek przyczyny, albo też Kwitow, które z prawa zwykły być dawane i pozwalane, y wszystkich innych prawnych zwłok, i także ruszenia Sędzi, odpowiadać, i od Sądu nieodchodząc, Dekretowi sądownemu być posłuszeni, to iest: zastępić, i o wszystkie osądzone rzeczy dosyć uczynić będzie powinien, i Potomkowie iego będą powinni tylekroć, ilekroć im i ich Potomkom będzie potrzeba.

FORMA

Przedaży wieczney Dobr. J.

STоiąc oblicznie przed Sądem Szlachetny N. zdrowy na umyśle i na ciele, iawnie przez wyznanie swe wyznał, iż Dobra swe dziedziczne, to iest: Wieś N. ze wszystkim tey Wsi dziedzictwem, i ze wszystkiemi do tey Wsi przynależnościami, którymbykolwiek sposobem przynależały i przychodziły, nic prawa, państwa i własności, którychkolwiek pożytkow przerzeczony N. w przerzeczonych Dobrach N. sobie i swym Potomkom nie zachowuiąc ani wyimuiąc, tak szeroko, długo i w okrąg, iako przerzeczonych Dobr Wsi N. dziedzictwo w swych miedzach i granicach się rozściąga, Szla-

Szlachetnemu N. z N. za C. grzywien, monety i liczby polskiey przedał na wieki, i na wieczność zdał, tak iako sam przerzeczone Dobra N. miał, dzierżał, i w dzierżeniu ich był, nie wyimuiąc żadnych pożytkow tych Dobr: aby ie przerzeczony N. i iego Potomkowie ze wszystkim prawem, państwem, własnością, i tytułem dziedzicznym, i pożytki wszystkiemi i każdemi z osobna wiecznie dzierżał, opanował, i na pożytki swe wedle upodobania swego obrocił. I iuż od tego czasu przerzeczony N. przerzeczonemu N. dał istotne wwiązanie i dzierżenie w rzeczy samey przez Woźnego Ziemskiego w przerzeczone Dobra N. to iest: Wieś B. i we wszystko iey dziedzictwo, i we wszystkie pożytki. W których wszystkich Dobr spokoynym dzierżeniu będzie powinien przerzeczony N. i iego Potomkowie przerzeczonego N. z iego Potomki względem przerzeczonych Dobr B. tym sposobem przedanych bronić, zastąpić, wyswobodzić, i uspokoić od wszelkiego zatrudnienia prawnego, i od wszystkich Osob stanu i oboiey płci przez dawności Ziemskie, iako dawność na którą Osobę z prawa przynależy, tylekroć ilekroć iemu C. będzie potrzeba, pod szkodami Ziemskiemi, albo pod zakładem C. grzywien, żadną rzeczą wymyślną tego zakładu nie uchodząc.

O które szkody albo zakład, ieden od drugiego względem przerzeczoney obrony pozwany, i Potomkowie iego pozwani, do Sądu Ziemskiego E. albo Zamkowego J. na

 pier-

pierwszym Roku iako Zawitym stać oblicznie, i zaniechawszy wszystkich wymowek, zwłok z któreykolwiek przyczyny, albo też Kwitow, które z prawa zwykły być dawane i pozwalane, i wszystkich innych prawnych zwłok, i także ruszenia Sędzi, odpowiedać, i od Sądu nie odchodząc, Dekretowi sądownemu być posłuszen, to iest zastąpić, i o wszystkie osądzone rzeczy dosyć uczynić będzie powinien, i Potomkowie iego będą powinni tylekroć, ilekroć im i ich Potomkom będzie potrzeba.

FORMA

Zapisu Czynszu na Wyderkaff. J.

STojąc oblicznie przed Sądem Szlachetny N. Dziedzic B. zdrowy na umyśle i na ciele, iawnie przez wyznanie swe zeznał: Iż Uczciwym Mężom Mensyonarzom Kościoła Tumskiego Krakowskiego, teraz i napotym będącym, dwanaście grzywien pieniędzy rocznego Czynszu; za trzysta grzywien pieniędzy monety i liczby polskiey, wiecznie, wszakże na Wyderkaff, przedał i zapisał, i przedaie i zapisuie na Dobrach swych dziedzicznych, to iest na Wsi J. i Kmieciach, Karczmarzach, i innych wszystkich, którzy mieszkaią w przerzeczoney Wsi J. Które dwanaście grzywien pieniędzy przerzeczony N. będzie powinien, i iego Potomkowie będą powinni, każde-

każdego roku na każde święto Swiętego N. przerzeczonym Uczciwym Mensyonarzom ninieyszym, i którzy za czasem będą, przez własnego Posła odesłać, i od nich na każdy rok po zapłaceniu kwit wziąć. Tenże będzie powinien, i ninieyszym Listem się obowiązuie z Kmiećmi w teyże Wsi mieszkaiącemi u Akt Duchownych, u Wikarego albo Officyała L. na święto Swiętego M. blisko przyszłe stanąć, i ku płaceniu z przyrzeczonemi Kmiećmi przerzeczonego Czynszu rocznego dwanaście grzywien pod klątwami kościelnemi obowiązać się. I iuż przerzeczony N. przerzeczonym Kościoła G. Sługom kościelnym dał istotne wwiązanie i rzeczne dzierżenie w przerzeczony Czynsz, aby dzierżeli, mieli, i spokoynie trzymali. Ktemu przerzeczonym A. obowiązuie się i Potomki swe względem przerzeczonego Czynszu od wszystkich Zipisow pierwszych, Pozwow zaniesionych, i które zaniesione maią być, zyskow, przezyskow którychkolwiek, ieźli które są, i od wszelkiego wszystkich Osob stanu i płci prawnego przenagabania przerzeczone Sługi kościelne ninieysze, i którzy za czasem będą bronić, zastąpić, wyswobodzić: tak iżby przerzeczeni Słudzy kościelni ninieysi, i którzy będą potym, mogli spokoynie, i cale każdego roku przerzeczony Czynsz dwanaście grzywien, iako rzeczono iest, brać bez wszelakiego zatrudnienia. Które rzeczy wszystkie wyrażone, i w ninieyszym Zapisie zamknione, przerzeczony

ny A. będzie powinien, i iego Potomkowie będą powinni, pod zakładem sta, albo N. grzywien, przerzeczonym Sługom kościelnym, i ich Potomkom zapłacić: o który zakład do Sądu Ziemskiego albo Grodzkiego P. pozwany albo Potomkowie iego pozwani, na pierwszym Roku iako zawitym, będzie powinien albo będą powinni stać, żadną rzeczą wymyślną bądź prawną albo nieprawną ich nie uchodząc albo Roku nie zwłocząc, pod straceniem swey rzeczy: ale na tymże Roku będzie powinien i będą powinni, przerzeczonych Kapłanow od wszystkich trudności zastąpić, wyswobodzić, i wszystkim rzeczom w ninieyszym Zapisie opisanym dosyć uczynić. A ieżliby niechciał albo zaniedbał, albo Potomtowie iego zaniedbali: tedy zarazem o przerzeczony zakład w zysku maią być zdani, i za nie dosyć uczynić będą powinni, albo będzie powinien. A choć dosyć uczyni za przerzeczony zakład, przedsię wszystkie rzeczy opisane wypełnic będzie powinien, i będą powinni tylekroć, ilekroć przerzeczeni Słudzy kościelni Czynszu przerzeczonego na czas przerzeczony nie mogliby mieć, aniby im dosyć się stało względem wszystkich przerzeczonych rzeczy.

FOR-

FORMA

Darowizny wieczney. I.

SToiąc oblicznie przed Sądem Szlachetny A. Dziedzic N. zdrowy na umyśle i na ciele, iawnie zeznał: Iż Dobra swe dziedziczne, to iest: Wieś C, ze wszystkim tey Wsi dziedzictwem, i ze wszystkim prawem, państwem i własnością, i tytułem dziedzicznym, i ze wszystkiemi do tych Dobr przynależnościami, którymbykolwiek sposobem należały, z pożytki wszystkiemi, nic prawa, państwa, i własności, i wszystkich dochodow i pożytkow w przerzeczonych Dobrach sobie i Potomkom swym nie ostawuiąc, ani wyimuiąc, tak szeroko, długo i w okrąg, iako przerzeczonych Dobr dziedzictwo w swych miedzach i granicach szerokie iest, i iako ie sam dzierżał i miał, i w dzierżeniu był, Szlachetnemu D. i iego własnym Potomkom dał, darował wiecznie i na wieki: aby przez przerzeczonego D. i iego Potomki, iako prawdziwe i słuszne Potomki przerzeczone Dobra były trzymane, miane i wiecznie dzierżane, i wedle upodobania swego na użytki obracane.

I iuż od tego czasu przerzeczony N. przerzeczonemu N. dał istotne wwiązanie i dzierżenie w rzeczy samey przez Woźnego Ziemskiego w przerzeczone Dobra N. to iest: w Wieś B. i we wszystko iey dziedzictwo, i we wszystki pożytki. W których

rych wszystkich Dobr spokoynym dzierżeniu będzie powinien przerzeczony N. i iego Potomkowie przerzeczonego C. z iego Potomki względem przerzeczonych Dobr B. tym sposobem darowanych bronić, zastąpić, wyswobodzić, i uspokoić od wszelkiego zatrudnienia prawnego, i od wszystkich Osob stanu i oboiey płci przez dawności Ziemskie, iako dawność, na którą Osobę z prawa przynależy, tylekroć, ilekroć iemu C. będzie potrzeba, pod szkodami Ziemskiemi, albo pod zakładem C. grzywien, żadną rzeczą wymyślną tego zakładu nieuchodząc.

FORMA

Zastawy Dobr. J.

SToiąc oblicznie przed Sądem ninieyszym Szlachetny A. Dziedzic B. dobrowolnie, iawnie, i przez wyznanie zeznał: Iż Szlachetnemu C. i iego Potomkom Dobra swe dziedziczne, to iest: Wieś E. w grzywnach M. pieniędzy dobrey monety polskiey zastawił i zapisał do Swięta Narodzenia Pana Chrystusowego, blisko przyszłego, a od Swięta Narodzenia Pana Chrystusowego, do drugiego takiegoż Swięta blisko przyszłego ieźliby nie wykupił, albo Summy przerzeczoney nie zapłacił, Dobr tych dziedzicznych. A tak rok od roku iako lata po sobie idą, aż do zupełnego i całego prze-

przerzeczoney Summy M. grzywien zapłacenia, i przerzeczonych Dobr wykupienia: aby dzierżał C. przerzeczone Dobra ze wszystkim prawem, państwem, własnością, tak długo, szeroko i w okrąg ze wszystkiemi i każdemi z osobna tych Dobr pożytki, dochody i przynależnościami wszystkiemi, to iest: iako sam dzierżał, miał, i w trzymaniu był, nic sobie prawa, państwa, albo pożytkow w przerzeczonych Dobrach E. przerzeczonemu A. B. i iego Potomkom, którymkolwiek niezachowuiąc, albo nie wyimuiąc obyczaiem i tytułem Zastawy, aż do wykupienia, aby dzierżał, miał, używał. I iuż mu przerzeczony A. dał i daie od tego czasu w przerzeczone Dobra E. istotne wwiązanie i dzierżenie rzeczne, przez któregokolwiek Woźnego Ziemskiego, od tego czasu prawa przydanego, aby przyiął to wwiązanie. Ani ma przerzeczony A. i iego Potomkowie przerzeczonemu C. i iego Potomkom w przerzeczone Dobra zastawne wwiązania bronić, albo dawszy wwiązanie w nich krzywdzić, albo którymkolwiek obyczaiem spokoynego dzierżenia przekazać; i owszem będzie powinien i iego Potomkowie będą powinni względem przerzeczonych Dobr ode wszystkich obowiązkow, praw, i zapisow pierwszych, też posagu i wiana Szlachetney F. Małżonki swey, i Pozwow, Przypozwow iuż wniesionych, albo które ieszcze wniesione być maią. zyskow, przezyskow których kolwiek, i iednym słowem zamy-

zamykaiąc, od wszystkiego przenagabania prawnego, u wszystkich Sądow Królestwa, przez wszystkie dawności Ziemskie, iako na którą Osobę płci i stanu oboyga ziemska dawność przynależy i ściąga się, bronić, szczycić, zastąpić i wyswobodzić, i przez szkody uczynić tylekroć, ilekroć iemu, albo iego Potomkom w tym czasie, poki zastawa trwać będzie, byłaby tego potrzeba, pod zakładem innych M. grzywien. O który zakład albo zakłady ieźli względem przerzeczonych rzeczy pozwać do Prawa Ziemskiego G. albo Grodzkiego H. dopuściłby się, albo iego Potomkowie dopuściliby się, tedy na pierwszym Roku Pozwu iako zawitym, może być zdan w zysku; a ieźliby nie stanął odrzuciwszy wszystkie zwłoki na rzeczy głowne, albo też na przypadkowe, choć prawdziwe niemocy, odłożenia na większą rzecz, na rzeczy sobie wedle prawa pomocne, na Kwit: wyiąwszy gdzieby sobie brać chciał na Kwit własnego Powiatu, na który zwykło być dawano: i na wszystkie inne, z któreykolwiek przyczyny zwłoki i mianowania wszystkie, dać wwiązanie, i krzywdę przez się, albo przez naprawne Osoby w przerzeczonych Dobrach uczynioną, proste powodowe twierdzenie ma nadgrodzić, i od inszych zadawania trudności zastąpić, wyswobodzić, przez szkody uczynić będzie powinien i będą powinni. A ieźli w przerzeczonych rzeczach wszystkich, albo w części nie uczyniłby dosyć, tamże zarazem przez Sąd nie wina

wina trzech grzywien, ale zakład na nim albo Potomkach iego ma być skazan: o który zakład albo zakłady Sąd odrzuciwszy sądowne ruszenia, i inne wszystkie zwłoki albo smykania, ten prawem zwyciężony, temu który prawem wygrał, pod czternaścią grzywien winy, nie odchodząc, wedle obyczaiu prawa dosyć uczynić będzie powinien, i Potomkowie iego będą powinni: które zapłaciwszy i dosyć za nie uczyniwszy, przedsię Zapisowi i wszystkiemu w nim opisaniu dosyć uczynić z Potomki swemi będzie powinien tylekroć, ilekroć iemu C. D. i iego Potomkom będzie potrzeba.

FORMA

Obowiązku pewnego Długu. I.

STоiąc oblicznie przed Sądem Szlachetny N. Dziedzic N. iawnie i przez zeznanie wyznał: Iż Szlachetnemu N. sto grzywien pieniędzy pewnego i wiadomego długu, albo pożyczanych pieniędzy monety i liczby Polskiey iest winien, i ninieyszym Listem obowięzuie się od tego czasu na Swięto Narodzenia Pana Chrystusowego, które blisko przydzie zapłacić, i uiścić się: a gdzieby nie zapłacił albo zapłacić zaniedbał, tedy nazaiutrz tegoż Swięta Narodzenia Pańskiego, które blisko przydzie, będzie powinien, i ninieyszym Zapisem obowięzuie się

się iemu N. dać istotne wwiązanie i spokoyne dzierżenie w Wieś swą dziedziczną albo zastawną rzeczoną N. przez Woźnego, którego sobie przerzeczony N. wybierze przez wszelkiego przydania któregokolwiek Urzędu: a dawszy mu wwiązanie i spokoyne dzierżenie, ma i będzie powinien onego bronić i wyswobodzić: tak iż przerzeczone Dobra spokoynie od wszelkiey trudności prawney wszystkich Osob będzie mogł dzierżeć i trzymać: które będzie dzierżał i miał obyczaiem zastawnym w przerzeczonych stu grzywien, od przerzeczonego Swięta Narodzenia Pańskiego, albo raczey od wzięcia dzierżenia do drugiego Narodzenia Pańskiego blisko przyszłego: a od Swięta Narodzenia Pańskiego blisko przyszłego do drugiego, iako lata po sobie idą, aż do zupełney zapłaty przerzeczonych sta grzywien ze wszystkim prawem, państwem i własnością, i ze wszystkiemi pożytki, które pochodzą z tych Dobr albo ze Wsi przerzeczoney, nic nie wyimuiąc. I będzie powinien rzeczony N. przerzeczonego N. względem przerzeczonych rzeczy bronić, szczycić, wyswobodzić, pod zakładem drugich sta grzywien. A ieżliby niechciał bronić, szczycić, i wyswobodzić, albo to czynić zaniedbał, albo w przerzeczonych Dobrach przez się, albo naprawne Osoby którymkolwiek sposobem będzie krzywdził, a względem przerzeczoney obrony dopuściłby się o zakład pozwać, albo iego Potomkowie także; tedy na

na pierwszym Roku stać będzie, albo będą powinni, i na tymże bronić, zastąpić, wyswobodzić, i Dobra przerzeczone uspokoić od wszystkich Osob, iako na którą Osobę dawność należy. A ieźli na przerzeczonym Roku przerzeczonych rzeczy nie uczyni, albo zaniedba uczynić dosyć, albo krzywdy ieźli którą uczyni niechciałby nadgrodzić, tedy na tymże Roku o przerzeczony zakład dosyć uczynić będzie, albo będą powinni, żadną rzeczą ani barwą, ani wymyśloną, ani prawnie, ani nieprawnie Roku przerzeczonego nie odkładaiąc, ani iakimkolwiek sposobem tego Roku on sam i Potomkowie iego nie uchodząc. Który zakład ma być obrocon w Summę głowną, bez przysięgi cielesney: i żadney rzeczy sobie przeciwko niemu sam i iego Potomkowie nie maią brać, pod straceniem swey rzeczy. A wszakże zapłaciwszy zakład przedsię temu obowiązkowi, i rzeczom w nim napisanym dosyć uczynić temuż N. i Potomkom iego będzie powinien tylekroć, ilekroć iemu i Potomkom iego będzie potrzeba.

FORMA

Zapisania Arendy. I.

STOiąc oblicznie przed Sądem Szlachetny A. Dziedzic albo Dzierżawca N. iawnie przez wyznanie zeznał: Iż Dobra swe dzie-

dziedziczne albo zastawne, to iest: Wieś C. Szlachetnemu D. za tak wiele grzywien M. pieniędzy dobrey monety i liczby polskiey naiął, i arendował tylko do trzech lat, od święta Swiętego F. blisko przyszłego, które grzywny M. przerzeczony C. przerzeczonemu A. będzie powinien zapłacić na każde święto Swiętego F. na mieyscu G. a przerzeczony A. będzie powinien przerzeczonego D. kwitować u Akt Grodzkich G. w tymże Powiecie: a tak rok od roku aż do wyiścia tey Arendy. Które Dobra przerzeczone, to iest: Wieś C. przerzeczony D. Arendarz będzie dzierżał, i w nich mieszkał mocą przerzeczoney Arendy, a nie żadnym innym prawem, ze wszystkim państwem, prawem, i wszystkiemi pożytki, które do przerzeczonych Dobr którymkolwiek sposobem należą, z dochody, które z nych pochodzą wszystkiemi, żadnych nie wyimuiąc, od tego czasu, aż do wyiścia trzech lat, a nie daley, iako wyżey iest napisano. A iuż przerzeczony A. dał temu Naiemnikowi albo Arendarzowi D. istotne dzierżenie w przerzeczone Dobra C. i będzie powinien onego bronić w przerzeczonych Dobrach arendowanych, od wszelkich obowiązkow Praw, Zapisow, Pozwow, szkod, od wszystkich Osob i płci stanu oboyga, i od wszelkiego przenagabania prawnego, aż do wyiścia przerzeczoney Arendy, pod szkodą ziemską albo zakładem.

O któ-

O które szkody albo zakład ieden od drugiego względem przerzeczoney obrony pozwany, i Potomkowie iego pozwani do Sądu Ziemskiego E. albo Zamkowego J. na pierwszym Roku, iako zawitym stać oblicznie, i zaniechawszy wszystkich wymowek, zwłok z któreykolwiek przyczyny, albo też Kwitow, które z prawa zwykły być dawane i pozwalane, i wszystkich innych prawnych zwłok, i także ruszenia Sędzi, odpowiedać, i od Sądu nie odchodząc Dekretowi sądowemu być posłuszen, to iest zastąpić, i o wszystkie osądzone rzeczy dosyć uczynić będzie powinien, i Potomkowie iego będą powinni tylekroć, ilekroć im i ich Potomkom będzie trzeba.

A stoiąc tenże przerzeczony D. Arendarz też zeznał: iż arendował przerzeczone Dobra u przerzeczonego A. wedle ninieyszego zapisu: które Dobra zeznał, iż nie innym prawem, tylko prawem Arendy przerzeczoney F. dzierży i w nich siedzi: po którey Arendy wyiściu, przerzeczony A. albo iego Potomkowie wiadą w Wieś C. a żadnego gwałtu w tym nie uczynią.

FORMA

Wspolnego między Małżonkami Dożywocia. I.

STOiąc oblicznie przed Sądem Szlachetny N. ztąd a ztąd, a także Szlachetna N.

Mał-

Małżonkowie, zdrowi na umyśle i na ciele, używszy przyiacielkiey rady iawnie, i mianowicie wyznali: Iż wszystkich Dobr swych dziedzicznych i zastawnych, ruchomych i nieruchomych, które teraz maią i potym mieć będą, zobopolnie i społecznie pozwolili sobie używanie do czasu żywota swego, takim obyczaiem. Iż ieżliby przerzeczonemu N. pierwey, niż przerzeczoney N. przydało się umrzeć: tedy ona N. wszystkie Dobra tak ruchome, iako nieruchome przerzeczonego N. będzie trzymać, i one posiędzie ze wszystkim prawem, państwem, własnością, nic nie wyimuiąc: i będzie ich używać aże do czasu żywota swego: a po śmierci przerzoney N. Dobra przerzeczone tak ruchome iako nieruchome, całe zupełnym prawem na Potomki przerzeczenego N. wrocą się przez wszelakiey przekazy i sporu Potomkow przerzeczoney N. I także gdzieby się przerzeczoney N. przydało pierwey umrzeć, niżeli samemu N. tedy przerzeczony N. Dobra wszystkie tak ruchome, iako nieruchome przerzeczoney N. będzie dzierżał i posiędzie, ze wszystkim prawem, państwem, własnością, ze wszystkiemi ku tym Dobrom rzeczami przynależącemi: i będzie ich używał do czasu tylko żywota swego: a po śmierci przerzeczonego N. Dobra przerzeczone którekolwiek oney N. przynależały, na Potomki przerzeczoney N. całe wrocą się bez wszelakiey przekazy i spo-

i sporu przerzeczonego niegdy Męża Potomkow.

FORMA

Kompromissu. I.

AD Officium & Acta præsentia N. personaliter venientes Generosus N. ab una atque N. parte ab altera, sani mentibus pariter & corporibus: Foro: *&c:* recognoverunt & quilibet illorum *&c:* recognovit: Quia ipsi ad scpiendam finaliterque decidendam causam & Actionem judiciariam respectu *(tu treść tey Sprawy wyraż: np: w ten sposob:)* Bonorum tam mobilium & sese moventium, quam immobilium, totiusque suppellectilis domesticæ in quavis materia & forma existentis, fatis olim NN. derelictæ *&c: &c:* ad mutuas partium prætensiones, ratione dictorum Bonorum intervenientes, discutiendas & disjudicandas, satisfactionem cui à quo competierit demandandam, cæteraque pro exigentia ejusdem negotii peragenga; In Supremum causæ ejusdem Judicem & Superarbitrum Generosum N. atque Generosos NN. in Arbitros & Judices eligunt: *&c:* Sententiæque eorundem parituros se compromittunt. Locum expediendi ejusdem Compromissi in Bonis N. hinc & pro Feria N. Anno *&c:* assignat & præfigunt: pro quo loco & termino ab utrinque comparituros se submittunt.

Dantes & concedentes iidem Generosi Recognoscentes eidem Magnifico Superarbitro, atque Generosis Arbitris per binos ab utraque parte pro termino & loco supra expressis locandis, plenariam facultatem causam eandem & actionem *&c: &c:* decidendi *&c: &c.* Promittentes se id totum quidquid per memoratum Generosum Superarbitrum & Arbitros ab utrinque elocatos in præmissis constituetur, tanquam ultimariam Decreti Tribunalitii sententiam definitivam acceptaturos & pro rato & grato habituros fore: Idque sub damnis Terrestribus simpliciter taxandis, pro quibus Forum Officii præsentis ad respondendum sibi assignant *&c.*

FORMA

Działu między Sukcessorami. Z.

Między Wielmożnemi Jchmć PP. N. niegdy z Wielmożnemi NN. spłodzonemi Sukcessorami, za medyacyą Przyiacioł wysadzonych i uproszonych, stanął pewny i w niczym nieodmienny wieczny dział Dobr niżey specyfikowanych, po zeszłych bezpotomnie Wielmożnych NN. *Jure Divino & naturali* spadłych Dobr na wyżey wyrażonych Sukcessorow, i takowa podług sched na trzy głowy, przez Jmć P. N. podanych, ułożona dyspozycya. A nayprzod J. P. N. ia-

N. iako młodszy Brat, podług praw opisu, obwarowawszy sobie pierwszą schedę, bierze dział z wszystkiemi przyległościami, to iest: Wieś N. w Woiewodztwie N. w Powiecie N. leżącą, w swoim obwodzie, ze wszystkiemi należytościami, iako w granicach swoich zdawna zostawały i po dziśdzień zostaią: z wszelkiemi użytkami, wygodami, z Gruntami, Lasami, Młynami, Poddanemi *&c.* Które to Dobra wiecznemi czasy Jmci Panu N. i Sukcessorom iego, z wolnym tychże rozrządzeniem, czyli rezygnacyą należeć będą: Do tego działu schedy obraney i onera przyłączone, Jmć P. N. do zaspokoienia bierze na siebie i Sukcessorow swoich *(tu wyrażaią się w szczególności długi:)* Drugi dział podług schedy obraney, bierze i odbiera sobie Jmć P. N. to iest: Dobra N. ze wszystkiemi podobnie należytościami: *&c: (tak iak w pierwszey schedzie: toż i o trzecim rozumiey:)* Które to Dobra podzieliwszy między siebie Jchmć PP. Sukcossorowie, wolną Intromissyą natychmiast sobie dopuszczaią, długi każdemu działowi przyłączone, nieodwołuiąc się ieden do drugiego, punktualnie wypłacać przyrzekaią. A te wszystkie punkta i kondycye wyrażone wiecznemi czasy, wraz z Sukcessorami pod zakładem Złł: Polsk: N. w niedotrzymaniu obliguią się i zapisuią, i one w Aktach N. roborować deklaruią. Forum sobie N. ku odpowiedzi naznaczaią: I na to się rękami swoiemi własnemi przy podpisach Przyiacioł uproszo-

nych, dla większey wagi podpisuią. Działo się &c.

FORMA

Zapisu na Wyderkaff. Z.

COmparens personaliter N. sanus &c: recognowit. Quia ipse levata de manibus N. Summa N. Florenorum Polonicalium per Generosum N. Ecclesiæ N. coram Actis N. Feria N. Anno N. una cum censu annuo in vim Reemptionis inscripta; eandemque Summam NN. Florenorum Polon: Ecclesiæ N. & ipsius Succedaneis, in & super Bonis Villæ N. vel Oppidi N. vel Sortis in Palatinatu N. & Districtu N. Terra N. sitis & jacentibus, cum omni Bonorum eorundem, seu Villæ memoratæ vel Sortis vel Oppidi N. memorati, jure, dominio, proprietate, propinquitate, tituloque reemptitionis alias *na Wyderkaff*, tum cum curiis, areis, ædeficiis, structuris &c: *(scribatur ex Donatione ad hæc verba: Tabernatoribus:)* nec non Subditis, Cmethonibus, Hortulanis, Inquilinis, Colonis, eorumque casis, dierum laboribus, censibus, dationibus, obventionibus, ac quavis eorundem Subditorum obedientia, omnibusque & singulis Bonorum eorundem, seu Villæ memoratæ, vel Oppidi vel Sortis memoratarum N. &c: utilitatibus &c: *(scribatur item ex Donatione ad hæc verba)* Jam exnunc & defacto Ecclesiæ N. Parocho N. & ipsius Succedaneis, vendidit, inscripsit, & assecuravit, prout præsentibus vendit inscribit, ac modo Reemptionali alias *na Wyderkaff* assecurat; A qua quidem Summa N. Floren: Polon: censum annuum per quatuor & dimidium Flor: Pol: à quolibet centum quotannis pendendum, incipiendo ejusmodi solutionen Census à die & Festo N. in Anno proximo Deo dante incidenti venturo, pro quolibet eodem die & Festo N. & quidem stante vita ejusdem N. ad manus & quietationem N. pro tempore existentis, aut illius Succedaneorum manualem, quæ pro authentica censeri debet, dare, solvere, & per suum proprium nuntium transmittere debebit & tenebitur. Idque sub vadio censui annuo correspondenti simili, aliorum videlicet N. Floren: Pol: ob non solutionem Census præfati pro tempore & loco supra expressis, ad solvendum seorsim & specialiter, toties quoties, opus fuerit succumbendo. In quæ quidem Bona seu Villam memoratam vel Oppidum, vel Sortem memoratam præsentibus in vim Reemptionis alias *na Wyderkaff* inscripta, Intromissionem realem, actualem, pacificamque Possessionem per Ministerialem quemvis Regni Generalem & Nobiles duos præsentibus deputatos, quandocunque voluerit acceptandam, jam exnunc dare, & libere admittere, datamque & admissam, tam per se Successoresque suos, quam per alias quasvis submissas & subordinatas Personas, non adimere, nec præpedire, ac

ipsum illiusque Succedaneos, in Bonis præfatis præsentibus in vim Reemptionis alias *na Wyderkaff* inscriptis & assecuratis, modo quovis non injuriari: Quinimo eundem N. & ipsius Succedaneos, ab omnibus oneribus, Juribus, Debitis simplicibus & inscriptis, Inscriptionibus quibusvis prioribus & posterioribus Dotum, Dotalitiorum Reformationum, Advitalitatum, & alterius cujusvis Juris tituli, Processibus judiciariis, impedimentisque quibusvis juridicis, Bona præfata præsentibus in vim Reemptionis alias *za Wyderkaff* inscripta, & assecurata, modo quovis afficientibus & aggravantibus, omniumque & singularum personarum, status, sexus & conditionis cujusvis existentium, in omni Judicio & Officio Regni tam in toto quam in parte, toties quoties opus fuerit, tueri, defendere, evincere & intercedere: Bonaque præfata, seu Villam præfatam, vel Oppidum vel Sortes memoratas, præsentibus in vim reemptionis alias *na Wyderkaff* inscripta & assecurata, semper munda & libera facere, reddereque prædictus Recognoscens suis cum Successoribus in & super Bonis suis generaliter omnibus, hæreditariis & obligatoriis, mobilibus & immobilibus, Summisque quibusvis pecuniariis nunc habitis & in posterum habendis, Eidem N. & ipsius Succedaneis inscribit se submittit & obligat: Idque sub vadio Summæ suprascriptæ originalis simili, aliorum videlicet N. Florenorum Polonicalium per se Recognoscentem Successoresque suos præ-

prænominato N. & ipsius Succedaneis; In casu non completionis præmissorum omnium, Inscriptionis præsentis reemptionalis contentorum, ad solvendum seorsim & specialiter toties quoties opus fuerit succumbendo. Pro quo quidem vadio seu vadiis taliter ad solvendum succubitis, ac pro non completis præmissis omnibus nihilominus complendis, memoratus Recognoscens suis cum Successoribus, Jure conventus, Foro competenti renuntiando, coram N. Judicio vel Officio N. vel coram præsenti Castrensi Capitaneali N. cui se vel quibus se cum Successoribus ac Bonis suis generaliter omnibus hac in parte subjicit, ad primam Instantiam prænominati N. aut illius Succedaneorum peremptorie respondere suis cum Posteris tenebitur, Terminum primum peremptorium &c: &c. (*Vide in Forma Donationis simplicis reliqua.*)

FORMA

Zapisu na Dobrach. Z.

COmparens personaliter coram Officio & Actis præsentibus Capitanealibus in Castro N. Magnificus N. sanus mente & corpore existens, Foro competenti omisso & Jurisdictione propria posthabita, præsenti vero in se Posteros ac Bona sua omnia quo ad Actum hunc benevole assumpta, publice libereque recognovit. Quia ipse Summam

mam capitalem N. Florenorum N. Polonicalium ex Summa originali pro pretio sortis certæ in Bonis N. Anno N. constitutam, ultra onera NN. restantem pullulantem, Decretisque tam Tribunalitiis quam & Condescensorialibus in Bona N. eo nomine prolatis, Generoso N. pro termino actus hodierni per se Recognoscentem, prævia evictione, solvi injunctam; ne Summa eadem eidem Generoso N. ob non statutum Evictorem sterilescat, præfato Generoso N. & ipsius Successoribus, una cum pendenda quotannis *vg* quinque à centum provisione, mediantibus quietationibus manualibus enumeranda, in Bona sua generaliter omnia hæreditaria & obligatoria, mobilia & immobilia, Summasque quasvis pecuniarias, modo evictorio principaliter & præcipue in Bona N. importat, inscribit, locat, & assecurat, idque sub vadio similis Summæ NN. Forum Officii præsentis seu Judicii Tribunalitii Regni Lublinensis sibi ad respondendum assignando. Hac sua personali Recognitione ad præmissa omnia accedente.

FORMA

Tradycyi Dobr z Dekretu. Z.

Actum in Fundo Bonorum N. Feria N. Anno N. præsentibus Generosis NN. & aliis quam plurimis ad hunc Actum congregatis, diversæ conditionis hominibus; nec non Ministeriali Regni Generali Pr. N. authentico & jurato, Actus præsentis apparitore. Quemadmodum Decretum Tribunalitium Regni Feria N. Anno N. inter Partes infrascriptas prolatum solutionem Summæ N. Actori injunxit, cui Decreto præfatus Citatus contraveniendo, solutionem Summæ præfatæ pro tempore præfixo non præstitit; adhærendo itaque Decreto Executoriali, in lucro ultimariæ sortis finalis, ac indilatæ faciendæ executionis Lublini in Judiciis ordinariis Generalibus Tribunalis Regni Feria N. Anno N. suprafato N. ex instantia N. obtento & publicato: Ego infrascriptus Officii N. Vicesgerens ad officiosam requisitionem prædicti N. Actoris Jurevincentis, ad Bona N. condescendi, ibidemque proclamante suprascripto Min: Jurisdictionem meam officiosam fundavi, Partesque ad mei præsentiam acclamari feci. Quo in termino partibus Actorea GG. NN. Citata vero parte GG. NN. comparentibus & controvertentibus, licet quidem NN. Traditionem meam oppugnare voluit, his formalibus verbis *&c:* verum nullis juridicis rationibus, seu dirimentibus documentis ad Actum præsentem illatis & productis, præsenti executioni ultimariæ forti finaliq; se opponere intendit: Idcirco non obstante ea, uti sine ullis juridicis rationibus, & dirimentibus Documentis, verbali supraexarata impugnatione; ad peragendam Traditionem potius conscripti Inventarii eorun-

eorundem Bonorum me contuli, cujus tenor talis. *(Inwentarz &c:)* Post quod conscriptum Inventarium, providendo: ut sit correspondentia Summæ prædicto Actori Decreto N. adjudicatæ, in pacificam Possessionem tradidi, cum omni Bonorum eorundem usufructu, campis *&c:* prout Inventarium eidem Actori porrexi, ac per Ministerialem intromisi: *(Dat: &c: vel sic:)* Ego infrascriptus Burgrabius satisfaciendo muneri officii mei ad officiosam N. requisitionem, Decretique contumacialis seu potius Condemnationis in Judicio N. obtentæ, ratione N. & publicatæ, prævisa per me securitate, ad executionem accessi. Quo in Termino personaliter comparens N. reproductis Juribus suis petiit, sibi Bona superius expressa jure convicta, tradi. Ego itaque affectioni ejus ut justæ annuendo, & juri communi parendo, Bona memorata N. in virtute Processus G. N. in possessionem, nemine impugnate, tradidi & dimisi, obedientiamq; injunxi. Quæ bona usque ad sufficientem sibi in omnibus satisfactionem tenebit & possidebit. Nemo vero, eandem Traditionem irritet, aut modo quovis præpediat, sub pœnis contra convulsores legum; pro quibus post subsecutam irritationem decernendis, Forum N. & terminus conservatur juxta anteriores conservationes ex quovis Regestro, Traditionis præsentis vigore.

FOR-

FORMA

Relacyi Woźnego o Intromissyi. S.

AD Officium & Acta præsentia N. veniens personaliter Ministerialis Regni Generalis Providus *(wyraż Imie i Przezwisko Woźnego)* authenticatus & juratus, una cum Nobilibus nempe Generosis NN. *(Tu połoź Imiona Szlachty)* sibi Ministeriali firmioris & evidentioris testimonii gratia adhibitis, in vim suæ veræ ac fidelis relationis palam, publice, libereque recognovit, se ex requisitione Generosi N. ad Bona Villæ *(albo też fundi, lapideæ, aut cujuspiam alicujus)* in Palatinatu sive Terra N. sitorum, jacentium die N. in Actu contenta, una cum dictis Nobilibus condescendisse; ibidemque existens, dictum Generosum N. in præfatam Villam N. intromisisse & in actualem pacificamque possessionem investivisse, quæ intromissio & actualis possessio nemine impugnante *(albo też: impugnante N.)* statim cæpta est. De quo præsens, una cum Nobilibus præfatis id ipsum in toto affirmantibus & attestantibus, Relatio.

FOR-

FORMA

Executionis Actus. S.

AD Officium &c: personaliter veniens Generosus N. obtulit eidem Officio & ad acticandum porrexit Actum Executionis in Bonis Villæ N. per G. N. Subdelegatum loci præsentis juratum expeditum, manu ejusdem propria subscriptum, tenoris talis: Actum in Curia Bonorum N. Feria N. Anno N. Ego N. Subdelegatus N. juratus ad officiosam requisitionem G. N. Partis jure vincentis, præsentibus *(tu wyraź præsentes)* Nobilibus ac aliis fide dignis hominibus ad præsentem Actum congregatis; nec non Ministeriali Regni generali Provido N. authenticato jurato, ex munere Subdelegationis meæ ab Officio eodem mihi concessæ, ad Bona Villæ N. condescendi, jurisdictionem officiosam fundavi & prædicto Ministeriali Actus præsentis apparitori publicare & proclamare mandavi: Post quam fundatam & proclamatam jurisdictionem meam, ad peragendam executionem vigore Decreti in Judicio N. Feria N. Anno N. &c: lati, me contuli: *(tu wyraź całe Judicatum:)* Verum quoniam comparens personaliter N. hanc Executionem meam his formalibus: *(wyraź Impugnę)* impugnavit; Idcirco ne videar Partibus aliquod exinde inferre præjudicium; causam præsentem cum toto ejus effectu, ac partibus ipsis, tum impugnatoribus, & quorum nomine impugnatum est, rursus ad Judicia Tribunalitia Regni Lublinen: *(ieżeli z Trybunału, a jeżeli z Grodu)* ad Officium Castrense N. remittendam esse censui, præsentibusq; remitto, conservando ibidem partibus ex Regestro huic Causæ competenti Terminum comparendi peremptorium præsentis executionis vigore; Post cujus ingrossationem, idem offerens Originale exemplar circa Acta N. reliquit *(albo ieżeliby nie zostawił)* Originale exemplar ad se recepit, & recepto sibique restituto, Officium præsens quietavit.

FORMA

Plenipotencyi ręczney specyalney. Z.

NIżey na podpisie wyrażony, daię moią Plenipotencyą Jmć P. N. Którą tego waloru i wagi mieć chcę, iak gdyby *coram Actis authenticis Regni* zeznana była: Iż ia maiąc Sprawę z Jchmć PP. NN. w Sądzie N. a nie mogąc sam dla słabości moiey *adire Acta*, i stanąć przed Księgami urzędownemi do zeznania Plenipotencyi, pomienionemu Jmć P. N. Tedy ninieyszą ręczną Plenipotencyą, daię wszelką moc i władzę temuż Jmci N. Sprawy moiey sądownie bronić i popierać, Dekreta w nieyże otrzymywać, przysiąg Dekretem naznaczonych słuchać, i one podarować, oraz i cokolwiek do tey Sprawy należeć będzie, pilnie się oto upomi-

upominać, i sądownie promowować. Co ia, cokolwiek tenże Jmć N. sądownie w Sprawie moiey czynić będzie, za miło i wdzięczno akceptować będę, i zapisuię się: i też Plenipotencyą dla większego iey waloru podpisem ręki moiey stwierdzam. Działo się &c.

FORMA

Plenipotencyi Urzędowney generalney. S.

COram Officio & Actis præsentibus Castrensibus Capitanealibus NN. comparens personaliter N. sanus mente & corpore existens, Foro suo quovis competenti omisso & jurisdictione propria posthabita, præsenti autem Castrensi Capitaneali N. in se, Posteros ac Bona sua generaliter omnia quo ad Actum hunc attinet benevole assumpta, palam, publice libere ac per expressum recognovit: Quia ille ad omnes in genere & singulas in specie causas & actiones suas judiciarias, in omni Judicio & Officio Regni majoris minorisve Subsellii, etiam in Judicio Tribunalitio Regni Lublinensi *v.* Petricoviensi cum quibusvis Personis ratione quarumvis rerum, prætensionum, negotiorum, & injuriarum, tam ex actoratu quam ex reatu sui Recognoscentis incidentes, & incidendas, habitas & habendas; in suum verum & legitimum Plenipotentem N. *(wyraź na siła lat) vg.* ad triennium integrum eligit, inscribit & ordinat. Dans & concedens idem memoratus Recognoscens præfato Plenipotenti suo, plenariam facultatem, & omnimodam absolutamque potestatem causas easdem & actiones quasvis suas judiciarias instituendi & intentandi, institutas & intentatas proponendi, promovendi, defendendi, jureque tuendi, & ad debitum juris finem & effectum deducendi, Processus inchoandi, inchoatos continuandi, decreta suscipiendi, à contrariis provocandi, juramenta effectuandi, aresta imponendi & relaxandi, pœnas judiciales levandi, & de levatis quietandi, ratione non exsolutarum jure agendi, Intromissiones in pœnis, decretis ac re Principali offerendi & acceptandi, cæteraque omnia, verum & legitimum Plenipotentem de jure concernentia rite obeundi & peragendi. Promittens & inscribens se idem Recognoscens id totum quidquid per prædictum Plenipotentem suum in præmissis juridice actum, gestum, constitutumque fuerit, pro rato & grato habiturum & suscepturum, nulloque modo præmissis contradicturum Recognitionis præsentis vigore.

FOR-

FORMA

Manifestu. §.

AD Officium & Acta præsentia Castrensia Capitanealia N. veniens personaliter N. providendo integritati fortunæ suæ, quæstus & manifestatus est in & contra N. de & supra eo: Quia præfatus N. (*Tu wyraź rzecz o którą czynisz Manifest, naprzykład*) Summam N. Florenorum Polonicalium monetæ & numeri in Regno currentis apud se Manifestantem, mediante scripto de data ejus N. die N. Mensis N. *&c.* conscripto, manu ejusdem propria subscripto, sigillo communito, Actisque modernis Feria N. Anno N. roborato, in provisionem annuam contractam, pro die hodierna in Actu contenta solvi appromissam, non exsolvit, exindeque se Manifestantem in damna induxit. Ratione quorum omnium idem suprascriptus Manifestans, providendo cuivis integritati fortunæ suæ, offerendoque se ad mentem & contenta ligamentorum scripto præfato specificatorum, uti post non exsolutam in termino Summam, ad Bona oneri subjecta processurum & in possessionem apprehensurum. Iterum atque iterum quam solennissime manifestatur, salva ejusdem Manifestationis auctione, melioratione, ad ampliorem formam & pleniorem juris stylum reductione, pleno in robore reservata & præcustodita.

FOR-

FORMA

Pozwu. §.

Stanislaus Augustus Dei Gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithvaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masoviæ, Samogitiæ, Kijoviæ, Livoniæ, Volhyniæ, Podoliæ, Podlachiæ, Smolensciæ, Severiæ, Czerniechoviæque.

TIbi (*tu wyraź Imie, Przezwisko, Urząd tego, kogo pozywasz*) de causa infrascripta Bonisque tuis generaliter omnibus mandamus: ut coram Nobis Judiciisque Nostris NN. tunc dum & quando Causa præsens ex Regestro sibi competenti ad judicandum vocata & acclamata inciderit, ad Instantiam Instigatoris Judicii Nostri, Ejusque Delatoris (*Tu wyraź Imie, Przezwisko i Urząd tego, który pozywa*) Actoris, personaliter, peremptorieq; compareas, qui te (*naprzykład*) inhærendo Manifestationibus coram Actis authenticis Regni, ratione infra expressorum factis, citat; Idque ideo: Quia Tu (*wyraź tu Sprawę czyli krzywdę, o którą pozywasz, a in exemplo tak, albo podobnie*) non metuendo pœnas Legibus Regni ratione violentiarum descriptas, Laboriosos NN. Subditos N. ex Sylva per viam publicam cum lignis sibi coemptis discedentes, nihil mali eveniri sibi sperantes, sine ulla ratione violenta manu superinva-

sisti, superinvadendoque eosdem horrende percussisti, & converberasti, eosque cum curribus & lignis coemptis intercepisti, dictosque æquos interceptos, hucusque in nullo fundamento Justitiæ apud te detines, nec eosdem ad requisitionem N. restitui curasti, nec in Foresta Regia ut juris & moris est præsentasti, taliterque pœnas personales & criminales Legibus Regni descriptas promeruisti. Citaris itaque ad videndum, & audiendum, attentandumque Te N. ad instantaneam restitutionem æquorum cum curribus & lignis interceptorum stringi, pro violata securitate in via publica, pœnis contra violatores securitatis in in viis publicis Legibus descriptis puniri, in damnis litisque expensis condemnari, cæteraque pro Causæ præsentis exigentia contra te decerni, statui & sententiari. Sis igitur pariturus, Terminum attentaturus & ad præmissa & alia fusius in termino proponenda, responsurus.

Adverte. Si Citatio fiat ad Forum aliquod Castrense, titulus Capitanei illius Castri Citationi præfigitur.

In Citatione pro debito inscripto exprimes.

QUi te citat, ideo: quia Tu & si fueris obligatus Summam N. Florenorum Polonicalium juxta Inscriptionem in Actis N. Feria N. Anno &c: Actori moderno pro die N. in Anno præsenti &c: una cum provisione (*wyrazisz z iaką*) sine ulla tergiversatione exsolvere; tamen dictam Summam N. Floren: Polon: hucusque apud se detines, neque restitui curas, taliterque Actorem modernum damnificasti, quapropter citaris &c: sis pariturus &c.

Pro debito non inscripto.

QUi te citat pro eo, quia tu Summam N. Floren: Polonical: Actori moderno debitam, quam pro die N Anno &c: exsolvere debuisti, una cum provisione, hucusque cum damno sui Actoris non exsolvisti, taliterque eundem damnificasti: &c: &c.

Pro excisione Sylvæ.

QUi te citat de & super eo: quia tu bene gnarus Legum contra damnificatores bonorum alienorum sancitarum, nihilominus his vilipensis, currus decem lignorum, valoris (*wyraź walor tey szkody*) violenter excidisti, taliterque pœnam, contra dictos damnificatores Bonorum alienorum latam, promeruisti &c: &c.

Pro vulneribus.

QUia tu in convulsionem Legum procedendo, de vulnera infligentibus sancitarum, Actori moderno tria vulnera cruenta & duo livada, quæ Ministrerialis Terrestris N. cum Nobilibus NN. in tempore vidit, inflixisti, quapropter dictas pœnas promeruisti &c: &c.

Pro capite occiso.

QUia tu non metuendo pœnas contra occisores Legibus Regni descriptas, Patrem sui Actoris, nulla habita justa ratione, nihilque mali sibi sperantem, violenter gladio occidisti, quam occisionem modernus Actor Ministeriali Terrestri N. & Nobilibus NN. obduxit & super te protestatus est *&c.*

Pro Propinquitate.

QUia tu tenes & possides propinquitatem ipsius, videlicet Villam N. ad quam ipse est propinquior, quam tu post Nobilem olim NN. *&c: &c.*

Pro Divisione.

Exprimes: Quia tu non vis cum ipso dividere Bona hæreditaria NN. quorum medietas Actorem modernum concernit *&c:&c.*

Pro redimendis Bonis obligatoriis.

CItat te ad recipiendum pecunias, quas te in bonis ipsius hæreditariis videlicet in Villa N. prætendis habere inscriptas: Citaris ut inscriptiones tuas coram judicio ostendas & pecunias recipias, sibique tanquam hæredi de bonis ipsius præfatis judicialiter condescendas *&c.*

Pro

Pro Cmethone profugo sive quovis alio Subdito.

QUia tu non vis sibi extradere laboriosum N. Cmethonem ipsius, de Villa N. ad villam tuam N. profugum, quem apud te in Villa tua præfata N. dicta, arestavit per Ministerialem N. *&c: &c.*

Pro Cautione Fidejussoria.

PRo eo, quia tu fidejussisti pro Nobili N. solvere Summam N. Flor: Pol: monetæ in Regno currentis ad tempus jam elapsum: quam Summam N. nec ipse Principalis N. neque tu tanquam pro eo Fidejussor solvistis *&c: &c.*

Pro receptione Fœni aut Frumentorum.

PRo eo quia recepisti sibi violenter *vg.* decem currus Fœni in prato ipsius hæreditario Villæ N. laboris ipsius, valoris N. *&c: &c.*

Pro conculcatione & depastione Frumentorum.

PRo eo, quia tu immisisti violenter familiam tuam cum æquis & pecoribus in & supra hæreditatem ipsius N. & conculcasti Actori frumenta diversi generis, laboris ipsius, taliterque damnum intulisti ad Florenos: N. *&c: &c.*

Citatio ad paratam Causam.

QUi te citat seu potius adcitat ad paratam causam paratosque in ea terminos in judicio N. institutam, respectu: &c.

Ad faciendos limites.

QUi te citat ad faciendum granicies seu limites inter Bona ipsius hæreditaria N. ab una, & tua etiam hæreditaria N. partibus ab altera &c: &c.

Post Condemnationem in Lucro.

QUi te citat seu potius adcitat adsolvendum & satisfaciendum pro his omnibus, pro quibus te condemnavit in termino peremptorio, in terminis Terrestribus N. jam præteritis, juxta suam citationem in lucro pro eo toto quo te citaverat &c: &c.

Citatio ex Officio Succammerarii ad campum, post condemnationem Citati in lucro, in Judicio Terrestri.

TIbi Generoso NN. mandamus ut coram nobis aut Camerario Nostro à data & positione præsentis Citationis nostræ, recte, & in duabus septimanis in loco campestri inter Bona hæreditaria Generosi N. dicta N. ab una, & tua etiam hæreditaria dicta N. ubi videlicet præfatus Actor N. Nos, seu nostrum Camerarium conducet ad scopulos de Terra erigendos, & alia signa granicialia facienda; ad audiendumque juramentum quod ipse una cum Testibus super recta erectione præfatorum scopulorum ac aliorum signorum granitialium præstabit &c. &c.

Citatio Castrensis ad querelam.

QUia tu ipsum de pacifica possessione Bonorum N. violenter expulisti, eaque possedisti & hucusque nullo jure possides; taliterque damnum Actori moderno intulisti, te ad restitutionem dictorum Bonorum stringi, Actorem modernum in possessionem reinduci, teque pœna hoc in passu lata puniri, in damnis litisque expensis condemnari &c: &c.

Citatio post latam Sententiam pro re decreta.

QUi te citat seu potius adcitat ad satisfaciendum & solvendum Summam N. Florenorum Polonicalium per judicium Terrestre N. in terminis Terrestribus proxime præteritis super te sibi decretam, atque ad audiendum ipsum jurare super damnis exinde secutis &c: &c.

Observa. *We wszystkich tych propozycyach wyżey położonych, Forma nie obserwuie się, ale tylko informacya daie się.*

FOR-

FORMA

Relacyi o Areszcie S.

AD Officium & Acta præsentia N. personaliter veniens Ministerialis Regni Generalis providus N. authenticatus juratus Officii præsentis apparitor, una cum Nobilibus de jure requisitis (*wyraź Imiona Szlachty*) sibi Ministeriali firmioris & evidentioris testimonii gratia adhibitis, in vim suæ veræ ac fidelis Relationis palam publice libereque recognovit, se ex officiosa requisitione N. Feria N. una cum dictis Nobilibus præsens & personaliter in Domum N. condescendisse, ibidemqne existens, Summam N. Florenorum Polonicalium apud Generosum N. arestasse, juridiceque aresto innodasse: quod arestum per eundem est susceptum (*albo też*) non est susceptum: de quo præsens ejusdem Ministerialis, Nobilibus id ipsum in toto affirmantibus & attestantibus, Relatio.

FORMA

Innotescencyi Podkomorskiey. Z.

OFficium Campestre Succamerariale, Terræ N. Districtus N. Vobis Magnificis NN. Bonorum NN. Hæredibus principaliter agentibus, nec non collateralibus concitatis

tis & denuntiatis ad notitiam deducit. Quia suum officium Succamerariale N. una cum Judicio Terrestri, seu officio Castrensi in virtute Decreti Lublini in judiciis Tribunalitiis Regni, Feria N. Anno præsenti inter Magnificum N. & Successores NN. ac alios prolati, quo ad determinationem limitum Bonorum N. à Bonis N. dislimitationemq; eorundem Bonorum, in Fundum controversum, ibi ubi à Partibus originaliter secum agentibus constitutum fuerit, Feria N. vel Sabbatho N. proxime venturo, idest die N. Mensis N. Anno N. condescendet, Jurisdictionemque suam officiose fundabit, Decretum suprascriptum Tribunalitium in omnibus ejus punctis deducet ad ejus effectum. Innotescimini igitur, tam vos Partes originaliter agentes, quam quæ ex collateralitate præventæ, ad determinationem limitum subsequendam spectare videmini: Quatenus parietes vestros, si vos cum Bonis NN. habere prætenditis, demonstretis, demonstrataque angularitate, seu acialitate vestri justa & reali, pariete N. attingente, qui Bona sua NN. hæreditaria, videlicet cum Bonis NN. distinguere & dislimitare prætendunt, eandem dislimitationem attentetis: Jura granicialia, virtute quorum acialiatati vestræ Bona suprascripta NN. attingunt, nostro coram Officio Campestri reproducatis: Homines senes granitierum notos, fide dignos, pro deponendo testimonio statuatis, sitis juri parituri, & Terminum Decreto Tribunalatio præscriptum,

ptum, & vobis per Innotescentias notum attentaturi. Quod si vero aliquis Vestrum pro Termino supra expresso non comparuerit, Officium Succamerariale campestre infrascriptum, id quod juris & justitiæ erit constituet, Datum N. Feria N. Anno N. *Hic pone subscriptionem Officii vel Judicii &c.*

FORMA

Relacyi położonego Pozwu. S.

AD Officium & Acta Castrensia Capitanealia NN. veniens personaliter Ministerialis Regni Generalis providus NN. authenticatus juratus, in vim suæ veræ ac fidelis relationis, palam, publice, libereque recognovit, se Citationis infrascriptæ, pro terminis Quærelarum seu causarum Officii Judiciis spectantis, tenoris talis: (*wyraź tenor Pozwu wszystek:*) Copias similes sigillatas editas unius ejusdemque essentiæ contra Generosum N. in Curia ipsius propria (*albo in Villa albo też gdzie położy*) dicto Generoso citato Feria N. tradendo, posuisse, & reliquisse, de quo præsens ejusdem Ministerialis Relatio.

FOR-

FORMA

Wizyi przez Woźnego zeznaney. S.

AD Officium & Acta N. personaliter veniens Ministerialis Regni generalis Providus NN. authenticatus juratus, Officio præsenti bene notus, asserendo secum habuisse Nobiles de jure requisitos (*wyraź Imiona i Przezwiska obydwu Szlachty*) sibi Ministeriali firmioris & evidentioris testimonii gratia adhibitos, in vim suæ veræ ac fidelis Relationis palam, publice, libereque recognovit in hæc verba: (*Tu wszystko wyraź, co tylko widział, iakie zastał rzeczy w domostwie naprzykład dokąd zchodził na wizyą*) de quo præsens ejusdem Ministerialis Relatio.

FORMA

Prezenty bydła. S.

AD Officium & Acta præsentia Castrensia Capitanealia N. &c: personaliter veniens Generosus N. (*vg.*) Bonorum NN. Possessor, præsentavit Officio præsenti tres æquos: unum pili *Cisawy*, alterum pili *Kary*, tertium pili *Masłowaty*, quos equos circa excisionem sylvarum ad possessionem sui protestantis spectantium, pro ædificiis valentium, per Subditos Generosi NN. de

de Villa N. nominata, excisorum, Die (*vg.*) hodierna in Acta contenta recepit, eosdemq; equos taliter præsentatos ab Officio præsenti effidejussit & ad se recepit *&c.*

FORMA

Obdukcyi ran. S.

AD Officium & Acta præsentia Castrensia Capitanealia NN. personaliter veniens Nobilis N. commonstravit Officio præsenti in corpore suo vulnus & quidem primo (*naprzykład*) super frontem capitis, à parte sinistra vulnus pertrusum baculo, profundum, longum ad os pertingens, tumidum, lividum: Item in parte superiore manus, concussionem cum derasione cutis, quod vulnus & concussionem sibi per *vg.* Subditos de Villa N. Generosi N. in Urbe N. in platea N. ante lapideam sive domum N. die *vg.* hodierna in Actu contenta, sine ulla data causa baculo pergrandi illata & inflicta esse asseruit, eademque omnia Officium præsens vidit & debite conspexit Actisque connotavit.

FORMA

Wyiścia z Wieży. S.

AD Officium & Acta præsentia Castrensia Capitanealia NN. personaliter veniens Gene-

Generosus N. providendo securitati & indemnitati personæ suæ propriæ, manifestatus est ideo: Quia ipse inhærendo Decreto (*vg.*) Tribunalitio Regni Lublinensi inter Generosum N. & se lato, sessionem turricam eodem Decreto sibi injunctam, per spatium circumscriptum continuavit, taliterque eidem Decreto satisfecit, & de eadem turri ad præsens egreditur: Proinde providendo ut supra integritati & indemnitati suæ personæ, de satisfactione eidem Decreto Tribunalitio Regni Lublin: Manifestatur.

FORMA

Swiadectwa z Przysięgi. S.

AD Officium & Acta præsentia Castrensia Capitanealia *&c:* personaliter veniens Generosus N. adhærendo *vg.* Decreto Tribunalitio Regni Lublinensi inter Generosum N. ab una & se partibus ab altera Lublini in Judiciis ordinariis generalibus Tribunalis Regni Feria *&c:* Anno *&c:* lato, juramentum corporale eodem Decreto die hodierna in Actu contenta præstari injunctum, in eam Rotham (*naprzykład*) prout Summa N. Flor: Pol: Decreto præallegato adjudicata, juste & realiter ad exsolvendum debetur, nec ex ulla bonorum tenuta aut quocunque alio modo compensata est; In præsentia Generosi N. (*ponatur nomen & cogno-*

cognomen Castri Officialis, in cujus præsentia juramentum explet) vg. Vicesgerentis Officii præsentis, attendentia vero Generosi N. uti Partis, Summam præmissam exsolventis, prælegente sibi dictum juramentum Ministeriali Regni generali Provido N. Officii præsentis Apparitore, flexis ad imaginem Passionis Crucifixi Jesu Christi genibus, præstitit, atque realiter observata juramentorum solennitate, executus est *&c: &c.*

FORMA

Submissyi. S.

CORam Officio Actisque *&c:* comparens personaliter N. *np.* Magnifici N. Famulus fidefragus, captivatus, libere dimissus, sanus mente & corpore existens, non coactus *&c:* recognovit. Quia ipse *vg.* libere coram Officio præsenti agnoscendo factum suum per se patratum, quod scilicet antehac in servitiis ejusdem Magnifici N. existens, accepta in futurum pro servitiis præstandis mercede, fidefragus extiterit; licet quidem exinde majores & facto eidem suo condignas in se traxerit pœnas; quoniam tamen idem Magnificus N. easdem sibi ex clementia sui condonavit; idcirco in recompensam horum quæ in antecessum præstare debuerat servitiorum, ad præsens ad eadem servitia Magnifico N. præstanda redit, eadem ad latus ejusdem Magnifici fideli-

deliter continuaturum se pollicetur, submittit & inscribit, idque sub libera sui ubicunque præveniri poterit captivatione & executione: Recognitionis præsentis vigore.

OSTRZEZENIE.

I. *NIe kładzie się tu każda Forma w swey obszerności, bo generalne Zapisow, Kontraktow i Tranzakcyi warunki iednakie są i wspolnie: dla tego tylko odwołania czynią się do takowych formalności. II. Gdziekolwiek położono iest NN. na tym mieyscu położ albo Imie z Przezwiskiem i tytułem Osoby, albo treść Sprawy, mieysca, albo dzień, rok,* Forum, *lub to, czego sens Formy wyciąga. III. W niektórych Formach kładą się przykłady uczynić mianey Tranzakcyi, nie żeby w podobnych Sprawach słowo do słowa czynione być miały, ale aby takowym i tym podobnym za wzory służyły. IV. Wszelka Tranzakcya, Kontrakt* &c: *luboby nie podług Formy i przyiętego zwyczaiu ułożona i do Aktow podana była, byle tylko ostrzeżono było, iż zeznaiący ią, tak ważną i prawną mieć chcę, iak gdyby nayporządniey przed Aktami spisana była, ważność ma mieć nienaruszoną: co i o Pismach albo Kartach i Kontraktach ręcznych, w domu prywatnym uformowanych, a podobnym warunkiem zabespieczonych, rozumieć się ma.*

FORMY

FORMY

KONTRAKTOW: ZAPISOW: I NIEKTORYCH SĄDOWYCH TRANZAKCYI LITEWSKICH. (a)

FORMA

Prawa Wieczystego.

JA NN. *(Imie, Nazwisko i Urząd Aktora daiącego Prawo wyrazić)* wszystkim po niżey wyrażonym obowiązkom ulegać przyrzekaiąc, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym wieczysto-przedażnym prawem, zapisem W. J. P. NN. *(Imie, Nazwisko i Urząd komu się daie Prawo zapisać)* danym na to: Iż ia Dobr N. nazwanych w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżących, prawem wieczysto-przedażnym w Roku N. Miesiąca N. dnia N. w Trybunale Głownym W. Xię-

(a) Te Aryngi, każdy z nich Dokumenta układaiący, do interessu i umow zawartych stosować powinien, gdyż iak w Kontraktach rożne są umowy, tak do każdego przypadku nie podobna było w iedney Aryndze wypisać wszystkie okoliczności.

W. Xięstwa Lit: przyznanym, od W. J. P. NN. nabytych, w aktualnym moim dotąd dzierżeniu zostaiących, niekwestyonowanym będąc Dziedzicem, *(b)* potrzebą interessow moich zostawszy znaglony, o wieczność tych Dobr z W. J. P. N. za Summę Złotych Polskich NN. ugodziłem się, którą w terminie ninieyszym dobrą w kraiu idącą monetą zupełnie do rąk moich odebrawszy, i z wypłacenia oney realnego W. J.P. NN. nie odwołanie kwituiąc, z władzy mi Prawami kraiowemi rządzenia własnością dozwoloney, wyrażone Dobra NN. z zabudowaniem dwornym, folwarkowym, gumiennym, browarnym, z gruntami oromemi i nie oromemi, z sianożęciami morożnemi i błotnemi, z puszczą, lasami, gaiami, z ogrodami owocowemi, i chmielowemi, zaroślami, trzebieżami, wygonami, wypustami, z stawami, młynami, z rzekami, zatokami, iezioorami, z karczmami, z wsiami, Poddanemi w nich mieszkaiącemi i precz rozeszłemi, z wolnym onych i zabranych gruntow odzyskiwaniem, czynszami i dziakłami Włościańskiemi, z przykuplami, i wszystkiemi ogulnie przynależnościami, z zasiewem żytnym i iarzynnym na

(b) Jeżliby kto Dobra miał nie kupne, ale przez spadek naturalny po Rodzicach dostałe, albo od kogo z krewnych zapisane, w ten czas nie iuż iak w Aryndze tego Prawa iest wyrażonym, ale po kim te Dobra posiada, i z iakiego powodu dziedziczy, przedaiący opisać powinien.

na osobliwym przy ninieyszym Prawie przezemnie wydaiącym się Inwentarzu, dostateczniey opisanemi, nic z nich w naymnieyszey części niewyłączaiąc W. J. Panu NN. na wieczne a nieodzowne czasy przedaię, Aktorstwa moiego na Osobę Jmci zrzekłszy się, zupełnym stanowię Dziedzicem, żadney salwy do takowego Dziedzictwa mnie, i Sukcessorom moim nie zachowuiąc: Rowno z datą ninieyszego moiego wieczysto-przedażnego Prawa w aktualne, wieczyste dzierżenie urzędownie przez Woźnego J. K. Mci podaię i postępuię. Dokumenta *Juris & Possessionis* na te Dobra służące, iakie mam do rąk Jmci oddaię, a dalsze ieźliby się okazały, powrocić przyrzekam. Na mocy zatym tego Prawa, wyrażonemi Dobrami z całą ich rozległością, i wszystkiemi attynencyami W. Jmć P. NN. iako iuż swoiemi własnemi, iako chcąc rządzić, dysponować, pożytkow wszelkich wynaydować, komu chcąc dać, darować, zapisać, przedać, zamienić, i wedle własnego upodobania obrocić wolen iest: A ia że żadney przeszkody czynić nie mam, i Sukcessorowie moi nie będą mogli, przyrzekaiąc, owszem od każdego do tych Dobr interessuiącego się, własnemi wydatkami W. J. P. NN. zastępować i ewinkować iak nayściśley obowiązuiąc się, na beśpieczeństwo zupełne wyrażonych Dobr dziedzictwa i nieuchybnego zastępowania, ewikcyą na Dobra moie dziedziczne N. zwane, w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżące, wnoszę. Wszy-

Wszystkie zaś wyrazy i obowiązki w tym zapisie zawarte, że ia dotrzymam i Sukcessorowie moi dopełniać będą obowiązani, pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, & *sub pœna personalis infamiæ* zapewniaiąc, za naruszeniem w ktorymkolwiek punkcie tego zapisu, *Forum ubiquinarium* w Wielkim Xięstwie Lit: do zapozwania mnie i Sukcessorow moich naznaczam; a rozprawę bez żanych Dylacyi i dobrodzieystw prawnych przyiąć determinuiąc, ten moy dobrowolny wieczysto-przedażny prawa zapis, przy świadectwie uproszonych ustnie oczewisto WW. JJ. PP. Pieczętarzow, własną moią ztwierdzam ręką. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Prawa Zastawnego.

JA NN. wszystkim poniżey wyrażonym obowiązkom ulegać przyrzekaiąc, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym trzyletnym zastawnym Prawem, Zapisem W. J. P. NN. danym na to: Iż na załatwienie własnych interessow moich potrzebą znaglony będąc, u W. J. P. NN. wziąłem, pożyczyłem, i realnie do rąk moich odebrałem Summy Złł: Pol: NN. dobrą w kraiu idącą monetą, w ktorey Maiętność dziedziczną N. zwaną w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżącą, z zabudowaniem dwornym, gumiennym, browar-

warnym, z gruntami, sianożęciami, z ogrodami owocowemi i chmielowemi, puszczą, lasami, trzebieżami, wygonami, z zasiewem żytnim i zbożem iarzynnym na usiew wiosenny, *in fundo* zostawionym bydłem, i sprzętem gospodarskim, z stawami, młynami, iezïorami, zatokami, sadzawkami, z wolnym w nich ryb łowieniem, z karczmami i z nich przychodzącemi intratami, z wsiami, Poddanemi, czynszami, daninami, powinnością, i wszystkiemi ogulnie attynencyami, na osobliwym Inwentarzu, przy teraźnieyszym prawie przezemnie wydanym, opisanemi, nic z niey nie wyłączaiąc, iak sam w dzierżeniu mam, w trzyletnią zastawną od dnia ninieyszego, to iest: dnia N. Miesiąca N. Roku N. początek biorącą, a w Roku N. tegoż Miesiąca i dnia kończyć się powinną Possessyą, W. J. Panu NN. wypuszczam, postępuię, i przez Woźnego J. K. Mci w terminie niniéyszym intromittuię. Na mocy tedy tego moiego trzyletniego zastawnego Prawa zapisu, W. J. Pan NN. tą Maiętnością, ze wszystkiemi przynależnościami, iako chcąc rządzić, dysponować, pożytkow wszelkich wedle własnego upodobania wynaydować, komu chcąc w takowey że Summie przezastawiać, budynki iakie nieodbicie będą potrzebne nowe budować, stare reparować, Poddanych osadzać, zapomagać, do powinności Inwentarzem opisaney używać, drzewo z puszczy i lasow na potrzebę *Fundi*, byleby nie na stronę wycinać, aż do zaterminowanego Possessyi czasu wolen

wolen iest; przed wyiściem którego do nastąpić maiącego okupna dwunasto-Niedzielami obwieszczenie wydać, i one w własnym Grodzie nieodwłocznie zeznać, a na terminie wykupna Summę kapitalną Złł: Pol: NN. podobnież dobrą w kraiu wedle Praw Narodowych idącą monetą zaliczyć, osobno za budowanie nowych, i naprawę starych tak dwornych, iako też włościańskich budowisk, zapomogi Poddanych, niedobiory i zakładane publiczne podatki sprawiedliwie pretendowane, wedle przyiacielskiego umiarkowania, nie pszychodząc do Possessyi bonifikować, oraz wszystkie na dobro *fundi* łożone wydatki, przed Aktami Grodu Woiewodztwa lub Powiatu N. wrocić, żadnych o dezolacye przez przypadkowy ogień, inkursye nieprzyiacielskie i rozeyście się Poddanych, byleby nie z okkazyi Jmci stałe, nie formuiąc pretensyow, iak nayściśley obowiązuię się, i Następcy moi powinni będą. *(c)* A W. J. Pan N. po zupełnym przezemnie siebie uspokoieniu, Dobra N. z żytem przy widzu moim zasianym, i zbożem iarzynnym na usiew wiosenny zostawionym, bydłem i sprzętem gospodarskim, inwentarzem, Podanemi, do Possessyi moiey zupełnie i całkowicie powrocić będzie

(c) Warunki Praw zastawnych pospolicie od umowienia się Stron kontraktuiących zawisły: ieźli tedy kto inne postanowi, niech pisząc z tey Aryngi Prawo, umowione położy warunki, a wpisane wyrzuci.

dzie obowiązanym. Jeźlibym zaś przed terminem okupna obwieszczenia dwunasto-Niedzielami nie wydał, onego w własnym Grodzie zeznać nie kazał, lub w terminie Summy kapitalney, i za pretensye *ad fundum* sprawiedliwie regulowaney nie opłacił; w ow czas W. J. P. NN. tę Maiętność od trzech do trzech lat nieprzerwanie po sobie idących, aż do zupełnego we wszystkim niniejszemu moiemu Zapisowi dosyć uczynienia, iako wyżey iest opisanym, dzierżeć ma; A ia w tym dzierżeniu, że żadney przeszkody czynić nie będę, i Sukcessorowie moi nie powinni, zaręczaiąc: owszem od każdego do tey Maiętności interessuiącego się zastępować własnemi wydatkami obowiązuiąc się, na pewność opłacenia Summy kapitalney i pretensyiney, oraz na niezawodne zostępowanie, ewikcyą na Maiętność moią dziedziczną N. zowiącą się, w Woiewództwie lub Powiecie N. leżącą wnoszę, i że wedle wyrazow w tym Zapisie zawartych wszystko zaskutecznię, pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, & *sub pœna personalis infamiæ* zapewniaiąc, za niedotrzymaniem w którymkolwiek punkcie tego Zapisu *forum ubiquitarium* w Wielkim Xięstwie Litewskim do zapozwania mnie i Następcow moich naznaczam: a rozprawę bez żadnych dylacyi i dobrodzieystw prawnych przyiąć przyrzekaiąc, ten moy dobrowolny trzyletni zastawny Prawa Zapis, przy świadectwie Wielmożnych Jchmciow Panow Pieczętarzow ustnie-oczewisto odemnie uproszonych, własney ręki stwier-

stwierdzam podpissem. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Prawa Arendownego.

JA NN. wszystkim niżey opisanym obowiązkom dosyć uczynić submittuiąc się, wyznawam tym moim dobrowolnym trzyletnim Arendownym Prawem Zapisem W. J. P. N. danym na to: Iż ia Dobra moie dziedziczne N. zowiące się, w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżące, w aktualnym moim dzierżeniu będące, w tenutę Arendowną wypuścić postanowiwszy; a z nich realney na osobliwszym przezemnie podpisanym Inwentarzu intraty roczney Złł: Pol: NN. wyprowadziwszy; z W. Jmć P. NN. o tęż tenutę Arendowną trzyletnią za Summą Złot: Pol: NN. na lat 3. wynoszącą, ugodziłem się, i w terminie niniejszym cało-roczną Summę Złł: Pol: N. realnie do rąk moich zaliczoną odebrawszy, wyrażone Dobra N. z zabudowaniem dwornym, gumiennym, oborowym i dalszym, z gruntami, sianożęciami, z ogrodami owocowemi i chmielowemi, puszczą, lasami, trzebieżem, wygonami, z zasiewem żytnim i zbożem iarzynnym na usiew wiosenny *in fundo* zostawionym, z bydłem rożnego rodzaiu i sprzętem gospodarskim, z stawami, młynami, rzekami, iezioramì, zatokami, z wolnym w nich ryb

ryb łowieniem, z karczmami, arendami, z wsiami, Poddanemi, czynszami, daninami, i ciągłą powinnością na Inwentarzu opisanemi, z przykuplami i wszelkiemi przynależnościami nic z nich nie wyłączaiąc w trzyletnią Arendowną dnia N. Miesiąca N. Roku N. poczynaiącą się, a w Roku N. Miesiąca N. dnia N. kończyć się powinną Possessyą W. J. P. N. wypuszczam, postępuię, i przez Woźnego J. K. Mci urzędownie podaię: z wypłacenia Summu Złł: Pol: NN. za roczną dzierżawę kwituię, a za przyszłe dwa lata, iżby W. J. Pan N. dobrą niebrakowaną monetą w terminie poczynaiącego się każdego roku, to iest dnia N. Miesiąca N. niezawodnie do rąk moich opłacał, zastrzegam. Na mocy zatym ninieyszego Arendownego Zapisu W. J. P. N. temi Dobrami, i z nich przychodzącemi intratami, iako chcąc rządzić, dysponować, pożytkow wszelkich, wedle własnego upodobania wynaydować, Poddanych do powinności Inwentarzem opisaney używać, aż do zamierzonego Possessyi czasu, wolen iest: a w czasie kończącey się trzyletniey Arendowey Possessyi, lub za nieopłaceniem w następnych dwuch-leciech w terminie powyżey opisanym umowioney Summy, Dobra wyrażone z attynencyami, z żytem, przy widzu odemnie maiącym się zesłać, zasianym, zbożem iarzynnym na usiew wiosenny zostawionym, bydłem i sprzętem gospodarskim, oraz tym wszystkim, co iest w Inwentarzu opisanym, zupełnie i całkowicie do Possessyi moiey powrocić

wrocić

wrocić, nie roszcząc żadnych pretensyow, będzie obowiązanym. Wzaiemnie ia, że o dezolacyą przez przypadkowy ogień i inkursyą nieprzyiacielską, oraz rozeyście się Poddanych, byleby nie z okazyi i powodu Jegomości stałe, formować nie będę pretensyow; a niedobory czynszow, dzikła Inwentarzem na intratę wyprowadzonych, zapomogi Poddaństwa, zakładane publiczne podatki, i na reparacyą budynkow nieodbicie potrzebnych wydatki łożone, bonifikować będę; W czasie dzierżenia w pierwszym roku, i za opłaceniem umowioney Summy w dalszych dwuch leciech, że żadney przeszkody czynić nie mam, owszem od każdego do tych Dobr interessuiącego się własnym expensem zastąpię, pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, &c. *sub pœna personalis infamiæ* zapewniam: A na bespieczeństwo wytrzymania lat zadeterminowanych, i na dopełnienie warunkow wyżey opisanych, ewikcyą na dziedzictwo tych Dobr wnoszę. Za niedotrzymaniem zaś w ktorymkolwiek wyrazie tego Zapisu, *forum ubiquinarium* w Wielkim Xięstwie Lit: do zapozwania mnie naznaczywszy, rozprawę bez żadnych dylacyi i dobrodzieystw prawnych przyiąć obowiązuiąc się, ninieyszy trzyletni Arendowny Zapis, przy ustnie-oczewisto uproszonych WW. Jchmść PP. Pieczętarzach, własną moią podpisuię ręką. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FOR-

FORMA

Zapisu na Kompromiss, czyli Sąd Polubowny.

JA NN. z iedney, a ia NN. z drugiey Strony piszący się, niżey wyrażonym warunkom ulegać obowiązuiąc się, czyniemy wiadomo tym naszym dobrowolnym na Sąd Polubowny, czyli Kompromissarski postanowionym, wzaiemnie służącym Zapisem: Iż my o spadek z głowy zeszłego W. J. P. NN. Dobr N. zwanych, w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżących, Summ za Obligami i innemi Zapisami rożnie lokowanych, tudzież sprzętow, mobiliow i całey pozostałości w Sądzie Ziemskim Woiewodztwa lub Powiatu N. ciągły wiodąc Proceder; a dla zagęszczonych Regestrow Sądowych długo żądanego nie mogąc się doczekać końca; *(d)* o też Dobra, Summy, sprzęty i całą z głowy W. J. P. N. pozostałość za wzaiemną umową w Sądzie Polubownym, czyli Kompromissarskim ostatecznie rozsądzić się postanowiliśmy: i nań za *Super-Arbitra* W. J. P. N. a

(d) Na Sąd Polubowny, czyli Kompromissarski nie tylko o Sukcessyą Dobr, Summ &c: ale też o granice, gwałty, grabieże, o zbiegłych Poddanych, i inne pretensye, opisywać się Prawa dozwalaią: przeto iaką kto będzie miał pretensyą, taką niech w Zapisie na Sąd Polubowny stanowiącym się opisze, i do własnego interessu i umowy stosuie.

N. a za Sędziow z Strony mnie N. WW. JJ. PP. NN. a ze Strony mnie N. WW. JJ. PP. NN. zgodnie wybraliśmy: Ktorzy WW. JJ. Panowie *Super-Arbiter* i Sędziowie spolnym obudwuch nas kosztem wyprowadzeni, do Dobr N. zwanych w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżących, na dniu N. Miesiąca N. Roku N. lub za nieziechaniem w tym dniu, po wydanym cztero-Niedzielnym obwieszczeniu, na czas przez siebie oznaczony, ziechawszy; niezważaiąc na nieprzytomność niektórych, byleby przy W. Super-Arbitrze dway WW. Sędziowie po iednemu z obuch Stron znaydowali się; Juryzdykcyą swoich Sądow uformować, a na tym Terminie za Pozwami wzaiemnie o wyrażony spadek prawnie wynieść się powinnemi, i za uprzedzonym dwuma-Niedzielami przed terminem ziechania do Kancellaryi Grodzkiey Woiewodztwa lub Powiatu N. Kopii Spraw oddaniem, gdy potrzebna zdawać się będzie przez iedną, lub obie Strony dokumentow, sprzętow, ruchomości komportacya, oną uznać, a żadnych dalszych dylacyi i dobrodzieystw prawnych niedozwalaiąc, całą Sprawę wedle dokumentow i dowodow obustronnych, Praw kraiowych i sprawiedliwości rozsądzić, spadek ten komu będzie słusznie należał w całkowitości, lub w części przywrocić, winnych ukarzać, z samey zaś Sprawy, gdy wyciągać będzie potrzeba, Inkwizycyą, weryfikacyą, kalkulacyą uznać; słowem nic nierozsądzonego niezostawiwszy, spory zachodząc ostatecznie załatwić,

twić, zupełną moc i władzę ninieyszym Zapisem przez nas nadaną maią: A cokolwiek ciż WW. Super-Arbiter i Sędziowie Dekretem swym ostatecznym opiszą i postanowią, to my obie Strony za wiecznotrwałe i przez żaden Sąd, by naywyższy, wzruszyć się nie mogąc, dzierżeć i wyrokom tego Sądu dość czynić pod zaręką Złł: Pol: NN. powinni będziemy. A ieźliby z nas którakolwiek Strona za ziechaniem WW. Super-Arbitra i Sędziow, czy to na dniu wyznaczonym, czyli poźniey przez Obwieszczenie zadeterminowanym, do takowego Sądu przystąpić nie chciała; w ów czas Strona Powodowa, nie przystępuiącą do któreykolwiek sądowey Juryzdykcyi pozwać, i z Regestru Taktowego o satysfakcyą Zapisowi dopomnieć się mocna będzie. A Sąd ten na Stronie czyniącey własnemu postanowieniu sprzeciwieństwo, zaręki wyżey opisane i wydatki prawne dla Strony Powodowey wskazawszy, samą Sprawę na ostateczne rozsądzenie przed Sąd Kompromissarski odesłać obowiązanym zostanie. Rownie gdy który z nas po oczewistych Kompromissarskiego Sądu wyrokach dosyć onym czynić nie zechce; pozwany o to przed Sąd którykolwiek, zaręki powyższe zapłacić, wydatki prawne wrocić, i wyroki Sądu Kompromissarskiego całkowicie dopełnić niezawodnie *sub pœna personalis infamiæ* powinien. Na uskutecznienie tego wszystkiego, i na pewność zapłacenia powyżey determinowanych, w przypadku sprzeciwieństwa, temu Zapisowi zarąk, ewikcyą ia

ia N. na Maiętność moią N. w Wóiewodztwie lub Powiecie N. a ia N. na Maietność moią N. w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżące, wnosiemy. Za niedotrzymaniem zaś Sąd każdy w W. Xięstwie Litewskim w sposobie powyżey opisanym, do zapozwania nas wzaiewnego determinuiąc, ten nasz dobrowolny na Sąd Polubowny, czyli Kompromissarski wzaiemnie zawarty Zapis, przy świadectwie ustnie-oczewisto od nas uproszonych WW. JJ. PP. Pieczętarzow, rąk własnych umacniamy podpisami. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Zapisu Intercyzyinego, o Dobra na wieczność skontraktowane.

JA NN. z iedney, a ia NN. z drugiey Strony piszący się, wszystkim niżey wyrażonym obowiązkom ulegać przyrzekaiąc, czyniemy wiadomo tym naszym dobrowolnym Intercyzyinym Prawa Zapisem na wzaiem danym na to: Iż ia N. Dobra N. nazwane w Woiewodztwie N. leżące, spadkiem naturalnym po zeszłym W. J. P. N. dostałe, w aktualnym moim dzierżeniu zostaiące, niekwestyonowanie dziedzicząc; a na zapłacenie długow przez Antecessorow moich na też Dobra u rożnych Jchmciw Panow zaciągnionych, i własne moie interessa, Summy będąc potrzebnym; też Dobra wiecznością sprzedać posta

postanowiłem, i one z W. J. P. N. za Summę Złł: Polsk: N. ugodziwszy się, w terminie Roku N. Miesiąca N. dnia N. Prawo wieczysto-przedażne i Inwentarz na wyrażone Dobra N. z dwornym i dalszym wszelkim zabudowaniem, z gruntami oromemi i nie oromemi, z sianożęciami, ogrodami, puszczami, lasami, gaiami, zaroślami, trzebieżami, wygonami, z stawami, młynami, iezioramii, rzekami, zatokami, z karczmami, wsiami, Poddanemi w nich mieszkaiącemi i precz rozeszłemi, czynszami, dziakłami, i dalszą włościańską powinnością, z przykuplami i wszystkiemi ogulnie przynależnościami, z zasiewem żytnym i iarzynnym, nic z nich w naymnieyszey części nie wyłączaiąc, z ewikcyą na Maiętności moiey dziedziczney N. w Woiewodzt: N. leżącey *in forma Juris* sprawione wydać, w Ziemstwie Woiewodztwa N. przyznać, te Dobra do wieczystego Jmści dzierżenia urzędownie przez Woźnego J. K. Mci podać, Dokumenta ograniczenia na też Dobra służące złożyć iak nayuroczyściey obowiązuię się. Wzaiemnie ia N. umowioną za dziedzictwo Dobr Summę Złł: Polsk: NN. złotem ważnym Hollenderskim obrączkowym, licząc czerwony Złoty po Złotych N. w terminie wyżey opisanym całkowicie niezawodnie do rąk W. Jmci Pana N. wypłacić powinien będę. A to nasze wzaiemne postanowienie, że ia N. w wydaniu i przyznaniu Prawa i Inwentarza, oraz podaniu Dobr wyrażonych w wieczyste W. J. P. N. dzierżenie, a ia N. w nieomylnym Summy

my wypłaceniu, w terminie opisanym zaskuteczniemy, pod zaręką Złł: Pol: N. & *sub pœna personalis infamiæ* wzaiemnie przyrzekamy. Jeźliby zaś z nas albo ia N. po zaliczeniu przez W. Jmci Pana N. Summy Złł: Pol: N. całkowitey, Prawa wieczystego i Inwentarza na Dobra wyż rzeczone, i wszelkie onych attynencye z ewykcyą wyżey zadeterminowaną, i warunkami prawnemi nie wydał, onych nie przyznał i w wieczyste tych Dobr W. J. P. niepostąpił dzierżenie; Albo ia N. Summy w terminie opisanym całkowitey nie opłacił; w ów czas o takowe własnemu opisowi sprzeciwieństwo przed Sąd należy pozwany, zaręki wyżey okryślone Złł: Pol: N. z nakazu Dekretowego zapłaciwszy, we wszystkich wyrazach ninieyszemu Zapisowi dosyć czynić pod nieuchronną sprzeciwieństwa karą powinien będzie: a Sąd obowiązki w Zapisie tym zawarte do skutku doprowadzaiąc, Dobra wyrażone w dzierżenie wieczyste ze wszystkiemi wypisanemi po wyżey należnościami urzędownie podać, a z sprzeciwka Summę umowioną zapłacić nieodwłocznie wyrokiem swoim nakazać mocen będzie. Na pewność tego wzaiemną, iakośmy opisali ewikcyą ia N. na Maiętność moią dziedziczną N. w Woiewodztwie N. a ia N. na Maiętność moią N. w Powiecie N. leżącą, wnosiemy: a w niedotrzymaniu, Sąd każdy w Wielkim Xięstwie Litewsk: gdzie rozprawę bez żadnych dylacyi i dobrodzieystw prawnych przyiąć winni będziemy, do zapozwania nas

nas determinuiąc, ten nasz wzaiemny Intercyzyiny Zapis przy ustnie i oczewisto uproszonych od nas WW. JJ. PP. Pieczętarzach własnemi naszemi podpisuiemy rękoma. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Zapisu Reformacyinego, Zastawnego, Dożywotniego.

JA NN. wszystkie niżey wyrażone obowiązki dopełniać biorąc na mnie powinność, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym Zastawnym Reformacyinym Dożywotnim Zapisem W. Jeymść Pani NN. miłey Małżonce moiey danym na to: Iż ia ze zrządzenia Boskiego za zezwoleniem Rodzicielskim WW. Jchmciow PP. NN. poiąwszy w stan Małżeński W. Jeymć Pannę N. teraźnieyszą Małżonkę moią z dobroczynnych tychże WW. Jchmćw Panow N. względow w exdotacyi Summę Złł: Pol: NN. realnie zaliczoną, oraz kleynoty, złoto, srebro, suknie, bieliznę, konie, powozy i dalszą wyprawną ruchomość Złł: NN. sprawiedliwie wytaxowane, odebrałem: w czasie zaś pożycia naszego Małżeńskiego wzaiemnych po miłey Zonie moiey doznawszy affektow i uszanowania; na zabeśpieczenie powyższego w Dom moy wniosku, i zawdzięczenie iey ku mnie przychylności; w Summie tak za exdotacyą w gotowiźnie mnie wypłaconey, i za wyprawną

prawną ruchomość z taxy wypadłey, iakoteż za reformę Prawami kraiowemi zastrzeżoną Złł: Pol: NN. wynoszącey, a w iedną zniesioney Złł: Pol: N. Maiętność moią dziedziczną naturalnym krwi przelewem przy innych Dobrach po W. J. P. N. Oycu moim mnie dostałą N. zwaną, w Woiewodztwie N. leżącą, z zabudowaniem wszelkim, z gruntami, sianożęciami, ogrodami, puszczą, lasami, trzebieżami, wygonami, z zasiewem żytnim i iarzynnym, krescencyą, bydłem rożnego rodzaiu, sprzętem gospodarskim, z stawami, młynami, iezioramí, rzekami, zatokami, z karczmami, z wsiami, Poddanemi w nich mieszkaiącemi i rozeszłemi, czynszami, daninami, boiarską i ciągłą powinnością, przykuplami i wszystkiemi ogulnie przynależnościami na osobliwym Inwentarzu wypisanemi, nic z niey w naymnieyszey części nie wyłączaiąc, w zastawną dożywotnią W. Jeymć Pani N. miłey Małżonce moiey wypuszczam, i przez Wożnego J. K. Mci podaię Possessyą. Która na mocy ninieyszego zastawnego dożywotniego Zapisu, tą Maiętnością ze wszystkiemi intratami iako chcąc rządzić, dysponować, pożytkow wszelkich wedle własnego upodobania wynaydować, nie dezoluiąc iey pod żadnym pretextem do życia swoiego bez przeszkody odemnie i Następcow moich wolna iest: a po długim życiu miłey Małżonki, gdy Pan Naywyższy potomstwem nas obdarzyć raczy, ta Maiętność w rząd moy, a Summa na niey ninieyszym zapisem mo-

im upewniona, potomstwu naszemu spadkiem naturalnym wedle przepisu Praw dostać się powinna będzie. Jeżlibym zaś ia wprzod z tego zszedł świata, a miła Zona moia Małżeństwo powtorzyła; w ten czas potomstwo nasze, czyli w niedostatku iego, Następcy moi Summę wnioskową Złł: Polsk: N. iuż bez opisaney reformy zapłaciwszy, i wyprawną ruchomość, konie, powozy, oraz garderobę własną Małżonki moiey oddawszy; z pod dzierżenia iey wyrażoną Maiętność, z tym wszystkim, iak iest dopiero Inwentarzem podana, oswobodzić, i do swoiey Possessyi obiąć mocni będą. A miła Małżonka moia oną całkowicie nie formuiąc żadnych *ad Fundum* pretensyow postąpić obowiązaną zostanie. Wszakże przed wypłaceniem wnioskowey Summy i obięciem wyrażoney Maiętności, dwunastą Niedzielami Urzędownie obwieścić powinni. Przeciwnie, gdy Małżonka moia zamęścia nie powtorzy, w ow czas nietylko, że w dzierżeniu iey dożywotnim Sukcessorowie moi żadney przeszkody czynić nie będą mogli; ale też po zeyściu iey, gdy Potomstwa mieć zemną nie będzie, ciż Następcy moi Summę wnioskową opłacą, i wyprawną ruchomość Sukcessorom, lub komu prawnie ustąpi, niezawodnie oddadzą, pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, *& sub pœna personalis infamiæ* zapewniaiąc: dla beśpieczeństwa zupełnego Summy opisaney, i na dopełnienie obowiązkow w ninieyszym Zapisie zawartych, ewikcyą na dziedzictwo teyże

że Maiętności wnoszę, i w niedotrzymaniu w którymkolwiek wyrazie tego Zapisu, Sąd każdy w W. Xięstwie Litewsk: do zapozwania mnie i Następcow moich, gdzie rozprawę bez dylacyi i dobrodzieystw prawnych, przyiąć będę winien, determinuiąc, ten moy dobrowolny reformacyiny zastawny dożywotni Zapis przy świadectwie WW. Jchmćw Panow Pieczętarzow ręką własną stwierdzam. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Zapisu Zrzecznego Kwitacyinego z wyposażenia.

MY NN. niżey wyrażonym obowiązkom ulegać przyrzekaiąc, czyniemy wiadomo tym naszym dobrowolnym wieczysto zrzecznym kwitacyinym Zapisem WW. Jchmciom PP. NN. danym na to: Iż my ze zrządzenia Boskiego, za zezwoleniem Rodzicielskim WW. Jchmciow PP. NN. szlubne zawarłszy związki; z dobroczynnych Rodzicielskich łask za exdotacyą z Dobr Oyczystych i Macierzystych Summę Złł: Pol: NN. realnie w terminie ninieyszym do rąk naszych wypłaconą, osobno kleynoty, złoto, srebro, suknie, bieliznę, konie, powozy i dalszą wyprawną ruchomość z nacznie udzieloną odebraliśmy: z którego w sposobie powyższym zupełnego nas uspokoienia nieodzownie WW. Jchmciow Panow

NN. Rodzicow naszych kwituiąc, z Dobr Oyczystych N. w Woiewodztwie N. a Macierzystych N. w Powiecie N. leżących, ze wszystkiemi przykuplami i attynencyami, i Summ Macierzystych na Maiętności zastawney N. lokowanych, tudzież dalszych wszelkich Dobr i Summ Oyczystych i Macierzystych, wiecznie zrzekamy się, żadney salwy do nich nam i Sukcessorom naszym pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, & *sub pœna personalis infamiæ*, nie zachowuiąc, od ścielących w stopniu naszym o tę exdotacyą, do Dobr przez nas dopiero zrzeczonych, pretensye zastępować własnemi wydatkami obowiązuiemy się: a na pewność tego ewikcyą na Maiętności N. w Woiewodztwie N. położoney opisuiąc, za niedotrzymániem Sąd należny do zapozwania nas i Następcow naszych naznaczamy, i ten nasz dobrowolny wieczysto-zrzeczny kwitacyiny Zapis, przy świadectwie prawnie uproszonych WW. Jchmciow PP. Pieczętarzow, własnemi podpisuiemy rękami. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Zapisu Obligacyinego, Inekwitacyinego.

JA NN. poniżey wyrażone obowiązki dopełnić submittuiąc się, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym Obligacyinym, oraz

oraz Inekwitacyinym Zapisem W. J. P. NN. danym na to: Iż ia potrzebą własnych interessow moich znaglony, u W. J. P. N. wziąłem, pożyczyłem i do rąk moich zaliczywszy odebrałem, gotowey rękodayney Summy Złł: Pol: NN. dobrą nie brakowaną w kraiu idącą monetą, (e) którą w Roku przyszłym N. Miesiąca N dnia N. podobnież dobrą nie brakowaną wedle Praw Narodowych w kraiu idącą monetą przed Aktami Grodu Woiewodztwa lub Powiatu N. niezawodnie całkowicie do rąk W. J. P. N. lub Zapisem osobnym umocowanego Plenipotenta wypłacić iak nayuroczyściey obowiązuię się. A ieźlibym na przerzeczonym terminie takowey Summy nie opłacił, w ow czas Dobra moie N. zwane w Woiewodztwie lub Powiecie N. leżące, z attynencyami, wsiami, Poddanemi, karczmami, młynami, stawami, i dalszemi należnościami, wraz po uchybionym terminie *captato quovis tempore* z iednym Generałem w proporcyą procentu po siedm od sta przychodzącego W. J. Panu NN. *per Inequitationem* obeymować dozwalam: który po obięciu te Dobra od Roku do Roku, do zupełnego Summy kapitalney Przezemnie wypłacenia przed terminem, którego dwunastą Niedziel: obwieścić Jmci urzędownie obowiązuię się, *tanquam* za Prawem

(e) Jeźli kto Summę w rożnych gatunkach monet pożyczać będzie, w ten czas w Zapisie Obligacyinym, też gatunki monet i ich kurs Prawem opisany wyrazić potrzeba.

wem Zastawnym dzierżeć, onemi rządzić, pożytkow wszelkich wedle własnego upodobania wynaydować, komu chcąc w takoweyże Summie wypuścić wolen będzie: a ia w takowym dzierżeniu, że żadney przeszkody i interessowania się czynić nie będę i Następcy moi nie powinni, iak naymocniey zapewniaiąc, na beśpieczeństwo tego, ewikcyą na też Dobra wnoszę i opisuię, a wedle opisanych warunkow, że wszystko ia dotrzymam, i Sukcessorowie moi ulegać będą winni, pod zaręką ważność powierzoney mi Summy wynoszącą, *& sub pœna personalis infamiæ* zabeśpieczam: Za niedotrzymaniem zaś tych wyrazow, Sąd każdy na takie Sprawy Prawami kraiowemi dozwolony do zapozywania mnie i Następcow moich, naznaczywszy, rozprawę wedle tychże Praw bez dylacyi przyiąć przyrzekam, i ten moy dobrowolny Obligacyiny, Inekwitacyiny Zapis, przy świadectwie ustnie oczewisto odemnie uproszonych WW. Jchmciow PP. Pieczętarzow podpisem własney umacniam ręki. *Pisan R: N. Mies: N. dnia N.*

FORMA

Wexlu.

w Wilnie Dnia N. Miesiąca N.
Roku N. na Złł: Polsk: N.

ZA Miesięcy sześć od Daty dzisieyszey, to iest: Dnia N. Miesiąca N. Roku N. za tym

tym moim iedynym własnym Wexlem do rąk W. J. P. N. albo komu ten Wexel zlecony będzie, zapłacić powinien Summę Złł: Polsk: N. ktorey walor odebrałem.

Akceptuie na mnie, i wszelkie Dobra moie.

W tym mieyscu podpis daiącego Wexel.

Powtornie daiący Wexel, w tym mieyscu podpisać się powinien.

FORMA

Zapisu Plenipotencyinego.

JA NN. czynię wiadomo tym moim Plenipotencyinym Zapisem WW. Jchmciom PP. NN. danym na to: Iż ia w Trybunale i innych Subselliach rożnych Woiewodztw i Powiatow W. Xięstwa Lit: z wielą Jchmćmi wiodąc procedera; a sam każdey Sprawie przy zatrudnieniu licznemi interessami mojemi przytomnym być nie mogąc; W. J. P. N. do kończenia tychże procederow w Osobie moiey obrałem, i ninieyszym Zapisem ustanawiam, ktory na fundamencie tego Zapisu, w każdym Sądzie, tak w dowodzie pretensyow moich, iako też w odporze na zarzuty Stron przeciwnych rozprawować się, na realności komportacyi, gdy sądzono będzie, zaprzysięgać, Dekretami oczewiście zapadłemi kontentować się, od uciążliwie ferowanych do wyższego Sądu appellować, i wszystkie pełnomocnego Plenipotenta obowią-

bowiązki prawnie, iak nayskuteczniey i nay-pilniey dopełniać mocnym iest. Z władzy zatym sobie odemnie dopiero nadaney, co-kolwiek uczyni, i postanowi, to ia za nie-wzruszone i trwałe że dzierżeć będę, pod zaręką ważności rzeczy wynoszącą, *& sub pœna personalis infamiæ* przyrzekaiąc, ten moy Plenipotencyiny Zapis z moim i WW. Jchmciow PP. Pieczętarzow odemnie ustnie oczewisto uproszonych podpisem, wydaię. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Zapisu Kwitacyinego.

JA NN. niżey wyrażone obowiązki uskutecźniać przyrzekaiąc, czynię wiadomo tym moim dobrowolnym wieczysto kwitacyinym Zapisem W. J. P. N. danym na to: Iż ia o Summę po zeszłym W. J. P. N. naturalnym przelewem mnie należącą, przez zeszłego W. J. P. N. na Zapis obligacyiny pożyczoną, na Dobrach N. w Woiewodztwie N. leżących dopiero w dzierżeniu W. Jmi Pana N. zostaiących lokowaną, i inne presensye Załobami do Dekretow w ninieyszey Sprawie ferowanych wprowadzonemi zaięte, z W. J. Panem NN. w Ziemstwie Powiatu N. maiąc proceder, do ostatniego konwikcyi doprowadziłem stopnia: i za nim Dobra tey-że konwikcyi uległe, przez urzędową Tradycyą, gdy obiąć miałem; W. J.P. N. przed cza-

czasem wyrażoney Tradycyi w terminie nieyszym, z przyiacielskiego między nami umiarkowania, Summę mnie należną z zaległym procentem wypłacił, a dalsze pretensye procederem obięte, oraz expens prawny znacznie z okazyi zaszłey konwikcyi wydatkowany, bonifikował, i zupełną uczynił mi satysfakcyą. Ja przeto z stałego wyrażoney Summy z procentem wypłacenia, i ze wszystkich dalszych pretensyow, oraz wydatkow prawnych W. J. P. N. nieodzownie kwituiąc, Zapis Obligacyiny i inne Dokumenta realność pretensyow moich dowodzące, Dekreta niestanne, a za niemi zaszłe świadectwa dopełnionych kontrawencyi, i dalsze *solennitates* urzędowe, oraz cały w tey Sprawie w Ziemstwie N. wiedziony proceder do rąk Jmci wracam, kassuię, umarzam i z ksiąg eliminować dozwalam: żadney salwy o Summę i pretensye powyższym procederem zaięte, oraz expensa prawne mnie, Następcom moim, i nikomu nie zachowuiąc: Jeżliby kto w stopniu moim o tę Summę i pretensye zabonifikowane Jmci turbował, pozwany o to, w każdym Sądzie zastępować i ewinkować własnym expensem pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą, *& sub pœna personalis infamiæ* obowiązuię się: I ten moy wieczysto-kwitacyiny Zapis przy uproszonych ustnie oczewisto WW. JJ. Panach Pieczętarzach własną moią umacniam ręką. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FOR-

FORMA

Intromissyi do Prawa Wieczystego. (f)

JA Woźny J. K. Mci niżey na podpisaniu ręki mey wyrażony, zeznawam tym moim Relacyinym czynioney Intromissyi Kwitem, iż w Roku N. Miesiąca N. dnia N. od W. Jmci Pana N. do Dobr N. zwanych w Woiewodztwie N. leżących, z strony Szlachty zostawszy użytym; a w Prawo wieczysto-przedażne od tegoż W. J. P. NN. na wyrażone Dobra N. za Summę Złł: Pol: N. W. J. Panu N. w Roku N. Miesiąca N. dnia N. dane, tego Roku Miesiąca N. dnia w Trybunale Głownym W. Xięstwa Lit: przyznane weyrzawszy; na mocy iego też Dobra N. zwane w Woiewodztwie N. położone, z zabudowaniem wszelkim, z gruntami, sianożęciami, ogrodami, z puszczą, lasami, zaroślami, trzebieżami, wygonami, z zasiewem żytnim i iarzynnym, z stawami, młynami, ieziorami, rzekami, zatokami, a karczmami, wsiami, i Poddanemi w nich mieszkaiącemi, z przykupłami i wszystkiemi przynależnościami, naymnieyszey z nich części niewyłączaiąc; W. Jmci Panu N. w aktualne wieczyste bez żadney przeszkody poda-

(f) Z tey Aryngi może każdy do Praw Zastawnych arendownych &c: stosuiąc do własney potrzeby, Intromissye pisać.

podałem dzierżenie: a posłuszeństwo winne Poddaństwu zapowiedziawszy, o takowym przez mię prawnym urzędownym wwiązaniu sąsiaduiących zawiadomiłem, i na dowod tego ninieyszy Relacyiny czynioney Intromissyi Kwit własney ręki umacniam Podpisem. *Dan &c.*

FORMA

Obwieszczenia urzędowego przed Tradycyą Dobr za Dekretem ultimæ Instantiæ *Kontumacyinym.* (g)

NN. Sędzia Ziemski Woiewodztwa N.

WIelmożnym Jchmciom PP. NN. oznaymuię tym moim urzędowym obwieszczym Listem, iż na mocy Dekretu Trybunału Głownego W. X. Lit: w Roku N. Miesiąca N. dnia N. na Kadencyi N. *ex Instantia* WW. JJ. Panow NN. *in contumaciam* na W. Jmci

(g) Jeżliby Dekret Kontumacyiny nie *ultimæ Instantiæ*, w ow czas obwieszczenie pisząc, że Urzędnik na Exekucyą, a nie Tradycyą ziedzie wyrazić: przy tym na iakie lukra wydane, i iaki wskaz Summy wypadł, wypisać. Obwieszczenie każde przed ziechaniem Urzędnika czteroma-tygodniami licząc w tydzień po siedm dni z dniem podania i ziechania wydawać potrzeba.

W. Jmci z wzdaniem na infamią i wskazem Summy N. ultimarnie ferowanego, zostawszy od tychże WW. Jchmciow Panow NN. użytym; od podania ninieyszego obwieszczego Listu za Niedziel cztery, to iest: na dniu N. Miesiąca N. Roku teraźnieyszego N. do Dobr N. zwanych, w Woiewodztwie N. leżących, konwikcyą uległych, nieomylnie ziadę: I dosyć czyniąc nakazom Praw pospolitych i Dekretu wyżey zadatowanego, też Dobra W. Jmci Panu N. urzędownie podam, ninieyszym obowieszczam Listem: a iżby wyrokom Dekretu Trybunalskiego żadne w ow czas nie zostało dopełnione sprzeciwieństwo, zastrzegaiąc, ten moy urzędowy obwieszczy List, własną podpisuię ręką. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Listu Urzędowego Testymonialnego. (h)

NN. Sędzia Ziemski Woiewodztwa N.

OZnaymuię tym moim urzędowym testymonialnym Listem: Iż na mocy Dekretu

(h) Z Aryngi tego Listu, gdy Urzędnik za pierwszym lub drugim nie ultymarnym Dekretem, na Exekucyą, a nie Tradycyą zieżdża, List urzędowy poieżdży niewyrażaiąc dwuch tentacyi, a zowiąc go Listem urzędowym, poieżdżym, i stosuiąc się do inseressu, można pisać.

kretu Trybunału Głownego W. X. Lit: w Roku N. Miesiąca N. dnia N. na Kadencyi N. *ex instantia* WW. JJ. PP. NN. *in contumaciam* na WW. JJ. PP. NN. z wzdaniem na infamią *ex personali* i wskazem Summy Złł: Pol: N. ultimarnie ferowanego, od tychże WW. JJ. PP. NN. zostawszy użytym; gdym, po wydanym wedle przepisu Prawa, cztero-Niedzielnym obwieszczeniu w Roku teraźnieyszym N. Miesiąca N. raz dnia N. drugi *ex captato tempore* dnia N. do Dobr WW. JJ. PP. NN. zwanych N. w Woiewodztwie N. położonych konwikcyi uległych z Generałem i stroną Szlachty zieżdżał; i wyrokom powyżey zadeterminowanego Dekretu Trybunalskiego dosyć uczynić w podaniu wyrażonych Dobr miał; w ow czas W. J. Pan N. Imieniem swoim i W. J. P. N. przy zgromadzonych ludziach *fortiter* broniąc, takowego podania podwakrotnie nie dopuścił: widoczne Prawu Narodowemu i Dekretowi wyrażonemu dopełnił sprzeciwieństwo: o ktorym urzędownie przyświadczaiąc, ninieyszy List moy przy zwykłey Pieczęci własną stwierdzam ręką. *Pisan Roku N. Miesiąca N. dnia N.*

FORMA

Dekretu Kontumacyinego.

PRzed nami Sędziami na Trybunale Głownym W. X. Lit: Repartycyi N. z Woiewodztw

wodztw i Powiatow na Rok teraźnieyszy N. obranemi (*i*) z porządku wołania Regestrow N. Wpisow Roku N. z karty N. ku sądzeniu naszemu przypadła Sprawa (*k*) WW. JJ. PP. NN. z WW. JJ. PP. NN. za Pozwem od Aktorow po obżałowanych Jchmościow przed Sąd nasz wyniesionym; a przez Generała J. K. Mci N. w Roku N. Miesiąca N. dnia N. w Maiętności N. zwaney, w Woiewodztwie N. leżącey podanym; przed Aktami Grodu W. N. w Roku tymże N. Miesiąca N. dnia N. zeznanym, i za Załobę weń wpisaną, (*w tym mieyscu Załobę do Dekretu wprowadzić* (*l*) za którym Pozwem i Załobą *praenominata Pars* przed nami Sądem Trybunału Głown: W. X. Lit: *instituit Actionem.* W którey Sprawie *w terminie i dniu wyż na Dacie pisanym WW. JJ. PP. NN.* potrzykroć przez Woźnego z nakazu naszego do Prawa wołanych, iako onemu nieposłusznych, w Roku zawitym na upad w rzeczy, oraz na infamią *ex personali* (*m*) wzdaiemy, do publikowania tey infamii Woźnego sądowego przydaiemy, proklamować nakazuiemy. Produkowane zatym ze Strony Aktorow WW. JJ. PP. NN. Dokumenta iakoto *np.* Zapis obligacyiny, inkwizycyiny od WW. JJ. PP. NN. na Summę Złł: Pol: N. w Roku N. Miesiąca N. dnia N. WW. JJ. PP. NN. z terminem wypłacenia tey Summy w R. N. Miesiąca N. dnia N. dany, w Ziemstwie Woiewodztwa N. przyznany, a za nieopłaceniem na przerzeczonym terminie Process i pilność w Grodzie Wwdztwa N. R. N. Miesiąca N. dnia N. zaniesiony, Dekret Kontumacyiny Trybunału Głown: W. X. Lit: w R. N. Miesiąca N. dnia N. ferowany, i za nim *solemnitates* urzędowe sprowadzoney do Dobr WW. Jchmciow N. zwanych N. w Woiewodztwie N. leżących exekucyi, to iest: List owieszczy i pojeżdży, oraz Pozew Autentyczny w dacie wyżey pisaney wyniesiony, i cały w tey Sprawie zaszły proceder approbowawszy; na mocy onych Summy kapitalney Złł: Pol: N. prowizyiney za lat N. nieopłaconey Złł: N. a expensu prawnego z wpisnym i za lukra Nam sądowi opłacone Złł: N. w iedno zaś znosząc Złł: N. na WW. JJ. PP. N. i wszelkich ich Dobrach, a mianowi-

(*i*) Jeźli w Ziemstwie wypadnie Dekret niestanny, w ow czas poczynać w ten sposob: *Na Rokach N. w Mieście J. K. M. N. in solito judiciorum loco porządkiem Prawa sądzących się, przed nami.* (Tu zasiadaiących Urzędnikow wypisać) *Urzędnikami Ziemskiemi Woiewodztwa N.*

(*k*) Jeźli Dekret niestanny, nie z iednego wypadł Aktoratu, pisać potrzeba: *za poniżey wyrażonemi Aktoratami i Załobami do nich należnemi w iedno złączonemi, mianowicie za pierwszym Aktoratem &c.*

(*l*) Jeźli Załoba, po kilku lub iednym Dekrecie Kontumacyinym, o kontrawencyą zapisana pryncypalney nie zaymuie rzeczy, w ow czas pierwsze samą treść wyrażdiące, wpisać do Dekretu konieczna iest potrzeba.

(*m*) Jeźli inne lukra w Dekrecie niestannym zapisane, w ten czas z decyzyą sądową, układaiąc Dekret Kontumacyiny, zgadzać się potrzeba.

nowicie na Maiętności N. zwaney, w Woiewodztwie N. leżącyey, dla WW. JJ. PP. N. przysądzamy: i też Maiętność *per Inequitationem* obeymować zupełną moc nadaiemy. A dla dosyć uczynienia ninieyszym wyrokom w podaniu wyrażoney Maiętności, tak przez Inekwitacyą dopiero uznaiącą się, iako też przez Tradycyą Prawami zastrzeżoną *cum forti executione, mota Nobilitate, sub privatione Officiorum, captato quovis tempore* Urzędy Ziemskie i Grodzkie rożnych Woiewodztw i Powiatow wedle własnego Strony upodobania użyć, (n) *& activitatem ubique locorum* tamować wolność zostawui my. W terminie zatym do proklamaty przypadłym Woźny Sądom naszym assystuiący N. dość czyniąc Prawu pospolitemu, i Dekretowi naszemu, WW. JJ. PP. N. za Infamissow *ex personali* z Instancyi WW. JJ. PP. N. w Izbie sądowey *& Foro publico* obwołał, proklamował, i relacyą publikacyi swey *à loco publicationis rediens* sądownie zeznał. Która Sprawa, iako się agitowała, tak iest do Ksiąg Trybunału W. X. Lit: *vel* Ziemskich albo Grodzk: N. Spraw sądowych zapisana.

(n) Jeżli pierwszy Dekret niestanny, w ten czas *in captatum tempus* Kondemnaty się nie terminuią, a Urzędy, że dla uczynienia Exekucyi, a nie Tradycyi użyć Sąd pozwala, wyrazić wszakże we wszystkim do zapisaney w Regestrze sądowym Decyzyi stosować się potrzeba.



REGESTR

REGESTR RZECZY w *TOMIE II.* ZNAYDUIĄCYCH SIĘ.



CZĘŚĆ V. O SĄDACH.

TYTUŁ I. O Sądach w powszechności, i Osobach Sędziowskich.

TYTUŁ II. O Wyrazach albo Terminach sądowych prawnych.



FORMY LITEWSKIE.



KADENCYE SĄDÓW

ZIEMSKICH Y GRODZKICH
ORAZ JURYZDYKCYI SĄDOWYCH
ULTIMÆ INSTANTIÆ
OBOYGA NARODÓW

Przez X. Teodora Wagę S. P.

ZEBRANE.



w WARSZAWIE 1785.

W Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey
u XX. *Scholarum Piarum.*



